

مخترع شطرنج

در کتب عربی نام مخترع شطرنج را باختلاف صَقَّه ، صِصَّه ، صوصه ، صیصه ، صهصهه ، صعصعه وغیره نوشته اند و نام پدرش را در همه جا (داهر) با دال مهمله . و در کتاب راحة الصدور راوندی فصلی منفصل در شرح شطرنج و آداب آن نوشته و نام مخترع آن را (ص ۴۱۴) صصبه بن باهر الهندی ضبط کرده است و تنها در این ماخذ است که نام پدر واضع این بازی (باهر) با باء موحده دیده میشود والله اعلم

ابن الرومی در وصف شطرنج گوید :

ارضٌ مُربعةٌ حمراءُ من اَدَمٍ	ما بین شخصین موصوفین بالکرمِ
تذاکّرا الحرب فاحتالا لها شَبَهاً	من غیر ان یَسعَیا فیها بسفک دمِ
هذا یُغیرُ علی هذا وذاک علی	هذا یُغیرُ وعینُ الحرب لم تَنَمِ
فانظر الی خیلٍ جاشَت بها هِمَمٌ	من عسکرینِ بلا طبلٍ ولا عَلَمِ

دستور و با مطلع از دو فورمول، ساختن مرکب

صمغ ۱ نسبت انگاه زور بازو

مقدار زاج دوده مقدار هر دو مازو و مقدار هر سه

۱- بهترین وسیله برای خوبی و صافی مرکب کثرت صلایه است و هر قدر بیشتر صلایه کنند مرکب بهتر و صافتر میشود

۲- دوده روغن چراغ یا روغن زیتون مراتب بهتر از دوده نفت است. و طریق بدست آوردن دوده آنستکه چراغ را در مجموعه ای بگذارند و سه پایه بلندی روی آن بنهند و روی سه پایه لگنچه چهار انگشت لگنی وارونه کنند. دوده ها در لگن می بندد و از آن بمجموعه میریزد. دوده های جمع شده را با نفیه پاکیزه گره کنند و در پارچه نظیف محفوظ دارند. و صمغ و مازو را سائیده با دوده مخلوط کنند و بجوشانند تا بقوام آید و آنگاه در شیشه سر بسته بقدر لازم مانند دوغ حرکت دهند تا کاملاً صاف شود

میرزا نصیر اصفهانی

بسم الله الرحمن الرحیم

نثری بهو ریه و شبی به توجه انگشت بیرون ... از اش پهلوی او به تیر شکار سبب

که شنبلا قادر نگارنده کمتر در شیرینی و ملاحت نظیر دارد — گوینده این مرحوم

میرزا نصیر طبیب اصفهانی جد مرحوم میرزا محمد نصیر فرصت شیرازی است — اصل

میرزا نصیر از جهرم فارس و نشو و نمایش در اصفهان بوده و تحصیلات خود را

در آنجا کرده و علاوه بر مقام او در طب و ریاضی و معقول از اعیان بزرگ

های عصر خود بوده است — نزد کریم خان زند تقرب و سمت حکیم باشی

داشته و طراحی مسجد وکیل شیراز و تعیین قبله آن را او کرده است — کتاب جام گیتی نما

بپارسی در حکمت — حل التقویم بپارسی در نجوم — اساس الصحه بعربی در طب

شرح مشکلات قانون ابن سینا — رساله در موسیقی — مرآة الحقیقه بعربی

در حکمت الهی از تألیفات اوست — علاوه بر غزل که برای آن شاهد

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

هذه فائدة جلیلة و موعظة بلیغة و هی الثامنة و الثلثون سورة منتخبة من التورية التی کلم الله

بها موسی ابن عمران بلا ترجمان **السورة الاول** عجبت لمن ایقن بالموت کیف یفرح و عجبت

لمن ایقن بالحساب کیف یجمع المال و عجبت لمن ایقن بالقبر کیف یضحک و عجبت لمن ایقن

بزوال الدنیا کیف یطمئن الیها و عجبت لمن ایقن ببقاء الآخرة و نعیمها کیف یستریح

و عجبت لمن هو عالم باللسان جاهل بالقلب و عجبت لمن هو مطهر بالماء غیر طاهر بالقلب

و عجبت لمن اشتغل بعیوب الناس و هو غافل عن عیوب نفسه و عجبت لمن یعلم ان الله

مطلع علیه کیف یعصیه و عجبت لمن یعلم انه یموت و یدخل فی القبر وحده و یحاسب

یستأنس بالناس و یقول الله تعالی لا اله الا انا حقا حقا محمد عبدی و رسول

السورة الثانیه شهدت نفسی لنفسی ان لا اله الا انا وحدی لا شریک لی محمد عبدی

و رسولی من لم یرض بقضائی و لم یصبر علی بلائی و لم یشکر علی نعمائی و لم یقنع

بعطائی فلیطلب ربا سوائی و من اصبح حزینا علی الدنیا فکانما اصبح ساخطا علی

و من اشتکی مصیبة فقد شکانی و من تواضع علی غنی فتواضع له لاجل غناه

ذهب ثلثا دینه و من لطم وجهه علی میت فکانما اخذ رمحا یقاتلنی به و من کسر

عودا علی قبر فکانما هدم کعبتی بیده و من لم یبال من این یاکل لم ابال من ای باب

ادخله فی جهنم و من لم یکن فی الزیادة فی دینه فهو فی نقصان و من کان فی النقصان

فالموت

فالموت خیر له و من عمل بما علم زدته علما الی علم **السورة الثالثه** یا بن آدم من قنع استغنی و من ترک الحسد استراح و من اجتنب الحرام خلص دینه و من ترک الغیبة ظهرت محبته فی القلوب و من قل کلامه کمل عقله و من رضی بالقلیل فقد وثق بالله عز و جل و من رضی بالله بالقلیل من الرزق رضی الله عنه بالقلیل عن العمل یا بن آدم انت بما تعلم لا تعمل فکیف تطلب علم ما لا تعلم یا بن آدم اذا افنیت عمرک فی طلب الدنیا فمتی تطلب الجنة **السورة الرابعه** یا بن آدم من اصبح حریصا علی الدنیا لم یزد من الله الا بعدا و فی الدنیا الا کدا و فی الآخرة الا جهدا و الزم الله تعالی هما لا ینقطع عنه ابدا و شغلا لا یفرغ منه ابدا و فقرا لا ینال عطاه ابدا و املا لا یبلغ مناه ابدا یا بن آدم کل یوم ینقص من عمرک و انت لا تدری و کل یوم رزقک و انت لا تحمده فلا بالقلیل تقنع و لا بالکثیر تشبع یا بن آدم ما من یوم جدید الا و یاتیک من عندی رزقک و ما من لیلة الا و یاتی الملائکة من عندک بعمل قبیح تاکل رزقی و تعصینی و انت تدعونی و استجیب لک خیری الیک نازل و شرک الی صاعد فنعم المولی انا و بئس العبد انت تسالنی فاعطیک و استر علیک سوءة بعد سوءة و قبیحة بعد قبیحة فاستحیی منک و لا تستحیی منی و تنسانی و تذکر غیری و تخاف الناس و تامننی و تخاف مقتهم و تامن غضبی **السورة الخامسة** یا بن آدم لا تکن ممن یطوی التوبة بطول الامل و یرجو الآخرة بغیر عمل یقول قول الزاهدین و یعمل عمل المنافقین ان اعطی لم یقنع و ان منع لم یصبر یامر بالخیر و لا یفعله و ینهی عن الشر و لا ینتهی عنه یحب الصالحین

وليس منهم ويبغض المنافقين والمذنبين وهو منهم يا ابن آدم ما من يوم جديد الا والارض
تخاطبك ويقول يا ابن آدم تمشي على ظهري ومصيرك في بطني يا ابن آدم تذنب
على ظهري وتعذب في بطني يا ابن آدم انا بيت الوحدة انا بيت الوحشة انا بيت
الظلمة انا بيت الهوام انا بيت العقارب والحيات فعمرني ولا تخربني
السورة السادسة يا ابن آدم ما خلقتكم لاستكثر بكم من قلة ولا استأنس بكم
من وحشة ولا لاستعين بكم من امر عجزت عنه ولا لاجل منفعة ولا لدفع مضرة
بل خلقتكم لا تلعنوا المخلوقين فترجع اللعنة يا ابن آدم استقامت سماواتي
في الهواء بلا عمد باسم من اسمائي ولا يستقيم قلوبكم بالف موعظة من كتابي
يا ايها الناس كما لا يلين الحجر في الماء كذلك لا تغني الموعظة للقلوب القاسية
يا ابن آدم كيف لا تجتنبوا الحرام ولا اكتساب الآثام ولا تخافون النيران
ولا تتقي غضب الرحمن فلولا مشايخ ركع واطفال رضع وبهائم رتع وشباب
خشع لجعلت السماء فوقكم حديدا والارض صفرا والتراب رمادا ولا انزلت
من السماء قطرة ولا انبت لكم من الارض حبة ولصببت عليكم العذاب صبا
السورة السابعة يا ابن آدم قد جاءكم الحق من ربكم لآية فان لم تحسنوا الا
لمن احسن اليكم ولن تصلوا الا من وصلكم ولن تكلموا الا من كلمكم ولا تطعموا الا
من اطعمكم ولا تكرموا الا من اكرمكم فليس لاحد على احد فضل انما المؤمنون
الذين آمنوا بالله ورسوله الذين يحسنون الى من اساء اليهم ويصلون الى

ن

من قطعهم ويعطون الى من احرمهم والصفوا من خانهم وكلموا من هاجرهم
واكرموا من اهانهم السورة الثامنة يا ايها الناس انما الدنيا دار من لا دار له
ومال من لا مال له وبها يجمع من لا عقل له وبها يفرح من لا يقين له وعليها
يحرص من لا توكل له ويطلب شهواتها من لا معرفة له فمن اخذ نعمة زايلة و
حيوة منقطعة وشهوة فانية فقد ظلم لنفسه وعصى ربه ونسى آخرته وغرته حياته
السورة التاسعة يا بن آدم خلقتكم لتعبدوني طويلا وتشكروني وتسبحوني بكرة واصيلا
ولو ان اولكم وآخركم وحيكم وميتكم وصغيركم وكبيركم وحركم وعبيدكم وانسكم
وجنكم اجتمعتم على طاعتي لما زاد في ملكي مثقال ذرة ولو ان اولكم وآخركم وحيكم
وميتكم وصغيركم وكبيركم وحركم وعبيدكم وانسكم وجنكم اجتمعتم على معصيتي
لما نقص ذلك في ملكي مثقال ذرة ومن جاهد فانما يجاهد لنفسه ان الله
غني عن العالمين السورة العاشرة يا عبيد الدنانير والدراهم اني
ما خلقتكم الدنيا الا لتاكلوا فيها رزقي وتلبسوا فيها ثيابي وتغرسوا فيها علمي
فاخذتم كتابي فجعلتموه تحت اقدامكم واخذتم الدنيا فجعلتموه فوق رؤسكم
فرفعتم بيوتكم وخفضتم بيوتي وآنستم بيوتكم واوحشتم بيوتي فلا انتم عبيدا
احرارا ابرارا يا عبيد الدنيا انما مثلكم كالقبور المجصصة يرا ظاهرها مليح
وباطنها قبيح يا بن آدم كما لا يغني المصباح فوق البيت عن ظلمة داخله
فكذلك كلامكم مع افعال الردية السورة الحادي عشر يا بن آدم اني لم اخلقكم

عبثا ولا جعلتكم سدى ولا انا بغافل عما تعملون وانكم لن تنالوا ما عندي الا بالصبر
على ما تكرهون في طلب رضائي والصبر على طاعتي ايسر عليكم من حر النار وعذاب الدنيا ايسر
عليكم من عذاب الآخرة يا ابن آدم كلكم ضال الا من هديته وكلكم مريض الا من شفيته
وكلكم فقير الا من اغنيته وكلكم هالك الا من انجيته وكلكم مسيء الا من عصمته
فتوبوا الى ارحمكم ولا تهتكوا استاركم عند من لا يخفى عليه اسراركم **السورة**
الثانية عشر يا ابن آدم اذكروا نعمتي التي انعمت عليكم الآية فكما لا تهتدون السبيل الا
بالدليل فكذلك لا تهتدون طريق الجنة الا بالعلم فكما لا تجمعون المال الا بالتعب
كذلك لا تدخلون الجنة الا بالصبر على العبادة فتقربوا الى بالنوافل واطلبوا
رضائي برضاء المساكين يا موسى اسمع ما اقول والحق ما اقول انه من تكبر
على مسكين حشرته يوم القيمة على صورة الذر تحت اقدام الناس ومن
تعرض لهتك ستر مسلم هتكت ستره سبعين ومن اهان مؤمنا فقد بارزني
بالمحاربة ومن احب مؤمنا صافحته الملائكة في الدنيا سرا وفي الآخرة جهرا
السورة الثالثة عشر يا ابن آدم اطيعوني بقدر حوائجكم واعصوني بقدر
صبركم على النار وتزودوا للدنيا بقدر سكونكم فيها وتزودوا للآخرة بقدر
مكثكم فيها ولا تنظروا الى آجالكم المتأخرة وارزاقكم الحاضرة و
ذنوبكم المستورة فكل شيء هالك الا وجهي ولو خفتم من النار كما خفتم
على الفقر لاغنيتكم من حيث لا تحتسبون ولو رغبتم في الجنة كما رغبتم
ترغبون في الدنيا

لاسعتکم فی الدارین ولا تمیتوا قلوبکم بحب الدنیا فزوالها قریب **السورة الرابعة عشر**

یابن آدم کم من سراج اطفأته الریح وکم من عابد افسده العجب وکم من غنی ا
افسده الغنی وکم من صحیح افسده العافیه وکم من عالم افسده العلم یابن آدم ارعونی
وراجونی واسلفونی وعاملونی ان ربحکم عندی مالاعین رات ولا اذن سمعت
ولاخطر علی قلب بشر ولا تنفد خزائنی ولاینقص ملکی انا الوهاب **السورة الخامسة عشر**

یا ایها الذین آمنوا لم تقولون مالا تفعلون یابن آدم دینک لحمک ودمک
فان صلح دینک صلح لحمک ودمک فان فسد دینک فسد لحمک ودمک
فلا تکن کالمصباح یضیئ للناس ویحرق نفسه بالنار واخرج حب الدنیا
عن قلبک فانی لا اجمع حبی وحب الدنیا فی قلب واحد ابدا کما لا یجمع الماء والنار
فی اناء واحد ابدا وارفق بنفسک فی جمع الرزق فان الرزق مقسوم والحریص
محروم والبخیل مذموم والنعمة لاتدوم والحق معدوم وخیر الحکمة خشیة الله
وخیر الغنا القناعه وخیر الزاد التقوی وشر صلاحکم الکذب وشر الفضیحة
النمیمه وما ربک بظلام للعبید **السورة السادسة والعشر** یا ایها الذین آمنوا
لم تقولون بالا تفعلون ولم تشهون عما لا تشتهون وکم تامرون بما لا تعملون
وکم تجمعون بما لاتاکلون وکم تاخرون التوبة یوما بعد یوم وتاخرون عاما
بعد عام تنظرون الکم من الموت امان ام بایدیکم براة من النیران ام
تحققتم الفوز بالجنان انظر تکم النعمة فزکم مراتبه طول الآمال فلا یقربکم الصحة

والصلاة فان آياتكم معلومة وانفاسكم معدودة واسراركم مكشوفة واستاركم
مهتوكة فاتقوا الله يا اولي الالباب وقدموا مما في ايديكم لما بين ايديكم يا ابن آدم
تقدم على عملك عملك فانك في هدم عمرك من يوم خرجت من وطن
امك وتدنو الى كل يوم من قبرك فلا تكن كالحطب الذي يحرق نفسه بالنار
لغيري لا اله الا الله حقا حقا محمد عبدي ورسولي **السورة السابعة عشر**
يا ابن آدم انا ملك لا ازول اعمل بما امرتك وانته عما نهيتك حتى اجعلك
ولا تزول حيا اذا قلت لشيء كن فيكون يا ابن آدم اذا كان قولك مليحا وعملك
قبيحا فانت رأس المنافقين واذا كان ظاهرك مليحا وباطنك قبيحا فانت
اهلك الهالكين يا ابن آدم لا يدخل جنتي الا من تواضع لعظمتي وقطع
نهاره بذكري وكف نفسه عن الشهوات من اجلي ويواخي الغريب و
يواسي الفقير ويكرم المصاب ويرحم اليتيم ويكون له كالاب الرحيم
وللارامل كالزوج الشفيق ومن كانت هذه صفته ان دعاني لبيته
وان سألني اعطيته **السورة الثامنة عشر** يا ابن آدم الى كم تشكوني
والى كم تسبوني والى كم تكفروني وليس بظلام للعبيد والى
متى تجحد نعمتي ورزقك ياتيك في كل يوم والى متى تجحد ربوبيتي
وليس لك رب غيري والى متى تجفوني ولم اجفك واذا طلبت
طلبتا لبدنك فمن سقيك من ذنوبك فقد شكوت وسخطت

قضائی فبک اذا لم یجد احدکم قوت ثلاثة ایام و انا بشر ولست بخیر فقد
جحد نعمتی و من منع الزکوة من ماله استخف بکتابی و اذا علم بوقت الصلوة
و لم یفرغ عنها فقد غفل عنها و اذا قال ان الخیر من عندی و شر عند ابلیس
فقد جحد ربوبیتی و جعل ابلیس شریکا لی **السورة التاسعة عشر** اصبر و تواضع
ارفعک و اشکر لی ازدک و استغفر لی اغفرک و ادعنی استجب لک و
اسئلنی اعطک و تصدق لی ابارک لک فی رزقک وصل رحمک آنسئ
فی اجلک واطلب منی العافیة بطول الصحة والسلامة فی الوحدة والاخلاص
فی الورع و الزهد فی التوبة و العبادة فی العلم و الغناء فی القناعة یا ابن آدم
کیف تطمع فی العبادة مع الشبع و کیف تطمع جلاء القلب مع کثرة النوم
و کیف تطمع فی الخوف من الله تعالی مع خوف الفقر و کیف تطمع
فی الورع مع الحرص علی الدنیا و کیف تطمع فی حب الله تعالی مع حب الدنیا
و کیف تطمع فی مرضاة الله تعالی مع احتقار الفقراء والمساکین **السورة العشرین**
یا ایها الناس لا عقل کالتدبیر ولا ورع کالکف عن الاذی ولا حسب
ارفع من الادب ولا شفیع کالتوبة ولا عبادة کالعلم ولا صلوة کالخشیة
ولا فقر الا بالصبر ولا عبادة کالتوفیق ولا قرین ازین من العقل ولا رفیق
اشین من الجهل یا بن آدم تفرغ لعبادتی املأ قلبک غنی و یدیک
رزقک وجسمک راحة ولا تغفل عن ذکری فاملأ قلبک فقرا و یدیک تعبا

وصدرک تمّا وغمّا وجسمک سقما ودنیاک عسرا **السورة الحادي والعشرون**

یابن آدم الموت یکشف اسرارک والقیامة تتلو اخبارک والکتاب یهتک

استارک واذا اذنبت ذنبا صغیراً فلا تنظر الی صغره ولکن انظر الی

من عصیت واذا رزقت رزقا قلیلا لا تنظر الی قلّته ولکن انظر الی من رزقک

ایاه یابن آدم لا تامن من مکری فانّ مکری اخفی علیکم من دبیب النمل

علی الصفا فی اللیلة المظلمة یابن آدم هل ادّیتم فرایضی کما امرتکم وهل اسلمتم

لمساکین باموالکم وانفسکم وهل احسنتم الی من اساء الیکم وهل عفوتم من ظلمکم

وهل وصلتم من قطعکم وهل انصفتم من خانکم وهل کلمتم من هجرکم وهل ادّبتم

اولادکم اسالتم العلماء عن امر دینکم ودنیاکم فانی لا انظر الی صورکم ولا الی

محاسنکم ولکن انظر الی قلوبکم وارضی بهذه الخصال **السورة الثانی والعشرون**

یابن آدم انظر الی نفسک والی جمیع خلقی فان وجدت احدا اعزّ علیک من نفسک فاصرف

کرامتک علیه والا فاکرم نفسک بالتوبة والعمل الصالح ان کانت علیک عزیزةً

یا ایها الذین آمنوا اذکروا نعمة الله علیکم واتقوا الله قبل یوم القیمة ویوم

الواقعة ویوم التغابن ویوم الحاقة ویوم کان مقداره خمسین الف سنة یومٌ

لا ینطقون ولا یؤذن لهم فیعتذرون ویوم الطامة ویوم الغاشیة ویوماً عبوساً

قمطریرا یوم لا تملک نفس لنفس شیئا ویوم الدمدمة ویوم الزلزلة ویوم القارعة

فاتقوا الله مواقع الجبال قبل یوم القیمة والزلازل اذا شیبت من هوله الاطفال

لدمومه

ولا تكونوا كالذين قالوا سمعنا وعصينا **السورة الثالثة والعشرون** يا ايها الذين امنوا
اذكروا الله ذكرا كثيرا يا موسى ابن عمران الصاحب الشان ان اسمع كلامي الوان
الوانا الله الملك الديان ليس بيني وبينك ترجمان بشر آكل الربوا والعاق لوالديه
لغضب الرحمن ولمقطعات النيران يا بن آدم اذا وجدت قساوة في قلبك وسقما
في بدنك وحرمانا في رزقك فاعلم انك تكلمت فيما لا يعنيك يا بن آدم لا يستقيم
دينك ولسانك وقلبك ولا تستقيم لسانك حتى تستحيي من ربك اذا نظرت
في عيوب الناس فنسيت عيوبك فقد ارضيت الشيطان واغضبت الرحمن يا بن آدم
لسانك اسد ان اطلقته وبلاك في طرف لسانك **السورة الرابعة والعشرون**
يا بن آدم ان الشيطان لكم عدو فاتخذوه عدوا فاعملوا لليوم الذي تحشرون فيه
الى الله تعالى فوجا فوجا وتقفون بين يدي الله صفا صفا وتقرؤن الكتاب
حرفا حرفا وتسئلون عما تعملون سرا وجهرا ثم يساق المتقون الى الجنان
وفدا وفدا والمجرمون الى جهنم وردا وردا اكفاكم من الله وعدا ووعيدا
فاني انا الرب فاعفوني وانا المنعم فاشكروني وانا الغفار فاستغفروني وانا
المقصود فاقصدوني وانا العالم بالسرائر فاحذروني **السورة الخامسة والعشرون**
شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة واولوا العلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم
ان الدين عند الله الاسلام بشر كل مومن بالجنة والمسيئ هالك ومن عرف
فاطاعه نجا ومن عرف الشيطان فعصاه سلم ومن عرف الحق فاتبعه امن ومن عرف

الباطل فاتقاه فان من عرف الدنيا فرفضها خلص ومن عرف الاخرة وطلبها وصل وان الله
يهدي من يشاء واليه تقلبون يا ابن آدم اذا كان الله تعالى قد تكفل لك بالرزق
فطول اهتمامك لماذا وان كان الخلف مني حقا فالبخل لماذا وان كان ابليس عدوا
فالغفلة لماذا وان كان الحساب والمرور على الصراط حقا فالجمع لماذا وان كان
عقاب الله تعالى بالنار حقا فالمعصية لماذا وان كان ثواب الله تعالى بالجنة حقا
فالاستراحة لماذا وان كان كل شيء بقضائي وقدري فالجزع لماذا لكيلا تاسوا
على ما فاتكم ولا تفرحوا بما آتاكم **السورة السادسة والعشرون** يا ابن آدم
اكثر الزاد فان الطريق بعيد بعيد فان البحر عميق عميق وخفف الحمل فان الصراط
دقيق دقيق واخلص العمل فان الناقد بصير بصير واخر نومك الى القبر وفخرك
الى الميزان وشهوتك الى الجنة وراحتك الى الآخرة ولذتك الى الحور العين
وكن لي اكن لك وتقرب الي باستهانتك الدنيا وتبعد عن النار
ببغض الفجار وحب الابرار فان الله لا يضيع اجر المحسنين **السورة
السابعة والعشرون** يا ابن آدم كيف تعصوني وانتم تجزعون من حر
الشمس والرصاص فان جهنم لها سبع طبقات فيها نيران تاكل بعضها بعضا
وفي كل منها سبعون الف واد وفي كل واد سبعون الف قصر وفي كل قصر
سبعون الف دار وفي كل دار سبعون الف بيت من النار وفي كل بيت
سبعون الف بئر من النار وفي كل بئر سبعون الف تابوت من النار

شعب من النار وفي كل شعب سبعون الف حية من النار وفي كل حية سبعون الف قم

وفي

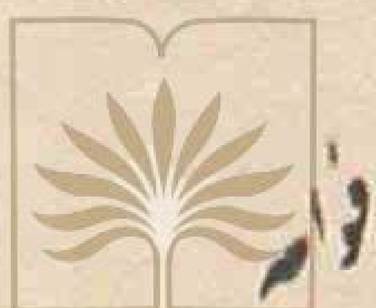
و فی کل تابوت سبعون الف عقرب من النار و فی کل عقرب سبعون الف شجرة
من الزقوم تحت کل شجرة سبعون الف وتد من النار مع کل وتد سبعون
الف سلسلة من النار و فی کل سلسلة سبعون الف ثعبان من النار طول کل
ثعبان سبعون الف ذراع و فی جوف کل ثعبان بحر من السم الاسود و لکل عقرب
سبعون الف ذنب من النار طول کل ذنب سبعون الف ذراع و فی کل
ذنب سبعون الف قفار و فی کل قفار سبعون الف رطل من سم الاحمر
فنفسی احلف والطور و کتاب مسطور فی رق منشور و البیت المعمور و السقف المرفوع
والبحر المسجور یا ابن آدم ما خلقت هذه النیران الا لکل کافر و بخیل و نمام و
لعاق للوالدین و آکل الربوا و مانع الزکوة و الزانی و جامع الحرام و ناسی القرآن
و موذی الجیران الا من تاب و آمن و عمل صالحا فارحموا انفسکم یا عبیدی
فان الابدان ضعیف والسفر بعید والحمل ثقیل والصراط دقیق والمنادی اسرافیل
والنار تلظی والقاضی رب العالمین

السورة الثامنة والعشرون

یا ایها الناس کیف رغبتم فی الدنیا فانها فانیه و نعیمها زایله و حیوة منقطعة فان
عندی للمطیعین الجنان ابوابها الثمانیه فی کل جنة سبعون الف روضة من الزعفران
و فی کل روضة سبعون الف مدینة من اللولو والمرجان و فی کل مدینة سبعون الف
قصر من یاقوت و فی کل قصر سبعون الف دار من الزبرجد و فی کل دار سبعون الف
بیت من الذهب و فی کل بیت سبعون الف دکان من الفضة و فی کل دکان

على كل دكان سبعون الف مائدة على كل مائدة سبعون الف صفحة من الجواهر
وفي كل صفحة سبعون الف لون من الطعام وعلى حول كل دكان سبعون الف
سرير من الذهب الاحمر وعلى حول كل سرير سبعون الف فراش من الحرير والديباج
والاستبرق وعلى حول كل سرير سبعون الف نهر من ماء الحيوان واللبن
والخمر والعسل المصفى وفي وسط كل نهر سبعون الف لون من الثمار كذلك
في كل بيت سبعون الف خيمة من الارجوان وعلى كل فراش حور من الحور العين لباس سرخ
بين يديها كل حور سبعون الف وصيفة كانهن بيض مكنون وعلى راس كل قصر
من تلك القصور سبعون الف قبة من الكافور وفي كل قبة سبعون الف
هدية من الرحمن ما لا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر
وفاكهة مما يتخيرون ولحم طير مما يشتهون وحور عين كامثال اللؤلؤ المكنون
جزاء بما كانوا يعملون لا يموتون ولا يهرمون ولا يحزنون ولا يبكون ولا يتعبون
ولا يغضبون ولا يمرضون ولا يمنون ولا يبولون ولا يتغوطون وما هم منها بمخرجين
فمن طلب رضائي ودار كرامتي وجواري فيطلب بالصدق والاستهانة
بالدنيا والقناعة بالقليل شهدت لنفسي بنفسي ان لا اله الا انا عيسى وعزير
عبد من عبادي ورسولان من رسلي **السورة التاسعة والعشرون**
يا بن آدم المال مالي وانت عبدي ومالك من مالك الا ما اكلت فافنيت
او لبست فابليت او تصدقت فابقيت وانما انت على ثلثة اقسام

ذوا

فواحد لي وواحد لك وواحد بيني وبينك فاما الذي لي فروحك واما الذي لك
فعملك واما الذي بيني وبينك فمنك الدعاء ومني الاجابة يا ابن آدم تورع تعرفني بي
وتجوع تراني واعبد تصلني وتحدثني يا ابن آدم اذا كانت امراؤك تدخل النار
بالجور والعرب بالعصبية والعلماء بالحسد والفقراء بالكذب والتجار بالخيانة والحراث
بالجهالة والعباد بالرياء والاغنياء بالكبر فاين من يطلب الجنة **السورة الثلثون**
يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون يا ابن آدم
مثل العلم بلا عمل كمثل الرعد والبرق بلا مطر ومثل العمل بلا علم كمثل الشجرة بلا ثمرة
ومثل العلم والعمل بلا زكوة المال كملح يزرع على العفقاء ومثل العلم عند احمق
كمثل الدر والياقوت عند البهيمه ومثل الموعظة عند من لا يرغب فيها كمثل المزمار
عند القبور ومثل الصدقة الحرام كمثل من يغسل القذر ببوله ومثل الصلوة بلا
زكوة المال كمثل جسد بلا روح ومثل العمل بلا توبة كمثل البنيان بلا اساس
افامنوا مكر الله الا القوم الخاسرون **السورة الحادي والثلثون** يا ابن آدم
بقدر ما تميل قلبك الى الدنيا اخرج محبتي عن قلبك فاني لا اجمع حبي وحب الدنيا
في قلب واحد ابدا تجرد لعبادتي تصلني واخلص من الرياء البسك محبتي
اقبل الى تفرغ لذكري اذكرك عند ملائكتي يا ابن آدم اذكرني بالتذلل اذكرك
بتفضل اذكرني بمجاهدة اذكرك بمشاهدة اذكرني فوق الارض اذكرك تحت الارض
اذكرني في الصحة والنعمة اذكرك في الفقر والعناء اذكرني بالصدق والصفا اذكرك

في الملأ الاعلى اذكرني بالاحسان على الفقرا اذكرك بالجنة الماوى اذكرني
بالعبودية اذكرك بالربوبية اذكرني بالتضرع اذكرك بالتكرم اذكرني بترك الدنيا
اذكرك بنعيم البقا اذكرني في شدة الهالكه اذكرك بالنجاة الكامله يابن آدم اذكرني
اذكرني استجب لكم ادعوني بلا غفلة استجب لكم بلا مهلة ادعوني بالاخلاص
والتقوى استجب لكم بالجنة الماوى ادعوني بالقلوب الخاليه استجب لكم
بالدرجات العاليه ادعوني بشفاه ذليلة استجب لكم بكرامة كاملة ادعوني بالخوف
والرجا اجعلكم من كل هم وغم فرجا ومخرجا ادعوني بالاسما استجب لكم ببلوغ
لمطلب ادعوني في دار الخراب والفنا استجب لكم في دار الثواب والبقا يابن آدم
كم تقول الله الله وفي قلبك غير الله ولسانك تذكر الله وفي قلبك غير الله
ولسانك تذكر الله وفي قلبك غير الله وتذنب ولا تستغفر فان الاستغفار
مع الاصرار توبة الكذابين وما ربك بظلام للعبيد **السورة الثاني والثلثون**
يابن آدم اجلك يضحك بأملك وقضائي يضحك من حذرك وتقديري
يضحك من برك وآخرتي يضحك من دنياك وقسمتي يضحك من حرصك
فان رزقك موزون معروف مكتوم مخزون فبادر للموت بعملك فان رزقك
لا ياكله غيرك نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحيوة الدنيا مر على اوليائي لكن يحبوا
لقائي وحلوا على اعدائي لكن يكرهوا لقائي يابن آدم الموت نازل بك
وان كرهت واصبر لحكم ربك باعيننا **السورة الثالثة والثلثون** يابن آدم

تريد واريد ولا يكون الا ما اريد من قصدني عرفني ومن عرفني ارادني ومن ارادني
طلبني ومن طلبني وجدني ومن وجدني خدمني ومن خدمني ذكرني ومن ذكرني
ذكرته برحمتي يا ابن آدم لا يخلص عملك حتى تذوق اربع موتات موت الاحمر
احتمال الجفا وكف الاذى وموت الاصفر الجوع والاعتما وموت الابيض
العزلة وموت الاسود مخالفة النفس والهوا ولا تتبع الهوى فيضلك
عن سبيل الله **السورة الاربعة والثلثون** يا ابن آدم ملائكتي
يتعاقبون بالليل والنهار ليكتبوا عليك ما تقول وتفعل من قليل وكثير
فالسماء تشهد بارات منك والارض تشهد عليك بما عملت على ظهرها
والشمس والقمر يشهدان عليك بما تقول وتفعل وانا مطلع عليك محصيا
خطرات قلبك ولا تغفل عن نفسك فان لك في موت شغلا وعن
قليل انت راحل وكل ما قدمته من الخير والشر حاصل بلا زيادة ولا نقصان
واستوفي غدا ما كنت فاعلا يا ابن آدم ان الحلال ليس يأتيك الا قطرة
والحرام يأتيك كالسيل ومن صفى عينه صفى دينه **السورة الخامسة**
والثلثون يا ابن آدم لا تفرح بالغنى فليست بمخلد ولا تجزع من الفقر فليس عليك
بجيم واجب ولا تقنط بالبلا فان الذهب يجرب بالنار والمومن يجرب بالبلاء
فان الغني عزيز في الدنيا ذليل في الآخرة والفقير ذليل في الدنيا عزيز
في الآخرة وعز الآخرة ابقى واهى يا ابن آدم اذا رايت الضيف عنك محجوبا

اکثر فی تسعة ایام فقل اعوذ بالله من غضب الله یا ابن آدم المال مالی وانت عبدی
و الضیف رسولی واذا ضیقت مالی من رسولی فلا تطمع فی جنتی ونعمتی یا ابن
المال مالی والاغنیاء وکلائی والفقراء عیالی فمن بخل عن مالی عن عیالی ادخلته
النار ولا ابالی یا ابن آدم ثلاث واجبات علیک زکواة مالک وصلة رحمک
واقراء ضیفک فاذا لم تفعلین فانی اصرعک صرعاً اجعلک نکالاً للعالمین
یا ابن آدم اذا لم یرحق جارک کما تری حق عیالک لم انظر علیک ولم اقبل عملک
ولم استجب دعائک یا ابن آدم لا تکبر علی مثلک فان اولک نطفة قذرة
من منی مدبرة ومن اتی وجد خرجت من مخرج البول من بین الصلب والترائب
یا ابن اذکر موقفک غداً بین یدی فانی لم اغفل من سرائرک طرفة
عین وانی علیم بذات الصدور السورة السادسة والثلثون یا ابن آدم کن سخیاً فان السخا
من حسن الیقین والسخا من الایمان والایمان من الجنة یا ابن آدم ایاک
من البخل والبخل من الکفر والکفر من النار یا ابن آدم اتق دعوة المظلوم
لا یحجبها عنی لولا انی احب الصفح والمغفرة لما ابتلیت اباک آدم بالذنب
ثم رددته الی الجنة یا ابن آدم لولا ان العفو احب شیء عندی لما ابتلیت
احداً بالذنب یا ابن آدم اعطیت لک الایمان والمعرفة من غیر سؤال وتضرع
فکیف ابخل علیک بالجنة مع سؤالک وتضرعک یا ابن آدم اذا اعتصم
بی عبدی بالنیة واذا توکل علی غیری قطعت اسباب السموات والارض عنه

الیک

حسن خلقك مع الناس حتى احبك واحببك في قلوب الصالحين واغفر ذنبك يابن آدم
لا تدع صلوة الضحى فان مصليها يدعو له ما طلعت عليه الشمس يابن آدم ضيعت امري
وركبت معصيتي فمن الذي يمنعك من عذابي يوم القيمة يابن آدم ضع يدك فيما
يجب لنفسك فاحب المسلمين يابن آدم لا تحزن على ما فاتك من الدنيا ولا تفرح
بما اوتيت منها فان الدنيا اليوم لك وغدا لغيرك يابن آدم اطلب الآخرة و
دع الدنيا فان شبرا من الآخرة خير من الدنيا وما فيها يابن آدم انت في طلب الدنيا
والآخرة في طلبك انت في طلب الحيوة والموت في طلبك يابن آدم فتهيأ للموت
قبل ورودك ولو تركت الدنيا لاحد من عبادي لتركتها الانبياء حتى يدعون عبادي
الى طاعتي كم من غني قد جعله الموت فقيرا وكم من ضاحك صار بالموت باكيا وكم من
عبد بسطت له الدنيا فقطع وترك طاعتي حتى مات عليه فدخل النار وكم من عبد قترت
عليه الدنيا فصبر ومات فدخل الجنة **السورة السابعة والثلثون** يابن آدم
اذا اصبحت اصبحت بين نعمتين عظيمتين لا تدري ايتهما اعظم عندك ذنوبك المستورة
عن الناس والثناء الحسن عليك من الناس ولو علم الناس ما اعلم منك ما سلم
عليك احد من خلقي فاخلص عملك من الريا والسمعة فانك عبد ذليل لرب جليل
مأمور لامره وتزود فانك مسافر ولا بد من الزاد لكل مسافر يابن آدم كم الى غنى
لا ينفد ابدا ويميني مبسوطة بالعطايا وبقدر ما تشفق انفق عليك وبقدر ما تمسك
امسك يابن آدم خوف الفقر من سوء الظن بالله تعالى ومن قلة اليقين [illegible]

يا بن آدم من اهتمّ للرزق فقد شكّ كتابي ولم يصدق بانبيائي ومن كذب فقد جحد

ربوبيتي ومن جحد ربوبيتي القاه في النار على وجهه **السورة الثامنة والثلثون**

يا بن آدم لا تعصيني ولا تأس المغفرة يا بن آدم تفرغ لعبادتي والا املأ قلبك فقراً

ويديك سعياً ويديك تعباً وصدرك هناً واجب دعاك واجعل دنياك عسرة

ورزقك قليلاً يا بن آدم انا راضٍ لصلوتك يوماً بيوم لا تطلبني برزقك غداً كما انا

لا اطالبك لصلوة غداً يا بن آدم مهلاً فان الرزق مقسوم والحريص محروم والحجود

مذموم والنعمة لا تدوم يا بن آدم احكم السفينة فان البحر عميق واكثر من الزاد فان

العقبة كئود يا موسى ان العبد يعمل الدنيا حتى يدركه الموت فيندم ما سلف من الذنوب

والخطايا ويسئل الرجعة الى الدنيا ليعمل عملاً صالحاً فوعزتي وجلالي لا يؤدّ احداً ابداً

يا موسى من امن بي واتقى مني اعطيته الجنة يا موسى الدنيا لعب ولهو وزينة وليس

للمؤمن فيها حظ الا العبادة والهم والغم وفي الآخرة الجنة يا موسى القيامة يوم شديد

لا يغني والد عن ولده شيئاً كم من فقير قد ترك فقده للدنيا وخرج منها الى الآخرة ولا مولود عن والده

وهو مسرور وشكور وكم من غني قد ترك ماله في الدنيا وخرج منها الى الآخرة وهو

فقير حقير وحيد من ماله نادم على عمله وجمع ماله لوارثه وكان اشد الناس عذاباً يوم القيمة

٥ قد تم الكتاب ٥ زدناهم عذاباً فوق العذاب ٥ بعون الملك الوهاب ٥

بسم الله الرحمن الرحيم سورة الولاية المنقول عن المصحف العتيق المكتوب

بخط ابن مسعود يا ايها الذين آمنوا آمنوا بالنورين انزلناهما يتلوان عليكم

آیاتی ویحذرانکم عذاب یوم عظیم ٥ نوران بعضهما من بعض وانا السمیع العلیم ٥ ان الذین
یوفون بعهد الله ورسوله فی آیات لهم جنات النعیم ٥ والذین یکفرون من بعد ما آمنوا
بنقضهم میثاقهم وما عاهدهم الرسول علیه یقذفون فی الجحیم ٥ ان ظلموا انفسهم و
وعصوا الوصی اولئک یسقون من حمیم ٥ ان الله الذی نور السموات والارض بما شاء
واصطفی من الملائکة والرسل وجعل من المومنین ٥ اولئک فی خلقه یفعل الله
ما یشاء لا اله الا هو الرحمن الرحیم ٥ قد مکر الذین من قبلهم برسلهم فاخذتهم
بمکرهم ان اخذی شدید الیم ٥ ان الله اهلک عادا وثمود بما کسبوا وجعلهم لکم تذکرة
افلا تتقون ٥ وفرعون بما طغی علی موسی واخیه هرون اغرقته ومن تبعه اجمعین
لیکون لکم آیة وان اکثرهم فاسقون ٥ ان الله یجمعهم فی یوم الحشر فلا یستطیعون
الجواب حین یسئلون ٥ ان الجحیم ماویهم وان الله علیم حکیم ٥ یا ایها الرسول
بلغ انذاری فسوف یعلمون ٥ قد خسر الذین کانوا عن آیاتی وحکمی معرضون یعلمون
مثل الذین یوفون بعهدک انی اجزیهم جنات النعیم ان الله لذو مغفرة واجر
عظیم ٥ وان علیا من المتقین وانا لنوفیه حقه یوم الدین ٥ وما نحن عن ظلمه بغافلین
واکرمه علی اهلک اجمعین ٥ فانه وذریته هم الصابرون ٥ وان عدوهم امام المجرمین
قل للذین کفروا بعد ما آمنوا طلبتم زینة الحیوة الدنیا واستعجلتم بها ونسیتم
ما وعدکم الله ورسوله ونقضتم العهود من بعد توکیدها فقد ضربنا لکم الامثال
لعلکم تهتدون ٥ یا ایها الرسول قد انزلنا الیک آیات بینات فیها من یتوفه

مؤمنا و من یتوله من بعدک یظهرون فاعرض عنهم انهم معرضون ٥ انا لهم محضرون
فی یوم لا یغنی عنهم شیئ و لا هم یرحمون ٥ ان لهم فی جهنم مقاما عنه لا یعدلون فسبح
باسم ربک و کن من الساجدین ٥ و لقد ارسلنا موسی و هرون لما استخلف فبغوا
هرون فصبر جمیل ٥ فجعلنا هم القردة و الخنازیر و لعناهم الی یوم یبعثون ٥ و لقد
آتیناک الحکم الذین من قبلک من المرسلین ٥ و جعلنا لک منهم وصیا لعلهم یرجعون
و من یتول عن امری فانی مرجعه فلیتمتع بکفره قلیلا یسأل عن الناکثین ٥ یا ایها الرسول
قد جعلناک فی اعناق الذین آمنوا عهدا فخذه و کن من الشاکرین ٥ ان علیا قانتا
باللیل ساجدا یحذر الآخرة و یرجوا ثواب ربه قل هل یستوی الذین ظلموا و الذین ظلموا
و هم بعذابی یعلمون ٥ سیجعله الاعلی و هم علی اعمالهم یندمون ٥ انا بشرناک
بذریته الصالحین ٥ و انهم لامرنا لا یخلفون ٥ فعلیهم منی صلوة و رحمة
احیاء و امواتا فی یوم یبعثون ٥ و علی الذین یبغون علیهم من بعدک غضبی
انهم کانوا قوم سوء خاسرون ٥ و علی الذین سلکوا مسلکهم منی رحمة و هم فی الغرفات
آمنون و الحمد لله رب العالمین

روایة العامة

من مناقب سید الوصیین و امام المتقین و امیر المؤمنین علی ابن ابیطالب
علیه افضل الصلوة و اکمل التحیات خبر العامة ما رواه ابو عبدالله
ابن ذکریا بن دینار العلاء عن ابی جبیر الاسود و عن محمد بن عبدالله یرفعه
الی سلمان الفارسی رضی الله عنه قال کنا جلوسا عنده مولانا و سیدنا

امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب صلوات الله و سلامه علیه حین بویع عمر بن الخطاب
بالخلافة انا و ولدیه الحسن والحسین و محمد بن الحنفیه و محمد بن ابی بکر و عمار بن
یاسر و المقداد بن الاسود الکندی فبینما نحن جلوس اذ التفت الیه الحسن علیه السلام
و قال یا امیر المؤمنین ان سلیمان ابن داود سأل ملکا لم ینله احد من الناس
واعطاه الله ما لم یعطه احدا من العالمین فهل ملکت شیئا یا اباه من ذلک
فقال علی علیه السلام والذی فلق الحبة و برأ النسمه و تفرد بالعظمة لقد
اعطاه الله تعالی ابیک من الملک ما لم یعطه احد و لم یملک احد قبله و لا بعده
فقال له الحسن یا امیر المؤمنین نحب ان تنظر الی شیء مما ملکک الله من الملکوت لیزداد الناس
ایمانا مع ایمانهم فقال حبا و کرامة ثم انه نهض من وقته و ساعته فصلی رکعتین ثم
نزل الی الصحن و نحن ننظر الیه فمد یده الکریمة نحو المغرب حتی بان تحت ابطه وردها
و فیها سحابة و هو یومی بها حتی اوقفها علی الدار و نحن ننظر و الی جانبها سحابة اخری فلما
اوقفها علی الدار قال لها اهبطی الینا ایتها السحابة قال سلمان فوالله العظیم
لقد رایت السحابة و قد هبطت و هی تقول اشهد انک وصی نبی کریم من شک
هلک و من تمسک بک فقد سلک سبیل النجاة ثم ان السحابتین تطاطاتا حتی
نزلا الارض و صارتا کانهما بساطا واحدا و رائحتهما کالمسک الاذفر فقال امیر المؤمنین
علیه السلام قوموا و اجلسوا علی السحابة رحمکم الله فقمنا و جلسنا کلنا و اخذنا مجالسنا
ثم ان امیر المؤمنین علیه السلام نهض قائما علی قدمیه و تکلم بالاعجمیة و لم نفهمه فلم

يستتم كلامه الا وريحا وقد دخلت تحت السحابة فرفعتها رفعا رقيقا في الهوا
واذا امير المومنين على السحابة الاخرى جالس على كرسى من نور عليه ثوبان
اصفران وعلى راسه تاج من ياقوتة حمراء في رجليه نعلين شراكهما من ياقوت
يتلالاو في يده خاتم من درة بيضاء يكاد نور وجهه يذهب بالابصار فقال
له الحسن عليه السلام يا اباه سليمان بن داود كان يطاع بخاتمه وانت
يا امير المومنين بما ذا تطاع فقال له امير المومنين يا ولدى انا وجه الله
انا عين الله انا لسان الله انا ولى الله انا نور الله انا كنز الله في ارضه
بالقدرة والمقدرته وانا الجنة وانا النار وانا سدة الفريقين وانما
جعلتهما يا بنى اتريد ارينك خاتم سليمان بن داود عليه السلام قال نعم
سلمان الفارسى رضى الله عنه فادخل امير المومنين عليه السلام يده
على شابه فاستخرج خاتما من ذهب وفضة من ياقوتة حمراء مكتوب
عليه قال سلمان الفارسى فعجبنا لذلك وهالنا امره ومنظره فقال
الامام عليا عليه السلام ومن اى شي تعجبون وما هذا العجب والله
العظيم لاروينكم اليوم ما لم تروه من بعدى ولا رايتموه من قبلى
فقال له الحسن عليه السلام يا امير المومنين تريد ان ترينا ياجوج ماجوج
والسد الذى بينهم اليهم فقال على عليه السلام للريح سيرى بنا كهف
قال الحسن بن على عليه السلام فسمعت للريح دويا كدوى الرعد العا

بحك

بحجت بنا في الجو وامير المؤمنين عليه السلام خلفنا ونحن ننظر اليه وهو جالس
على الكرسي قال سلمان الفارسي وسارت بنا الريح حتى دنينا من جبل شامخ
في الهواء وعليه شجرة عظيمة جافة قد سقط ورقها وماتت فقلنا يا امير المؤمنين
ما بال هذه الشجرة فقال سلوها فانها تخبركم بحالها فقال لها الحسن عليه السلام
ما بالك ايتها الشجرة فلم تجبه فقال لها امير المؤمنين عليه السلام ايتها الشجرة
اجيبيهم باذن الله تعالى قال سلمان الفارسي لقد سمعناها وهي تقول لبيك لبيك
يا وصي رسول الله وخليفته من بعده فقال لها اخبريهم خبرك فقال للحسن
يا ابا محمد كان اباك ياتي في كل ليلة الي ويصلي عندي ويسبح الله عز وجل
ورد امن الليل فاذا فرغ من صلوته وتسبيحه جائته غمامة بيضاء يفوح منها
رائحة المسك وعليها كرسي فيجلس عليه وكنت اعيش بريحه في كل ليلة
والان قطعني منذ اربعين ليلة لم اعرف له خبرا الى وقتنا هذا ولذلك
قد حل بي ما تراه فاسئله بالله عليك يا مولاي لا تقطعني بعدها فقد
عشت والله برايحة في هذه الساعة قال سلمان رضي الله عنه فعجبنا من كلامها
فقام الامام عليه السلام فنزل على كرسيه ودنا من الشجرة ومسح يده الشريف
عليها قال سلمان والذي نفسي بيده لقد سمعت لها انينا وحنينا وهي تخضر حتى
اكتست ورقا واثمرت بقدرة الله تعالى وتركه الامام عليه السلام فقلنا
يا امير المؤمنين هذا العجيب والذي نراه اعجب ثم عاد الى موضعه وامر الريح

فدخلت تحت السحابة فرفعنا الى الجو حتى راينا الدنيا كدوران الترس ورانيا
في الهواء ملكاً قائماً راسه تحت الشمس ورجلاه في قعر البحر وله يد في المغرب
والأخرى في المشرق فلما نظر لنا قال اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له
واشهد ان محمداً عبده ورسوله وانك وصي نبي الله محمد صلى الله عليه واله
حقاً حقاً لا شك فيه ومن شك فيك فهو كافر فقلنا يا امير المؤمنين من هذا الملك
وما بال يده في المشرق والأخرى في المغرب قال عليه السلام هذا الملك انا اقمته
باذن الله تعالى في هذا الموضع ووكلته بظلمات الليل وضياء النهار فلا يزال
كذلك الى يوم القيمة وذلك ان الله عز وجل اعطاني تدبير امر الدنيا فانا ادبرها
باذن الله تعالى ثم صارت الريح بنا حتى وقفنا على ياجوج وماجوج فقال
امير المؤمنين عليه السلام للسحابة اهبطي تحت هذا الجبل وهو جبل شامخ اسود كانه
قطعة ليل دامس يفور منه دخان فقال الامام عليه السلام انا صاحب هذا اعلى
هؤلاء العبد قال سلمان الفارسي رضي الله عنه فرايتهم ثلاثة اصناف صنف طوال
طول كل واحد منهم عشرين ذراعاً في عرض عشرة ذراعاً والصنف الآخر طول كل واحد
منهم مائة ذراع في عرض سبعين ذراعاً والصنف الثالث يفترش اذنه تحته والاخرى
فوقه يلتحف بها ثم قال عليه السلام يا ريح سيري بنا الى جبل قاف فسارت بنا
حتى انتهينا الى جبل من ياقوتة حمراء وهو محيط بالدنيا عليه ملك في صورة بني آدم
وهو الموكل بجبل قاف فلما نظر الى امير المؤمنين عليه السلام قال السلام عليك يا امير المؤمنين

أتأذن لي في الكلام فقال له أنا أخبرك بما تريد تكلّم به وتسألني عنه تريد ان أذن
لك في زيارة صاحبك وقد أذنت لك بإذن الله عزّ وجلّ جلاله لي فارجع
الملك وقال بسم الله الرحمن الرحيم ثم طار وجعل يمشي على الجبل الى ان غاب
عن أعيننا ثم نظرنا الى شجرة جافة مثل الشجرة الاولة فسألناه عنها فقال عليه السلام
سلوها فسألها الحسن عليه السلام وقال أقسمت عليك بحق أمير المؤمنين عليه السلام
الا اخبرتنا خبرك قال سلمان فكلمت الحسن بلسان طلق فقالت السلام عليك يا ابا محمد
قد كنت افتخر على ساير الشجر وذلك ان اباك عليه السلام كان يأتي في كل ليلة
في الثلث الاول من الليل يظل عندي ويصلي ويسبح الله تعالى ثم يأتيه فرس
فيركبه ويمضي وكنت اعيش برائحته وقد قطعني منذ اربعين ليلة فصرت الى ما ترى
فقال الحسن اسألك يا امير المؤمنين بالله وبحق جدي محمد صلى الله عليه وآله
سألت الله تعالى في ردها كما كانت فمسح يده المباركة عليها ثم قال لها يا شاها
فسمعنا لها حنيناً وهي تقول اشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله يا امير المؤمنين
في الآية المباركة الطيبة ووصي رسول رب العالمين من تمسك بك نجى
تخلف عنك فقد هوى ثم اخضرت واورقت فجلسنا تحتها ساعة وهي خضرة
نضرة ثم قلنا يا امير المؤمنين اين ذهب الملك فاذنت له فاستاذني الملك
في هذا اليوم على ان يكافيه وقد اذنت له فقلنا يا امير المؤمنين يا يزالون عن مواضعهم
الا باذنك فقال والذي رفع السماء بغير عمد ما ظن احد منهم يزول عن موضعه

[illegible]

فقال اسمه [illegible] فقلنا لبيك لبيك جابر
سمعنا من [illegible] في وقت [illegible]
فقال غمضوا اعينكم فغمضنا ثم قال
فتحنا فاذا الحسن
افتحوا

فقلنا لقد بلغنا ما لم يشعر بنا احد ان هذا الشيء عجيب وليس عجيب من وصي رسول الله
صلى الله عليه وآله فقال عليه السلام انني املك من ملكوت ما لو عاينتموه لقلتم
انت انت وانا عبد مخلوق من المخاليق انكح وآكل وانام ثم امر السحابتين فسارت بنا
الى ان وصلنا الى روضة خضراء كانها من رياض الجنة واذا نحن بشاب يصلي
بين قبرين فقلنا يا امير المؤمنين من هذا الشاب فقال هذا اخي صالح عليه السلام وهذه
قبري ابويه يعبد الله تعالى بينهما فلما نظر الينا صالح لن يتمالك نفسه حتى وقع
امير المؤمنين عليه السلام وقبل صدره وجعل يبكي ويشكوا الى امير المؤمنين وهو يسكنه
حتى سكن من بكائه فقلنا يا امير المؤمنين ما له يبكي فقال سلوه فسأله الحسن عليه السلام
ما يبكيك ايها العبد الصالح فقال ان اباك كان يمر بي كل يوم عند وقت الغداة
فيصلي ويسبح الله فكنت ازداد في العبادة كلما رايته يعبد الله عز وجل واقوى على التعبد
وقد انقطع عني منذ عشرة ايام فاتى ذلك وغمني فلما رايته لم اتمالك من نفسي شيئا
من شدة شوقي اليه فقلنا يا امير المؤمنين هذا هو العجب اعجب من كل ما رايناه انت معنا
وتاتي كل يوم الى هذا الموضع والى هذا الفتى فقال اتحبون اني اريكم سليمان ابن داود
عليه السلام قلنا نعم فقام وقمنا ومشينا على قاف الى بستان لم ير قط مثله ولا
احسن منه فيه من جميع الفاكهة والانهار يجري فيه والاطيار يسبح الله تعالى
بلغاتها والغامها فلما نظرت الاطيار الى امير المؤمنين عليه السلام جعلت ترفرف
على راسه واذا بسرير في وسط البستان من الفيروزج عليه شاب ملقى على ظهره

لیس فیه خاتم عند راسه ثعبان وتحت رجلیه ثعبان فلما نظرا
الثعبانین الی امیر المومنین علیه السلام جعلا یتمرغان علی قدمیه فقلنا
یا امیر المومنین هذا هو سلیمان بن داود قال نعم ثم اخرج الخاتم الذی کان
وجعله فی ید سلیمان علیه السلام ثم قال قم باذن الله الذی یحیی العظام وهی رمیم
وهو الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم الواحد القهار رب السموات والارض
ورب آبائنا الاولین فقام سلیمان قائما علیه السلام یقول اشهد ان لا اله
الا الله وحده لا شریک له واشهد ان محمدا عبده ورسوله ارسله بالهدی
ودین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون واشهد انک وصی
رسول الله حقا الهادی المهدی الذی سالت الله تعالی به ومحبته ومحبة
اهل بیته فاتانی الملک فصلی الله علیکم وانی من محبیکم ولولا ذلک
ما ملکت الملک الذی آتانی الله فلما سمعنا ذلک قبلنا قدمیه ثم جلس
عند راسه ساعة وعاد سلیمان الی حالته الاول وقام الامام علیه السلام
فهمنا وقلنا یا امیر المومنین ما وراء جبل قاف قال اربعین دنیا کل دنیا
بقدر اربعین دنیا کم هذه فقلنا یا امیر المومنین کیف تملک وتعلم
بهذه الاشیاء قال علیه السلام اعلم ذلک بالاسم الاعظم الذی
اذا کتبت علی ورق الزیتون وطرح علی النار فلم یحترق وباسمائنا والدر
اذا کتبت علی اللیل اظلم وعلی النهار فاضاء واستنار انا المحنة الله

فحرت

الواقعة على الاعداء وانا الطامة الكبرى اسماؤنا مكتوبة على السموات فاقامت وعلى الارض
فانسطحت وعلى الرياح فذرت وعلى البرق فلمع وعلى النور فسطع وعلى الرعد فخشع و
اسماؤنا مكتوبة على جبهة اسرافيل الذي جناحه في المشرق والآخر في المغرب وهو
يقول سبوح قدوس رب الملائكة والروح ثم قال عليه السلام غمضوا اعينكم
فغمضناها ثم قال افتحوها ففتحناها فاذا نحن بمدينة لم نر اكبر منها ذات اسواق عامرة
واهلها قوم طوال كل واحد كانه النخلة السوق فقلنا يا امير المؤمنين من هؤلاء قال عليه السلام
بقية قوم عاد وهم كفار لا يؤمنون بالله ولا بيوم الحساب قال جئتهم ان اريكم
آباؤهم في هذا الموضع ولقد مضيت بقدرة الله واقتلعت مدينتهم وهي من مداين
الشرق واتيت بها وانتم لا تشعرون وقد احببت ان اقاتلهم بين ايديكم فقلنا
يا امير المؤمنين يقاتلهم بغير حجة فقال لا ولكن لحجة ثم دعاهم الى الايمان فابوا فحمل
عليهم وحملوا عليه ليقتلوه ونحن نراهم وهم لا يرونا فتباعد عنهم ثم دنا منا
ومسح يده الشريف على ابداننا ثم دعاهم اليه فلم يؤمنوا فزعق فيهم زعقة قال سلمان
رضي الله عنه فوالذي نفسي بيده لقد ظننت ان الارض انقلبت والجبال تدكدكت
ورأينا صواعق قد خرجت من فيه حتى تركتهم صرعى كانهم اعجاز نخل ثم قال عليه السلام
اتعجبون مما اريكم اعظم من هذا فقلنا يا امير المؤمنين ما لنا قوة فلعن الله من لا يؤمن بالله
ورسوله وبك ثم انه صاح بالسحابة فاذا هي قد اقبلت فقال اجلسوا فجلسنا
وجلس على الاخرى وتكلم بكلام لا نفهمه فما استتم كلامه حتى سارت بنا في الجو ثم حطتنا

فی دار امیر المومنین علیه السلام کطرفة عین ونزلنا والموذن یوذن الظهر وکنا فقد مضینا عند طلوع الشمس فقلنا هذا هو العجب کنا فی قاف ورجعنا فی خمس ساعات من النهار

فقال امیر المومنین علیه السلام الذی نفسی بیده لو اردت ان اقطع بکم الدنیا جمیعا والسموات والارض فی اقل من لمح البصر لفعلت ذلک باذن الله وعظمته وجلاله وبرکة رسول الله صلی الله علیه وآله وانا وصیه وخلیفته فی امته من بعده ولکن اکثر الناس لا یفهمون قال سلمان الفارسی رضی الله عنه وان المعجزات کبار یا امیر المومنین صلی الله علیک وعلی ذریتک الطاهرین لعن الله من غصبک حقک واعرض عنک وضاعف علیهم العذاب الالیم

قول حکمیه قال الحکیم افلاطون الاکبر

اجتماع الجماعات فی بیوت الخلوات لصفاء العقیدة وخلوص النیات یحل ما عقدته الافلاک الدایرات

فی منقبت مولی الموالی

قال السید الحمیری عند موته ٥ کذب الزاعمون ان علیا ٥ لا ینجی محبه من هنات

قد وربی دخلت جنة عدن ٥ وعفا لی الا له من سیئاتی ٥ فابشروا الیوم اولیاء علی

وتولوا علی حتی الممات ٥ ثم من بعده تولوا ابنیه ٥ واحدا بعد واحد بالصفات

الحدیث بسم الله الرحمن الرحیم الصحیح

عن علی بن ابیطالب علیه الصلواة والسلام ٥ من آوی الی فراشه وقال بسم الله کتب الله له ثواب العابدین وقال وهب من قرا علی قبر بسم الله وبالله وعلی

مه رسول الله رفع الله العذاب عن صاحب ذلک القبر اربعین سنه الحدیث عن النبی صلی الله
علیه وآله وسلم من کتب اسمی فی کتاب لیصلی علیه الملائکه الی ان یندرس ذلک الکتاب
الحدیث فی حدیث صفوان البصری عن الصادق علیه السلام الصحیح
لیس العلم بکثرة التعلم انما هو نور یقذفه الله فی قلب من یشاء ان یهدیه فاذا
اردت العلم فاطلب اولا فی نفسک حقیقة العبودیة واطلب العلم باستعماله واستفهم الله
یفهمک الروایة من کتاب منیة المرید کافی عن عبد الله بن سنان عن ابی عبد الله
علیه السلام لا صغیرة مع الاصرار ولا کبیرة مع الاستغفار الموسوی اخاک اخاک
اخاک ان من لا اخا له کساع الی الهیجا بغیر سلاح وان ابن عم المرء فاعلم جناحه
وهل ینهض البازی بغیر جناح شعر وقال اخلاء الرخاء وهم کثیره ولکن فی البلاء قلیل
فلا تغررک کثرة من تواخی فمالک عند نایبة خلیل روی ان بلالا دخل
علی النبی صلی الله علیه وآله قال مات فلانة فاستراحت فغضب صلی الله علیه وآله
وقال انما استراح من غفر له الروایة قال النبی صلی الله علیه وآله عفة اللسان
الصمت قول فی کلام بعضهم فی کل شیء نجاسة ونجاسة اللسان الکذب
الروایة قال علی علیه السلام صوم القلب خیر من صوم اللسان وصوم اللسان
خیر من صوم البطن قال بعض العارفین لیس المریض اذا منع عنه الطعام
والشراب والدواء یموت کذا القلب اذا منع عنه العلم والفکر والحکمة یموت
الروایة فی الکشاف عن النبی صلی الله علیه وآله من احب ان یزحزح عن النار ویدخل الجنة

فلیدرکه منیته و هو یؤمن بالله والیوم الآخرة یاتی الی الناس مایحب ان یؤتی الیه
قال له اشامل للمحافظة علی حقوق الله وحقوق العباد الروایة من کتاب اکمال الدین
و تمام النعمة فی قصة بلوهر و یوزآسف ه لاتستقبحن الحسن وان کان فی الفجار
و لاتستحسن القبیح وان کان فی الابرار روایة من کلام امیرالمؤمنین علیه السلام الادب
صورة العقل حدیث فی الکافی ه علی ابن ابراهیم عن ابیه و علی بن محمد القاسانی
عن القاسم بن محمد عن المنقری عن عبد الرزاق عن معمر عن الزهری قال
سئل علی ابن الحسین صلوات الله علیهما عن العصبیة الرجل شرار قومه خیرا من خیار
قوم آخرین ه ولیس من العصبیة ان یحب الرجل قومه ولکن من العصبیة ان یعین قومه
علی الظلم روایة قال النبی ص اذا مررتم فی ریاض الجنة فارتعوا قالوا یارسول الله ما ریاض الجنة
قال حلق الذکر فان لله سیارات من الملائکة یطلبون حلق الذکر فاذا اتوا علیهم
حفوا بهم قال بعض العلماء حلق الذکر مجالس الحلال والحرام کیف یشتری ویبیع
ویصلی ویصوم وینکح ویطلق ویحج واشباه ذلک

[illegible] قوله حافظ [illegible] فی انوار الربیع [illegible]

خواندن رباعی صد مرتبه یا علی گفته و آنکه عرض مطلب نماید که رواست انشاء الله تعالی

رباعی
[illegible] مولای سواک لم یکن معتمدی [illegible] مازال ولاک یا علی مستندی

ذکر الثعلبی والبغوی وغیرهما فی تفسیر سورة النمل عند قوله تعالی یا ایها الناس علمنا منطق الطیر سمی صوت الطیر منطقاً لحصول الفهم کما یفهم فی کلام الناس و قالوا قال کعب الاحبار و فرقد السنجی مر سلیمان علیه السلام ببلبل فوق شجرة تحرک ذنبه و رأسه فقال لاصحابه اتدرون ما یقول هذا البلبل قالوا لا یا رسول الله قال علیه السلام یقول اکلت تمرة فعلی الدنیا العفاء و مر علیه السلام بهدهد فاخبر انه یقول اذا نزل البلاء عمی البصر و من روایة کعب انه یقول من لا یرحم لا یرحم والفاختة یقول یا لیت هذا الخلق ما خلقوا اعلموا بما علموا والورشان یقول لدوا للموت وابنوا للخراب والطاوس یقول کما تدین تدان والصرد

یقول استغفروا الله یا مذنبین والطیطوی یقول کل حی میت وکل جدید بال وقال والخطاف یقول قدموا خیراً تجدوه والحمامة تقول سبحان ربی الاعلی ملء سمائه وارضه والقمری یقول سبحان ربی الاعلی والدراج یقول الرحمن علی العرش استوی والکرکی ...

صاحت الغراب قالت البعد ... سبحان ربی الاعلی ... والبازی یقول سبحان ربی وبحمده والقمری یقول سبحان ربی الاعلی

وقیل انه یقول یا کریم والغراب یلعن العشار و یدعوا علیه والحدأة تقول کل شیء هالک الا الله والقطاة یقول من سکت سلم والببغاء یقول ویل لمن کان الدنیا همه والزرزور یقول اللهم انی اسئلک رزق کل یوم بیوم یا رازق والقبرة یقول اللهم العن مبغض محمد و آل محمد والدیک یقول اذکروا الله یا غافلین والنسر یقول یا ابن آدم عش ما شئت فان آخره الموت و فی روایة ان الفرس

عفاکسما التراب

القفا

ورشان
بوتیمار

منسوب الی امیر المؤمنین علیه السلام

الا یا صاحب القصر العلی
ستدفن عن قریب فی التراب
له ملک ینادی کل یوم
لدوا للموت وابنوا للخراب

الكركس يقول
الشقار

يقول اذا التقى الجمعان سبوح قدوس رب الملائكة والروح والحمار يلعن المكاس
وكسبه والضفدع يقول سبحان ربي القدوس

في فضيلة يوم الجمعة

قال رسول الله صلى الله عليه وآله ان يوم الجمعة سيد الايام تضاعف فيه
الحسنات ويمحوا فيه السيآت ويرفع فيه الدرجات ويستجاب فيه الدعوات
ويكشف فيه الكربات ويقضى فيه الحاجات العظام وهو يوم المزيد لله فيه عتقاء وطلقاء
من النار ما دعا الله فيه احد من الناس وعرف حقه وحرمته الا كان حقا على الله
ان يجعله من عتقائه وطلقائه من النار وان مات في يومه وليلته مات شهيدا
وبعث آمنا وما استخف احد بحرمته وضيع حقه الا كان حقا على الله عز وجل
ان يصليه نار جهنم الا ان يتوب وفي خبر النبوي صلى انه يفتح للعبد يوم القيمة
على كل يوم من ايام عمره اربعة وعشرون خزانة عدد ساعات الليل والنهار
فخزانة يجدها مملوة نورا وسرورا فيناله عند مشاهدتها من الفرح والسرور
ما لو وزع على اهل النار لادهشهم عن الاحساس بالم النار وهي الساعة التي
اطاع فيها ربه ثم يفتح له خزانة اخرى فيراها مظلمة منتنة مفزعة فيناله عند
مشاهدتها من الفزع والجزع ما لو قسم على اهل الجنة لنغص عليهم نعيمها وهي
الساعة التي عصى فيها ربه ثم يفتح له خزانة اخرى فيراها فارغة ليس فيها ما يسره
ولا ما يسوؤه وهي الساعة التي نام فيها او اشتغل فيها بشيء من مباحات الدنيا
فيناله من الغبن والاسف على فواتها حيث كان متمكنا من ان يملاها حسنات

مالا یوصف ومن هذا قوله تعالی ذلک یوم التغابن فی قلة التکلم قال امیر المؤمنین علیه السلام
اذا تمّ العقل نقص الکلام وعنه علیه السلام من کثر کلامه کثر خطاؤه ومن کثر خطاؤه
قل حیاؤه ومن قل حیاؤه قل ورعه ومن قل ورعه مات قلبه ومن مات قلبه دخل النار
عن ابی عبد الله علیه السلام قال کان یقول لا تکثروا الکلام فی غیر ذکر الله فان الذین
یکثرون الکلام فی غیره قاسیة قلوبهم ولکن لا یعلمون فی الکافی ان الله تبارک وتعالی
یقول وعزّتی وجلالی ومجدی وارتفاعی علی عرشی لاقطعن امل کل مؤمّل غیری
بالیاس واکسوه ثوب المذلة عند الناس ولانحینه من قربی ولابعدنه عن وصلی
ایؤمل غیری فی الشدائد والشدائد بیدی ویرجو غیری ویقرع باب غیری وبیدی
مفاتیح الابواب وهی مغلقة عن ابی عبد الله علیه السلام قال صحة یقین المرء
المسلم ان لا یرضی الناس بسخط الله ویلومهم علی مالم یؤته الله فان الرزق لا یسوقه
حرص حریص ولا یرده کراهیة کاره ولو انّ احدکم فرّ من رزقه کما یفر من الموت
لادرکه رزقه کما یدرکه الموت ثم قال انّ الله بعدله وقسطه جعل الروح والراحة
فی الیقین والرضا وجعل الهم والحزن فی الشک والسخط عن النبی صلی الله علیه وآله
لا تجلسوا عند کل عالم الا عالم یدعوکم من خمس الی خمس من الشک الی الیقین
ومن الکبر الی التواضع ومن العداوة الی النصیحة ومن الریاء الی الاخلاص ومن
محبة الدنیا الی الزهد فیها فی فضیلة العقل کل شیء اذا کثر رخص الا العقل فانه اذا
کثر غلا عن بعض اصحاب الحال ان یوما یقول لاصحابه لواتی خیرت بین دخول الجنة

دبین

وبين صلواة الركعتين لاخترت صلواة الركعتين فقيل له وكيف ذلك قال لاني
في الجنة مشغول بحظي وفي الركعتين مشغول بحق ربي واين ذلك عن هذا رأى
بعضهم الشبلي في المنام فسأله ما فعل الله بك فقال ناقشني حتى ايست فلما
رأى ياسي تغمدني برحمته ه فاء الفقير فناؤه عن ذاته وفراغه عن نفسه وصفاته
والقاف قوة قلبه بحبيبه وقيامه بالصدق في مرضاته والياء يرجوا ويخاف
ويقوم في تقواه حق تقاته والراء رقة قلبه في خلوة ورجوعه بالله من شهواته

تمت

بسم الله الرحمن الرحيم و به

هذا كتاب درة الباهرة من الاصداف الطاهرة من كلام النبي صلى الله عليه وآله والائمة اثني عشر عليهم افضل الصلوات واكمل التحيات

قال النبي صلعم العلم وديعة الله في ارضه والعلماء امناؤه عليه فمن عمل بعلمه ادى امانته
ومن لم يعمل بعلمه كتب في ديوان الله من الخائنين وقال عليه السلام انكم
لن تسعوا الناس باموالكم فسعوهم باخلاقكم وقال عليه السلام تفرغوا من هموم الدنيا
ما استطعتم فانه من اقبل على الله بقلبه جعل الله قلوب العباد منقادة اليه
بالمودة والرحمة وكان الله اليه بكل خير اسرع قال عليه السلام لا يرد القدر الا الدعاء
ولا يزيد في العمر الا البر وان الرجل ليحرم الرزق بذنب يصيبه وقال الصا
حسن الظن بالله من عبادة الله تعالى وقال عليه السلام ارحموا عزيز ذل وغني قوم
افتقر وعالما يتلاعب به الجهال وقال عليه السلام لا خير في صحبة من لا يرى لك

مثل الذی یری لنفسه وقال علیه السلام المومن اذا مات وترک ورقة واحدة
علیها علم تکون تلک الورقة یوم القیامة سترا بینه وبین النار واعطاه الله بکل حرف
مکتوب علیها مدینة اوسع من الدنیا سبع مرات وما من مومن یقعد ساعة
عند العالم الا ناداه ربه جلست الی حبیبی وعزتی وجلالی لاسکننک الجنة معه ولا ابالی
من کلام امیر المومنین علی بن ابی طالب علیه الصلوة والسلام العفو عن المقر
لا عن المصر وقال علیه الصلوة والسلام لا یکونن اخوک علی قطیعتک اقوی منک
علی صلته ولا یکونن علی الاساءة اقوی منک علی الاحسان وقال علیه السلام
ما اقبح الخشوع عند الحاجة والجفاء عند الغنی وقال علیه السلام قطیعة الجاهل تعدل صلة العاقل
وقال علیه السلام بلاء الانسان من اللسان وقال علیه السلام اللسان سبع ان خلی عنه
عقر اتقوا من تبغضکم قلوبکم وقال علیه السلام العافیة عشرة اجزاء تسعة منها فی الصمت
الا بذکر الله وواحد فی ترک مجالسة السفهاء وقیل له علیه السلام ما الاستعداد للموت
قال اداء الفرائض واجتناب المحارم والاشتمال علی المکارم ثم لا یبالی اوقع علی الموت
ام وقع الموت علیه والله لا یبالی ابن ابی طالب اوقع علی الموت ام وقع الموت علیه
وقال علیه السلام العاقل من رفض الباطل والشریف من انصف الضعیف والسعید
من خاف الوعید والغمر من وثق بالعمر والسخاء ترک التمییز عند العطاء وقال علیه السلام
عماد الدین الورع وفساد الدین الطمع من کلام الامام حسن بن علی بن ابی طالب
المعروف ما لم یتقدمه مطل ولم یتبعه من وقال علیه السلام البخل ان یری الرجل ما انفقه

قال علیه السلام من عد غدا من اجله فقد اساء صحبة الموت وقال علیه السلام [illegible]

تلفاً وما امسکه شرفاً وقال علیه السلام لاتعاجل الذنب بالعقوبة واجعل بینهما الاعتذار طریقاً وقال علیه السلام التفکر حیاة قلب البصیر وقال علیه السلام اذا سمعت احداً یتناول اعراض الناس فاجتهد ان لایعرفك فان اشقی الاعراض به عارفه وقال علیه السلام اوسع ما یکون الکریم اذا ضاقت بالمذنب المعذرة من کلام الامام الشهید الحسین بن علی بن ابیطالب علیهما السلام ان حوائج الناس الیکم من نعم الله علیکم فلا تملوا النعم لتحوز النقم قال علیه السلام ان اجود الناس من اعطی من لایرجوه وان اعفی الناس من عفی عنه قدرته وان اوصل الناس من وصل من قطعه قال علیه السلام لاتستدرجن بالاحسان ولاتودبن بالبلاء وقال علیه السلام من قبل عطائك فقد اعانك علی الکرم قال علیه السلام مالك ان لم یکن لك کنت له ولاتبق علیه وانه لایبقی علیك وکله قبل ان یاکلك من کلام الامام زین العابدین علیه الصلوة والسلام خف الله لقدرته علیك واستحی منه لقربه منك وقال علیه السلام لاتعادین احداً وان ظننت انه لایضرك ولاتزهدن فی صداقة احد وان ظننت انه لاینفعك فانك لاتدری متی ترجو صدیقك ولاتدری متی تخاف عدوك ولایعتذر الیك احد الا قبلت عذره وان علمت انه کاذب ولیقل عیب الناس علی لسانك وقال علیه السلام من رمی الناس بما فیهم رموه الناس بما لیس فیه وقال علیه السلام من عتب علی الزمان طالت معتبته وقال علیه السلام ما استغنی احد بالله الا افتقر الناس الیه وقال علیه السلام من اتکل علی حسن اختیار الله عز وجل لم یتمن فی غیر الحال التی اختاره الله تعالی وقال علیه السلام علامة المؤمن خمس الورع فی الخلوة

والصدقة فی القلة والصبر عند المصیبة والحلم عند الغضب والصدق عند الخوف

وقال علیه السلام ان الکریم یبتهج بفضله واللئیم یفتخر بملکه

من كلام الامام الهمام محمد الباقر عليه السلام ان الله تعالى خبأ ثلثة اشياء خبأ
رضاه فى طاعته فلا تحقرن من الطاعة شيئاً فلعل رضاه فيه وخبأ سخطه فى معصيته فلا
تحقرن المعصية فلعل سخطه فيه وخبأ اولياءه فى خلقه فلا تحقرن احداً فلعل ذلك الولى
قال عليه السلام صلاح شان التعايش والتعايشة مثل مكيال ثلثاه فطنة وثلث تغافل والتعاشر
قيل له من اعظم الناس قدراً قال عليه السلام من لا يبالى فى يد من كان الدنيا قيل له
من اكرم الناس نفساً قال من لا يرى الدنيا لنفسه قدراً قال عليه السلام ما ياخذ المظلوم
من دين الظالم اكثر مما ياخذ الظالم من دنيا المظلوم قيل له جابر الجعفى ان قوماً اذا
ذكروا بشيء من القرآن او حدثوا به فصعق احدهم حتى لو قطعت يداه او رجلاه لم
يشعر بذلك قال عليه السلام سبحان الله ذلك من الشيطان ما بهذا امروا انما هو اللين
والرقة والدمعة والوجل قال عليه السلام من كان ظاهره ارجح من باطنه خف ميزانه ايضا
من كلام الامام جعفر بن المحمد الصادق عليه السلام من كان الكرم حارسه والصدق
جليسه عظمت بهجته وتمت مروته ومن كان الهوا مالكه والعجز راحته عافاه عن سلامته
واسلماه للهلكة وقال عليه السلام الجاهل سخى افضل من ناسك بخيل قال
عليه السلام التواضع ان ترضى فى المجلس بدون شرفك وان تسلم على من لقيت
وان تترك المراء وان كنت محقاً وراس الخير التواضع وقال عليه السلام
اللهم انك بما اثبت له من اهل العفو اولى منى بما انا له اهل من العقوبة وقال
كتاب الله عز وجل على اربعة اشياء على العبارة للعوام والاشارة للخواص واللطائف

[illegible]

وقال علیه السلام من سأل فوق قدره استحق الحرمان قال علیه السلام الغران تذل للحق

اذ الزمک قال ایضا من اکرمک فاکرمه و من استخف بک فاکرم نفسک عنه قال علیه

من اخلاق الجاهل الاجابة قبل ان یسمع والمعارضة قبل ان یفهم والحکم بالم یعلم قال

سرک من دمک فلا تجرین من غیر او داجک قال ایضا اولی الناس بالعفو اقدرهم

علی العقوبة وانقص الناس عقلا من ظلم من دونه ولم یصفح عمن اعتذر الیه قال

حشمة الانقباض ابقی للعز من انس التلاق قال علیه السلام الهوی یقظان والعقل نائم

قال علیه السلام لا تکونن اول مشیر و ایاک والرای الفطیر وتجنب ارتجال الکلام ولا تشر

علی احد مستبد برایه ولا علی وغد ولا علی متلون ولا علی لجوج وخف الله فی موافقة هوی

المستشیر فان التماس موافقته لوم وسوء الاستماع منه خیانة قال علیه السلام ان القلب

یحیی ویموت فاذا حیی فادبه بالتطوع واذا مات فقصره علی الفرائض قال علیه السلام

یهلک الله ستا بستة الامراء بالجور والعرب بالعصبیة والدهاقین بالکبر والتجار

بالخیانة واهل الرساتیق بالجهالة والفقهاء بالحسد قال علیه السلام من لم یواخ الا من لا عیب فیه

قل صدیقه ومن لم یرض صدیقه الا بایثاره ایاه علی نفسه دام سخطه ومن عاتب علی

کل ذنب کثر تعبه قال علیه السلام مروة الرجل فی نفسه نسب لعقبه وقبیلته وقیل فی مجلس

علیه السلام جاور ملکا او بحرا فقال هذا الکلام محال والصواب ان لا تجاور ملکا ولا

بحرا لان الملک یوذیک والبحر لا یرویک قال ایضا فی القضاء والقدر اذا کان

یوم القیمة وجمع الله تعالی الخلایق سألهم عما عهد الیهم ولم یسألهم عما قضی علیهم

وقال علیه السلام من امل رجلاً هابه ومن قصر عن شیء عابه وما من شیء احب الی
من حل سلفت منی الیه یداً اتبعته اختها ورهبالا فی رایت منع الاواخر لقطع
شکر الاوایل من کلام الامام الهمام موسی الکاظم علیه السلام وجدت علم الناس
فی اربع اولهن ان تعرف ربک والثانیه ان تعرف ما صنع ربک والثالثه
ان تعرف ما اراد بک والرابعه ما یخرجک من دینک وقال علیه السلام
من تکلف ما لیس من علمه ضیع علمه وخاب امله وقال علیه السلام المعروف غل
لا یکفیه الا مکافات او شکر قال علیه السلام لو ظهرت الآجال افتضحت الآمال قال ع
من استشار لم یعدم عند الصواب مادحا وعند الخطاء عاذرا قال علیه السلام
من ولده الفقر ابطره الغنی قال علیه السلام من لم یجد الاساءة مضضا لم یکن للاحسان
عنده موقع قال علیه السلام ما استبت اثنان الا انحط الاعلی الی مرتبة الاسفل قال
نفیع الانصاری وکان عارفا من انت فقال علیه السلام ان کنت ترید النسب
فانا ابن محمد حبیب الله ابن اسمعیل ذبیح الله ابن ابراهیم خلیل الله وان کنت
ترید البلد فهو الذی فرض الله عز وجل علی المسلمین وعلیک منهم الحج الیه وان کنت
ترید المفاخرة فوالله ما رضی مشرکوا قومی مسلمی قومک اکفاء لهم حتی قالوا یا محمد
اخرج الینا اکفانا من قریش فانصرف نفیع مخزیا ولقی الرشید علی بغلة فاعترض
علیه ذلک فقال علیه السلام تطاطات عن خیلاء الخیل وارتفعت عن ذلة العیر و
خیر الامور اوسطها من کلام الامام الثامن الضامن علی بن موسی الرضا علیه السلام

من شبه الله تعالى بخلقه فهو مشرك ومن نسب اليه ما نهى عنه فهو كافر وقال عليه السلام
من طلب الامر من وجهه لم يزل فان زل لم يخذله الحيلة وقال عليه السلام
لا يعدم المرء دايرة السوء مع نكث الصفقة ولا يعدم تعجيل العقوبة مع ادراع
البغي وقال عليه السلام الانس يذهب المهابة وقال المسئلة مفتاح البؤس
قال عليه السلام في تعزية حسن بن سهل التهنية باجل الثواب اولى من التعزية
على عاجل المصيبة قال له الصوفية ان المامون قد رد هذا الامر اليك وانت
احق الناس به الا انه يحتاج من يتقدم مثل تقدمك الى لبس الصوف وما يخشن الملبس
فقال عليه السلام ويحكم ان ما يراد من الامام قسطه وعدله اذا قال صدق واذا
حكم عدل واذا وعد انجز والخبر معروف قل من حرم زينة الله التي اخرج
لعباده والطيبات من الرزق ان يوسف الصديق عليه السلام لبس
الديباج المنسوج بالذهب وجلس على متكئات آل فرعون وسئل عليه السلام
عن صفة الزاهد فقال متبلغ بدون قوته مستعد ليوم موته متبرم بحياته
وقال عليه السلام في تفسير قوله تعالى فاصفح الصفح الجميل عفو بغير عتاب
واراد المامون لعنه الله عليه ان يقتل رجلا فقال للرضا عليه السلام ما تقول
يا ابا الحسن فقال ان الله تعالى لا يزيد بحسن العفو الا عزا فعفى عنه
واتى المامون بنصراني قد فجر بهاشمية فلما راه اسلم فقال الفقهاء
اهدر الاسلام ما قبل ذلك فقال مامون للرضا عليه السلام فقال اقتله

فانه ما اسلم حتی رای الناس قال الله تعالی فلما راوا باسنا قالوا آمنا بالله وحده الآیه
وقال علیه السلام اصحب السلطان بالحذر والصدیق بالتواضع والعدو بالتحرز
والعامة بالبشر وقال علیه السلام المشیة کالاهتمام بالشیء والارادة اتمام ذلک الشیء
من کلام مولانا وسیدنا الامام محمد الجواد علیه السلام کیف یضیع من الله کافله وکیف ینجوا
من الله طالبه ومن انقطع الی غیر الله وکله الله الیه ومن عمل علی غیر علم ما افسده اکثر
مما یصلح وقال علیه السلام القصد الی الله تعالی بالقلوب ابلغ من اتعاب مناه
وقال علیه السلام من هجر المداراة قاربه المکروه ومن لم یعرف الموارد اعیته المصادر
ومن انقاد الی الطمانینة قبل الخبرة فقد عرض نفسه للهلکة والعاقبة المتعبة قال علیه السلام
من عتب من غیر ارتیاب اعتب من غیر استعتاب وقال علیه السلام راکب الشهوات
لا یستقال عثرته ابدا انصب او نکد وقال علیه السلام الثقة ثمن لکل غال وسلم
الی کل عال وقال علیه السلام ایاک ومصاحبة الشریر فانه کالسیف المسلول
یحسن منظره ویقبح اثره قال علیه السلام اذا نزل القضا ضاق الفضا قال علیه السلام
کفی بالمرء خیانة ان یکون امینا للخونة قال علیه السلام عز المومن غناه عن الناس
نعمة لا تشکر کسیئة لا تغفر قال علیه السلام من لم یرض من اخیه بحسن النیة لم یرض
بالعطیة من کلام الامام الهمام علی الهادی علیه السلام من رضی عن نفسه
کثر الساخطون علیه وقال علیه السلام الغنی قلة تمنیک والرضا بما یکفیک والفقر
شره النفس وشدة القنوط وقال علیه السلام راکب الحرون اسیر نفسه والجاهل اسیر لسانه

وقال

وقال علیه السلام الناس فی الدنیا بالاموال وفی الآخرة بالاعمال قال الرضا ع

لبعض ثقاة عنده وقد اکثر فی تقریظه ادک علی باقی سفایک فان کثرة الملق تهجم

علی ظنه واذا حللت من اخیک فی الثقة فاعدل عن الملق الی حسن النیة

وقال علیه السلام المصیبة للصابر واحد وللجازع اثنتان وقال علیه السلام

العقوق ثکل من لم یثکل قال علیه السلام الحسد ماحق الحسنات والزهو جالب المقت

والعجب صارف عن طلب العلم وداع الی التخبط والجهل والبخل اذم الاخلاق

والطمع سجیة سیئة قال علیه السلام الزهو فکاهة السفهاء وصناعة الجهلاء العقوق

یعقب القلة ویؤدی الی الذلة قال علیه السلام السهر الذ للمنام والجوع ازید فی

طیب الطعام قال ع بعث عیسی علیه السلام علی صوم النهار وقیام اللیل

ان الوصول الی الله تعالی سفر لایدرک الا بامتطاء اللیل قال علیه السلام من لم یحسن

ان یمنع لم یحسن ان یعطی قال علیه السلام اذا کان زمان العدل فیه اغلب من الجور

فحرام ان تظن باحد خیرا حتی یبدو ذلک منه قال ع للمتوکل لاتطلب الصفا ممن

کدرت علیه ولا النصح ممن صرفت سوء ظنک الیه فانما قلب غیرک لک کقلبک له

من کلام الامام حسن بن علی العسکری علیه الصلوة والسلام ان للسخاء مقدارا

فان زاد علیه فهو سرف وللحزم مقدارا فان زاد علیه فهو جبن وللاقتصاد

مقدارا فان زاد فهو بخل وللشجاعة مقدارا فان زاد فهو تهور قال علیه السلام

کفاک ادبا تجنبک ماتکره من غیرک قال علیه السلام احذر لکل ذکی ساکن الطرف

اوله یصیغه امر ... نه ... ونقص ... ورع ... وقتنه

المقت ... العقوق

وقال علیه السلام لو عقل اهل الدنیا لخربت قال علیه السلام خیر اخوانک من نسی ذنبک الیه
قال علیه السلام اضعف الاعداء کیدا من اظهر عداوته قال حسن الصورة جمال الظاهر
وحسن العقل جمال الباطن قال ع من آنس بالله استوحش من الناس وقال ع
من لم یتق وجوه الناس لم یتق وجوه الله وقال علیه السلام جعلت الخبائث لم یتق الله
فی بیت وجعل مفتاحه الکذب وقال اذا انشطت القلوب فاودعوها واذا
نفرت فودعوها قال علیه السلام اللحاق بمن ترجو خیر من المقام مع من لا تامن شره
قال علیه السلام من اکثر المنام رای الاحلام یعنی ان طلب الدنیا کالنوم وما
یعنی منها کالحلم قال علیه السلام الجهل خصم والحلم حکم ولم یعرف رائحة العقل من لم یتجرع
الحلم غصص الغیظ قال ع نایل الکریم یحببک الیه ونایل اللئیم یضعک لدیه
قال علیه السلام من کان الورع سجیته والافضال حلیته انتصر من اعدائه بحسن الثناء
علیه وتحصن بالذکر الجمیل من وصول نقص الیه ووجدت بخطه علیه السلام
مکتوبا علی ظهر کتاب قد صعدنا ذری الحقایق باقدام النبوة والولایة
ونورنا سبع طرائق باعلام الفتوة والهدایة فنحن لیوث الوغا وغیوث الندا
وفینا السیف والقلم فی العاجل ولواء الحمد فی الآجل واسباطنا خلفاء
الدین وحلفاء الیقین ومصابیح الکرم والکلیم البس حلة الاصطفا لما
عهدنا منه الوفا وروح القدس فی جنان الصاقوره من حدائقنا الباکورة
وشیعتنا الفئة الناجیة والفرقة الزاکیة صاروا لنا ردءا وصونا وعلی الظلمة

البنا وعونا وتستفجر لهم ينابيع الحيوان بعد لظى النيران لنا آل طه والطواسين ويس
وكتبه الحسن بن علي العسكري في سنة اربع وخمسين ومائتين من السنين من
كلام مهدي الامة الحجة ابن الحسن عليه الصلوة والسلام قال لسعد بن عبد الله القمي
وقد سأله في حال صباه بحضرة ابيه عليه السلام عن قوله تعالى لموسى عليه السلام فاخلع
نعليك فان فقهاء الفريقين يزعمون انها كانت من اهاب ميتة فقال عليه السلام
ذلك من قال هذا فقد افترى على موسى فانه لا يخلوا اما ان صلوة موسى فيها جائزة او غير جائزة
فان كانت جائزة جاز لموسى ان يكون لابسها في تلك البقعة وان كانت مقدسة مطهرة
وان كانت غير جائزة فقد اوجب ان موسى لم يعرف الحلال والحرام ولا ما جاز الصلوة
مما لم يجز وهذا كفر لكن كان موسى عليه السلام شديد الحب لاهله فقال الله تعالى
فاخلع نعليك اي انزع حب اهلك من قلبك ان كانت محبتك لي خالصة
وقلبك من الميل الى من سواي مشغولا فقال سعد ما المانع من ان يختار القوم اماما
لانفسهم فقال عليه السلام مصلح او مفسد فقال مصلح فقال هل يجوز ان تقع خيرتهم
على المفسد بعد ان لا يعلم احد ما يخطر ببال غيره من صلاح او فساد فقال بلى فقال
هي العلة ثم قال عليه السلام فهذا موسى كليم الله مع وفور عقله وكمال علمه ونزول
الوحي عليه اختار من اعيان قومه ووجوه عسكره لميقات سبعين رجلا ممن لم يشك
في ايمانهم واخلاصهم فوقعت خيرته على المنافقين على ما حكى الله تعالى فلما وجدنا
اختيار من قد اصطفاه الله للنبوة واقعا على الافسد دون الاصلح وهو يظن انه

اصلح علمنا انه لا اختيار لمن لا يعلم ما تخفي الصدور وان لا خطر لاختيار المهاجرين
والانصار بعد وقوع خيرة الانبياء على ذوي الفساد ولما اراد اهل الصلاح ومما
كتبه عليه السلام جوابا لاسحاق ابن يعقوب العمري واما ظهور الفرج فانه الى الله
وكذب الوقاتون واما المسائل المشكلة والحوادث الواقعة فارجعوا فيها الى رواة
حديثنا فانهم حجتي عليكم وانا حجة الله واما المتلبسون باموالنا فمن استحل منها
شيئا فاكله فانما ياكل النيران واما الخمس فقد ابيح لشيعتنا وجعلوا منه في حل الى وقت
ظهور امرنا لتطيب ولادتهم ولا تخبث واما علة ما وقع من الغيبة فان الله عز وجل
يقول يا ايها الذين آمنوا لا تسئلوا عن اشياء ان تبد لكم تسؤكم انه لم يكن
لاحد آبائي الا وقد وقعت في عنقه بيعة لطاغية زمانه واني لاخرج حين اخرج ولا بيعة
لاحد من الطواغيت في عنقي واما وجه الانتفاع في غيبتي فكالانتفاع بالشمس اذا
غيبتها السحاب عن الابصار واني لامان لاهل الارض كما ان النجوم امان لاهل السماء

تمت كتاب درة الباهرة بعون الله

قال [illegible]

لغيره العالم العاقل ابن نفسه ٥ اغناه جنس علمه عن جنسه ٥ كم بين من تكرمه
وبين من تكرمه لنفسه لبعض تحدثني النسيم عن الخزامى ٥ وتقربني عن
الشيخ السلاما ٥ وتذكرني بجنح الليل نحوا ٥ فتوقظني وقد هجع الندا اما

فاسکر من شذاها حین مبتت ه فانی قد رشفت المداما ه اهیم بشربها طربا و وجدا ه
فیبدی الروض من طربی ابتساما ه تمر علی الریاض ریاض نجد ه فتعطف الغصون لها احتراما ه

قیل لبعض الحکماء قد شبت وانت شابا فلم لا تختضب فقال ان الثکلی لا یحتاج الی الماشطة

خواجه نصیر الدین طوسی علیه الرحمه فرماید رباعی
موجود بحق واحد اول باشد ه باقی همه موهوم و مخیل باشد ه
هر چیز جز او که آید اندر نظرت ه نقش دومین چشم احول باشد ه

لبعضهم
واخوان صدق قد سئمت حدیثهم ه وامسکت عنهم ناظری ولسانی ه
وما الزهد عنهم غیر انی ه وجدتک مشهودی بکل مکان ه
کان رقیبا منک یرعی نواظری ه وآخر یرعی مسمعی وجنانی ه
فما رمقت عینای بعدک منظرا ه لغیرک الا قلت قد رمقانی ه
ولا سمعت اذنای لفظة لافظ ه لغیرک الا قلت قد سمعانی ه
ولا خطرت فی النفس منی خطرة ه لغیرک الا عرجا بعنانی

قیل لبعض الادبا
اصبر علی مر هجری ه ان رمت منی وصالا ه
واهجر لاجل وصالی ه من صد عنی وما لا ه
ومت اذا شئت تحیی ه واستعجل الآجالا ه
فمسلک الحب صعب ه یقطع الاوصالا ه
لکن عذابی عذب ه یخفف الاثقالا ه
ان کنت تفقه قولی ه فقد ضربت مثالا ه
فان فهمت رموزی ه فاقدم والا فلا ه

لطیفة کان ابن المبارک کلما یسمع یکتب فقیل له الی متی تکتب فقال لعل الکلمة التی تنفعنی لم اکتبها بعد قال المسیح علی نبینا وعلیه السلام لیحذر من یستبطی الله فی الرزق ان یغضب علیه فیفتح ابواب الدنیا علیه ومن کلام بعض الحکماء اقرب ما یکون العبد من الله اذا ساله واقرب ما یکون من الخلق اذا لم یسالهم

[illegible]

از امام بحق ناطق جعفر بن محمد الصادق علیه الصلوات والسلام مرویست که هر کس مهمی داشته باشد هفت روز روزی هفت مرتبه این ختم را بخواند اگر مهم او کفایت نشد در قیامت مرا از شرمسار باشم بسم الله الرحمن الرحیم
لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم
بسم الله الملک الحق المبین من العبد الذلیل الی المولی الجلیل رب انی مسنی الضر وانت ارحم الراحمین و بعد بگوید اللهم بحق محمد وآله الطاهرین وصحبه المرضیین اقض حاجتی یا ارحم الراحمین
و روز هفتم ختم را نوشته در آب اندازد

قال بعض المفسرين في قوله تعالى واما السائل فلا تنهر ليس هو سائل الطعام
ولكنه سائل العلم قال بعض ولاة البصرة لبعض النساك ادع لي
فقال ان بالباب يدعوا عليك قال بعض الحكما اذا اردت ان تعرف قدر ا
لدنيا فانظر عند من هي وقال حق على الرجل العاقل الفاضل ان يجتنب
مجلسه ثلثة اشياء الدعابه وذكر النسا والكلام في المطاعم قيل
لابراهيم بن ادهم لم لا تصحب الناس فقال ان صحبت من هو دوني اذا
بجهله وان صحبت من هو فوقي تكبر علي وان صحبت من هو مثلي حسدني فا
شتغلت بمن ليس في صحبته ملال ولا في وصله انقطاع ولا في الانس به
وحشة قال بعض العباد اني لاستحيي من الله تعالى ان يراني مشغولا عنه
وهو مقبل علي ومن كلام بعض الاكابر ليس العيد لمن لبس الجديد انما
العيد لمن امن من وعيده وسأل بعض الرهبان متى عيدكم فقال يوم لا نعصي
فيه الله سبحانه فذلك اليوم عيدنا ومن بعضهم ليس العيد لمن لبس الملابس الفاخرة
انما العيد لمن امن من عذاب الآخرة ليس العيد لمن لبس الرقيق انما العيد لمن
عرف الطريق لبعض الاكابر آه يا ذلي ويا خجلي ○ ان يكن مني دنا اجلي ○
لو بذلت الروح مجتهدا ○ ونفيت النوم عن مقلي ○ كنت بالتقصير معترفا
خائفا من خيبة الامل ○ فعلى الرحمن متكلي ○ لا على علمي ولا عملي ولغيره
وبين التراقي والترائب حسرة ○ مكان الشجى اعيى الطبيب علاجها بسم الرحمن الرحيم

كان يحيى ابن اكثم عليه اللعنة يضع من علم علي ابن موسى الرضا عليه السلام وينتقصه والفضل الخ

فرصد عليه السلام له حتى يجمعهما يوما مجلس المامون فقال علي عليه السلام ليحيى اسالك

عن مسئلة قال سل ما بدا لك يا ابن رسول الله فقال ما تقول في رجل نظر الى امرأة

بكرة نظرةً ثم حرمت عليه فلما كان نصف النهار حلت له فلما كان عند الظهر حرمت عليه

فلما كان عند العصر حلت له فلما كان وقت العشاء حرمت عليه فلما كان نصف الليل

حلت له فلما كان بالغداة حرمت عليه فلما كان نصف النهار حلت له فلما كان عند الظهر

حرمت عليه فلما كان عند العصر حلت له فاطرق يحيى لا يجيب بشيء ساعة وضحك المامون

وقال يا ابن رسول الله لقد طرحته في بحر تيار فان رايت ان تفسره لنا قال نعم يا

امير المومنين هذا رجل عرض عليه جارية قوم فنظر اليها بغير ريبة واستعرضها فحرمت عليه

بعدها فلما كان نصف النهار اشتراها فحلت له فلما كان عند الظهر اعتقها فحرمت عليه

فلما كان عند العصر تزوج بها فحلت له فلما كان عند العشاء ظاهر منها فحرمت عليه فلما

كان نصف الليل اعتق عنها نسمة فحلت له فلما كان عند الغداة طلقها تطليقة واحدة

فحرمت عليه فلما كان نصف النهار راجعها فحلت له فلما كان عند الظهر ارتد عن الاسلام

فحرمت عليه فلما كان عند العصر راجع الى الاسلام فحلت له فتهلل وجه المامون

سروراً ابكانه وتخزل القوم الذين كانوا يطعنون عليه وانصرف يحيى ومعه مخجلين

معنی لغت نظره یکبار نگریستن ٥ استعراض نگریستن هرچه پیش آید تیار موج ٥ ریبه بگمان

بی سامانی و تهمت و شک مظاهره اززن ظهار کردن یعنی زن را گفتن که پشت تو

همچو پشت مادر من است و این طلاقی است که در قبل از ورود شرع بوده است ٥ نسمه بنده یعنی کردن

تحقیق فی ان عوالم الکلیة منحصرة فی عالمین عالم الخلق وعالم الامر فالعالم الخلق
هو ما یحس بالحواس فعالم الامر وهو ما لا یحس بها کالروح والعقل قال الله تعالی
الا له الخلق والامر تبارک الله رب العالمین وربما یعبر عن هذین العالمین الملک
والملکوت وعالم الشهادة والغیب والظاهر والباطن والبر والبحر وغیر ذلک
من العبارات وقد خلق الانسان جامعا من هذین العالمین فجسده انموذج من
عالم الخلق وروحه من عالم الامر قال الله تعالی ویسئلونک عن الروح
قل الروح من امر ربی ولقد کان روحه سابحة فی بحر الحقیقة قبل وجود سایر ا
لموجودات وحاملها العنایة الازلیة قال سبحانه ولقد کرمنا بنی آدم وحملناهم
فی البر والبحر ورزقناهم من الطیبات ثم اودعت هذه الروح فی بحر صنوبر الجسد
لتکسب بعض الکمالات وتحصل بعض الاستعدادات التی لا تحصل بدون ذلک
ثم تسیر الی اصلها وترجع الی منشاها وتعود الی بحر الحقیقة وقد حصل لها الاستعداد
قبول الفیوض الجلالیة والجمالیة واستعدت لاشراق الانوار والبوارق السریة
ذکر المفسرون فی قوله تعالی ایاک نعبد وایاک نستعین وجوها عدیدة للاتیان
بنون الجمع والمقام مقام الانکسار والمتکلم واحد ومن جید تلک الوجوه ما اورده
الامام الرازی فی تفسیر الکبیر وحاصله انه قد ورد فی الشریعة المطهرة ان من باع
اجناسا مختلفة صفقة واحدة ثم خرج بعضها معیبا فالمشتری مخیر بین ردا
لجمیع وامساکه ولیس له ان یتبعض الصفقة برد المعیب وابقاء السلیم وههنا

حيث يرى العابد ان عبادته ناقصة معيبة لم يعرضها وحدها على حضرة ذو الجلال بل ضمّها الى عبادة

جميع العابدين من الانبياء والاولياء والصلحاء وعرض الكل صفقة واحدة رجاء

قبول عبادته في ضمنه لان الجميع لا يرد البتة في بعضه مقبول ورد المعيب والقبول لا يسلم

يبعض للصفقة وقد نهى سبحانه عباده عنه فكيف يليق بكرمه العظيم فلم يبق الا القبول الجميع وفيه المراد

قصيدة فريدة في منقبة مولانا امام الثقلين ابي عبد الله الحسين ع

يا تربة شرفت بسيد الزكي ... فانت خير تراب وزخرفه

سقاك دمع السحاب الهامي وحيا ... لو كان خلفه فيك النعم الثاني

غلطت في طلب السقيا لقبك ... ولست عن الفرات العذب كاني

استجود لمولاك انا ومولاك ... من كوثر تبكين حتى

وزنانك شوقا ولوان النوى ... وسيدة بنت ملاء من الصحن

ارض الغدا لنا جم الثريا ... طوبى لصب ممعين قالوا

وكيف لا ولقد وقفت السماء على ... لم حضت ان يكسر ان بركني

وفاق بهم الدارى الفر حصباء ... امرء من شوقي للقيا

وفاق بارض امرء الجموع ... ابن اشفق من النفس

راتبة تشم الكبا ولسك ... الكسف ايا نفس الهبر

ان الهلال وان تجلت مطالعه ... يا حبذا فيك ايام لنا سلفت

ان لفيتي لغل من السعي المعاني ... ونحن نسحب اذيال الهنا

حاشاك ان ترى وحيا بساوه

بالقلب مني وان لا اوليه

ولا برحت ملاذا للانام ومصباحا

الظلام ... الى

حيا: باران
هامي: بزرگ
نوى: دورى
جم: الكثير
ازرت: اى اهانت
فقت: فوق
مغرم: مشتاق
صب: عاشق
زهت: الوجه
عز: گزيدن
تشبب: بنجر
دلف: اى حزن
كمد: حزين

لبعضهم في وصف الشمع

بدت كنجم هوى في اثر عفريت / في الارض فاشتعلت منها نواحيها

صفر غلائلها حمر عمائمها / سود ذوائبها بيض لياليها

صفراء هندية في اللون ان نعتت / والقد واللين ان اثمت تشبيها

فالهند تقتل بالنيران انفسها / وعندها ان ذاك القتل يحييها

لها غرائب تبدو من محاسنها / اذا تفكرت يوما في معانيها

فالوجه الورد الا في تناوله / والقامة الغصن الا في تثنيها

كالنجم للشمس حاسدة / وكلما حجبت قامت تحاكيها

وحارس ان سطا الريح نائمة / عساكر الليل اذ حلت لواديها

قد اثمرت وردة حمراء طالعة / تجني على الكف ان اهويت تجنيها

ورد تساقط الايدي اذا قطفت / وما على غصنها شوك يحاميها

يخشى عليها الردى مهما الم بها / نسيم ريح اذا وافى يحييها

لبعضهم

اصح واعلى ما سمعناه في الندى / من الخبر الماثور منذ قديم

احاديث ترويها السيول عن الحيا / عن البحر عن كف الامير تميم

لبعضهم

سألت الندى هل انت حر فقال لا / ولكنني عبد ليحيى بن خالد

فقلت شراء قال لا بل وراثة / توارثني عن والد بعد والد

لبعضهم

هذي المفاخر لا قعبان من لبن / شيبا بماء فعادا بعد ابوالا

هذي المكارم لا ثوبان من عدن / خيطا قميصا فصارا بعد اسمالا

لله تحت قباب العز طائفة / اخفاهم في رداء الفقر اجلالا

هم السلاطين في اطمارهم / استعبدوا من ملوك الارض اقيالا

غر ملابسهم شم معاطسهم / جروا على فلك الخضراء اذيالا

لابن فارض المصري

انا القتيل بلا ذنب ولا حرج / ما بين معترك الاحداق والمهج

ودعت قبل الهوى روحي لما نظرت / عيناي من حسن ذاك المنظر البهج

عذب بما شئت غير البعد منك تجد / اوفى محب بما يرضيك مبتهج

لله اجفان عين فيك ساهرة / شوقا اليك وقلب بالغرام شجي

وقف

وخذ بقیة ما ابقیت من نفسی
لا خیر فی الحب ان ابقی علی المهج
من بات فیه غراما مات من تعب
ما بین مثل الهوی فی ارفع الدرج
واضلع نحلت کادت تقومها
من الجوی کبدی الحرا من العوج
فان نای سائرا یا مهجتی ارتحلی
وان دنی زائرا یا مقلتی ابتهجی

للرشید وطواط
ما عطاء الغمام فصل ربیع
کعطاء الامیر یوم سخی
فعطاء الامیر بدره عین
وعطاء الغمام قطره ماء

للنابغة
وقفت فیها نشاط الیوم اسئلها
عن آل نعم اموا غیر انفاس
فاستعجمت دار نعم لا تکلمنا
والدار لو کلمتنا ذات اخبار

یکاد یحکیک صوب الغیث منسکبا
لو کان طلق المحیا یمطر الذهبا
والبدر لو لم یغب والشمس لو نطقت
واللیث لو لم یصد والبحر لو عذبا

اقاما علی معن وقولا لقبره
سقتک الغوادی مربعا ثم مربعا
ایا قبر معن انت اول حفره
من الارض خطت للسماحة مضجعا
ایا قبر معن کیف واریت جوده
وقد کان منه البر والبحر مترعا
بلی قد وسعت الجود والجود میت
ولو کان حیا ضقت حتی تصدعا
فتی عیش فی معروفه بعد موته
کما کان بعد السیل مجراه مرتعا

لبعضهم
فایاک والرتب العالیه
بقدر الصعود یکون الهبوط
وکن فی مکان اذا ما وقعت
تقوم ورجلاک فی عافیه

نابغة
ان فصل الربیع فصل بلیغ
تضحک الارض من بکاء السماء

الیکم والا لا تشد الرکائب
ومنکم والا لا تصح المواهب
وفیکم والا فالحدیث ملفق
وعنکم والا فالمحدث کاذب

اذا المرء افشی سره عند غیره
ولام علیه غیره فهو احمق
اذا ضاق صدر المرء عن سر نفسه
فصدر الذی یستودع السر اضیق

رای الصیف مکتوبا علی باب داره
فصحفه ضیفا فقام الی السیف
فقلت له خیرا فطن بانی
اقول له خیرا فات من الجود

صن السر عن کل مستخبر
وحاذر فما الحزم الا الحذر
اسیرک سرک ان صنته
وانت اسیر له ان ظهر

لابي تمام في فتح عمورية

السيف اصدق انباء من الكتب
في حده الحد بين الجد واللعب
والعلم في شهب الارماح لامعة
بين الخميسين لا في السبعة الشهب
اين الرواية ام اين النجوم وما
صاغوه من زخرف فيها ومن كذب

سبعة الشهب هفت كوكب

وصيروا الابرج العليا مرتبة
ما كان منقلبا او غير منقلب
وخوفوا الناس من دهياء داهية
اذا بدا الكوكب الغربي ذو الذنب
يقضون بالامر عنها وهي غافلة
ما دار في فلك منها وفي قطب
لو بينت قط امرا قبل موقعه
لم يخف ما حل بالاوثان والصلب
فتح الفتوح تعالى ان يحيط به
نظم من الشعر او نثر من الخطب

لبعضهم

شكوت حبيبتي لوبا البها
وما القاه من الم الغرام
فقالت انت عندي مثل عيني
لقد صدقت ولكن في السقام

لابي الحسن الرضا

اذا كان دوني من بليت بجهله
ابيت لنفسي ان تقابل بالجهل
وان كان مثلي في محلي من النهى
اخذت بحلمي كي اجل عن المثل
وان كنت ادنى منهم في الفضل والحجى
عرفت لهم حق التقدم والفضل

زبطري اسم قبيلة من العرب

كم بين حيطانها من فارس بطل
قاني الذوائب من آني دم سرب
لما رأت اختها بالامس قد خربت
كان الخراب لها اعدى من الجرب
حتى اذا مخض الله السنين لها
مخض البخيلة كانت زبدة الحقب
من عهد اسكندر او قبل ذلك قد
شابت نواصي الليالي وهي لم تشب
بكر فما افترعتها كف حادثة
ولا ترقت اليها همة النوب
وبرزة الوجه قد اعيت رياضتها
كسرى وصدت صدودا عن ابي كرب
ام لهم لو رجوا ان تفتدى جعلوا
فداءها كل ام منهم واب
يا يوم وقعة عمورية انصرفت
عنك المنى حفلا معسولة الحلب

قاني رنگ سرخ

بسنة السيف والخطي من دمه
لا سنة الدين والاسلام مختضب
لم يعلم الكفر كم من اعصر كمنت
له العواقب بين السمر والقضب
تدبير معتصم بالله منتقم
لله مرتقب في الله مرتغب
لم يرم قوما ولم ينهد الى بلد
الا تقدمه جيش من الرعب
لبيت صوتا زبطريا هرقت له
كاس الكرى ورضاب الخرد العرب

شرابی صاف از لب دختران

ان كان بين صروف الدهر من رحم
موصولة او ذمام غير منقضب
فبين ايامك اللاتي نصرت بها
وبين ايام بدر اقرب النسب

[illegible]

لمولانا امير المؤمنين عليه السلام

تغيرت المودة والاخاء
وقل الصدق وانقطع الرجاء
وليس بدائم ابدا نعيم
كذاك البؤس ليس له بقاء
ورب اخ وفيت له وفي
ولكن لا يدوم له وفاء
يديمون المودة ما راوني
ويبقى الود ما بقي اللقاء
اخلاء اذا استغنيت عنهم
واعداء اذا نزل البلاء

وذي سفه يواجهني بجهل
يزيد سفاهة وازيد حلما
واكره ان اكون له مجيبا
كعود زاده الاحراق طيبا

ويزري بعقل المرء قلة ماله
تحمقه الاقوام وهو لبيب
يغطي عيوب المرء كثرة ماله
يصدق فيما قال وهو كذوب

ذهب الوفاء ذهاب امس الذاهب
والناس بين مخاتل ومؤارب
يفشون بينهم المودة والصفا
وقلوبهم محشوة بعقارب

قد شاب راسي وراس الحرص لم يشب
ان الحريص على الدنيا لفي تعب
جميع فوائد الدنيا غرور
ولا يبقى لمسرور سرور
فقل للشامتين بنا افيقوا
فان نوائب الدنيا تدور
مساكين اهل الحب حتى قبورهم
عليها تراب الذل بين المقابر

في ذم النساء

دع ذكرهن فما لهن وفاء
ريح الصبا وعهودهن سواء
يكسرن قلبك ثم لا يجبرنه
وقلوبهن من الوفاء خلاء

حريص على ان لا يرى لي كآبة
فيشمت عاد او يساء حبيب
فان تسألني كيف انت فانني
صبور على ريب الزمان صليب

ما لي اراك ... لعمرك ...
قد كان ... باللذات والطرب
... عقاب المنايا في ...
... بعدها الويل والحرب

اي يومي من الموت افر
يوم ما قدر ام يوم قدر
يوم ما قدر لا اخشى الردى
واذا قدر لا يغني الحذر

وله عليه السلام

لا تطلبن معيشة بمذلة
وارفع بنفسك عن دني المطلب
واذا افتقرت فداو فقرك بالغنى
عن كل ذي دنس كجلد الاجرب

وله عليه السلام

شيئان لو بكت الدماء عليهما
عيناي حتى تؤذنا بذهاب
لم يبلغا المعشار من حقيهما
فقد الشباب وفرقة الاحباب

وقال علیه السلام یا ابن آدم ایامک ثلثة یوم انت فیه فاعمل لنفسک واحد لها وامس ماض بخیره وشره لا تدرکه الی یوم القیمة وغد مقبل سعده ونحسه لاتدری اتدرکه ام لا

ثم انشا یقول

مضی امسک الماضی شهیدا معدلا / واصبحت فی یوم علیک شهید

فان کنت بالامس اقترفت اساءة / فثن باحسان وانت حمید

ولا ترج فعل الخیر یوما الی غد / لعل غدا یاتی وانت فقید

ویومک ان عاتبته عاد نفعه / علیک وماضی الامس لیس یعود

وله علیه السلام ایضا

صید الملوک ارانب وثعالب / واذا رکبت فصیدی الابطال

صیدی الفوارس فی اللقاء فاننی / عند الوغا لغضنفر قتال

ناصر خسرو علوی وقیل لامیر خسرو دهلوی

زهی نمود از آن زلف و خال و عارض خوب / یکی سواد و دوم نقطه و سوم مکتوب

سواد و نقطه و مکتوب اوست بر دل من / یکی بلا و دوم فتنه و سوم آشوب

بلا و فتنه و آشوب او بود ما را / یکی مراد و دوم مونس و سوم مطلوب

مراد و مونس و مطلوب هر سه از من شد / یکی غلام و دوم دولت و سوم مرکوب

غلام و دولت و مرکوب با سه چیز خوش است / یکی حضور و دوم شادی و سوم محبوب

حضور و شادی و محبوب من بود ز سه چیز / یکی [illegible] دوم ساقی و سوم [illegible]

قیل لبوذرجمهر سعد بن قال

خزائن قارون ونعمة ابرهیم / وعمر فریدون وفقه [illegible]

لو اجتمعت فی المرء والمرء جاهل / فلیس له قدر بمقدار [illegible]

لبعضهم

فصاحة سحبان وخط ابن مقلة / وحکمة لقمان وزهد ابن ادهم

لو اجتمعت فی المرء والمرء مفلس / فلیس له قدر بمقدار درهم

قیل [illegible]

نباید بیشتر چیز [illegible] / که در [illegible] آن [illegible]

[illegible]

جفا از دوستان یاری ز دشمن / ز تشنه آب و نان از گرسنه

لبعضهم

کفی حزنا انی مقیم ببلدة / مناقب اهل الفضل فیه مناقص

وناقصهم لکثرة المال کامل / وکاملهم لقلة المال ناقص

لبعضهم

اللعن علی یزید لازال یزید / لعنا مترادفا مقفا بمزید

واذکر عطش الحسین واسکب دمعا / واطلب ثلج الفؤاد من لعن یزید

مولانا لطفی [illegible]

ملک الملوک فضلم بفضایل و معانی
زمی و زمان گرفته بطریق [illegible]

نفس بلند صوتم جرس [illegible]
قدم جهان نوردم علم جهان ستانی

سر همتم رسیده بکلاه کیقبادی
پی چشمم گذشته ز [illegible]

بولایت سخن در [illegible] کلامم
زند کسی چو از من در [illegible] القرانی

رصد جهان فروزم فلک محیط عامم
جد حیات بخشم نفس مسیح ثانی

[illegible]

[illegible]

حرکات اختران منم اصل و این طفیلی
طبقات آسمانی منم آب و این اوانی

نزنم بخیره طبلی چو زنم بود عروسی
نکنم بخطبه لحنی چو کنم بود اغانی

بقیاس شیوهٔ من که نتیجه نو آمد
همه طرزهای تازه کهنست و باستانی

برم هزار دل را ببدیهه معانی
بخورم هزار خوان [illegible] نهانی

باجازت لب من دل خلق باز خندد
چو شکوفهٔ ریاحین بهوای مهرگانی

[illegible]

بفروشدن بحلقم لطفی بود بخاری
برآمدن ز طبعم خلفی بود دخانی

چو صدف حلال خوارم چو گهر حلال زاده
ز حرام زاده [illegible]

ولد الزنا است حاسد منم آنکه [illegible]
ولد الزنا کش آمد چو ستارهٔ یمانی

بسخن نظامی ارچه فرس سبک عنان است
چو گران رکاب عزم شده چه کند سبک عنانی

[illegible]

عسل لعاب ز بزم مگسی است عنکبوتی
طلل عیار سنجم قفسی است استخوانی

ز بسکه بجای آنم که کشان کشان بردم
بجا بجا چاه دوزخ ز گرهی و گرانی

بسرای ضرب همت بفراخنه چه لافم
چه بود بپای پیلان الجوق ترکمانی

فن شعر خود چه باشد که بر او کنم تفاخر
مثل است راست مطلق ز دروغ داستانی

بتو استعانت آرم نه بیاری خلایق
ز تو استعطا جویم نه ز گنج شایگانی

نظر از گناه خویشم علی آستین کشش
که بر آستان حکمت کنم آستین فشانی

حرم تو آمد این دل ز حسد نگاه دارش
که فرشته با شیاطین بکند هم آشیانی

ادبم مکن که خوردم خللم مبین که خالم
ببر از نهاد نفسم دودلی و بدگمانی

ز گناه و عذر بگذر بنواز و رحمتی کن
بنجات [illegible] تضرعی [illegible] گردانی
نظر از نگاه خویشم [illegible]
که برآستان عالم گنهم آستین فشانی
همه ممکن الوجودی [illegible]
که تو واجب الوجودی ابد الابد بمانی
ابد الابد [illegible] که نشان تو بیابم
غلطم غلط که جویند ز بی نشان نشانی
بطفیل خاک تو دل خویش زنده دارم
چو نباشد این سعادت بمن و نه زندگانی
[illegible]
تو توانی و نه هر کس [illegible]
ز قبول حضرت خود نظری بمن دل افکن
[illegible] بار بیان شادمانی
اگر آمد از نظامی گنهی تو عفو گردان
که کسی امنی ندارد ز قضای آسمانی

تو رساندهٔ ز اول بسعادت وجودش
چو نفس بآخر آید بشهادتش رسانی

در بیان ردّ العجز علی الصدر و آن بر چند نوع است و آن چنان باشد
که شاعر هر کلمه که در صدر شعر گوید همان کلمه را در ضرب شعر بجای قافیه آورد رشید وطواط گوید

قرار دل من بود آن نگار
کنار من از دوست تا شد تهی
بدان عنبرین طرهٔ بی قرار
مرا پر شد از خون دیده کنار

خمارست در سر مرا [illegible]
ز اندوه آن نرگس پرخمار
شمار غم او [illegible]
غم او [illegible] شمار
نگارست [illegible]
[illegible] کند دلفگار
چه کارست چون من کسی عاشقی
مرا با غم عشق خوبان چکار
نزارست شخص من از عشق او
بلی شخص کز عشق باشد نزار
نگارست [illegible]
ز هجران رخسارهٔ آن نگار
[illegible]
سوار جهان شاه [illegible]
پیاده بمیدان او صد سوار
شرارست [illegible]
[illegible]

حصارست شاه جهان بر عدو
کبار و صغارش ثناخوان شدند
چه لذت بود بسته را بر حصار
که هستی پناه صغار و کبار
غباری که برخیزد از لشکرت
بود کیمیای ظفر آن غبار
تبار تو اند افتخار رهی
ولیکن تو بی افتخار از تبار
یسار تو جامه دران بر یمین
یمین تو حمله بران بر یسار
نثار از پی شاهان کنند
کند تیغ تو فرق شاهان نثار

در صنعت استدراک و آن چنان باشد که شاعر لفظی آرد و سامع پندارد مذمت میکند تا که مصراع دویم نخواند معلوم نگردد چنانکه عمدة الملک استاد رودکی فرماید

[illegible]

هرچند در بخنجد در مغفر ستمش
جاسوس وهم نزد تو صد بالش درم

هر شب همی بنالم و تا روز میزنم
بنوشت بخاک چهره و از خون دیده نم

این قصیده را نسبت داده اند بحضرت قدوة العارفین شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی که در منقبت مولی الموالی بنظم در آورده والعلم عند الله

هرانکو چاکر حیدر نباشد
یقین کردین پیغمبر نباشد

بغیر از مرتضی بعد از پیمبر
سزای خطبه و منبر نباشد

[illegible]

ولیکن چون سرش افسار خواهد
حقیقت لایق افسر نباشد

الا ای صاحب صمصام و دلدل
بجز تو خواجهٔ قنبر نباشد

اگر نه بوی زلف آل یاسین
بود خود در جهان عنبر نباشد

خورم سوگند با نور الهی
که سوگندی ازین برتر نباشد

خورم سوگند با ایوب و داود
که شاهی این حسین و شبر نباشد

خورم سوگند با عیسی و ادریس
که شیری همچنین صفدر نباشد

فلیت بالفضل الحدود والعقل
وجلت عن ابوته فهی ونه
لشمس حلت ابواها
هنیئاً لاهل الشرق من حضرة القدس
لمؤلفه قال
چو لفظش از کو ... احکامش
چو سعدی در مناقب
حسین بن موسی جعفر با...
محمد علی جار حسن دو
مرازین ... از ربنا
چهار و شش امامان معصوم
که چرا ره دیگری نزند
بر دوامان حیدر کرار احمد
بخواه ...
بدان ای یار پاک ...
که هر کز سنگ جون ...
خورم سوی کنید با خضر و بالیاس

ویدرک منها فی الکمال وجودها فلله من نور انتشر رسالة اتانا بها والقلب ظمآن تائه فجاد ولم یحفل بسوء کثیرة انا البعل والعرس الکریم رسالتی
کما یدرک الخفاش من نیر الشمس نصان عن التخمین والظن والحدس الی منظر الاعلی الی حضرة القدس فخاطبها من حضرة النعل والکرسی فنورک من نعلی ونورک من کرسی

والکبر جاء من الاحکام فی اللفظ
فما رای العین الا واحدا ابدا
فقل له ذاک مجلی الحق فی الصور
ان قیل ما السبب التکبیر والصغر
ابرزنا ما کان فی الاصداف من درر
اسمع بنیک انی قد عنیت علی
قال لمؤلفه
وابالک والاکدار بالنفس
فیا نفس انی لاح نفس ...
وتهت بلا تیه بین الجن والانس
ونمت وما اخفی ... عن غده
وجرت بحار الغیب من قدسی
ورحت وقد ... منصفه
امور ترفعنی عن الجن والانس
وتلفت بالتسلیم لما به
والی ... وقمت
وکم عجب ... الانس

ان الوجود علی الایهام نشأته الحکم منی بهذا القول صورته الغیب بید لا الالباب تدرکه فی کل نجم وافلاک بدورها ان لم تحققه برهانا ومعه قیا
مثل الشهادة حال الذر فی النظر ما قلته وکذا المشهود بالبصر وما تری العین یکفی عنه بالبشر و ما یولده من مادة الاکر کما هو الامر فاقنع فیه بالخبر

من الفرائد في بحر ولا بحر
اني يتيمة دهر ما لها شبه
عني الى احد من عالم البشر
والله لولا شهود الحق ما نظرت
القول ما قلته فانها على اثري
ولا تقل ان ذا وهم وسفسطة
ترى الحقائق ياتيها على قدر
فان ذا فطنة شتى مختلفة

وقال ايضا عليه الرحمه في درج الكلام يخاطب بعض الارواح

لا تعجلن فان الامر حاصله
اليك مرجعه فانهض على قدر

وليس يدري الذي قد قال قائله
فيما يقول لسيدي وعادته
فيما يقال ففكر فيه واعتبر
واين مثل رسول الله سيده

واسلك سبيل امام جل مقصده
مصدق في الذي قد جاء في الخبر

فيه شريك كما قد جاء في الاثر
ان الوجود وجود الحق ليس له
ولا قياس ولا حدس ولا خبر
من وانتق النقل ما قال عن نظر

وخذ به خلفه في الحال مقتديا
واركن اليه ولا تركن الى النظر
واعلم بان ذوي الافكار في عمه
فكن من الفكر يا هذا على حذر

لبعض الادبا

اذا ما ذقته لا شك فيه
تمام السم فيا عجبا حياتي
وكالسم المدور شعر فيه
حبيبي ثغره كالسين شكل

لبعض الادبا

ذكر الفتى عمره الثاني وحاجته
ما فاته وفضول العيش اشغال

لمن تحصيله في وقته العمر
يمشي به الان فالعلم محفظة
يقول ما فاته يا حسرة
لا لغة اشرف من علم الهوية

في توصيف الخيل

للمتنبي
مكر مفر مقبل مدبر معا
كجلمود صخر حطه السيل من عل

فقال في شبهها ثم على خطر
وما رأى الاسماء في احد
الا الذي علم الاعيان بالاثر
وليس يعرف سر العبد في القدر
الا اذا كان في التحكيم والنظر
وما له ذلك التحكيم في عمر

سألتها حين زارت نضو برقعها
القاني وايداع سمعي اطيب الخبر

صفاته وله التحكيم في
والعقل ليس له التفتيح بابا

فزحزحت شفقا غشى سنا قمر
وساقطت لؤلؤا من خاتم عطر

خطبة لامير المؤمنين وقائد الغر المحجلين عليه السلام معروفة بالشقشقية

اما والله لقد تقمصها ابن ابی قحافه وهو يعلم ان محلی منها محل القطب من الرحی ينحدر
عنی السيل ولا يرقی الی الطير فسدلت دونها ثوبا وطويت عنها كشحا وطفقت
ارتای بين ان اصول بيد جذاء او اصبر علی طخية عمياء يهرم فيها الكبير ويشيب
فيها الصغير ويكدح فيها مؤمن حتی يلقی ربه فرايت ان الصبر علی هاتا احجی فصبرت
وفی العين قذی وفی الحلق شجی اری تراثی نهبا حتی مضی الاول لسبيله فادلی
بها الی فلان بعده ثم تمثل بقول الاعشی شتان ما يومی علی كورها ويوم
حيان اخی جابر فيا عجبا بينا هو يستقيلها فی حيوته اذ عقدها لاخر بعد وفاته لشد
ما تشطرا ضرعيها فصيرها فی حوزة خشناء يغلظ كلمها ويخشن مسها ويكثر العثار فيها والاعتذار
منها فصاحبها كراكب الصعبة ان اشنق لها خرم وان اسلس لها تقحم فمنی الناس
بخبط وشماس وتلون واعتراض فصبرت علی المدة وشدة المحنة حتی اذا مضی لسبيله
جعلها فی جماعة زعم انی احدهم فيا لله وللشوری متی اعترض الريب فی مع الاول منهم
حتی صرت اقرن الی هذه النظائر ولكننی اسففت اذ اسفوا وطرت اذ طاروا فصغی
رجل منهم لضغنه ومال الآخر لصهره مع هن وهن الی ان قام ثالث القوم نافجا
حضنيه بين نثيله ومعتلفه وقام معه بنو ابيه يخضمون مال الله خضم الابل نبتة الربيع
الی ان انتكث عليه فتله واجهز عليه عمله وكبت به بطنته فما راعنی الا والناس الی
كعرف الضبع ينثالون علی من كل جانب حتی لقد وطئ الحسنان وشق عطفای

مجتمعین حولی کربیضة الغنم فلما نهضت بالامر نکثت طائفة ومرقت اخری وفسق آخرون کانهم
لم یسمعوا الله سبحانه یقول تلک الدار الآخرة نجعلها للذین لا یریدون علوا ولا فسادا والعاقبة للمتقین
بلی والله لقد سمعوها ووعوها ولکنهم حلیت الدنیا فی اعینهم وراقهم زبرجها اما والذی
فلق الحبة وبرأ النسمة لولا حضور الحاضر وقیام الحجة بوجود الناصر وما اخذ الله تعالی علی العلماء
الا یقاروا علی کظة ظالم ولا سغب مظلوم لالقیت حبلها علی غاربها ولسقیت آخرها
بکاس اولها ولالفیتم دنیاکم ازهد عندی من عفطة عنز قالوا وقام الیه رجل من اهل السواد
عند بلوغه الی هذا الموضع من خطبته فناوله کتابا فاقبل ینظر فیه فلما فرغ من قرائته قال له
ابن عباس لو اطردت لمقالتک من حیث افضیت فقال هیهات یا ابن عباس تلک
شقشقة هدرت ثم قرت قال ابن عباس فوالله ما اسفت علی کلام قط کاسفی علی
ذلک الکلام الا یکون امیر المؤمنین بلغ منه حیث اراد انتهی الخطبة الشقشقیة
وقال علیه السلام کن فی الفتنة کابن اللبون لا ظهر فیرکب ولا ضرع فیحلب
وقال علیه السلام اذا اقبلت الدنیا علی قوم اعارتهم محاسن غیرهم واذا
ادبرت عنهم سلبتهم محاسن انفسهم وقال علیه السلام من کفارات الذنوب العظام
اغاثة الملهوف والتنفیس عن المکروب ومن کلامه علیه السلام فی ذم اختلاف
العلماء فی الفتیا ترد علی احدهم القضیة فی حکم من الاحکام فیحکم فیها برایه
ثم ترد تلک القضیة بعینها علی غیره فیحکم فیها بخلاف قوله ثم تجتمع القضاة
بذلک عند امامهم الذی استقضاهم فیصوب آراءهم جمیعا والههم واحد

ربض محل گوسفند

نکث برگردید از عهد

عطفه بالکسر العطف مع اللطف بجمع

عنز بز ماده

الشقشقه بالکسر شیئی کالریة یخرجها البعیر من فیه اذا هاج

هدر البعیر هدیرا اذا ردد صوته تحت حنجرته

لبون شتر بچه دو ساله

وبينهم واحد وكتابهم واحد فامرهم الله سبحانه بالاختلاف فاطاعوه ام نهاهم
عنه فعصوه ام انزل الله تعالى دينا ناقصا فاستعان بهم على اتمامه ام كانوا
شركاء له فلهم ان يقولوا وعليه ان يرضى ام انزل الله دينا تاما فقصر الرسول
عن تبليغه وادائه والله سبحانه يقول ما فرطنا في الكتاب من شيء وفيه تبيان
كل شيء **ومن كلامه عليه السلام** لما قبض رسول الله صلى الله عليه وآله ايها الناس
شقوا امواج الفتن بسفن النجاة وعرجوا عن طريق المنافرة وضعوا تيجان
المفاخرة افلح من نهض بجناح او استسلم فاراح ماء آجن ولقمة يغص بها
آكلها ومجتني الثمرة لغير وقت ايناعها كالزارع بغير ارضه فان اقل يقولوا
حرص على الملك وان اسكت يقولوا جزع من الموت هيهات بعد اللتيا
والتي والله لابن ابي طالب آنس بالموت من الطفل بثدي امه بل اندمجت
على مكنون علم لو بحت به لاضطربتم اضطراب الارشية في الطوي البعيدة
ومن كلامه عليه السلام لبعض اصحابه لما عزم المسير الى الخوارج فقال له يا امير المؤمنين
ان سرت في هذا الوقت خشيت ان لا تظفر بمرادك من طريق علم النجوم
فقال اتزعم انك تهدي الى الساعة التي من سار فيها صرف عنه السوء
وتخوف الساعة التي من سار فيها حاق به الضر فمن صدقك بهذا فقد
كذب القرآن واستغنى عن الاستعانة بالله في نيل المحبوب ودفع المكروه
وينبغي في قولك للعامل بامرك ان يوليك الحمد دون ربه تعالى لانك

تيجان جمع تاج

آجن بر وزن آسن آب گندیده

ثدي پستان

ارشيه جمع رشا بمعنى آهوره

بزعمك انت هديته الى الساعة التى نال فيها النفع وامن الضر ثم اقبل على الناس وقال
ايها الناس اياكم وتعلم النجوم الا ما يهتدى به فى بر و بحر فانها تدعو الى الكهانة
المنجم كالكاهن والكاهن كالساحر والساحر كالكافر والكافر فى النار سيروا على
اسم الله سبحانه وقال عليه السلام افضل الزهد اخفاء الزهد وقال عليه السلام
خذ الحكمة انى كانت فان الحكمة تكون فى صدر المنافق فتختلج فى صدره حتى تخرج فتسكن
الى صواحبها فى صدر المؤمن وقال عليه السلام لابنه الحسن احفظ عنى اربعا لا يضرك ما عملت
معهن ان اغنى الغنى العقل واكبر الفقر الحمق واوحش الوحشة العجب واكرم الحسب
حسن الخلق يا بنى اياك ومصادقة الاحمق فانه يريد ان ينفعك فيضرك واياك
ومصادقة البخيل فانه يقعد عنك احوج ما تكون اليه واياك ومصادقة الفاجر
فانه يبيعك بالتافه واياك ومصادقة الكذاب فانه يقرب عليك البعيد ويبعد
عليك القريب وقال عليه السلام لسان العاقل وراء قلبه وقلب الاحمق وراء لسانه
وقال ضمرة بن ضرار الصدائى لقد رايت مولاى امير المؤمنين عليه السلام فى بعض
مواقفه وقد ارخى الليل سدوله وهو قائم فى محرابه قابض على لحيته يتململ تململ السليم
ويبكى بكاء الحزين ويقول يا دنيا يا دنيا اليك عنى ابى تعرضت ام الى تشوقت
لا حان حينك هيهات هيهات غرى غيرى لا حاجة لى فيك قد طلقتك ثلاثا
لا رجعة لى فيها فعيشك قصير واملك حقير وخطرك يسير آه آه من قلة الزاد
وطول الطريق وبعد السفر وعظيم المورد وقال عليه السلام اوصيكم بخمس لو ضربتم

اياك حرف التحذير اى بعد نفسك

سدول جمع بمعنى پردها

غرى غيرى يعنى غير مرا بفريب

لو ضربتم اليها اباط الابل لكانت لذلك اهلاً لا يرجون احد الا ربه و لا يخافن الا ذنبه ولا يستحيين احد
اذا سئل عما لا يعلم ان يقول لا اعلم ولا يستحيين احد اذا لم يعلم الشيء ان يتعلمه وعليكم
بالصبر فان الصبر من الايمان كالراس من الجسد لا خير في جسد لا راس معه ولا خير في ايمان
لا صبر معه بسم الله الرحمن الرحيم اريد اطير من شوقي اليكم ٥ وكيف يطير مقصوص الجناح
فيا لهفي على عهد مضى ٥ و يا حسرتي على عيش انقضى ٥ عن ابي حمزة الثمالي عن الامام ابي جعفر
محمد بن علي الباقر عليه السلام قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله في حجة الوداع
الا ان الروح الامين نفث في روعي انه لا تموت نفس حتى تستكمل رزقها
فاتقوا الله واجملوا في الطلب ولا يحملنكم استبطاء شيء من الرزق ان تطلبوه
بشيء من معصية الله فان الله تعالى قسم الارزاق بين خلقه حلالا ولم يقسمها
حراما فمن اتقى الله وصبر اتاه رزقه من حله ومن هتك حجاب ستر الله
عز وجل واخذه من غير حله قص به من رزقه الحلال وحوسب عليه يوم القيمة
روي عن الصادق عليه السلام انه قال لاصحابه انه حق على ان آخذ البريء
منكم بالسقيم وكيف لا يحق لي ذلك وانتم يبلغكم عن الرجل منكم القبيح
فلا تنكرونه عليه ولا تهجرونه ولا تؤذونه حتى يتركه وعن امير المؤمنين ع
من ترك انكار المنكر بقلبه ويده ولسانه فهو ميت في الاحياء روى
الشيخ الجليل احمد بن فهد الحلي في كتاب التحصين عن ابن مسعود قال قال رسول الله
صلى الله عليه وآله ليأتين على الناس زمان لا تسلم لذي دين دينه الا من يفر

النفث النفخ والروع بالضم القلب

شاهق بمعنی بلندی سرکوه
جحر بضم جا مهمله شکاف وسوراخ کوه وغیره
اشبال جمع بچه شیر

من شاهق الی شاهق ومن جحر الی جحر کالثعلب باشباله قالوا ومتی ذلک الزمان
قال اذا لم تنل المعیشة الا بمعاصی الله فعند ذلک حلت العزوبة قالوا یا رسول الله
امرتنا بالتزویج قال بلی ولکن اذا کان ذلک الزمان فهلاک الرجل علی یدی
ابویه فان لم یکن له ابوان فعلی یدی زوجته واولاده فان لم یکن له زوجة
ولا ولد فعلی یدی قرابته وجیرانه **قالوا وکیف ذلک یا رسول الله قال صلعم**
یعیرونه بضیق المعیشة ویکلفونه ما لا یطیق حتی یوردوه موارد الهلکة **روی**
الصدوق عن ابی عبد الله جعفر بن محمد الصادق علیه السلام عن ابیه عن ابیه
عن ابیه عن ابیه امیر المؤمنین علیهم السلام قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله
عجبت لمن یحتمی من الطعام مخافة الداء کیف لا یحتمی من الذنوب مخافة النار
صدق **قال رسول الله صلی الله علیه وآله** من ضمن لی واحدا ضمنت له اربعة
یصل رحمه فیحبه الله تعالی ویوسع علیه رزقه ویزید فی عمره ویدخله الجنة التی وعده
وعن ابا الحسن الرضا علیه السلام قال صلة الارحام وحسن الجوار زیادة فی الاموال
وعن ابی عبد الله علیه السلام قال ان صلة الارحام تزکی الاعمال وتنمی الاموال
وتیسر الحساب وتدفع البلوی وتزید فی العمر **فی الکافی عن ابی جعفر**
محمد بن علی الباقر علیه السلام انه قال من اصغی الی ناطق فقد عبده فان کان
یؤدی عن الله فقد عبد الله وان کان یؤدی عن الشیطان فقد عبد الشیطان
وفی الکافی عن ابی بصیر قال قلت لابی عبد الله جعفر بن محمد الصادق علیه السلام

اتخذوا احبارهم ورهبانهم اربابا من دون الله فقال علیه السلام والله ما دعوهم
الی عبادة انفسهم ولو دعوهم ما اجابوهم ولکن احلوا لهم حراما وحرموا علیهم حلالا فعبدوهم
من حیث لا یشعرون نقل الغزالی فی الاحیاء عن ابی جعفر محمد بن علی الباقر علیه السلام
انه کان یقول لاصحابه انتم اهل العراق تقولون ارجی آیة فی کتاب الله عز وجل قوله تعالی
قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا
ونحن اهل البیت نقول ارجی آیة فی کتاب الله عز وجل قوله سبحانه تعالی وتقدس
ولسوف یعطیک ربک فترضی اراد علیه السلام ان النبی صلعم لا یرضی و واحد من امته فی النار
عن النبی صلعم قال ینادی مناد یوم القیمة تحت العرش یا امة محمد ما کان لی قبلکم فقد وهبته
لکم وقد بقیت التبعات بینکم فتواهبوا وادخلوا الجنة برحمتی فی الکافی عن بکیر عن احدهما
علیهم السلام قال ان آدم علیه السلام قال یا رب سلطت علی الشیطان واجریته منی
مجری الدم فاجعل لی شیئا فقال یا آدم جعلت لک ان منهم من ذریتک بسیئة
ومن هم منهم بحسنة فان لم یعملها کتبت له حسنة وان هو عملها کتبت له عشرا قال
یا رب زدنی قال جعلت لک ان من عمل منهم سیئة ثم استغفر غفرت له قال یا رب
یا رب زدنی قال جعلت لهم التوبة وبسطت لهم التوبة حتی تبلغ النفس بهذه قال یا
یا رب حسبی محمد بن یعقوب عن الامام ابی عبد الله جعفر بن محمد الصادق علیه السلام
قال جاء رجل الی رسول الله صلی الله علیه وآله نقی الثوب فجلس الی رسول الله صلعم وجاء رجل
معسر درن الثوب فجلس الی جنب الموسر فقبض الموسر ثیابه من تحت فخذیه فقال له رسول الله

خفت ان يمسك من فقره شيئ قال لا قال خفت ان يصيبه من غناك شيئ قال لا قال

خفت ان يوسخ ثيابك قال لا قال فما حملك علی ما صنعت قال يا رسول الله ان لی قرينا

يزين لی كل قبيح ويقبح لی كل حسن وقد جعلت له نصف مالی فقال رسول الله للمعسر اتقبل

قال لا فقال له الرجل ولم قال اخاف ان يدخلنی ما دخلك عن الصادق عليه السلام

عن آبائه عن امير المؤمنين عليه الصلوة والسلام من سمع فاحشة فافشاها فهو

كالذی اتاها ومن تطول علی اخيه فی غيبة سمعها فيه فی مجلس رد الله عنه الف باب

من السوء فی الدنيا والآخرة ومن كظم غيظا وهو قادر علی انفاذه اعطاه الله

اجر شهيد ومن سعی لمريض فی حاجة قضاها او لم يقضها خرج من الذنوب كيوم

ولدته امه ومن فرج عن مؤمن كربة فرج الله عنه اثنين وسبعين كربا من

كرب الآخرة واثنين وسبعين كربا من كرب الدنيا وقال صلی الله عليه وآله

من مطل علی ذی حق حقه وهو يقدر علی اداء حقه فعليه كل يوم خطيئة عشار

تطول علی غيبته ای تفضل عليه فی ردها وانكارها علی حذف مضاف والعشار

بالفتح من يأخذ العشر من اموال الناس ظلما ای الكمركچی بفارسی وراه داریم

بسم الله الرحمن الرحيم

اشارة الی النبوة والولاية الانسان الكامل اما نبی او ولی ولكل من النبوة

والولاية اعتباران اعتبار الاطلاق واعتبار التقييد ای العام والخاص

فالنبوة المطلقة هی النبوة الحقيقية الحاصلة فی الازل الباقية الی الابد وهو اطلاع النبی

المخصوص بها علی استعداد جمیع الموجودات بحسب ذواتها و ماهیاتها و اعطاء کل
ذی حق حقه الذی یطلب بلسان استعداده من حیث انه الانباء الذاتی و التعلیم
الحقیقی الازلی المسمی بالربوبیة العظمی و السلطنة الکبری و صاحب هذا المقام
هو الموسوم بالخلیفة الاعظم و الیه الاشاره بقوله صلی الله علیه و آله اول ما خلق الله
نوری و کنت نبیاً و آدم بین الماء و الطین و نحو ذلک و الیه استند کل ا
لعلوم و الاعمال و الیه ینتهی جمیع المراتب و المقامات نبیاً کان او ولیاً
رسولاً کان او وصیاً و باطن هذه النبوة هی الولایة المطلقة و هی عبارة
عن حصول مجموع هذه الکمالات الباطن بحسب الباطن فی الازل و بقاؤها الی الابد
و یرجع الی فناء العبد فی الحق و بقائه به و الیه اشار بقوله صلعم انا و علی
من نور واحد و خلق الله روحی و روح علی بن ابی طالب علیه السلام قبل
ان یخلق الخلق بالفی عام و بعث علیاً مع کل النبی سراً و معی جهراً و بقول
امیر المؤمنین کنت ولیاً و آدم بین الماء و الطین الی غیر ذلک و النبوة
المقیدة هی الاخبار عن الحقایق الالهیة ای معرفة ذات الحق و اسمائه و صفاته
و احکامه فان ضم معه تبلیغ الاحکام و التادیب بالاخلاق و التعلیم و القیام
بالسیاسة فهی النبوة التشریعیة و تختص بالرساله و قس علیها الولایة المقیدة
و المقید متقوم بالمطلق و المطلق ظاهر فی المقید فنبوة الانبیاء کلهم
جزئیات النبوة المطلقة و لکل من الاقسام الاربعة ختم ای مرتبة

لیست فوقها مرتبة اخری ومقام لا نبی علی ذلک ولا ولی سوی الشخص

المخصوص به بل الکل راجعا الیه وان تاخر وجود طینته صاحبه فانه بحقیقته

موجود قبله وخاتم النبوة المطلقة نبینا صلی الله علیه وآله وسلم

وخاتم الولایة المطلقة امیر المومنین علی ابن ابی طالب صلوات الله علیه

والنبوة المقیدة انما کملت وبلغت غایتها بالتدریج فاصلها تمهد بآدم

علیه السلام ولم یزل تنمو وتکمل حتی بلغ کمالها الی نبینا صلعم ولهذا کان خاتم

النبیین والیه الاشارة بما روی عنه صلی الله علیه وآله مثل النبوة مثل

دار معمورة لم یبق فیها الا موضع لبنة وکنت انا تلک اللبنة او لفظا هذا

معناه وکذلک الولایة المقیدة انما تدرجت الی الکمال حتی بلغت غایتها

الی المهدی الموعود ظهوره الذی هو صاحب الامر فی هذا العصر وبقیة الله

الیوم فی بلاده وعباده صلوات الله وسلامه علیه

بسم الله تعالی شانه

وعلی آبائه الطاهرین المعصومین

منتخب از کتاب محجة البیضا اللفظ الثالث النفس المشترک بین معانی

ویتعلق بغرضنا منه معنیان احدهما انه المراد به المعنی الجامع لقوة الغضب

والشهوة فی الانسان وهذا الاستعمال هو الغالب علی الصوفیة لانهم

یریدون بالنفس الاصل الجامع للصفات المذمومة من الانسان فیقولون

لابد من مجاهدة النفس وکسرها والیه الاشارة بقوله صلی الله علیه وآله وسلم

اعدی

اعدى عدوك نفسك التي بين جنبيك المعنى الثاني هو اللطيفة الربانية التي هو الانسان
في الحقيقة وهي نفس الانسان وذاته ولكنها توصف باوصاف مختلفة بحسب اختلاف
احوالها فاذا سكنت تحت الامر وزايلها الاضطراب بسبب معارضة الشهوات سميت
النفس المطمئنة قال الله تعالى يا ايتها النفس المطمئنة ارجعي الى ربك راضية مرضية
فادخلي في عبادي وادخلي جنتي فالنفس بمعنى الاول لا يتصور رجوعها الى الله فانها
مبعدة عن الله تعالى وهي من حزب الشيطان واذا لم يتم سكونها ولكنها صارت
مدافعة للنفس الشهوانية ومعترضة عليها سميت النفس اللوامة لانها تلوم صاحبها عند
تقصيره في عبادة مولاها قال الله تعالى ولا اقسم بالنفس اللوامة وان تركت الاعتراض
واذعنت واطاعت لمقتضى الشهوات ودواعي الشيطان سميت النفس الامارة بالسوء
قال الله تعالى اخبارا عن يوسف عليه السلام وما ابرئ نفسي ان النفس لامارة بالسوء الآية
وقد يجوز ان يقال المراد بالامارة بالسوء هي النفس بالمعنى الاول فاذا النفس بالمعنى الاول
مذمومة غاية الذم وبالمعنى الثاني محمودة لانها نفس الانسان اي ذاته وحقيقته العالمة
بالله تعالى وبساير المعلومات تحقيق معنى القلب القلب يطلق على معنيين احدهما
اللحم الصنوبري الشكل وهو لحم مخصوص وفي باطنه تجويف وفي ذلك التجويف دم اسود
وهو منبع الروح ومعدنه فلا نتعلق به الاغراض الدينية وهذا القلب موجود للبهائم
بل للميت واذا اطلقنا القلب لم نعن به ذلك فانه قطعة لحم لا قدر لها وهو من عالم
الملك والشهادة والمعنى الثاني هو اللطيفة الربانية الروحانية لها بهذا القلب الجسماني

تعلق وقد تحير عقول اكثر الخلق في ادراك وجه علاقته فان تعلقها به يضاهي تعلق الاعراض
بالاجسام والاوصاف بالموصوفات او تعلق المستعمل الآلة بالآلة او تعلق المتمكن
بالمكان وتحقيقه يستدعي افشاء سر الروح ولم يتكلم فيه رسول الله صلى الله عليه وآله
فليس لغيره ان يتكلم فيه واذا اطلقنا القلب اردنا بهذه اللطيفة **في ذم الدنيا قال**
رسول الله صلى الله عليه وآله سياتي بعدي قوم ياكلون اطايب الطعام
والوانها وينكحون اجمل النساء والوانها ويلبسون الين الثياب والوانها ويركبون
فرة الخيل والوانها لهم بطون من القليل لا تشبع والنفس بالكثير لا تقنع عاكفين
على الدنيا يغدون ويروحون اليها اتخذوها آلهة من دون آلههم وربا دون ربهم
الى امرهم ينتهون وهواهم يتبعون فعزيمة من محمد بن عبد الله اذا ادرك ذلك الزمان
من عقب عقبكم وخلف خلفكم ان لا يسلم عليهم ولا يعودون مرضاهم ولا يتبع جنائزهم
ولا يوقر كبيرهم فمن فعل ذلك فقد اعان على هدم الاسلام **وكتب سلمان**
رضي الله عنه الى ابي الدرداء يا اخي اياك ان تجمع من الدنيا مالا تودي شكره
فاني سمعت رسول صلى الله عليه وآله يقول يجاء بصاحب الدنيا الذي اطاع الله
فيها وماله بين يديه وكلما تكفاه الصراط قال له ماله امض فقد اديت حق الله
في ثم يجاء بصاحب الدنيا الذي لم يطع الله فيها وماله بين كتفيه كلما تكفاه الصراط
قال له ماله ويلك الا اديت حق الله في فما يزال كذلك حتى يدعو بالثبور والويل
بيان في فضيلة السخا اعلم ان المال ان كان مفقودا فينبغي ان يكون حال العبد القناعة

وقت

الشح البخل

دلى يعني فرو آويخته

وقلة الحرص وان كان موجوداً فينبغي ان يكون حالة الايثار والسخاء واصطناع المعروف
والتباعد من الشح والبخل فان السخاء من اخلاق الانبياء وهو اصل من اصول النجاة
وعنه عن النبي حيث قال السخاء شجرة من شجر الجنة اغصانها متدليات الى
الارض فمن اخذ منها غصناً قاده ذلك الغصن الى الجنة وعنه صلى الله عليه وآله
خلقان يحبهما الله عز وجل وخلقان يبغضهما الله عز وجل فاما اللذان يحبهما الله عز وجل
فحسن الخلق والسخاء واما اللذان يبغضهما الله عز وجل فسوء الخلق والبخل فاذا اراد الله
بعبد خيراً استعمله على قضاء حوائج الناس وروى مقدام بن شريح عن ابيه
عن جده قال قلت يا رسول الله دلني على عمل يدخلني الجنة قال ان من
موجبات المغفرة بذل الطعام وافشاء السلام وحسن الكلام وعنه صلعم
ان السخي قريب من الله قريب من الناس قريب من الجنة بعيد من النار
وان البخيل بعيد من الله بعيد من الناس بعيد من الجنة قريب من النار
وجاهل سخي احب الى الله من عابد بخيل وادوء الداء البخل وروي ان الله
اوحى الى موسى عليه السلام لا تقتل السامري فانه سخي وقال النبي صلى الله عليه وآله
ان بدلاء امتي لم تدخل الجنة بصلاة وصوم ولكن دخلوها بسخاء الانفس
وسلامة الصدور والنصح للمسلمين وقال ايضاً من عظمت نعمة الله عنده
فعظمت مؤنة الناس عليه فمن لم يحتمل تلك المؤنة عرض تلك النعمة للزوال
وانشد علي عليه السلام شعر لا تبخلن بدنيا وهي مقبلة فليس ينقصها التبذير

والسرف
فان تولت فاحرى ان تجود بها
فالحمد منها اذا ما ادبرت خلف

للسید الحبیب النجیب السید احمد المتخلص بهاتف رحمة الله علیه

فی الشکایة

دارم آه از سپاس آن نگار
زخمها بر دل و به هم کاری

با من اکنون فلک در آن حدّت
از جگر خواری و دل آزاری

گفتم از بهر چیست ناهموار
[illegible]

گفتم ای [illegible]
[illegible]

صور دوم بلند گشت [illegible]
زاولین خواب [illegible]

دوش چون [illegible] نهاد [illegible]
سوی این [illegible] نگاری

شب چنان تیره شد که وام گرفت
کوئی از روز کار بی تاری

سوی خلوتسرای طبع شدم
[illegible]

یابم از غم که سبکباری
[illegible]

دیدم آن خانه را ز ویرانی
غم در آنجا مجاور و شادی

جغد دارد هوای معماری
کذر آنجا نکرده پنداری

نوعروسان بکر افکارم
همه در دلبری و دلداری

عزت گلرخان یغمائی
رشک طلعتان فرخاری

در زوایای آن نشسته غمین
مهر بر لب ز نغز گفتاری

کرده اندر دهان صوامع جا
لبشان از خنده مسماری

طره شان [illegible]
[illegible]

زلف مشکین شان [illegible]
کرده بر چهره های گلناری

[illegible] ز گردش ایام
از علی عاطل از عطل عاری

همه خندان [illegible]
خوی شرم از جبینشان جاری

چو فتادت گذر [illegible]
چه شد آخر که یاد ما ناری

شکر کز دام عشق آزادی
جسته و رسته از گرفتاری

[illegible]

که باو تا جمال بنمائی
از رخ ما نقاب برداری

سر د[illegible] که یوسف را
نخرد هیچکس خریداری

گفتم ای شاهدان گلرخسار
که نبینید زر در خاری

بیت اهل هنر کسی کامروز
بشما باشدش سزاواری

جز صباحی که در سخن آدراست
رتبه سروری و سالاری

چاکر اوست جان خاقانی
بنده او روان مختاری

بخرد انوری بود انور
زانکه این نور زیت [illegible] باری

بیت موسی و معجز قلمش
کرده باطل سموم سحاری

بیت عیسی و کشته از نفسش
روح در قالب سخن ساری

سخنش داروئی که می‌بخشد
گاه مستی و گاه هشیاری

ای بخلق لطیف و خوی جمیل
مظهر لطف حضرت باری

ای وفا پیشه یار دیرینه
گر زگردون شکایتی کردم
از جگر ریشی و دل افکاری
نه ز کم ظرفیت و کم تابی
نه ز بی برگی است و بی باری
در حق ما لطف این گمان بتری
وین سخن را فسانه انگاری
خون دل میچکد ازین نامه
کر بدست اندکی بیفشاری
کرده جا بر دلم چو مرکز شک
گردش این محیط پرکاری
در یکی لحظه بر یکی صفحه
صدهزاران نگار زنگاری
چار انگشت بی تعالی الله
بدو انگشت خود نگاری
آفرین بر بنان و خامه تو
که از آنها چها پدید آری
باد هر جا ز روز کوی تو خاک
مهر بر نافهای تاتاری
لب شکر ویش ید عطاران
زبران تو عنبر بهاری
ای که از سخن داده
درگهر زائی و گهرباری
این زمان سحر عیاند
در درد داغی کز وست بر دل من
کی توان شرح آن ز بسیاری
یکی از دردهای من این است
که به سیم و زر از گون کاری
داده شغل طبابت وزین کار
چاکران راست نیز ازاری
من که عار آیدم ز جالینوس
کندم گر بخانه ناکاری
فلک دا نیاز کرده ناچار
با فرو مایکان بازاری
رسد از طعنشان من گاهی
دل ز اندیشی کهی جگر خواری
زاغ دشتی بلبلک گلزار
کر طعنه زند
با همه ساختیم ناچاری
من وابن شغل دون وابن
چیست سوم ازین عمل دانی
از عزیزان تحمل خواری
در مرض هم اجکان نرخوانید
هم مداوا و هم پرستاری
صدره از غصه من شوم بیمار
تا کیشان ره زیبماری
چون شفا یافت به که بازآورا
چشم پوشی و مرده انگاری
که کمان داشت کز تنزل دهر
کار عیسی رسد به بیطاری
هم ز بیطاریش نباشد سود
جز بهیق خران پرواری
تا زند خنده برق سبلی دوستان بخنده و شادی
تا کند گریه ابر آذاری دشمنان به گریه و زاری

وله علیه الرحمه

خداوند شهری که سالار دردی ادب
عدالت دو شهریاری دو کشور داد
شهری آتش جانفزا علی بهوا
شهریارش والنوابی والشی
شهری از قصر جنان و باغ رضوان
شهریاری لطف و انعام خدا
روضه که خاکش عبیر و روح پروری
سروری وروی امیر و عدل
چیست دالی نام آن شهر و کد امین شهریار
کاشد و از زیب و فر
نام آن شهرست قم
کش بنگال آسوده از آل پیمبر دختری
دختری کش ... نادر
دختری کش مادر ... بکهری
دختری کاو واحد کرامش
تا با دم با آدمی بود

دایه گردون پیر آمد شد بسیار گر
داد تا دوشیزه دولت بچون او شوهری

بر عروس دولتش مشاطه بخت بلند
هر دم از فتح و ظفر بندد بگردون زیوری

چرخ سیمین جوشنی خورشید زرین مغفری

افسرش بر فرق فرایزدی ... کو مباش
بر سر از دانگی زر و ده دانه درش افسری

آنکه بهر قامت و بالای او پرداخته
آسمان مجد از دو شش فروزان اختری

آنکه اوج بخت را قدرش درخشان کوکبی
آنکه فرزندی بقدرش ...

خان دوران شان جم ... فرمان

از خم الفام و مینای نوالش مایه داشت
هر سفالین کاسه دیدیم و زرین ساغری

شهریاران ولایت والی آن مملکت
زیب الحق کسری یعنی بهمن گوهری

اینکه نامش چرخ ازرق کرده اند از مطبخش
تیره گون دودیست بالا رفته یا خاکستری

دست حق بر قامت بالایش ... چادری
ماه بطحا زهره برج چراغ ...
کش بود روح القدس ...
... شاه او لب موسی بن جعفر فاطمه

تا زند بر دیده اعدای او هر روز مهر
چون برون آید بهر انگشت گیرد نشتری

... آباد کابل آن دیار
... سلیمی اوخان

گرد بر پا بس اساس نو دران شهر کهن
دادش اول از حصا تازه زیبی و فری

کوئی از فردوس بگشودند بر وی ...
از قدوم او درو دولت ... باز شد
کهنه دیواری که ...
آنچه پیوندت خالی ...

لوحش الله چون حصار آسمان ذات البروج
فرق هر برجی بلند از فرقدان سا منظری

شهر قم ...
نظم جدید ...
این آباد با ... عدل او ...

شوخ چشمان فلک هر شب پی نظاره اش
از بروج آسمان هر یک برون آرد سر

خود به ...
از ادب عقل ...
از کمال ...

باره چون سد اسکندر بگرد قم کشید
لطف حقش یاور و الحق چه نیکو یاوری

بحمد الله ... [illegible]

عقل چون دید ازلی تاریخ آن حصن حصین
گفت سدی نیک کرد و محکم [illegible]

ای برو خورشید ابتهر گردون ذره
آسمان در حکم تو انگشت تو چون انگشتری

با کف دریا نوال هفت دریا قطره
پیش خرگاه جلالت هفت گردون خیمه

حال از رشن چه پرسی این بسی گرد روی [illegible]
دور ماند ز سم چه [illegible]

بوی دو دوس عنبرین گرد حصن [illegible]
[illegible]

رو نما پیدا و [illegible] غمزه از [illegible]
از خزان [illegible]

گر شنودم حسن اخلاق [illegible]
از عطای [illegible]

قمری و بلبل که مدح و وصف گل کنند   روز و شب از سرو گل سیمی نخواهند و زری

خلق نیکو هر کجا هست آن درخت خرم است   گاو بحر مدح و ثنای خلق بر بارد بری

طبع من بحریست پنهان که پدید آرد کنار   که دری و گاه مرجانی و گاهی گوهری

کی زمین کس شود دریا که گیرد [illegible]   قطرهٔ آبی دهد و اپس درخشان گوهری

شاد باش و شاد زی کالملک [illegible]
ماند از سلطان [illegible]

من بیرونی تو در میدان [illegible]
ایچ دانی بار که [illegible]

هم باد ز نسیم لطف آمد [illegible]
از ضمیر بحری [illegible]

راستی بند [illegible]
در نیام [illegible] ذوالفقار

[illegible] نظم [illegible] فصل [illegible]
[illegible]

تا چون گرد [illegible]
لاف پیش [illegible]

لب فرو بند و زبان درکش ره ایجاز گیر   تا نگردد دستی از اطناب بار خاطری

تا گذارد گردش ایام و پیرد دور چرخ   تاج عزت بر سری خاک مذلت بر سری

دوستانت را کلاهی بر سر از عز و شرف   دشمنانت [illegible]

نعت علیه و آله الرحمة والمغفرة والروح

روای باد صبای پیک مشتاقان سوی گلشن
عبیر آمیز گردان جیب و عنبربیز کن دامن
[illegible]
نخست از گرد کلفت پاک کن تا چشمه روشن
تصفا ساز گلشن را [illegible]
بنازک تن بپوش آنگه چو برگ لاله احمر
بروی یکدگر چون شاهدان [illegible]
ز رنگین لاله ها [illegible] گلگون در [illegible]
ز گلگون غنچه ها رنگین [illegible]
گلاب تازه [illegible] نرگس
عبیر [illegible] از حقه سوسن
بسیم [illegible] یاسمن
چو غنچه شاهدان [illegible] باغ و چمن
بطرف جویبار [illegible]
بزمی غنچه سیراب را از دل گره بگشا
بهمواری گل شاداب را از رخ نقاب افکن

بهر گلشن گلی بینی کزان بوی وفا آید بچین از شاخ در جیب و دامن پر کن و بنشین
بطرز خوب و دلکش دستها بند از آن گلها میان دستهای گل اگر منعی خسی برکش
نشانش اینکه نالد بلبل از رشکش بر آن گلشن بروی سبز نورسته زیر چتر نسترون
چو نقاشان شیرین کار و طراحان صاحب فن کنار برگهای گل اگر خاری بود برکن

بکف برگیر آن گلدستها را و روان شو
ببر آن دستهای گل بنام ارمغان از من
[illegible] شوکت آفاق ذوالمنن
بعالی محفل دارای جم [illegible]
که تاج سرور [illegible] کلاه او
سرافرازی که تا [illegible]
صدف از ابر دستش [illegible]
جهان [illegible] چون [illegible]
بکشت خلق [illegible]
جوان بختی که چون [illegible]
شود [illegible]
در رزم [illegible] صبح [illegible]
یکی چون [illegible]
شنیده چون [illegible]
برآید چون بمیدان با سنان و مغفر و جوشن

[illegible]

هم از رشک بنانش سر کشیده [illegible] فلک افغان
هم از بیم سنانش [illegible]
بجای قهر او [illegible]
ز قهر جاه [illegible]
در آن میدان که از گرد سواران گلشن گیتی
بچشم کینه اندیشان [illegible] گلخن

گر از زور [illegible]
گر از بیچارگی [illegible]
اجل در گریه [illegible]
اجل از خنده [illegible]
بفر و شوکت و اقبال و حشمت چون [illegible]
چو خورشید جهان آرا [illegible] نیلگون جوشن
بدستی تیغ چون آب و بدستی رمح چون آتش
بسر مغفری از زر [illegible]

برمح و گرز و تیر و تیغ در دشت نبرد آید
پلنگ آویز و اژدربند و پیل انداز و شیر اوژن

سر دشمن بزیر پا لهنگ آرد چنان آسان
که چابک دست خیاطی کشاند رشته در سوزن

زمام خلق عالم را بکف دارد چه فخر او را
نمی نازد بچوپانی شبان وادی ایمن

زهی از درک اقصی پایهٔ جاهت خرد عاجز
ز احصاء فزون از حد کمالاتت زبان الکن

[illegible]
ز نو طرز [illegible]
گشاید [illegible] لطف [illegible]
زواید [illegible]
فروزد شمع اقبالت [illegible]
چراغ مهر عالم تاب [illegible]
عجب نبود اگر [illegible]
تهی ماند از گهر [illegible]
کف جود تو [illegible]
گرد باد [illegible]
فلک [illegible]
[illegible]
[illegible]

بدان سان تیره دارد روزگارم گردش گردون
که روز و شب نمی تابند مهر و ماهم از روزن

چنان سست است بازارم که میکاهد خریدارم
جوی از قیمت من گر فروشندم بیک ارزن

[illegible]

و له طاب الله ثراه و جعل الجنة مثواه

همه گل رویی و سنبل مویی و سوسن بویی و ... تن
همه خوشخویی و عشرت جویی و شیرین گویی و ... زن
بقصرت مهر رویان شکر لب
ببزمت نا پیکر ساقیان چون ماه و پروین
همی ریزند صاف و درد در جام مرد و زن
الا تا مهر و ماه و اختران در محفل گردون
سخن کوته کرد در مهر و استانی اختصار
شکایت جانه بی مهری گردون ملال آرد
شکایتها که شرح آن از ... تنگ آمد
غرض از گردش گردون و سیر اختران دارم
کرو بند از پی جبریل خاکی ... امین
کهن اوراق مصحف را چو بستند بر ... آمدم
فتادستم میان جرگه اطفال در ... زمان
همانا موی بی پیرم ز سر آتش خانه برزین

کرده ام از کوی یار بسته عزم سفر
خار ملامت بپای خاک مذلت بسر

خود بلعبث اختیار کرده ام از روزگار
فرقت یار و دیار محنت و رنج سفر

از کف خود رایگان دامن امن و امان
داده و بنهاده ام رو سوی خوف و خطر

چون سفها خویش را بی سبب افکنده ام
از غرفات جنان در درکات سقر

فتنه دوران ... ممون ...
از دوران قیر گون ...
آب و ... چون ...
کاه ز تاب سموم گرم چنان ...
کاه ... چو موم ...
ساخته گاهی برای ...
با لعب گرم و سرد ...
چشم تر و کام خشک ...
دور ز هم ... قسمتم
من هم از این ...
در غم دوری ...
هم نفس و ... جمع ...

دیو و دد آنجا بجوش وحش و سبع در خروش
من چو سباع و وحوش قطره زن و ره سپر

شب چو بیارامگاه خفته بهم از رنج راه
بستر و بالین من این حجر است آن مدر

طاق رواقم سحاب شمع شبستان شهاب
فوج ذباب و کلاب همنفسم تا سحر

همدم من مور و مار دلبر و ... در کنار
دیو زمین ... غول زمین ... حذر

کاه ز هجران یار با مژه اشکبار
کاه بیاد و یار تا سحرم در سهر
بهر من غمزده هر شب و روز آمده
پاره دل های من لخت جگر ها همه
یار من دلفکار آدمی دلنوازی [illegible]
دیدن آن نابکار بر لب جان [illegible]
صحبت آن جان گرا [illegible] آن غم فزا
آلت هر صبح چون [illegible]
چون شدش روی و تن [illegible] لیک [illegible]
هست شب من [illegible]
این همه گر دیده ام از [illegible] سفر دیده ام
کافرم ار دیده ام مثل چنین [illegible]
روز و شب [illegible] روز خیان شب چنین
[illegible] طالع [illegible]
مملکت بی شمار شهر بسی دیده ام
دیدم و نگشوده بار از همه گردیده ام

ور بد یاری شدم جلوه ده بار خویش — زاغ صفت کالای من مشتریان بس ولی — دل دو سه روزی کشید جانب کاشان و دید — روضه از خرمی در همه گیتی مثل
آینه دادم بکور نغمه سرودم بکر — حنظل و زهرم دهند قیمت قند و شکر — جنت خلد و در آن جنتیان را مقر — مردمش از مردمی در همه عالم سمر

اهل وی اهل حق تمام زاده [illegible] کرام
کز همه شان [illegible]
اهل مهر و وفا طالب صدق و صفا
خوش سخن و خوش لقا [illegible]
[illegible]

دوش که از کنج غم با همه درد و الم — کاه شکایت کنان پا بیم از آسیب خار — کاه بفکرت که هست تا بکی از بخت پست — کاه بحیرت که هیچ چون [illegible] ناگهم آمد فرا پیری فرخ لقا
تا سحرم بود باز دیده داختر شمر — کاه حکایت کنان زانویم از بار سر — شب شبم تیره تر روز ز روزم بتر — میبرم کو بکو میکشدم در بدر — خاک رهش عقل را آمده کحل البصر

زینت تیغ و علم زیب کلاه و کمر [illegible]
جامع فضل و کرم صاحب سیف و قلم [illegible]
وارث دیهیم و گاه [illegible]
سرور عالی تبار صفدر [illegible]
درگه شاه جهان [illegible]
گفتمش از آنجا کجاست [illegible]
گفت روا می‌شناس [illegible]
هین بشمین الظفر گفتمش [illegible]
خنده زنان گفت خیز [illegible]
گفت چه داری بیا گفتمش [illegible]
گفت که در کجا گفتم از اهل وفا [illegible]
عرش برین در جلال چرخ کهن [illegible]
عقل نخست از کمال صبح دوم [illegible]
[illegible]

مهر مکارم شعاع ماه مناقب فروغ
بحر معالی گهر ابر لآلی مطر

خسرو بهمن جام بهمن رستم غلام
رستم کسری شکوه کسری جمشید فر

آید از و چون میان قبضه تیغ و سنان
نامهٔ رستم مخوان نام تهمتن مبر

ای ز تو خرم جهان چون ز صبا گلستان
وی ز تو گیتی جوان چون شجر از برگ و بر

رخش کهر پوش [illegible]
یا زی جو [illegible]
چرخ ز [illegible]
فتنه [illegible]
کم کند [illegible]
تیغ زن خاوری رخش فلک زیر ران [illegible]
هم ز غبار [illegible]
همره جوش و فغان [illegible]
از دل آهن [illegible]
روز کمان [illegible]
با دل [illegible]
جامهٔ جاه [illegible]
پایه گاه [illegible]
دو حصه [illegible]

تیغ یمانی بدست ناچخ هندی بدوش
مغفر رومی بفرق جوشن چینی ببر

هم بعنانت دوان دولت و اقبال و بخت
هم برکابت روان نصرت و فتح و ظفر

خصم تو هر جا کشد نالهٔ این المناص
از همه سو بشنود زمزمهٔ لا وزر

آتش رمحت کند مزرع آمال خشک
آب حسامت کند مرتع آجال تر

نسیمی ازان لذت وصل ... / نسیمی ازان نکهت مهر جهان

نسیمی همه انشاه خرم ... / نسیمی بنفحه مشک ساب

نسیمی چو دامان مریم مطهر / نسیمی چو انفاس عیسی مقدس

نسیمی اشنها کلشن غنوده / بکل کرده بالین و بستر ...

نسیم بهار کوبا که خیزد / زروی گل تازه و ...

نسیمی ازان جیب جان دامن دل / چه با دست حیرانم این باد دلکش

پراز عنبر اشهب و مشک اذفر / که عطر عبیر آرد و بوی عنبر

براندام او سوده ریحان و سنبل / در آغوش او بوده نسرین و عبهر

غلط کردم از ظرف بستان نیاید / نسیمی چنان جانفزا و معطر

سپهر معالی که بر اوج قدرش / هزاران چو مهر است تابنده اختر

مدار مناقب جهان مکارم / که افلاک عز و شرف راست محور

مراد افاضل ملاذ اماثل / که بر تارک سروران است افسر

جوادی که در کف جود ش بخاری / چو خیری بود زر در خساره زر

نسیمی دل اویحیون بوی دلبر / نسیمی دل امیخو در روح پرور

ولہ ایضا علیه الرحمه

ازخم چوکان توکوی صفت لطف ... / باد سرد دشمنان ...

ازخم چوکان نسیم ... / تا بتوانی ز صبح ...

زکلک و بنان تو هر لحظه گردد
نگاری ممثل مثالی مصور

که صورتگر حسن نادیدست سر گر
تا آن حسن تمثال و آن لطف پیکر

لآلی منظوم نظم تو هر یک
درخشنده نجمی است از زهره انور

که در وادی عشق [illegible]
سوی کعبه کوی یارست رهبر

گلی میدمد هر دم از باغ فکرت
ببخت چو شانه مشک و عنبر

شب و روز گردند آبای علوی
بصد شوق بر گرد این چار مادر

کر شاید پدید آید امانت
ازین نظر تو فرزندی دگر

معنی مشکل سر انگشت فکرت
کند آن که با بنان [illegible]

بکفتار [illegible] تیغ زبانت
کند آن که با کفر [illegible] حیدر

صور جمله کاینات تو معنی
عرض جمله حادثات و تو جوهر

جهان با نهیب تو دریا و طوفان
زمین با وقار تو کشتی و لنگر

کلام تو با روح و ریحان مطابق
بیان تو با آب حیوان برابر

فنون هنر فکرتت را مسخر
جهان سخن خانه ات را [illegible]

خوشش آن بزم کانجا نشستیم باهم
نهان از حریفان خفاش منظر

تو در صدر محفل برازنده مولا
منت در مقابل کمر بسته چاکر

تو محفل فروز از ضمیر منیرم
منت سینه از ضمیر منور

بخوانیم بر هم غزلهای دلکش
تو از شعر نافت من نظم آزر

بگوییم داغی بدل آسمان را
بدوزیم چشم حسودان اختر

بلذت چو وصل بتان سمنبر
[illegible]

وفا پیشه یارا خداوندگارا
یکی سوی این بنده از لطف بنگر

ز رحمت یکی جانب من نظر کن
[illegible]

نم راه و جان ز اشک شد در ورق
چو از باد و خاک رو چو از آب و آذر

تو در غربتی ای مهربانان [illegible]
شب و روز من [illegible]

[illegible] روزگاری
چو روی [illegible]

[illegible] کارم
[illegible]

بغربت بسوی وطن شو روانه
بجود و رحم [illegible] آور

[illegible]

غرض بود ازین اقاویل باطل
که الحق نیازی نبود بس محقر
ز مقصود من بود حسب نگاری
که مدح تو برناید از کلک دفتر
ترا نیست حاجت به مدح اخی آری
کسب اخلاق نیکو ز مدح
ولی بود ازین نظم قصدم که دلها
ز زنگ نفاق است آیینه اش تر
نگویند عاجز ز نظم است هاتف
گروهی که خود دیدگاه نظم اند مضطر
عروسان ابکار در پرده دارم
همه غرق پیرایه از پای تا سر
نیم عاجز از نظم اشعار رنگین
تو دانی که آنان ندارند باور
ولیکن چه لازم که دختر دهد کس
بری مهر داماد و بی مهر شوهر

نباشد چو داماد و شایسته آن به
که در خانه خود شود پیر دختر
در اینجا ز کوشش که نزدیک دانا
سخن خوش شود مختصر خوشتر اختصر
الا تا قمر لاغر و فربه آید
ز نزدیکی و دوری مهر انور
محب تو نزد تو بادا و فربه
عدوی تو دور از تو بادا و لاغر
ترا جاودان عمر و جاوید عزت
مدامت خدا ناصر و بخت یاور

للشیخ الرئیس ابو علی

هبطت الیک من المحل الارفع
ورقاء ذات تعزز و تمنع
محجوبة عن کل مقلة عارف
وهی التی سفرت ولم تتبرقع
وصلت علی کره الیک وربما
کرهت فراقک وهی ذات تفجع
انفت وما انست فلما واصلت
الفت مجاورة الخراب البلقع
واظنها نسیت عهودا بالحمی
ومنازلا بفراقها لم تقنع
حتی اذا اتصلت بهاء هبوطها
فی میم مرکزها بذات الاجرع
علقت بها ثاء الثقیل فاصبحت
بین المعالم والطلول الخضع
تبکی وقد ذکرت عهودا بالحمی
بمدامع تهمی ولا تتقطع
وتظل ساجعة علی الدمن التی
درست بتکرار الریاح الاربع
اذ عاقها الشرک الکثیف وصدها
قفص عن الاوج الفسیح المربع
حتی اذا قرب المسیر الی الحمی
ودنی الرحیل الی الفضاء الاوسع
سجعت وقد کشف الغطاء فابصرت
ما لیس یدرک بالعیون الهجع

للسید الرضی

یا ظبیة البان ترعی من خمائلها
لیهنک الیوم ان القلب مرعاک

اجمع ارض
ذات بل لا نبت

لابی العلاء المعری

یا صبیة علقتنی من بقصته
اشتر الکهف ومن لم تعلق

عبت قلبی ولا اعبت حرمته
فلم عبت وما اعبت عاکر

للسید احمد

این الاولی رحلوا والقلب یتبعهم
والعین لا تشتهی الا محیاهم

این الاولی هجروا غادوا لا تحری
علی اللسان حدیث غیر ذکراهم

این الاولی ما اتیتهم قط مهموم
الا وفرج عنه الهم مرآهم

این الاولی لم یکن اسم ولا رسم
من الکرام وللا کرم مولاهم

این الاولی ظعنوا والمجد شأنهم
والفضل نائلهم والعز اقصاهم

این الاولی سمحوا والجود شیمتهم
وسلوا الحیوة الناس محیاهم

سقوا صحابة سلاف الراح مکرمة
وللوری اشتات من محیاهم

بضعوا علیک خفافا فاشتریت عن فهم
وان تنوا فلیس القلب ناسیهم

یا صاحبی المدامی مغانیهم
وشاتها کالبسیط القفر ماویهم

خلوا ابناء لهم واستخلفوا امما
لاح الثقا من نواصیهم وسیماهم

یا صاحبی قفا فی دارهم ولا
این استقروا واین الیوم مثواهم

معشر اشتاز العین منظرهم
من والقلب مطعمهم

والسمع منطقهم
والقلب قد صبت

کانهم من سواد القلب
لا اراهم

یا سوء الخلق او لیتهم
آثرهم

حاشا من حاع الناس
اذ ناهم وافراهم

علی اولئک

وله

بلیة اصفهان ویا بلیها
اعدت جنة لک کرنیا

ولکل مدینة بنیت سواها
حجیم سغرت للکافرینا

فاقوا الوری شرفا من عنده انفسهم
وما اصطفاهم لسام الناس حاشاهم

فالفضل فضلهم والمجد آثرهم
والبر ارفعهم والجود اعلاهم

علی الاخلاء یا لهفی ویا اسفی
فلیت ریح الصبا تاتی بریاهم

ما بین معترک الاعداء خلونا
وشطر وجههم ساقوا مطایاهم

استودعوا الاهل والاوطان وارتحلوا
فما احب لدی المشتاق مغناهم

مهاجر القضبیات الحاجریات
امضی من البیض بیض المشرفیات

اما وحسبا بات توقد فی
قلبی ببرد الثنایا اللؤلؤیات

مالقت بین طرفی والسهاد سوی
تلک المها الناقرات الجوذریات

یا لائم الصب من فرط الجوی لهوی
سلسل بالعیون البابلیات

ان کنت تسال عن وجدی
عرج بتلک الخدود العندمیات

لابی العلاء المعری

فان تسلونی بالنساء فانی
بصیر بادواء النساء طبیب

اذا شاب راس المرء او قل ماله
فلیس له من ودهن نصیب

والموت حلو الصب فی مفاصله
تجری الصبابة جری الماء فی العود

وله علیه الرحمة

ان جئت سلعا فسل عن جیرة العلم
واقرا السلام علی عرب بذی سلم

البیض دون لحاظ الاعین السود
والسمر دون قدود الخرد الغید

ابیت والدمع هام هامل سرب
والجسم فی اضم لحم علی وضم

وله

وجدی حنینی انینی فکرتی ولهی
منهم علیهم الیهم فیهم بهم

بکل تداوینا ولم یشف ما بنا
علی ذاک قرب الدار خیر من البعد

شدائد عشقی بالحبیب مضت
فلم تدم لی وعین الله لم تدم

لابن الرومی

الا یا صبا نجد متی هجت من نجد
لقد زادنی مسراک وجدا علی وجد

لقد زعموا ان المحب اذا دنا
یمل وان البعد یشفی من الوجد

لبعضهم

من لی بعین [illegible] کحلا اذا [illegible]
اجفانها وکلت [illegible]

ولفظ حال اذا [illegible]
خلت الخلیل [illegible]

خلت الدیار فلا کریم یرتجی
منه النوال ولا ملیح یعشق

ولبعضهم

نقل الاراک [illegible]
من [illegible]

قبح ما نقل الاراک لانه
[illegible]

ولکننی خشیت یراد منی
عقول ذوی المشیب فلا یصاب

ولبعضهم

ضربوا بمدرجة الطریق قبابهم
[illegible]

وحقک ما خضبت بیاض شیبی
رجاء ان یعود لی الشباب

ولبعضهم

[illegible]

ولغیرهم

وکنت جوادا [illegible]
تاخرت حتی جئت تخطو مع الخاطی

مثل
اذا اقبلت باض الحمام علی الوتد
واذا ادبرت بال الحمار علی الاسد

مثل
یمکی یمکی بکاء و یموی
اذا کسر و انخسف البوهی

بیت
التبر کالترب ملقی فی معادنه
والعود فی ارضه نوع من الحطب

مثل
بکیت ولا ابکی لفقد خلیلی
ولکن علی عمر مضی فی خلافها

بیت
دلائل الحب والبغضاء واضحة
وان تکلف فی اخفائها الرجل

مثل
خیر المواطن ما للنفس فیه هوی
شر المخاطب ما لا تجاب به

مثل
تداویت من لیلی بلیلی من الهوی
کما یتداوی شارب الخمر بالخمر

بیت
احبکم وبلائی فی محبتکم
کعابد النار یهواها وتحرقه

مثل
فیوم لا اراک کالف شهر
وشهر لا اراک کالف عام

ومن طول التفکر کل یوم
اراک کل لیل فی المنام

بیت
اتیت بیوتا لم تنل من ظهورها
وابوابها عن قرع بابک سدت

بعضهم
رضینا من وصالک بالسلام
وتکفینا الاشارة بالکلام

بیت
اللیث لیث وان جزت براثنه
والکلب کلب وان طوقته ذهبا

ابوک ابوک وانت ابنه
فبئس الغلام وبئس الاب

ارسال المثل
ابو تراب لو کان للناس کلهم
اب واحد اغناهم بالمناقب

بیت
ابی ان من الرجال بهیمة
فی صورة الرجل السمیع المبصر

الحماسه
نزلت علی آل المهلب شاتیا
بعیدا عن الاوطان فی الزمن المحل
فما زال بی معروفهم واصطناعهم
وبرهم حتی حسبتهم اهلی

بیت
شبت ورایت الجنون من الکری
ورایت منک بلیة الملسوع

لطایف
المدنف من البریة کلها
جسمی وطرفی بابلی احور
والمشرقات النیرات ثلاثة
الشمس والقمر المنیر وجعفر

بیت
ان الحمائم للحمام مطیة
واذا خلوت به فبئس الصاحب

تاثیرهم للنمل فیه مدارج
وفی قدرهم للعنکبوت نسائج

بیت
الملح یصلح ما یخشی تغیره
فکیف بالملح ان حلت به الغیر

مثل
سوف تری اذا انجلی الغبار
افرس تحتک ام حمار

هرچه بگندد نمکش میزنند
چاره چه باشد چو بگندد نمک

بسم الله الرحمن الرحیم

شبی یاد نوجوانی کرد پیری
کهن دردی کشی صافی ضمیری
چو چشم صاحب روشن روانی
در این دیر کهن پیر مغانی
که باد نوبهار از ابر بگذار
شنیدم عمه‌ئی زد در طرف گلزار
بهر گلشن [illegible]
بهر سروی تذرو آواز برداشت
صلای نوبهار گشت عالمگیر
زلیخای جوان شد عالم پیر
مشو غافل که ایام بهار است
سراسر روی صحرا لاله‌زار است
فرح‌بخش است نظر او طرف باغ
نشاط‌افزا فضای [illegible]
فلک را حجله سیمای [illegible]
عروس باغ زنگاری [illegible]
سبک خیزش نسیم بوستانی
در آب از نقش موج [illegible]

جهان نقش نگارستان چین است
صبا مشک ختن در آستین است
زمان عیسی دم از اردی‌بهشت است
زمین مینووش و عنبرسرشت است
چو می باران نیسان خوشگوار است
قدح در دست ابر باده‌خوار است
شرار عکس در مینای ابر است
پیاپی رشحهٔ صهبای ابر است
گلستان خوش چو روی ساده‌رویان
چمن دلکش چو کوی میفروشان

رخ گل را که عکس روی یار است
هوا شاطر بر آیینه‌دار است
پریشان زلف سنبل از نسیم است
نسیم از بوی او عنبرشمیم است
بنفشه در کنار جویباران
چو خط گرد لب شیرین‌عذاران
قد سرو سهی از طرف گلزار
دهد یاد از نهال قامت یار
صنوبر چون جوانان خوش و دلکش
سمن چون گلرخان سیمین‌بناگوش
چراغ [illegible]
دمی آسوده [illegible]
سحر نرگس [illegible]
شکرخند از دهان غنچه [illegible]
چو مستان [illegible]
شراب ارغوانی کرده در جام
فروزان همچو لاله روی مستان
[illegible]
چو دست میفروش [illegible]
[illegible] سبزه خاک

[illegible]

سنبل ۷

همه از تاب می ارغوان گل
نگارین نرگس و ...
...
سهی بالا جوانان سمن بر
چو غلمان بهشتی حور پیکر
همه بر گرد گل سنبل دمیده
همه مشکین قبا در بر کشیده
همه بر تخت خوبی تاجداران
در اقلیم نکوئی شهریاران
همه سرخوش ز جام ارغوانی
همه جویای عیش و کامرانی
همه چون شاخ گل پیمانه در دست
تماشائی عجب با عاشقان مست
کنون کاندر سر نرگس هوائی
به شاخی زیر مرغی نوائی
مبارک عهدی و خوش روزگاری
خجسته فصلی و خرم بهاری
قدح بر دست بستان ...
...
مرا با آنکه وقت از من گذشته است
چو شام هجر صبحم تیره گشته است

اگر پیرانه سر تر دوماغی
دماغ از باده می شستم بباغی
ولی پیری چنانم برده از کار
کز نشناسم می از خون و گل از خار
ترا امروز نوروز جوانی است
زمان عیش و وقت کامرانی است
که گفت در چنین فصلی حزین باش
چو من شها نشین خلوت گزین باش
به پیران کهن غم سازگارست
تو شادی کن ترا با غم چه کارست
زمان خوشدلی تنگست دریاب
شتاب عمر بین در عیش بشتاب

گهی صحرا نورد وادی عشق
در این وادی دلیلش بادی عشق
ز هر آویزش جانرا بهره ور کن
بهر آمیزش بر هر سو گذر کن
گهی بر دامن دشتی روان شو
گهی بر گشته دامن نشان شو
نسیم آسا گهی بر سبزه بگذر
گهی بر گل گهی بر لاله بگذر
گهی سوی سمن گه یاسمن بین
بهر جا روی یار خویشتن بین
گهی بشنو پیام آشنائی
ز نالان مرغ داستان سرائی
گهی با همزبانی همزبان باش
گهی با مهربانی مهربان باش ۲

...

۲ برخساری نگاهی کرده باشد
بدل در دیده راهی کرده باشد

[illegible]

بگفت ای کاش شد سودا آشنایی

به هر گوشی نوایی شد ز نایی

بلبل ز گل ار فغان نکوست

حدیث شمع و پروانه نکوست

بستان نقل شیرین از خوشتر است

بیاران قصه یاران خوش آید

کسی کاندر سرش سودای لیلیست

ز لیلی یاد ...

بشیرین هر که پیوند جان است

حدیث شکرشکن بر دل گران نیست

بمحفل خوشدلی ار گرم گردد

که شادی از دست ساقی جام گیرد

بگلشن خاطری رغبت نماید

که از سیر گل و ریحان ...

غم عشقی که دشمن ...

شب صحبت ...

ندانی کاشف سینه خویش

بجوی نو گلی خرگاه خویش

[illegible]

[illegible]

چنان زد پشت پا از هر کناری
که شد هر ذره از خاکش غباری

نماندش یک کف خاک آن غم اندیش
که افشاند ز حسرت بر سر خویش

نه امروزش چنین رفتار بوده است
فلک تا بوده اینش کار بوده است

به لیلی سبب کین دارد این زال
نه دین دارد نه آیین دارد این زال

بهر جا از قضا کاری و کشتی است
بهشتی گلی دیگر سرشتی است

چو بر لوح از قلم حرفی نوشتند
گل هر کس بکاری سرشتند

کسی کو خاک پای مقبلان است
هوایش خدمت صاحبدلان است

نیارد سر فرو از بیم و امید
بتاج کیقباد و تخت جمشید

نه گنج شایگان خواهم نه شبدیز
نه لحن باربد نه بزم پرویز

کرم کن قطرهٔ از روی یاری
مرا زان باده گر در شیشه داری

ز عیش افسانه ام بر دل وبال است
سخن از عشق گو عالم خیال است

چه خوش گفت آن برهنه پای سرمست
چو رخت از طرف این میخانه بربست

که دنیا محفلش سوری ندارد
کشیدم باده اش زوری ندارد

میی میکش که بزمش لامکان است
بتی میجو که کویش بی‌نشان است

زجام وحدت آنانی که مستند
دو عالم را الست ... هستند

چو این بشنید آن روشن روان گفت
جواب از نکته دانی کرد ...

بگفت ای در علم اندوزی نوآموز
طلبکار بلای عافیت سوز

نکوهی سفر در وادی عشق
خطر دارد گذر در وادی عشق

ببین صحرا گذشتن صعب کارست
چو غلطیده آتش ... کارست

دران منزل نه پا منزل ...
پی از سنگ نهان ...

بهر دامن ز خارش ...
صد آزرده با ماده آتش ...

از آن سرو روان وادی عشق
خرد را چه خوانده ... وادی

خرد را پا تهی در این راه لنگست
بهر گامش هزاران کوه و سنگست

خرد بگذار اگر روح الامین است
که فرخ طایر طوبی نشین است

دران وادی که عشق آتش فروزد
اگر جبرئیل پر و بالش بسوزد

حکیمان با همه درها که سفتند
همان زین داستان حرفی نگفتند

خموشی نه درین سربسته رازست
سخن کوتاه و این افسانه درازست

بآن شاخ از بلندی دست رس نیست
گل ازین شاخ چیدن حد کس نیست

بجز اسم زنشین بزم ارشاد
گرامی گوهر دریای ایجاد

فلک فرسا سوار عرش پیمای
همایون پر همای لامکان جای

جهان جهل را حکمت آموز
... عقل ازو دانش اندوز

خرد را رهنمود ...
خدا را صاحب ...

چو از ذات اولی ...
خدا را بنده عالم را خداوند

محمد شمع بزم آفرینش
باو روشن چراغ اهل بینش

... روشن بیان
وصیش خاتم مطلق ...

علی فرمانده ملک ولایت
درخشان کوکب برج هدایت

علی سر دفتر ارباب بینش
علی مهر سپهر آفرینش

علی یاری ده افتاده کاران
باو چشم همه امیدواران

در علم نبی دانای هر راز
زبانش از حق را نکته پرداز

درونش مخزن سر الهی
در حکمت نهان چندانکه خواهی

کلامش چون کتاب آسمانی
بلاغت را ازو محکم مبانی

ز ممکن نیست این در سفتن آسان
بحیرت زین گهر گوهرشناسان

فلک بگرفته آواز کمالش
جهان پر گشته از صیت جلالش

سخنگو عارفی شیرین زبانی
چه خوش گفت این سخن را نکته دانی
خدا را دست علی عالم نمایست
کسی کو چون علی دست خدا نیست

اگر دست علی دست خدا نیست
چرا دست دگر مشکل گشا نیست

عیان نور خدائی از جبینش
برون دست خدا از آستینش
کلید ملک حق در پنجهٔ او
قضا بازو قدر سر پنجهٔ او

بحق جویای حق را رهنما اوست
زکار اهل مشکل کشا اوست

سر انگشتش گره مشکل گشایی
خدا را مظهر قدرت نمایی
گشاید ابر کرم از دست جودش
نمایان از کف دستش بمه جود

در بیان تعریف علم از مقالات خواجه اوحدالدین کرمانی طاب الله ثراه

بالا آسمان لعل سمندش
شکار لامکان صید کمندش
بنجدت بود رستم چون غلامی
بکمتر بسته زرین نیامی

علم بالیست مرغ جانت را
بر سپهر او برد روانت را

عدو را چون من هستی برد باد
اگر از تیر تیغش آورد یاد

علم تن را بجای جان باشد
سر بی علم بدگمان باشد

هر که زین آب خورد باقی ماند
چشم او در جمال ساقی ماند
تا نشوی همعنان روح الاعلی
بد رو روح بدانش و دین
دین بدانش تمام شود
دین با علم کی تمام شود

علم داری مشو براه دلیل
علم بس راه را چراغ و دلیل

لب آب حیات چون دانش
نیست یابد نجات جز دانش
شاخ علم است و بنهٔ معلوم
عیش از این بیهوده ای که نخورد

علم نور است و جهل تاریکی
علم راحت برد بتاریکی

چون چراغ و دلیل پرسیدن
هست در شب چراغ پرسیدن

علم عقل است نفس علم خدای
تا بقیوم از رسی و رهی
بیر ابای علم و دانش
هر زبانی که علم و دانش نیست

دانش است آب زندگانی مرد
خنک آن کاب زندگانی خورد

علم علم را رسید بالا
تا بدان چون علم شوی والا
دل بی علم چشم بی نورست
مرد نادان ز نور می دورست

در پی کشف این و آن رفتن
جز بدانش کجا توان رفتن

جان داننده گرچه دمساز است / با بدن در فلک به پرواز است

جهل خوار است و علم پیدا کار / [illegible]

روح بی علم چیست بادی سرد / تن بی روح چیست مشتی گرد

علم گر قالبیت وجانیت / هر چه دانی تو به ز نادانیت

علم رویی است ... آرد / تا چراغت به پیشگاه آرد

تن به ایشان سرشته باید کرد / دل از ایشان فرشته باید کرد

علم خود در آمیختن عقل است / تا بدانی ترکیب عقل و ...

نفس عشق است و ... روی شش / عقل بازو و علم شمشیر است

راز چرخ فلک بدین دوری / نه هم از علم یافت مشهوری

علم کشتی کند بر آب روان / وانکه کشتی کند بعلم توان

چون تو با علم آشنا گشتی / بگذری ز آب تیز بی کشتی

سگ دانا ز گاو نادان به / هنر در گذشت شهر از ده

شود از جهل مرد کاهل و سست / دانش او را دلیر سازد و چست

اوحدی شصت سال سختی دید / تا شبی روی نیکبختی دید

قصیده در مدح امام و منقبت مولی الموالی ثامن ضامن ابا الحسن الرضا علیه صلوات الله و سلامه

برادر کهی که نافه از نسیمه اش شموس / گشتا برای اینکه بنهد هر صباح روی

بیرون ز پرده هر سحر از ... / گشتم بعقل گرچه شد این عروس

شد جلوه گر ز حجله خاور عروس روس / هر هفت کرده باز ...

رفت از حسن ... / خورای صبح لب به تبسم ...

هندوی شب ... / گر راست ترک روز بتن ... لبوس

زان امیر روم ... / شد سر نگون ز کوس ...

افتاد شاه زنگ ... / چون شیخت تاج ...

آرامگاه سرور دین مشهد رضا / کانجا کنند فخر ملایک بخاکبوس

مولای هشتمین که زمین حریم او / بر چرخ هفتمین فکند سایه خاک طوس

گردنده آسمان نه که از رایت طلال / تابنده اختران نه که از رای تو عکوس

کی در دماغ آدم می یافت عطسه راه / از خاک در که تو نمی یافت گر عطوس

گر نفس قدسی تو نبودی مدعا / ابدان نیافتندی ...

به قد چاکران تو گویی برین ش...
نه اطلس فلک که بود آستین از ار و [illegible]
اسکندرت بدرگه و دارا بدار آستان
آن چاکریست [illegible] بیا و بین بنده بوس

روز وغا که باد چو پران ز روی تیغ
هنگام کین که ناله چون رعد نای کوس

روی یلان ز واهمه گونه زریر
چهر بهادران همه از رنگ سندروس

افتد ز نوک رمح بروی سماک خال
تفتد ز نعل رخش به پشت سمک فلوس

پران عقاب تیر ز [illegible] بصید دور
رنگین نهال نیزه بیار آورد رؤس

آسوده [illegible] آورند
[illegible]

هنگام که قیامت و غوغای رستخیز
خیزد ز جا کنی چو تو بر صدر زین جلوس

[illegible]

روی من ز غبار درت تا العقد [illegible]
هر دم ز فلک بمه برآید عکس عروس
عمری بود که دور از آن خاک آستان
کارم بود تأسف و وردم بود فسوس
در آستان چو نیست مرا گوشه ز بخت
گو جامه‌ام پلاس بود لقمه‌ام سبوس
زاید همیشه تا فلک از سیر سعد و نحس
گه شهد در اوانی و گه زهر در کئوس
جام موافق تو پر از شهد از سعود
کام مخالف تو پر از زهر از نحوس

قال الصفی الدین حلی ناظم القصیدة الغرا فی مدح خیر الانام محمد المصطفی و علی آله سیما وصیه بالحق علی المرتضی صلوات الله الملک العلی و هی هذه

ان جئت سلعا فسل عن جیرة العلم
واقر السلام علی عرب بذی سلم

سلع و علم هر دو بمعنی دو کوه است نزدیک مدینه

[illegible]

فقد ضمنت وجود الدمع من عدم
لهم ولم استطع مع ذاک منع دمی

ابیت والدمع هام هامل سرب
والجسم من اضمی لحم علی وضم

من شأنه حمل اعباء الهوی کمدا
اذا همی شأنه بالدمع لم یلم

من لی بکل غریر من ظبائهم
عزیز حسن یداوی الکلم بالکلم

بکل قد نضیر لا نظیر له
ما ینقضی املی منه ولا المی

وکل لحظ اتی باسم ابن ذی یزن
فی فتکه بالمعنی او ابی هرم

قد طال لیلی واجفانی به قصرت
عن الرقاد فلم اصبح ولم انم

[illegible]

وعاذل رام بالتعنیف ارشدنی
عدمت رشدک هل اسمعت ذا صمم

ان حل ارض اناس شد ازرهم
باباء لهم من حط وزرهم

آراؤه وعطایاه ونعمته
وعفوه رحمة للناس کلهم

فجود کفیه لم تقلع سحائبها
عن العباد وجود السحب لم یدم

[illegible] جیوش العدی [illegible]
سوی قتیل ومأسور ومنهزم

سناه کالنور یجلو کل مظلمة
والباس کالنار یفنی کل مجترم

[illegible]

اباد هم [illegible] المال ما ملکوا
والروح للسیف والاجساد للرخم

من مفرد لغرار السیف منتثر
ومزدوج لسنان الرمح منتظم

وضم تخته دکان قصاب

اضم کوهی است کم مدینه

معنی اسم شخص مقتول

مفرد بکه ... شمشیر

لولا لمعاتُ برقِ نورِ القِدم ٥ من نحو حمى الجود وحي الكرم ٥ لخرجنا من ظلمات العدم
او لعصمنا من هفوات القدم معناه اراد بنور القدم نور وجود الله سبحانه الاقدس
وبرقه عبارة عن تجليته الجلي الوحداني الدفعي الازلي المسمى عند المحققين بالفيض الجودي
والنور الثبوتي والوجودي واليه يشير قوله تعالى **وما امرنا الا واحدة كلمح البصر او هو**
اقرب ولمعاته عبارة عن تفصيلاته وتميزاته الموجبة لظهور الاعيان الثابتة وبروز
الحقايق الكونية الى العلم الالهي اولا والفيض الجودي بهذا الاعتبار يسمى بالفيض الاقدس
وعن فيضانه على الاعيان واظهارها والعين المستلزم لوجود الاشياء في المراتب الكيانية
ثانيا وبهذا الاعتبار يسمى بالفيض المقدس وعن فيضان اثره الذي هو انوار الهداية
بعد الوجود الموصل الى الكمال العلمي والعملي عاجلا والى رضوان الله ولقائه آجلا ثالثا
وحمى الجود اشارة الى الحقيقة المحمدية والماهية الاحمدية صلوات الله عليه المسماة عندهم
قدس الله اسرارهم بالتعين الاول وهو واسطة تميزات نور الوجود وتعيناته التي
هي الاعيان الثابتة وحقايق الممكنات في حضرت العلم والى روحانيته هي العقل الاول
المسمى عند القوم بالقلم الاعلى الذي هو واسطة فيضان الوجود المفاض على الاعيان
واخراجها من ظلمات العدم الى فضاء الوجود ولذلك قال الله تعالى
لولاك لما خلقت الافلاك وفي رواية **لما خلقت الكون** وقوله حي الكرام
رمز الى بدنه المطهر العنصري وصورته المقدسة الوجودية التي هي واسطة فيضان
انوار الهداية الى الجن والانس ووجه التسمية الاولى ان حمى الجود بمعنى مكان الجود

الذي نهي الاقتراب منه وفي الصحاح الحمى الشيء حمي اي محظور لا يقرب وفي الحديث لا حمي الا لله و
للرسول ولو لم يكن وصول رحمة الوجود وآثاره الى احد من العالمين الا بتوسطه صلى الله
عليه وآله الذي هو رحمة للعالمين فكان الجود بلا واسطة جمع فيه ومنع من غيره ونهي
ووجه التسمية الثانية ظاهر لان الحي بمعنى القبيلة فحي الكرم مثل اهل بيت النبوة وموضع الرسالة
اي الذين فيهم النبوة والرسالة والمعنى لو لم يكن تنزلات نور الثبوتي والفيض الاقدس
بوساطة حقيقته اولا وفيضان النور الوجودي والفيض المقدس على الاعيان الثابتة
بتوسط روحانيته ثانيا من يخرجنا اي جميع ذرات الممكنات من ظلمات العدم اي الحقيقي
الى الثبوت العلمي اولا ومن ظلمات العدم الاضافي الى الوجود الخارجي ثانيا
والاستفهام الانكاري اي لا يخرجنا احد الى الثبوت والوجود بل كنا في ظلمات العدم
متوارين كما نص عليه الحديث المذكور وكذا لو لم ينور قلوبنا يعني بهذه الآية انوار
الهداية من بدنه العنصري بعد الوجود من يعصم اقدامنا من الزلات في مسالك الشريعة
ويسيرنا من الضلالة في غيا في الطريقة يعني لا يعصمنا احد البتة ولا يصل احد منا
الى المقصد الاقصى ولا يفوز بالمطلب الاعلى ولا يخفى عليك انه لا بد اما من تخصيص
ضمير المتكلم في يعصمنا بهذه الآية كما وقعت الاشارة اليه او من كل من يخرجنا
ومن يعصمنا بكل من لمعات النور من حمى الجود ولمعانه من حي الكرم بلا رعاية
اللف والنشر وانما صح التعميم لانه كما ان فيضان الثبوت والوجود الى جميع الممكنات
في العلم والعين انما هو بتوسط حقيقته وروحانيته كذلك كل فيض يصل اليهم انما هو بتوسط اصحابها

بدانکه مراد بلمعات نور قدم نور وجود عینی است اولاً و فیضان نور هدایت بعد
از وجود عینی ثانیاً و مراد بجمای جود حقیقت محمدی صلعم و تجلی کرم صورت عنصری وی
یعنی اگر نه فیضان وجود عینی بودی بوساطت حقیقت محمدی صلعم و صورت
وجودی وی که قلم اعلاست ما را از ظلمات عدم که مرتبهٔ اعیان ثابته است
بفضای وجود عینی که بیرون آوردی و اگر نه بعد از وجود عینی پرتو نور هدایت
بر دلهای ما تافتی بواسطهٔ ظهور صورت عنصری محمدی صلعم و اتیان وی باحکام
شریعت و آداب طریقت که نگاه داشتنی ما را از لغزش قدم در طریق
وصول بحقیقت)

بسم الله الرحمن الرحیم

در بیان بعضی ادعیهٔ متفرقه بجهة قضای حوایج که بزرگان تجربه فرموده اند

دعای مخصوص بجهة واشدن بول اگر کسی را بول بند آمده باشد این
دعا را نوشته آبش را بخورد شفا یابد دعا این است آیات این را بسم الله الرحمن الرحیم
طه ما انزلنا علیک القرآن لتشقی الا تذکرة لمن یخشی تنزیلا ممن خلق الارض
والسموات العلی الرحمن علی العرش استوی له ما فی السموات وما فی الارض
وما بینهما وما تحت الثری دعای دفع چشم زخم که جبرئیل علیه السلام
بجهة امام حسن و امام حسین علیهما السلام بحضرت خاتم النبیین آورد و آن
حضرت باصحاب فرمودند که برای دفع ضرر چشم این کلمات التعویذ
اولاد خود کنید و دعا این است اللهم یا ذا السلطان العظیم والمن القدیم

گزیدن زنبور

اگر زنبور شما را بگزد فوراً دوای آمونیاک را بمالید. و مالیدن برگ چوب چپق و سیگار یا چوب وافور از معالجات معمولهٔ مردم است و بی اثر نیست.

والوجه الکریم والکلمات التامات والدعوات المستجابات عافِ فلاناً من النفس الجن
والعین الانس و بجای فلان نام طفل را باید نوشت نوع دیگر بسند صحیح اعیذ نفسی
و ذریتی و اهل بیتی بکلمات الله التامات من شر کل هامة و من عین کل لامة دعا بجهة
درد دل بسند صحیح از امام موسی ابن جعفر علیهما السلام مرویست که سه بار بخواند
بر آب این آیه را یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر اولم یر الذین کفروا ان السموات
والارض کانتا رتقاً ففتقناهما وجعلنا من الماء کل شیء حی افلا یؤمنون آنگاه آن آب را
بیاشامد و بکشد دست خود را بر شکم که نیک شود ان شاء الله تعالی چون بنزدیک
پادشاهی یا بزرگی روی هفت نوبت بگو خیرک بین عینیک و شرک تحت قدمیک
و بالله استعین علیک اللهم اکفنیه بما شئت فانه لا قوة الا بک و اگر از غضب پادشاه
بترسی و از ضرر او ایمن نباشی در برابر او بگو تعززت بالحی القیوم وتحصنت بلا اله
الا الله العلی العظیم و حروف کهیعص را با انگشتان دست راست عقد کن و حروف
حمعسق را با انگشتان دست چپ عقد کن و بخوان وعنت الوجوه للحی القیوم وقد
خاب من حمل ظلماً اگرچه پادشاه قصد ضرر تو کرده باشد نوع دیگر چون برابر او
برسی بگو اطفأت غضبک یا فلان بلا اله الا الله حسبی الله لا اله الا هو علیه
توکلت و هو رب العرش العظیم اللهم انی اسئلک خیر فلان و اعوذ بک من شره
و اسئلک برکته و اعوذ بک من فتنته و مکرر بگو خیرک بین عینیک و شرک تحت قدمیک
و انا بالله استعین علیک نوع دیگر این آیه را در روی او بخوان عسی الله ان یجعل بینکم

سینه و درد سینه
از معالجات خوب [illegible]

فواق
[illegible]

زکام
[illegible]

آماس سر و [illegible]
[illegible]

ومن الذین عادیتم منهم مودة والله غفور رحیم وهرگاه در مجلس حاکمی بنشینی بسیار بگو
الله الله ربی لا اشرک به شیئا وینجی الله الذین اتقوا بمفازتهم ولا یمسهم السوء
ولاهم یحزنون فواید بسیار دارد دعای درد بواسیر از حضرت علی ابن
ابیطالب علیه السلام نقل است که فرمودند بخوانید عارا یا جواد یا ماجد
یا رحیم یا قریب یا مجیب یا بادی یا راحم صل علی محمد وآل محمد واردد علی
نعمتک واکفنی امر وجعی ایضا جهة نظر زدن اطفال وغیره باید بر تخم مرغ نوشته شود
سه مرتبه سوره مبارکه حمد را بخوانند و بعد از نوشتن تخم را از سر دماغ طفل در میان
ظرفی بنیدازند که بشکند بعد آن را آب روان بدهند بزرگان دین بدین عمل اعتنا
فرموده اند دعا این است جاعت فجعت فجعجعت انفجعت انفلقت کذلک
عین العین بجهة کفایت مهمات بخط میر محمد باقر داماد دیده شده است این دعا
بسم الله الرحمن الرحیم حسبی الله العظیم توکلت علی الله ودخلت فی حفظ الله
وفی حرز الله وفی امان الله دخلت فی حمی الله الذی لا یستباح وفی جوار الله
الذی لا یضام وفی حریم الله الذی لا یهتک وفی ذمة الله التی لا تخفر حسبی الله العظیم
توکلت علی الله ربی ورب کل شیء ودفعت عنی کل سوء وکل محذور وکل مکروه
وکل هم وغم بلا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم وصلی الله علی سیدنا ونبینا محمد
وآله الطاهرین حسبی الله العظیم حسبی الرب من المربوبین حسبی الخالق من المخلوقین
حسبی الرازق من المرزوقین حسبی الله الذی لم یزل حسبی الله الذی منذ کنت حسبی الله

هرگاه کسی خواهد گم شده را بیابد یا بوصال غایبی یا دوستی برسد این دعا بخواند

یا جامع الناس لیوم لاریب فیه ان الله لایخلف المیعاد صل علی محمد و آل

محمد و اجمع بینی و بین فلان پس بدرستیکه حق تعالی جمع کند میان او و میان

آن چیز یا آن شخصی که مقصود اوست بجهة گشایش درهای خیر بنویسد این آیات را

و با خود دارد فعسی الله ان یاتی بالفتح او امر من عنده و عنده مفاتح الغیب

لایعلمها الا هو ربنا افتح بیننا و بین قومنا بالحق و انت خیر الفاتحین و لو

ان اهل القری آمنوا و اتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء و الارض

ان تستفتحوا فقد جاءکم الفتح و لما فتحوا متاعهم وجدوا بضاعتهم ردت الیهم

و استفتحوا و خاب کل جبار عنید و لو فتحنا علیهم بابا من السماء فظلوا فیه یعرجون

رب ان قومی کذبون فافتح بینی و بینهم فتحا و نجنی و من معی من المؤمنین

ما یفتح الله للناس من رحمة فلا ممسک لها حتی اذا جاؤها و فتحت ابوابها

انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر

و یتم نعمته علیک و یهدیک صراطا مستقیما و ینصرک الله نصرا عزیزا

هو الذی انزل السکینة فی قلوب المؤمنین لیزدادوا ایمانا مع ایمانهم

و لله جنود السموات و الارض و کان الله عزیزا حکیما تا آیه و مغانم

کثیرة یاخذونها ففتحنا ابواب السماء بماء منهمر نصر من الله

و فتح قریب و فتحت السماء فکانت ابوابا اذا جاء نصر الله و الفتح

بجهة وصول غایب و گمشده

بجهة فتح در بسته

بجهة

بجهة دولت و غنی

بجهة دولت و غنی مداومت نماید بر قرائت سورهٔ واقعه و مزمل و طلاق و الم نشرح
و این از ابن عباس مرویست ٥ بجهة برکت در زرع و محصول در وقت تخم
پاشیدن بگوید اعوذ بالله من الشیطان الرجیم افرایتم ما تحرثون ءانتم
تزرعونه ام نحن الزارعون پس بگوید الله الزارع و المنبت و المبلغ اللهم
صل علی محمد و آل محمد و ارزقنا ثمره و جنبنا ضرره و اجعلنا لانعمک من الشاکرین

بجهة وسعت روزی

بجهة توسعهٔ رزق این آیه را بسیار بخواند و مداومت نماید ٥ ان فی خلق السموات
والارض و اختلاف اللیل و النهار لآیات لاولی الالباب ٥ الذین یذکرون الله
قیاما و قعودا و علی جنوبهم و یتفکرون فی خلق السموات والارض ٥ ربنا ما خلقت
هذا باطلا سبحانک فقنا عذاب النار بجهة قرب امرا و سلاطین چهار آیه را از چهار

بجهة عزت نزد ارباب جاه

سوره در کاغذی بنویسد و بر سر خود نگاه دارد هر وقت بر امرا و صاحبان جاه
داخل شود شان او بزرگ شود و از و هیبت عظیم بردارند آیهٔ اول از سوره بقره
الم تر الی الملأ من بنی اسرائیل تا آخر آیه آیهٔ دوم از سوره آل عمران لقد سمع الله

بجهة قرب ملوک

تا آخر آیه آیه سوم از سوره نساء الم تر الی الذین قیل لهم تا آخر آیه آیهٔ چهارم
از سورهٔ مائده واتل علیهم تا آخر آیه ایضا بجهة رفعت و رسیدن بمقاصد
و قرب نزد ملوک و خواستن ملک و ولایت از سوره یوسف این آیه را بنویسد
فلما کلمه قال انک الیوم تا مکین و بر سر خود نگاه دارد ایضا هرگاه عملی
از اعمال پادشاه خواهد این آیه را بر لوحی از نقره نقش کند و با خود دارد

و هو الذی جعلکم خلائف الارض ایضاً بجهة قرب ملوک این آیه را بنویسد بر تنگه طلا
در روز پنجشنبه در شرف آفتاب در حالیکه روزه دار باشد و آنرا با خود دارد البته
بمطلب برسد آیه این است واذکر فی الکتاب موسی انه کان مخلصاً و کان
رسولاً نبیاً و نادیناه من جانب الطور الایمن و قربناه نجیاً هر گاه زنی را
ولادت مشکل باشد باید غار ابر او بیاویزند یا بر او بخوانند خصوص بر کشمش
بزودی خلاص شود و مجرب است مریم ولدت عیسی سیجعل الله بعد عسر یسراً
اللهم فتقت الارض بالنبات و السماء بالمطر فکذلک یسر لفلانة
بنت فلانة الوضع فلینظر الانسان الی طعامه انا صببنا الماء صباً
ثم شققنا الارض شقاً بجهت آبستن شدن اگر زنی آبستن نشود این آیه را
در نقره نقش کند و در سه خود نگاه دارد بعد از طهر البته حامله شود آیه این است
ان الله فالق الحب و النوی یخرج الحی من المیت و مخرج المیت من الحی ذلکم الله فانی تؤفکون
ایضاً هر گاه کسی را فرزند نشود بنویسد کهیعص را تا رب رضیاً و آب باران
بشوید و بخورد تا هفت روز چنین کند فرزند بهم رساند از حضرت امیر المؤمنین
علی ابن ابی طالب علیه السلام مرویست که این آیات نزد خوف و ترس بخواند
و رد الله الذین کفروا بغیظهم لم ینالوا خیراً و کفی الله المؤمنین القتال
و کان الله قویاً عزیزاً و خشعت الاصوات للرحمن فلا تسمع الا همساً و عنت
الوجوه للحی القیوم و قد خاب من حمل ظلماً و قدمنا الی ما عملوا من عمل فجعلناه

ایضاً جهة قرب ملوک

جهة آسانی وضع حمل

جهة حمل زنان

جهة ایمنی از خوف

هباءً منثوراً کانّهم حُمُرٌ مستنفرة فرّت من قسورة و جعلنا من بین ایدیهم
سدّاً و من خلفهم سدّاً فاغشیناهم فهم لا یبصرون **کهیعص کفیت** هفت مرتبه
حمعسق هفت مرتبه **بدّوح** هفت مرتبه **قطمیر** هفت مرتبه پس صد مرتبه بگوید **اللّهم**
لا تُسلّط علیّ من لا یرحمنی **اللّهم** کفّ ایدی الظالمین عنّی اللّهم لک الحمد
و الیک المشتکی و انت المستعان پس ازین هر یک از سورهٔ اخلاص
و معوذتین هفت مرتبه و سورهٔ فاتحه و القارعه را یک مرتبه بخواند **ایضاً**
بجهة رفع خوف در کتاب فرج بعد از شدت مرویست که هر کس در رخت خواب
بجهة فرج در مشکلات
پاک بخوابد و خودش نیز پاک باشد و با او زنی در آنجا نخوابیده باشد
و هر یک از سورهٔ شمس و واللیل را هفت مرتبه بخواند پس بگوید **اللّهم ا**
جعل لی من امری فرجاً و مخرجاً کسی بخواب او بیاید و باو بگوید که
فرج او از کجاست و چه چیز میشود پس اگر شب اول کسی نیاید تا هفت شب
این عمل را بجا آورد البته کسی بیاید و راه نجات او را بنماید و بتجربه
بجهة غلبه بر خصم
رسیده است و بعضی سورهٔ الم نشرح را هم زیاده کرده اند **ایضاً**
بجهة نصرت و غلبه بر اعدا این آیه را در روز بیست و هفتم ماه مبارک
رمضان بنویسد بر پارهٔ کاغذی و در زیر نگین انگشتری گذارد و اگر پادشاهی
ایضاً بجهة غلبه بر خصم
این آیه را بر عمامهٔ خود نقش کند بر دشمنان غالب شود آیهٔ شریفه این است
و ما جعله الله الا بشری لکم و لتطمئن قلوبکم به و ما النصر الا من عند الله

ایضا بجهة غلبه بر خصم بنویسد سورهٔ اذا جاء نصر الله و الفتح را در لته آبی در روز
شنبه در ساعتی که عطارد و قمر مسعود باشند و آنرا بر سر خود گذارد بر هر خصمی
غالب شود بجهة باز گشتن حیوان گمشده سه مرتبه بگوید انا لله و انا الیه راجعون
پس سورهٔ مبارکه یس را بخواند ایضا بجهة پیدا شدن حیوان گمشده دو رکعت نماز
بگذارد و در رکعت اول حمد یکمرتبه و آیه انا فتحنا لک فتحا مبینا صد مرتبه و در رکعت
ثانی سورهٔ فاتحه صد مرتبه و آیه نصر من الله و فتح قریب صد مرتبه و بعد از سلام
صد مرتبه بگوید رب انی مسنی الضر و انت ارحم الراحمین البته گمشده را بیابد
و مجربست ایضا بجهة قضای حاجات و کفایت مهمات هزار و چهارصد و هفتاد
و نه مرتبه بگوید سلام قولا من رب رحیم مطلب برسد انشاالله ایضا بجهة حصول
مطالب وضوی کامل ساخته در مجلس واحد سورهٔ زمر و حوامیم و سورهٔ محمد را
بخواند و در اثنای خواندن با کسی تکلم نکند حاجتش روا شود ایضا بجهة قضای حاجت
وضو بسازد و دو رکعت نماز کند و با طهارت رو بقبله هزار مرتبه این کلمات را بخواند
کهیعص اکفنی حمعسق احمنی سبحان القادر القاهر الکافی حقتعالی حاجت او را
بر آورد و مجربست هرکس این آیات را در انگشتری نقره نقش کند
و در دست نماید آنقدر خیر و برکت یابد که احدی بر وصف آن قادر نباشد
آیه این است فقلت استغفروا ربکم انه کان غفارا ایضا بجهة قضای
حاجت از کتاب مشکواة نقل است از حضرت رسول صلی الله علیه و آله

جهة پیدا شدن گمشده

ایضا از برای پیدا شدن گمشده

از مجربات
کف پای اگر شکافت و
بتدا عرام دیترکه برادا
بهترین علاج حنابستن است
برای آماس دست از سرما
بهترین علاج خاکستر گرم
و نمک است که دست را
در پارچه ای ببندند

که هرکس حاجتی داشته باشد بسوی خدا یا یکی از خلق وضوی نیکو بسازد و دو رکعت نماز
بگذارد پس حمد و ثنا کند بر خدا و صلوات بفرستد بر پیغمبر و آل او پس این دعا را
بخواند دعا اینست لا اله الا الله الحلیم الکریم ٥ سبحان رب العرش العظیم ٥ والحمد
لله رب العالمین ٥ اسئلک موجبات رحمتک ٥ و عزائم مغفرتک ٥ و ا
الغنیمة من کل بر والسلامة من کل اثم لا تدع لی ذنبا الا غفرته ولا
حاجة هی لک رضی الا قضیتها یا ارحم الراحمین ٥ هرگاه کسی خواهد در خواب
ببیند آنچه را که خیر اوست در هر امری بخوابد در مکان پاکیزه در رخت خواب پاک
و رختهای پاکیزه و بخوابد بر پهلوی راست رو بقبله و بخواند هر یک از سوره
والشمس و واللیل و والتین و اخلاص و معوذتین را هفت مرتبه پس
نیت کند آنچه را که خواهد تا هفت شب چنین کند بنماید در خواب باو که خیر
او در چه چیز است و مجرب است ایضا هرگاه پوشیده باشد بر تو امری
یا دزدی یا غایبی و خواهی آنرا بدانی این آیه را در صحیفه بنویس ٥ یا بنی
انها ان تک مثقال حبة من خردل الی قوله خبیرا و آنرا در زیر سر بگذار
در شب جمعه اول ماه بعد از نماز فریضه و نافله بخواب و بگو ٥ سبحان
من لا یخفی علیه خافیة سبحان الذی یظهر قدرته سبحان الذی
بیده القلوب والافواه بامره و مکرر این کلمات را بگوید تا بخواب رود
بدرستیکه در خواب باو بنماید و او را خبر دهند از جهة شفای مریض

هفت مرتبه سورهٔ انعام بخوانند خواه هفت نفر باشند نفری یکمرتبه بخوانند و خواه

جهة شفای مریض

یکنفر هفت مرتبه بخواند و هر دفعه میان جلالتین ایند عا را بخواند حق تعالی آن مریض را
شفا دهد دعا این است اللهم ارحم جلدی الرقیق وعظمی الدقیق من شدة
الحریق یا ام ملدم ان کنت امنت بالله الاعظم فلا تاکلی اللحم ولا تشربی الدم
ولا تصدعی الراس وتحولی عنی الی من اتخذ مع الله الها آخر جهة رفع تب

جهة رفع تب

در سه رقعه این کلمات را بنویسد و هر روز یکی را سوخته بخور کند کلمات این است

جهة دفع هم وغم

سوطا سوطا بالنار احرقناها جهة دفع هم وغم بگوید اللهم انی عبدک وابن
عبدک وابن امتک وفی قبضتک ناصیتی بیدک ماض فی حکمک عدل فی قضائک
اسئلک بکل اسم هو لک سمیت به نفسک او انزلته فی کتابک او علمته احداً
من خلقک او استاثرت به فی مکنون الغیب عندک ان تجعل القرآن ربیع قلبی

جهة روا شدن حاجت

وجلاء همی وغمی حق سبحانه هم او را بفرج مبدل گرداند ایضا هر کس در شدتی
باشد بگوید یا حی یا قیوم برحمتک استغیث ایضا جهة استجابة دعا
در آخر شب دو رکعت نماز کند و این آیه را بر کف دست راست خود نویسد و سؤال

جهة وسعت روزی

کند حاجت خود را و بگوید یا رب بحق هذا اجب دعائی انک سمیع الدعاء
حاجتش روا شود و آیه این است ولقد نادینا نوح فلنعم المجیبون آیه ملک را
تا بغیر حساب در کاغذی نقش کند و آن آیه را بسیار تلاوت کند هر دشواری
براو آسان شود و روزی او وسیع گردد بیاری حق تعالی هر کس این آیه را

در لوحی نقش کند و در خانه یا اطاق یا دکان یا در زرع و بستان خود قرار دهد
یا در کاغذی نوشته در میان متاع خود گذارد باعث رونق دکان و خیر و برکت
خانه و بستان و زرع و رواج متاع شود آیه این است قوله تعالی والارض مددناها
والقینا فیها رواسی وانبتنا فیها من کل شیئ موزون وجعلنا لکم فیها معایش
ومن لستم له برازقین ایضاً بجهة کثرت مال و برکت و روزی و سود در
تجارت نقش کند این آیات را در مربعی و در کیسه گذارد خیر بسیار یابد
آیه این است ان تقرضوا الله قرضاً حسناً یضاعفه لکم و یغفر لکم والله شکور حلیم
عالم الغیب والشهادة العزیز الحکیم ایضاً جهة جاه و عزت و توسعه رزق و ایمنی از
ظالمان بنویسد این آیات را و با خود دارد بسم الله الرحمن الرحیم لا تحرک به لسانک
لتعجل به ان علینا جمعه و قرآنه فاذا قرأناه فاتبع قرآنه ثم ان علینا
بیانه صم بکم عمی فهم لا یتکلمون و ننزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة
للمؤمنین ولا یزید الظالمین الا خساراً حرز میر محمد باقر داماد جهة حفظ از آفات
و بلیات این حرز را نوشته با خود دارند حرز این است محمد رسول الله صلی الله
علیه و آله امامی و فاطمة بنت رسول الله صلوات الله علیها فوق راسی
و امیر المؤمنین علی بن ابی طالب وصی رسول الله صلواة الله و سلامه علیه
عن یمینی والحسن والحسین و علی و محمد و جعفر و موسی و علی و محمد و علی
والحسن والحجة المنتظر ائمتی صلوات الله و سلامه علیهم عن شمالی و ابوذر و سلمان

جهة خیر و برکت در مال

جهة برکت مال

جهة توسعه رزق و عزت

حرز میر محمد باقر داماد

والمقداد و حذیفه و عمار و اصحاب رسول الله رضی الله تعالی عنهم من ورائی
والملائکة علیهم السلام حولی والله ربی تعالی شانه و تقدست اسماؤه محیط
بی و حافظی و حفیظی والله من ورائهم محیط بل هو قرآن مجید فی لوح
محفوظ فالله خیر حافظا و هو ارحم الراحمین ایضا بجهة دفع شداید بعد
از هر نماز فریضه بخواند بسم الله الرحمن الرحیم الهی بحق الخمسة محمد رسولک
و علی وصی رسولک و فاطمة بنت رسولک والحسن والحسین سبطی
رسولک و بعزة جلال وجهک الکریم صل علی محمد و آل محمد واجعل لی
مما انا فیه فرجا و مخرجا قریبا سریعا برحمتک التی لا تضیق من شیء و
بقدرتک التی لا یتکاکاء من اجابتها شیء فی السموات ولا فی الارض
پس انگشتان ابهام گذارد و بگشاید در حالتیکه بگوید تضایقی
تنفرجی تضایقی تنفرجی تضایقی تنفرجی و صلی الله علی سیدنا
و نبینا محمد و آله الطاهرین ه دعای حضرت امیر در نهج البلاغه روحی
و روح العالمین لقائله فدا بسم الله الرحمن الرحیم اللهم انک آنس
الآنسین لاولیائک واحضرهم بالکفایة للمتوکلین علیک تشاهدهم
فی سرائرهم و تطلع علیهم فی ضمائرهم و تعلم مبلغ بصائرهم و اسرارهم
لک مکشوفة و قلوبهم الیک ملهوفة ان اوحشتهم الغربة آنسهم ذکرک
و ان صبت علیهم المصائب لجاوا الی استجارة بک علما بان ازمة الامور

بيدك ومصادرها عن قضائك اللهم وان فههت عن مسئلتي او عمهت عن طلبتي فدلني على مصالحي وخذ بقلبي الى مراشدي فليس ذلك بنكر من هداياتك ولا ببدع من كفاياتك اللهم احملني على عفوك ولا تحملني على عدلك برحمتك يا ارحم الراحمين دعاى امام زين العابدين عليه السلام بسم الله الرحمن الرحيم

اللهم لا تخيب رجاء هو منوط بك ولا تصفر كفا هي ممدودة اليك ولا تذل نفسا هي عزيزة عليك بمعرفتك ولا تسلب عقلا هو مستضئ بنور هدايتك ولا تعم عينا فتحتها بنعمتك ولا تخرس لسانا عودته الثناء عليك وكما كنت اولا بالتفضل فكن آخرا بالاحسان الناصية بيدك والوجه عان لك والخير متوقع منك والمصير على كل حال اليك البسني في هذه الحيوة البايرة ثوب العصمة وحلني في تلك الباقية بزينة الامن والسعادة وافطم نفسي عن طلب العاجلة الزائلة واجرني على العادة الفاضلة ولا تجعلني ممن تكله الى نفسه فالشقي من لم تاخذ بيده ولم تؤمنه من غده والسعيد من آويته الى كنف نعمتك ونقلته حميدا الى منازل رحمتك انك على ما تشاء قدير ومتيسر كل عسير وكل عسير عليك سهل يسير وصلى الله على سيدنا ونبينا محمد وآله الطاهرين

ايضا از مقاتل مرويست هر كه حاجتي داشته باشد بسوى خدا بخواند بعد از نماز صبح پيش از آنكه تكلم كند با احدى صد مرتبه اين دعا را واگر حاجت او بر نيايد لعنت كند مقاتل را دعا اينست بسم الله الرحمن الرحيم لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم يا حي يا قيوم يا حليم يا قديم يا دائم

جهة طلب روزی و حاجت هرکس مداومت نماید بر ذکر این سه اسم الکریم الوهاب
ذو الطول روزی بر او وسیع شود از جائیکه گمان ندارد و هرگاه هزار و شصت
مرتبه این اسما را در مکان خلوت با طهارت و حضور قلب و خضوع بخواند هر حاجتی که
جهة وسعت رزق
از خدا خواهد روا شود و هرکس اسم الباسط را چهار روز مداومت نماید در مدت
چهار ساعت متوالی یا هفتاد و دو روز هر روز هفتاد و دو مرتبه این کلمه را بگوید
روزی بر او وسیع شود از جائیکه گمان ندارد و هر سنگینی بر او سبک گردد
و بر طاعت خدا ثابت قدم شود ه بجهت رفع سرفه این حروف را بر پوست
بنویسد و بر گردن صاحب سرفه بندد سرفه اش منقطع شود باذن خدای تعالی
دفع سرفه مجرب
کلمات این است کر هر هم لا ماح دع لبوع لملی ینقطع
سعال فلان ابن فلانه بحق هذه الاسما و در کتاب سر مکنون
از طریق هشتم از کتاب شامل نقل کرده است که بجهة زبان بند خصم بنویسد
جهة زبان بند خصم
و در موم گیرد با خود دارد و دایم با طهارت باشد بسم الله الرحمن الرحیم
هذه براءة من الله العزیز الحکیم لفلان ابن فلانة من شر الانس جمیع الناس
و افواههم عامة و من شر لسان فلان خاصة گیلاید کروه و خصوصا هو
الا بخیر فی کل وقت لصعهسعلـ کعکهلعی و جعلنا من بین
ایدیهم سدا و من خلفهم سدا فاغشیناهم فهم لا یبصرون حسبی الله و نعم الوکیل نعم المولی
و نعم النصیر آیات قرآنی بجهة حفظ و حمایت از شر دشمنان هرکس بنویسد و با خود دارد

یا بخواند از آفات و عاهات و بلیات در امان باشد آیات این است آیه اول قل لن
یصیبنا الا ما کتب الله لنا هو مولینا و علی الله فلیتوکل المومنون ثانی و ان
یمسسک الله بضر فلا کاشف له الا هو و ان یردک بخیر فلا راد لفضله یصیب
به من یشاء من عباده و هو الغفور الرحیم ثالث و ما من دابة فی الارض
الا علی الله رزقها و یعلم مستقرها و مستودعها کل فی کتاب مبین رابع
انی توکلت علی الله ربی و ربکم ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها ان ربی
علی صراط مستقیم خامس و کاین من دابة لا تحمل رزقها الله یرزقها
و ایاکم و هو السمیع العلیم سادس ما یفتح الله للناس من رحمة فلا
ممسک لها و ما یمسک فلا مرسل له من بعده و هو العزیز الحکیم
آیه هفتم قل افرایتم ما تدعون من دون الله ان ارادنی الله بضر هل هن
کاشفات ضره او ارادنی برحمة هل هن ممسکات رحمته قل حسبی الله
علیه یتوکل المتوکلون آیه هشتم حسبی الله لا اله الا هو علیه توکلت و هو
رب العرش العظیم و امتنع بحول الله و قوته من حولهم و قوتهم و ا
ستشفع برب الفلق من شر ما خلق و اعوذ بما شاء الله لا حول و لا
قوة الا بالله العلی العظیم دعای مجرب بجهة هر حاجتی از حوایج دنیا و آخرت
پیش از آنکه طلب کند آن را هر قدر میسر است از قرآن بخواند خصوص سوره
اخلاص بعد از آن این دعا را بخواند به نیت ثنای بر حق تعالی جل ذکره

بسم الله الرحمن الرحیم یا من اقرب الی من حبل الورید ○ یا من یحول بین المرء وقلبه
یا من هو بالمنظر الاعلی ○ یا من لیس کمثله شیء ○ الحمد لله الذی علا فقهر ○ والحمد لله الذی
ملک فقدر ○ والحمد لله الذی بطن فخبر ○ والحمد لله الذی یحیی الموتی ○ وهو علی کل شیء قدیر
یا اجود من اعطی یا خیر من سئل ○ ویا ارحم من استرحم ○ یا واحد یا احد یا صمد
یا من لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوا احد ○ یا من لم یتخذ صاحبة ولا ولدا یا من
یفعل ما یشاء ویحکم ما یرید ○ ویقضی ما احب یا من یحول بین المرء وقلبه یا من هو
بالمنظر الاعلی یا من لیس کمثله شیء وهو السمیع البصیر ○ واسم خدا بسیار یاد کند
وصلوات بر محمد وآل محمد بسیار بفرستد وبگوید ○ اللهم اوسع علی من رزقک
الحلال ○ ما اکف به وجهی ○ واؤدی به عن امانتی ○ واصل به رحمی ویکون
عونا لی علی الحج والعمرة ○ وسزاوارست گناهان خود را بتفصیل یا اجمال یاد کند
بحسب وسعت وقت وتنگی آن پس بگوید ○ یا الهی انا اکثر ذنوبا واعظم
عیوبا واقبح افعالا واشنع آثارا من ان اقدر علی احصاء ذنوبی او تعداد
عیوبی ○ وانما اوبخ بهذا نفسی ورحمتک ومغفرتک یا رب اعظم واوسع
منها لانها وسعت کل شیء وانا استغفرک یا الهی واتوب الیک مما
خالف ارادتک وازال عن محبتک توبة من لا یحدث نفسه بمعصیة ولا
یضمر ان یعود فی خطیئة فصل علی محمد وآل محمد وتب علی انک انت
التواب الرحیم ○ پس استغفار کند بجهة چهل مؤمن باسمهای ایشان واسمهای

پدران ایشان یا استغفار کند برای مؤمنین و مؤمنات عموماً پس صلوات
بفرستد بر محمد و آل محمد و حاجت خود در الطلبه و باز صلوات بفرستد
پس بگوید ماشاء الله لا حول و لا قوة الا بالله البته آن حاجت برآورده
خواهد شد با اعتقاد درست **روی ابن عربی فی الفتوحات**
عن موسی الساباطی عن الصادق علیه السلام ان الخاتم الذی تصدق
به امیر المؤمنین علیه الصلوة والسلام فی حالة الرکوع وزن حلقته
اربعة مثاقیل فضة و وزن فصه خمسة مثاقیل و هی یاقوتة حمراء
تسوی قیمته خراج الشام و خراج الشام ستمائة حمل من فضة و اربعة
احمال من الذهب و هو لمروان ابن طوق قتله امیر المؤمنین
علیه السلام و اخذ الخاتم من اصبعه و اتی به الی النبی صلی الله علیه وآله
من جملة الغنائم فاعطاه النبی صلی الله علیه وآله و جعل فی اصبعه
هی و روی الشهید فی امالیه هذه الروایة بعینها الا ان فی ما رواه
و خراج الشام ثلثمائة حمل هی و فی الخصال کان لعلی علیه السلام
اربعة خواتیم یتختم بها یاقوت لنبله و فیروزج لنصرته و الحدید
الصینی لقوته و عقیق لحرزه و کان نقش الیاقوت لا اله الا الله
الملک الحق المبین و نقش الفیروزج الله الملک الحق المبین و
نقش الحدید الصینی العزة لله جمیعا و نقش العقیق ثلثة اسطر

ماشاء الله لا قوة الا بالله استغفر الله

سئل عن امير المومنين عليه السلام عن النفس فقال عليه السلام عن اى النفس تسئل
فقال يا مولاى هل النفس عديدة فقال عليه السلام نعم نفس نامية نباتية ونفس حسية
حيوانية ونفس ناطقة قدسية ونفس الهية ملكوتية فقال يا مولاى ما النباتية قال عليه السلام
اصلها الطبايع الاربع بدء ايجادها عند مسقط النطفة مقرها الكبد مادتها من لطائف
الاغذية فعلها النمو والزيادة وسبب فراقها اختلاف المولدات فاذا فارقت
عادت الى ما منه بدئت عود ممازجة لا عود مجاورة فقال يا مولاى وما النفس الحيوانية
قال عليه السلام قوة فلكية وحرارة غريزية اصلها الافلاك بدء ايجادها عند الولادة
الجسمانية فعلها الحيوة والحركة والظلم والغشم والغلبة واكتساب الاموال والشهوات
الدنيوية مقرها القلب سبب فراقها اختلاف المتولدات فاذا فارقت عادت
الى ما منه بدئت عود ممازجة لا عود مجاورة فتنعدم صورتها ويبطل فعلها
ووجودها ويضمحل تركيبها فقال يا مولاى وما النفس الناطقة القدسية قال
قوة لاهوتية بدء ايجادها عند الولادة الدنيوية مقرها العلوم الحقيقية الدينية
موادها التاييدات العقلية فعلها المعارف الربانية وفراقها عند تحلل الالات
الجسمانية فاذا فارقت عادت الى ما منه بدئت عود مجاوة لا عود ممازجة فقال
يا مولاى وما النفس اللاهوتية الملكوتية فقال عليه السلام قوة لاهوتية وجوهرة
بسيطة حية بالذات اصلها العقل منه بدئت وعنه وعت واليه دلت واشارت
وعودها اليه اذا كملت وشابهته ومنها بدئت الموجودات واليها تعود بالكمال

فهي ذات الله العليا وشجرة طوبى وسدرة المنتهى وجنة المأوى من عرفها لم يشق
ومن جهلها ضلّ سعيه وغوى فقال السائل يا مولاي وما العقل قال عليه السلام
العقل جوهر درّاك محيط بالاشياء من جميع الجهات عارف بالشيء قبل كونه
فهو علة الموجودات ونهاية المطالب روى مقداد ابن اسود الكندي
قال قال لي مولاي امير المؤمنين عليه السلام يوماً ائتني بسيفي فأتيته به فوضعه
على ركبته ثم ارتفع الى السماء وانا انظر اليه حتى غاب عن عيني فلما
غرب الظهر نزل وسيفه يقطر دماً فقلت يا مولاي اين كنت فقال الآن
نفوساً في الملأ الاعلى اختصمت فصعدت وطهرتها فقلت يا مولاي وامر
الملأ الاعلى اليك فقال يا ابن اسود انا حجة الله على خلقه من سمواته وارضه
وما في السماء ملك يخطو قدماً عن قدم الا باذني وفيّ يرتاب المبطلون
جهة اداي قرض از کتاب عدة الداعي مرویست از حضرت رسالت پناه
صلی الله علیه وآله وسلم حاصل خبر آنکه فرمودند هرگاه بسیار قرض داشته
باشی و بخواهی ادا شود پس بخوان آیهٔ ملک را تا آخر پس بگو
یا رحمن الدنیا والآخرة ورحیمهما تعطی منهما من تشاء وتمنع منهما
من تشاء صلّ علی محمد وآل محمد واقض عنی دینی اگر باشد قرض تو
برابر روی زمین از طلا خداوند عزوعلا ادا خواهد فرمود در کتاب
صحیح مذکورست که شخصی را میبردند بزندان رسید بدیواری دید این

این کلمات را بر دیوار نوشته اند یا ولیی فی نعمتی و یا صاحبی فی وحدتی و یا عدتی فی کربتی

پس مکرر اینکلمات را تکرار نمود از گرفتاری نجات یافت نوبت دیگر بران دیوار گذشت چیزی ندید

من کلام مولی الموالی علیه السلام ان الحماقة قسمت فی خمسة ٭ کل الانام الیهم تحتاج ٭

ومعلم الصبیان ثم مزین ٭ وکذلک الحجام والحلاج ٭ ولربما کان المنجم احمقاه واشدهم

حماقة نساج ٭ من کلام مولانا ابی عبد الله الحسین علیه السلام ایکون لغیرک من

الظهور ما لیس لک حتی یکون هو المظهر لک متی غبت حتی تحتاج الی الدلیل یدل

علیک متی بعدت حتی تکون الآثار هی التی توصلنی الیک عمیت عین لا تراک ولا تزال

علیک رقیبا بجهة زیاد شدن شیر اطفال مثل الجنة التی وعد المتقون

فیها انهار من ماء غیر آسن وانهار من لبن لم یتغیر طعمه وانهار من خمر

لذة للشاربین وانهار من عسل مصفی ولهم فیها من کل الثمرات ومغفرة من ربهم

این آیات را نوشته در ظرف پاک بشوید و سه روز آن آب را بخورد مجرب است

از برای رفع درد چشم بزرقطونا را خیسانیده لعاب او را گرفته در مجموعه سفید

ریخته بخشکانند پس نرم سائیده در چشم کشد که نفع کلی دارد و بتجربه رسیده است

از جهة درد سر و هر گونه صداع بخط شریف امیر المؤمنین علیه السلام نوشته دیده شده

بجهة ملک دم سه سطر

سطر سوم	سطر دوم	سطر اول
تع تع تع	کهیعص	لا د لے ن ا ا ا ه

از برای رفع تب از حضرت امیر المؤمنین علیه السلام مرویست که این

شکل را نوشته در کاغذی صبح ناشتا بشویند آب او را بخورانند به زودی رفع تب میشود روز اول اگر نشد روز دوم و اگر نشد روز سوم

شرح دعاء سهم اللیل

در کتاب عدة الداعی از امام بحق ناطق امام جعفر صادق علیه السلام مرویست
که فرمود بدرستیکه در هر شبی ساعتی هست که هر بندهٔ مومنی دران ساعت دعا کند
البته مستجاب میشود و آن سدس اول از نصف دوم شب است کفعمی علیه الرحمه
بعد از نقل اینحدیث گفته در کتاب عین روایت شده که مکبوس وزیر جلال الدوله
بوده یکی از تجار بصره را گرفت و دشنام داد و بزد اورا آن مرد تاجر گفت
بخدا قسم میاندازم بر تو تیر دعای شب را که عبارت از نفرین باشد پس مکبوس
منحوس بان مرد و این سخن استهزا نمود آن مرد تاجر شب برخاسته اورا
نفرین کرد بعد از سه روز ازین واقعه جلال الدوله بر وزیر غضب کرد و مکبوس
منحوس را محبوس نمود و شخص درشت خوئی را برو موکل فرمود که سختی و درشتی با او
میکرد العجب دران مکان که وزیر محبوس بود پارهٔ کاغذی پیدا شد که بران نوشته
شده بود این دو بیت و هی هذه   اتهزأ بالدعاء وتزدریه   تأمل فیک
ما صنع الدعاء   سهام اللیل لا تخطی ولکن   لها امد وللامد انقضاء
پس این قضیه را بسمع سلطان رسانیدند فرمود انقدر بر دهان وزیر زدند
که تمام دندانهای او ریخت و در حبس اورا داشت تا بمرد و این واقعه برای
اهل آن زمان عبرتی شد دعا این است اللهم انی اسئلک بعزیز
تعزیز اعتزاز عزتک بطول حول شدید قوتک بقدرة مقدار اقتدار
قدرتک بتاکید تحمید تمجید عظمتک بسمو نمو علو رفعتک بدیموم قیوم

دوام مدتک برضوان غفران امان رحمتک برفیع بدیع منیع سلطنتک لسعادة
صلوة بساط رحمتک بحقایق الحی من حق حقک بمکنون السر من سر سرک
بمعاقد العز من عز عزک بحنین انین تسکین المریدین بحرقات خضعات
زفرات عبرات الی لقین بآمال اعمال اقوال المجتهدین بتخشع تخضع تقطع
مرارات الصابرین اللهم ذهلت العقول واعشرت الابصار وضاعت الافهام
وحارت الاوهام وقصرت الخواطر وبعدت الظنون عن ادراک کنه
کیفیة ما ظهر من بوادی عجایب اصناف بدایع قدرتک دون البلوغ
الی معرفة تلألؤ لمعان بروق سمائک اللهم محرک الحرکات ومبدئ
نهایة الغایات ومخرج ینابیع تفریع قضبان النبات یا من شق صم
جلامید الصخور الراسیات وانبع منها ماء معینا حیوة للمخلوقات فاحیی
منها الحیوان والنبات وعلم ما اختلج فی سر افکارهم من نطق اشارات
خفیات لغات النمل السارحات یا من سبحت وهللت وقدست
وکبرت وسجدت لجلال جمال اقوال عظیم عزة جبروت ملکوت سلطنته
ملائکة السبع سموات یا من دارت فاضائت وانارت لدوام دیمومیته
النجوم الزاهرات واحصی عدد الاحیاء والاموات صل علی محمد وآل
محمد خیر البریات وافعل بی کذا وکذا وحاجت خود را طلب کند
که انشاالله بر آورده و دعای او مستجاب است و حاجتش روا

در بیان تقسیم احادیث وتشخیص اخبار واختلاف روایات نقل از کتاب مستطاب
من لا یحضره الفقیه الحدیث المتواتر هو ما بلغت رواته فی الکثرة یمتنع العقل
تواطئهم علی الکذب واستمر ذلک فی جمیع الطبقات فیکون اوله کآخره ووسطه
کطرفیه الحدیث الصحیح بالمعنی المشهور وهو ما اتصل سنده الی المعصوم
بنقل العدل الامامی من مثله فی جمیع الطبقات حیث یتعدد ایضا الحدیث الصحیح
بالمعنی المشهور ما کان رجال طریقه المذکورون فیه عدولا امامیة وان اشتمل
بعد ذلک علی ارسال او قطع الحدیث الحسن بالمعنی المشهور وهو ما اتصل سنده
الی المعصوم بنقل الممدوح من غیر نص علی عدالته فی جمیع المراتب او بعضها مع کون
الباقی من رجال الصحیح ولو کان دونهم صار ضعیفا ایضا الحدیث الحسن بالمعنی
الغیر المشهور ما کان بنقل الممدوح کذلک ثم یصیر بعد ذلک ضعیفا او مقطوعا او مرسلا
اذا علم ان هذه الاقسام الاربعة تختص بفروع علیحده اما فروع الاربعة فثمانیة عشر نوعا
وفروع الضعیف بلنبه الفروع المشترک الحدیث الموثق والقوی بالمعنی المشهور
ما کان فی طریقه المنصوص علی توثقه مع فساد عقیدته ولم یشتمل باقیه علی ضعف
ایضا الحدیث الموثق والقوی بالمعنی الغیر المشهور ما کان مروی الامامی غیر الممدوح
ولا المذموم کنوح بن دراج مثلا خبر الواحد وهو ما لم ینته الی المتواتر وینقسم الی
المستفیض والعزیز والمقبول والمردود والمشتبه الحدیث المستفیض ما زادت
رواته علی ثلثة فی کل مرتبة او زادت علی اثنین عند بعضهم ویقال له المشهور الحدیث العزیز

هو الذي لا يرويه اقل عن اثنين من اثنين الحديث الغريب ما انفرد به راوٍ واحدٍ
في اي موضع وقع التفرد به الحديث المقبول وهو ما يجب العمل به عند الجمهور
كالصحيح عند الاكثر والحسن عند البعض الحديث المردود وهو الذي ترجح صدق
المخبر به الحديث المشتبه وهو الذي يشتبه حاله بسبب اشتباه حال رواته
الحديث الضعيف هو ما لا يجتمع فيه شروط احد الثلثة بان يشتمل طريقه على
مجروح بالفسق ونحوه او مجهول الحال او ما دون ذلك كالوضاع الحديث ا
لمرفوع وهو ما اضيف الى المعصوم من قول او فعل او تقرير سواء كان اسناده
متصلاً بالمعصوم او منقطعاً بترك بعض الرواة الحديث المسند هو ما اتصل
سنده مرفوعاً من راويه الى منتهاه الى المعصوم الحديث المتصل وهو ما اتصل
سنده الى المعصوم او غيره وكان كل واحدٍ من رواته قد سمعه ممن فوقه سواء كان
مرفوعاً او موقوفاً على غيره الحديث المعنعن وهو ما يقال في سنده فلان عن فلان
من غير بيان للتحديث والاخبار والسماع الحديث المعلق وهو ما حذف من مبدء
اسناده واحد او اكثر كقول الشيخ محمد بن احمد او محمد بن يعقوب الحديث المفرد
قسمان قسم ينفرد راويه عن جميع الرواة وقسم ينفرد به بالنسبة الى جهة كتفرد
اهل بلدٍ معين كمكة او تفرد واحدٍ من اهلها الحديث المشهور وهو ما شاع عند
اهل الحديث خاصة دون غيرهم او عندهم وعند غيرهم كحديث انما الاعمال
بالنيات او عند غيرهم خاصة ولا اصل له عندهم كحديث من بشرني بخروج آذار بشرته بالجنة

الحديث

الحديث المصحّف والتصحيف يكون في الراوي كتصحيف حريز بجرير وبريد ببريد

ونحو ذلك ويكون في المتن كحديث من صام رمضان واتبعه بستّاً من شوّال

صحّفه بعضهم بالشين المعجمة تمام الحديث الشاذ وهو ما رواه الراوي

مخالفاً لما رواه الجمهور وسُمّي شاذاً باعتبار مقابله فانه مشهور الحديث

المسلسل وهو ما تتابع فيه رجال الاسناد على صفة او حالة في الراوي قولاً كقوله سمعت

فلاناً يقول سمعت فلاناً يقول الخ او اخبرنا فلاناً فلان والله قال اخبرنا فلاناً والله

الخ او فعلاً كحديث التشبيك باليد والقيام حال الرواية والاتكاء حالة او قولاً

او فعلاً معاً كالسلسلة بالمصافحة فانه تضمن الوصف بالقول كقوله صافحني و

بفعل المصافحة الحديث المشهور باصطلاح آخر هو ما اشتهر العمل به بين الاصحاب

الحديث العالي سنداً وهو قليل الواسطة مع اتصاله في علوه بعد الحديث

عن الخلل المتطرق الى كل راوٍ اذ ما من راوٍ الا والخطأ جائز عليه الحديث

الحديث المقبول ما تلقوه بالقبول والعمل بمضمونه من غير التفات الحديث الغريب

لفظاً ما اشتمل متنه على لفظ غامض بعيد عن الفهم لقلة استعماله في

الشايع من اللغة الحديث المقطوع هو ما جاء عن التابعين سواء كانوا تابعين

لمصاحب النبي صلى الله عليه وآله او الامام قولاً او فعلاً او منقطعاً

الحديث المختلف وهو ان يوجد حديثان متضادان في المعنى ظاهراً او حكم بجمع

بينهما حيث يمكن الجمع ولو بوجه بعيد يوجب تخصيص العام منهما او تقييد مطلقه او حمله على

على خلاف ما ورد في الضعيف

شرح قصیده　　بسم الله الرحمن الرحیم　　حکیم انوری

بیت اول باز این چه جوانی و جمال است جهان را　وین حال که نوگشت زمین را و زمان را

۲ هم جمره برآورد فرو برده نفس را　هم فاخته بگشاد فروبسته زبان را جمره بنا
بر مشهور بخاریست که در آخر زمستان از زمین برآید و در اصطلاح تازیان حدوث
آن بخار را در زمین سقوط جمره گویند یعنی افتادن بخار در زمین و آن سه روز باشد
از هر یک تا دیگری هفت روز فاصله و سقوط جمرهٔ اول هفتم شباط ماه باشد
از ماههای رومیان پس سقوط جمرهٔ دوم و جمرهٔ سیم چهاردهم و بیست و یکم باشد
از ماه مذکور و گویند در سقوط جمرهٔ اولی زمین و در دویم آب و در سیم هوا گرم شود
و آنچه در تفهیم از کلام ابی ریحان بیرونی فهم میشود آنستکه جمرات ثلاث بخار نیستند
بلکه آن ایامند که در اثنای آن بخار از زمین برآید و گمان منجمان آنستکه درین سه روز
جبهه بالفتح و زبره بالضم و صرفه ایضا بالفتح که منزل دهم و یازدهم و دوازدهم
قمرند ساقط شوند و سقوط جمرات پیش ایشان عبارت از سه روزیست که این
منازل دران ساقط شوند کما یفهم من التفهیم ایضا و تأثیرات مذکوره بر سقوط اینها
مترتب میشوند و این قول مسامحه است از ایشان و الا سقوط منازل قمر معنی ندارد
و دور نیست که مراد ایشان از سقوط زوال آنها از جزو خاصی از فلک باشد

و آنچه از تفهیم فهم میشود بمقام انسب است و بنا بر قول مشهور اثبات نفس از برای چمره
استعاره است و تواند بود که مراد از چمره بلبل باشد و مقابله با فاخته مؤید
این است چه چمره بمعنی هزار است در عدد کما صرح به فی السامی فی الاسامی و هزار
بلبل را نیز گویند و رسم است قدما را که هرگاه دو لفظ موضوع باشند از برای معنی
واحد و یکی از ایشان را ورای معنی مشترک معنی خصوص باشد و بسیار باشد که یکی را
ذکر کنند و دیگری را خواهند نه معنی مشترک بلکه بمعنی مخصوص مثلاً عطارد و تیر
موضوعند از برای ستارهٔ مشهور و ورای اینمعنی تیر را معانی دیگر هم هست از انجمله
تیریست که میاندازند باشد که عطارد گویند و تیر بآن معنی را خواهند چنانکه
افضل الدین خاقانی فرموده **شعر** چون از سه نوزی عطارد ه مریخ هدف شود مر آن را
یعنی چون تیر از کمان اندازی مریخ هدف آن تیر شود ه و امثال این بلکه دورتر از این
در کلمات قوم هست از انجمله خود حکیم فرموده **شعر** چون حرف آخرست ز ابجد که سخن
وز راستی چو حرف نخستین ابجد است ه و بنا بر حل صاحب شرفنامه از
حرف آخر ابجد بلبل خواسته چه حرف آخر ابجد غین است و غین بحساب
جمل هزار و هزار بلبل است **بیت** اکنون چمن باغ گرفتار تقاضاست
آری بدل خصم بگیرند ضمان را ه در بعضی از نسخ گرفته است تقاضا بنظر رسیده
و بهر تقدیر فاعل تقاضا یا چمن خواهد بود یا بلبل پس در اینمقام چهار احتمال باشد
بنا بر نسخهٔ ثانی آنستکه بلبل چندان تقاضا کرده که چمن را تقاضا فرو گرفته است

یعنی پر از تقاضا شده چنانکه گویند عالم را اندوه گرفته یعنی پر از اندوه شده و سه
احتمال دیگر را معنی ظاهر است اما فاعلیت اول بنا بر نسخهٔ ثانی و فاعلیت ثانی
بنا بر نسخهٔ اول اظهر است از عکس آینه و احتمال که احتمالین باقیست یعنی یکی از ایشان
مذکور شد فافهم **بیت** بلبل ز نوا هیچ همی کم نزند دم ٭ زان حال همی کم نشود
سرو نوا را **نوا** مقامیست از دوازده مقام و بمعنی نغمه و آهنگ و رونق و نیکوئی
حال نیز باشد بینوائیم یعنی بی رونقیم و اینجا مراد یکی از دو معنی اول است و بمعنی نسیم
نیز میتوان ساخت **نوان** متحرک و جنبان و بمعنی نالان و خمیده نیز آمده و بمعنی
نسیم که خمیده باشد چون مقام تعریض است مناسب نیست مگر آنکه از خمیده خمیدگی
بجهة باد خواهیم محصل معنی اینکه چون بلبل همیشه مشغول نغمه و آهنگ است مثلا
ازین جهة سرو نوان همیشه بطریق صوفیان در وجد و سماع است و نسبت حال
بسرو که در لباس آزادی با صوفیان شریک است خالی از لطفی نیست در آداب
الفضلا و شرفنامه مسطور است که چون کسی که پای بند کسی بماند یا بسببی مکروه
باشد گویند فلان نوای فلان است یعنی پای بند اوست و این بیت خفاف
بیت بینوا نیست هیچکار مرا ٭ تا دلم نزد زلف او بنواست مؤید این معنی است
و ممکن است که در ما نحن فیه این معنی مقصود باشد و محصل معنی بیت آنکه چون
بلبل شیرین مقال همیشه حال دل خود را که گرو گل و گرفتار اوست بزمزمهٔ عاشقانه
ادا مینماید سرو آزاد از استماع او برقص در میآید **بیت** آهو ز سر سرو مگر نافه انداخت

کز خاک چمن آب شد عنبر و بان را **بان** بیای تازی مرکب است از عنبر و دیگر عطریات

بسیار خوشبو و در یکی از نسخ فرس بمعنی بید مشک آمده و در نزهت القلوب

تالیف حمد الله مستوفی مسطور است که بان آزاد درخت کوته است و آن دو قسم

میباشد مثمر و غیر مثمر مثمر را ثمره مانند فستق است مثلث و خوشبو عرب آنرا

حب البان خوانند **و آب** بمعنی جاه و رواج و رونق است محصل معنی آنکه

مگر آنچه از سر سرو در چمن افتاده نافه آهوست نه بار سرو که خاک چمن از خوشبوی

رونق عنبر و بان را برده است و بار سرو بنافه مشابهت تمام دارد و در بعضی از نسخ

آهو بسبزه است **بیت** گر خام بسته است صبا رنگ ریاحین از عکس چرا

رنگ دهد آب روان را یعنی اگر صبا که نقاش بهار و مربی ریاحین است

رنگ ایشان را خام بسته چرا رنگ تاب داده اند چه هرچه را رنگ خام

بسته باشد رنگ تاب ندهد و رنگ دادن ریاحین آب کنایه از عکس انداختن

ایشان است در آب و ادعا آنکه از عکس گلها آب رنگین است چنانکه خود فرموده

و فاعل دهد ریاحین است با آنکه جمع است و ازین مقوله در کلام شعرا است

الحال متعارف نیست **بیت** خوش خوش ز نظر گشت نهان از دل آب تا خاک

همی عرضه دهد راز نهان را یعنی آنچه در آب دیده میشد از سنگ و ریگ

و عکس و امثال آنها بواسطه آنکه از کثرت بارندگی گل آلوده شده الحال دیده

نمیشود و نهان شدن راز دل آب بواسطه آنست که خاک راز دل خود را از سبزه و ریاحین ظاهر ساخته چه نهان شدن

آن بواسطهٔ بارندگیست بیت همچون ثمر پدید کُند نام و نشان گُم ❁ در سایه او روز
کنون نام و نشان را ❁ یعنی در سایه پید از انبوهی برگ از روز نام و نشان نیست
چنانکه از ثمر پید نام و نشان نیست بیت بادام دو مغزست که از خنجر الماس
نا داده لبش بوسه سراپای فسان را ❁ فسان بکسر فا سنگیست که بآن آلات حرب را
تُند نمایند خاصه خنجر و کارد و مراد از خنجر الماس سبزه است کما صرح به رضی
نیشابوری شعر باغ غنچه از آن پس که تیز کرد سنان ❁ خوید را سر خنجر
کشیده شد ز نیام بادام دو مغز بودن کوه از خنجر الماس کنایه
از پُری اوست از سبزه که با آنکه سبزه هنوز تمام نرُسته یا از همه جای سر نزده کوه
از و پُر و لبریزاست و در اصطلاحات شعرا که بعضی آن را نسبت بقدوة المتأخرین
شیخ آذری میدهند مذکورست که خنجر الماس تیزی کرانه برف که در وقت گداز
در ینصورت صواب وصفت مصراع ثانیست و اولی سکون یا در لفظ مذکور
و چون مراد از خنجر الماس تیزی کرانه برف است که از گداختن بهم رسیده باشد
پری کوه از آن منافی مقام که تعریف بهارست نیست و تشبیه کرانه برف بخنجر
الماس اتم است از تشبیه سبزه باو چه در صورت اول تشبیه در رنگ نیز هست
بخلاف ثانی که تشبیه در تیزی ظاهرست و بس و دغدغه که در تشبیه تیزی کوه
از سبزه یا کرانهٔ برف تیزی بادام دو مغز کرده اند چه ظاهر کوه از انها پرست و بادام
از جوف مغز پراست با آنکه در صورت سکون یا در کلمهٔ مذکوره بر تقدیری

که مراد از خنجر الماس سبزه باشد تواند بودن که مراد تیزی جوف کوه باشد مردود است
چه تشبیه در پری مطلقاً کافیست و مصحح اطلاق فسان بر کوه یکی از دو امرست اول
آنکه کوه نیز سنگ است قال خلاق المعانی شعر در تیغ آفتاب نمانده است جلای
کار سنگ که نیز ندهیچ بر فسان دویم در اشعار استادان بسیار واقع شده است
که سبزه یار یا ریاحین خود را در کوه کشیدند پس توان گفت خنجر الماس که سبزه است
بر کوه کشیده شد و هرچه خنجر الماس را او کشیده شود فسان توان گفت
و اختلاف معنی کشیدن در صورتین مضر نیست چنانکه در جمره آن شد بیت ژاله که سپر
برف ببرد از کتف کوه ٥ چون رستم نیسان بخم آورد کمان ژاله بزای فارسی
تگرگ و شبنم نیسان ماه دویم بهارست از سال رومیان اضافه سپر برف
و رستم نیسانی بیانی است محصل معنی آنکه در وقتیکه نیسان کمان خود را کشید
و تگرگ شروع ببارش نمود برف از دوش کوه رفت و ظاهر آنستکه مراد
از کمان رستم نیسان قوس قزح باشد چه ائمه فرس کمان رستم را بمعنی
قوس قزح آورده اند و تواند بود که اثبات کمان از برای او محض ادعا
باشد بیت که بیضه کافور زیان کرد و گهر سود ٥ بینی که چه سودا است
مر این مایه زیان را ٥ مراد از بیضه کافور برف است و ظاهرست که مراد از گوهر
ژاله باشد چه تگرگ را بگهر مشابهه تام است و در بیضوت فی الجمله ربطی سابق
خود بهم میرساند زیرا که از بیت سابق این مفهوم شد که تگرگ آمد و برف رفت

و تواند بود که مراد از گهر قطرات باران یا شبنم باشد یا رباحین و در احتمال اخیر
اولی آنستکه گوهر را اعم از مروارید یا دیگر جواهر بگیریم چه گوهر بمعنی مروارید آمده
چنانکه درین بیت ظهیر **شعر** اگر تو دست سخاوت کشیده تر نکنی ٭ بهیچکس ندهد
نرگس نشان گهر **بیت** گر نایژهٔ ابر نشد پاک بریده ٭ چون هیچ عنان باز
نپیچد سیلان را **نایژه** گلوگاه **عنان** بکسر عین دوال لجام که سوار بدست گیرد و معنی
تقدیر پاک بابای فارسی ظاهرست اما اگر تاک باشد با تای قرشت چنانکه در بعضی
از نسخ واقع شده دو احتمال دارد **اول** آنکه نایژهٔ ابر مشبه به باشد و تاک بریده
مشبه اگر تاکی که او را بریده اند نایژه ابر نشد چرا همیشه آب از و سیلان میکند
و درینصورت قطع نظر از مبالغه که از تشبیه فهم میشود ادعای آنکه نایژهٔ ابر
هرگز عنان از سیلان نمی پیچد نهایت مناسبت بمقام دارد **ثانی** آنکه بر عکس باشد
یعنی تاک بریده مشبه به باشد و بنا برین تشبیه نایژه ابر مشبه پس از رگ تاک بیرون آید
و قایل ادعای آن کرده خواهد بود که سیلان تاک بریده پیش از ابرست و یکی از
فضلای عصر بنسخهٔ مصحح تاک با تای قرشت را میدانست و ادعای تاکی از برای نایژه
ابر میکرد یعنی اگر تاک نایژه ابر را نبریده اند چرا همیشه آب از و میرود و لا یخفی ما فیه
بیت پیروز شه عادل منصور معظم ٭ کز عدل بنا کرد دگر باره جهان را
در بعضی از نسخ قدیم بدل لفظ دگر باره دهم باره مکتوب بود و ح اولی آنستکه
باره را بمعنی حصار بگیریم نه بمعنی مرتبه تا محصل معنی آن شود که جهان را نه باره بود

که آن نه فلک است عدل ممدوح بارهٔ دهم شد یعنی محیط آسمانها و زمینها و خود در
مقام فلک را بارهٔ جهان گفته **شعر** بازار مصر جامع ملک از مکان تو
تا بارهٔ نهم ز جهان سته رسته باد ○ و بنا بر نسخهٔ اصل نیز برین معنی ممکن است **فرد**
شاهی که چو کردند قران پیلک و دستش ○ البته کمان خم ندهد حکم قران را
قران نیز و زمان مظنهٔ فوت و هلاک چیزی **پیلک** با بای تازی و کاف تازی قسمی است
از تیر که او را پیکان دو شاخ باشد و صاحب شرفنامه گوید این لغت هندیست و در
فارسی مستعمل شده و در اصطلاحات خم ندهد را بمعنی دفع نکند آورده محصل معنی اینکه هرگاه
دست ممدوح با پیلک قران کند ازین قران و اتصال هرچه عزم و مراد اوست خلاف
آن اندیشه نمیتوان کرد چه جای آنکه واقع شود و مشهور کمان با کاف تازی است و خالی
از تکلفی نیست **بیت** منعش بفلک باز دهد طالع بد را ○ حکمش بعمل باز برد
عامل جان را **اضافه** عامل بجان بیانیست یعنی حکم آن جان رفته را باز بتن میتواند آورد
بیت گر باره کشد راعی حزمش بنود راه ○ جز خارج او نیز نزول حدثان را
بیت ور پره زند لشکر عزمش بنود باک ○ جز داخل او نیز ردیف سرطان را
یکی از مشکلات دیوان حکیم اوحدالدین این دو بیت است و اشکال از جمیع میان جزو نیز
ناشی شده چه در بیت اول از لفظ جز این ظاهر میشود که اگر اندیشهٔ او حصاری
بواسطهٔ حفظ عالم بکشد حادثات را یا شب و روز را اول بنا بر فتح و ضم حاء مهمله
و سکون دال اگر دال را بنا بر ضرورت شعر متحرک سازیم و ثانی بفتحتین کما فی الکره

نباشد الا در خارج او و از لفظ نیز خلاف آن فهم میشود یعنی حوادث را در داخل
نیز راه نیست و در بیت ثانی نیز چنین فهم میشود که اگر لشکر عزم او صف بکشد
آن صف چنان وسیع خواهد بود که اسد با جدی بنا بر اصطلاح منجمین که مقدم
هر برجی را ردیف او گویند در میان آن صف خواهد بود و از نیز خلاف این ظاهر میشود
و بنابرین نیز را بحسب معنی در آخر بیتین آورند تا مفاد اول آن باشد
که اندیشه او حوادث را هم در نزول از عالم و دخول در و منع میتواند کرد
با آنکه منع نزول حوادث در عالم از محالات است چه جای دیگر چیز زیرا
و مفاد ثانی آن شود که اگر لشکر عزم او صف کشد شیر فلک را هم
حرکت نخواهد بود الا در اندرون آن صف چه جای دیگر بروج را یا
دیگر چیزها و رای بنده آن است که آن توجیه خالی از تکلفی نیست
و چون در اشعار قدما لفظ نیز بمعنی نیزه دیدست بعد از آنکه این توجیه بخاطر
رسیده بود درین رساله ثبت افتاد در باب یادات حدائق المعجم بنظر رسید
که شمس طبس این بیت را از ازرقی که در مدح ناکنی گفته شعر بکنم کهنه تن
بنیز و توان ه پاک باید که کهنه پیرهنی ه بتقریب آنکه با در کلمه به نیز زائدست
نقل کرده بود با این تقریب بر سبیل تحقیق لفظ آمده عبارت او را بعینه
نقل کردیم و قدما این کلمه را هم بمعنی نیزه و هم بمعنی هرگز استعمال کرده اند
چنانکه ابوشکور بلخی گفته است شعر نه آن زین بپاز دروغی به نیزه ه نه این را

ازان اندهی بمه بیز قافیهٔ اول بمعنی هرگزست و دویم بمعنی نیز و بر صاحبان طبع
مستقیم پوشیده نیست که لفظ نیز از شعر ابو شکور بتوجیه شمس طبس اضیق
و در کلام مسعود بتوجیه بنده الیق است و باندک عبارتی هر یک از آنها
منطبق بر توجیه دیگر میتوان ساخت و ایضاً ظاهرست که شمس طبس را چنانکه
از عبارت او ظاهرست مستند و منحصر در کلام شعراست و ظاهر شد
که هیچیک را از امثله نص در توجیه او نیست بلکه بسیاری از اشعار قدما
نص در خلاف آن است و بهیچوجه توجیه و تکلف منطبق بر توجیه او نیست
و این بیت خود حکیم از آن جمله است شعر یقین شناس که نیز ارچنین سخن گوید ٥
دماغ مه بخراشم زبسکه بخروشم ٥ بخلاف توجیه بنده که قطع نظر از امثله و اشعار
منطبق بر قاعده است از قواعد آن چنانکه در اصل تصریح بآن شده و معنی آنکه
اگر لشکر عزم او صف بکشد آن صف چنان وسیع خواهد بود که اسد یا جدی
بنا بر اصطلاح منجمین که هفتم هر برجی را ردیف او گویند در میان صف خواهد بود
و نیز از خلاف این ظاهر میگردد و بنا برین نیز را بحیثیت معنی در آخر بیتین آورند
تا مفاد اول آن باشد که اندیشه آن حوادث را هم از نزول در عالم و دخول
در و منع میتواند کرد با آنکه منع نزول حوادث در عالم از محالات است
چه جای دیگر چیز را و مفاد ثانی آن شود که اگر عزم او لشکر کشد شیر فلک را
هم مثلا حرکت نخواهد بود الا در اندرون آن صف چه جای دیگر بروج یا دیگر چیزها

و رای قدما لفظ نیز بمعنی من بعد و دگر بسیار واقع شده از آن جمله حکیم سنائی فرماید
شعر دو لتش بر کسیکه چشم افکند ، نیز در ابروش نه بینی چین ، و مسعود سعد
سلمان گوید در صفت رزم شعر عمرو و مرگ آویخته در یکدگر چون روز و شب ،
ابر و گرد آمیخته با یکدگر چون پود و تار ، نیز جان جانبر انجخت از هیبت تابنده تیغ
نیز کس کس را ندید از ظلمت تاری غبار و خود حکیم در عذر ادای خارجی که در حال
مستی کرده بود گفته قطعه هستم از تشویر آن خارج که رفت ، تا ابد با خویشتن
در انتقام ، حق همیدانم کز اندم تا کنون ، نیز بر ناورده ام سر از گریبانم ،
و در دیوان هیچیک از قدما لفظ نیز باینمعنی نیامده پس اولی آنکه در اینمقام
نیز را بر این معنی حمل کنیم تا ارتکاب تعقد و تکلف نکرده باشیم و دور نیست که
استعمال نیز بمعنی من بعد در کلام قوم پیش پیشین در قاعده باشد که
در جمره گذشت توضیحش آنکه نیز و دیگر را یک معنی ایراد کنند چنانکه گویند
زید آمد و عمرو دگر آمد یعنی عمرو هم آمد و لفظ دگر را معنی دیگر هست
خاص آن که آن من بعد باشد چنانکه گوئی دگر چنین مکن یعنی من بعد چنین مکن
و بنا بر قاعده مذکور میتوان گفت که نیز گفته باشند و دگر خواسته باشند
معنی خاص او و حکم نیز بیادتی نیز هم هست چنانکه خواجه شیراز فرماید شعر
دردم از یار است و درمان نیز هم ، دل فدای او شد و جان نیز هم ،
بیت گر ثور چو عقرب نشدی ناقص و بی چشم بر قبضه شمشیر نشاندی در برزا

دبران منزل چهارم ماه است و آن ستاره ایست بزرگ و روشن و سرخ رنگ
بران چشم ثور که سوی مشرق است کذا فی التفهیم یعنی ممدوح را آن قدرت است
که چشم گاو فلک را بکند و بجای جوهر در قبضه شمشیر نشاند و اینکه اینکار نکرده است
از بابت ترحم بر ثور است که مبادا ثور مثل عقرب ناقص و بی چشم شود چه مشهور است
که عقرب بی چشم خلق شده چنانکه شیخ نظامی فرماید شعر ولیکن چو عقرب بهنگام
هوش ه نه سوراخ چشم و نه سوراخ گوش ه و تواند بود که فاعل ثور
باشد یعنی اگر ثور از ناقصی خود نمیاندیشید چشم خود را بکند و بر قبضه شمشیر او
می نشاند بیت جز تشنگی خنجر خونخوار تو گیتی ه همکاسه کجا دید فنای عطشان را ه
عطشان بفتح عین و سکون طا تشنه و اضافه فنا با و اضافه بیانیست یعنی تشنگی
خنجر تو مثل مرگ است چنانکه مرگ بخون مردم تشنه است و تشنگی او بخونخواری او
برطرف نمیشود تشنگی خنجر تو نیز ازین قبیل است و تواند بود که فنا بمعنی مغنی باشد و مغنی
عطشان عطش است یعنی تشنگی خنجر تو هلاک کننده است چنانکه مغنی عطشان یعنی
عطش او چنین است معنی ثانی بر اول از حیثیت تشبیه و اول بر ثانی از جهة بقای
فنا بر حال خود راجح است فافهم بیت و را ابر سر تیغ تو بر کوه ببارد ه آبستنی
نارد بما در کان را ه یعنی تیغ تو ابریست که اگر بر کوه ببارد کان را بجای جواهر
و لعل آبستن با تش کند یا آنکه او را ازان مقوله آبستنی دهد که نار دارد
یعنی او را آبستن بخاکستر کند یا آنکه او را مانند انار پر از قطرات خون کند بیت

در خون دل العل که فاسد نشود هیچ ○ قهر تو گره وار ببندد خفقان را ○ خفقان
جستن دل و سبب آن فساد خون است و از خواص لعل یکی آنست که خفقان را
برطرف میکند و بعد از دانستن این معنی معنی ظاهر است بیت در بیشه گوزن
از پی داغ تو کند پاک ○ در سال نخست از نقط بهده ران را ○ مشهور است
که گوزن چون از مادر بزاید نقطه چند سیاه بر ران او هست و هر نقطه از ان در
هر سال از ان برطرف میشود و بعضی گفته اند که در عرض ده سال تمام نقاط برطرف
میشود و برخی گفته اند نقاط در سال اول برطرف میشود الا هفت نقطه و آن
هفت نقطه در هفت سال یکی یکی حک میشود چنانکه مشاهده شده و بنا بر این
معانی معنی بیت پیداست بیت در کار بامید قبول تو کند خوش ○ آهن الم
پتک او خراشیدن سان را ○ کاز آلتی است که بدان فلزات را قطع کنند و نیز
آلتی است که کاردگران کارد و دیگر آلات را بدان محکم گیرند و پتک و سوهان
و غیره بران زنند و سان همان سنگ فسان است و بمعنی سوهان نیز آمده
و آهن در عرف قدما بر دو نوع است فولاد و نرم آهن و مسعود سعد سلمان
فرماید قطعه ما همه آدمیم لیک از ما ○ آن گرامی تر است کان داناست ○
همه آهن ز جنس یکدگرند ○ که همه از میانه خاراست ○ نعل اسبان شد
آنچه نرم آهن ○ تیغ شاهان شد آنچه روهناست یعنی آهن و فولاد
در زیر پتک و شکنجه کاز و سوهان بامید آنکه آلتی از آلات حرب تو شوند تن درمیدهند

بیت در عالم جاه تو که زاری کند زماند ● چون مهر فروشد چه یقین را چه گمان را

در اصطلاح شعرا فروشدن مهر و فرو شدن روز کنایه از زوال حیات و بسر آمدن

عمرات محصل معنی آنکه چیزها را یا بیقین یا بگمان توان دانست هر گاه در طلب عالم جاه تو

عمر یقین و گمان بسر آمد و بدان نرسید دیگر کرا امکان رسیدن بدان و دانستن آن است

بیت چشم زره اندر دل گردان لشمارد ● بی واسطهٔ دیدن شریان ضربان را شریان

رگیست که روح در ان باشد شرائین جمع کذا فی الکنز اما بحسب اصطلاح اطبا رگها

قسمند شرائین که عروق متحرکه اند و از بطن الیسر قلب رسته و در حرکت و انقباض تابع

وی اند و اوردهٔ که عروق ساکنه اند و منبت ایشان جگر است کذا فی کفایهٔ المنصوری

ضربان بفتحتین جستن ریش و جراحت از درد و جستن رگ گرد بضم کاف فارسی

پهلوان و دلیر محصل معنی آنکه دلاوران بنوعی گرم جنگ شده باشند که چشم زره یعنی

حلقهٔ زره با وجود عدم بصارت جستن رگ را شلا در دل ایشان تواند شمرد بی آنکه

ملاحظهٔ نبض کند و از جستن این سر رگ جستن آن سر را استنباط کند **بیت** تا بار دگر

باز جوان گردد هر سال ● گیتی و بتدریج کند پیر جوان را ● یعنی تا عالم هر سال

باز بهار از نو جوان شود و بتدریج و مرور ایام جوان را پیر گرداند و در بعضی از نسخ

بدل باز نیز واقع شده و حمل آن بمعنی متعارف و بمعنی من بعد چنانکه گذشت

ممکن است و بعضی نیز را پیر خوانده اند و حمل بر تصحیف اولی از تکلف در اصلاح است

بیت باقی بدوامی که در آحاد سنینش ● ساعات شمارند الوف دوران را

شیخ آذری گوید این شریطهٔ غلو است و از حیطهٔ ضبط حساب بیرون است اما تاج سلمانی
که از ندماء مجلس میرزا الغ بیک گورکانیست گوید که روزی میرزای مذکور این بیت را در مجلس
خواندند و تاملی در اعداد محصل آن میفرمودند حضار بعجز اعتراف کردند بنده را امتحان طلب
ساخته فرمودند که زود بنهایت عدد محصول آن توان رسید در استخراج و تحقیق اعداد
آن شروع باید نمود حسب الاشاره شروع نمودم محصل آنچه او نوشته آن است
که هر گاه از الوف دوران دو هزار دوره خواهیم که اقل جمع الوف است و مدار را
بر دور فلک البروج نهیم بقول بطلیوس که در هر سی و شش هزار سال یکدور تمام
میکند و عمر ممدوح را یکصد و بیست سال گیریم که عمر طبیعی است هفتاد چهار هزار
هزار هزار و ششصد و چهل و نه هزار هزار هزار و سیصد هزار هزار باشد بیت
آنجا که محیط کف او ابر برانگیخت ٭ بر ابر کشد حاصل باران بنان را بنان بالفتح
انگشتان واو جمع بنانه است یعنی در وقت بخشش چندان اموال و اسباب
بر هم میزند که زمین تا ابر از آن پر میشود یازان آهنگ کنان و قصد کنان رمح
چوب نیزه سنان آهنی است که بر سر نیزه قرار دهند و زن سنجیدن و آرامیدن
رسته بفتح را معله دکانها و خانها که در یکصف واقع باشند سکان بضم سین و تشدید
جمع ساکن هزبر بکسر ها شیر درنده پیکار بفتح بای فارسی با کاف عربی جنگ
ستان بکسر سین به پشت باز افتاده و در رساله وفائی بمعنی بی صبر و طاقت
نیز آمده سلب بکسر لام نیزه دراز و بفتح لام اسباب مقتول سل سلاح و رخت

اسب و درین مقام بنا بر معنی اخیر سلب لعل لباس سرخ اراده باید نمود و لفظ
لعل را المکسور الآخر باید خواند نه ساکن الآخر و اضافهٔ سلب لعل را بطرادهٔ بیانی باید
گرفت و بنا بر معنی اول لعل را ساکن الآخر باید خواند **طِراده** بکسر طاء مهمله جامهٔ
ابریشمی که بر سر سنان نیزه بندند کذا فی کشف اللغة **افعی قربان** کمان **کر کش** ترکش تیر
شیر علم سر علمی که بصورت شیر ساخته باشند **ژیان** بزبان فارسی خشمناک و تند **دد** جانوران
درنده چون شیر و پلنگ و امثال آن **دام** جانوران نادرنده چون آهو و روباه و غیره
کنف بفتحتین پناه و جانب **حوصله** چینه دان مرغ **حصر** در حصار کردن و واداشتن
دوران هر دوری سیصد و شصت سال شمسی است کذا فی التفهیم **نفاذ** بذال معجمه
روان شدن قضا و فرمان **سَخَط** بفتح و ضم سین ناخشنود و خشم گرفتن **قیصر** شاه
روم هر که باشد و در مجمل التواریخ مسطور است که اول پادشاهی که رومیان اورا
قیصر خواندند **اُغُسطُس** بود بضم همزه و غین معجمه و طاء مهمله و سکون دو سین
مهمله و از روزگار نام قیصری بر ایشان ماند و معنی قیصر آنست که از شکم مادر بیرون آورده
باشند چنان بود که مادرش بمرد و او در شکم او مانده بود حکیمان چون بدانستند
که کودک زنده است شکم مادرش را شکافته و او را بیرون آوردند داشهی و شیخ آذری
در شرح بر بعضی از ابیات حکیم خاقانی نوشته آورده که چون ملوک روم از آتش
پرستی بدایره اسلام در آمدند نخواستند که لقب ملوک سابق خود که کفار بوده اند
داشته باشند لقب خود را خواندگار کردند خان در نسخهٔ وفائی لقب پادشاهان

شیخ آذری گوید این شریطهٔ غلو است و از حیطهٔ ضبط حساب بیرون است اما تاج سلمانی
که از ندماء مجلس میرزا الغ بیک گورکان است گوید که روزی میرزای مذکور این بیت را در مجلس
خواندند و تأملی در اعداد محصل آن میفرمودند حضار بعجز اعتراف کردند بنده را امتحان طلب
ساخته فرمودند که زود بنهایت عدد محصول آن توان رسید در استخراج و تحقیق اعداد
آن شروع باید نمود حسب الاشاره شروع نمودم محصل آنچه او نوشته آن است
که هرگاه از الوف دوران دو هزار دوره خواهیم که اقل جمع الوف است و مدار را
بر دور فلک البروج نهیم بقول بطلمیوس که در هر سی و شش هزار سال یکدور تمام
میکند و عمر ممدوح را یکصد و بیست سال گیریم که عمر طبیعی است هفتاد و چهار هزار
هزار هزار و ششصد و چهل و نه هزار هزار هزار و سیصد هزار هزار باشد **بیت**
آنجا که محیط کف او ابر برانگیخت ۵ بر ابر شده حاصل باران بنان را بنان سرهای
انگشتان و او جمع بنانه است یعنی در وقت بخشش چندان اموال و اسباب
بر هم میزند که زمین تا ابر از آن پر میشود یازان آهنگ کنان و قصد کنان رمح
چوب نیزه سنان آهنی است که بر سر نیزه قرار دهند وزن سنجیدن و آرامیدن
رسته بفتح راء مهمله دکانها و خانها که در یکصف واقع باشند سکان بضم سین و تشدید
جمع ساکن هژبر بکسر ها شیر درنده پیکار بفتح بای فارسی با کاف عربی جنگ
ستان بکسر سین به پشت باز افتاده و در رساله وفائی بمعنی بی صبر و طاقت
نیز آمده سلب بکسر لام نیزه دراز و بفتح لام اسباب مقتول سل سلاح و رخت

۱۶

و اسب و درین مقام بنا بر معنی اخیر سلب لعل لباس سرخ اراده باید نمود و لفظ
لعل را مکسور الآخر باید خواند نه ساکن الآخر و اضافهٔ سلب لعل را بطراده بیانی باید
باید گرفت و بنا بر معنی اول لعل را ساکن الآخر باید خواند طِراده بکسر طاء مهمله جامهٔ
ابریشمی که بر سر سنان نیزه بندند کذا فی کشف اللغة افعی قربان کمان کرگس ترکش تیر
شیر علم سر علمی که بصورت شیر ساخته باشند ژیان بزای فارسی خشمناک و تند دد جانوران
درنده چون شیر و پلنگ و امثال آن دام جانوران نادرنده چون آهو و روباه وغیره
کنف بفتحتین پناه و جانب حوصله چینه دان مرغ حصر در حصار کردن و وا داشتن
دوران هر دوری سیصد و شصت سال شمسی است کذا فی التفهیم نفاذ بذال معجمه
روان شدن قضا و فرمان سَخَط بفتح و ضم سین ناخشنود و خشم گرفتن قیصر شاه
روم هر که باشد و در مجمل التواریخ مسطور است که اول پادشاهی که رومیان او را
قیصر خواندند اُغُسطُس بود بضم همزه و غین معجمه و طاء مهمله و سکون دو سین
مهمله و از آن روزگار نام قیصری بر ایشان ماند و معنی قیصر آنست که از شکم مادر بیرون آورده
باشند و چنان بود که مادرش بمرد و او در شکم او مانده بود حکیمان چون بدانستند
که کودک زنده است شکم مادرش را شکافته و او را بیرون آوردند انتهی و شیخ آذری
در شرحیکه بر بعضی از ابیات حکیم خاقانی نوشته آورده که چون ملوک روم از آتش
پرستی بدایرهٔ اسلام درآمدند نخواستند که لقب ملوک سابق خود که کفار بوده اند
داشته باشند لقب خود را خواندکار کردند خان در نسخهٔ وفائی لقب پادشاهان

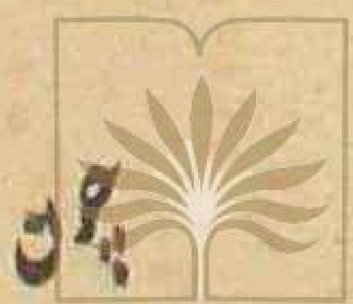
ختاست و در شرفنامه و آداب الفضلا لقب پادشاهان سمرقند و ترکستان است
انصاف عدل سان رسم و عادت کیان بفتح کاف تازی پادشاهان کیانی چون
کیقباد و کیکاوس و کی در لغت فرس اصل را گویند و محقق دوانی در شرح
هیاکل بمعنی سلطان آورده و در مفاتیح العلوم بمعنی جبار آمده و در محل
التواریخ مسطور است که این لقب را زال بقباد داد ناگزران بزاء هوز ناچار
قصیدهٔ دوم بیت اول ای قاعدهٔ تازه ز دست تو کرم را ه وی مرتبهٔ نو
ز بنان تو قلم را بیت ۲ تقدیم تو جائیست که از پس روی آن ه افلاک عنان باز
نتابند قدم را یعنی واجب تعالی ترا تقدمی و رتبهٔ داده که افلاک با آن رفعت
از اجساد و متصرف بودن در عالم کون و فساد اند از پیروی و اطاعت آن
تقدم و رتبه عنان قدم بر نمیتابند و دایم پیروی میکنند و در بعضی نسخ بدل
نتابند کشیده ند نوشته اند وجه معنی آنستکه ترا تقدمی است که چون افلاک
دانستند بان رتبه نمیتوانند رسید عنان قدم از پیروی آن کشیده ند و معنی اول
بنابر اینکه افلاک همیشه متحرک اند اولیست بیت ۳ بر جای عطارد بنشاند قلم تو
گردد سر منقار کشد جذر اصم را جذر در محاسبات عددی را گویند
که در نفس خود ضرب کرده باشند و هر عدد که او را جذر نباشد چون ده
اصم گویند و وجه تسمیه اینست باصم آنستکه هر چند از جذر او سؤال کنند
نمیشنود و جواب نمیگوید گویا کر است و گاه باشد که اصمیه و منطقیه را بنفس جذر

نیز نسبت دهند چنانکه افضل المتاخرین میر غیاث الدین منصور در کفایة الحساب تصریح کرده
و گفته که جذر تقریبی را اصم و جذر تحقیقی را منطق گویند و بنا برین معنی خود حکیم در مقام
دیگر فرموده شعر آنکه گر آلاء او را کنج بودی در عدد ٥ نیستی جذر اصم را عیب گنگی و کری ٥
نسبت گنگی با اصم بواسطهٔ مقابلهٔ اوست با منطق و قدماء حکما را اعتقاد آن بوده که هر
عدد را در واقع جذری میباشد و بعضی از آنها معلوم نیست الا واجب تعالی را چون جذر
اصم و در وقت تسبیح میگفته اند سبحان من لا یعلم جذر الاصم الا هو اما تحقیق
چنانکه مذهب متاخرین است آنست که او را در واقع جذر نیست الا تقریبا محصل معنی
آنکه جذر اصم را که در واقع معدوم است یا مجهول بطریقی که هیچکس اطلاع بوجود او نیست
الا واجب تعالی را و معیوب بعیب گنگی و کریست اگر قلم تو او را در سر منقار کشد
یعنی در سر منقار خود جای دهد بقصد آنکه بنویسد بمحض همین مجالست و معاشرت
جانشین عطارد یعنی مدبر و دبیر فلک شود یا آنکه در وضوح و ظهور نایب مناب عطارد
شود و هر گاه او را از مجذور یا نفس او سؤال کنند بحقیقت حال خود ناطق شود
و در جمیع احتمالات ممکن است که مفعول جذر باشد از برای عدد اصم و بواسطهٔ او
در سر منقار کشد و درینصورت سکون راء و در صورت اول کسر راء در لفظ جذر
اولیست والعلم عند الله تعالی بیت آن صدر جهانی تو که در شارع تعظیم ٥
همراه دوم گشت حدوث تو قدم را ٥ یعنی اگر چه تو حادثی مبدأ ممکناتی یعنی عقل اولی
و در راه تعظیم بعد از قدم حدوث تست و همراه دوم اوست نه باین معنی که همراه دیگر قدم است

و حدوث ممدوح همراه دوم است بنحویکه در مرتبه سیم باشد بلکه باینمعنی که حدوث و قدم
دو همراهند و یمین حدوث اوست بیت تا خاک کف پای ترا نقش نبسته ه
اسباب تب و لرزه ندادند قسم را تجربه شاهد است که قسم خورنده بعد از خوردن
قسم برافروخته میشود و میلرزد محصل معنی آنکه اینمعنی بجهة عزت و مهابت مقسم
که خاک کف پای تست لازم قسم افتاده و تا خاک کف پای ترا از برای آنکه خلایق
بآن قسم خورند نیافریدند اینمعنی را لازم قسم نساختند و صاحب شرفنامه بجای
قسم سقم نقل کرده وجه معنی آنستکه کرم خدایتعالی مقتضی است که دوای مرض را
پیش از آن درد خلق کند بنابرین تا خاک کف پای ترا نیافرید اسباب تب و لرزه
بقسم خورنده نداد بیت انصاف بده تا در انصاف تو بازست ه غمخوارتر از
گرگ است شبان مر غنم را یعنی در زمان عدل تو شبان غمخوارتر از گرگ در حفظ
گوسفند نیست بیت گر شاه نشان شاه بود خواجگی این است ه در روشنی
در وشک نبود هیچ حکم را ه یعنی شاه نشانی تو چون روز روشن و پیدا است
و حکم را در وشک نیست بیت زین پیش باندازهٔ هر طایفه مردم ه آوازهٔ
اعزاز قوی بود نعم را ه امروز در ایام تو آن صیت ندارد ه بیچاره نعم
چون تو شدی مایه کرم را ه محصل معنی آنکه پیش از اکرام و انعام تو آری
گفتن کریم در سؤال فقیر عزتی داشت و در زمان بخشش تو چندان قدر و قیمت ندارد
و نعم بیچاره مانده زیرا که تو مایهٔ کرم هستی بیت روزیکه دوات اثر آتش شمشیر ه

چون

چون باد خورد شیر علم شیر اجم را بیت در نعره خناق آرد و در جلوه تشنج ٥ گر باس تو
یاری ندهد کوس و علم را ٥ اجم بفتحتین بیشهٔ نیستان و جمع است مفرد او اجمه است
خُناق بضم خاء معجمه گرفتگی حلق تَشَنُّج بفتح تاء قرشت و شین معجمه و ضم نون
فراهم کشیدن پوست بَاس بفتح باء تازی مصدر و غیر مصدر هم آمده است که بمعنی
دلیر شدن و دلیریست و به بای فارسی بمعنی حفظ است یعنی روزیکه از عقب شمشیر
مُبارزان شیر علم را که عبارت از سر علمی است که بصورت شیر میسازند با وجود عدم حیوة
و امتناع صدور فعل ازان بنوعی گرم رزم شده باشد که شیر نیستان را مثل باد بخورد
چه شیر علم مجوف است و جوف او مملو باد است اگر دلیری تو یا حفظ تو یاری کوس و
علم نکند کوس را خناق بهم رسد یعنی از صدا بیفتد و علم را تشنج پیدا شود و جلوه نکند
بیت یک ناله که کلک تو کند در مدد ملک ٥ روزیکه عدو جلوه دهد بخت دژم را
بیت بافائده تر زانکه همه سال و همه روز ٥ از شست کمان ناله دهد پشت بخم را
دژم بکسر دال و فتح زاء پارسی غمگین و اندوهناک و ایضاً سیاه و تیره یعنی در وقت
دشمن خود ستائی کند و در مقام مقاتله بر اید یکصریر قلم ترا در دفع او فائده بیش
از آنستکه همه عمر کمان پشت خمیده خود را از شست کماندار ناله دهد یعنی اگرچه
نظام ملک بقلمزن و سپاهی است اما در مملکت داری آنچه بر یک صریر قلم تو
مترتب میشود بر جنگ همه روزه مترتب نمیشود بیت بخت نه سمینی است که ره کم
کند اقبال ٥ گر نیل کشد دشمن بدبخت ورم را سمین فربه و متعارف است

که بر پیشانی و رخسارهٔ اطفال فربه نیل کشند یکی بجهه دفع چشم زخم یکی بجهه آنکه مردم بدیدن
او رغبت نمایند و درین بیت بخت ممدوح را تشبیه بطفل فربه کرده کنایه از خوبی
و جوانی بخت ممدوح و اقبال الشخصی که رغبت بدیدن آن طفل داشته باشد محصل معنی
آنکه اگر چه دشمن ورم خود را سمن و فربهی انگاشته نیل بر او کشد تا آنکه در نظرها
خوش آید یا علاج ورم خود به نیل کند باز اقبال را رغبت بدیدن بخت تست
و بغلط نخواهد افتاد مؤکد آن بیت این بیت است **بیت** خصم ار بکمال تو تشبه بکند
ثانی چکند بازوی بی دست علم را ه یعنی بهتر آنست که خصم خود را مثل تو نداند و نبود
زیرا که او بازوی بی دست و پنجه است و بازوی بی دست ممتنع است بتواند
علم بدست گیرد و در شرفنامه بدل ثانی چکند تا می چکند ضبط نموده و اگر نسخ
موافق این است حاصل آنکه تشبه خصم بتو محال و باشد که لفظ تا بمعنی زنهار و تحذیر
هم استعمال شده چنانکه شیخ مصلح الدین فرماید **شعر** ز صاحب غرض تا سخن
نشنوی ه که گر کار بندی پشیمان شوی ه یعنی زنهار سخن صاحب غرض مشنو
بیت بد خواه تو بر سُکنهٔ این تختهٔ خاکی ه صفریست که پیشی بدهد هیچ رقم را
سُکنه بضم سین مهمله جای سکون یعنی دشمن تو بر روی زمین نمودیست
بی وجود کمتر از وجود صفر در حساب چه صفر با آنکه هیچ است عدد را
زیادتی میدهد بنا بر تحقیق ذات الف مثلاً در مرتبهٔ دویم دهم است و در مرتبهٔ
سیم صد نه آنکه صفر او را ده و صد کرده و از صفر کاری نمیآید الا حفظ مراتب عدد

واهل حساب حساب را منقسم بدو قسم ساخته اند تخته ترابی که محتاج برسم شبکه است
یا بروی خاک یا بر لوحی و مراد از تخته محاسبان که در اشعار اکثر قدما خصوصا
خاقانی بسیار واقع شده آنست و هوائی که محتاج برسم شبکه نیست بلکه ضوابط
از برای عمل آن هست مثل آنکه هرگاه مضروب دو باشد حاصل ضرب دو مثل مضروب
فیه است **بیت** تا خاک از آمد شد هر کائن و فاسد ه پرداخته و پرنکند پشت و شکم را
بیت بر پشت زمین باد قرارت بسعادت ه کاندر شکم چرخ توئی شادی و غم را
یعنی تا پشت زمین بسبب آمدن موجودات بدایرهٔ وجود خالی نمیشود بنحویکه دیگر
نتیجهٔ از و حاصل نشود و تا شکم زمین بجهت رفتن موجودات بکتم عدم پر نمیشود
بنوعیکه دیگر موجودی بعالم عدم نتواند رفت ترا بر روی زمین قرار باد که این همه
کون و فساد و غیر آن از آنچه متضمن شادی و غم باشد که بر دشمنان و دوستان
تو واقع میشود بواسطهٔ خاطر تو و انتظام ملک تست و علت غائی شادی و غم
توئی **بیت** در بزم کهت چهرهٔ لعیوق نمودة ناهید فلک شعبدهٔ مثلث و بم را
عیوق کوکبی است روشن و بزرگ از جانب شمال با پروین طلوع کند چنانکه
میان هر دو مقدار دو نیزه بالا بود یا زیاده **ناهید** زهره است **مثلث**
بفتح میم و لام و سکون دو ثای مثلثه **و بم** بفتح با دو تار ند از اوتار عود
واو تار عود پیش قدمای ارباب موسیقی پنج است چنانکه گفته اند **شعر** پنج تارند
متحد با هم ه حاد و زیر و لسان و ه مثلث و بم ه و بعضی از متاخرین یکتار

بر آنها افزوده اند و آن را نظیر بم نام نهاده محصّل معنی آنکه زهره که مطرب فلکست

در بزم تو بنوعی کرم نواختن سازست که نوای سازش بگوش عیّوق رسیده

و چهره نمودن نغمهٔ او کنایه از بلند نواختن سازست و تعبیر از نغمه بشعبده کرده

تا مشعر باشد بانکه نغمهٔ او چندان غریب است که گویا سحر است **بیت** خاک درت

از چهرهٔ احرار مجدّر ه تا سجده برد ایچ شمن ایچ صنم را **احرار** آزادگان **مجدّر**

بدال مهمله آبله دار **شمن** بفتح شین معجمه بت پرست **صنم** بُت کلمهٔ ایچ در کلام قدما

اکثر بمعنی کلّیت یعنی هر بُت و هر بت پرست باشد و تا درین بیت در تحت شرطیّه

اوّل است امّا این بیت شرطیّهٔ دیگر است که جزا بر شرط مقدم شده **بیت**

این شعر بران وزن و قوافی و ردیف است ه کامروز نشاطیست فره فضل و کرم را

فره بفتح فا و کسر را شادی زیاده از حد یعنی این قصیده در جواب قصیدهٔ ابو الفرج

رونی است که مطلع آن این است **مطلع** امروز نشاطیست فره فضل و کرم را

امروز وفاقیست عجب تیغ و قلم را ه **شگفت** بکسر شین معجمه و کاف فارسی عجیب **اجرام** اجسام

فلکی **عارض** عرض دهنده لشکر و حشم خدمتکاران **یوبه** بضم یاء حطّی و فتح

باء موحده **بُویه** بضم باء موحّده و فتح یای حطّی هر دو بمعنی آرزوست و شمس

فخری **بوبه** که اخیر نیز باء موحّده باشد نقل کرده است **دست** مسند گویند دست

وزارت یعنی مسند وزارت **قال فی سامی الاسامی الدست** چهار بالش

مشترکست میان تازی و فارسی **شمر** بفتح شین معجمه و میم حوض خورد و جوی

خورد

خورد ساحت فضا تمتع برخورداری خاتم خضرا انگشتری که نگین او شیشه سبز
یا زمرد باشد خنصر بکسر خاء معجمه و صاد مهمله انگشت کوچک جم در شرفنامه مسطور است
که چون جم و جمشید را با نگین و آب و باد و آصف و امثال اینها ایراد نمایند مراد از او
حضرت سلیمان باشد و چون با آینه و سد و یاجوج و ماجوج ایراد کنند مراد اسکندر است
و چون با جام و می و تخت گویند پادشاه معروفست از ملوک فرس بلبل بزم خواننده
مجلس که مراد مطرب باشد ارم بکسر همزه و فتح را نام شهریست و قصهٔ آن مشهور است
مقاییس جمع مقیاس مقیاس بکسر میم و سکون قاف اندازه همم بکسر ها
و فتح میم همتها سبابه بفتح سین انگشت شهادت بقراط بضم با و سکون قاف
حکیم مشهور بقم رنگ سرخ معروف حجاب بضم حا و تشدید جیم دربانان فرد
قصیده سیم بیت صبا بسبزه بشارت دار دینی را ٥ نمونه گشت زمین مرغزار عقبی را
مرغ بفتح میم و سکون را و غین سبزه ایست معروف و مراد از مرغزار عقبی
بهشت است بیت صبا تعرض زلف بنفشه کرد شبی ٥ بنفشه سر چو در آورد
این تمنی را بیت حدیث عارض گل در گرفت و گل بشنید ٥ بنفس نامیه برداشت
این دو معنی را بیت چو دید نامیه کاین یکدو تن ز لشکر او ٥ متابعت ننمودند
عقل و تقوی را بیت زبان سوسن آزاد و چشم نرگس را ٥ خواص نطق و نظر داد بهر
انهی را تعرض بکسی واپرداختن و متعرض کسی شدن تمنی دروغ گفتن
و آرزو کردن انهی بکسر همزه خبر رسانیدن محصل معنی آنکه چون صبا در مقام

رسوائی بنفشه و گل بود بسبب اظهار محبتی که موافق واقع نبود دستی بزلف بنفشه دراز کرد
و بنفشه دروغ او را راست پنداشته سر باو در آورد یا آنکه او آرزوی بنفشه بود
بنابرین متوجه و متعرض او شد و بنفشه آرزوی او را بر آورده بعد از آن صبا
حرف رخساره گل را بمیان انداخته گل بشنید یعنی گل هم حرف صبا را قبول کرد چون
صبا کام خود ازین هر دو بر آورد با نفس نباتی که مربی و پادشاه ریاحین است گفت که
من با دو کس از لشکر تو آشنائی کرده ام چون نفس نباتی دید که دو کس از لشکر او
یعنی بنفشه و گل مخالفت عقل و تقوی کرده اند و نامحرم لاف آشنائی آنها میزند
زبان سوسن را ناطق و چشم نرگس را بینا کرد تا بصدق و کذب این مقدمه رسیده
و معلوم کنند که بنفشه و گل منکر آشنائی صبا اند یا مدعی آن و سلوک ایشان
چنانکه واقع است بنفس نباتی اعلام کنند و در اکثر نسخ بدل گل بشنید لاله بشنید است
و ح فاعل برداشت لاله خواهد بود نه صبا یعنی لاله آشنائی صبا را با بنفشه و گل بشنید
و غمازی کرده بنفس نباتی گفت و خدشه که درین نسخه هست آنست که عدم متابعت
عقل گل را لازم نمی آید چه بمحض همینکه صبا حرف گل زده باشد گل را گناهی نیست مادام
که قبول نکرده باشد و قبول کردن گل بنابرین نسخه از شعر بر نمی آید و جواب آنستکه اگر
چه گل صبا را متابعت نکرده است اما سلوک او بنوعیکه صبا در حق او این قسم ظنی برد
و چنین اراده کند باز قسمی است از مخالفت عقل و تقوی و ممکن است که بواسطه
تائید جواب مخالفت تقوی را به بنفشه و مخالفت عقل را بگل نسبت دهیم بطریق لف و نشر

مشوش اما جواب ازین خدشه بارتکاب سکون ضاد در لفظ عارض و حمل در گرفت
بمعنی قبول کرد تا مفاد قطعه آن باشد که بعد از سر در آوردن بنفشه گل حدیث جود را
که از صبا شنید قبول کرد و ایضاً جواب بآنکه مراد از اندوختن که متابعت عقل و تقوی
نکرده اند بنفشه و صبا است یا بنفشه و لاله است چه لاله غمازی کرده و غمازی خلاف عقل
و تقوی است ضعیف است اما جواب اول از چند وجه اول آنکه حمل کلام بر خلاف متبادر
از ان شده دویم آنکه محتاج بتقدیر است سیم آنکه عارض پر در کار نیست و اما جواب دویم
بواسطهٔ آنکه صبا از لشکر نفس نامیه نیست و اما جواب سیم ازینکه هرگاه شریک بنفشه
در مخالفت عقل لاله باشد نه گل باید که نفس نباتی منهی برو و بر بنفشه گماشته باشد
تا بصدق و کذب غمازی او نیز وا رسند و حال آنکه غمازی او امر لیست معلوم نفس نباتی
و پوشیده نیست که در ترکیب بهر الهی را ناچار است از حکم بزیادتی یکی از دو لفظ بهر
و لفظ را مگر آنکه راء کلمه بهر را ساکن بخوانیم نه مکسور تا مفاد آن شود که نفس نباتی نطق
و نظر بسوسن و نرگس تفویض داد الهی را یعنی از برای الهی و مع ذلک حکم بزیادتی
را او لیست چه راء زائد در کلام هیچکدام از قدما نیست کم نیست و در عصر ایشان در
محاورات جمع میانهٔ بهر و الهی متعارف بوده و در اکثر مواضع از کلام ایشان که توجیه آن
ممکن نیست ما را بزیادتی را قائل باید شد و در همین قصیده راء ردیف قافیه حتی از آن
جمله است و این بیت امیر خسرو دهلوی از ان مقوله است شعر بی جرم اگرچه ریختن
خون بود گناه ه تو خون من بریز برای ثواب راه شمس فخری در رساله که در عروض

و قافیه نوشته آورده است که ردیف نباید چنان نشسته بیت باشد که اگر او را ازان
قطع کنند بیت معنی ندارد و الا آن ردیف را حشو قبیح خوانند چنانکه استاد انوری گفته
و همین دو بیت را که قافیه ایشان انهی و خفی است ذکر کرده و در بعضی از نسخ بدل بیت
سیم این قطعه این بیت واقع شده بیت چو نفس نامیه قومی ز لشکرش را دیده ۝ که پشت
پای زدند از گزاف تقوی را ۝ و مآل هر دو یکی است بیت چنانکه سوسن و نرگس
بخدمت انهی ۝ مرتب اند چه انکار را چه دعوی را ۝ اضافه خدمت با انهی بیانیست
یعنی خدمتی که آن اعلام است محصل آنکه چنانکه سوسن و نرگس مهیای آنند که هر چه
از بنفشه و گل بشنوند و به بینند خواه انکار آشنائی صبا و خواه دعوی آشنائی او
و اظهار قدرت و عدم ملاحظه از نفس نباتی اعلام کنند بیت قصور عقل تصور
کند جلالت تو ۝ اساس طور تحمل کند تجلی را ۝ قصور مصدریست بمعنی اسم فاعل
قصور عقل یعنی عقل قاصر اُساس و اُس بضم همزتین بنیاد اَساس بفتح همزه جمع اس
این بیت را بطریق استفهام انکاری باید خواند و مصرع ثانی نظیر مصرع اول است
بیت بخاکپای تو صد بار پیش طعنه زده است ۝ سپهر تخت سلیمان و تاج کسری را
کسری معرب خسرو است یعنی چون خاکپای تو به از تخت سلیمان و تاج نوشیروان است
فلک از اسب طعن بر انها ساخته شمس قیس بعد از انکه در حدایق المعجم عدول
از جادهٔ صواب در شعر را متنوع بچهار نوع ساخته گفته که نوع سیم آنست که
در بعضی از اوصاف مدح و هجا و غیر آن چندان غلو کنند که بحد استحاله عقلی
رسد

رسد یا ترک ادب شرعی را مستلزم بود و این بیت را با بیتی که قافیهٔ او موسی است از آن جمله
شمرده و منفصل بذکر آینده و بیت ذکر کرده که شعرا ازین جنس بسیار گفته اند که اگر
معجزهٔ فلان پیغمبر چنین بود ترا چنین است و تو چنینی و اگر فلان پیغمبر چنین کرد
تو چنین کردی و بعد ازین عبارت و ایراد امثلهٔ کثیره و بعضی از باقی شعرا که این بیت
خاقانی در مدح پدر خود گفته بیت نوح نه بس علم داشت گر پدر من بدی ۰ قطرهٔ
بستی بعلم بر سر طوفان او ۰ و این بیت امیر معزی بیت چون هوا سرد پذیرد جای
ما کاشانه به ۰ مصحف با ساغر و محراب با میخانه به ۰ از آن جمله است گفته
که این جمله ناشایست و دلیری بر شریعت دلیل بر بی اعتقادی شاعر
و فتور قوت صدق او در دین است نعوذ بالله من الضلال بعد الهدی
بیت بهر چه مفتی رایت قلم بدست گرفت ۰ قضا بر آب نویسد جواب فتوی را
یعنی مفتی رای تو بهر چه قصد نمود و قلم بدست گرفت امراً و نهیاً اگر چه هنوز
ننوشته باشد قضا جواب آن فتوی و رد آن را بر آب نویسد یعنی جواب
و رد آن صورت نمی بندد این است آنچه در معنی این بیت مشهور است اما چون
صاحب اصطلاحات بر آب را بمعنی در حال آورده ممکن است که معنی بر آب
نویسد را بمعنی در حال نویسد فرا گیریم تا محصل معنی آن شود که هرچه اقتضای
رای تست و ترا مصالح دنیا و جواب سؤال اهل عالم بخاطر میرسد همینکه
قضا یافت که اقتضای رای تو چیست و تو بچه فتوی خواهی داد پیش از آنکه

بعمل آری بنا بر نهایت موافقت و متابعت که نسبت بتو دارد موافق ما فی الضمیر تو
فتوی میدهد و فی الحال مینویسد یا بواسطهٔ آنکه تو خود متحمل زحمت نوشتن جواب
استفتای مردم نشوی هرچه رای تو اراده نوشتن آن کند قضا فی الحال بطریق
محرران و کماشتگان دار القضا متوجه نوشتن آن میشود والله اعلم بیت هران مثال که توقیع
تو بران نبود ٭ زمانه طی نکند جز برای حنی را یعنی هر حکم که خط تو بران نباشد از بسکه
باطل و بیکارست زمانه اورا درهم نه پیچد الا آنکه حنا دران پیچد یا آنکه او زمانه را
طی نمیکند و روزکاری نمیکذراند الا در آرزوی آنکه حنا دران پیچند و از بسکه باطلست
کمان این ندارد که کسی حنا در وی پیچد و همیشه درین آرزو روزکار میکذراند بیت ز غایت کرم
اندر کلام تو نفی نیست ٭ وجود نیست مکر در ضمیر تو نفی را بیت بهیچ لفظ تو نون هم
بیای نه پیوندد ٭ باعتقاد تو ضدست نون نکره یای را ٭ جمهور بر آنند که یکی ازین دو بیت
بدل دیگریست چراکه مآل هر دو یکیست و جمع میان اینها از ناسخ است اما خلاف
واقع است چه مآل بیت اول آنستکه مکر در ضمیر تو نفی نیست که هرکز در کلام تو نفی نیست
و همیشه در جواب سائل نعم میکوئی و مآل ثانی این است که مکر نون و یارا ضدین میدانی
که هرکز جمع میان ایشان نمیکنی یعنی نه همین در کلام تو نفی که مفاد آن رد سؤال است نیست
بلکه این لفظ واکرچه این معنی نداشته باشد در هیچیک از کلمات تو نیست مثلا هرکز
متکلم به نیشابور نمیشوی بجهة آنکه نی جزو اوست یا آنکه این نه آن کلمه است که
تکلم باو منافی کرم باشد بیت وجود بی کف تو شک عیش بود چنان ٭ که ابر و سلوت مستحیل

من و سلوی را سلوت فراخی عیش و خوشحالی و عیش فراخ و خوش و خرسندی مَن بفتح
میم و تشدید نون گزنگبین و ترنجبین سلوی مرغیست که بفارسی کرچغو و بعربی سمانی
بضم سین مهمله نیز گویند بنی اسرائیل چهلسال در تیه ماندند و هر روزه برایشان مائده از من و
سلوی نازل میشد اما چون خورش منحصر در ان بود بسیار از ان دلگیر شدند چنانکه بحضرت
موسی علی نبینا و آله و علیه السلام تکلیف میکردند که دعا کن تا عوض این مائده تره برای ما
نازل شود و تفصیل آن در قرآن مجید مذکور است محصل معنی آنکه پیش از وجود دست کریم تو
حال وجود چنان تنگ بود که حال بنی اسرائیل را در تیه نسبت بحال خود فراخی و عیش
میدانست و در بعضی از نسخ قدیمه بدل میخوانند منخواست و معنی چنان خواهد
بود که وجود بی کف تو چنان تنگ عیش بود که نفس امن و سلوت از تنگی عیش لغذاتی که
بنی اسرائیل با آن اوقات میگذرانیدند راضی بودند و آنرا میخواستند بیت وجود تو
رایج قضا داگر نه وجود ه بینه باز قضا میفروخت اجری را ه فاعل فروختن یا وجود است
یا قضا محصل اول آنکه اگر وجود تمام عیار جود تو از جملهٔ ادرار و راتبهٔ که قضا بماهیته
وجود داده است نمی بود ماهیته وجود ادرار خود را که آن افراد وجودات یا موجودات
باشد بینه بها بقضا باز پس میفروخت و عدم را به از وجود میدانست و محصل ثانی
آنکه قضا راتبهٔ خوار جود تست و اگر جود تو نمی بود قضا وجود را بینه بها میفروخت
اجری را یعنی از برای اجری و راتبهٔ لفظ باز بمعنی اول الصق از معنی ثانی است
و افراد وجود را راتبه ماهیته وجود گفتن خالی از لطفی نیست چه همه روزه قضا جمعی را

از کتم عدم بدایرهٔ وجود میاورد و در بعضی از نسخ قدیمه این بیت باین عبارت مکتوبست

بیت وجوه جود تو رایج بداد اگرنه وجود ٭ بنیم نان بقضا میفروخت اجری راه

یعنی بعد از تنگ عیشی وجود چنانکه در بیت سابق گذشت وجوه معاش و راتبهٔ

خود را از تنگ عیشی بنیم نان بقضا میفروخت فتامل و بعضی رایج را رابح نیز

خوانده اند که بدل یاء حطی باء موحده و بدل جیم حاء حطی باشد و خالی از تکلفی

نیست بیت ز پاس کلک تو شمشیر فتنه باد چنان ٭ که تیغ پد نماید بچشم

خنثی راه یعنی شمشیر فتنه با آن همه مهابت از ترس قلم تو چنان شود که در چشم

خنثی با کمال جبن و پدلی که دارد برگ پد نماید یعنی از وی هیچ اندیشه نکند

بیت ز چرخ چشمهٔ تیغ تو داشتن پرآب ٭ ز خصم نایژهٔ حلق بحر مجری راه

یعنی کار فلک اینکه تیغ ترا آبدار کند و کار دشمن اینکه گلو را برای محل جریان

آن آب تیغ آماده کند و کلام در ردیف این بیت مثل کلام در ردیف

انهی است بیت ترا عطیهٔ عمری چنانکه هیلاجش ٭ کند کبیسه سالش

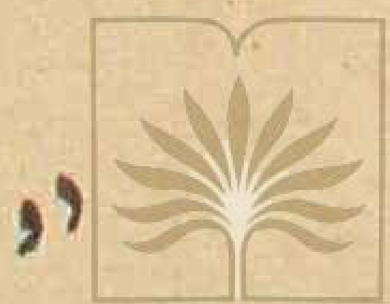
عطای کبری راه چون دانستن این بیت موقوفست بدانستن بعضی اصطلاحات

اهل نجوم است پیش از شروع در شرح ذکر آنها باید کرده در هر آنی یکجزو از

فلک البروج بر افق مشرق و جزء دیگر بر افق مغربست آن جزء که بر افق

مشرق است طالع و آن جزء که بر افق مغربست سابع و غارب گویند

و از طالع گرفته بر توالی فلک البروج را بدوازده بیت قسمت کنند و این

دو بیت که جز این ایشان طالع و غارب است با بیت چهارم و دهم او تاد گویند
و آنچه در پی اینهاست که آن بیت دویم و پنجم و هشتم و یازدهم باشد او تاد
مائله گویند و آنچه در پی او تاد مائله است که سیم و ششم و نهم و دوازدهم باشد
او تاد زائله گویند سهم السعاده جائیست از فلک البروج که بعد او از درجهٔ
طالع بر توالی بروج مثل بعد قمر باشد از شمس بر توالی مثلاً هرگاه آفتاب
در اول حمل و قمر در اول ثور باشد و اول جوزا طالع سهم السعاده اول سرطان
خواهد بود جزو اجتماع جزویست از فلک البروج که نیرین در وقت اجتماع در ان
جزو باشند جزو استقبال جزئیست از فلک البروج که نیرین در وقت
مقابله آن نیر که تحت الارض است در ان جزو باشد باید دانست که
منجمان بروج دوازده گانه را بانحاء مختلفه بر کواکب سیاره قسمت کرده اند
گاهی یک برج یا دو برج تمام را بکوکبی دهند و آن را خانه آن کوکب گویند چنانکه اسد را خانه
آفتاب گویند و گاهی هر یک از بروج را بچند قسم و آن اقسام را بر ایشان قسمت کنند
پس اگر برجی را به حصهٔ مساوی کنند هر حصهٔ از ان را وجه آن کوکبی گویند
که باو داده اند مثلاً ده درجهٔ اول حمل را وجه مریخ خوانند و اگر هر برجی را
به پنج حصهٔ مختلف کنند و هر حصه را بکوکبی دهند انرا حد او گویند مثلاً
شش درجه حمل را بمشتری دهند و آن را حد او گویند و حد نمی باشد
الا خمسهٔ متحیره را دیگر بدان که حمل و اسد و قوس مثلثهٔ آتشی اند

ثور و سنبله و جدی مثلثه خاکی اند جوزا و میزان و دلو مثلثه بادیند سرطان و عقرب و حوت

مثلثه آبی اند ارباب مثلثه آتشی در روز آفتاب و مشتری و زحل ارباب مثلثه خاکی

بروز زهره و قمر و مریخ ارباب مثلثه بادی در روز زحل و عطارد و مشتری ارباب

مثلثه آبی بروز زهره مریخ و قمر اما در شب هر یک ازینها وسط را اول دارند و هر

یک از سیارات را اختصاص بدرجهٔ از فلک هست که بدیگر درجات نیست و دیگر

کواکب را ان اختصاص بدان درجه نیست و آن درجه را درجهٔ شرف آن کوکب خوانند چنانکه

درجهٔ نوزدهم حمل آفتاب را اصول دلایل کمیت عمر بر دو نوع است یکی دلیل جان

دیگر دلیل تن که بقای عمر بهر دو است دلیل جان را هیلاج و دلیل تن را

کدخدا خوانند هیلاج لغتی است یونانی بمعنی کدبانو و در اصطلاح یکی از پنج جزو

علی سبیل البدیهه بدین ترتیب اول شمس دویم قمر سیم سهم السعاده یا جزو

اجتماع چهارم سهم السعاده یا جزو استقبال مقدم پنجم درجه طالع

مثلاً زید چون زید متولد شود اگر شمس در بیت طالع یا در دهم یا در یازدهم

یا در هفتم یا در نهم بعد از وست شمس هیلاج است و الا نظر قمر کنند اگر

در یکی ازین پنج برج مذکور یا در سیم یا در چهارم یا در پنجم بعد از برج طالع

قمر هیلاج است و الا نظر کنند که مقدم برین تولد اجتماع نیرین بوده

یا استقبال اگر مقدم اجتماع بوده اول نظر بجزو اجتماع مقدم کنند

پس بسهم السعاده و اگر استقبال مقدم بوده باشد اول نظر کنند بسهم السعاده

پس بجزء استقبال مقدم هر یک ازینها که در وتد یا مایل وتد باشد هیلاج است
و اگر هیچیک ازینها در وتد یا مایل وتد نباشد هیلاج درجهٔ طالع خواهد بود و اگر
تولد بشب باشد اول نظر بقمر کنند بعد ازان بشمس و در ترتیب دیگر هیلاجات در هیچ
صورت تفاوت نیست اما کدخدا آنست که بر برج هیلاج یعنی بر جیکه هیلاج در اوست
مستولی باشد یعنی صاحب آن خانه باشد یا یکی از شرف و حد او دران برج باشد
یا از ارباب مثلثه باشد یا وجه او دران برج باشد و ترتیب استیلا بر ترتیب ذکر است
و هر کوکبی را در کدخدائی عمر سه عطیه است کبری و وسطی و صغری عطیهٔ کبرای شمس
که بیش از همه است صد و بیست سال است و از زحل که کمتر از همه است پنجاه و
هشت سال و کسری و عطیهٔ وسطی عطارد که بیش از همه است چهل و هشت سال است
و از نیرین که کمتر از همه است سی و نه سال و نیم و عطیهٔ صغرای زحل که بیش از همه است
سی سال است و از زهره که کمتر از باقیست هشت سال است و دیگر سیارات را
عطایا ما بین الطرفین است سال شمسی عبارت از یکدورهٔ آفتابست فلک البروج را
و این در مدت سیصد و شصت و پنج روز و نه ساعت و چهل و هشت دقیقه میشود
چنانکه قدما یافته اند و کم از ربع چنانکه متاخرین گفته اند اما باتفاق هر چهار سال
یکروز حساب میشود و سال چهارم را سیصد و شصت و شش روز گیرند و این
سال را کبیسه گویند بنا بر آنکه او را آن روز زائد انباشته اند چه کبیسه در لغت انباشته را
گویند و بسیار باشد که این روز را نیز کبیسه گویند سال قمری سیصد و پنجاه و چهار روز است

و یازده جزو از هر روز هر گاه روز را بسی جزو کنند یعنی خمس و سدس از روز

و این کسر را در هر سه سال روزی گیرند و سال سیم را سیصد و پنجاه و پنج روز

گیرند اما در سه سال بتقلیل از دیگر روز زیاده میشود چنانکه در هر سی سال یازده روز

میشود محصل معنی آنکه ترا خدایتعالی عمری عطنیه کند که هیلاج آن عمر عطای کبری را

کبیسه آن گویند چندان عمرت باد که از کسر و کبیسه او عطای کبری بهم رسد و چون

مقام مقتضی مبالغه است ما این کبیسه را بر کبیسه سال شمسی حمل کنیم و از عطای کبری

عطای کبرای شمس اراده نمائیم که از دیگر عطایای کبری بیش است تا مجموع سال عمر

صد و هفتاد و پنجهزار و دویست سال شود والله اعلم **نسیم** باد خوش و بوی

خوش **موکب** گرد سواران **اردی بهشت** بفتح همزه و بضم نیز خوانده اند ماه دوم

فارسیان و روز سیم از ماه ایشان و این روز درین ماه یکی از عیدهای اهل فرس است

و اردی بهشتگان گویند چه ایشان در هر ماه روزیکه با نام ماه موافق است

عید کنند و اردی بهشت بلغة فرس یعنی راستی بهشت و قیل یعنی

نهایت چیز و فرشته را که موکل بر نار و نور است نیز اردی بهشت گویند

کذا فی آثار الباقیه تالیف ابی ریحان البیرونی **اضحی** بفتح همزه روز عید قربان

در آن سال که این قصیده گفته شده عید قربان در اردیبهشت واقع بوده است

مترصد چشم دارنده **املی** بکسر همزه چیزی از پیش خود نوشتن و خواندن

شعری بکسر شین ستاره ایست که از پس جوزا بر آید و آنرا کلب الجبار گویند

و بعضی از طوایف او را در ایام جاهلیت بخدائی پرستیدندی کذا فی الکنز اما تحقیق
چنانچه در تفهیم مذکورست آنستکه ستارهٔ بزرگ روشن است که بر دهان کلب الجبار است
که یکی از صور جنوبی است و کلب الاکبر نیز گویند شعرای یمانی نیز خوانند و ستارهٔ
دیگر از کواکب کلب الاصغر که ایضا یکی از صور جنوبی است روشن و خوردتر
و سرخ تر ازو و مایل بشمال چنانکه بعد میان این هر دو دو نیزه بالا باشد
و با شعرای یمانی بعد از جوزا طلوع کند او را شعرای شامی خوانند و شعریین
با سرطان طلوع کنند اطفال باغ سبزه و نبات و نهالهای نو رسته و شاخهای
نوخیز کذا فی الشرف نامه بلاغت تیز زبان شدن و بمنتهای سخن گوئی رسیدن بلوغ بکمال
رسیدن طوبی درختی است در بهشت مانی نام نقاشی مشهور که دعوی پیغمبری کرد
و تصویر را معجزهٔ خود ساخت و مانویه اصحاب ویند رایت علم زمرد بضم زاء معجمه
و میم و راء مشدده زبرجد بفتح زاء و باء موحده و جیم کذا فی الصحاح و محقق طوسی
علیه الرحمه در رسالهٔ جوهریه گفته که بعضی گفته اند زمرد و زبرجد یکی است و بعضی گفته اند
زبرجد جوهریست بهتر از زمرد و اکنون موجود نیست و درست تر آنستکه بهترین انواع
زمرد را زبرجد گویند افعی معروفست و گفته اند افعی چون در زمرد نگرد کور شود سنگ
وقار و اعتبار و وزن و گرانی ذبول بفتح ذال معجمه پژمرده شدن و کاهیدن فربی فربه
روایح جمع رایحه و رایحه باد خوشبو ستیزه بکسر سین ناسازگاری کسنی بفتح کاف
تازی و سکون سین مهمله گیاهیست معروف معیار بکسر میم آلت راست کردن چیزها

مقادیر جمع مقدار مقدار آلت اندازه شوری بضم شین مشورت کردن احیا
بفتح همزه زندگانی موتی بفتح میم مردگان لات وعزی بضم عین و تشدید زاء هوز
نام دو بت اند که کفار در حرم کعبه گذاشته بودند کذا قیل و در تفسیر کبیر فخر رازی
و مفاتیح العلوم مذکورست که لات بت جماعت ثقیف بوده که در طایف بوده اند
و عزی بت طایفهٔ کنانه و لفظ حریم کعبهٔ ملک مؤید این قول است مدری بفتح
میم و سکون دال مهمله تخت کذا قیل و در لغت عرب مدری بکسر میم آلتی است از چوب
پنجه دار که سر بدان خارند و مشاطگان موی عروس را بدان هموار کنند و بلغت فرس
سرخاره گویند وح اشاره بنامردی و خودآرائی دشمنان ممدوح خواهد بود و ضمیر او
درین بیت راجع بکعبهٔ ملک است یا حریم چنانکه ضمیر شین در بیت لاحق انشاد
شعر خواندن راوی روایت کننده و دران زمان شعرا خود شعر بر ممدوح
نمیخوانده اند هر شاعری راوی داشته که در حضور ممدوح ایستاده بآواز بلند
بدو میخوانده و مسعود سعد سلمان گوید در خطاب براوی خود ابو الفتح نام قطعه
بر من این شعرها بعیب مکن ٥ خواجه بو الفتح راوی مهتره تو بآواز جانفزای
بدیع ٥ عیبهائی که اندر وست ببر هوا فضا و آرز و جریر و اعشی هردو شاعر
مشهورند حسین ابن بشر آمدی در کتاب مؤتلف و مختلف از شعرای عرب هفده
نفر اعشی گرده که مقدم برایشان اعشی بن قیس است و شش جریر که مقدم
برایشان جریر بن عطیه است و یک جریر بضم جیم و فتح را البشری بضم با بشارت

بیت اول از قصیدهٔ چهارم نصر فزاینده باد ناصر دین را صدر جهان خواجهٔ

زمان و زمین را نصر یاری کردن و فیروزی دادن و بخشیدن و یاری و بخشش

بیت آنکه بسیر و سکون یمین و یسارش نطق و نظر داده اند کلک و نگین را

یعنی یمین او بسیر قلم را نطق داده که صریر اوست و یسار او بسکون نگین را نظر داده که عبارت

از زدن نگین است بر احکام و فرستادن باطراف تا اطراف را به پند و نسبت

نگین به یسار بنا بر آنست که اهل سنت خاتم را در دست چپ کنند و در هدایهٔ

فقه حنفی مذکورست که اگر سنت آنست که خاتم را در دست راست کنند

اما چون از شعار رفضه است اهل سنت خذلهم الله علی رغم ایشان در دست

چپ کنند بیت قلزم و کان را نه مستفید بخشنده کلک و نگین یعنی آن یسار و

یمین را یعنی کلک و نگین که از یسار و یمین او نطق و نظر فایده برده اند فائده برندهٔ

اول نیستند بلکه قلزم و کان را که یسار و یمین ممدوحند دیگر مستفید ان

مقدم بر کلک و نگین هست و این کنایه از آن است که ممدوح پیش از منصب

و مرتبهٔ وزارت فائده بردم میرسانیده بیت حسرت ترتیب عقد گوهر کلکش

در ثمین کرد رشک در ثمین را یعنی خط ممدوح را نظمی و ترتیبی هست

که در حسرت آن نظم رشک در ثمین یعنی آنچه در ثمین رشک برا و میبرد در ثمین شده

و در رشک بردن یعنی رشک بر خط ممدوح میبرد چنانکه در ثمین رشک برده

میبرد اما در نسخ قدیمه بجای رشک اشک بنظر رسیده و محصل معنی آنست

که دُرِ ثمین از حسرت ترتیب خط او چندان گریست که اشک او دُرِ ثمین شد یعنی کم شد و بآخر
رسید و بنا بر نسخهٔ اصل نیز مثل این معنی محتمل است محصّلش آنکه ترتیب خط رشک
دُرِ ثمین را کم یاب کرده و الحال جمیع چیزهای مرتّب و منظوم حسرت بر ترتیب خط او
میبرند نه رشک بر نظم دُرِ ثمین بیت کیسهٔ کان چون بخرج جود بپرداخت ٭ بحر عنان
سوی لجّهٔ تافت دفین را اللُّجّة بضم لام و فتح جیم مشدّد آنجای دریا که عمیق باشد
دفین آنچه جائی پنهان کنند یعنی چون دریا دید که ممدوح کیسهٔ کان را بپرداخت و الحال
نوبت باو رسیده و کیسهٔ او نیز پرداخته خواهد شد عنان خود بسوی لجّه تافت
تا دُرهای خود در او دفین کند و از نظر ممدوح پنهان سازد یا آنکه عنان دفین خود را
بسوی لجّه که دورترین مقامیست از دریا تافت و آن را روانه آنجا ساخت تا مضبوط
باشد شاید که دست ممدوح بدو نرسد و نبخشد یا آنکه چون ممدوح هر چه در کیسهٔ کان
بود بخشید و دریا دید که دیگر چیزی نیست که ببخشد و از سائل شرمندگی خواهد کشید
عنان خود را بطرف لجّه تافت برای آوردن درها که دفین کرده بود تا ممدوح ببخشد
و تواند بود که در کلمهٔ بپرداخت بدل بای موحده نون باشد و بنا برین احتمالات
ثلثه باید که تغییری در عبارت شرح جاری است چنانکه گوئیم چون کیسهٔ کان
وفا بخرج ممدوح نکرد و بدان نپرداخت بحر عنان سوی لجّهٔ تافت فتامل
بیت فاتحهٔ داغش از زمانه همیخواست ٭ شیر سپهر از برای لوح سرین را
بیت گفت قضا کز پی سباع نوشته است ٭ کاتب تقدیر حرز روح الامین را

سباع بکسر سین جمع سبع و سبع جانور درنده مثل شیر و پلنگ و غیرهما حرز بکسر حاء
و سکون راء مهملتین تعویذ بیت ثانی را بطریق استفهام انکاری باید خواند یعنی اسد
فاتحه که داغ اوست از برای لوح سرین خود از زمانه میخواست یعنی میخواست که داغ
ممدوح بر ران او باشد قضا در جواب او گفت که فاتحه حرز جبرئیل است و زمانه کاتب
تقدیر چه هرچه متعذر است در خیال از او مقدر و ظاهر میسازد و کاتب تقدیر کی حرز جبرئیل
از برای سباع مینویسد بیت حصن هزار اسب اگرچه بود در این ملک ٭ سد قدیم است
حصنهای حصین را بیت کعبهٔ دهلیز شد بدید فصیلش ٭ سجده کنان بر زمین نهاد جبین را
فصیل دیوار خورد که خارج از قلعه و باروی شهر باشد بعد از آنکه پادشاه عصر نه
ماه در ملک خراسان قلعهٔ هزار اسب را که محکم ترین قلاع خراسان بود حصار کرد
و بواسطه فرو آمدن فصیل قلعه بتصرف در آورده ارادهٔ قتل اهل قلعه داشت
وزیر مانع شده این قطعه اشاره بفرو آمدن فصیل است و سه بیت سابق بر این
که درین مختصر ایراد آن نکرده ایم اشاره بشفاعت وزیر است نیال بکسر نون با یای
حطی نام پهلوانیست و پادشاهی تکین بفتح تاء قرشت با کاف تازی ایضا نام
پهلوانیست و پادشاهی اما صاحب شرفنامه اول را بتقدیم یا بر نون و ثانی را
بکسر تا و کاف فارسی تصحیح کرده صاحب مجمل التواریخ نیال و تکین را هر دو
یک کلمه دانسته و گفته که پادشاه اتلیغ را بکسر همزه و سکون تاء قرشت و کسر لام
و سکون یای حطی و غین معجمه نیال تکین گویند و اتلیغ از بلاد مشرق است

و در مفتاح العلوم مذکورست که پادشاه غزنه را بضم غین معجمه جبوته گویند و ولیعهد اورا
نیال تکین گویند و همچنین هریک از روسای ترک خواه پادشاه خواه دهقان ولیعهدی
دارد که نیال تکین گویند اما موافقت با بیت سابق و این بیت که در قصیده دیگر گفته
بیت شاه جهان سنجر آنکه بسته امرش ه قیصر و فغفور و خان و رای و تکین را
مقتضی آنست که دو نام باشد با واو عطف کما هو الواقع فی النسخ تفحص کاویدن
و جستجو کردن غث بفتح غین با ثاء مثلثه لاغر کسوت بکسر کاف خلعت خصوصاً و پوشش
عموماً جنین بفتح جیم بچه که در شکم است افق بفتحتین کناره آسمان را گویند و اصح
بضمتین است معین بفتح میم آب پاک و روان و صاف رزین بفتح راء مهمله و کسر زاء
معجمه آرمیده و استوار و بلند خرزین بفتح خاء معجمه سه پایه که زین بر بالای
آن گذارند خنگ بکسر خا اسب سفید صرصر بدو صاد مفتوحه باد سرد سخت که اورا
کند حنین بفتح حاء مهمله آرزومند گشتن انین نالیدن مثله بضم میم و سکون
ثاء مثلثه گوش و بینی بریدن عرین بفتح عین مهمله بیشه و مقام شیر رجم بفتح
و سکون جیم سنگسار کردن و انداختن اصطناع نیکوئی کردن حبل رشته
متین محکم رنگ برارد یعنی خجل کند بیت اول از قصیده پنجم ای داده
بدست هجر مارا ه خود رسم چنین بود شمارا بیت هر لحظه کجی نهی دگرگون
کس دیده است این دغا را دغا بفتح دال با غین معجمه دغل و ناراست و بد خلق
یعنی هر لحظه زلف پرپیچ و تاب یا زلف حیله گر ناراست را بنوعی دیگر بر رو

دوش فرو میگذاری اما کسی اختیار عنان خود بدست او نخواهد داد و فریب او نخواهد خورد
یا آنکه هر لحظه دروغ و مکر و فریب غیر مکرری بعمل می آوری اما هیچکس باین دغا
و دغل تن در نخواهد داد بیت سابق و لاحق بمعنی اخیر الصق است بیت گفتم که کنون
ز درگه دل ه امید عیان کند وفا را یعنی وفائی که همیشه امید آن داشتم و هرگز
از کسی ندیده بودم حالا عیان خواهم دید بیت خاک قدمش ز قهر بنشانده در گوشهٔ گوش
کیمیا را ه یعنی خاک قدم او چنان کیمیا را منسوخ کرده که از وی الا نامی در گوشهٔ گوش
مردم نمانده بیت وز گرد زمرد باز دارد ه چون ظلمت چشمهٔ ضیا را یعنی هوا از کثرت
گرد نمیگذارد مثل ظلمت که نور آفتاب بر مردم تابد بیت در بزم امل ز بخشش تو
محروم ندیده جز ریا را بیت در رزم اجل ز کوشش تو ه زنهار نخواست جز وبا را
حرف میم در رزم و بزم ساکن است یعنی در روز بزم امل و امید هیچ مخلوقی را
از جود تو محروم نیافت الا ریا یعنی جود تو عام و بی ریاست و در روز رزم اجل
از تیغ تو امان و زینهار از برای هیچکس و هیچ چیز نگذاشت الا وبا یعنی در آن روز
هر که در معرکه بود تلف شد الا وبا و مرگ که حاضر بود و سالم ماند بیت تا روی بخطهٔ
خراسان آوردی و مانده مر خطا را خطه بکسر خاء معجمه و فتح طاء مشدده
در اصل لغت زمینی است که کسی بواسطه عمارت اختیار کند و خطی بر دور آن
بکشد تا دانسته شود که بواسطهٔ عمارت اختیار کرده اند و دیگری بنای عمارت نکند
اما در محاورات الحال بمعنی معموره مستعمل است مانده بمعنی گذاشته و صاحب

شرفنامه ماند بدون ها ذکر کرده و گفته که گاه باشد حرف یا را بقرینهٔ یای سابق حذف کنند
پس ماند بمعنی ماندی باشد بیت تا هیچ نسب بود ز ایمان ده در دیدهٔ مردمی حیا را
یعنی تا حیا را بر دیدهٔ آدمی بنا بر مضمون صدق مشحون الحیاء من الایمان اصل و نسب
از ایمانست پاداش جزای نیک وثاق بفتح واو و ثای مثلثه خانه مازی یعنی دراز
کین آستین زدن کنایه از منع کردن و بی رونق ساختن پذیره بفتح بای
فارسی استقبال و در شرفنامه پذیره بکسر بتین پیش کسی رفتن و امر کسی قبول
کردن و فاعل ازین هر دو مصدر وغا بفتح واو و غین معجمه آواز و غوغا در جنگ
در خط شدن بمعنی متغیر و آزرده شدن و بمعنی بیخودی و بیهوشی نیز بنظر رسیده
گرزه بضم کاف فارسی و سکون راء مهمله و زاء معجمه مار بزرگ که سر بزرگ
داشته باشد و در خلاص اللغة افعی را تفسیر بمار بزرگ کرده لوا بفتح لام علم
منکر بضم میم و فتح کاف ناشایسته کبریا بکسر کاف بزرگی و پادشاهی شهی
بیت اول از قصیدهٔ ششم سپهر رفعت و کوه وقار و بحر سخا ده بهاء دین
خدا آن جهان قدر و بها بیت کشد ز کلک خطا بر رخ قضا و قدر ده نهد
بنطق خنا بر کف صواب و خطا این بیت غلو است یعنی در نویسندگی و وزارت
صاحب مرتبه ایست که خطا بر نوشته قضا و قدر میکرد و در تکلم و نطق
قدرتی دارد که گاه نطق او از هیچ قسم کلامی و را کلام او خواه صواب
و خواه خطا کار نمی آید چه هر که را حنا بر کف باشد از دست او کاری نمی آید

ومحتمل است که غرض از مصرع اخیر این باشد که بنطق سخن از زیب و زینت میدهد
اگر فی المثل همه خطا باشد و ممکن است که حنا بر کف نهادن را اعم از احدا
لمعنیین حمل کنیم تا شامل هر دو معنی باشد و از حنا بر کف نهادن صواب و زینت
دادن و از حنا بر کف نهادن خطا بیکار و معطل کردن خواهیم **بیت** گذشته با تو
هر آذار بهتر از کانون ه نهاده با تو هر امروز وعدهٔ فردا **آذار** بذال معجمه
ماه اول بهار از سال رومیان **کانون** ماه آخر فائیز و ماه اول زمستان از سال ایشان
و در بعضی از نسخ بدل مصراع اول این مصرع مکتوب است **مصرع** گذشته با تو هر امسال
آذر و کانون وح کانون را بر کانون الآخر که ماه اول زمستان است حمل باید
کرد و یا از آذر آذر ماه قدیم که شهور او در فصول اربعه میگردید اراده باید نمود چه آذر
از سال تاریخ ملکشاه بعینه کانون الاول از سال رومیانست و اراده کانون
الاول بالتزام آنکه همان ماه مشخص را بدو اصطلاح ذکر کرده خالی از تکلفی نیست
مسند بفتح میم و نون تکیه گاه **سمو** بفتحتین و تشدید بلند شدن **علو** بر وزن سمو
بلند شدن و بلندی جستن و بزرگوار شدن و زدن و غالب شدن و بالا بر آمدن
مدروس ناپدید شده و جامه کهنه شده **خضرا** بفتح سبز آسمان **پاسخ** ببای فارسی و ضم سین
مهمله و سکون خاء معجمه جواب **لؤلؤ** جمع و مفرد هر دو آمده یعنی مروارید و مرواریدها
لالا درخشنده و تابنده و لالا در صفت لؤلؤ استعمال شده کذا فی الشرفنامه
نشو و نما بفتح نو بین بالیدن و افزایش کردن **بار کاب تو خاک است** یعنی هنگام

سواری تو بر و مطیع و رام است کذا فی الشرفنامه باعنانت هوا یعنی عنانش انداختی
چون باد روان شود ایضا فیه کاج بکاف و جیم تازی چند معنی دارد اول درختی است
معروف دویم بمعنی کاش آمده چنانکه شاعر گوید بیت کاج در باغ خرامد قد چون
سرو روانش ه تا صنوبر دهدش دل بره و سرو روانش ه سیم بمعنی سیلی
که در انجام ادست کوس بضم کاف تازی سخت دوش بر دوش کسی زدن
بیت اول از قصیده هفتم سپهر رفعت و کوه وقار و بحر سخاه علاء دین که
سپهریست از علا و سنا سنا بفتح سین روشنی و بلندی علا بفتح عین
بزرگوار شدن و بلند شدن بیت ز نور رای تو روشن شدست راه سپهر ه و گر
نه کی رودی آفتاب جز بعصاه یعنی اگر فلک از نور رای تو روشن نمیشد
آفتاب از ظلمت و تیرگی مثل کوران بعصا راه میرفت یا آنکه فلک را رای تو
روشن ساخته نه آفتاب و کیف آیا کسیکه مثل کوران بعصا راه رود چگونه
جائی را روشن سازد و عصای آفتاب کنایه از خطوط شعاعی اوست یا آنکه
محض ادعاست بیت ز ترد سمش اندر وغا بقوت جذب ه ز دیده
مهرهٔ افعی برون کشد ز قفا جذب کشیدن و ربودن یعنی سم زمرد رنگ
این اسب در روز جنگ مهرهٔ مار را که در سر اوست از چشم او بیرون کشد
یا آنکه رو با فعی نداشته باشد بلکه قفا با او داشته باشد و بطرف دیگر رو
یا آنکه سم او در روز جنگ مهرهٔ چشم افعی را یعنی مردمک چشم او را از قفا

بیرون کشد بیت زمانه سیری کامروزش ار برانگیزی ٥ بعالمی بردت کاندر او
بود فردا یعنی اسبی که مثل روزگار سریع السیر است و چون اورا برانگیزی پیش از
گذشتن زمان و آخر شدن روز ترا بعالمی برد که فردا در ان عالم است یعنی عالم
ابد یا آنکه ترا بعالمی برد که امروز در ان عالم فردا بود یعنی عالم ازل یا آنکه
ترا بعالمی برد که امروز نسبت بساکنان آن عالم فردا باشد و چون در علم هیأت
مقرر شده که هرگاه از سه کس که در جزوی از اجزای ارض مجتمع شده باشند
یکی در همان جزو مقام نماید و ثانی رو بمشرق و ثالث رو بمغرب روانه شوند
تا آنکه باز بمحل اجتماع عود نمایند یکروز بعینه نسبت بایشان سه روز مختلف باشد
مثلاً اگر نسبت بمقیم جمعه باشد نسبت بآنکه از جانب مشرق رفته شنبه شود
و نسبت بثالث پنجشنبه خواهد بود و علی هذا القیاس تواند بود که مراد
از بردن بعالم ابد یا عالم ازل این باشد که اگر روز پنجشنبه مثلاً از جزوی
از سطح ارض رو بمغرب بتازی پیش از آخر شدن روز باز بهمان جزو رسد
و همان روز بنا بر مقدمهٔ حقهٔ هیئت ثابت شده نسبت باو چهارشنبه باشد
و رفتن بعالمی که امروز فردای آن عالم است یعنی عالم ازل در حق او صادق
باشد یا آنکه اگر اورا در روز مذکور از مکانی رو بمشرق برانگیزی پیش از
گذشتن روز بهمان جزو رسد و بنا بر مقدمهٔ مذکوره همان روز جمعه
باشد و رفتن بعالمی که فردا در ان عالم است یعنی عالم ابد در وصف او

بیان واقع باشد و فرق میان این تقریر و تقریر اول آنستکه تقریر اول رفتن بعالم ازل
یا ابد مراد است بهر جزو از ایشان که خواهد باش و خصوص فردا و دی را مدخلیت
و انقضای زمان مقصود است بی آنکه بسبب طی مسافه اصلاً ملحوظ نیست چنانکه درین
بیت جمال الدین عبد الرزاق **بیت** گر بتابی تو عنانش بجهد از سر دی ه تا
بدان جای که دی صورت فردا گیرد ه و در تقریر ثانی از رفتن بیکی از دو عالم رفتن
بجزء خاص از ایشان یعنی فردا یا دی و انقضا رفتن بسبب قطع مسافه مطلوب است
و بنا بر مقدمهٔ مذکورهٔ ثابته در هیئت اگر عود در المجلس اجتماع اخذ نکنیم بلکه
قطع مسافت تا بحدیکه منشأ اختلاف ایام باشد اعتبار نمائیم و اگرچه بمحل
اجتماع نرسد تواند بود که مراد از عالمی که فردا در آن عالم است آن جزو
ارض باشد که قطع مسافه بدو منتهی شده فتأمل و بنا بر معانی اگر از زمانه سیر
زمانه نورد اراده نمائیم پر بعید نیست **خدایگان** بضم خاء معجمه پادشاه بزرگ
عتاب بکسر عین مهمله گناه بر کسی گرفتن و سزا دادن **نوال** بخشیدن و بخشش
یسار بفتح یای حطی توانگری **فتح باب** هر دو کوکب که خانهای ایشان مقابل
یکدیگرند چون میان ایشان اتصال باشد آنرا فتح الباب خوانند یعنی
کشادن در پس اتصال قمر با آفتاب فتح الباب باران و برف آرامیده خوانند
و اتصال زهره بمریخ فتح باب باران و سیل و تگرگ و رعد و برق و
اتصال عطارد بمشتری فتح باب بادهای تند کذا فی التفهیم **قران** بفتح قاف

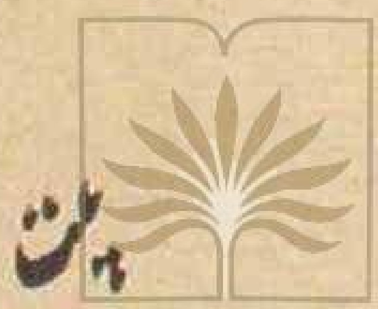

هرگاه

هرگاه مطلق مذکور شود مراد از و اجتماع زحل با مشتریست و ایشان را سه قران
باشد کوچک و میانه و بزرگ اول بهر بیست سال و ثانی هر دویست سال و
ثالث هر نهصد و شصت سال واقع شود ایضا فیه امتزاج آمیخته شدن چهار امهات
حکما را اعتقاد آنستکه از تاثیر افلاک در عناصر سه نتیجه که حیوان و نبات و معدن
باشد بهم میرسد بنابرین افلاک را آبا و عناصر را امهات و نتایج را موالید گویند
ذکا بفتح ذال معجمه آفتاب و ادراک خلا بفتح خا جاییکه کسی در و نباشد ملا بفتح میم ضد
خلاست احصا بکسر همزه شمردن و نوشتن و ضبط کردن استقامت بکسر همزه
راست شدن و راست ایستادن بسیط سطح کف الخضیب ستاره ایست روشن
بر کرسی ذات الکرسی که صورت دهم از صورتهای شمالیست و افضل المحققین
مولانا شمس الدین محمد فخری در شرحی که بر تذکره نوشته آورده که مشهور است
که هرگاه کف الخضیب بنصف النهار رسد در آنوقت دعا مستجاب شود الا از
ظالم بیت اول از قصیده هشتم اینکه می بینم به بیداریست یارب یا بخواب
خویشتن را در چنین نعمت پس از چندین عذاب بیت حال من بنده ز حال
دیگران بودی بتره حال دعد الحق بتر باشد که باشد بی رباب در جمیع نسخ
دعد مکتوبست و دعد بفتح دال و سکون عین مهملتین نام زنیست مشهور
از محبوبان عرب خواجه سلمان گوید بیت همان قبول عروسان طبع سلمانراست
که در قبایل اعراب دعد و سلمی را اما انسب والیق بمقام آنستکه رعد باشد

بفتح راء و سکون عین مهملتین که نام عاشق رباب است بفتح راء مهمله با دو باء
موحده خواجه سلمان گوید بیت رعد چون رعدا ز هوا نالد بسود ای رباب
باد چون وامق فدای غنچهٔ عذرا شود بیت ما چو برگ بید و قومی از بزرگان
در سکون ه دایم اندر عشرتی از خورد برگی چون سداب سداب بضم سین مهمله
گیاهی است معروف که برگهای خورد سبز دارد و زنان آبستن برای سقوط حمل
خورند یعنی ما مثل برگ لرزان بودیم و دشمنان ساکن و فارغ البال و از کم حوصلگی
که داشتند بگمان اینکه دیگر ترا مراجعت واقع نخواهد شد شب و روز بعشرت
میگذرانیدند بیت انوری آخر نمیدانی چه میگوئی خموش ه کاو پا اندر میان
دارد مران خر در خلاب خلاب بفتح خاء معجمه زمین گلناک که پای دران بماند یعنی
خلاف عقل مکن و عشرت دشمنان را در غیبت ممدوح بعرض او مرسان
چرا که پای جمعی در میان است که صرفه در افشاء راز ایشان نیست و تعبیر ازان
جمع که دشمنان ممدوحند بگاو کرده بیت قطرهٔ باران ازو بر روی آبی کی چکد
کو کلاهی بر سرش ننهاد حالی از حباب ه در اصطلاحات کلاه بر سر نهادن
بمعنی تختهٔ کلاه کردن و چیزی را اعتبار کردن و تعظیم وا نمودن آمده بنا
بر اول ضمیر در کلمهٔ سرش راجع بآب است و بنا بر ثانی بقطره محصل اول آنکه
کی ابر قطره بر آب چکانید که آخر آب را تختهٔ کلاه حباب بر سر نهاد و او را
رسوا نکرد و محصل ثانی آنکه ابر کی قطره بخشید که آنرا در نظرها عظمی نداد

بیت سابق ولاحق مؤید معنی اخیر است بیت از پی صاحب غرض رفتم بیفتادم ز راه
این مثل نشنیده باری اذا کان الغراب در روضة الصفا مسطورست که خلیفه بغداد را
کبوتری بود که از جمیع متصرفات دوست‌تر داشتی روزی نامهٔ از خراسان بغداد
میبرد در اثناء راه اورا برق و صاعقه فرو گرفت چنانکه راه گم کرد و ندانست که
بغداد در کدام سمت واقع است مضطرب شده آهنگ زمینی کرد زاغی دید پیش
او رفت و بعد از مراسم تعظیم حال خود باز گفت آن زاغ را شاهینی دیرینه
مصاحب بود در قلهٔ کوهی که در حوالی آن بیابان بود و در کمین نشسته چون زاغ

صیدی دیدی آوازی دادی تا شاهین آمادهٔ صید شدی و بعد از آن صید را بدام
او انداختی و خود هم از نیم خوردهٔ او خوردی زاغ زبان بدلداری کبوتر گشوده
گفت خدایتعالی مرا امر کرده تا درین بیابان باشم و گمشدگان را راه نمایم پرواز
کن و بر قلهٔ این کوه نشین که بغداد نمایانست بعد از آن بسلامت برو کبوتر بیچاره
فریب اورا خورده خود را بدام شاهین انداخت و این حکایت در میان عرب
مثل شده عربیه اذا کان الغراب دلیل قوم ٥ سیهدیهم سبیل الهالکینا ٥
یعنی هرگاه زاغ راه نمای قومی باشد زود باشد که ایشان راه مردگان پیش گیرند
و هرکه بسخن غیری بضلالت افتد عربان این مثل زنند مشیب بفتح میم
پیر شدن غریو بفتح غین بانگ و فریاد من غاب خاب مثل است یعنی
هر که غایب شدی از نصیب نومید شدی قصب چند معنی دارد اینجا مراد جامه است

زوایا بالفتح زاء معجمه جمع زاویه کُنج بالضم کاف فارسی گنجایش رقاب بکسر راء گردنها

مالک رقاب کسیکه مردم از حکم او گردن نه پیچند مَیسر مصدر میمی است

بمعنی سیر عُقار بالضم عین یکی از نامهای شراب تَبّت بکسر تاء فوقانی و باء موحده

مشدده نام شهریست که مشک از و خیزد کذا فی رسائل الفرس اما مولانا

فصیح در حاشیهٔ حعمینی بالضم اول و فتح ثانی تصریح کرده و اعتماد برین بیش است

ناب خالص سراب بالفتح سین آن روشنی است که از شعاع آفتاب

در بیابان مثل موج آب مینماید و آب نیست بدره بالفتح بادهٔ هزار درهم است

رَزمه بالفتح راء مهمله و میم و سکون زاء معجمه در نسخهٔ میرزا و شرفنامه تنگ

قماشش اما در سامی بکسر راء ایراد کرده ثیاب بکسر ثاء مثلثه جمع ثوب است

حتی توارت بالحجاب یعنی تا آنکه آفتاب عون تو در حجاب شب عنا

پنهان شود و این کلام مقتبس از سورهٔ سلیمان است غرغر بدو غین معجمه

درون گلو که سر حلقوم است کذا فی الشرفنامه من عنده ام الکتاب

کسیکه هرچه در لوح محفوظ است پیش او حاضر است یعنی خدای تعالی جل شانه

شرج بالفتح شین معجمه و راء مهمله و سکون جیم تازی در صراح اللغه

بمعنی لفافهٔ جامه و غیره که از علف بافند ضبط شده و صاحب شرفنامه

بمعنی بند خیمه آورده و درین بیت تشبیه منفی بمنفی شده یعنی تا خیمهٔ

فلک شرج ندارد چنانکه ستون ندارد تا طناب صبح گره ندارد چنانکه

تار

تاب ندارد **نژند** بکسر نون و فتح زاء فارسی غمناک و فرومانده و پژمرده **بیت اول**
از قصیدهٔ هفتم گشت از دل من قرار غایب ○ کارم نشود به از نوائب **نوائب**
جمع نائبه بمعنی سختی و مصیبت **بیت** هر مستوئی ز وصل مقلوب ○ هر ممتنعی ز هجر
واجب ○ یعنی مراتب سهل وصل متیسر نیست و راستیهای او بکجیها مبدل گشته
و مراتب ممتنعهٔ از هجر که هرگز برای دیگری بوجود نیامده و نخواهد آمد بطالع من
واجب شد **مواظب** بضم میم و کسر ظاء معجمه کسیکه دایم بکاری قیام نماید **طاعن** نیزه
زننده **ضارب** زننده **جافی** جفا کننده و قرار ناگیرنده بجای خود و مرد زبون
ناکس بی وجود **غاضب** غضب کننده **رسیل** قاصد و همراه **دمع** اشک چشم
ساکب ریزنده **عوایق** جمع عایق بمعنی مانع **علایق** جمع علاقه و علاقه بفتح عین باز
بستگی بکسی بدوستی یا دشمنی **عوالی** نیزهای بلند **قواضب** بفتح قاف و کسر ضاد
معجمه شمشیرهای برنده و بکسر صاد مهمله ترک آب کنندگان پیش از آنکه سیراب شوند
گُلَه بضم کاف تازی و فتح لام مخفف موی جمع کرده و بکاف فارسی نیز
گفته‌اند **حاجب** ابرو **لاعب** بازی کننده **بُسَّد** بضم باء موحده و فتح سین مشدده
مرجان و در نزهت القلوب مرقوم است که بسد و مرجان روینده‌اند بسد
بیخ است و مرجان شاخ مرجان سرخ رنگ است و بسد زرد رنگ و سیاه
و سفید و سرخ نیز هست و محقق طوسی در رسالهٔ جوهریه گوید بسد و مرجان
یکیست و گفته آنچه سرخ است مرجان و دیگر رنگها را بسد گویند و در عجایب البلدان

مسطور است که منبت او قعر دریاست رنگش سبز باشد رسنی افکنند و برکشند چون باد
بر او خورد و آفتاب برو تابد سرخ شود معاشر همصحبت معاتب عتاب کننده تائب
توبه کار جماش بفتح جیم و تشدید میم کثیر الجمشة و جمشة در لغة بازی است و بمعنی مست
و دلیر و شوخ نیز استعمال شده کذا فی الشرفنامه و در صراح اللغة بمعنی سوزنده آمده
قلاش بفتح قاف مجرد و بیچیز ناهب غارت کننده کتائب بفتح کاف با تای
قرشت لشکرها چه کتیبه لشکر است و ایضا طاغی و گمراه براثن جمع برثن بضم بای
موحده و ثای مثلثه پنجه شیر مخالب جمع مخلب بکسر میم و فتح لام چنگل مرغ قادم از سفر
آینده مکارم جمع مکرمة است یعنی بزرگیها قانون اصل مناقب هنرهای نیک
ملک و مملکت پادشاهی درج بضم دال و سکون رای مهمله صندوقچه که مروارید
دران نهند تیر معانی بسیار دارد و عطارد را گویند ادرار بکسر همزه گردانیدن
بخشش راتب وظیفهٔ همه روزه ثاقب درخشنده و تابنده بیت اول از قصیده
داهم نوش لب لعل تو قیمت شکر شکست ٥ چین سر زلف تو رونق عنبر
شکست بیت جرعهٔ جام لبت پردهٔ عیسی درید ٥ نقطهٔ نون خطت خامهٔ
آزر شکست جرعه بضم جیم و سکون رای آب اندک آزر بمد الف و فتح زای
معجمه عم حضرت ابراهیم خلیل علیه السلام که در بتگری مثل بود و مراد از جرعهٔ
جام لب نفس و تکلم و حدیث است و از نقطهٔ نون خط دهان یعنی نفس تو در احیای
اموات و دهان تو در ملاحت پرده عیسی درید و خامه آزر شکست یعنی اثرای رونق و آثار بتگاری

تیزی تیغش برد گرمی آتش ببین   نوع چه جنس از عرض نفس چه جوهر شکست عرض موجودیست

قائم بوجود دیگر چون سردی و گرمی و چربی و تیزی و امثال اینها جوهر موجودیست

قائم بذات خود مراد آب و آتش و غیر ذلک این بیت در مقام تعجب گفته شده

محصل معنی آنکه ببین چگونه نوعی از عرض چگونه جوهر را شکسته است یعنی نوع خسیس سهل

از عرض مثلا که آن حدت و تیزیست جوهر عمدهٔ عظمی را که آن آتش است شکسته است

و بالجمله شمشیر او بسبب تیزی و برندگی که دارد آتش را مغلوب خود و گرمی او را برده

پس تیزی تیغ او که نوعیت و جنسی است از جنس و قسم تیزی که از اجناس اعراض است

یا تیزی که نوعیت از کیف که از اجناس عالیهٔ عرض است آتش را که از جواهر و نوع

اعلا عناصر است بسبب بردن گرمی او مغلوب و شکسته ساخته باشد و بعضی

جنس را بر نوع در بیت مقدم داشته اند یعنی ببین چگونه جنسی از نوع عرض

چگونه جوهر را شکسته است فتامل و پوشیده نیست که چون گرمی نیز از جمله

اعراض است اولی آن بود که شکسته شد نیز بعرض نسبت داده که گرمی است

یا شکستن را هم بجوهر نسبت داده که شمشیر است تا آنکه هر یک از غالبیت و مغلوبیت

شمشیر و آتش بواسطهٔ تیزی و گرمی باشد بنا بر اول یا باعتبار نفس ایشان

باشد بنا بر ثانی و تواند بود که مراد از نوع درین بیت تیغ باشد که نوعیت

از جنس قواطع و آلات جنگ از آهن بمعنی اعم از فولاد محصل معنی برین

تقدیر آنکه نوع جنسی که همیشه مغلوب جوهر آتش بوده حالا او را از عرض یعنی

بسبب عرض و معاونت او که آن تیر بیت شکسته و جح شکستن هم بجوهر منسوب
خواهد بود و تعجب باعتبار آنست که جوهر مغلوب جوهر غالب را شکسته با آنکه
از رهگذر عرض شکسته و تواند بود که مقصود آن باشد که تیغ از عرض یعنی بسبب عرض
که آن گرمی است و بواسطهٔ شکستن او جوهر را که آتش است شکسته و جح شکسته
شدن هم بعرض منسوب است و فیه تکلف و تواند بود که از گرمی آتش رواج و رونق
او مراد باشد **بیت** گرد بشیر علم خانهٔ خورشید دو ٥ گرچه بتمثال چتر قدر دو پیکر شکست
تمثال بکسر تا صورت یعنی اگرچه بصورت چتر یک برج از بروج آسمانرا که جوزا است
قدر و منزلت شکست اما تلافی آن برجی بر بروج افزود و خانهٔ آفتاب را دو کرد
یکی شیر فلک که برج اسد است و همیشه خانهٔ او بود دیگری شیر علم او که سر بفلک رسانید
بیت کیش فدا برگشاد راز نهان گفتنی ٥ زهره در آن رزمگاه حقهٔ زیور شکست ٥
کیش بکسر کاف تازی تیردان ملوک قدیم در روز جنگ کیسهٔ پر زر و جواهر در تیردان
می نهادند که اگر مغلوب و منهزم شوند چون کسی بقصد گرفتن از پی ایشان بتازد
آن کیسه را سر وا کنند و در اثنای انهزام بریزند تا او مشغول مال شود و ایشان
جان بسلامت برند و آن کیسه را بهمین مناسبت که اول در کیش میگذاشته اند
کیش فدا میگفته اند و بعد از آن علم آن کیسه شده خواه در کیش باشد و خواه نباشد
کذا فی الاصطلاحات و بعضی کیس فدا خوانده اند که بدل شین سین باشد
و همان معنی خواهند که در کیش گذشت و مراد از راز نهان زر و جواهر است که در اوست

اما

اما آنچه موافق نسخ قدیمه است کبش است بفتح کاف و سکون با و مرجح این قول است
آنچه خود در قطعهٔ در مدح طوطی بیک گفته است بیت تن در ان خدعه مده زانکه
یکی زان رمه نیست ٥ کش توان کبش فدا ساختن این دمدمه را و این بیت نیز از مویدات نست
بیت کبش مغرور چرا کاه بهشت است هنوز ٥ باش تا داغ فدا بر نهدش اسمعیل
و کبش کوسفند را کویند کبش فدا یعنی کوسفند قربانی و مراد از کبش فدا خصمانند
که مقتول و مجروح شده اند و غرض از راز نهان ایشان خون است یا زر و جواهر که
بجهه رستکاری با ایشان بوده بیت اسب سکندر نبود در خشش و چندانکه رفته ٥
در ظلمات مصاف کوهر احمر شکست ٥ در قصص الانبیا مسطور است که در ظلمات
از سم ستوران لشکر اسکندر صدائی بر خواست مشابه بصدای سم ستور که در جای
سنک رانند حقیقت آن از اسکندر سؤال کردند در جواب کفت این صدا از
چیزیست که هر که بردارد پشیمان و هر که برندارد پشیمان جمعی اندکی برداشتند
چون از ظلمت بیرون رفتند جواهر قیمتی بود تاسف خوردند که چرا بیشتر برنداشتند
و پشیمانی دیکران خود ظاهر است و مراد از کوهر احمر در ینمقام سرهای دشمنانست
بیت مرک از پاس تو بود آنکه بچشم ستم ٥ در شد و چون دست یافت
پای برادر شکست ٥ برادر مرک خوابست چه در خبر است که النوم اخ الموت
یعنی از ترس تو مرک در چشم ستم رفت و چون فرصت یافت پای خواب را
شکست که خواب در انجا بماند و بیرون تا ستم همیشه در خواب کی باشد و در بعضی از

نسخ بدل ستم عدو مکتوبست و ح محصل معنی آنکه عدوی ترا مرگ بخواب کرد و آنچه
بعضی گویند که بنابرین نسخه مدعا آنستکه مرگ در چشم عدوی تو رفت و پای خوابرا
شکست که ازینجا بیرون نتواند برود و محصل آنکه دشمن را از ترس تو خواب نمی برد
خالی از رکاکتی نیست و لفظ مرگ ازین معنی ابا دارد بیت از حسد قبح تو خصم تو بی
کرد اسب ه همچو جحی گز خدوک چرخه تماد شکست جحی بضم جیم فارسی وکسر حاء
مهمله مردیست بحماقت مثل و جوحی نیز گویندش در مصباح القلوب تالیف
مبارک ابن محمد الموسوی التفلیسی مرقوم است که در عرب مثل است که احمق
من ابی الغصن و در کتب امثال بنظر رسیده که ابن ابی الغصن جحی است
و او از بنی فزاره است مولد او در زمان منصور دوانیقی علیه اللعنه بوده فزاره
در سال صد و دوازده از هجرت و تا زمان مهدی عباسی بود وقتی بقصد یکصد و یازده نسخه
سفر کوش و بحرین با جمعی در کشتی نشست چون دید که رفقا آب شیرین
بکشتی می برند تمسخر کرد و گفت همه عالم آبست و این ابلهان آب بکشتی می برند
آب شیرین بر نگرفت و در کشتی نشست چون روزی چند بر آمد کشتی طوفانی
شد و دیرتر بساحل آمد آب شیرین کمیاب شد هیچکس آب بجحی نداد
تا از تشنگی هلاک شد عیسی بن موسی الهاشمی حکایت کند که روزی بصحرای
کوفه بیرون رفته بودم جحی را دیدم که جا بیرا میکند گفتم یا ابا الغصن چه مطلبی
گفت درین صحرا دیناری چند دفن کرده بودم والحال نمی یابم گفتم بران جایگاه

او هیچ

هیچ نشان کرده بودی گفت بلی پارهٔ ابر سیاه برانجا سایه افکنده بود
عجب تر آنکه ان ابر را نمی بینم و صاحب مجمع الامثال مثل را احمق من حجی
نقل کرده صاحب شرفنامه گوید که روزی در مجلسی بذلهٔ کرد اهل مجلس
بلطف آن سخن نرسیده شگفتگی نکردند حجی آزرده ازان مجلس بر خواست
و بخانه رفته چرخه مادرش را بشکست بیت کو هر خنجر چه شد لعل بخون گفتیٔ
لعب هوا بر سر آب اخگر آذر شکست لعب بازی کردن اخگر انگشت افروخته
درین بیت تشبیه خنجر بسراب و قطرات خون بپارهای اخگر شده یعنی چون
خنجر تو بخون سرخ شد پنداشتی که هوا بحیله و بازی در سراب خنجر
عوض آب بخلاف عادت آتش نموده که آن خون است بیت هرچه ازان
پس برید تیغ مثنی برید ○ هرچه ازان پس شکست گرز مکرر شکست ○
یعنی در چنین جنگی که گرز مغفرها خورد میکرد و شمشیرها و خنجرها بخون رنگین شد
پیش از حمله تو از لشکر خصم جائی ناشکسته و نبریده نمانده بود بعد از حمله تو
هرچه تیغ میبرید دوباره میبرید و هرچه گرز می شکست مکرر می شکست چه
پیش ازان یکبار بریده و شکسته بود بعضی گمان کرده اند که بریدن و شکستن
اول را از بیتی که خبر قطعهٔ رزمیه است یعنی این بیت بیت حمله تو شک کرد
عرصهٔ موقف چنانک ○ پهلوی گردان چو نال پیک پیک اندر شکست
بیرون میاید آورد بنابرین مثنی بریدن تیغ برایشان مشکل شده چه درین بیت

چیزیکه مشعر باشد بر بریدن نیست و اگرچه صریحاً شکستن مذکور است و در توجیه آن
چیزی چند گفته اند که قابل ذکر نیست **نوبت** نقاره و از پنج نوبت نیز گویند زیرا
که شبانه روزی پنج نوبت زده میشود یکنوبت سحر و یکی عصر و سه نوبت شب
که عسان متکفل آنند واضع نقاره اسکندر است در زمان او شب نیز یکنوبت میزده اند
و در زمان سلطان سنجر سه نوبت کردند چنانکه گفته اند **شعر** چو بنیاد نوبت سکندر نهاد
سه از وی شد و پنج سنجر نهاد **عشوه** بفتح چیزی مشتبه که کسی را بحیرتی یا بلیه اندازد
مشکن یعنی آزرده مشو و شدی مکن **در** بفتح دال مهمله کشادگی میان دو کوه را
گویند و دَرّه هم گفته اند بتشدید راء مهمله و کبک دری منسوب باوست **حُنین**
بضم حاء مهمله و فتح نون موضعی است میان مکه و طایف که پیغمبر صلعم با مخالفان
جنگ کرد اول شکست بر لشکر اسلام افتاد اما آخر منصور گشتند و بعضی چنین
خوانده اند و مآل هر دو یکیست **حمل** بفتح حا بار شکم یعنی فرزند و بار درخت و بکسر
باری که در سر و پشت باشد **دیبا** قماشی است مشهور **افسر** تاج و لفظ تا درین بیت
بمعنی حتی است **زخمه** بفتح زا و سکون خاء معجمتین مضراب سازها **کر** بفتح کاف
تازی و سکون راء مهمله مشدده واگردیدن و واگردانیدن و حمله بردن **فر**
بوزن کر گریختن **جوشن** بفتح جیم زره و سینه بند **مغفر** بکسر میم و فتح فا خود که بر سر نهند
اوداج جمع ودج و ودج بفتحتین و سکون جیم شاه رگ که در گردن است **نال**
نی باریک و ریشه اندرون قلم و در شرفنامه بمعنی قلم و نیشکر نیز آمده **آصف**

بمد

بعد الف وزیر سلیمان علیه السلام پسر برخیا این شرحبیل چار عنصر چار طبع است
و مراد از دو گوهر در اینمقام آبست و هوا طوفان فرع اول آبست و باد فرع
ثانی چنانکه خود تصریح کرده بیت اول از قصیدهٔ یازدهم روز می خوردن و
شادی و نشاط و طرب است ٥ ناف هفته است اگر غرهٔ ماه رجب است
در زمان قدیم هر سه شنبه ملوک جشن کرده بمیخوردن و عشرت مشغول میشدند
در قطعهٔ که فرید کاتب بحکیم اوحد الدین فرستاده و گله کرده که چرا لعبادت من
کرد و یاد دارم منیت آی اشعار باینمعنی واقع است چنانکه گفته شعر غم
این غمست بسکه زمی فوت میشود ٥ در بزم صدر عالم رسم سه شنبهی و دران سال
که حکیم اینقصیده را گفته غره ماه رجب سه شنبه بوده ممدوح اراده داشته آن
سه شنبه بواسطهٔ تعظیم ماه رجب جشن نکند و مجلس منعقد نسازد خطاب بممدوح کرده
میگوید که اگرچه غرهٔ ماه رجب است اما روزیست که ناف هفته است یعنی در
وسط حقیقی اوست و از قدیم الایام ملوک اینروز را جشن میگرفته اند این است
آنچه در معنی بیت است بیت این عجب نیست بسی کز اثر لاله و خوید ٥ گفتی آهو
بره مینا سم و بیجاده لب است بیت یارب الماس لبش باز که کرد و شبه سم
یعنی این گنبد فیروزه که چون بوالعجب است خوید بضم خاء معجمه و سکون یای
حطی سبزه یعنی این عجب نیست که در ایام بهار بواسطهٔ خوردن لاله لب آهو
سرخ بوده و بواسطهٔ گردیدن در سبزه سمش سبز مینمود عجب آنستکه از گردش

چرخ شعبده باز لبش سفید و سُمش سیاه شد **بیت** این همان سکنهٔ صحراست که کفشی ز سموم
تربت آن خزف و رستنی این حطب است **بیت** خیزد از سعی دخان بس و ز تاثیر هوا
تا درین هرد و کنون چند رسوم عجب است **بیت** روزن این همه پر ذرهٔ زرین
زره است ه عرصهٔ آن همه پر پشهٔ سیمین سلب است **سموم** بفتح باد گرم ابو عبیده
گوید که سموم در روز و حرور بفتح در شب است و گاه برعکس نیز پیدا شود **تربت** بضم تای
و فتح با خاک **خزف** سفال پخته **حطب** هیزم خشک **دخان** دود **سلب** بفتح سین و لام
لباس یعنی خانه را در تابستان از گرمی باد مثلاً خاک سفال پخته بود و صحرا را
سبزه و اشجار هیزم خشک شده امروز که زمستان است روزن خانه از سعی دود
پرشرار است و عرصهٔ صحرا از تاثیر بخار پر برف و باید دانست که چند رسوم اگرچه
موافق زمرهٔ متاخرین نیست اما در کلام قدما امثال این بسیار است خاقانی گوید
بیت شاه دانستی که وقتی ماهی و گاو زمین ه کل اجزاهای گیتی را گکنند از هم جدا
بیت شعلهٔ آتش ازین روی که کفشم گوئی ه در مقادیر کتابت قلم منتجب است ه
بضم میم و سکون نون برگزیده شده یعنی شعلهٔ آتش بوجهی بود که کفشم پنداری
قلم برگزیده است در میان کتابت که آن دود حلقه شده در سطح هواست یعنی بنا
بر آنکه کفشم دودهای حلقه حلقه مقادیر کتابت است در سطح هوا پنداری که شعلهٔ
آتش قلمی است در میان مقادیر کتابت فقال فیه **بیت** چرخ چون گوز شکسته است
از آن روی که ماه ه چهرهٔ چون چهرهٔ بادام چنان پر ثقب است **گوز** بضم کاف فارسی

کردمان

گردکان ثقب بضم ثاء مثلثه جمع ثقبه بمعنی سوراخ یعنی تا ماه را از گردش گرتو
جرب بهم رسیده که آن کلف اوست در رخساره اش همچون رخساره بادام
پرسوراخ شده فلک همچون گردکان شکسته است یعنی دل شکسته و خمیده
قامت است پت و رمقابل نهمش نیز پیک و جه رواست ه تو چو خورشید
بر راس او چو قمر در ذنب است رأس بفتح راء ذنب بفتحتین دو نقطه اند
متقاطع راس سعد و ذنب نحس است و هر گاه آفتاب در راس
یا نزدیک راس باشد و ماه در ذنب ماه گرفته میشود و از خواص
ذنب یکی آنست که هر کوکب بدو رسد اگر سعد باشد از سعودت او
و اگر نحس باشد از نحوست او پارهٔ کاسته گردد شیخ نظامی فرماید
شعر ز کال از دود خصمش عود گردد ه که مریخ از ذنب مسعود گردد ه
سترون بضمتین زنیکه نزاید رز درخت انگور و اینجا مراد از دختر رز انگور است
عنین بکسر عین و نون مشدده آنکه به جماع قادر نباشد عزب زن بی شوهر
و مرد بی زن طارم بفتح راء مهمله در نسخه میرزا و شرفنامه بمعنی خانه چوبین
مثل خرگاه و گنبد و سراپرده آمده و در شرفنامه بمعنی بام خانه هم آمده
تاک رز کشب گیاهیست معروف که در بعضی بلاد انگور بآن آونگ
کنند بنت العنب شراب ذهب زر و طلا کانون آتشدان لهب بفتحتین
زبانه آتش کرب غم و اندوه قد وجب یعنی بتحقیق واجب شد نسب خوبیها

که از جانب پدر باشد حسب خوبیهای خود و پدر کذا فی المفتاح شهوت طلب ملایمات
غضب دفع منافرات و این بیت بنا بر رای حکماست که فلکیات را غضب و شهوت
نمیباشد جیش لشکر اجرب کرکین جرب کری هرب کریختن مهندس بغایت دانا
و اندازه کننده صاحب صحاح کوید هنداز معرب است و اصل آن بفارسی اندازه
است و مهندز که بر آورد قنوات و عمارات میکند از هنداز ماخوذ است اما
چون در لغت عرب بعد از دال زا نمیباشد زای او را قلب بسین کردند مهندس
کفتند و مراد از مهندس درین بیت فلک است درع زره جمله مجموع منتخب
انتخاب کرده شده نغمه آواز نیک اقطاع بفتح کوشهای زمین و بکسر در لغت دستوری
دادن است و در اصطلاح آنستکه موضعی احیا کند و تنخواه مواجب شخصی کنند که
مواجب نداشته باشد مقرر آنکه اکر زیاده از مواجب آن شخص باشد زیادتی را
بدیوان رسانند و اکر کمتر حاصل شود دریافت نماید شغب بفتح شین و غین
معجمتین سرزنش کردن و بد کفتن و شر انکیختن و شور و غوغا بیت همه در ششدر بیت
عجزند و ترا داو بهفت ضربه بستان و بزن زانکه تمامی ندب است ضربه داو
در نرد که بجرکه ربایند و شش ضرب و شش ضربه نیز کویند ندب بفتحتین خصل قمار قال
فی السامی فی الاسامی ندب آنچه درمیان کنند چون در چیزی کرو بندند و در شرفنامه
مذکورست که افزونی کرو بازی را کویند و در نرد بازی هر که را بازی چرب باشد او یکی
بدو کرو کند چون باز بازیش چرب شود یکی سه کند برین نمط تا هفت افزونی بازی بتواتر را

ندب

ندب گویند و چون از هفت تا یازده بازی شود که نهایت بازیست از تمامی ندب
گویند هرکه تو بتو یازده ندب برد آن بازی را گویند عذرا برد از حریف یکی بسه آنچه
گرو شده باشد بستاند و آنکه چند ندب حریفی شده باشد بعده حریف دوم یازده
ندب بتواتر برد آن بازی را گویند وامق برند آنچه گرو رسیده باشد یکی دو از
حریف بستاند و آنکه از حریف چند ندب شده بود بعده حریف دیگر چند ندب
برد بعده باز حریف نخستین تمامی ندب کرد آن بازی نه عذرا باشد نه وامق بلکه
هرچه گرو باشد همانقدر بستاند این مسموع است از امیر زین الدین هروی سلمان گوید
بیت به نرد درد چو وامق نبود مرد حریف ٭ هزار دست پیاپی ببرد عذرا ریش
لجامعه از ماه چارده شبه ای وامق تو من ٭ در نرد حسن بردی عذرا سه چار دست
اشهی محصل معنی آنکه در نرد دولت ندب را تمام کردهٔ و دشمنان را مغلوب ساخته
حالا داو را بزودی و جلدی تمام از پیش ایشان پیش خود کش و بران باش که
داو را به یازده رسانی که تمامی ندب است و عذرا باشی برگ یران مراد خزان است
بیت اول از قصیدهٔ دوازدهم ای ترک می بیار که عید است و بهمن است
غائب مشو نه نوبت بازی و برزن است بهمن ماه دویم زمستان از سال
فارسیان برزن سر کوچه و محله باشد و در رساله النصر بمعنی صحرا نیز آمده است
بیت وان قلعه جاه اوست که گوئی سپهر و مهر ٭ در منجنیق بر جش سنگ
فلاخن است منجنیق بکسر میم و فتح جیم تازی آنچه بان سنگ بقلعه اندازند

و در شرح شافیه جاربردی مسطور است که منجنیق لغتی است معرب که در لغت عرب جیم و قاف

در یک کلمه جمع نمیشود و اصل من چه نیک بوده یعنی من چه جویم فلاخن بفتح فا و خاء معجمه

آنچه شبانان و دشتبانان از ان سنگ اندازند و اورا قلماسنگ نیز گویند

یعنی جاه او قلعه ایست که کرهٔ فلک با آن بزرگی و عظمت و همچنین کرهٔ آفتاب که صد و

شصت مثل زمین و ربعی و ثمنی از وست سنگ منجنیق آن قلعه میتواند شد و در خوبی

آن مثل سنگ فلاخن مینماید و پوشیده نیست که بعد از ذکر گوی سپهر ذکر گوی مهر

مناسب نیست و اولی عکس آنست و در بعضی نسخ بدل گوی سپهر گوی سپهر مکتوب است

و حاصل معنی آن شود که آفتاب با فلک بدان مینماید که سنگ کوچکی در منجنیق قلعه

جاه او گذاشته یعنی فلک منجنیق برج ان قلعه میماند و آفتاب سنگ کوچکی که در ان

باشد بیت ای صاحبی که نظم جهان را بساط تو ٭ چون آفتاب روز جهان را معین است

بساط بکسر با فرش و درینمقام کنایه از مجلس است یعنی چنانکه آفتاب از برای روز

معین است و بی آفتاب روز وجود ندارد همچنین مجلس تو از برای نظم جهان تعیین کرده شده است

بیت آن ابر دست تست که خاشاک سیل او ٭ تاریخ عهد آذر و دی ماه و بهمن است ٭ مقرر است

که هرگاه امر عظیمی در میان قومی واقع شود خواه نیک و خواه بد روز وقوع آن واقعه را

مبدا ساخته تاریخ سازند محصل معنی آنکه جودهای سهل بی اعتبار تو چنان عظیم است که

این سه ماه با وجود کثرت فیض از عظیم دانسته و تاریخ عهد خود کرده یا آنکه در جود سهل تو

فیض عدهٔ این سه ماه مندرج است و از و حقیقت احوال و فیض این ان معلوم میشود بیت

دشمن گریزگاه فنا زان بدست کرده کاینجا بدیده بود که تا جانش دشمن است ه
یعنی خصم تو بواسطهٔ آن بعالم عدم گریخت که در عالم وجود حتی جان خود را با خود
دشمن میدید یا آنکه فنا را درینعالم دشمن جان خود میدید پناه باو برد تا ایمن باشد
بیت این طرفه تر که هست بر اعدات نیز تنگ ه پس چاه یوسف است اگر چاه بیژن است
باید دانست که لفظ چه را قدما در کلام بسیار حذف کنند و مطلع قصیدهٔ سابق
ازینمقوله تواند بود چنانکه در تقریر اشعار بیان شده محصل معنی آنکه جهان اگرچه
چاه بیژن است بواسطهٔ آنکه بر دشمن تو تنگ است اما چاه یوسف است بواسطهٔ
آنکه از کبریا و بزرگی تو بر تو نیز تنگ است در حدایق المعجم مسطور است که یعنی
پس چاه یوسف است یا چاه بیژن انوری سرخسی بوده و حرف اگر را بمعنی حرف
تردید استعمال کردن لغة سرخسیان است اما حق آنستکه استعمال اگر بعوض یای
تردید و همچنین لفظ ار که مخفف اگر است خصوصیتی باهل سرخس ندارد بلکه قدما
عموما و اهل خراسان خصوصا این ارتکاب کرده اند حکیم فردوسی فرماید شعر
ستمکار خوانیمش ار دادگر ه هنرمند دانیمش ار بی‌هنر خز بفتح خاء معجمه
وسکون زاء معجمه مشدده کج ابریشم و جامهٔ که از کج بافته باشند بنات
دختران بنات رستنی ادکن سیاه رنگ مردم گیا گیاهیست در بلاد چین
بصورت انسان که خواص بسیار دارد و در فرس وفائی مسطور است که
هر که اورا بکند بمیرد و چون خواهند بکنند سگ گرسنه را بدو ببندند و نان

پیش او از دور اندازند بهوی نان حرکت کند و آن گیاه را بکند لهذا آن گیاه را

سگ کن نیز گویند نهنبن بفتح نون و باء موحده و ضم ها و سکون نون

سر دیگ باشد و فائی بمعنی سر تنور نیز آورده دی ماه ماه اول زمستان

از ماه فارسیان عروق بضمتین رگها و شاخهای درخت روین بضم یا و رونا س

که چیزها بدان رنگ کنند ریاضت بکسر را جور بر تن نهادن و چار روای

کره آموختن توسن اسب سرکش مکمن بفتح میم کمین گاه الکن بفتح همزه گنگ

معین تعیین کرده شده برهان حجت و دلیل کاخ منظر و در شرفنامه و نسخهٔ میرزا

بمعنی کوشک و خانهٔ بی روزن آمده و درین بیت مراد از نه کاخ و هفت مشعله

و چار گلخن افلاک تسعه و سبعهٔ سیاره و عناصر اربعه است حشو بفتح حاء

مهمله و سکون شین معجمه آکندن چیزی در چیزی و نیز هرچه در جوف چیزی باشد

ترف بفتح تاء قرشت و سکون راء مهمله قراقروت ازاء بکسر همزه مقابل

کودن اسب پالانی و مرد بلید نادان جهازخانه جائیکه رخت و ما یحتاج

دران گذارند چه جهاز رخت را گویند چندن بفتح جیم فارسی و سکون نون

درخت صندل شتر گربه افراط و تفریط راسن بیخ گیاهی است و در نسخه

قدیم بمعنی بیخ فیل گوش نوشته دیدم چراغ دان جائیکه چراغ درو نهند تا باد

نکشد و بعربی مشکواة بکسر میم و بفارسی فانوس مزین زینت داده

شده مراد از شعله های آتش الوان نور آفتاب و ستارگان است و اختلاف

ایشان در رنگ ظاهر است بیت اول از قصیده سیزدهم آخر ای خاک خراسان
داد یزدانت نجات ه از بلای غیرت خاکره گرکانج و کات ه اینقصیده را
بعد از معاودت ممدوح از ماوراء النهر و دفع قومیکه اراده تصرف ملک او
داشته اند گفته بعد از ان قصیده که یک فرد او این است بیت بر سمرقند اگر
بگذری ای باد سحر ه نامهٔ اهل خراسان ببر خاقان بر گرکانج بضم کاف فارسی
خوارزم کات با کاف تازی شهریست در ماوراء النهر و کلمهٔ در فراق در بیت بعد
ازین متعلق بغیرت است یعنی نجات یافتی از غیرتیکه در ایام فراق بر گرکانج
و کات داشتی و در بعضی نسخ بدل غیرت غُرّت است بضم غین معجمه و فتح را
مهمله بمعنی فریب و محصل معنی آنکه نجات یافتی از فریبی که در مفارقت ممدوح
از گرکانج و کات خورده بودی بیت خصم را گو هر چه خواهی کن که در ترتیب ملک
این خبر دانم خداوندا که دانی کل شات نشات کاو وحشی و گوسفند در میان
عرب مثل است که کل شاةٍ ترعی فی محلها محصل آنکه با خصم بگو هر چه خواهد بکند
و هر دست و پا که تواند زد بزند که ملک ترا التصرف نخواهد نمود و پا از حد خود
بیرون نمیتواند نهاد و صاحب مجمع الامثال گوید در میان مردم مثل است
که کل شاةٍ برجلها ستناط یعنی هر گوسفند از ود باشد بپای خود بیاویزند
یعنی هر گناه کار زود بگناه خود گرفتار شود بیت گرچه بعضی از قوافی شایگان
شد عیب نیست ه عفو کن وقت ادا دانی ندارم پس ادات قوافی جمع قافیه

و قافیه در لغت پس سر و از پی رونده و قصیده شعر را گویند و در اصطلاح عبارتست
از آنچه تکرار یابد بغیر استقلال در الفاظ مختلفه در آخر مصرعها یا بیتها یا در
جایگه بمنزله آخر باشد چون الف و تا درین قصیده که همه جا تکرار یافته اند
در الفاظ مختلفه مثل نجات و کات و بنات در مطلع در آخر مصرعها
و در باقی ابیات آخر بیتها و غیر مستقلند بواسطه آنکه جزو کلمه دیگرند و تا
باقی حروف آن کلمه بایشان منضم نشود افاده معنی مقصود نکند و آنکه
مجموع کلمه کات و نجات را مثلاً قافیه میگویند مجازاً و از مقوله اطلاق
جزو بر کل است مگر پیش ابو الحسن اخفش و تابعانش که ایشان حقیقت میدانند
و قومی را در قافیه دیگر اختلاف هست که مقام مقتضی ذکر آنها نیست

ایطاء بکسر همزه تکرار قافیه است بیک معنی غیر از قافیه مصراع اول مطلع که تکرار
آنرا در غیر مطلع ایطا نمیگویند بلکه رد مطلع میگویند و مطلقا عیب نیست
و ایطا بر دو قسم است ایطاء خفی و ایطاء جلی خفی آنستکه تکرار ظاهر
نباشد چون تکرار الف معنی فاعل در دانا و بینا و تکرار الف و باء در آب
و گلاب و این پیش اکثر شعرا جایز است وقتیکه بسیار نشود و ایطاء
جلی آنستکه تکرار ظاهر باشد مانند جانا و یارا و صفات و کاینات
و محبت و مودت و سراچه و غلامچه و دردمند و حاجتمند و فسونگر
و ستمگر و سیمین و زرین و خندان و گریان و اسپی و مردی و ایطاء

جلی از عیوب فاحش است و ارتکاب آن جایز نیست مگر وقتی که شعرا را ابیات بسیار باشد
و این هنگام بقدر ضرورت ارتکاب اندکی جایز است مثلا در قصیدهٔ ایکه از
چهل بیت زیاده باشد دو جا یا سه جا جایز است بشرط آنکه ابیات از یکدیگر
دور باشد و قدما گفته اند که تکرار قافیه در قطعه و غزل بعد از هفت بیت و در
قصاید بعد از چهارده بیت رواست اما متأخرین مبالغه کرده اند که تکرار نکنند
مگر وقتیکه بیت بیت فاصله باشد و بالجمله میباید که ارتکاب ایطاء جلی نکنند و اگر
کنند باری میان ابیات چند فاصله باشد که قبح تکرار ظاهر نگردد و ایطا در لغت
کسی را بران داشتن است که پا بر چیزی نهد و چون این نوع از قافیه بجهت
عیب پامال بود این عیب را ایطا نام کرده شایگان در اصطلاح محققان اهل قافیه
عبارت از قافیه ایست که مشتمل بر ایطاء جلی باشد و در فرس چیزیرا گویند
که بسیار باشد مثلاً گنج شایگان گنجی را گویند که در و مال بسیار باشد و در اصل
شاهگان بوده یعنی شایستهٔ شاه رشیدی گوید شعر ابیات پر صنایع و دُرّ شرهٔ
من است ● بی شایگان ولیک به از گنج شایگان ● و بنابرین وجه تسمیه پیداست
اما شمس قیس که درین فن استاد عجم است گفته شایگان کاریست که بحکم حاکم
کنند یعنی بی مزد و منت چنانکه شهیدی گوید مصراع مفرمای درویش را شایگان کار
وجه تسمیه برین تقدیر آنستکه این نوع قافیه آوردن بکار بیگار ماند که بحکم حاکم
کنند یعنی بی اهتمام و بد کرده اند این است آنچه میر عطاء الله در منتخب کتاب

تکمیل الصناعة درینمقام ایراد کرده و اما استاد المحققین نصیر الملة والدین محمد طوسی علیه الرحمه
در رساله که در عروض و قافیه نوشته مسمی بمعیار الاشعار آورده که هرگاه از قافیه مرکب
یکجزو مکرر باشد و در همه موضع تکرار بیک معنی آید آن قافیه را شایگان گویند و مراد از
شایگان کثرتی نامحدود باشد مثال قافیه شایگان الف و نون جمع باشد چنانکه
در اسبان و مردان یا بمعنی فاعل چنانکه در روان و نگران و خوبان و الف جمع
در سرها و دستها و یای نکره در اسبی و مردی و دال استقبال در کند و گوید
و دهد و استعمال شایگان در قافیه جایز نباشد و تحقیق چنان اقتضا کند که استعمال
یک قافیه از شایگان روا باشد مثلا در قصیدهٔ که قافیه آن گران و جهان و میان است
روا بود مردان ایراد کنند و نشاید که الف و نون جمع در قافیه دیگر بیاورند
مثل خران و اسبان چه الف و نون اینجا و در حکم واحد است پس قافیه مکرر شده
و قبح شایگان تکرار قافیه است بیکمعنی اما شعرا از شایگان احتراز کرده اند بحدیکه این
یکی را هم نیاورند از سبب شهرت قبحش مگر در شعر مردف چه ردیف عیب قافیه را
بپوشاند و در شعر مردف هم زیادتر از یکی نیاورند و در لغت عربی بایستی که شایگان
ایراد کنند چنانکه در مسلمات و مومنات و نصرت و ضربت و در ضمایر و امثال
آن الا آنکه قدما بعضی ازان غافل بوده اند و محدثان که شعر آراسته گویند
اعتبار کنند انتهی و بر صاحبان طبع پوشیده نیست که ظاهر عبارت معیار الاشعار
بمذهبی است که شمس قیس در شایگان اختیار کرده یعنی شایگان قافیه است مشتمل بر ایطا

خواه جلی و خواه خفی **ادات** بفتح همزه آلت حصول چیزی محصّل آنکه در چند قافیه که
آن کفات و جهات و ولاة و ترّهات و حادثات و رعات و ثبات است
شایگان کرده ام وقتیکه راوی شعر بر تو خواند عفو کن که بواسطهٔ تنگی قافیه است
چه دیگر قافیه که طبع را بی شایگان مکروه دارد نباشد و نبود و شایگان خوش لفظ
مثل حادثات به از قافیهٔ غیر مکرّر مکروه طبع است مثل موات و فوات **نبات**
بفتح با سه ستاره است از جمله هفت ستاره که گرد قطب گردید و آن چهار
باقی را نعش گویند **هدی** بضم ها راه راست و راه راست نمودن **اکفی الکفات**
کفایت مندتر از کفایتمندان **عقل کل** عقل اوّل و انرا بواسطهٔ آن عقل کل گویند که حکما هر یک
از عقول عشره را سوای عقل عاشر که عقل فعال گویند و مؤثر در ما تحت فلک قمر
میدانند مبدأ فلکی از افلاک تسعه دانسته اند عقل اوّل را مبدأ فلک اعظم دانسته اند
و فلک اعظم را با جمیع منسوباتش وصف بکل کنند مثلاً حرکت او را حرکت
کل و نفس او را النفس کل نامند بنا برین عقل مؤثر در او را عقل کل گفته اند
کما ذکره فاضل البرجندی فی حاشیته علی شرح الجدید للچغمینی اما در ترجمه
که بعضی محققین رساله معاد شیخ را کرده اند مسطور است که اول مبادی را
که نه جسمانی اند آنچه ازان محرک فلک است بدان معنی که طلب کننده
حرکت باشد و محرک نزدیک بذات نفس خوانند و آنچه مباین حرکت است
و تحریک او مر فلک را چون تحریک معشوق بود مر عاشق را عقل خوانند

و جمله را جمع کردند و آنرا عقل کل خواندند و آنچه از قبیل عقل اول است جمع کردند
و جمله را نفس کل خواندند گویا که کل آسمانهاست و اسطقسات چهارگانه و آنچه از
آننذ جزوی از کل است انتهی و حق آنستکه عقل کل لفظی است مشترک میان عقل اول
و مجموع عقول من حیث المجموع تات بکسر تاء فعل امرست بمعنی اعطا یعنی ببخش و بیار
غِنا بکسر غین معجمه بسیار شدن و مال دار شدن و زندگانی کردن و بودن
اقصی دورتر اعلی بلندتر جهات جمع جهة بمعنی طرف و در اصطلاح جهة شش است
فوق تحت یمین یسار قدام خلف وُلات بضم واو جمع والی والی حاکم
و پادشاه و دوست و نزدیک شونده و متکفل امور سومنات بضم سین و کسر میم
بتکده بوده در گجرات هند که سلطان محمود سبکتکین خراب کرد نُبیّ بضم نون
و کسر باء موحده مصحف مجید و مراد از قول واجب تعالی در قرآن این آیه است
که اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اُولی الامر منکم و این آیه در سورهٔ نساست
ترهات بضم تاء قرشت جمع تُرّهه و ترهه بضم تا راه خورد غیر جاده و چیز باطل
و این فارسی مُعرّب است کذا فی الصحاح رفات خورد و مرده شده و از هم
پاشیده فوات بفتح فا گذشتن و نیست شدن و فرو افتادن از چیزی
و رفتن و دور شدن فتیان بکسر فا و سکون تاء قرشت جوانان و جوانمردان
فتات بکسر فا زن جوان و دختر بکر و کنیزک و جمعش فتیات آید بکسر فا رعات
بضم را شبانان و نگه دارندگان و جمع راعی است وحدان بضم واو جمع واحد

موات

موات بضم و فتح میم مرگ و آنچه بیجان باشد و زمین بی صاحب را نیز گویند ممات بفتح میم
مرگ و مرد نگاه قنات بفتح قاف کاریز و نیزه و استخوان مهره پشت عراة
بفتح عین مهمله و تخفیف و تاء مدور گرداگرد خانه و میان سرا و سختی سرما و بسیار
لرزنده تائبات زنان توبه کار عابدات زنان عبادت کار سایحات زنان تسبیح کننده
و بیای حطی زنان هجرت کننده ثیبات شوهر دیدگان و این آیه در سوره مبارکه
تحریم است بیت اول از قصیده چهاردهم اگر محول حال جهانیان
نه قضاست ه چرا مجاری احوال بر خلاف رضاست محول گرداننده
مجاری بضم میم جمع مجری ایضا بالضم مجری بمعنی روان شدن و درین قصیده
گرفتاری خود را بمرض رشته که مرضی است معروف و در لار بیشتر از بلاد
دیگر میباشد بیان کرده بیت زمانه را اگر این یک جفاست بسیار ست ه
بجای من چه که این صد هزار گونه جفاست یعنی اگر زمانه در جفای من بهمین
الم که دارم اکتفا کند و من بعد دست از دامن من بدارد که باز بسیار ست
چه میگویم و این چه سود است که میبرم صد هزار جفا از همین مقوله برای من آماده دارد
کی بهمین جفا اکتفا خواهد کرد یا آنکه اگر زمانه بهمین جفا اکتفا کند باز بسیار است
چراکه این جفا متضمن صد هزار گونه جفاست و در بعضی از نسخ مصراع ثانی
چنین است مصراع بجای من اگرش صد هزار گونه جزاست و معنی ظاهر است ه
بیت ولیکن از بدن مرده ریگ نیست چنان ه که خدمت تو کند جان باز مانده کجاست

مُرده ریگ زبون و ناقص و بمعنی میراث نیز آمده و درین بیت اعتراض بر خود کرده یعنی
گر قسم که در ناخدمتی من عذر مسموع دارم در ناخدمتی جان و عدم اشتغال او بمدح تو
چه عذرست طباع بکسر طا جمع طبع طبع بمعنی سرشت و مزاج و محقق طوسی در شرح
اشارات گوید که طباع در حیوانات و غیر آن استعمال کنند بخلاف طبیعت
که مختص بحیوان است والا بزرگ قدر و بلند همت و مراد از والی طبع موالید فلک است
مُولع بضم میم و کسر لام حریص و مشعوف بیغاره بفتح بای موحده و راء مهمله و سکون
یای حطی و بعد از یا غین معجمه سرزنش و در بعضی از نسخ بدل بیغاره پیرایه است و
معنی ظاهرست استلام بکسر همزه و تا کردن نهادن و چیزی بکسی سانیدن سلم
خواستن مستوفا کامل و تمام طیور بضم طا جمع طیر بمعنی پرنده وحوش بضم واو جمع
وحش بمعنی چرنده اوج طرف بالا و در اصطلاح نقطه ایست از فلک خارج مرکز
که دورترین نقاط است از مرکز عالم و در تفهیم مسطورست که نقطه دور خارج
مرکز را بهندوی اوج خوانند یعنی بلندی اشهی و هر یک از سیارات اوجی دارند
عیال محتاج سور جشن و عروسی جوزا صورت دویم از صورتهای جنوبی است
که او را جباره نیز گویند یعنی بزرگ منش بشکل مردیست که کمر و شمشیر بسته باشد و هرجا
که جوزا با کمر و شمشیر مذکور شود اینصورت مرادست چنانکه از صور عبد الرحمن
صوفی مشاهده میشود نه آن جوزا که یکی از بروج است انتما بکسر همزه و سکون
نون خود را بکسی نسبت دادن منبع بفتح میم مصدر میمی است جائیکه آب از و زاید

مصدر

مَصدر محل صدو جواد بخشنده گراید میل و آهنگ مسالک بفتح میم جمع مسلک و مسلک راه فدفد بفتح دو فا و سکون دو دال مهمله زمین هموار شل بیابان عبره اشک چشم و عبور کردن دقیقه سخن بدقت گفتن بیت اول از قصیده پانزدهم

روز عیش و طرب بستانست ٭ روز بازار گل و ریحان است

بیت در اثر بهر مراعات ولیش ٭ خار عقرب چو گل میزان است

مراعات بضم میم رعایت خاطر کسی را کردن مراد از خار عقرب صاحب برج عقرب است که نحس اصغر باشد یعنی مریخ و مراد از گل میزان مشتریست که در آن سال در برج میزان بوده یا زهره که صاحب خانهٔ میزان است محصل آنکه نحس اصغر بر دوست او سعد اکبر است که مشتری باشد و بر عدوی او سعد اصغر که زهره باشد نحس اکبر است که زحل باشد چنانکه درین بیت گفته بیت

بر فلک بهر مکافات عدوش ٭ زخمهٔ زهره شل کیوان است

شل بکسر شین معجمه یکی از اسلحه اهل هند است که بهندیش شیله خوانند یا آنکه منحوسیّهٔ برج عقرب بدوستان او اثر مسعودیّهٔ برج میزان میدهد یا آنکه نیش عقرب عقرب فلک و خواه غیر آن در اثر کردن بر دوست مثل گل در فصل خزان است یعنی پژمرده و خزان زده بلکه معدوم است یا آنکه خار خشک ماه عقرب که ماه دویم خریف است بر دوستان او گل بهار است چه که در دو ریاحین ماه خزان از مثل گل جعفری و دیگر گلها خار نیست بیت هست جرمی

سپهر فلک ه همه پوشیده و او عریان است بیت قلم تست که چون کلک قضا
ایمن از شبهه و از طغیان است جرم بکسر هیم جسد کذا فی الصحاح و در اصطلاح
جسم لطیف را جرم گویند یعنی جرم لطیفی هست که بر حرکت فلک و آثار مترتبه
بران مطلع است یا آنکه آن آثار در و مندرج و بر حرکت او مترتب است و بالجمله
اسرار در و پوشیده و نهان است و او خود عریان و آن جرم قلم تست که مثل
قلم قضا خطا بر و روا نیست و در بعضی از نسخ بدل لفظ سپهر سر مکتوب است والمآل
واحد توده بضم تا خرمن کوچک شبه بفتح شین مهره سیاه معروف است هاله
دایرهٔ که بر گرد ماه بهم رسد پیمان عهد ساعد بازو شاطه آنکه آرایش عروسان کند
مشاطه و ماشطه بیکمعنی است عنوان بکسر عین دیباچه کتاب پسر عمران حضرت امیر
مؤمنان و حضرت موسی علیهما السلام ثعبان بمعنی اژدها خذلان بکسر خا بی یاری
و معاون شدن طغیان بضم طا از حد گذشتن و گمراه شدن عمال بضم عین عاملان
نشور بضم نون زنده کردن نسبت نشور تن بنفخ صور و نشور دل بقلم ممدوح
اشاره و ترجیح قلم اوست جاودان همیشه بیت اول از قصیده شانزدهم تیر ستم
فلک خدنگ است ه شهد شره جهان شرنگ است خدنگ چوبی است
سخت که تیر و زین ازان سازند شره بفتح شین حرص و آز شرنگ بفتح شین معجمه
و را مهمله و سکون نون با کاف فارسی زهر باشد و بعضی گفته اند حنظل است
و در تحفه بمعنی خرزهره آمده که گیاهی است کلدار بغایت و در فرس خربزه تلخ را

پلت

بیت برگردن اختیار احرار ه اکنون نه رداست پالهنگ است بیت در پنجه موش خانه
من ه زین است که ناخن پلنگ است پالهنگ بهای فارسی وکسر لام دوالی است
که برکنار لجام بسته باشد تا اسب بدان بندند کلمه زین است اشاره به بیت سابق
یعنی بواسطه آنکه بجای ردا پالهنگ در گردن برگزیدگان است وبخت از ایشان
برگشته منکه از جمله ایشانم در پنجه موش خانه من ناخن پلنگ است یعنی موش خانه من
پلنگی میکند وگفته اند این بیت بنا بر مقدمه مشهور وواقع که هرگاه پلنگ کسی را
زخم زند واثر ناخن او بجائی رسد موشان برو جمع شوند واگر مانع نشوند تا موش
بران زخم خورده شاشه در حال بمیرد حاصل معنی آنکه خانه من در پنجه موش بواسطه
آنستکه ناخن پلنگ دران خانه است یعنی وقت رحلت وبرافتادن من است
بیت منصف مطلب که سرکجاهست ه هرخرواری همین دو تنگ است ه
یعنی صاحب انصاف مطلب که همچنین که درین دیار نیست در دیگر جاها هم نیست
وچنانکه در هر اقلیم خرواری دو عدل است وباختلاف اقالیم وبلاد مختلف نمیشود
همچنین یافت شدن منصف ازین بابت است ودر عدم وجدان او همه جا یکحال دارد
بیت تا تیره شدست آبم از سره اشکم بخلاف آن چو زنگ است زنگ بفتح اول
وسکون نون وکاف فارسی شعاع ماه وآفتاب یعنی تا آب آن سرچشمه من
از سرچشمه تیره وغبار آلوده شده است اشکم برخلاف آن مثل شعاع خورشید
روشن وقرمز است شوخ بی شرم شنگ دزد وراه زن نیل رودیست مشهور در مصر

نهنگ معروفست و جمهور برانند که نهنگ نمی باشد الا در رود نیل اما دیسقوریدس
و ابوریحان گویند که در هندوستان در رود مهران نهنگ هست و در غیر رود
مذکور در دیگر آبهای عالم نهنگ پرورش نمییابد و بیت شالهنگ بشین معجمه
بروزن بادرنگ گروکان یعنی مرهون اقطاع قدیم شالهنگ یعنی ملکی
که در قدیم الایام در گرو مانده باشد و نفع آن بصاحب عاید نشود دنگ بفتح
قرشت نیمهٔ حزوار بادرنگ بسکون دال و نون ترنج و خیار معروف خیار برگزند
درنگ بفتح آرام و قرار پوستین گازر عبارت از برهنگی است هنگ بفتح هوش
و حلم سنگ در موزه بخت من است یعنی بخت من ترک حرکت کرده چه
سنگ در موزه افتاد کسی را گویند که در حرکت ساکن شود کذا فی الاصطلاحات
بیت اول از قصیدهٔ هفدهم کر چرخ را ازین حرکت هیچ مقصدست ه آن خلد مدت
محمد بن نصر احمد است بیت چون حرف آخرست ز ابجد که سخن ه در راستی
چو حرف نخستین ابجدست یعنی در راستی الف و در سخن تمام است
چون حرف آخر ابجد غین است و غین در حساب جمل هزار است و چون عدد
تامی غیر از هزار نیست بلکه مافوق او همه اضافه باشد بسیار باشد که از
تمامی و کاملیت بهزار تعبیر کنند چنانکه سلطان العارفین مولانا عبد الرزاق
کاشی در تأویلات تقریر باین کرده و گفته که مراد از هجده هزار عالم هجده
عالم است که آن عالم جبروت ۱ ملکوت ۲ عرش ۳ کرسی ۴ افلاک سبعه عناصر

اربعه

اربعه و موالید ثلثه باشد تعبیر از عالمی بهزار عالم کرده اند تا مشعر باشد بکمال خلقت
و تمامی ایشان چه عدد تامی فوق هزار نیست و دور نیست که مراد از حرف آخر ابجد
دال باشد یعنی در وقت تکلم متواضع است و کلمه راستی در مصراع ثانی مؤید این
احتمال است و همچنین اگر از حرف نخستین ابجد الف خواسته نه باعتبار صورت
بلکه باعتبار عددی که الف از برای آن موضوع است تا معنی مصرع ثانی آن شود
که در راستی یکیست یعنی یکتا و بی شریک است و ثانی ندارد پر بعید نیست وح
از حرف آخر ابجد عین اراده نموده اولی است کما لا یخفی و صاحب شرفنامه این
بیت را معنی دیگر گفته ما از اول این رساله بتقریبی ذکر کردیم **بیت** اصل جهان
توئی و از و هستی چنانکه ه اصل عدد یکیست ولی نا معدودست **عدد** در اصطلاح
علمای حساب عبارتست از چیزیکه مساوی نصف مجموع حاشیتین خود باشد مثلاً
هر گاه حاشیتین دو را که یک است و سه جمع کنی چهار شود و او مساوی نصف این
مجموع است و پوشیده نیست که بنابرین تعریف بلکه بنا بر اکثر تعریفات مشهوره
مثل آنکه عدد کثرتیست متألف از وحدات واحد داخل در عدد نیست و اگر چه
اصل عدد است چه جمیع مراتب اعداد متألف از وحدات اند و منتهی باو میشوند
فرزانه عاقل **بابت** سزاوار **گاه** بکاف فارسی تخت **مدخل** بضم میم و کسر خاء
بخیل و ممسک **مقعد** بضم میم و فتح عین مهمله مرد لنگ **طلایه** بفتح طا و یای
حطی جمعی که بشب پاس لشکر دارند تا خصم شبیخون نیاورد **منهزم** گریزنده

اهتمام کوشیدن و شفقت تمهید عذر خواستن و نیک گسترانیدن و راست ساختن و بصلاح
آوردن کارها مجدد نو و تازه ممالک بفتح میم و کسر لام مقامهای پادشاهی تسدید توفیق صواب
حمید ستوده فرقدین دو ستاره روشن اند بر سینهٔ دب اصغر که صورت اول از صور
شمالی است و هر یک از ایشانرا فرقد گویند جواد بفتح جیم اسب خوش راه مجره بفتح میم
راه کاه کشان مقود بکسر میم و سکون قاف و فتح واو ریسمانی که در لجام یا مهار بندند
و از آن بفارسی پالهنگ گویند درقه بفتح دال مهمله سپری که از پوست فقط ساخته باشند
مرزد بضم میم و فتح راء معجمه زره تنگ حلقه مکاتبت بضم میم از باب مفاعله بیکدیگر نامه
نوشتن ارمد کسیکه چشمش درد کند بیت اول از قصیده هجدهم ملک اکنون شرف و
مرتبه و نام گرفت که جهانرا زیر نگین ملک آرام گرفت بیت سایهٔ یزدان گر تابش
خورشید بقهره دامن سعت او دامن هر کام گرفت یعنی اول زمین در تحت تصرف
پرتو خورشید بود فاما الحال سعت او دامن گسترده و زمین را قدم بقدم دامن از دست
خورشید گرفته و از تصرف او بیرون برده بتصرف خود در آورده حاصل آنکه امروز
روی زمین بالتمام سعت باو کرده اند و آفتاب تیغش بهمه جا تافته و اینمعنی بتقدیر
کاف فارسی است اما اگر با کاف تازی خوانده شود حاصل معنی آنستکه اول کام
خلایق را پرتو خورشید حاصل میکرد چه ظاهر است که مصالح عالم از رسانیدن غلات
و طبخ و نضج میوها و غیره منوط بنیر اعظم است و الحال کام ایشانرا از مطالب و مصالح
سعت او حاصل و مهیا میکند و ایشانرا از خورشید بی نیاز ساخته بیت پاره عدل تو

یک

یک لایه همی شد که جهان ، گرگ را در رمهٔ از جملهٔ اغنام گرفت یعنی حصار عدل تو
هنوز باین استواری و عرض و طول که امروز است نبود که جهان گرگ را از جمله
گوسفندان میشمرد فکیف اکنون با آنکه آن اهتمام و ضبط که در اوایل دولت
بواسطهٔ انتظام ملک و رواج امور عدالت در کار داشتی الحال در کار نیست
چه عدل حاکم وقتی در کار است که از احدی بر دیگری ستم واقع شود تا او بمقتضای
عدالت داد مظلوم از ظالم بستاند و اکنون ببرکت وجود تو مرتبهٔ عدالت
بجائی رسیده که جهان گرگ را از جمله گوسفندان میشمرد **بیت** جامهٔ خنگ تو یک
لویه همی گشت که خصم ، نطفه را در رحم از جملهٔ ایتام گرفت **یک لویه** بکتا و بی
آستر نظیر دو معنی که در بیت سابق گذشت درین بیت نیز جاریست **بیت**
پس چنین خنصر چپ عقد ایادیت گذاشت ، پس لب از بهر مکیدن سر ابهام گرفت
ایادی جمع ایدی ایدی بفتح همزه نعمت تجربه شاهد است که چون طفل
متولد شود انگشت کهین دست چپ را که خنصر گویند بر کف نهد مثل کسیکه چیزی
شمرد و انگشت مهین را که ابهام خوانند بدهن گیرد و مکیدن آغاز کند
محصل معنی آنکه چون طفل پا بعرصهٔ وجود نهد با عدم شعور اول از مرتبهٔ
الوف شروع در شمردن نعمت تو کند بعد از ان شروع در انگشت مکیدن چه
در علم عقود چنانکه ان شاء الله تعالی در شرح مقطعات بتفصیل باید مقرر
شده است که از اصابع خمسهٔ یسری خنصر و بنصر و وسطی بازاء الوف

وسبابه و ابهام بازاء مات موضوعند و لهذا شعرا هنگام مبالغه در کثرت معدود گویند فلان از دست چپ ابتداء شمار کرد چنانکه درین و این بیت حکیم خاقانی

شعر عاشق بکشی به تیر غمزه چندانکه بدست چپ شماری ٭ و این قطعه ابن یمین

قطعه کریمان گر بدست راست بخشند ٭ که بخشش یکی از سیم و دیناره ٭ ولی نعمت خداوندم چو بخشد ٭ بدست چپ کند جودش چنین کاره ٭ نیز از آن جمله است

و یکی از متتبعین چون اطلاع بر مقدمهٔ مذکورهٔ تجربه و همچنین اطلاع بر مراتب عقود و اصطلاحات اهل آن علم نداشته این بیت را چنین معنی گفته که طفل با عدم شعور میداند که ابتداء شمار نعمت تو از مرتبهٔ آحاد و عشرات معنی ندارد بنابرین از خنصر دست چپ که مرتبهٔ الوف است هرگاه از خنصر دست راست ابتداء شمار کنند چنانکه متعارف این است و اعتبار مراتب بنحویکه در حساب هندسه مقرر شده نماید شمار نعمت تو را میکند بعد از آن در ابهام کمیدن شروع مینماید

و الانصاف آنستکه پیش از وقوف بر مقدمتین مذکورتین این بیت را ازین به معنی نمیتوان گفت و باید دانست که کلمه پس در مصراع اول عرف متاخرین نیست بلکه مخصوص بقدماست بهرام مریخ آز حرص و آرزو تفسیده تافته باتش و غیر آن ادحام شکمها خام چرم دباغت نکرده بیت اول از قصیده نوزدهم ای ملک بهین رکن ترا کلک وزیراست ٭ کلکی که فلک قدرت و سیاره سیر است ٭ کو خواجه کمالی که همین لاف علی زده ٭ باری عمری گو بهنر صد چو مجیر است ٭ در مدح جلال الدین

عمر وزیر گفته و خواجه کمال یکی از اکابر قدماست مداح مجیر الدین علی حکیم اوحد الدین قطعه
در تعریف اشعارش گفته مطلعش این است قطعه شعرهای کمالی آن بسخن ه پای
طبعش سپرده فرق کمال ه یعنی خواجه کمالی کجاست و تا چند از علی که ممدوح اوست
لاف زند و از جلال الدین عمر لاف زند و او را مدح بگوید که بهتر از مثل ممدوح اوست
بشیر بشارت دهنده نذیر ترساننده نسیج بی نظیر و بافته شده فردوس بستان و ایضا
باغیست از باغهای بهشت سعیر دوزخ صریر آواز قلم چرخ اثیر کره آتش اطلاق
فلک بر غیر او از عناصر نکرده اند و وجهش در شرح تذکره محقق خفری مذکور است
زریر بفتح زاء معجمه و در شرفنامه بکسر تین گیاهیست زرد که بآن جامه رنگ کنند
و او را اسپرک نیز گویند و بعضی زردچوبه را و بعضی زعفران را گویند نشور زنده
کردن و آشکار کردن چیز و پراکنده کردن و سبز شدن گیاه بعد از خشک شدن
مطر بارنده وضیع فرومایه غدیر بفتح غین معجمه و کسر دال مهمله پارهٔ آب باران که
جائی جمع شود و آبگیری که آب باران و غیره در و ایستد نیوشان بکسر نون و ضم
یای حطی شنوان کلمه عفو را درین بیت و مهر را در بیت بعد ازین مکسور باید خواند
جنیبت اسبی ورای اسب سواری که با خود دارند و از اکتل نیز گویند یوز
بضم یا جانوریست صیاد و او پیش از سه جستن از عقب صید نمیرود و اگر درین
سه مرتبه صید را گرفت فبها و الا دیگر از عقب صید نمیرود و از صاحب خود خشم کرد
تا مقداری پنیر او پیش او نبرند صلح نکند بیت اول از قصیدهٔ بیستم

قصیده ۲۰ بیت ۱

منصب از منصبت رفیع تر است ٥ هر زمانیت منصب دیگر است ٥ پای تشریف
صاحب عادل ٥ که جهانرا ز العدل صد عمر است ٥ در میان است و خاکپای تشرا
خاک بوسنده هر که تاجور است ٥ ورنه حقا که کفشی بر تو ٥ آفرینش بجمله
مختصر است ٥ در تهنیت خلعت پادشاه عصر گفته که بواسطهٔ ابوالحسن عمرانی
آمده یعنی اگر پای خلعت پادشاهی در میان نبود که پادشاهان عالم خاک
پای او میبوسند میگفتم که کل مخلوقات پیش تو قدری ندارند و بعضی تای
تشریف خوانده اند یعنی تشریف چه گاه باشد که تعبیر از چیزی بحرفی از
اسم او کنند مثلا تای تشریف گویند و تشریف خواهند و سین سخن گویند
و سخن اراده کنند کما صرح به فی الشرفنامه یعنی اگر خلعت پادشاه در میان
نبودی فلان میکنیم والاول اولی **بیت** ذکر تشریف شاه نتوان کرد
کان ز سین سخن فراختر است ٥ یعنی نام خلعت پادشاه نمیتوان برد
چرا که او در عداد مختصرات مخلوق نیست و عرصهٔ منزلت و قدر او وسع
از عرصهٔ سخن است با آنکه سخن را انتها نیست اما ازو که در گذشتی **بیت**
با صبا از گرد دامن تو سزد ٥ آنچه در جیب آسمان گهر است **بیت** گردش
آفتاب سایهٔ لست ٥ زیر فیضی که آسمان زبر است ٥ یعنی سر آفتاب که
این صنعت دارد که سایه لست زیر قدر لست که فیضی است بالای آسمان
هبا بفتح ها غبار **هدر** بفتحتین باطل شدن و بی قصاص شدن خون

خوان

خطوات کامهار ریش گاو و کون خر هر دو مثل از برای حماقت است
میل ثلث فرسخ که چهار هزار گز باشد اخشیجان بمد الف و سکون خا
و کسر شین معجمتین با جیم تازی ضدان و عناصر را گویند بواسطه ضدیت
آخشیجان گویند بیت اول از قصیدهٔ بیست و یکم ملک مصون است و
حصن ملک حصین است ه منت وافر خدای را که چنین است بیت
نعمتش از مستحق گزیر ندارد ه گر همه در طینتش بقیهٔ طین است یعنی نعمت او
مستحق میجوید اگرچه از مزاج آن مستحق یا مزاج ممدوح مشت خاکی باقی مانده باشد بیت
نام ترا در کنایه سکه صحیفه است ه لغت ترا در قرینه خطبه قرین است کنایه پوشیده
سخن گفتن یعنی تو مثل ملوک دیگر نیستی که شهرت تو از خطبه و سکه باشد بلکه شهرت تو
بمرتبه ایست که اگر خواهند نام ترا پوشیده مذکور سازند بر سکه نقش کنند و اگر
خواهند وصف ترا و سکه را صحیفه نام بطریق کنایه ساختن خالی از لطفی نیست
چه بر سکه اسامی و نقوش را چه نقش کنند اشهی چون درین جنگ معقود
بودن بعضی از فراید کلمات اساتید بود از قصاید انوری بدین قدر اکتفا نمود و
شروع نمود در شرح بعضی قطعات مشکله آن و بالله التوفیق بدانکه مجموع شعر
بر شش قسم است ۱ قصیده ۲ قطعه ۳ غزل ۴ ترجیع ۵ مثنوی ۶ رباعی قصیده
در لغت فعیل است بمعنی مفعول یعنی مقصود چه او مقصود شاعر است از ایراد معانی
مختلفه و تا در آخر او از برای وحدت است و در اصطلاح جمله ایست از شعر دو مطلع

که از بیست و یک بیت کمتر نباشد **قطعه** در لغت پاره است و در اصطلاح پاره ایست
از شعر مشتمل بر التماسات و اقوال متفرقه که مطلع نداشته باشد و اگر داشته
باشد از نوزده بیت بیش نباشد و غزل را از مغازله گرفته اند و مغازله عشقبازی
بود با زنان و بمعنی بافتن هم هست چه غزل بافتن پارچه را گویند و در اصطلاح
جمله ایست از شعر که مطلع داشته باشد و زیاده از یازده بیت نباشد
و **ترجیع** در لغت گردانیدن صوت را گویند و در اصطلاح آنستکه شاعر
پنج بیت یا هفت بیت یا نه بیت یا یازده بیت بر وزن و قافیه و ردیفی
و ردیفی که خواهد بگوید بعد از آن بیتی نه بآن ردیف و قافیه بیاورد
و همچنین آن ابیات را خانه و آن بیت یگانه را بند خوانند و بیت بند
گاه باشد که یک بیت باشد بعینه و گاه باشد که مختلف باشد اما در
قافیه و ردیف متفق و گاه باشد در همه چیز مختلف باشند اما در وزن
البته باید متفق باشد و این قسم شعر را بسبب آن ترجیع گویند که در هر خانه
سخن نو کنند آن بیت بند را **مثنوی** آنستکه هر مصراع او را قافیه باشد
و آن قافیه در هر دو مصرع مکرر شود گاه هم باشد که قافیه دیگر آورند
ازین جهة مثنی شود و وجه تسمیه اش آن است **رباعی** لغةً و اصطلاحاً مشهور است
این است آنچه از کلام شمس فخری و جمعی از اهل عروض ظاهر میشود
اما شارح بر کلام شمس مناقشاتی دارد و ادله میآورد چون بهمین قدر نیز اقسام

شعر

شعر داده شده محتاج بذکر مطالب دیگر که اسباب تطویل کلام است نیست
خیر الکلام ما قل و دل اشهی قطعه آنچنان محمود سیرت مهتر مسعود طالع
نام سیرت داد آن نام طالع کرد این را یعنی پسران خود را مسعود و محمود
اسم کذاشت اغر بفتح همزه و غین لقب ممدوح است قطعه در طلب شراب کوید
ایا صدریکه از روی بزرکی ه فلک را اینت با قدر تو بالاه یعنی فلک را نظر بقدر تو رفعت نیست
کلمه بهفتن تواضع و فروتنی کردن ثریا بضم ثاء مثلثه پروین آلا بمد الف نعمتهای نهانی
برنا بضم باء موحده جوان و نوخواسته بنام ایزد یعنی بنام خدا در اصل بنام ایزد بوده
سعد نام عاشقی اسما نام معشوقی که او را اسماء بنت اسما کویند خاقانی فرماید شعر سخن
به است که ماند ز ما در فکرت ه که یاد کار هم اسما نکوتر از اسما صفرا معروفست و مراد
در ینمقام شدی و تلخی است حمرا بضم شراب و در مجمع الامثال مسطور است که احمران
شراب و کوشت قطعه در دپای مراچه قدر بوده که تو از سری دهی خود راه
بکم از فکرتی بود بازاره رای عالی و جان بخرد راه ناصر الدین که از ممدوحان
حکیم بوده بعیادت در دپای او رفته حکیم در عذر خواهی او کفته یعنی من باین رضا نیستم
که تو باندیشه عیادت من آزار کشی چه جای آنکه بعیادت من بیائی قطعه روزیکه جهان
جبه در ویش کرفتی ه از فضله زنبور براو دوختمی جیب ه اکنون همه شب
منتظرم تا که برآیده شمعی که بهر خانه چراغی دهد از غیب ه یعنی وقتیکه شب شدی
و عالم مثل درویشان لباس سیاه کرفتی یا آنکه عالم لباس شب را که ساتر بدن درویشان

عریان و لباس ایشان است کما قال عز من قال و جعلنا اللیل لباسا لباس خود ساخته

من از فضله زنبور که مراد موم است گریبان بران لباس شکافید و ختم یعنی از اول شب

شمع می افروختم و الحال از بی چیزی و پریشانی قدرت شب چراغ افروختن ندارم

و همه شب منتظر بر آمدن آفتابم یا مهتاب و در بعضی نسخ بدل گرفتی دریدی مکتوب است

و جامهٔ درویش عبارت از پرتو آفتاب باید گرفت چه آفتاب گرم کننده عریانان است

خاقانی گوید شعر گرم هنگام درویشی نکوتر زانکه قرص خور ه بعریانان دهد زربفت

چون بپوشند عریانش ه و دریدن جامه را کنایه از غروب آفتاب باید گرفت قطعه

لیکن عجب ز خواجه از ان آیدم همی ه کاو بر کدوی خشک نهد پست گز قصب

یعنی اگر در روستا بر سفره که از دو گز قماش است پست کدو یا ده کدو میگذارند

چنانکه در بیت اول قطعه گفته عجب بیت عجب این است که خواجه پست گز قصب

که مراد دستار است بر کدوی خشک که سر اوست می بندد قطعه شدی مصوص

شم بی گمان ز خوردن آن اگر بگوی من اندر بدی کرفس و سداب مصوص

نضج نیم باصطلاح اطبا عبارت از ان است که شکم جوجه و کبک و امثال آنها را

از بقول بارده یا حاره مثل کرفس و سداب و غیر ذلک پر کنند و در سرکه بجوشانند

تا پخته شود بعد از ان بیرون آورده ضبط کنند تا وقت احتیاج بدان حاصل بیت

آنکه چون در مصوص وجود بقول با خود است و طبخ در سرکه تنها کافی نیست من

مصوص نیستم و الا این شراب ترش که تو برای من فرستاده نضج در سرکه یافته ام

واگر در شکم من چنانکه در شکم مرغی که او را مصوص میکنند بقول پیود من مصوص
پیودم بیت همچنین باشد ار کند جودت ه مدد خادمت بمار غنب یعنی
اگر شراب بفرستی بهمین حال مستی که روز را از شب نمیشناسم خواهم بود و مجلس
بجمعیت خود باقی خواهد ماند الفیه شلفیه اسم دو زن که مادر و دختر بوده اند بسیار
مولع در جماع و درین صفت شهرت داشتند حکیم ازرقی کتابی بهمین نام در ذکر احوال
ایشان ساخته تبار خانواده من یرغب یعنی که رغبت میکند قطعه بر ستوران واقربات
مدام ه کاه کهتاب باد و جو کشکاب کهتاب کاه دود ه کاه هست که اسب را مرضی
عارض میشود که علاج آن به دود کنند کشکاب آش جو و امثال آن که از برای بیمار
پزند یکی از ظرفا در حق طبیبی گفته رباعی آنها که ز تیغ تیز می نگریزند ه از هیبت
کشکاب تو خون می بریزند ه تو رفته بروستا و شهری برآد ه بیمار همی شوند و برمیخیزند
یعنی چون کاه و جو که بمن گفته بودی ندادی جو را در بیماری خویشان و کاه را در بیماری
ستوران خود صرف کن قطعه ازین یکغلام تو یعنی جهان ه که با خفته بختم براز آمدست بیت
که داند کزین صبر کوتاه عمره بر و نم چه رنج دراز آمدست ه هنگام کوچ در طلب
زین و خیمه گفته یعنی از جهان که یکی از غلامان تست و در آزار من با بخت خفته من
موافقت میکند و مصلحت می اندیشد هیچکس نمیداند که من چون صبر بی نقار انداشتم
چه کشیدم بیت بده ه زانکه کارم درین کوچگاه ه که گوئی مگر ترکتاز آمدست ه
ازان پس که اسبی و فرشیم هست ه بزینی و یک خیمه باز آمدست ه یعنی این

کوچکاه که همه کس مشغول بهمسازی خود و بخود گرفتارند و هیچکس بهیچکس نمیپردازد
چنانکه گویا خار لست و بعد از آنکه تحصیل اسب و فرش کرده ام کارم موقوف
زینی است که بران اسب گذارم و خیمه که بر بالای آن فرش زنم این مردکار
تو بده **قطعه** از دست مشو ز سقطهٔ من ٭ پای تو اگرچه در میان است ٭
سقط افتادن حکیم شبی در نهایت ظلمت و تاریکی بقصد صحبت و ملاقات
و شراب خوردن سر زده بخانه ممدوح رفته او را بمبالغه تمام بر صدر نشانده اند
بعد از زمانی رعایت ادب نموده برخاسته تا پائین تر نشیند از گوشه
بام بر درخانه بزمین افتاده این قطعه را با این قطعه که مطلعش این است گفته
قطعه گرچه شب سقطهٔ من هر که دیده ٭ پاره از روز قیامت شمرد ٭
بعد از ان گفته حاصل معنی بیت اول آنکه اگرچه ترا از افتادن من از بام خجلی است چرا که
در خانه تو واقع شده و تو مرا بتکلیف در موضعی مقام دادی که برخواستن از انجا در عالم
ادب واجب بود اما آزرده مباش **بیت** با خود گفتم که انوری نی ٭ هرچند که خانه
فلان است **بیت** لیکن بحضور او که حدش ٭ حاضر شدن همه جهان است ٭
دانی که تصوری بدین حد ٭ حد تو نه خام قلتبان است ٭ مراد از فلان در بیت
اول میزبان است یعنی با خود گفتم که هرچند من مهمان و او صاحب خانه است
و تصدر و تقدم مهمان بر صاحب خانه امری متعارف و شایع است اما در حضور
ممدوح که تعریف حضور او اگر لفظ حد را در مصرع اول بیت ثانی بجاء مهمله مفتوحه

خوانیم

مفتوحه خوانیم و بیان واقع حضور او و اگر بجیم مکسور دانیم حضور حضور همه عالم است
او خود تمام عالم باشد پس حضور او حضور همه عالم باشد تقدیر و تقدم
حد من حیث چراکه فی الحقیقه این تقدم تقدم بر همه عالم است فقال **قطعه** ای حکیمی
که ز کلک تو اگر نقطه فتد ۰ بر رخ حجله نشینان فلک خال شود ۰ بیت
آن نام که بر حرف نخستین الفی ۰ گر زیادت کنی ای خسرو دین دال شود
ور فصیحی بخرد باقی آن نام بزرگ ۰ بر زبان بر گذراند بیقین لال شود و این لغز
دلالت بر لفظ جلال میکند بذکر احوال و اوصاف او و از این حیثیت تعریف
لغز بر و صادق است **قطعه** ای کریمی که در زمین امید ۰ هر چه رست از سحاب
دست تو رست ۰ لغزی گفته ام که تشبیهش ۰ هست احوال بدسگال تو چیست
آنچه از پارسی و تازی او ۰ چون مرکب کنی دو حرف نخست ۰ در جهان
هر که بپندش گوید ۰ نامی از نامهای دشمن تست ۰ باز چون ز پای پسش
افتاد ۰ در کس مادرش چو سخت و چه سست ۰ و آنچه باقی بماند از تازیش
هست همچون شمایلش بدرست ۰ داده القدر که بر کف دست
پشت ابهام در رکوع آن جست ۰ ازین لغز خربزه اراده نموده
هرگاه دو حرف اول خربزه را که خاور است با دو حرف اول بطیخ
که با و طاست ترکیب کنند خربط می شود و خربط کنایه از احمق است
هرگاه با از فارسی او بیفتد خرزه میشود و چون دو حرف آخر را از بطیخ

یا و خا میشود که عبارت از نخ باشد و در خنکی تشبیه دشمن او را بنخ کرده و عدد معنی
خربزه را متعین نموده که هشت عدد خربزه از برای حکیم فرستاده باین
که پشت انگشت ابهام بر سر زانو در حالت رکوع صورت هشت است

قطعه ای رای ملک شه معظم ٥ مه پرور و سال بخش ثانی رای

وزیر مصرع ثانی وصف هریک از پادشاه و وزیر میتواند بود مولانا شرف
الدین علی یزدی بیقری این قطعه را در حلل مطرز ذکر کرده و گفته مصرع
دویم این قطعه لغز است بی اشتباه چه نیر اعظم اراده کرده که نور ماه از عکس
ضوء اوست و سال شمسی عبارت از مدت یکدور او و از دیگر رموز قصد لفظی
چند کرده و از ان وجه نظم شبیه است بمعما لیکن مقصد اصلی معانی آن
الفاظ است نه نفس حروف و کلمات با ملاحظه صلاح دلالت چنانکه
در معما و همانا از ینجهة از الغز خوانده و این عبارت در مقام خود لعینه
مذکور خواهد شد انتهی بیت ثانی ای کرده کلیم وار عدلت ٥ آبان
خدایرا اشبانی بیت سیم حقا که شود بمهر و مه در ٥ دیماه بموسم آخر
بیت چهارم در دولت تو کراست نیسان ٥ کان دولت هست
جاودانی بیت پنجم بادی همه سال شاد تا هست ٥ آب رجب
اصل شادمانی بیت ششم ای خواجه فیلسوف فاضل ٥ کز فضل
یگانه جهانی بیت هفتم گر معنی این لغز بوجب ٥ پیدا کردن بمیتوانی

تا آخر هر مهی که گفتم • از اول سالش ار بدانی بیت وانکه بشهور نی بایام • معینش

هر آینه بدانی **فیلسوف** لغتیست یونانی مرکب از فیلا بمعنی محب و دوستدار

و سوفا بمعنی حکمت یا علم کما قیل یعنی دوستدار حکمت یا علم دانستن رموز

این قطعه موقوف بر حساب جمل و علم بشهور فارسی و رومی و هجریست و عدد

ایام آن شهور و آنکه هر طایفه کدام ماه را اول سال گیرند و دیگر مقدمات نجومیست

اما چون حساب جمل و شهور تواریخ مشهوره و اوایل سال هر یک ازین تواریخ

مشهورست و عدد ایام ایشان که فی الجمله خفائی دارد در ضمن عبارتی که از مولانا

مذکور منقول خواهد شد ظاهر میشود متوجه آن نشده مشغول بذکر باقی مقدمات

باید شد بدانکه در میان منجمان مصطلح و مقررست که گویند از فلان ماه مثلا تا فلان

ماه بران و غرض ایشان ازین عبارت گاه تعیین عدد ایام و گاه تعیین عدد شهور

باشد یعنی ملاحظه کن که ما بین این دو ماه چند روزست یا آنکه چند ماه است

و حکیم درین قطعه از راندن اول سال تا آخر شهور مذکوره اراده تعیین عدد ایام

نموده نه شهور چنانکه خود تصریح بان کرده مولانای مشار الیه گوید طریق استخراج

مقاصدش چنانچه خود باز نموده مبنی بر تواریخ مشهوره است میان منجمان

و بعضی اصطلاحات ایشان از لفظ ابان که ماه هشتم است از تاریخ یزدجردی

رمه خواسته چه در آن تاریخ ماه را سی شبانه روز تمام گیرند و در تقاویم خمسه

مسترقه بعد از آبان ماه آورند بنابر قضیه که در کتب شمسی ذکر کرده هشت سی

با پنج دویست و چهل و پنج باشد که اگر بحروف رقم نهند برسمی که مصطلح
ایشانست از تقدیم اکثر و تاخیر اقل رمه بود بهمین منوال از مهرودی
که یکی ماه هفتم همان تاریخ و یکی ماه دهم است ری و شه اراده کرده
حاصلش آنکه در ری پادشاه شوی و از نیسان که ماه هفتم است
از تاریخ رومی ریب مرادست چه از ان هفت ماه چهار ماه را
که تشرین الاول و کانون الاول و کانون الثانی و آزارست هر یک
سی و یکروز گیرند و دو ماه که تشرین الثانی و نیسانست هر یک سی
و شباط را بیست و هشت و مجموع دویست و دوازده شود
که حروفش ریب است و مقصود از رجب که ماه هفتم تاریخ هجری است
رزست چه اهل حساب شهور این تاریخ را یکی سی روز و یکی بیست و نه
روز شمارند بترتیب پس از هفت ماه متوالی چون از اول سال
ابتدا کنند چهار ماه که آن اول و سیم و پنجم و هفتم است با
سلخ باشد و سه ماه که دویم و چهارم و ششم بی سلخ محسوب افتد
و جمله دویست و هفت باشد که رقمش رز باشد انتهی اما آنچه
در حل این مشهورست آن است که ملکشاه سلجوقی در خراسان و خواجه
نظام الملک وزیر او در شهر ری بوده اراده شاه آن بود که در فصل
خزان لشهر ری آید و سرکشی نماید و غرضی بدان متعلق بوده که پیش از

رسیدن فصل خزان و رفتن به ری و وزیر را بدان اطلاع افتد بی آنکه دیگری وقوف
یابد حکیم را مکلف بنظم این قطعه نموده و بر متتبعین کتب سیر پوشیده نخواهد بود که
بنا بر حل مشهور از ملکشاه ملکشاه ثانی که ممدوح حکیم است و این قصیده مصرع که
ای بهار ملک از عدل تو زیور یافته ه در مدح او گفته اراده باید نمود والا حکیم
ادراک ملکشاه پدر سلطان سنجر را نکرده و از شعرای مجلس او نبوده و بالجمله بنا بر مشهور
محصل مطلب بعد از استخراج رموز چنانکه ظاهر شد آنستکه ای وزیر ملکشاه ای آفتاب
ثانی عدل تو ره شبان است در جاودان بودن دولت تو کسی را شک نیست در فصل خزان
پادشاه به ری خواهد آمد یارب تا شراب اصل شادمانیست شادمان باشی و حل مطلب
بر نیمعنی اولیست آنچه در حلل مطرز مسطور است چه متعارف نیست که در مدح وزرا گویند
که تو پادشاه خواهی شد کما لا یخفی و اگر یا را در لفظ رای ساکن خوانیم نه مکسور تا خطاب
بملک باشد و گوئیم که بنا بر حل مولانا مشار الیه مقصد حکیم خطاب بملکشاه است
که در ری پادشاه خواهی شد یعنی ملک ری بتصرف تو خواهد آمد خدشه که هست
اینست که پادشاه ایران را ی گفتن موافق لغت و استعمال نیست فتامل و غالبا
صاحب حلل را داعی برین حل لفظ شوی و جوا اینست که بدل لفظ شود و خزانی
در بیت سیم قطعه نقل نموده و بعضی از متتبعین توهم کرده اند که این بیت که
بادی همه سال شادتا هست ه آب رخ اصل شادمانی در آخر قطعه میباید
چه متعارف آنستکه مدح را بدعا ختم نمایند و بعد از دعا دیگر شعر نگویند مگر در مدح

کسی دیگر چنانکه در بسیاری از قصاید حکیم که بعد از ختم مدح پادشاه عصر و دعا بر سر مدح وزیر
رفته جواب آنستکه آخر همین قطعه همین بیت است چه ختم مطلب باو شده و ابیات دیگر
چون بواسطه حل این قطعه اند گویا نه ازین قطعه اند **قطعه** چو اندر دعا قافیه دال گردد
چو لفظ مبادی مثل با منادی **بیت** یک قافیه سند عیبی نیاید ۵ بگویم که باید ز من
سند بادی **بیت** معادی مبادت و گر چاره نبود ۵ مبادی تو هرگز بکام معادی
مبادی بفتح میم جمع مبدا مبدا اول کارها **منادی** بضم میم ندا کننده **سند** بکسر سین و
سکون نون در لغة فرس حرامزاده را گویند و درینمقام از قافیه معیوب بسند تعبیر کرده اند
تا مشعر باشد بآنکه گویا شعر معیوب گفتن از شان ادیب نیست و اگر عیبی در اشعار
او باشد گویا آن شعر از دیگریست نه آنکه از زاده طبیعت او و او را از آن خبری نیست
معادی دشمنان باید دانست که حل این ابیات موقوف بر دانستن قاعده ایست
که قدمای اهل فرس در فرق میان دال مهمله و ذال معجمه گفته اند و آن قاعده آن است
که هر چه در یک کلمه مسبوق بحرف علة یعنی واو و الف و یا خواه متحرک و خواه ساکن
یا مسبوق بحرف صحیح متحرک باشد ذال معجمه است و الا دال مهمله ابن یمین فرماید
قطعه در زبان فارسی فرق میان دال و ذال ۵ با تو گویم کان بنزدیک افاضل
مبهم است **بیت** پیش ازو در لفظ مفرد گر صحیح و ساکن است ۵ دال دان
آن را و باقی جمله ذال معجم است ۵ و بعد از اطلاع برین قاعده پوشیده نخواهد
بود که در جمیع کلمات او آخر ابیات این قطعه بعد از الف ذال معجمه است الا در مبادی

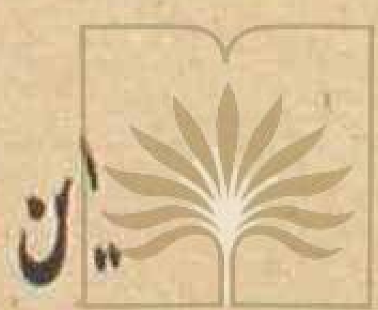

و معادی

ومعادی که کلمات عربی اند و قاعده اهل فرس در ایشان جاری نیست
محصل معنی آنکه اگر در دعا که کرده و خواهم گفت که ترا دشمن مباد و اگر از دشمن
گزیری نباشد و بی دشمن نتوان بود هرگز بکام دشمنان نباشی قافیه کلمه باشد
مثل مبادی و منادی یعنی معادی که بعد از الف دال مهمله است قافیه معیوب است
چه بایستی که ذال معجمه بودی چنانکه در ابیات دیگر چنین است چرا که اینجا
پیش نیست که آن معادی است و یک قافیه معیوب سهل است آن یک
قافیه را اگویم من سندباد نیستم که کلام من خالی از عیب باشد و این سندباد
حکیمی است که بعد از آنکه اسکوردیس پادشاه هند بمؤدب و معلم پسر خود او را
سپرد و بعد از سه تعلیم اثر تربیت ازو نیافت فرمود تا فیلسوفان قلمرو
او را حاضر کردند و از جمله هزار فیلسوف که حاضر شده بودند هفت فیلسوف را
بجهة تعلیم شاهزاده اختیار کردند و آن هفت فیلسوف بعد از ملاقات
و مشاهده شاهزاده استعفا نمودند سندباد حکیم متعهد تربیت او شده
شاهزاده را در عرض اندک زمانی در علم و آئین جهانبانی بدرجه رسانید
که سرآمد همگنان شد در کتاب سندباد بنظر رسیده که در معنی سندباد
حکیم خطا و در لفظش حشو ندیده اند و در لفظ منادی هم دال مهمله است
اما چون در ابیاتی بسته شده که در ایشان بتمهید بستن لفظ معادی
درین قطعه کرده در سلک ابیات مدح نشد بلکه جمله معترضه اند گویا

نه از ابیات این قطعه اند بنابرین حکم بعیب یکقافیه کرده واللّه اعلم **قطعه** این بترمد آن
بموصل آن سه دیگر در هرات ه کیست بهتر زین سه عالی درج دریای سخن ه یعنی ازین
سه دریای محیط سخن که امواج عالیه دارند یکی در ترمد ست یعنی ممدوح و دیگری در
موصل که جمال موصلی معمار کعبه ممدوح حکیم خاقانیست که دران زمان باحسان
وسخا معروف بوده وسیمین در هراتست که اثیر الدین هروی باشد و بتکبر
وجباری وظلم معروف عصر خود کدام یک بهترند **بیت** گفتم اورا حاشا للّه این تساوی
شرط نیست ه لاله هرگز کی کند رمحی و سوسن ناچخی ه یعنی جواب دادم که حاشا از
برای خدا یتعالی همین که هر سه دریا محیط باشد مساوات لازم نیست چه بسیار چیزی
مشابه چیزی دیگر باشد و کار مشبه به ازو نیاید نمی بینی که لاله برمح و سوسن بناچخ
میماند و کار رمح و ناچخ ازیشان نمیآید **بیت** این میان صوفیان باشد که هنگام خطابه
شیخ بابا را اخی خواند سلیمان را اخی ه یعنی این قسم سخنهای بی نسبت و سنجیدن
بی موقع کار کسانیست که مسامحه در طبع ایشان باشد و در حقیقت اشیا کماهو حقه
تعمق نظر فرمایند و لهذا مسامحه کنندگان عوام شیخ بابا را برادر سلیمان گویند
و طرف نسبت او سازند **بیت** زانکه گر در خدمت این صاحب صاحبقران
مدحتی گویم که حکمش طاعتت از فرخی **بیت** منتظم گردد ز ملک موصل و
حصن هرات ه امتحان را ان بهشتی غصه را آن دوزخی ه این دو بیت دلیل
بران عبارت است که این تساوی شرط نیست تقریرش آنکه اگر مدحی برای

این

اگر مدحی برای ممدوح بگویم مضمون مدح آنکه حکم مدح از تیمّن و تبرّک بمنزلهٔ طاعت الهی است

امتحان نماید و اثیرالدین هروی بدنفس و جمال موصلی نیک نفس بواسطه آنکه این معنی

بر هر دو ظاهر شود جمال موصلی میوه کشی و اثیرالدین هروی طباخی اختیار خواهند کرد

شاذج بشین معجمه بوزن فاعل نوجوان برزخ بفتح باء موحده و سکون راء

مهمله و فتح زا و سکون خاء معجمتین چیزیکه میان دو چیز حایل باشد ججی بضم جیم فارسی

یعنی بر روی او خیره شوی و عتاب کنی جل رشته ابوالفرج شاعریست معروف

از رونه که از جمله خراسان است فرخی شاعریست معروف از شعرای ارلعه

مداح سلطان محمود سبکتگین در غزنین هوالله تعالی

شرذمهٔ در تعریف علم قافیه نشو ونما یافته رحم الله معشر

الماضین قد تم بالخیر والسعادة

بسم الله الرحمن الرحیم وبه نستعین چون از شرح بعضی از قصاید حکیم و پارهٔ

از قطعات مشکله او واجب آمد اشارهٔ بعلم قافیه و صنعت شعر نمائیم و حدود

و حرکات و حروف آن باز نمائیم تا از علم قافیه و روی نیز طالبان و ارباب

معنی را اطلاع و استحضاری حاصل آید القافیة هی کلمة متاخر عن البیت بدانکه

قافیه را قافیه از آن گویند که در قفای اوست و قافیه در اصل یک حرف بود

و آن حرف را عرب روی گوید و روی از روا مشتق است و روا رسنی بود

که بران بار شتر بندند و چنانکه بان رسن بار شتر بسته میشود بآن حرف نیز

شعر بسته میشود که بی حرف روی شعر درست نبود و تکرار آن حرف لازم باشد
که در همه بیتها بجای معین آنحرف را سازند تا شعر درست شود و حرفی را روی
سازند که از نفس کلمه بود اما گفته اند که قافیه بر دو گونه است اصلی و معمولی
اما اصلی چون راست و ماست که کلمهٔ اصلی اند و معمولی چون هواست
و کجاست که کلمهٔ معمولیند که در اصل هوا اند و کجا اند که سین و تا با ایشان
پیوسته اند همه را ازین قیاس گیرند و قافیه اگرچه در اصل یکحرف است
و تابع او هشت حرف دیگر آید که چهار حرف پیش از حرف روی که
اصل قافیه است و چهار حرف بعد از روی و آن چهار حرف که پیش
از رویند الف تاسیس و حرف دخیل و ردف و قید
بود و آن چهار حرف که بعد از حرف روی آید وصل و خروج
و مزید و نایره اعداد حروف قافیه درین قطعه است قطعه
قافیه در اصل یکحرف است و هشت آنرا تبع ه چار پیش و چار پس آن
نقطه اینها دایره ه حرف تاسیس و دخیل و قید و ردف آنگه روی ه بعد از آن
وصل و خروج است و مزید و نایره و با این نه حرف شش حرکت آید
رس اشباع حذو توجیه مجری نفاذ بود و آن چهار حرف
که پیش از روی آید که اصل قافیه است الف تاسیس حرف دخیل
بقافیه هوس تعلق دارد و از شش حرکت نیز دو حرکت از آن

حرکات قافیه شش است
رس و اشباع و حذو و توجیه و مجری و نفاذ

این قافیه چون عاقل و جاهل که اینجا الف تاسیس و قاف و ها حرف دخیل اند
و لام روی و حرکتی که پیش از تاسیس آید آمد رس و حرکت دخیل اشباع
درین قافیه سه حرف و دو حرکت است واین خاصهٔ عرب است که اگر این الف و ها را
رعایت کنند لزوم مالا یلزم خوانند و اگر رعایت نکنند عیب نباشد که اگر
عجم با عاقل و جاهل مقبل و مشکل بیاورد روا بود اما چون عرب در مطلع الف
تاسیس تا آخر آن بیاورد و اگر نه عیب گیرند بدانکه قافیه نزد عجم سه نوع بود
مجرد مردف مقید مجرد چون قمر و شکر که را روی و حرکتی که پیش از
روی آمده توجیه این را یکحرف و یکحرکت است واین را مجرد ازان خوانند که یکحرف
و یکحرکت دارد مردف سه حرف آید با الف چون کان و جان و بواو چون
نور و حور و بیا چون دین و چین و قید نیز حرفی بود ساکن که
بجای ردف آید هر حرف که آید شاید چون مرد و درد و قند و چند
اینجا الف کان و جان و واو نور و حور و یای دین و چین و رای مرد و درد
و نون قند و چند قید ند و حرکتی که پیش از ردف و قید آمده است حذو است
آن چهار حرفی که پیش از حرف روی آید این بود و آن چهار حرف که بعد از حرف
روی آید اول حرف وصل بود که از پی روی و روی متحرک گردد چون بوصل
واصل گردد چون سرم و برم که اینجا را روی و میم وصل و حرکتی که پیش از روی
آمده توجیه و حرکت روی مجری اینرا دو حرف و دو حرکت است و حرفی

که بعد از حرف وصل آید حرف خروج بود و تا وصل متحرک نگردد حرف خروج از
پس آن در نیاید چون همسرمش و همبرمش که اینجا را روی و میم وصل و شین
خروج و حرکتی که پیش از روی آمده توجیه و حرکت روی مجری و حرکت وصل
نفاذ ست این سه حرف و سه حرکت است و هر حرکتی که بعد از روی آید خواه
یکی و خواه بیشتر آنرا نفاذ خوانند و حرفیکه از پی خروج آید مزید باشد
چون دلبرمست و درخورمست که اینجا را روی و میم وصل و سین خروج
و تا مزید و حرکتی که پیش از روی آمده توجیه و حرکت روی مجری و حرکت و
حرکت وصل نفاذ ست این را چهار حرف و سه حرکت است و حرفی که از پی مزید
در آید نایره بود چون گستمش و بستمش که اینجا سین اول روی و سین
دویم وصل و تا خروج و میم مزید و شین نایره و حرکتی که پیش از روی
آمده توجیه و حرکت روی مجری و حرکتی که از روی گذشت نفاذ است
اینرا پنج حرف و سه حرکت است چون نه حرف و شش حرکت در محل خود
هر یک دانسته شد اکنون از هر قافیه بیتی گویم و حروف و حرکت آن
باز نمایم تا روشن شود قافیه مجرد بیت چو بوی تو آرد نسیم سحر
فدا کیش کند دل روان جان و سر ه اینجا را روی و حرکتی که پیش از روی
آمده توجیه درین قافیه یکحرف و یکحرکت است قافیه مردف بالف
بیت گر بنوشم ز دست دلبر جام ه گردد م در جهان میسر کام

اینجا

اینجا میم روی و الف ردف و حرکتی که پیش از روی آمده حذو و درین
قافیه دو حرف و یکحرکت است قافیه مردف بواو بیت اگه نبود حسن
روی تو حور ه باد چشم بد از جمال تو دور اینجا را روی و واو ردف
و حرکتی که پیش از ردف آمده حذو و درین دو حرف و یکحرکت است
قافیه مقید بیت ای وحید ار سوی ز عالم فرد ه بنود در زمانه
مثل تو مرد ه اینجا دال روی و را قید و حرکتی که پیش از قید آمده حذو
و درین قافیه دو حرف و یکحرکت است قافیه با ردف اصلی و ردف زاید
بیت چون دل غم عشق روی او داشت ه در جان همه تخم مهر او کاشت
اینجا تا روی و الف ردف اصلی و شین ردف زاید و حرکتی که پیش از
ردف آمده حذو و درین قافیه سه حرف و یکحرکت است قافیه موصل
بیت تا که پیغام تو آورد نسیم سحری ه میکند خسته دلم در قدمش جان سپری
اینجا را روی مجری و درین قافیه دو حرف و دو حرکت است قافیه با وصل
و خروج بیت هر که در عشق صاحب قدم است ه در صف اهل عشق محترم است
اینجا میم روی و سین وصل و تا خروج و حرکتی که پیش از روی آمده توجیه
و حرکت روی مجری درین قافیه سه حرف و دو حرکت است قافیه
با وصل و خروج و مزید بیت چو بر سرو سهی برگ گلستنش ه چو
هر سو هزاران بلبلستنش اینجا لام روی و سین وصل و تا خروج و شین مزید

وحرکتی که پیش از روی آمده توجیه وحرکت روی مجری وحرکتی که بعد از روی آمده
نفاذ ودرین قافیه چهار حرف وسه حرکت است قافیه با وصل وخروج ومزید
ونایره **بیت** من ترا همسر ستمت ٥ بندهٔ چاکر ستمت ٥ اینجا را روی وسین
وصل وتاء اول خروج ومیم زاید تاء آخر نایره وحرکت روی مجری وحرکتی
که بعد از روی آمده نفاذ ست ودرین قافیه پنج حرف وسه حرکت است
قافیه با وصل وردف **بیت** در درون تخم عشق میکارم ٥ خون دل زان دیده میبارم
اینجا را روی والف ردف ومیم وصل وحرکتی که پیش از روی آمده توجیه
وحرکت روی مجری درین قافیه سه حرف ودو حرکت است ٥ نوع دیگر قافیه
شعر که آنرا شایگان خوانند وآن چند گونه آید اما آنچه مشهورتر است با الف
ونون آید که معنی جمع دهد از ان نیز چیزی چند بیاریم شایگان با الف ونون
بیت دریغا دور عیش وصل یاران ٥ دریغا صحبت زیبا نگاران ٥ اینجا را
روی والف که پیش از روی آمده ردف والف ونون که بعد از روی
آمده اند معنی جمع میدهند شایگانند وحرکتی که پیش از ردف آمده حذو و
حرکت روی مجری ودرینقافیه چهار حرف ودو حرکت است قافیه با شایگان
مغایب **بیت** کن اگر ماه روی دوست دورند ٥ عجب دارم که در روزی
صبورند ٥ اینجا را روی و واو ردف ونون ودال شایگانند وحرکتی که پیش
از ردف آمده حذو وحرکت روی مجری درینقافیه چهار حرف ودو حرکت است

قافیه

قافیه با شایکان مخاطب **بیت** در چمن تا سرو سیمین بر چمیده بهر چشم بد دعا بر روی دمیده اینجا میم روی و یا و دال شایکانند و حرکتی که پیش از روی آمده توجیه و حرکت روی مجری درین قافیه سه حرف و دو حرکت است قافیه با شایکان متکلم **بیت** چو دایم بادهٔ عشق تو نوشیمی نزد گر خلعت وصل تو پوشیمی اینجا **شین** روی و واو ردف و یا و میم شایکانند و حرکتی که پیش از ردف آمده حذو و حرکت روی مجری **و درین قافیه** چهار حرف و دو حرکت است بدانکه شایکان دو حرف ساکن باشد که معنی جمع دهد و آن بی روی آید وقتیکه روی متحرک گردد و نشاید که شایگان را روی سازند مگر با قافیه نونی که با الف ردف بود چون **جان و جهان** یک شایگان توان آورد چون **عاشقان و طالبان** و در قافیه دال که با نون قافیه بود چون **چند و قند** یکی توان چون **دیند و برند** یا مثل اینها و اگر بیش ازین آرند از عیوب قافیه شمارند و باید حرکتی که در قافیه آرند اگر فتح بود و اگر ضم و اگر کسر باید تا آخر آنها تغییر نکند و همان حرکت را آرند و ردف عبارتست از کلمه یا بیشتر که بعد از روی آید یک لفظ و معنی تا آخر شعر و ردیف را دال ساکن باشد و ردف را دال متحرک و میان واو و تا یا آید و هر کس علم قافیه را این مقدار بداند مستغنی است والسلام

والحمد لله رب العالمین وصلی الله علی محمد
و آله الطاهرین تمّ الکتاب بعون الله
الملک الوهاب فی سنه ۱۲۴۳

فی المناجات لمولانا ومقتدانا امام المشارق والمغارب
الحجة الله علی خلقه علی ابن ابی طالب صلوات الله علیه

هو

لک الحمد یا ذا الجود والمجد والعلی ... تبارکت تعطی من تشاء وتمنع

الهی وخلاقی وحرزی وموئلی ... الیک لدی الاعسار والیسر افزع

الهی لئن جلت وجمت خطیئتی ... فعفوک عن ذنبی اجل واوسع

الهی اذا لم ترعنی کنت ضایعا ... وان کنت ترعانی فلست اضیع

الهی اذا لم تعف عن غیر محسن ... فمن لمسیئ بالهوی یتمتع

الهی اجرنی من عذابک اننی ... اسیر ذلیل خاضع لک اخضع

الهی ذنوبی بذت الطود واعتلت ... وصفحک عن ذنبی اجل وارفع

الهی لئن قصرت فی طلب التقی ... فها انا اثر العفو اقفو واتبع

الهی اذقنی طعم عفوک یوم لا ... بنون ولا مال هنالک ینفع

الهی ترا حالی وفقری وفاقتی ... وانت مناجاتی الخفیة تسمع

الهی لئن اخطات جهلا فطالما ... رجوتک حتی قیل ما هو یجزع

الهی انلنی منک روحا ورحمة ... فلست سوی ابواب فضلک اقرع

الهی اقلنی عثرتی وامح حوبتی ... فانی مقر خائف متضرع

الهی لئن عذبتنی الف حجة ... فحبل رجائی منک لا یتقطع

الهی لئن خیبتنی او طردتنی ... فما حیلتی یا رب ام کیف اصنع

الهی تمنینی رجائی سلامة ... وقبح خطیئاتی علی یشنع

وهر مولود یکه در ثلث آخر سال
آید درشت سخن و بد عهد و ناسپاس
و بیهوده گو باشد والله اعلم

الهی حلیف الحب باللیل ساهر
یناجی و یدعو والمغفل یهجع
وکلهم یرجو نوالک راجیا
لرحمتک العظمی وفی الخلد یطمع
الهی فان تعفو فعفوک منقذی
والا فبالذنب المدمر اصرع
الهی بحق الهاشمی واهله
وبالحرمة الابرار هم لک خشع
ولا تحرمنی یا الهی وسیدی
شفاعته الکبری فذاک المشفع
وصل علیه ما دعاک موحد
وناجاک اخیار ببابک رکع

طریقه ختم سوره مبارکه واقعه باید از شب جمعه ابتدا نماید هر شب پنج مرتبه بخواند تا شب جمعه دیگر در آن شب شش مرتبه بخواند که مجموع چهل و یک مرتبه باشد و در هر مرتبه که سوره را میخواند یکمرتبه این دعا بخواند که مجموع چهل و یکمرتبه سوره مبارکه و چهل و یکمرتبه دعای شریف بوده باشد و هر که این دعا و عمل را بجا آورد درویشی و فقر از و زایل شود و توانگر گردد و هرگاه در جمیع ماهها اشتغال کند چندان مال و ثروت با و روی آورد که حساب نتواند نمود و از برای جمیع مهمات مجرب است و هر که شک آورد کافر گردد و دعای شریف این است

هر روز بعد از نماز بسم الله الرحمن الرحیم واجب بخوانند از علیم ادا

اللهم ارزقنا رزقا حلالا طیبا واسعا من غیر کد و استجب دعوتنا من غیر رد و نعوذ بک من الفضیحتین الفقر والدین بحق الامامین السبطین الحسن والحسین اللهم یا رازق المقلین و یا راحم المساکین و یا ذا القوة المتین و یا غیاث المستغیثین و یا خیر الناصرین ایاک نعبد و ایاک نستعین اللهم ان کان رزقی فی السماء فانزله و ان کان فی الارض فاخرجه و ان کان بعیدا فقربه و ان کان قریبا فیسره و ان کان یسیرا فکثره و ان کان کثیرا فبارک لنا فیه و ان کان حلالا فطیبه و ان کان طیبا فبارک لنا برحمتک یا ارحم الراحمین و صل علی محمد و آله الطاهرین

لغت رنک بر وزن سنک سی و سه معنی از برای رنک موضوع است ا معروفست و بعربی لون خوانند ۲ حصه و نصیب و قسمت بود ۳ عیب و عار

۴ محنت و آزار و رنج ۵ زور و قوت و توانائی ۶ روح و جان را گویند

۷ شتر قوی که از بهر نتاج نگاه دارند ۸ مال و زر و اسباب ۹ نفع

و فایده ۱۰ ژنده که درویشان پوشند ۱۱ طرز و روش و قاعده و قانون

۱۲ مثل و مانند و شبیه و نظیر ۱۳ نخچیر و بز کوهی و کاو دشتی ۱۴ ابستر

مکر و حیله و دغا ۱۵ ارستن و روئیدن باشد چه خود رنگ بمعنی

خود رو و رنگیدن بمعنی روئیدن باشد ۱۶ خوبی و لطافت ۱۷ خوشی

و خوشحالی و شادی ۱۸ خجالت و شرمندگی ۱۹ خون و لعل در شیان

۲۰ رواج و رونق کار ۲۱ مایه اندک و قلیل ۲۲ زر و مال دزدی

۲۳ قمار و حاصل قمار ۲۴ خداوند و والی و صاحب ۲۵ بد را

گویند که نقیض خوب است ۲۶ احول ۲۷ کنایه از اخذ و طمع باشد

۲۸ خال و نقطه سیاهی که بر جائی بگذارند ۲۹ شیرین کاری

یعنی مصدر فعل خوب شدن ۳۰ جلاجل دایره ۳۱ خشم با خجالت آمیخته

۳۲ شرم و حیا ۳۳ ناراستی و خیانت رنگ آزادان

کنایه از طرز و روش و قاعده جوانمردان باشد

سواد صورت کاغذی است مرحوم مجد الملک طاب ثراه نوشته نامه

فدایت شوم وکنا باجتماع کالثریا وصیرنا الزمان بنات نعش معقول

مجمعی و مجلسی داشتیم کاهیکه ظلمت هم و غم و غمام اندوه و الم غلبه داشت بدون

مولوی فرماید هفت شهر عشق را عطار گشت ٭ ما هنوز اندر خم یک کوچه ایم

مقصود از معنی شعر گویا این است یعنی عالم طبیعت و مرتبه نفس و مقام قلب و وادی سر و منزل خفی و مقام اخفی و مرتبه فناء فی الله را شیخ عطار طی نمود و ما هنوز در اول منزل طبیعت که پیچ در پیچ و خم در خم است از خواهشهای نفسانی و شهوات جسمانی و عزت و جاه و منصب و سایر اغراض و لذات سرگردان و حیرانیم خواجه فرماید چگونه طوف کنم در فضای عالم قدس که در سراچهٔ ترکیب تخته بند تنم و باصطلاح فقرای صوفیه شاید معنی دیگر داشته باشد

مولوی اسم مشتق است زاوصاف قدیم ٭ نی مثال علت اولی سقیم معنی شعر ظاهرا این باشد که اسماء الله آنچه باشد از صفات حقیقیه از سمع و قدرت و علم و اراده و بصر عین مسمی میباشند و همچنان که ذات حضرت واجب قدیم است اسماء او هم قدیمند مثلا علیم علم عین ذاتست قادر قدرت عین ذاتست سمیع سمع عین ذاتست و قس علی ذلک نه مثال علت اولی که بلسان متشرعه علت امکان بوده باشد که مقصود وجود مبارک محمدی است یا عقول عشره که اسم در اینها عین ذات نیست مراد از سقیم یعنی ممکن فنظر نظرة فی النجوم فقال انی سقیم ٭ ازلی آن گفت حق خود را سمیع تا ببندی لب ز گفتار شنیع زیرا که اگر اسم با ینها

[illegible]

من كلام مولانا ومقتدانا وشفيع ذنوبنا سيد الوصيين وقائد الغر المحجلين اسد الله الغالب علي ابن ابي طالب ارواح العالمين فداه المعروف بخطبة البيان صدق قائله

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله خالق السموات والارض وفاطرها وساطح الدحيات ووازرها وموطن الجبال وفاقرها ومفجر العيون ونافرها ومرسل الرياح وزاجرها وناهي القواصف وآمرها ومزين السماء وزاهرها ومدبر الافلاك ومسيرها ومقسم المنازل ومقدرها ومنشي السحاب ومسخرها ومولج الحنادس ومنورها ومحدث الاجسام ومقررها وضامن الارزاق ومدبرها ومكور الدهور ومكدرها ومورد الامور ومصدرها احمده على آلائه واوامرها واشكره على نعمائه وتواترها واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة تؤدي الى السلامة ذاكرها ويؤمن من العذاب وآجرها واشهد ان محمدا صلى الله عليه وسلم وعلى آله الخاتم لما سبق من الرسالة وفاخرها ورسوله الفاتح لما استقبل من الدعوة وناشرها وارسله الى امة قد شعر بعبادة الاوثان شاعرها والطمس لضلالة عبادة الاصنام آمرها وتقحم لجج غي الجهالة شاردها وفجر لغم شبهات فجور فاجرها ونهر على لسان الشيطان بقبول العصيان طائرها ونشم آكام

ساطح الدحيات ووازرها يعني پهن كننده ظلمتهاى شب و برطرف كننده ظلمتها

قواصف جمع قاصفات وقاصف باد سختى را ميگويند كه درخت را از ريشه بكند

خنادس جمع حندس است يعني شب بسيار تاريك

متواتر يعني متعاقب

شعر معنى دانستن است وتفطن در امر دانا را از اين جهت شاعر ميگويند

اقتحام برجستن چيزى در چيزى ودرآمدن

بو كشيدن را گويند

الاحکام بزخرف الشقایق ما کرها فابلغ صلی الله علیه وسلم فی
النصیحة ووافرها وغاص لجج بحار الضلالة وغامرها وانار منار
اعلام الهدی ومنابرها ومحی بمعجز القرآن دعوة الشیطان
ومکاثرها وارغم معاطس غواة العرب وکافرها حتی اصبحت
دعوته بالحق یاول زائرها وحجته بالصدق بقول شاعرها ونطق
ناصرها **ایها الناس** سار المثل وحقق العمل واقدم الوجل
واقترب الاجل وصمت الناطق ولبق الزاهق وحقق الحقایق
والحق الاحق وقلت الطهور وتفاقمت الامور وحجبت السرور
واحجم المغرور وارغم المهالک ومنعت المسالک وسلک الحالک
وهلک الهالک وعمرت الفترات وکثرت الحسرات واکدت ا
العمرات ولفت العثرات وقصر الامد وتأود الاود ودهش ا
لعدد واحش العدد وهجت الوساوس وذهبت الهواجس
وعطل العساعس وجدل النافس ولجة الامواج وخفت ا
لفجاج وضعف الحجاج واطرح المنهاج واشتد الغرام
واتحف الاوام وازدلف الخصام واختلف العرب واشتد ا
الطلب وصحت الوصب ونکص الهرب وطلبت الدیون
ونکبت العیون وفنن الفنون وسکت المغبون ونشاط ا

ونشط

زخرف بمعنی زینت و آرایش است
وافر بمعنی کامل
ارغم بخاک مالید
بینیها بینیهای عرب را
کافر بمعنی پنهان کننده
زارع را از این جهت کافر میگویند که دانه را از خاک پنهان میسازد
لبق
آب و نمک را میگویند

وشَطَّ النشاط . وهاط الهباط . وطَنَّت العياط . وعُجِز المطاع
وظلت الدفاع . واظلم الشعاع . وصمت الاسماع . وذهب ا
لعفاف . ورغب الخلاف . وسمج الانصاف . وامرج التعاف
واستحوذ الشيطان . وعظم العصيان . وتسلمت الخصيان . وحكمت ا
النسوان . وقدحت الحوادث . ونفث النافث . وعبس العابس
وهجم الرابس . وبانت الاحراز . وخافت الاعجاز . وظهر الايجاز
وبهر الرجاز . واختلف الهواء . وعظمت البلوى . واشتدت ا
الشكوى . واستمرت الدعوى . وقرض القارض . ورفض الرافض
وقعد الناهض . وسعد الفارض . ولحص الاحص . ولمص الامض
وعض الشاظط . ورض العاظظ . وتلاحم الشداد . ونقل الالحاد
وغر النقاد . وويل الرداد . وعجبت الفلاة . ونحت المقلاة . و
سلمنت الفلاة . وعجبت الولاة . واتصال الباذخ . ووهم الناسخ
وتجهرم السالخ . ونفخ النافخ . وزلزلت الارض . وصنعت القرض
وحكم الرفض . ونجم القرض . وكنت الامانة . وبدت الخيانة . و
خبثت الصيانة . وعزت الدهانة . واتحد العيص . واراح ا
لعنيص . وكرتم القميص . وكشكش المحيص . وقام الادعياء
ويال الاشقياء . وتقدمت السفهاء . وتاخرت الصلحاء . ومادت ا

و تاریک شد روشنی
میل کرد خلاف
خصی مرد
به آلت آگر سه

الجبال ۔ واشكل الاشكال ۔ وسبع الهكال ۔ وشعشع الوبال
وساهم الشجيح ۔ وامعن الفصيح ۔ وقهر الحرج ۔ واخذ لظم العجه
وكفكف البروغ ۔ وخدخد البلوغ ۔ ولضف المرفوع وتكتك ا
المولوع ۔ وقدقد الموعور ۔ وفدفد الديجور ۔ وافرد المانور و
غلس العبوس ۔ وكسكس الهموس ۔ ونافس المعكوس واحلب الناموس
ودعدع الشقيق وحرثم الانيق وحجب الطريق وتور الغرق
واراد الرائد وماد المائد وقاد القائد وحد الحد وكدا
لكد والخذ الخذ وسد المسد وعرض العارض وفرض ا
لفارض وسار الرالف ووقف الراكف وضال الفصل
وعال العل وفضل الفضل ونال المثل وشت الشتات
ولصوح النبات وسمت السمات والضرت الدبات
وكد الهدم وقصم الوصم وسنسب الوهم وسدم الندم
وآب الذاهب وذاب الذائب ونجم الثاقب وو صبا
لواصب وازور القمران واحمر الدبران وسدس ا
لسرطان وربع الزبرقان وثلث الحمل وساهم الرحل
وبنيه الوثل وعبعب القتل واقل الفرار ولضبت ا
لحفار ومنع الوجار وآنث الاقرار وكملت العشرة

وسدست الهجرة وعزة الكثرة وعمرة العمرة وظهرت الافاطس فحمت ادا

لملابس يوم الكساكس ويقدمهم العبابيس فيكدحون الحرائر

ويقدحون العشائر ويملكون السرائر ويهتكون الحرائر ويحيون

كيسان ويخربون الخراسان ويفرقون الجلسان ويلحون الدويليان

فيهدون الحصون ويظهرون المصون ويفتحون العراق ويهجون

الشقاق ويخشرون النفاق بدم براق فآه آه ثم آه آه لعرض

الافواه وذبول الشفاه ثم التفت يمينا وشمالا وتنفس الصعداء

املالا وتأوه اغنا وتأقف حزنا وتململ دففا وتوجد اسفا

وتنفس خشوعا وتغير حضورا فقام اليه سويد بن نوفل الهلالي فقال

يا امير المؤمنين انت حاضر ما ذكرت وعالم به وبتاويل ما اخبرت

فالتفت اليه عن كتب ورمقه بعين الغضب ثم قال له ثكلتك

الثواكل ونزلت بك النوازل يا بن الخبائث والمكذب الناكث

سيقصر بك الطول ويغلبك الغول انا سر الاسرار انا شجرة

الانوار انا دليل السموات انا انيس المسبحات انا خليل جبرائيل

انا صفي ميكائيل انا قائد الاملاك انا سمندل الافلاك انا سائق

منم سائق الله — منم کشنده فرشتگان — منم مرغ آتش فلکها

الرعد انا شاهد العهد انا سرير السراج انا حفيظ الافلاك انا

قطب الديجور انا بيت المعمور انا زاجر القواصف انا محرك العواصف

منم مرکز شبهای تاریک — منم نگاهدارنده بادهای ریشه کن — منم جنبانندهٔ بادها

انا مزن السحائب. انا نور الغیاهب. انا شرف الدوایر. انا موثر المآثر

انا کیوان الکهان. انا شان الامتحان. انا شهاب الاحراق. انا

مواثق المیثاق. انا عصام الشواهد. انا سهام الفراقد. انا شعاع

العساعس. انا جون الشوائس. انا فلک اللجج. انا حجة الحجج. انا مهمن

الامم انا فصیل الذمم. انا سماک البهو. انا امام العفو. انا سبب

الاسباب. انا امین السحاب. انا مسدد الخلایق. انا محقق الحقایق

انا جوهر القدم. انا مرتب الحکم. انا منیة الآمل. انا عامل العوامل. انا

حضرت شاه اولیا ارواحنا فداه درین خطبه شریفه کانها خبر

بیده آن حضرت از اسرار مکنونه و اخبار آخر الزمان و خرابی مملکت

خراسان و ظهور فساد در ملک عراق و خروج سفیانی

و آمدن دجال و قتل نفس زکیه و تسلط کفار و تغلب دزدان

و ریختن دمار مسلمانان و تاراج اموال مردمان و ناامنی راهها

و تزلزل شهرها و گرانی نرخها و بی انصافی اغنیا و

بطاقتی فقرا و نفاق علمای سوء و احتکار حضرات عالمان

بی عمل و رفتن شرم از زنان و بدینی امینان بی ایمان

و گرفتن شغل از بزرگان و در کار آمدن اطفال امر دینی

و تسلط کوچکتران به بزرگتران و سایه فتنهای آخر الزمان

جامی علیه الرحمه

نفحات وصلک اوقدت جمرات شوقک فی الحشا
ز غمت بسینه کم آتشی که نزد زبانه کما تشا

تو چه مظهری که ز جلوه‌ات
کند ذره ذره لامکان که خوشا جمال ... بسکون

بتو داشت چو دل خسته خون ز تو بود جان بجان ...
فتحیرتنی فجعلتنی متحیر ...

دل من بعشق تو می‌نهد بره وفا قدم طلب
فلئن سعی فبه سعی ولئن مشی فبه مشی

بشکنج زلف تو در شکن گره‌ای شکسته دل ...
بگره گشایی زلف خود ز تو ... ورد عاشقان

همه اهل مسجد و صومعه پی ورد صبح و دعای شب
من و ذکر طلعت و طره تو من الغداة الی العشا

چه جفا که جامی خسته دل ز جفای تو می‌کشد
قدم از طریق جفا بکش سوی عاشقان جفاکش

جامی

[illegible] ایران سکندر جوان [illegible]
[illegible] این پایه [illegible]
یا کاتبی [illegible] عشقش
گفتم چو آن و عقلم [illegible]
آورده [illegible] آن ایجاد [illegible]
گر زرد [illegible] و آن [illegible]
به پرده گی کیست [illegible]
خوش می رود در چشم آن [illegible] چشمه روان
سرو [illegible] نشسته [illegible] عشرت
ز [illegible] محراب آورده روی [illegible]
عاشق گرفته قبله آن [illegible] جانان
محمل ببند امروز ای ساربان جانان [illegible] بسته کاروان
گر آب چشم ما [illegible] آوردم
جامی عشق خوبان [illegible] گفت [illegible] بشنو آن حدیث
این نکته بشنو [illegible]

[illegible] جان جلوه میکند [illegible]
[illegible] صوت پرده [illegible] گوش
[illegible] از لباس [illegible] از کسوت [illegible]
[illegible] نام و [illegible] صدا

درین [illegible] خلاص
[illegible] خویش [illegible] خدا
درین کار [illegible] نامه [illegible]
درد [illegible] شعور [illegible]
جامی ره [illegible] غیر عشق نیست
گفتیم والسلام علی تابع الهدی

وله

صدای [illegible] بنیاد [illegible]
خدا [illegible]
نقاب [illegible]
[illegible]
[illegible] قدوم [illegible] آباد
شرف [illegible] خراب
بام عشق آن [illegible]
خدا [illegible]
[illegible] سکندر [illegible]
گر [illegible]
[illegible] جامی [illegible]

وله ایضاً

یا من بدا جمالک فی کل ما بدا
بادا هزار جان مقدس ترا فدا

جامی

قوانه خط چمن زیبا عذاران
علیکم بحسن الخط ای دوستداران

شود تازه ز خط خطه کهن نمونان
بدان گونه که سبزه از باد بهاران

سیاه خوش فشان می‌چکان از رخ و بند
بهم بر زن وقت پیشه کاران

قرارت نه زین بود با یار اول
که باشی قرار دل بیقراران

نه مانع چه بود اینکه گشتند آخر
چنین نا امید از تو امیدواران

قدح گیر جامی که جز می نبخشد
فراغت ز درد سر هوشیاران

وله

عارضست این یا قمر یا لاله حمراست این
یا شعاع شمس یا آیینه دلهاست این

چشم تو جادوست یا آهوست یا [illegible] این
یا دو بادام سیه یا نرگس شهلاست این

زلف تو زنجیر یا قلاب یا مشک ختن
سنبل تر یا سمن یا عنبر ساراست این

کوی تو کعبه است یا فردوس یا خلد برین
یا گلستان ارم یا جنت الماواست این

یارب این طاق است یا محراب یا قوس قزح
یا هلال عید یا ابروی یار ماست این

یارب این خورشید تابان است یا ماه تمام
یا فرشته یا پری یا شوخ بی پرواست این

قمری باغ جهان یا طوطی شکرزبان
بلبل با خانمانست یا جامی شیدا [illegible]

وله

[illegible]

داد جامی به تلخکامی جان
هیچ کامی نه [illegible]

شکار آهوی شیرافکن اوست
بصحرای ختن هر جا غزالیست

خیالش تا بچشم جای کردست
همه عالم به پیش من خیالیست

نشانه از تیر [illegible] سینه ماست
بروی‌اش هر کی افتاده خالیست

ز کیوان برتر است ایوان وصلش
خوشا مرغی که او را پر و بالیست

بهر پهلو که گردد دل ز هجرم
بر او حرف غم فرخنده فالیست

نه مشکلست اینکه جامی [illegible]
گرفتاران دل را خوب حالیست

جامی

[illegible]

من و بوسیدن آن ساعد سیمین چه خیال [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

که روان آمده [illegible]

بصد حشمت سلیمان وار میدید [illegible]

که مور خسته [illegible]

سر من زین پس و خاک در پیر مغان جامی

چه رخ بر آستین زاهد خلوت نشین مالم

وله

دل برده ز من عشوه گری فتنه نمایی

سرکج کلهی شنگ قبایی

زرین کمری چهره نمایی

در حسن و لطافت چو پری چهره نمایی

در سرکشی و ناز چه شوخی چه بلایی

من کی بوصال تو رسم این بس که رسد [illegible]

روزیکه شوم خاک سبو سازم کف پایی

[illegible]

تو خنده زنان [illegible] زمین

من گریه کنان [illegible]

یارب ز چه خرسند شود جامی بیدل

روزیکه نماید ز تو تشریف جفا [illegible]

وله علیه الرحمه

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] که پی محمل [illegible]

بانگ زد [illegible]

پیش رقیبم [illegible]

گفت کای [illegible]

بگفتمش [illegible]

گرچه عمر [illegible]

گفت جامی [illegible]

تا بسر منزل جانان برسی [illegible]

وله ایضا

[illegible]

دلم زان نرگس جادو بعشوه در بند است

کز آن گیسوی خط هرگز نه پیداست

خورش دل چگونه پرسم کان گل اندام

رخاره آنرا بیانه که هرگز نه پیداست

جدا زان به چه سان [illegible] دل را

کسی پیچان نقاب هرگز نه پیداست

بلا یا بغم خان و جای

خلاصی زین بلا هرگز نه پیداست

وله

دوستا چند کنم ناله بیمار دل

کس گرفتار مبادا بگرفتار دل

کوی تو منزل دلهاست کسی خیز نکند

که نیاید ز زمین بار بسیار دل

انکه بر زار دل بشکن انکار ما

گوش بر سینه من تا شنود زار دل

مدتی هجر تو [illegible] صبر نکو است

که درین واقعه صعب کند یاری دل

خوانده ام قصه عشاق و لیکن نشنیده ام

خر جفا کاری دلدار و وفاداری دل

الا یا ربیع سلمی [illegible]

زجامی گر کسی پرسد که جا

تو شاخ نازکی تو کجا و خاشاک

محتشم

من از عمر گرامی [illegible] نگاری

نگاری کرده ام [illegible] دل

زلیخا طلعتی [illegible] کرده ام

مصر دلبری [illegible]

[illegible] محمل [illegible] کرده ام

بجان آن [illegible]

[illegible] کرده ام

ز نقصه کوه [illegible]

مهی رزین عصابه چون هلال ابرو چشم افتاده

بلند اختر سواری تا جداری کرده ام پیدا

محتشم

بگو ای باد آن پرخیل رعنایان نگاهی را
سرکج افسر آن تاج زرین کلاهی را
مه مجنون کدا زان آفتاب مضطرب سیما
شه آشفته حالان خسرو مجنون سپاهی را
که ای سلطان حرم دل چه از مشغولی تنها
سر غوغای دیوان نیست خلوت دوست شاهی را
تجلی گه چه بخراشی دست حاجبان را
نهان از عرضهای سر بمهر دادخواهی را
چه چشم کم حجابان می‌بینی خود بینی بپا آور
نگهای حجاب آمیز حیرت نگاهی را
جز کذب تهمت آید شادمی آگاه خواهی
که بیرون آری از زندان تهمت بیگناهی را
مباش ای محتشم تا امید ادی که می‌باشد
غم امیدواران گاه گاه امیدگاهی را

مشتاق اردستانی

محوان ودیرم بکعبه زاهد بناله مطرب بغمزه ساقی بعقل نازی حکیم تا کی بخته دانش خرد بردی چو فرصت عیشش به ده دل
که برده از کف دل من انجا بعشوه ساغر بکریه مینا بفکرت ازه بمنشود طی اگر رسد خس بقعر دریا رخ ارنماید حقت جا صل

بمحمل ای ... [illegible]
صبا بیا می ازمهربانی [illegible]
قادم از ما چه نالیده دل
درین بیابان زناتوانی
بپیغوای از ره ایابا
که کرده غوغش بکوه مه
ز آفتابی درآ ضطرابم
ربوده مهری بی تو دره تابم
دگر چه حاصل زبی‌تابی
گر قسمت این شد زروز ازل
لب ار زبان دل بتابی
چو رفت دردت بعیش دنی
چو نقش پنهان چه آگاهی
گر آیتی ... بحیثیم تو ران
تمام عالم بجستجویت بکعبه بومن به زیر پا

جامی رحمه

زهی مثالی که چون شمائلت ز بنا نقشی نبسته [illegible]

[illegible] نغمه بلبلی بعشوه [illegible]

نخنده شیرین [illegible] که در گلستان [illegible]

قدم برفتن [illegible] و قرآن [illegible]

روان شود چو اشک و آتش [illegible]

سرو عیش و شراب با ما صفای باغ و جمال ساقی

[illegible] وین گوهر سخن

از این [illegible] نصیحت [illegible]

چنان زاهد [illegible] که ما [illegible]

اگر لطف کند [illegible] و عالم [illegible]

[illegible] روی [illegible] مصر [illegible]

کرشمه [illegible] چو پاره [illegible]

تو ماه فارغ ز مهر و ما [illegible] اضطراب عشق [illegible]

مقیم ساحل [illegible]

قرین درد و [illegible]

که [illegible]

فلک که دارد چنین [illegible]

چو چشم مست [illegible]

لحی بکاشن همیشه دوران یکی بقصش همیشه جانان صلای عیش و صفای محفل ستاده ساقی نشسته خوشدل أحن شوقا الی دیار لقیت فیها جمال سلمی

ترا کمان این که قامت آمد ز فکر دان خیال دانا نخنده آن به چنانکه ساغر بگریه عاشق چنانکه مینا ولی که هر ساله از آن نوا نوید وصلی بجانب ما

زهی جمال تو [illegible]

فان [illegible]

ز عشق تو [illegible]

ز زبانی [illegible]

[illegible]

که دانم [illegible]

باز گفتی [illegible]

[illegible]

اگر بجور [illegible]

[illegible]

[illegible]

جامی

از این [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

تا به دل نبود آرزو چیست مدعای
گر چه پیش حال دل از آرزومند [illegible]
وگر بدور تو صافی چنان بود خرسند
که رفت عمرش و از خود نه خرسند است

وله علیه الرحمه

عشق را آغاز هست انجام نیست
صبح را در این ولایت شام نیست
از تغافلهای صیادم بجان
ورنه ما را کم از شکنج دام نیست
جام جم هم خصه پیش جم خوشست
دست هر کس قابل این جام نیست
عاشقان آسوده‌اند از نام و ننگ
در دیار عشق ننگ و نام نیست
ناصحا [illegible] همراه
جان عاشق منزل آرام نیست
صافیا تکرار مطلب تا بکی
گر کسان را حاجت ابرام نیست

[illegible]
تا در میانه [illegible]
صافی بجام و شیخ بطامات برده دست
تا با پری بمیکده زین میانه کیست

وله

خوش وقت عارفی که ز کون و مکان گذشت
بگذاشت این جهان بجهان و از آن گذشت
آری گذشت روز جدائی ولی دریغ
با من نبود دوست که عید جهان گذشت
ساقی بیا بباده که باد بهار خوش است
مطرب بیا بعود که فصل خزان گذشت
زنهار پیاده گرت قصد منزل است
جدی که هر که بود شد و کاروان گذشت
اشک من است آنکه بهفتم زمین رسید
آه من است آنکه ز هفت آسمان گذشت
صافی مگر بتیغ شهادت حیات یافت
[illegible]

صافی

مسلّم خوانده است یار و باورم نیست
که این آب رخ و آن اخترم نیست

نمیدانم چو دیدست اندران رخ
مرا این دل که یکدم در برم نیست

روان زاهد که با معشوق خویش است
سر حور و هوای کوثرم نیست

الا ای ساقی و صاحب کرامت
بمن بنما که می در ساغرم نیست

شکسته [illegible] در دل و ریغا
که غیر از دل مکان دیگرم نیست

کدامین داستان است از محبت
دگر صافی که ثبت دفترم نیست

وله

بیار باده که با جهان نخواهد ماند
جهان بماند و ایام ما نخواهد ماند

بیا که شیوه گلچین و ... ... این است
گل و صبا و درین بوستان نخواهد ماند

بهار عمر غنیمت شمار و باده بنوش
که نخل عمر همیشه جوان نخواهد ماند

در دبستان تو گر جور پاسبان این است
کسی بکوی تو جز پاسبان نخواهد ماند

من این رخنه گل تا شکفته دانستم
که هفته دگر از وی نشان نخواهد ماند

به دیده تا نم اشکست جهد کن صافی
که آب چشم تو دایم روان نخواهد ماند

وله

مرا آن روز گریان آفریدند
که آن گلبرگ خندان آفریدند

پریشان خود ندانند اهل نظر را
بتان موپریشان آفریدند

چو دیدند آن خط و طرف بناگوش
اساس کفر و ایمان آفریدند

چنین با بست اندر راه اسلام
بنا از در زنجیران آفریدند

از آن روی و از آن کوی و از آن موی
گل و گلزار و ریحان آفریدند

پس اندر هر دلی دردی نهادند
به هر یک درد درمان آفریدند

بجز درد دل صافی که آغاز
علاجش دادن جان آفریدند

وله

کاروان نسیم ... ... آید
با نسیم بهار می‌آید

این نسیم از بهشت خواهد آید
یا از آن زلف مشکبار آید

یار از آن روز نه با ما ... ...
یار آن روز نه با ما آید

لبش ... بوسه ... ...
... ... می‌آید

دوستان ضبط جان بکنید
کان بت جان شکار می‌آید

کاش دانستم این متاع مراد
از کدامین دیار می‌آید

دل و دین آنچه بود برد و کنون
از برای چکار می‌آید

از باد سحر است خوش بیز تو میآید
این باد مگر امشب از کوی تو میآید

اینک ز ریاض خلد بگذشت نسیمی خوش
یا باد بهار است این یا بوی تو میآید

[illegible]

چشم غزالان دل از کف نتوانند برد
این شسته نگار ز بهار آهوی [illegible]
باروی گلم بسا سیل است از [illegible]
اما حکیم شسته ام از روی [illegible]
گر رفت از تن جانم غم نیست چو [illegible]
گرفتن بچو رود و بیرون هم بسوی [illegible]
اشعار چنین دلکش طبع خوش [illegible]
یا آب حیات است این یا جوی [illegible]

و له

رسید سبزه و پیرایهٔ چمن [illegible]
رسید باده و یاران [illegible]
کسان که صرصر دی [illegible]
نسیم گل [illegible]
بقصد جلوه [illegible]
ولی چه سرو [illegible]
گلی بچیده و خاری [illegible] شکسته
جفا نگر که در بوستان پابستند

ازین که سرو و گل اکنون زجای می رفتند
بکنج عیش خوش آنان که در چنین فصلی
یکی دو هفته هنوز از بهار ناشده طی
مبین بدیده گدایان عشق کاینان را

توان شناخت که در دام عشق پابستند
سر خمی بگشودند و در فرو بستند
بسا که توبهٔ هفتاد ساله بشکستند
[illegible] دیده بظاهر اگر تهی دستند

[illegible] غمزه [illegible]
[illegible] از دل صافی که این [illegible]
که می [illegible]
شد آنکه دست دعا [illegible]
راه دوست همه [illegible]
خوشا فراغت آنان که لقمهٔ عمر عزیز
دران دیار که پیر و جوان همه [illegible]
بیار باده که از عقل [illegible] هشیار
تو خاستی همه [illegible] خویش
چه سروهای چمان بود در چمن [illegible]
همه تو در دل عشاق [illegible] است
[illegible] سپندی وجود [illegible]
بسی زرفت که زنجیر عهد [illegible] گسستند
[illegible] پیمان [illegible]
ز جام عشق [illegible]
در لطیفه [illegible] صوفیان [illegible]

گر بند بند من ز نکویان جدا کنند
بهتر از آنکه میل جدایی ز ما کنند
اطوار دوستان همه لطف است ای عزیز
بگذار اگر وفا نکنند و جفا کنند
یکبار هم بگو ز در ما طمع کنند
باشد که منع خویشتن از منع ما کنند
گفتن چنان خوش است که همچون نگار ما
دشنام اگر دهی به مقابل دعا کنند
داروی درد ما همه در کوی دلبر است
آنجا اگر دوا نکنند از کجا کنند
تا دیگران به درد و بلا خو چنان کنند
بگذار تا بیار به ما ... نشینند
تا جور دلبران به ارادت چو ما کشند
دیگر به لطف لعبت چین ...
تو دوستان نگر که به بیگانه آشنا
کردند از آنکه خون به دل آشنا کنند
صافی بخانقاه کسی کارساز نیست
روشنایت به بتکده در دیر ... کنند

وله

ثنائی که جز برای تو باشد
نخواهم کز ثنای تو باشد
هر گل که بنگرم بوی تو که باشد
تو باشی یا در آن جایی تو باشد
هنوز آن سرو از باغی ز... است
که بالایش چو بالای تو باشد
ز حال آن تماشایی ...
که چشمان تماشایی تو باشد
گذشتن قبول از هر چه سودا
بیازاری که سودای تو باشد
خنک آن دل که دلدارش تو باشی
طلبکاران سری که در پای تو باشد
سرا کان تاج شاهی را نخواهد
سری باشد که در پای تو باشد
پس از مردن هم از صاحب عجب نیست
اگر مضمون سیمای تو باشد

وله

آه اگر از دل من آه برآید
ناله زار ما ز فغان ... برآید
سنگ بکوشش ... برآید
از دل سختش ... آه برآید
روز شبم همه ... برآید
پیک بشارت ... برآید
شب همه گویم که آن ستاره رخشان
نیست عجب گر ز صبحگاه برآید
پس از دل باره دیگرم بچه افتاد
تا چه کند چرخ و کی ز چاه برآید
تو نخزد از خلق گوش اگر ...
از در و دیوار دادخواه برآید
بوی گل و بانگ مرغ خواست که دیگر
نعره صوفی ز خانقاه برآید
گر تو بخواهی گناهکار ...
شخص ثواب از در گناه برآید

کاشت متقابل شعوری به تو یکی شب
تا دل به بین از اشتباه ...
آتش عشق آن نکرده است که صبا فی
گر بشود خاک از و گیاه برآید
ور نه
شب آمد و وقت باده ...
تا به ... حکیم دیگر شب
لب بود که به لبشم نهادی
تا جان من آمد به لب
صافی ز عدم ملک هستی
از شوق تو بسیم غبغب آید
ولی
نوشش لب بین که آب دندانش
در زد آتش به لعل خندانش
سرو تا زنیزان ندیدم ...
که زند مهنش از گریبانش
بلبلست این نه زیر پیراهن
یا چراغی نه زرد داماش
دیدم ای باغبان نمی ماند
تا گلستان بنا بستانش

نجابت رسید ... ... ادی
تا بسر ... [illegible]
... چون ... قایب
تار و ابود ... چون ... باشد
برد هم این ...
جان گداخت ناله صبا فی
ندر گوش دل به افغانش
ابن یمین علیه الرحمه
هنگام نوبهار است ...
در یاب ساقیا که تو خوری ...
... جنتیست
به بند همچو ... ... کلاه ...
به خاک در ...
می نوشش اگرچه از ره شعبان ...
کاندیشد ...
سر جام ...
... ز ازل ...
جام از دست دوست بود ...
آنجا که وصل اوست چه ...

شیخ فریدالدین عطار

آنکه اندیشه وصلش مدد جان منست
گرد خاک قدمش چشمه حیوان منست

گفتمش باده مخمور فاش که دو و هم
گفت ساقی به بر آن جام که دوران منست

گفتمش عاشق آن ماه تمامت شده ام
گفت روشن بکن این قصه که نقصان منست

گفتمش جان و دل از روی پریشان نمست
گفت در بند سر زلف پریشان منست

گفتمش غنچه به پیراهن چرا تنگدل است
گفت از واسطه پسته خندان منست

گفتمش خط تو بر خون من آورده براتست
گفت فرمودنش اولیست که فرمان منست

گفتمش بر گل رویت که سراید گفتا
روح عطار که او بلبل دستان منست

این چه داغیست که از عشق تو بر جان منست
وین چه دردیست که سرمایه درمان منست

زلف و رخسار تو کفر آمد و ایمان باهم
این چه کفریست که سررشته ایمان منست

دل یعقوبم از او یوسف جان زار بسوخت
زیر لب گفت که در چاه زنخدان منست

رسم عشاق وفا خوی شما نیست بعهد
وین حکایت نه بعهد تو و دوران منست

[illegible]

به دل من تو جانشانی که بود خاشاکی
خار و خاشاک ز جفای تو گل و ریحان منست

گره موی تو قیدیست که بر پای دلست
برقع روی تو نعمای است که بر جان منست

شیخ میگوید من از دست مده سلمان دل
دل من شیخ بر آن که نظر با من است

دل من پی او و عشق این اندر پی دل
عشق سلطان دل و دل شده سلطان منست

وله

خوشا دلیکه گرفتار زلف دلبند است
ولیست فارغ و آزاد کو درین بند است

بتیر غمزه مرا صید کرد و میدانم
که هیچ صید به این لاغری نیفکند است

علاج علت من میکند لبش شربت
لبت که چاشنی صبر کرده افکند است

فراق بر دل نادان چه برگ کاهی نیست
ولیک بر عاشقان همچو کوه الوند است

طریق باد به ... را زشته سو...
بیا ببین که بیابت پادکان چندانست
حدیث واعظ از بلبل سخن که شنوده
کسی که غنچه صفت گوش دل ورا کند
میانه من و تو صحبت ارچه امروز است
دل مرا از ازل با تو پیوندی است
دل از محبت جانان که بتو آید کنده
نگر کسی که دل از جان چو نیست برکندست
اگر تو ملتفت من شوی و گر نشوی
رعایت طرف بنده رضا وندا
ز خاک کوی چه چشم آن که سلمان را
بخاکپای و بر کوی یار سوگند است

وله علیه الرحمه

آب چشمم باز دل یک یک بمردم باز گفت
عاشقی و مستی و دیوانگی نتوان نهفت
چند روز عشق را زدار داشت مطرب در سماع
کو فرو مگذار تا پیدا شود راز نهفت
آتش سوز غمش چون سینه بریان نیافت
کوهر از دلم چو دیده گریان نسفت
تا خم ابروی شوخ او به پیشانی ...
در سر زلفش دل انگار پریشانی است حیف
دست هجرانم از سینه خار غم ...
تا ازین خار غمم دیگر چه گل خواهد شکفت
زینهار از ناله شبهای من بیدار باش
این زمان شبهاست تا از ناله من کس نخفت
در صفات عارضت تا نقش می بندد فلک
کس سخن نازکتر و شیرین‌تر از سلمان نگفت

وله

آمد برج عاشقان ماه ثریا منزلت
ای ماه مهر افروز من با دامنت ... منزلت
خلوتسرای چشم و دل این نشسته و آن رفته ام
فرما و بنشین ای صنم هر جا که میخواهد دلت
تو سرو باغ خلقی از جوی جان ...
یا شاخ طوبی کاسمان ...
من میوه عشق ترا در جان و دل جا کرده ام
کامد بر ... گل ...
بنشینم خاک منزلت تا بشد که رها کند
ای شاد در جان من ...
باشد که زین غمها فرج یابم ... بخت مقبلت
از حاصل هر دو جهان بهر رضایت میدهم
گر زانکه حاصل میشود سلمان بس است این حاصلت

من کلام شیخ اوحد الدین

زمانی خاطرم خوش کن ز وصل روی گلرنگت
که دل تنگم ز سودای دهان همچو چاک تنگت

ازان چون مهر زر دایم فرو بسته است لب کارش
که مهر زر همی ورزد دل به مهر چنین سنگت

گناه هر که در عالم بیامرزد ز بهر تو
اگر پیش خدا آرند فردا بهمین ننگت

نگین بنهان چشم من بیاض روز روی خود
که ما را کرد سودائی سواد زلف شبرنگت

ترا با اوحدی جنگست و ما را فکر آن در دل
که سر در پایت اندازیم اگر باشد سر جنگت

وله علیه الرحمه

آن ترک پری چهره که مانند فرشته است
یارب گل پاکیش ز چه ترکیب سرشته است

الحق توان داد که با لطف وجودش
بنیاد وجود دگران از گل و خشت است

زین پیش مده وعده فردای بهشتم
کام دل نقد از رخ او خانه بهشت است

با قامت او هر که نشاند پس ازین سرو
بسیار کند سرزنش سرو که گشته است

گفتم که بگوییم یکیسی در دل خویش
او خود بجهان یکدل بی درد نهشته است

جانرا نبود قیمت و دل چیست براو
پس نام چنینها نتوان برد که زشت است

ای اوحدی اسم نبی بخط او نه
کام دو بکسی خود گشته از این خط نوشته است

شاه نعمة الله ولی

هرگز نبود عاشقی در راه سلامت
رندان نگریزند ز مستان ملامت

تو میر خراباتی و ما مست و خرابیم
رندانه درین میکده بیابیم سلامت

سر در قدمت بازم و پای تو ببوسیم
دست من و دامان تو تا روز قیامت

بر خاک درت هر که نشیند نتوان یافت
در صد خرابات بصد عز و کرامت

گر دل نفسی نقش خیالی دگری بست
جان بشکست بکنیم ابلکه بغرامت

از خال بنی دانه و از زلف کشی دام
مرغ دل خلقی همه افتاده به دامت

می نوش کن ای سید رندان خرابات
شادی حریفان که جهان باد بکامت

سید جلال عضد

مائیم و غم عشق و سر کوی ملامت
گم کرده رهی بی‌خبری جسته ره سلامت

شهریست پر از فتنه و راهی پر از آفت
ما روی بسفر کرده و در پی ... آفت

رفتی و ببستند ز کف دست ارادت
دست من و دامان تو تا روز قیامت

من بنده رفیقان موافق که ...
زان رو شده‌ام ... ملامت

هر کس که نصیحت ز عزیزان نکند گوش
بسیار بخاید سر انگشت ندامت

اشکم که بر خاک تو مالست نشانم
بر گوشه چشمش بصد اعزاز و کرامت

وین طرفه عجیبست که دارد دل ما
ز آنکه حدیثست چو ابروی تو قامت

عیاره که منصوب شود بهمه کار
آنست که بردار زنندش بعلامت

هر شب که جلال از غم دل آه برآرد
سکان سموات بنالند تمامت

بنشین نفسی کز منت نیست ملالت
دور از تو نگه کن بچه روزیم و چه حالت

دلها چو همه شاد بحالند سبب چیست
من از تو چنین شاد و تو از من بملالت

جز هوش و خرد نیست کسی دشمن عاشق
خوش حالت سرمستی و ایام جهالت

زاهد تو و شیر و عسل و روضه رضوان
ما و می و آتشکده و کنج ضلالت

شبها ز دلم ساعد ... مطلبه باد
بنگر بیکجا میکشدم باز دلالت

در پای سگت دوش فکندم دل بریان
وامروز همه روزه کبابم ز خجالت

ای سعد اگر حرمت غمهاش نداری
هر خون که خوری در غم او نیست حلالت

ابن یمین

ای قبله صاحب‌نظران روی چو ماهت
وی فتنه دوران مه چشم سیاهت

صد جا بنهد حسن تو خورشید فلک را
چون از گل سیراب دمد مهر گیاهت

بیم است کز آن ... ز رخ زیبات
در غایت لطف ... نگاهت

عذر گنه شیفتگان روز قیامت
روشن شود از ... گناهت

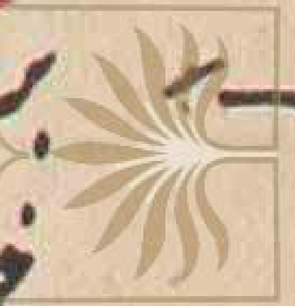
برخورد دل ابن یمین تا که گواه است
خود بر دل من بنده چه حاجت بگواهست

درد دل ما را بلب لعل دوا کن
در گردنم ار باز از این هیچ گناهست

ای دل بکش آه از ستم او که ندارد
آئینه حسن بت من طاقت آهست

گر مطلب از ستمش روی خلاصی
جز حضرت نوشین جهان نیست پناهست

نوشین فلک مرتبه تا لشکر برآرد
... کنف مرحمت خویش نگاهست

اوحدی

ای عید روزه داران ابروی چون هلالت
در شام صبح خیزان زلف سیاه و خالت
خورشید چرخ خوبی عکس فلک نوردت
ناهید برج شاهی روی قمر مثالت
پشت فلک شکسته مهر قضا نوالت
روی زمین گرفته عشق قد و جمالت
عمر منی وفا کن تا بر خورم ز وصلت
مرغ توام رها کن تا می پرم ببالت
دردا که در فراقت خون من بباد دادم
وانگه ندیده هیچ از خون من وصالت
گفتی مرا که داری میلی بجان مالت
میلم بسی است لیکن قدری نیستم ز مالت
پیچاره اوحدی را ملکی نبود و مالی
ورنه هم از گناهی بفرستمی بمالت

غمزه ات خار و دهانت را دل من غنچه گفت
زین سخن گل خار خشم و غنچه از شادی شکفت
نسبت الماس با پیکان تیرت کرده ام
کو بسی یاقوت دلها را الف بر سفت
جفت غم خواهم شدن وز طاقت و آرام طاق
دل که با ابروی تو پیوسته باز طاق و جفت
در تمنای لبت خون دل من بی گناه
مفتی خط تو فتوی داد و اشکم بگفت
ور درد دل از هر کسی پنهان توان کردن ولی
گریه در دم داده است از روی کجا یارم نهفت
آهوی بخت عیانی در ازل از چشم یار
ناوکی کاری تو پنداری که از جان خورد و خفت

وحشی و فرهاد

دردیست که دل اسیر کوی تو بس است
جان بنده بر آهیم امتحان قدیم
چون دور کریم است دگر غنه مباد
خندد و می آرید گرانید و کریم
بگذشت به کوی تو بیداری و زاری
بهتر ز دو صد ساله پر از ناز و نعیم
گر دوست بود دوست تر بیم دشمن
ور یار بود یار نه اغیار چه بیم
شیرین دهان ساقی و فرهاد غزلخوان
گل بر کف و می در رو دل اندیم

ما را ز سر خویش چه غم حیف ز خشت است / این رشته باریک در این جا به که رشته است

خشت در خود بر سر عاشق مزن ای دوست / از خرقه تنت دید کمال آن مه و مسکنت

ماخوش دلیم گر دل جانان بدین خوش است / فی الجمله در عذاب الیمند بیدلان

بر جا که هست عاشق بیکس ملامت است / نه جنت وصل و نه در هجر لذتی

بیگانه ایست یار که سخت آشنا شناس است / همخانه ایست دوست که بیگانه صورت است

سینه پر از خدنگ بلا همچو ترکش است / مشتاق را ز شست نگاه ابروان مدام

آنرا که خاک کوی تو بالین و مفرش است / هیچ احتیاج تاج تمنای تخت نیست

درد از ضرب عشق تو قلب سبیکش / غیر از دل شکسته من نیست خلاف

آخر نه من که خلعت در آتش / از تطاول هجر

منقش ... چهره ... / با شعف تکیه بر تو ریخت آتش

کمال خجندی

در باغ بهشت آن قد و رخساره ...

این چو بهشت است بنگر این باغ بهشت / خاک شود در قدم مردم پاکیزه سرشت

تا چشمت همه پاکیزه نماید ... / گوید این حور پری چهره برون ...

بر که عینک تو از باغ درون بهشت / به عارضت آن خط مسلسل که تو

بگل روی تو آن خال معنبر که بهشت / همچو خال تو دهقان چمن لاله

همچو بالای تو در باغ کسی سرو نکشت / قالبم سوخته و گل شده از خون ...

گر شتر زیست من از بس ... / ساکن دیر مغان ...

تا چه کردم که ز ...

کاتبی

تو حوری و کوی تو مرا باغ بهشت است
وانکس که بهشتی است اگر کوی تو بهشت است
گرم است دلم از آتش عشق و می صافی
گر جای من از دوزخ و وصل تو بهشت است
شک نیست که پاکی گهر از پاکی ذات است
پاکی که ترا پاکی گوهر ز سرشت است
دهقان چمن تا چمن آرای تو بی ...
در باغ جهان شاخ گلی چون تو نرسته است
دانم که قضا در پی چرخ است
یا بنگر ز موی میان تو نوشته است
چون کاتبی سوخته دل دید خطت گفت
آیا به سر خامه قدرت چه نوشته است

حافظ سعد

ای دل و دین به هوای [illegible]
عید و نوروز [illegible]
بنده خاک ره سرو قد آزاد [illegible]

یاد میدار که هر عهد که بستی با من — همه بشکستی و آن عهد برفت از یادت
روز عید آمد و باد خوش نوروز دمید — باده خور ورنه غم دور دهد بر بادت
عیش را وقت گل آمد نفسی نه بنیاد — ورنه سیل غم دوران بکند بنیادت
لطف استاد ازل گر نبود تنگ نشاید — ای پسر کار ز سعی پدر و استادت
یکی تا سعد ببر به می و معشوق بسر — خاصه اکنون که صبا مژده ز گلها دادت

اثیرالدین

نفس باد صبا عنبرفشان است
نوبت جام می و فصل گل و ریحان است

خو کرد آصفی بخیال تو در فراق
کنجی گرفت و قطع نظر از وصال کرد
وانکه نکهت و هم بکلامت اشتغال کرد
شادم که ساخت از کلم ایام کوتاه
روزی که قتل من بی دفع ملال کرد
بود او ملول از من و من [illegible]
خیال او ز [illegible]
مهجور است پاره پاره [illegible]
عطر گره آتش خط از [illegible]
دیوانه ساخت خجلی پی با آهوی خویش

آصفی

مجنون لباس کعبه سیه دید و حال کرد
گویا سیاه خیمه لیلی خیال کرد
چون آهوی که از پی آهو روان بود
میل غزال چشم تو چشم غزال کرد

تیرباران سحاب است از آن غنچه گل
این همه تن سپر است آن همه تن پیکان است

ولہ
رباعی
ای چرخ ز گردهٔ تو خرسند نیم
آزادم کن که لایق بند نیم
گر میل تو با بیخرد و نااهل است
من نیز چنان اهل و خردمند نیم

بعضی از قصائد مولانا ملا امیدی طهرانی

طاب ثراه الاولی فی المنقبة

بدان سرم که گر همتم دهد یاری
زبار منت دونان کنم سبکباری

اگر بکنج قناعت ز تشنگی میرم
بهیچکس ننمایم زاری

بنیم قطره بجویم ز ...
گرفتم آنکه بکنعان شدست قحطی نان

عزیز مصر قناعت چرا کشد خواری
شدم چو غنچه خشن پوش تا بکی چو گلم

بسرخ و زرد و سیه و سپید نگاری
درین سفر که بود راه دور و بار گران

چه بار بیش طلبد مرد باربرداری
سبکتر نبود از آرزو و هوس

اگر بهمتی آورد سرنگونساری
مرا زبان چو خوش چهره کاهی به

که از شراب حریفان شعله گلناری
درین رباط دو در مشتری اهل هنر

چو نیست غیر فرومایگان بازاری

اگر کنی ز برای یهود کناسی
و گر کنی بسرای مجوس گلکاری

اگر بگرگ دهی همچو یوسفم زان به
که تا کسی گندم در جهان خریداری

که قدر و قیمت ایام تندرستی را
توان شناختن اندر زمان بیماری

مذاق و لذت آزادگی عجب نبود
اگر شناخته باشم پس از گرفتاری

چه آبرو دهی از بهر آب و نان برباد
خصوص بر در نودولتان ناچاری

درین دو کار گره این قدر راست نی
درین دو شغل حسین آسمانه بشوار

سرور سلام فرود ماکان صدرنشین
روی سینه بهی دست و سر فرود آری

ستاره را چه بود جز ستیزه کینه اندوز
ستاره را چه بود جز بکار مردم آزاری

سپهر را چه بود جز ستیزه کینه پیشه
توای ستاره بگو کیم که جوری یاری

توای سپهر چه دانم چه بی‌تکلفی باری
سپهر سفله نواز و ستاره دون پرور

هزار ... آخور گردون چو گاو پرواری
ستا فرازان درین اقلیم عالم بالا

... کهنه چاردیواری
چو آمدند درین کهنه ...

گذاشتند متاع جهان و بگذشتند
تو نیز چون دگران بگذری و بگذاری

ز راه جاده مگردان عنان که این ره را
فراز و شیب فزونتر بود ز ...

در مدینهٔ علم این ره است و این ره
اگر ز پای درآئی ز دست ننهی
همین بس است مدار مدینه خواهی بود
تو خود یکی بنگر اند در [illegible]
مدینه چیست بگویم در مدینه کدام
حدیث مجمل بسته بانکی آری
نبی مدینه علم و علی بود در او
فکنده عقل کل این طرح و کرده معماری
زهی مدینهٔ علمی که مرده را ز صفا
نموده در حرم ام القری مسیحا
کتاب فضل تو را آب بحر کافی نیست
که تر کنی سر انگشت و صفحه بشماری
محمد عربی شاه خطهٔ لولاک
به فقر فخر کند با وجود سالاری
نبود آدم و تعلیم علم الاسما
ولی تو بودی ام الکتاب را قاری

سه مهاجر و انصار حیدر کرار
که هم مهاجری او را سزد هم انصاری
ز موج فتنهٔ آخر زمان درین گرداب
نجات اگر طلبی رو به اهل بیت آری
به اهل بیت که کشتی نوح کرده [illegible]
بجای نوح نبی روح قدس بجا آری
غلام و چاکر و مولای اهل بیت و بنده
چه بربری و چه بلغاری و چه تاتاری

در این ره فقر قدم زن گزین ره یابی
امید هست که سر رشته بدست آری
نگاه داشت نشاید ز ظالمان گفتن
تو ای سپهر که خاص از ازل [illegible] انکار
به آنکه غدر فرات [illegible] چنین تشنه
دریغ داشته آتش جگری [illegible]
علی موسی جعفر که بر سر [illegible]
چو موسی است که بر طور رفته [illegible]

و له علیه الرحمه

علی الصباح که ساقی و شراب طهور
بنوش و پاک بدار آن [illegible] لغفور
می مغانه رحیق خطا [illegible]
سفال میکده کاسه [illegible]
بیا و نکتهٔ توحید بشنو این [illegible]
که آب میکده داد خواص آتش طور

غیبت
مرا چه حاجت جام جهان نمات که هیچ مستور
زیست میکده عشق ... شن
بنور غیب چه جام جمت شود دو ظهور
گرت طهارت باطن کنند شرب طهور
...شش
بر آستان خرابات ای مرقع پوش
که مست نیم خراباتیان مفلس عور
مبارکندش و استبرق بهشت و حشمش
لباس عیبت خرقه ... در بر ای مغرور
می شبانه بدو افکن و دست و توبه شکن
خیال بد و زنوان شیخ شاب پرده شعور
که راهد آن سحر خیز متصل بنبند
بجای حی علی گردند لفحه صبور
بنای مدرسه از خلس عالی و سافل
خراب گشت و خرابات همچنان معمور
رواق مدرسه گر سرنگون شود سهل است
قصور میکده عشق را مباد قصور

...

سرم خواب گران گرفت و با من گفت
که ای خلاصه تقدیر و زبده مقدور
بسر باغی از دو جوانت
که روز و شب دو دل را دیکو
بخواب خوش نه شب روی حقی
چو صرف خواب کنی روز عمر چون نشود
زشامگاه ازل تا بصبحگاه نشور
بگفت سفید شد و قابعی از فکر مغرور
خواص مغز خرد کرده همچنین حست
غریق نعمت گیتی ز ذوق بیخبر
شنابه بکس مرده در قی بنور
مباش آمن از ابنای جنس چون یعقوب
که این گروه مزور بسعی نامشکور
هزار طفل جگر گوشه داده اند بگرگ
هزار چشم پدر کرده از حزن بی نور
بجیل حیله بهمصحبتان غیور
برادران مرو از راه
که یوسفی تو و داری
تو نخل باغ بهشتی فرو مرو چندین
بخاک تیره درین چاه باغ هفت قصور

که وقت رفتن ازانجا نباز کس نباید
که بر کشیده زکلکت دست و پا بحلیه
که بر کشید نخستین
مقام قرب بر انظار این ستاره نفوذ
توران نشیمن معمور همچو جغد
ز ایران حسد نیم و نظاره این حرم ظهور
بدین روشده همدم وحوش
فرشته را بدر تو بتعلیم و خود مسجود
تو دیو را شده شاگرد و غول را
نمیکنی هوس سجده عاقلی گو
ز صدر صفه بارجه ایکان صدو
سپهر کوکبه نجمی که در قران نجوم
جشید در قرون و سعود
چو او مهی بدر مسعود
ز طالعش رقم جدول دول منصور
چو رایتش علم لشکر ظفر
نماند در گرو کار وقتها چو فکند
همای همت او سایه بر عظام امور

عروس دهر چو ناگاه کرد جلوه گری ز پرده گاه خفا سوی پیشگاه ظهور
چنان نبود در آیینه مراد جمال که کرده بود بران خاطر خطیر خطور
ز ذوق و شوق کلامش سخنوران چو باد چو سبحه سبحی مرغان باستماع زبور
زهی گرفته عروس مراد او در دامن ز طرف دامن پاکش فشانده گرد فتور

ز حسن یوسف مصری نبود نام و نشان
که بود دست انجام حسن و نامسود دعوی
نقاب حلم تو گر با قدر کند هشتو آسمان
قضاش بسیط سپهر ازرق
برقص آمده حوران قامت دار الطرف
بسته چو لولو منثور
درون پرده ساکنان فلک
برای مطرب بزمت همی نهند طنبور
زماه کاسه سازند نوری
چو روشن ولی از ان
چراغ بزم تو روشن کلیم گشتی طور
که بر خلیل گل و ریحان
عدو قمیص فلک گر قبا کنند شود
بحسن یوسف و آشوب مصر عنبر
که گرگ یوسف تطهیر من سموم
عدو شب اگر ره آتش حرم نیوشتن
بدست خویش عدوی تو دشت خویش کند
چنان خراب که پیکانکان بشم سنور

مثال قطب کش افلاک گرد سر گردد
تو ساکنی و علی ذلک الملوک گردد

زباغ دهر عدو را بس این گل کور
که از روش گل ز جنازه ابر بود

نه زخیمه ز کار آسمان بادا
طناب عمر تو پیوسته با سلسلین

کشیده تا دم آن گاو زند عیسی
ز آسمان زمین و زمین بود محشور

و له عفا الله

ز آنکس که بکام گیتی نهد دل
نزدیک اهل خرد نیست عاقل

چو مقصد بقا نیست در جهان هستی
ز دامان او دست امید مگسل

مکن ثبت بر لوح دل صورتی را
که از لوح هستی شود زود زایل

عروس مراد ار چه بس دلفریب است
مکن دست در گردن او حمایل

دریغا که از فکر مقصود اصلی
دلت از فریب جهان ساخت غافل

سراسیمه تا کی بسودای لیلی
چو مجنون توان گشت گرد قبایل

چه سازی دماغ خود آشفته مردم
بسودای خوبان مشکین سلاسل

لب از چشمه سار تنعم مکن تر
مکش ساغر می بصوت عنادل

بصد آرزو رفت عمر گرامی
نشد آرزوی دل از دهر حاصل

ندانم چه مقصود داری ز دنیا
که گشتی مقید بدام شواغل

گر از آرزوهای خاطر گذشتی
دلت جانب مال و جاه است مایل

گرفتم گر از دهر کامت برآید
بمقصود خود گشتی امروز واصل

شدی حامل حاصل کان و دریا
بدست تو آمد کلید مداخل

بپا کندی ایوان حشمت بکیوان
ز رفعت بخورشید گشتی مقابل

چو مهر سپهر سعادت نهادی
ز بهر طرب راست کردی منازل

بساط زمین را مسخر نمودی
ز بخت جوان و ز اقبال مقبل

اگر میل کسب کمالات کردی
حریم ضمیرت تو گشت شاغل

بملک عدم در پی هم [illegible]
روان است پیوسته از شهر هستی

ز دوران خاقان و طغرای طغرل
زبان نیست بر صفحه هستی اکنون

کجا رفت کیخسرو آن شاه عادل
کجا شد فریدون فرخنده سیرت

گزین [illegible] بسته محمل
نظر تا به تاریخ شاهان پیشین

در اندم که کند کار از مراحل
که گر تو شد [illegible]

به پیش آید [illegible]
ولی بازی چشم بر هم درین ره

ز راه امل مرتفع شد وسایل
نظر با فنی حصول زمانی

[illegible]

همان کیر گر فیض فضل الهی | بشعر از نظامی گذشتی و خسرو | بشیرینی شعر رام تو گشتند | بکلک فصیح البیان معانی | بقانون مشائیان در مقاصد
شدی بهره مند از فنون فضائل | مثل شد حدیث تو بین الاماثل | بنان شکر خند شیرین شمایل | در اقسام حکمت نوشتی رسائل | اقامت نمودی صنوف دلائل

اگر قامت همت را درین ره
نمود خلعت خاص توفیق شامل

ولی صرف همت کنی در رذایل
نخست گنی نیغ صرف دراهم

ز ماهیت منتهی در اوایل
ندارد ز خبر فکر کوتاه کردی

ز بی طعنه در کیش پیران کامل
جوانانه بردم ز نقصان قدرت

بزد یک دراهای چند بین مراحل
چه حاصل که از صوب تحقیق دوری

نماند نام تو صدر الافاضل
ز روی تکبر پسند فضل و دانش

بدانش بتقدیم شدی در محافل
باضاف آداب بستی [illegible]

چو باشد ز فرقان کشف کردی رسائل
ز روط توجه بسوی [illegible]

[illegible]

تهی دست و دامان مقصود کردی | و گر خلوت خاطرت راز مانی | نکرده سراپرده چرخ و انجم | نشینی طربناک در بزم وحدت | ولی خود ز اسرار تحقیق کوشی
کنی پاره جیب لباس وسایل | شود پرتو نور تحقیق شاغل | میان تو و کعبه وصل حایل | بشوئی غبار غم کثرت از دل | سخنها که خندند طفلان جاهل

شاهی که چون در رکوع ابرو شکسته
تصدق نمودست خاتم بسائل

نبوده دل پاک او زهره‌ی اهل
که در عصمت اوست آیات نازل

بود چشمه الا سپهر آه فضل
علیه من الله شیخ الفواضل

به پیران پاک او اعتقاد و تقیدین
ز آتش آتش ره زر و الالیس کاهل

نبود چنین چو اربان صالح
که در سلک پیران در نشسته اهل

سخن دلفروز خوبان دلکش
تا ره بکسر سوی عشاق بیدل

کرا ز لجه بحر کرثت دلمرا
نعوذ عنایت زبان ابلحل

ز سر چشمهٔ وحدتم تر لبی لب
که شد بر من از آتشکده کار مشکل

وله ایضا طاب ثراه

آمد از چین سر زلفش صبا شوریده حال
برد آرام دل من بوی آن وحشی غزال

از نسیم صبح می‌آید شمیم زندگی
کار آب زندگانی میکند باد شمال

در چنین وقتی که نرگس جام می دارد بکف
در چنین فصلی که دارد غنچه صد غنج و دلال

میبرد از دل شکیب آن نرگس مردم فریب
میکند بیخود مرا نظارهٔ آن خط و خال

باد برقع بر فکند از چهره ساقی کنون
صبر و آرام از غم بیدل ربوده احتمال

میکنم سر در سر سودای آن زنجیرمو
میدهم جان در هوای قد آن نازک نهال

معنی خوب صورت زلفش نیاید در نظر
صورتی خوب از عکسش نگار و جمال

سنگم از شب تا کمر از زلف ... حیا
... انفعال

روز تا شب میکنم ... مردم
...

جور او لیس نیست بر جانم که اینک قتال
میکشد تیغ زبان بر من تا بنگ قتال

گفته در گوش بنفشه از زبان غنچه باد
از عشق آن گل عنان غنچه غنج و دلال

جور او و طعنهٔ اغیار سهل است ای رفیق
داد از بیداد نفس ناصبور بد سگال

برد دل از کمال خیالش لاله را داغ نهان
شد سیاه از تیره سودای او چشم غزال

قد روشن او بدر دل از گفتارم چنان
سر پی قتلم اجل هم تنگ می‌باید مجال

ور نخیزد از صرصر تاراج قهرش در خزان
طبع گل بی نکل ملکش بعد آسیب خزان
شاهدان حله پوش باغ کی پوشند شال
از نسیم باد نوروزی کرده استعمال

ره بسوی کعبه تحقیق اگر جویم
رهنمون گردد بسوی حضرت آل رسول
ساقیا می ده که از یاد وی نفس
تیره گرد آیینه طبع مرا زنگ ملال
از چه می آن می که در بزم وفا او
کوزه از مینای گردون کاسه از جام هلال
شاربان خمر محبت از بلا است فارغ
سیما از جام حب آن مه فرخنده فال
ای دل ار خواهی که از درد محبت وارهی
روشن کن ز مدح کعبه عز و جلال
آفتاب مشرق عصمت که از وی روشن است
ساحت خلوتسرای خاطر اهل کمال
حجت قاطع امیرالمؤمنین حیدر که هست
طغرای آل مصطفی
منزل اندیشه از نش آیات خلافت
مسند اندر باب علم او احادیث اتصال

مدح وی گر بنشکند آیات فضل او
در کمال او چه حد تفصیلات
علم بی حب وی از جمله مرکبات
در حصول موجبات از روان
تا نکرد و شاغل طرف ضمیرت حب او
صرف باید کرد از بنیاد دنیا
تا غبار خویش بسیاری ز بیت لطف او
عقل از پای دلت مشکل که بگشاید عقال
بال همت باز کن چشم بصیرت
پس ز اوج مهر و ادراک بین آلوده
خسته آل مصطفی حل لکشتن
مرد مومن باید بن
ور ز آل محمد ای پی دانش
در وفور علم و نور عصمت قدسی خصال
در ریاض سینه پرورده نهال مهر او
تا بچینم میوهٔ مقصود از این نونهال

بعد پیغمبر احب الخلق عند الله اوست
نفس پاک او نبود از نفس پیغمبر جدا
در حریم حرمتش دست ولایت پاسبان
با مبادی نفس او را اتصال لم یزل
مستفاد است از حدیث طیر صدق ایتقال
حجت قاطع برین مطلوب نص قل تعال
نور عصمت بر صفای فطرت او کوتوال
زین مطالب نفس او را انصراف لا یزال

سایهٔ پرور دستر کویش چه غم دارد اگر
غنچهٔ نفس نباتی از مداد فیض او
خامه‌ی امداد امرش در حدود جویبار
نی نسیم ابر جودش در بهاران می‌رسد
بر سر او سدره و طوبی فکنده ظلال
از خطا ریحان تمثل لاله بنوشد مثال
می‌کند فرمان باد صبح را امتثال
از حریر گل عروس باغ را نقد وال

لعبد صدور قرن سهیل و دلدلش عقال
از شهب ایام مرادش و دست و پا گردد
ذوالفقار نصر الصوت چون زبانه بال
و دلدلش را هیچ تیغ قله البرز پال
از برای طعن رو و جنگ او دست قضا
بسته بر طاس سپهر از شیشه گیسو دوال
مرکب او را ز چرخ و مرکز خورشید و نعال
جا نعل مرتسم شد فلک [illegible]
داشت با ایوان او کیوان خیال همسری
شده بپا کرده اسبی سودای باطل در خیال
لاف شمشیر از زدی در دور او [illegible] فلک
[illegible] کند کردونش [illegible]
زهره گر بر چوب بار عصمتش گردد روان
دامن خود را بآب توبه وادی اعتسال
در بلاغت چون کشیدی تیغ کلک او زبان
کشتی از بهشت عطارد از زبان خلع لال

اختران دو رپین اندر اوج سپهر
از غبار خاک آن درگاه چشم اکتحال
شیر مست از مهر او در مربع گردون حمل
فارغ است از انتظار مدت حمل فصال
در غم سر پنجه شیر لوائش در فلک
از قرون ثور ظاهر گشته آثار [illegible]
بر دم از شیر لوای او حسد بردی اسد
تو امان از تیغ او جستی امان [illegible]
جا آورا ایل کند از وضع [illegible]
نعش او پروین [illegible]

[illegible] سپهر
سینه [illegible] خلقش
و شنیدی [illegible] استقلال
نیش عقرب [illegible] فلک پر کرده پر
از برای قوس او جدی فلک [illegible] پرورده بال
لشکر [illegible] درش سقای ابر
تا فشاند آب بر خاک درش [illegible]
پس کند از ابر نیل آسمان دایم سجال
[illegible] همتش
طعمه کافتادی [illegible] مرغ جلال
ماهی دریای [illegible] حلال
داشت [illegible] سپهر قدس در عهد نبی
[illegible] اتصال
از سعود [illegible]
چند روزی [illegible] بستان وصال
[illegible] کفر و ضلال
عاقبت چون عالم اجساد را نابود [illegible]
بالضروره فاز [illegible] از فضول الفضال

بهر گوش و گردن ایام اطباق لال
گر برارم هر دم از گنجینهٔ خاطر دُر
کیمیا گر اچه پیدا باشد از اشباه مال
در ستایش گنج گوهر سفته‌ام بدیع
گلشن نظم را چه پاک از خس کمال
منت باران او نوبهاران کی کشم
نخل نظم را لفرین تشهید انتحال
بهر خوان سخن گر نیالود دست
کشت را از طبع خود امیدم
منکر ابر چشمهٔ مهر علی والی و آل
شاهان بکر فکر من گشته برکمال
شاهان از بکر کز پاکیزگی نموده اند
سوی مکتب چه نطق از دبستان خیال
نو خطان خط فکر ند کام فرود آمدند
در شناسایی آن شیشه تنگ آخر و خنده قال
آنچه آمد بر زبان کلک روح افزای من
عیش کس نیست چو در گشودن در سخن
مهر و دارم هر چه کم دارم چو چشم عشم

ورچه آرایم گلستان سخن از نفس لیکن از اعمال ناموزون خود شرمنده ام نامهٔ اعمالم از ناکه بدست من دهند میطپد مرغ دلم زان سان که روز رستخیز
از نسیم طرهٔ خوبان روحانی شمال مضطرب حالست مرغ روح من از ضعف بال سرخ گردد چهرهٔ زردم ز تاب انفعال از سموم قهر لرزان دست اصحاب شمال

طاق محو و طره زین گل فلک
سبات غنچه و گل برفلک ساخت
شکست چشمان شکوفه چیه سیاه او
به رشکر روی صبح جستجوی آرد
حرف حرف از ورق روی بنین
ابر نیسان به آلوده حرق
افکند بر اوان چمن گل
تا بوقت که به ربطش تقاضای فلک

و له طاب ثراه

از نوای سر چشمهٔ احسان و دریا نوال
گوشهٔ چشمی بحالم کن گرم دارم چشم لطف
سوی اقلیم عدم باید بنودن ارتحال
اندر آن ساعت که باشد داغ دل
کر بکلک گوهر معاصی شده
از ره لطف و عنایت دست
جر با الطاف تو در
یا امیرالمومنین چون اعتصام من بتو

مجلس دلکش گل نابود بی مطرب ترشدی حله خارا ز تراویدن ابر ساختی خانه معمور فلک ویران تر شود لاله چو بر داغ دل ریخوش تا بگیرند ز نظاره دُر دست سمن
گفته بلبل نغمه گلی شاخ گل و غنچه نمک کوه از سبزه بدوش افکندی کپنک بر سر فیل سحاب آرزدی تق تک زیر لب خنده زند غنچه و نرگس چشمک در بغل صیرفی لاله نهان کرده محک

[illegible]

هفت [illegible] که چوبک زن ایام بیا
[illegible] گلشن چو

میزند بر در دروازه [illegible] گردی
آه از آن دم که با غوغای سوا[illegible] برگ
گشته با شنبه تاراج گلستان [illegible]
باد آمد چه تاراج از سر بستان آورد
گشته تا عارض گلبرگ معارض [illegible]
زاغ گیرد همه جا بلبل شود [illegible] کلاغ
برگ پژمرده کند با گل صد برگ جدل
بهر پیران ستمدیده ایام خراش
عینک
سازد از شبنم [illegible] گردی
نتایج
پی آن صرح که دی طرح فکند [illegible]
بر طرف تخته جنت از یخ و [illegible]
رود با که [illegible] سنگ تخته [illegible]
[illegible] یک
بکمر بندد عبای [illegible]
[illegible] عزم طواف حرمی
عاشق آن یکه [illegible]
که خدا راست تو اند بهشت [illegible]
آن چمن گلشن مدح شه عالی قدرست
کز فلک بهر طواف درش آید ملک

[illegible]

عرصه همت عالیست جهانبانی از [illegible]
[illegible] عرصه فضائل [illegible]
که [illegible] جهان [illegible] خلقش
آنکه از [illegible] سندس و استبرق [illegible]
[illegible] سقف و [illegible]
کی شود همت او مایل [illegible]
[illegible] که از سنگ [illegible] افکند
دیگری [illegible] ناشتا [illegible]
[illegible] بهره [illegible]
او با غبار جفا [illegible] دیگر [illegible]
می شناسیم [illegible] عدالت [illegible]
عدل تقدیر [illegible] عدالت [illegible]
آنکه معلوم شد این مسئله [illegible]
دلدلش را چو گران [illegible] از روی [illegible]
گرو از جنگ [illegible] سنگ [illegible] فلک [illegible]
ذوالفقارش [illegible] زبان [illegible] سلام [illegible]
بود [illegible] خصم [illegible] علی حجت قاطع [illegible]
ای حکیمی که بود پیش تو [illegible] دانش [illegible]
حکمت فلسفه [illegible] ارسطو [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

قصیدهٔ عبرت نامهٔ افضل الدین خاقانی شروانی

در خطاب با ایوان کسری انشاد فرموده است

هو

هان ای دل عبرت بین از دیده نظر کن هان
ایوان مداین را آیینهٔ عبرت دان

یکره ز لب دجله منزل بمداین کن
وز دیده دوم دجله بر خاک مداین ران

خود دجله چنان گرید صد دجله خون گویی
کز گرمی خونابش آتش چکد از مژگان

بینی که لب دجله کف چون بدهان آرد
گویی ز تف آهش لب آبله زد چندان

از آتش حسرت بین بریان جگر دجله
خود آب شنیدستی کاتش کندش بریان

بر دجله گری نونو وز دیده زکاتش ده
گرچه لب دریا هست از دجله زکات استان

گر دجله در آموزد باد لب و سوز دل
نیمی شود افسرده نیمی شود آتشدان

تا سلسلهٔ ایوان بگسست مداین را
در سلسله شد دجله چون سلسله شد پیچان

گه گه بزبان اشک آواز ده ایوان را
تا بو که بگوش دل پاسخ شنوی ز ایوان

دندانهٔ هر قصری پندی دهدت نونو
پند سر دندانه بشنو ز بن دندان

گوید که تو از خاکی ما خاک توایم اکنون
گامی دو سه بر ما نه اشکی دو سه هم بفشان

از نوحهٔ جغد الحق مائیم بدرد سر
از دیده گلابی کن درد سر ما بنشان

آری چه عجب داری کاندر چمن گیتی
جغدست پی بلبل نوحه است پی الحان

ما بارگه دادیم این رفت ستم بر ما
بر قصر ستمکاران تا خود چه رسد خذلان

گویی که نگون کرده است ایوان فلک وش را
حکم فلک گردان یا حکم فلک گردان

بر دیدهٔ من خندی کاینجا ز چه میگرید
خندند بر آن دیده کاینجا نشود گریان

نی زال مداین کم از پیرزن کوفه
نی حجرهٔ تنگ این کمتر ز تنور آن

دانی چه مداین را با کوفه برابر نه
از سینه تنوری کن وز دیده طلب طوفان

این است همان ایوان کز نقش رخ مردم
خاک در او بودی دیوار نگارستان

این است همان صفه کو را ز شهان بودی
دیلم ملک بابل هندو شه ترکستان

از اسب پیاده شو بر نطع زمین رخ نه
زیر پی پیلش بین شه مات شده نعمان

نی نی که چو نعمان بین پیل افکن شاهان را
پیلان شب و روزش گشته بپی دوران

ای بس شه پیل افکن کافکند بشه پیلی
شطرنجی تقدیرش در ماتگه حرمان

کسری و ترنج زر . پرویز و به زرین
بر باد شده یکسر . با خاک شده یکسان

پرویز به هر بزمی . زرین تره آوردی
کردی ز بساط زر . زرین تره را بستان

پرویز کنون گم شد . زان گمشده کمتر گو
زرین تره کو برخوان . رو کم ترکوا برخوان

گفتی که کجا رفتند . آن تاجوران اینک
ز ایشان شکم خاک است . آبستن جاویدان

بس دیر همی زاید . آبستن خاک آری
دشوار بود زادن . نطفه ستدن آسان

خون دل فرهاد است . آنی که خورد شیرین
ز آب و گل پرویز است . آن خم که نهد دهقان

چندین تن جباران . کاین خاک فرو خورده
این گرسنه چشم آخر . هم سیر نشد ز ایشان

از خون دل طفلان . سرخاب رخ آمیزد
ایزال سفید ابرو . وین مام سیه پستان

خاقانی ازین درگه . دریوزه عبرت کن
تا از در تو زین پس . دریوزه کند خاقان

امروز گر از سلطان . رندی طلبد توشه
فردا ز در رندی . توشه طلبد سلطان

گر زاد ره مکه . تحفه است به هر شهری
تو زاد مداین بر . تحفه ز پی شروان

هر کس برد از مکه . سبحه ز گل حمزه
تو پیش مداین بر . تسبیح گل سلمان

این بحر بصیرت بین . بی شربت از او مگذر
کز شط چنین بحری . لب تشنه شدن نتوان

اخوان که ز ره آیند . آرند ره آوردی
این قطعه ره آورد است . از بهر دل اخوان

بنگر که درین قطعه . چه سحر همی راند
معتوه مسیحا دل . دیوانه عاقل جان

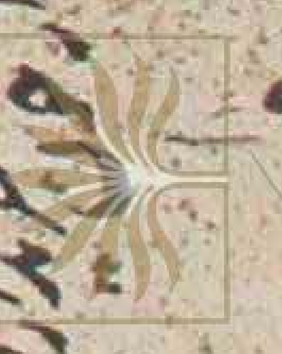
سیمستان

رباعی
عنصری فرماید

[illegible] بده و هر سی بستان
زلفین تو سی [illegible] فاوه و سی سیمستان
آن سی بستان [illegible] آن
عاج است بناگوش تو یا سیم است آن
گر بوسه ترا دهم کم از سی بستان

وله ایضاً

گر زانکه خدایم بدهد یکباره
یکباره بدیم از کار فرو بسته گره
رنگی بکنم که هر که پندم گوید
ای خاک تو از خون جگر [illegible]

هم

بهمه ... شد

این قصیده را حکیم خاقانی علیه الرحمه در شکایت

از حبس و شرح حال و رخصت حج فرماید

هو

فلک کج روتر است از خط ترسا
مرا دارد مسلسل راهب آسا

نه روح الله درین دیر است چون شد
چنین دجال فعل این دیر مینا

تنم چون رشته مریم دوتا است
دلم چون سوزن عیسی است یکتا

چرا سوزن چنین دجال چشم است
که اندر جیب عیسی یافت ماوا

لباس راهبان پوشیده روزم
چو راهب زان برآرم هر شب آوا

بصبح صادق این آه چون صلیب روزن
شدست از آه دریا جوش من تیره

بمن ناشفقند آبای علوی
چو عیسی زان ابا کردم ز آبا

مرا از اختر دانش چه حاصل
که من تاریکم او رخشنده اجرا

چرا راحت مرغ عیسی از عیسی
که همسایه است با خورشید عذرا

گران کنجم و ایوان تورست
چو بیژن شد اندر چاه یلدا

چو اعیسی طبیب مرغ خود است
که اکمه را تواند کرد بینا

نه از عباسیان خواهم معونت
نه بر سلجوقیان دارم تولا

چو داد من نخواهد داد این ایداد
مرا چه ارسلان سلطان چه طغرا

چو یوسف نیست گر قحطم ها
مرا چه ابن یامین چه یهودا

مرا اسلامیان چون وا رهانند
شوم برگردم از اسلام حاشا

علی الله از بد دوران علی الله
ترا از خدا دوران ...

پس از میقات و حرم و طوف کعبه
جمار و سعی و لبیک و منصلا

پس از چندین چله در عهد سی سال
شوم پنجابه گیرم ترسا

مرا دشمن یهودی فعل خصمند
چو عیسی ترسم از طعن مفاجا

چه فرمائی که از ظلم یهودی
گریزم بر در دیر سکوبا

چه گوئی کاستان کفر جویم
نجویم در ره دین صدر والا

در ابخازیان آنک گشاده
حریم رومیان آنک مهیا

بگردانم ز بیت الله قبله
به بیت المقدس و محراب اقصا

دوم ناقوس گویم زین تحکم
شوم زنار بندم زین تعدا

کنم تفسیر سریانی ز انجیل
بخوانم از خط عبری معما

دبیر ابلیس هم از ابطال ریح
کنم آیین بطران ابطال

بدل سازم به زنار و برانس
ردا و طیلسان چون پور سقا

کنم پیش طورسقوس اعظم
ز روح القدس و ابن و اب محابا

یک لفظان سه خوان از چه تنبیه
بصحرای یقین آرم اسما

مرا اسقف محقق تر شناسد
ز یعقوب و ز نسطور و ملکا

گشایم راز لاهوت از الفرد
نمایم راز ناسوت از هیولا

کشیشان الکشش عیسی و کو کشش
شعلیم چو بن قسیس دانا

مرا خوانند بطلیموس ثانی
مرا دانند فیلاقوس والا

نقسطنطین برند از نوک کلکم
خطوط و غالیه موقی و اعا

اگر قیصر سگالد راز زردشت
کنم زنده رسوم زند و استا
بگویم کان چه آتش بود و چه آب
کزو پاینده ور آن آمد تسما
چه آنگه ماند از آن آتش که وقتی
خلیل الله در او افتاد در وا
بقسطاسی سخن سنجم که گوید
که جوسنگش بود قسطاس لوقا
بنام قیصران سازم تصانیف
به از ارژنگ چین و ژنگ ترسا
بس ای خاقانی از سودای فاسد
که شیطان میکند تلقین سودا
رفیق دون چه اندیشد بعیسی
وزیر به چه اندازد بدارا
بگو این گفته وانگه تا ندیدی
بگو استغفر الله زین تمنا
فقل اشهد بان الله واحد
تعالی عن مقولاتی تعالا

چه باید رفت در روم از تنزل بیمن عیسی و فخر حواری مسیحا خصلتا قیصر نژادا بروح القدس و نفخ روح مریم بمهد راستین و حامل بکر
عظیم الروم عز الدوله اینجا امین مریم و کهف نصارا ترا سوگند خواهم داد حقا بانجیل و حواری و مسیحا بدست آستین و باد مجرا

ببیت المقدس و اقصا و صخره
بتقدیس اقانیم و صلیب
بناقوس و زنار و قندیل
بیوحنا و شماس و جاثلیق
بخمسین و بذبح و لیلة الفطر
بعید الهیکل و صوم العذارا
بپاکی مریم از تزویج یوسف
بدوری عیسی از پیوند عیسا
بنخ و شاخ و برگ آن درختی
که آمد میوه آتش از روح معلا
بپاه تیر کانکه بود بستان
بنخل مریم کانجا گشت زیبا
ببانگ و زاری ناقوس از دیر
بپند آهن اسقف ز اعضا
که بهر دیدن بیت المقدس
مرا فرمان بخواه از شاه و بنما
ز خط استوا و خط محور
فلک را تا صلیب آید مسلما

ز تثلیث که جا سعد فلک راست سزد گر راهب اندر دیر هرقل
تسبیح صلیبش با بروا کند تسبیح از این ابیات غرا

[illegible]

این قصیده از حکیم سوزنی علیه الرحمه در معذرت از گناه و طلب عفو از اله فرماید

چون من بهوای تن ز دل گشت پادشاه
آمد به پیش سینه من از نفس سپاه

لشکر که شقاوت من عرض داد او
من ایستاده بهر عارض لعوبگاه

دیو سیه گلیم بر آن بود تا کند
همچون گلیم خویش لباس مرا سیاه

بنمود خیل خیل گنه پیش چشم من
من ایستاده بیخود و نالان و عذرخواه

تا خیل را بچشم من آراسته به راه
زان نوع دانه سازد و دام افکند به راه

رفتم براه دیو و فتادم بدام او
وز دیو دیوتر شدم از سیرت تباه

یکروز بیگناه نبودم بعمر خویش
گویا که بود بیکسی نزد من گناه

هرگونه گنه ز اعضای من بست
چون از زمین نم زده هرگونه گیاه

فردا بروز حشر که امروز منکرند
اعضای من شوند بر افعال من گواه

ای تن که پادشاه شدی بر هوای دل
هم بنده از آنکه اله است پادشاه

در قدرت اله نگر با چشم عجز
تا عجز خویش بینی در قدرت اله

قامت دوتاه کردی یکتا شو و باش
... در چار راه

بیمای دیو تا نروی ... سفید شد
پیری کار سپید و موی سیاهت سفید شد

با سفید روی سیه موی را گواه
... نشان زغول گری

زینها پس بنعت چه زشتان او ... بگاه
گر نظم و نعت ... معصیت سوز

گر آب و جاه مطلبی بجز آبروی و جاه
از طاعت خدای طلب آبروی و جاه

زان دوزخ از تو بر او ... اردود
گر از ندم نیابی آزاد یکان سیاه

ای سوزنی اگر تنت از کوه و آهن است
در کوره دل آی و چو سوزن ز غم بکاه

ور پیش چشم عقل جهانی فراخ بین
چون چشم سوزنی بس تنگ و بندیش گاهگاه

گر از عذاب نار بترسی پناه جوی
تو توبه راه و سایه لطف ... پناه

[illegible]

استاد عمعق بخاری در صفت شب عید و مه نو و تغزل فرماید این قصیده فریده را رحمه الله

نگار شام چو پنهان شد آتش اندر آب
سپهر چهره بپوشید زیر پر غراب

چو برکشید سر از باختر علامت شب
فرو کشید علمدار آفتاب طناب

هوا نهان شد در زیر خیمهٔ ازرق
زمین نهان شد در زیر چرک سنجاب

یکی چو عارض معشوق زیر سایهٔ زلف
یکی چو چشمهٔ خورشید زیر ابر سحاب

ز نور و ظلمت بر روی آسمان و زمین
هزار قوس قزح در هزار گونه خضاب

یکی چو آینه از زیر پردهٔ ظلمات
یکی چو برگ سمن زیر لالهٔ سیراب

نگار شام پدید آمده ز روی فلک
خیال وار کواکب چو مهرهٔ لبلاب

من و نگار من از بهر دیدن مه نو
دو دیده دوخته بر روی گوهرین دولاب

چو دو مهندس زیرک که بنگرند بجهد
دقیقهای مطالع بشکل اصطرلاب

بت مرا ز نشاط نظارهٔ مه عید
چکیده بر گل حمرا هزار قطره گلاب

ورا ز دیدن آن هر دو دیده پر ز خیال
مرا ز دیدن او دیده پر ز مهتاب

ز بس ستاره ز انگشت دلبران هلال
همه هوا و فلک سیمه شده بشکل شهاب

یکی ببرگ سمن در گداشتی نرگس
یکی بلاله همی در گداشتی عناب

هلال عید پدید آمد از سپهر کبود
چو شمع زرین پیش زمردین محراب

فلک چو چشمهٔ آب و مه نو اندر وی
بسان ماهی زرین میان چشمهٔ آب

گهی نهان شد و گاهی همی نمود جمال
چو نور عارض فردوسیان ز زیر نقاب

بسان زورق زرین میانهٔ دریا
گهی بر اوج بد از موج و گاه در غرقاب

همی شد از پی بزم و ز بهر رزم ملک
گهی چو دشنهٔ زرین گهی چو جام شراب

شه مظفر و منصور نصر ناصر حق
ابوالحسن که ز احسانش عاجزست حساب

جمال صدر و نظام زمانه صدر الملک
قوام حق و شه شرق و پادشاه رقاب

بجاه قبلهٔ اسلام و قوت اقبال
بجود مقصد سلاک و قبلهٔ اعقاب

مطیع رایت منصور اوست فتح و ظفر
معین رای دلارای اوست صدق و صواب

برزم و بزم درون آب و آتش است چنانک
بصلح و جنگ بکردار رحمت است و عذاب

زروی علم و هنر نادر است در هر نوع
زروی فضل و شرف آیتی است در هر باب

به ابلقی که برآید غیو روز مصاف
به ابلقی که یلان آهنین کنند ثیاب

زمین چو دریا کرده ز موج خون و ز رشک
هوا چو هاویه کرده ز دود و از نقد و تاب

میان میدان سرهای سروران دارا
طپان و غلطان همی چو گوی در طبطاب

هزار دار تو بر پشت بادپای سمند
چو اژدها که سوار شده به پشت عقاب

چو گرد بر گردون و چو باد در صحرا
چو کوه در زمی و چون نهنگ در گرداب

چو کوه وقت سکون و چو سیل در کتل
چو سنگ وقت درنگ و چو آب گاه شتاب

همی روی بمصاف اندرون چو عزرائیل
فتاده پیش تو در کشتگان سان غراب

یکی بضرب تیغ و یکی بطعنه رمح
یکی بضرب عمود و یکی بزخم رکاب

ز عکس جوشن میدان چو دامن مریخ
ز خون دشمن تیغت چو آستین قصاب

ز بیم حمله تو هر زمان بجوش شد خون
ز خاک کالبد و جان رستم و سهراب

ایا شهی که جهان را بجاه تست مآل
ایا شهی که زمان را بحکم تست مآب

چو رزم سازی عالم کنی پر از مریخ
چو بزم چینی گیتی کنی پر از [illegible]

خدایگانا شاها مظفرا ملکا
به مبارکی کسب صحیب ز اصحاب

به مبارکی تو ... ان
خجسته باد ترا عید ای خجسته عید جهان
ولیت گشته مصیب و عدوت گشته مصاب

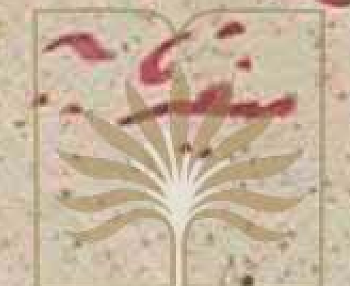
سپهر گشته ترا سر بسر مراد و مطیع
خدات داده بدین رنج روزه مزد و ثواب

همیشه تا که بود سرخ لاله و گل و می
همیشه تا که بود سبز سرو و مورد و سداب

چو سرو سبز ببال و چو سنگ سخت بپای
چو ابر تند ببار و چو آفتاب بتاب

همه جهان بگشای و همه هنر بنمای
همه جمال ببین و همه جلال بیاب

ایضا
استاد الاساتید
عمید الدین حکیم عمعق بخاری
در صفت شب [illegible] نظم کرده

الا

رسول بخت مرا دوش مژده داد و پیام
بانجمی که بدل شد فلک ضیا بظلام
سیاه روز برافکنده چتر از صحرا
زدوده رنگ شب گرد کوه و دشت خیام
چو گفت گفت که ای تیره خاطر از چه چنین
همی بسر بری این عمر خویش در ناکام
یکی بصحرا بیرون شو و عجایب بین
نگر که آمد اندیشهات ز افرجام
چو این سخن بشنیدم بچشم آشنا وی
برون شدم سوی صحرا چو مرغ جسته ز دام
نگاه کردم و دیدم فلک چو آینه‌ای
که خیره گردی عکسش دو دیده او هام
جهان بصورت دریای قیر گشته ز در
گرفته موجش بالای آسمان و عمام
هوا چو خرگه سنجاب بسته شد یخ یخ
فلک چو خیمهٔ دیبای برکشوده بشام

یکی بصورت افعی لاجوردی تن   خیال وار چو ماه مقنع از سر کوه   مجره گشته بگرد از مبشری ز بلور   همه سراسر گنبد ز کوکب زرین   شب سیاه برافکنده طیلسان سیاه
یکی بگونه سهیل از مردین اندام   ز روی چرخ همی تافت زهره و بهرام   سپهر گشته نمودار گنبدی ز رخام   چو پشت گرده اشهب ز گوهرین اصنام   خطیب وار بمنبر برآمد آن هنگام

ز بخش کیوان صمصام وار در براو
بنات نعش سنان حامل صمصام
زبان بنعت خداوند برگشاد و چه گفت
تبارک اسمک یا ذا الجلال و الاکرام
سپاس و شکر ترا کاین همه بدایع صنع
همی نیاید جز با قضای تو بقوام
درین تفکر بودم که این چه شاید بود
وزین سپس سخن او بجا گذارد کام
که روی سوی بخارا نهاد و گفت بهم
ابا بخارا بر تو درود باد و سلام
چنین شنیدم اندر کتابهای قدیم
مدینة المحفوظات و قبة الاسلام
نسیم باد تو مشکست و آب ابر تو شهد
هوات کان جواهرست و خاک معدن کام
بخار و بوی تو نافه گشاید اندر مغز
نسیم کام تو شکر فشاند اندر کام
تو همچو بیت المعموری و همه قومت

همیشه در تو چو روحانیان گرفته مقام   نه در تو تیرگی اعتقاد اندر دین   نه در تو تازگی اختلاف در احکام   ابا بخارا چندین بزرگواری تو   ز راه پایه عز و جاه و رتبت است و مقام

[illegible]

× پیل ط

[illegible]

[illegible]

عبد الواسع جبلی در صنعت لف و نشر این قصیده را میفرماید

شعر

که دارد چون تو معشوقی نگار و چابک و دلبر
بنفشه زلف و نرگس چشم و لاله روی و سیمین بر

نباشد چون خط و زلف و خال و لب هرگز
به روشن شب تیره گل سوری می احمر

ز درد و حسرت و اندیشه و تیمار تو دارم
جگر گرم و نفس سرد و لبان خشک و دو دیده تر

بکرد از دل و عیش و سرشک و شخص من داری
دهان تنگ و سخن تلخ و لبان لعل و میان لاغر

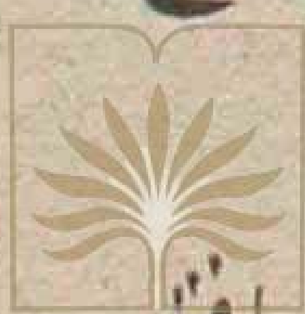
نشان دارد مرا در هجر و جور و عشق و مهر تو
سرشک از روی چشم از لعل و موی از سیم رخ از زر

ندارم در غم و رنج و جفا و جور تو خالی
لب از باد و سر از خاک و رخ از آب و دل از آذر

بحسن و رنگ و بوی و طعم در عالم نزاد ایزد
قد از سرو و رخ از عاج و خط از مشک و لب از شکر

سزد گر من ترا دایم بطوع و طبع جان و دل
کنم خدمت برم فرمان نهم گردن شوم چاکر

مخالف سوز و دولت ساز و ملک آرای و دین پرور
درخت عز و تمکین و جلال و قدر او دارد
سعادت تیغ و عصمت تاج و ...
ز بخت و دولت و تایید و تمکین ...
فرس گردون کمر جوزا سپر کیوان علم محور
[illegible]

زقدر و حشمت و تمکین جاه تو سرِ داورا
رکاب از ماه و زین از خورشید و سپر از چرخ و نعل از اختر

بوقت گریز و گاه حرب و گرد و شعله گرد
هوا اشک و زمین لعل و اجل کور و ستاره کر

شود خصم ترا در دیده و کام و دهان و لب و خنجر
لب و ناوک و زبان ناخچ سخن زوبین و نفس پیکان

بریزد پنجه و دندان و شاخ و زهر دراز
هژبر و ببر و پیل و مست و کرگ و تند و شیر نر

ترا شد چون سلیمان را وحوش و طیر و انس و جن و جاکر
قضا شیعه زمان بنده قدر بنده جهان چاکر

زبس غرمین و جوشیده افکندن و کوه و خشش
بجوشد یم بجنبد که بلرزد کوه بترسد شیر

چو ابر و رعد و برق و ژاله غمی الله ان موقف
خروشان کوش و کردار و رخشان تیغ و ریزان سهم

ز آسیب و نهیب و سهم و رمحت کم کند دشمن
زکف نیزه زبر درع زتن جوشن و از سر مغفر

بشرح و بسط و نظم و نثر اگر من آشنا بودم
شدم ز احسان و تحسین و ز اقبال و قبول تو

بتدریج و مرور و انتظار و تربیت کردم
همیشه تا بود تنگ و فراخ و ظلم و فرح

عبارت پست و خاطر کند و معنی سست و لفظ ابتر
نکو حال و روان شعر و قوی طبع و سخن گستر

مرا بود ... باران ز خون مشک و حجر گوهر
دل عاشق غم هجران شب وصل و زنج ...

بیاد و آسته و دود و روحبا و نخالت ... ترا قهر
لب از خنده کف از سخا عمر دل از شادی

به پیداری و هشیاری و پیروزی و بهروزی
ولایت گیر و نصرت یاب و عشرت جوی و دولت

وله علیه الرحمه فی شکایت ابناء الزمان
و تقلب الدوران بطریق الموعظه

مسخ شد مروت و معدوم شد وفا
زین هر دو نام ماند چو سیمرغ و کیمیا

شد راستی خیانت و شد زیرکی سفه
شد دوستی عداوت و شد مردمی جفا

گشته است باژگونه همه رسمهای خلق
زین عالم نهنبه و گردون بی وفا

هر عاقلی بزاویه مانده ممتحن
هر فاضلی بداهیه گشته مبتلا

وانکس که گوید از سر معنی کنون همی
کاندر میان خلق ...

دیوانه راهی نشناسد ز هوشیار
بیگانه راهی بگزیند ز آشنا

یا بکه گر کشند همی کبر بر کرده
آگاه نی که دو نتوان یافت گریا

آنم که برده ام علم علم در جهان
برگوشه ثریا از مرکز ثرا

با عقل فرهنانه سیمرغ را قران
با طبع فرهنانه فرشته اصفیا

[illegible]

شاهان همی کنند بفضل من اقتدا
سیران همی کنند بسیم من اقتدا

با خاطر غیور و با رای روشن
کالبرق فی الدجیه و الشمس فی الضحی

عالیست همتم بهمه نوع چون فلک
صافیست سیتم بهمه وقت چون هوا

بر همت من استغنای من دلیل
بر است مرا بی نیازی من گوا

هرگز ندیده و نشنیده است کس ز من
کردار ناستوده و گفتار نارسا

دریای پاکسان پر آکنده ام گهر
وز دست کهتران نپذیرفته ام عطا

وین فخر بس بود که ندیدست هیچکس
در شعر من نه مدحت و در نظم من هجا

والا که او بصحبت من سر در آورد
جویم ز دل محبت و گویم ز جان دعا

ور دشمنی پدید شود روز معارکه
انگارمش صواب و پندارمش خطا

اهل هنر همی بشناسند قدر من
تا علتی نباشد ازین جایگه مرا

مقدار آفتاب بداند مردمان
تا نور او نگردد از آسمان جدا

آنگاه قدر او بشناسد بر یقین
کاید شب و پدید شود بر فلک سها

اندر حضر نباشد آزاده را خطر
وندر حجر نباشد یاقوت را بها

با این همه مرا که غیبت ازین قبیل
زین پیشه قبول که تا یه باشد

تا ملک من نگاه فصاحت بود زبان
تا کار من بنزد بزرگان بود روا

با آنکه من بنزد بزرگان چو من کسی
لکن چو صد هزار حصاف پیش بار کس

ناچار اندکی بهم آیم از این ما
تا من نکو شمی بتواضع بی عیبی

از هر خسی بدیدمت و از هر کسی عنا
با جاهلان بصورت اگرچه برابرم

فرقی بود هر آینه آخر میان ما
آمد نصیب حرز همه مردمان دو چیز

از دشمنان خصومت و از دوستان دعا
بر دشمنان همی نتوان بود مؤتمن

بر دوستان همی نتوان کرد متکا
قومی ره منازعت من گرفته اند

با فضل و بی کفایت و بی عقل و بی بها
من هم نه شخص بستم این قوم را نظر

شمشیر ضربتی بکنم تا به تکیه ما
تا من بود خصومت اینان عجیب تر

زاهنگ بود چون بود جنگ اژدها

از اول دفتر که سوره تربیه را نوشته تا اینجا خط مرحوم پدرم طرب بن همای شیرازی است اعلی الله مقامه که در سنه ۱۳۳۰ قمری [اواخر عمر] وفات یافت و بقیه از آن خطوط شوقیه حقیر است (جلال بن طرب بن همای شیرازی)

پدرم در اواخر عمر مشغول نوشتن مجموعه‌ای بود که تا اینجا مقدار رسید و بتفنن مشغول کتابت این مجموعه بود که دفتر حیات در نوشت [illegible]

اعلام

این قطعات و رباعیات از جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی است که بعد از این مثنوی [illegible] و قطعه اول [illegible] نیز جز قطعه است که بعد از آن نوشته شده است (در احترام لوالدین) [illegible] بی الطاف [illegible] اشتباه [illegible]

[illegible]

ولـه قطعه [illegible]

[illegible]

ولـه قطعه [illegible]

[illegible]

ولـه قطعه

[illegible]

ولـه قطعه

[illegible]

ولـه قطعه

[illegible]

ولـه قطعه

[illegible]

ولـه غزل

[illegible]

ولـه قطعه

[illegible]

ولـه قطعه

[illegible]

ولہ ایضاً

هذه الرباعیات

[illegible]

بر کرد لب تو سبزه [illegible]

چون چشمه خضر بر لب آب حیات

رباعی

[illegible]

رباعی

[illegible]

رباعی

هر کس که نشان زان لب و دندان دیده

در حقه لعل رشته مرجان دیده

از چهره [illegible]

وز سینه [illegible]

رباعی

[illegible]

رباعی

[illegible]

رباعی

[illegible]

رباعی

نه چون رخ تو گلی بود یا سمنی

نه چون قد تو سرو بود در چمنی

نقاش ازل که روز [illegible]

از تو چه دریغ داشت الا دهنی

رباعی

[illegible]

دیوان [illegible]

[illegible]

شجاع شعری اندر لواء ظلمت شب
چنانکه در دل جهال علم اعلان

مهی که کرد تنم را به بند هجر اسیر
بتی که کرد دلم را به داغ عشق زبون

زبان من شده از وصف زلف او عاجز
روان من شده بر نقش روی او مفتون

چو نون و چون الف است ابروان و بالا
وز و شده الف قدم خمیده چون نون

فراق یار بود صعب در همه هنگام
ولیک باشد هنگام نوبهار افزون

ز بهر حفظ تن و جان خود او خواهند
ثنای صدر بزرگ خدایگان فنون

ابوالمظفر خورشید خسروان انجم
که هست تیغ ... قضای کن فیکون

خدایگانا آنکه در هنر نادره
فزون ز حکم گردون فزون ...

الشیخ سمرقندی ... بعضی ... استاد ...

بهار اغوان ... [illegible]

هوای بزم ... بلبل ... [illegible]

زمین ز رنگ ... [illegible]

که ملک شکاری است کو را نگیرد
عقاب پرنده نه شیر ژیانی

دو چیز است کو را به بند اندر آرد
یکی تیغ هندی دگر زر کانی

به شمشیر باید گرفتن مر او را
به دینار بستنش پای ار توانی

کرا بخت و شمشیر و دینار باشد
... سر ... کیانی

خرد باید آنجا و جود و شجاعت
فلک مملکت کی دهد رایگانی

[illegible]

هشت بیت از قصیده غضایری رازی

چون اشعار غضایری از دست رفته هرچه از وی بدست آید مغتنم است حقیر تاکنون هشت بیت از یک قصیده ممتاز او را که اکثرش در ترجمان البلاغه محمد بن عمر رادویانی و باقی در حدایق السحر والمعجم است بدست آورده‌ام - دو بیت آن را لباب الالباب عوفی هم نقل کرده است - توضیحاً حدایق السحر چاپ تهران ندارد چنانکه یک بیت این قصیده را (عصا برگرفتن نه معجز بود...) که در ترجمان البلاغه بعنصری نسبت داده در حدایق السحر از غضایری گفته و ظاهراً در نسخه ترجمان البلاغه اشتباه روی داده است!

زونیا آیدون بید و ابر سپید
زمین گشته روشن و سپهر [illegible]

چو [illegible] آهن سیمین تن
[illegible] چشم [illegible]

نسیم دو زلفین او گلبند
بر آمیخته با نسیم صبا

چو گیتیش [illegible] چون گلبند
الا ای نسیم الصبا [illegible]

کند خدمت [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

عصا برگرفتن نه معجز بود
همی اژدها کرد باید عصا

جناب آقا میرزا فتح الله

این شبیه پیکر که از عوتش [illegible] گرفته
کرده [illegible] کمری و صعوه و عش [illegible]

[illegible] ز عقاب
[illegible] لقمان [illegible]

وان شهبازی که [illegible] در ماهون ورق بر
از [illegible] و [illegible]

شاخ [illegible] و [illegible] بر [illegible]
[illegible] عنبر

[illegible] باده [illegible]
[illegible]

[illegible] باغ [illegible] صبح [illegible]
[illegible] و [illegible]

[illegible] گردون [illegible]
[illegible] سپهر [illegible]

کامله در [illegible] هلال
[illegible]

ایضاً له

مبارک [illegible] که از آن [illegible]
[illegible]

عقاب صولت و طاوس فر و کبک خرام
پلنگ غیرت و آهو تک و نهنگ جدال

زمین سکون و زمان سرعت و سپهر شکوه
فرشته خوی و پری روی و اهرمن گوپال

جهنده گردن و کوتاه پشت و پهن کفل
سطبر بازو و باریک ساق و تنگ بال

ازان گشوده نشد غنچه گره زدنش
که بسته ره رجب و بست بر صبا شمال

گره نگویم کان عقده ایست در دم دل
زغیرتی که زکاکل فتاده در دنبال

بگاه کوه نوردی و دشت پیمائی
غزال دیده پلنگ و پلنگ دیده غزال

صباحی

[illegible] جوانی [illegible]
[illegible]

باغ از [illegible] و [illegible] اوراق
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] عیسی [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] عشق و امق [illegible]
[illegible]

لاله را داغ [illegible]
از دل مجنون [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

از [illegible]
[illegible]

گیسوی عنبر طرازش دام دلهای غمین
طره زلف درازش دام جانهای نگار

برده از رخ گرد ابروی عشق [illegible]
و لب لعل [illegible]

[illegible]

سمعه [illegible] فرح

[illegible]

منظر الطاف [illegible] علی عالی
[illegible]

علت ایجاد عالم کائنات [illegible]
امهات سفلی و آبای علوی [illegible]

[illegible]

نطق او [illegible] غلام

والدل [illegible]

[illegible]

[illegible]

گاه گردون پی دل آزاری ... / ... راه فراز
بر گردون چه بود ... / ... هیچ ...
آن که بگویم ... / ... دل ... غمخوار
... / ... اقبال ...
... / ...
خفته گردون ... / ...
... / ...
... / ...
... / ...
... / ...
... / ...
... / ...
... / ...
... / ...
... / ...
... / ...
... / ...

[illegible]

صباح [illegible]

چون ... / ...

[illegible]

طلوع

عراق العین ...

علی الافق

و ...

طرفه العین ... الاذان

و ... اماق

[illegible]

کاهی تو فربه نواز و لاغر سوز که ببینی چو جرم مه فربه / چون قد از لاغریش خم نگری ... گفت ... ادیم که می بینم / ... عالی ... / ای تو ... منظر
باشد این معنیم بخاطر شاق / دور دارش از افق احراق / مبتلا زیش بر نخ محاق / بر رکاب شهنشه آفاق / جانشین نبی باستحقاق / ای تو ... احداق

حدقه العین سواد ها الاعظم

صحح ...

شکر از ابداع ممکنات بجا است
مدعی خلقت تو را خلاق

داور آبا سبعه عین قبول
مادر چار ارکانه راسته طلاق

ز حساب لذات تکیشی فرد
ز حساب هم لذات بعالم طاق

[illegible]

تا شد این نظم انوری مذکور
در حضور یگانه آفاق

ز چه با این زبان وحی آثار
آن صنعی صنوف خیل خلاق

[illegible]

با بسیار نقط نکتش گوهر
[illegible] معنی [illegible] اتفاق

[illegible]

گر بود پاره جگر فرزند
هست [illegible] دانش [illegible]

تهنیت

[illegible]

[illegible]

رباعی

[illegible]

رباعی

هر شب ز غمت تازه عذابی بینم
در دیده بجای خواب آبی بینم

وانگه که چو نرگس تو خوابم ببرد
آشفته‌تر از زلف تو خوابی بینم

رباعی

آنی که بهیچ کس تو چیزی ندهی
صد چوب [illegible]

سنگی که از آن روغن [illegible] گیرند
گر بر شکمت نهند [illegible] ندهی

این رباعی [illegible] المعروف به مهستی منسوبست

رباعی از بحر دیگر

ای یاد تو ام [illegible]
[illegible]

چندین [illegible]
چندین جام [illegible] تا بگردی در خون

رباعی

[illegible]

خاقانی

[illegible]

درش ز نوزادگان دعوت [illegible]
[illegible] بسیم [illegible]

واو بهر یک چمن خلعتی از زر [illegible]
حله نو بر دوش صبا [illegible]

فاتحه گفت از تحت [illegible] شکوفه که گل
ساز داد از آن برگ [illegible]

ببین کعنا که گل [illegible]
شاخ [illegible]

[illegible]

[illegible]

وانگه که دو اسبه دوید موکب فصل ربیع
در فرس باز یافت قوّه فصل شباب

خیل ریاحین ببست با تیغ رواورید
زینت شاخی که راست گیبت [illegible] جواب

غنچه ابر کرد ار سر کفش کلاه
دست چنی در عطاست پای گل اندر خضاب

زنبه نورسکان به که دوند بر کف
خورده که از جوی لیر کاه بجام شراب

سکه چو بر نه گشتند گل از نهیب نغز تر
سکه و عرق مصطفی است و ایمن از [illegible]

ما در آیده بی غلام آمد صادق کلام
خسرو اسلام [illegible] نسخه حاتم کتاب

احمد مرسل که کرد از بیش زمین رمیخ
تخت اسلام بیش از کمال گرده بر ان کباب

عطسه او اوادم است عطسه ادم ربیع
ز همت صفت گاه شرو عطسه او بو تراب

سنت زمین چون بنغش چرخ بر سمت
مار لی تیغ او قبضه بشمشیر و قرآن

به منکسان زمین بکرد محیط از سراب
به نهنگان سکه من بکرد محیط از سراب

از شغب شیر تیغ بد رفضا است دم
وز فروع اندرنفس چون فلک ربیخ باب

از پی نا مهٔ او وصل ملایک سپید
اخته شهیر عنب با خرد [illegible]

خاطر [illegible] احمد است مدح گر مصطفی
زان در خشش چو جان از بیت [illegible]

گی شکسته بیشش سخن شعر
کی گفته جو هر دانه در خلاب

یارب ازین تنگنای باز رهانی که هست
شروان شر البلاد خصمان شر الدواب

تجدید المطلع

جبهه ازین نمود طره صبح از نقاب
عطسه شب گشت صبح خنده صبح آفتاب

غمزه چو عیسی [illegible] خنده چون ربیع
[illegible] نشست سکه بر خیمه سحاب

صبح چو پیشت سنگ گو سیاه [illegible]
ماه چو ترسان ز صبح بلکه زن او کواکب

زان پر فرش صبح [illegible] ز سر [illegible]
بیکران آفاق گشت نرد صفرای ناب

ماده زمانی است صبح زنزل اسپر که قفنه
از پی جلاب خاص ریخت از آله کلاب

صبح چو گفت [illegible] ارمغان سرای
زینت دل او قفه دانه در لعاب

چرخ ز زنگی نهاد صبح به طشت [illegible]
از پی نقل ملک کرد هلال از رباب

مهد مهر جلال خسرو عیسی سخن
عیسی خضر عطا خضر سکندر رکاب

و له

شاه بر شست فر صبح در آمد ز خواب
کرد صراحی طلب دید صبوحی صواب

تجدید المطلع

در بر او آمد چو خنک [illegible] سر گیسو در پاکشان
غم ولت صبر جو بر باب

من شده از دولت نفحه بصبح
دا ولیش چون نمک بوش دیده کباب

بر نمکش [illegible] خشم مردم [illegible]
روی چو معشوق که الم و دل [illegible] عذاب

عیسی و انکه الم [illegible]
نه سبو است [illegible] پر آب

دشمنه [illegible] چو عیسی [illegible]

شب زدودم ز لبت روی تو سودا کرد
کاوش نقاب جست صبحدم از آفتاب

وله

دوش برون شد ز دلو یوسف زرین نقاب
کرد با آهنگ صبح جای بجای انقلاب

مطلع جدید

یوسف [illegible] ز دلو [illegible] چو یونس [illegible] حوت
[illegible] تا بر
صبحدم از [illegible] بحری [illegible] صبح
[illegible]
[illegible]

دامن جاه ترا [illegible] صبح
جیب جلال ترا [illegible] گوی [illegible] آفتاب
چرخ [illegible] صبح [illegible]
تیغ تو گاه طعان تیغ تو گاه ضراب
[illegible]
عدل تو چون صبح [illegible]
[illegible]

مسعود سعد سلمان در حبس قلعه نای گوید

نالم ز دل چو نای من اندر حصار نای
پستی گرفت همت من زین بلند جای
آرد هوای نای مرا ناله‌های زار
جز ناله‌های زار چه آرد هوای نای
گردون به درد و رنج مرا کشته بود اگر
پیوند عمر من نشدی نظم جانفزای
نی نی ز حصن نای بیفزود جاه من
داند جهان که مادر ملک است حصن نای
از دیده گاه پاشم در های قیمتی
وز طبع گه خرامم در باغ دلگشای
نظمی بکامم اندر چون باده لطیف
خطی بدستم اندر چون زلف دلربای
ای در زمانه راست نگشته [illegible]
وی بخت [illegible]

امروز است گیتی را امنیت به
نگارم ... طبع خود ای

گویم همه گردم بر جای بیت دل
گویم همه با تو همراه بیت رای

از تیغ تو ... [illegible]
وز ... دل ... [illegible]

[illegible] عزم تو ...
سودم ... [illegible]

کاری ... بر دل ...
از تیغ ... داده و از تیغ ... رای

گر دون ... از تن ... [illegible]
گیتی چه ... از تن ... ای

ای محنت از تو کرده شدی ...
وی دولت از تو کاه شدی ... ای

گر ... [illegible] ... فضل ...
... ای عقل ... ای

ای ... زمانه ...
وی ... دل ... ای

... چون ... جهان
... چون ... ای

ای ... سعادت ...
وی ... ای

ای ... [illegible]
وی ... ای

ای ... [illegible]
ای ... ای

ای روز ... [illegible]
... ای

زین جبه ... [illegible]
از ... عدل ... ای

شاید ... [illegible]
و ... جهان ... ای

مسعود سعد ... فضل ... روزگار
این روزگار ... الفضل ... ای

امیر معزی

آن غالیه‌گون زلف بر آن عارض گلگون
... از ... گلگون

وان ... چون ...
... گلگون

ای ... [illegible]
وی ... گلگون

نقل از ...

نعل است ترا ساخته از سیم و بران نعل
از لعل لب سرخ و ز غالیه چوگان

دوری به پیاده در [illegible] لولو
وان لولو [illegible] پیاده [illegible] شده میمون

گویی که [illegible] زلف تو [illegible]
خال تو چو از غالیه نقطه زده بر [illegible]

زیبا [illegible] لب [illegible] لیلی مجنون
هرگز [illegible]

با دل [illegible] جوکان [illegible]
وز عشق [illegible] چون [illegible]

ای عاشق دلشده [illegible] عشق
[illegible] عشق [illegible]

دل [illegible] عشق [illegible] بیرون
[illegible]

روزی که ده [illegible]
[illegible]

[illegible] شده [illegible] دولت او دون
[illegible] شده [illegible] دولت او دون

ای جام [illegible] شده [illegible]
ای تیغ [illegible] شده [illegible]

ای عشق [illegible] عنبر را
ای لطف [illegible]

[illegible] ده [illegible]
روزی ده [illegible]

[illegible] در یا
[illegible] بالا [illegible]

[illegible] دولت [illegible]
[illegible] گردون

[illegible] شاد و [illegible] دولت [illegible]
[illegible]

[illegible] اقبال [illegible] بیکران
[illegible] جاویدان

[illegible] ده [illegible] بر [illegible] ان را
[illegible] باده گلگون

دولت و [illegible] واقبال [illegible] باد
[illegible] ز [illegible] افزون

کمال الدین اسمعیل بن جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی

* بهاریه *

جهان شده از نفحات نسیم [illegible]
چنانکه [illegible] مجمر [illegible] جهان

[illegible] صبح [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] دل [illegible]
[illegible]

[illegible] دل [illegible]
[illegible]

بعضی بباغ لاله بکف زیر ابروان نشین
بعضی ز خویش بیخبر از سر قدش نشان

از دور کار کناری اگر چه طلبی
که رشته باشی از سر تو چه خوش نشان

کنار آب روان بنا ز بیان بستره
و زین کنار چمن اندوه بیرون کنار جهان

بباغ ز جود و چون غنچه دل اگر نشین
چو گل ز دوست بر و بنای قوم و خندان

بدو ببین که چه زیبا کشیده دست بهار
اگر ز گونه پر از طرف باغ ساز ورود

گهی ز دوست ...
گهی ز شکل ...

عقد و شبنم به بر ... لاله پیدا ای
نگار بین لب جو ...

زمین ... و ...
به بر گیر گل ...

لب لب ... زنخدان چو دل لاله
... بیکه ... بکند فغان

دو ... کردی ...
... ازاده ...

چنان ... غنچه ...
... نشیمن

فغان کرده ...
... بشاخ ...

چه ... زیر خزان ...
... و قطره ...

به ... گل ...
... گلستان

بهار غنچه ...
... چمن

یکی ... ز دوست ...
... جهان

... ز جود ...
... در ...

... سر ...
... جهان

... نظام ...
... ایران

... خدای ...
... جهان

... گلزار ...
... خندان

... جان ...
... جهان

زبسکه پایه کاشها جا داده گشتش
بهار از بسته که گوئی بود از زرنگاران

سر مولوی که جهان از شرف ازین تاج
که گشته است وزارت از او بلند بنیان

زهی گشته خلعت نیکت زلف عروسان
همی برده بهشت [illegible] چمن

عطف و عنف ز ان خصم [illegible]
عطف و صلح ز ان تاج [illegible]

وجه جاه تو را آفتاب درجه
[illegible] و نگار در [illegible]

زنده نسبت [illegible]
که بر [illegible] نسبت کنند [illegible]

لطایف [illegible] در [illegible]
بهان کنند [illegible]

زهی ضمیر تو را [illegible]
در [illegible] جهان

سن آفتاب [illegible]
[illegible]

سخن [illegible]
چنانکه [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

ضمیر [illegible]
[illegible]

نگاه [illegible]
جناب [illegible]

[illegible]
که نگاه [illegible]

سپهر [illegible]
که نگاه [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
که [illegible]

[illegible]
که کار [illegible]

زهی [illegible]
[illegible]

از مثنوی موسوم بسحر حلال مولانا اهلی شیرازی که هر شعری از آن بمراعات تجنیس ذوبحرین و ذوقافیتین است و الحق معجزه بی‌نظیر است

عباد درگه تو [illegible]
برای حرمت تو [illegible]

[illegible]

ز دولت تو [illegible]
[illegible] در زبان

جهان پناها [illegible]
قصیده [illegible]

[illegible]

هزار سال و نباشد هزار سال بسی
بحکم کام دل و کار مملکت میران

ثنای و مدح رهی بر جناب تو نرسد
مگر بقوت پر خود دعا کند طیران

چو طوطیان را ورد است سورة الاخلاص
مرا تو طوطی و اخلاص ورد من [illegible]

روا بود که بعهد تو این چنین هنری
گمان ز نعمت تو نان خورند و [illegible]

صفت سخن و سخنوری

قافیه سنجان همه عیسی دم اند
[illegible]

ساقی از آن [illegible]
[illegible]

در صفت سلیمان

[illegible]

در منقبت

ساقی از آن [illegible]
[illegible]

این قصیده فریده که الحق بر اهل سخن معجزه ایست در تاریخ قبهٔ منوره حضرت معصومهٔ قم
از ناطق اصفهانی علیه الرحمه است

بسم الله الرحمن الرحیم باسم موجود کریم

شصت و دو بیت — یکصد و بیست و چهار مصراع

این قصیده مسما بقصیده معجزیه است

این قبه کعبی است بنور بر آمده — یا پاک گوهری است پر از نور آمده
این دوحه ایست کامده از جنت العلا — یا کوکبی است سعد و منور بر آمده
این زیب عرش یا که بود کوی آفتاب — یا نور حق که در همه اشیا بر آمده
این قبه را چه اوج که با ارتفاع آن — صدر فلک بچشم ملک اصغر آمده
وین قبه راست جای بجایی که پایه اش — از اوج ماه و مهر و زحل برتر آمده
وین قبه رفیع بدانجا رسانده قدر — کز قدر با سپهر برین همسر آمده
وین صحن به ز صحن جنانست بهر آنک — آبش به از لقا و به از کوثر آمده
واین قبه و زمین و همین رفعت و جلال — عرشی بهر یک فلک دیگر آمده
از دل سؤال کردم و گفتم مرا بگو — کاین صحن از چه روز جنان بهتر آمده
دل در جواب گفت که اینک در این سؤال — عقل طویل قاصر و فهم اقصر آمده
بهتر بود بحسن و علو از جنان در آن — سکنی که بنت موسی بن جعفر آمده
زهرا عفاف فاطمه بنت موسی آنک — بر روی شرف ز فاطمه و حیدر آمده
معصومه که در ره ایوان اقدسش — از قدر و صدق حور و پری چاکر آمده
شهزاده که هر دو سرا جیش از عطا — با طالبان مذهب حق یاور آمده
مخدومه که تکیه آن انجم اوج دین — کز مهر و ماه رای نکویش انور آمده

از اوج علم و فضل و ادب کوکب جمیل — وز درج حلم و مجد و شرف گوهر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

جد امده رسول حق و جده اش بتول — با یمن عصمت از پدر و ما در آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

یک جد او نبی شرف کل کاینات — کز جود حق ز جمله رسل مهتر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

یک جد او علی که از عون کردگار — در روز جنگ صفدر و نام اور آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

یک جد ان حسین علی کز در سخا — مولای عاصیان و شه محشر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

جد دگر علی حسین است کز کرام — دین داور و رحیم و رهی پرور آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

باشد علی برادر وی انکه نور ماه — عکسی ز نور او بست و بدینجا بر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

موسی کاظم امده باب وی و وزان — احسان و عدل و جود و سخا همبر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

نه به ز جده اش جهان فطرتی نکو — نه مثل جد عالی ان صفدر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

بر مسلمین بمجد و بهم کرده رهبری — بر زائرین بجود و کرم رهبر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

روی جهان ز درگه او یافت آبرو — پشت فلک بسجده او چنبر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

روی امید جمله عالم باین در است — حاجت هر آنچه بود از این در بر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

فوج ملک ز شوق دمادم گشوده پر — وز عرش بر زمین پی یکدیگر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

یکجا ز بهر چاکری زائران اوست — یکجا ز بهر خادمی این در آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

کردم سوال خطاب که این قبه چنین — قدر از که یافت از که بزیب و فر آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

گفتا بعون ایزد و سلطان عصر ان — کو را ز لطف فتحعلی یاور آمده
۱۲۱۸ — ۱۲۱۸

چهر موالی شه و روی عدوی شاه
۱۲۱۸
از شوق احمر و ز عنا اصفر آمده
۱۲۱۸

بیشتر از این از این قصیده بدست این حقیر نیفتاد آن هم بسیار مغلوط بود و واضح است که غلط از کاتب و لاسیما غلط در شعر خصوصا در تاریخ چه اندازه منفر واقع است بنابراین بعضی جاها را گردم و تصحیح نمودم

بسمه القدیم

قسمت مختصری از تاریخ ادبیات فارسی

پوشیده نماناد که تاریخ سلطنت ادبی در ایران نسبت به ماقبل از دورهٔ اسلامیت حکم ماقبل التاریخ را دارد زیرا پس از استیلای عرب بر عجم تمام رسوم و آداب و معارف عجم از میان رفت و از ادبیات ایرانیها نسبت بزمان ساسانیها و اشکانیها و هخامنشیها ابداً آثار تاریخی که با مدارک صحیحه باشد معلوم نمی‌شود پس نسبت بتاریخ زبان و ادبیات و خط آنچه ایران با مدارک تاریخی کشف نمود همانا بعد از سلطنت اسلامی است اگرچه بعد از آن هم ایران هیچ گاه آسوده خاطر نزیسته و همواره میدان تاخت و تاز قبایل مختلفه گشته و هر وقتی در مدت قلیله سروسامان جزئی پیدا میکرده و طولی نمیکشیده است که دوباره بکلی آن بنیان منهدم می‌شده و آن آثار بالمره محو می‌گشته است و در حقیقت از ابتدای مائه دهم هجری تاریخ ایران داخل دورهٔ جدیدی میشود و عاقبت منتهی باوضاع حالیه میگردد و در تمام این مدت ایران و ایرانی پیوسته گرفتار قتل عام و چپاولهای اقوام متسلطه بوده است از این جهت است که تاریخ ادبیات در تمام قرون اسلامی هم کاملاً مربوط نیست و اگر احیاناً آثاری باقیمانده است از تصادفات ایام است و گرنه انقلابات دینی و ادبی مجالی بهیچگونه امور نداده است و نظر باینکه تاریخ شعراء و علماء مربوط بتاریخ سلاطین میشود عنقریب نیز بطور اختصار تاریخ آنها را ذکر مینمائیم خلاصه بعد از رواج دین حنیف اسلام در ایران حکام عرب تمام نوشتجات عجم را بعنوان آنکه آثار کفر است سوزانیدند و نابود ساختند و چون این نکته تسلط را عرب بر عجم پیدا کرد اهل مملکت هم از هر حیث مطیع گشته زبان عربی را زبان دینی و دولتی دانسته و فارسی متروک و مخصوص عوام شد و بعد از استیلای عرب تا تسلط مغول بر همین منوال غالب ادبا و علمای ایران بعربی مکتوبات و کتب علمیه و ادبیه خود را می‌نوشتند چنانکه در عربیت هم گوی سبقت از فصحای عرب ربوده و بعد از آنکه دولت عرب

رو بضعف و انحطاط گذاشت و مردم ایران بخیال خودسری افتادند دوباره زبان فارسی
کم کم از تحت الشعاع خارج شد و چون مدتی از مهجوریت این زبان گذشته بود و اغلب لغات
فصیحه فراموش شده بود بجای الفاظ از بین رفته الفاظ عرب معمول گشت و اغلب نویسندگان
برای آنکه اهتمام بعربیت داشتند و آن زبان را شریف میپنداشتند عبارات و اشعار و امثال
عربی زیاد داخل فارسی شد و کلی زبان ساسانیان تغییر یافت و لسانی جدید تشکیل شد
که از آن وقت تاکنون با اندک تغییری تقریباً باقی است و در ضمن بعض لغات ترکی هم بواسطه
استیلای اتراک داخل زبان فارسی شد که اکنون هم باقی است ولیکن بسی جای آفرین است که
باز ایرانیها زبان ملی خود را کلی از دست ندادند و دانشمندان در صدد احیای زبان فارسی
برآمده عمده بشعر پرداختند و سلاطین هم بواسطه حب شاعری و شهرت عنایت کاملی بشعر
و شعرا نمودند و از اینروی کار شعر و شاعری بالا گرفت و در حقیقت عجم و زبان آن زنده شده
طبع شعرا است ولی نظر بآنکه سبک ادبیات فارسی از دست رفته بود و بعلاوه در هر امری تقلید
از عرب میشد شعرای فارسی از ادبیات عربی تقلید کردند و اگر تصرفی هم در آنها شد جزئی است
و از اینروی ادبیات فارسی ادوار مختلفه را طی نموده است و هر چند در تعیین اول شاعر پارسی
اختلاف ادبی است ولیکن بنظر حقیر نمی توان معین کرد زیرا بواسطه ارتباط عروض با الحان
موسیقی و نسبت طبیعیه والتیامیه و تناسب موسیقی موزون با طبع بشری میتوان گفت از
ابتدای تکوین بشر تا آخر این طبع موزون پسند ذاتی او بوده است و از این نظر ابتدای شعر و
ادبیات را بایستی بدو تکوین انسان دانست نهایت در ادوار متطوره انقلابات ادبیه
ایجاب نموده است اختلافاتی را چنانکه در کلیه امور عالم همین جهت حکمفرما است والله العالم.
بلی بعد از دوره اسلامیت و مجوسیت شعر و لسان فارسی اول شاعر معتبر که در زبان فارسی

پیدا شد (رودکی) است که مداح امیر نصر سامانی است و شعرای دیگر هم مثل دقیقی داشته اند

دوره اول ترقی و اوج شعر فارسی در عهد سلطان محمود غزنوی است که هیچوقت در یک

دربار مثل آن زمان شعرای توانای متعدد جمع نبوده است مثل حکیم بزرگوار فردوسی طوسی و ملک الشعرا

عنصری و فرخی سیستانی و عسجدی و اینها همه در یکجا جمع بودند و علاوه بر اینها چند نفر

از بقیه شعرا در نقاط مختلفه پیدا شده طبقه تشکیل داده معتبرترین این طبقه منوچهری و

مسعود سعد سلمان و ناصر خسرو علوی و قطران و ازرقی و لامعی .

دوره دوم در زمان سلطان ادب پرور دوست سلطان سنجر سلجوقی است

و شعرای بزرگ در مداحین ترک داشته از قبیل حکیم سنائی و امیر معزی و انوری و ادیب

صابر و عبدالواسع جبلی و عمعق بخاری و معاصر ایشان است رشید وطواط

که مداح اتسز خوارزمی است و حکایت او با ادیب صابر و انوری در کتب تواریخ مثل تاریخ گزیده

همه جا مسطور است و از بیچاره شعرائی که در غلبه اهل خراسان و ترکستان بوده اند از غزان و ترکستانی معروف اند .

دوره سوم از طبقه شعرای معتبرین ایران در اواخر سلاجقه و زمان خوارزمشاهیان و سلاطین

آن اوقات بوده بزرگان ایشان نظامی و ظهیر فاریابی و جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی

و کمال الدین اسمعیل اصفهانی و خاقانی میباشند

و در اثناء این طبقات هم شعرای نامی پیدا شده اند مثل خیام نیشابوری که از مفاخر عهد ملکشاه سلجوقی است

و مثل اسدی طوسی استاد حکیم ابوالقاسم فردوسی و مثل امامی هروی و امثال اینها .

در حقیقت باید خاتم شعرای ایران را شیخ سعدی افصح المتکلمین دانست چنانکه خود فرماید (من سعدی آخر الزمانم)

در زمان اتابکان فارس سلغری که مشهورترین اینها سعد بن زنگی و پسرش ابوبکر است و شیخ سعدی تخلص اتابکی

در عصر اینها بوده ادبیات فارسی را به اندازه انقلاب نهاده و سعدیه جهان این انقلاب را ما سعدی گرفته ایم است

که سبک نظم و نثر پارسی را بالمره تغییر داده و تا عصر کنونی هم باقی است و در حقیقت تا این هفتصد سال است

که سلطنت ادبی در خانواده نظم و نثر سعدی که فرزندان فکر بکر او نیند باقیمانده است و تا سکه دولت بنام چه کس

بعد از او زده باشند و دوره شیخ در حقیقت اولین دوره ادبیات ایران محسوب میگردد و دو سه کتاب نثر قابل ذکر هم در این دوره اخیر نوشته شده است مثل کلیله و دمنه ابوالمعالی نصرالله منشی و عقد العلای افضل الدین کرمانی و مقامات حمیدی و گلستان سعدی و ترجمه یمینی .

و از ابتدای دولت عرب تا استیلای مغول فضلائی که در ادبیات نظم و نثر عربی رتبه عالی یافته اند نیز بسیارند و عمده ایرانیها در این راه شهرت کاملی یافتند از آنجمله است عبدالله بن مقفع صاحب کلیله و دمنه عربی که در عهد منصور دوانقی از خلفای عباسی تالیف شده و در زمان بهرامشاه غزنوی هم بفارسی دوباره نوشته شد که موسوم است به کلیله و دمنه بهرامی چنانکه مخزن الاسرار را حکیم نظامی هم بنام همین بهرامشاه برشته نظم کشیده و از آنجمله است ابوالفضل ابن عمید وزیر رکن الدوله دیلمی که صاحب بن عبّاد دست پرورده اوست و دیگر بدیع الزمان همدانی صاحب مقامات بدیعی که وفاتش در سنه ۳۹۸ واقع شده و دیگر ابوبکر خوارزمی که با بدیع الزمان مناظره داشته و دیگر ابوالفتح بستی منشی سلطان محمود غزنوی صاحب این قصیده معروف (زیادة المرء فی دنیاه نقصان) و دیگر طغرائی اصفهانی صاحب قصیدهٔ لامیة العجم (اصالة الرای صانتنی عن الخطل) وفاتش در سنه ۵۱۴ .

و در حقیقت از اوائل قرن سوم هجری تا اوائل مائه هشتم ممالک اسلامی خاصه ایران منبع فضل و دانش بوده است و از جمله بزرگانی که در زمره حکما و عرفا محسوب میشوند و دارای ذوق ادبی هم بوده بطرز شیرین نظم یا نثری داشته اند شیخ الرئیس ابوعلی سینا است وفاتش در سنه ۴۲۸ و خواجه نصیر طوسی رحلتش در سنه ۶۷۲ و بایزید بسطامی وفاتش در سنه ۲۶۳ و حسین بن منصور حلاج مصلوب در سنه ۳۰۹ و شیخ ابوسعید ابوالخیر صاحب رباعیات مشهوره که در سنه ۴۴۰ درگذشته

و خواجه

و خواجه عبدالله انصاری که در سنه ۴۸۱ وفات نموده و شیخ عطار صاحب منطق الطیر و منظومه‌های
دیگر که در فتنه مغول مقتول گشته در سنه ۶۲۷ و مولانا جلال الدین رومی صاحب مثنوی معروف
که در سنه ۶۷۲ و امام فخرالدین رازی که وفاتش در سنه ۶۰۶ واقع شده است ،

و بعد از استیلای مغول و تاتار و سلطنت چنگیزیان و تیموریان دو مرتبه خاک ایران میدان جنگ
واقع شده آثار ادبی و علمی با خون شهدا و علمای اسلامی از دفتر روزگار شسته شد و تمام اوضاع
بالمره تغییر کرد و از این زمان تا ابتدای عهد صفویه علم و ادب چندان رونقی نداشته است و اگر احیاناً
باقیمانده و تصادف ایام بوده و بیشتر از دست رنج مرحوم خواجه نصیر طوسی بوده است و از ادبا و شعرای این
دوره است خواجه عبدالله بن فضل الله معروف به وصاف الحضره صاحب تاریخ وصاف و او این
تاریخ را برای غازان خان در سنه ۶۹۹ شروع کرده و در سنه ۷۱۱ باتمام رسانده و پدر خواجه عبدالله وصاف
ملا ادیب فضل الله صاحب تاریخ معجم است که در سنه ۷۵۴ تألیف شده و دیگر خواجه رشیدالدین
فضل الله صاحب جامع رشیدی که در سلطنت غازانخان وزارت یافته و همچنین تا عهد شاه محمد خدابنده
باین منصب باقی بوده و در اول سال پادشاهی سلطان ابوسعید عزل شده و یکسال بعد یعنی در سنه ۷۱۸
بحکم این سلطان مقتول گشته و دیگر حمدالله مستوفی قزوینی صاحب تاریخ گزیده که در سنه ۷۵۰ فوت شده و
دیگر شاه نعمت الله کرمانی که در سنه ۸۲۷ قالب تهی کرده و دیگر شیخ محمود شبستری صاحب گلشن راز که
در سنه ۷۲۵ رحلت فرموده و اینها که تاکنون برشمرده شد شعرا و عرفا که فقط متخصص در فن شاعری باشند
نیست و در این دوره فقط سه شاعر استاد پیدا شده نخستین در استادی خواجه شمس الدین حافظ شیرازی
که در سنه ۷۹۱ رحلت نموده و دیگر سلمان ساوجی که در سنه ۷۷۷ وفات نموده و سوم مولانا خواجوی
کرمانی که در سنه ۷۴۲ وفات نموده بعد از این سه استاد محترم دو نفر دیگر هم از شعرای این دوره ذکر
کردنی است اول عبدالرحمن جامی که در سنه ۸۹۸ رحلت نموده و دیگر بسحق اطعمه که در سنه ۸۳۸
از خوراک دنیا دست کشیده است و مولانا اوحدالدین کرمانی که عین المعروف به پیر طریقت مولانا
حافظ شیرازی است هم از شعرا و عرفای این عصر باید شناخت ،

بعد از سلطنت صفویه تا عهد قاجاریه اگرچه ادبا و شعرای نامدار وجود داشته‌اند ولیکن علاوه بر اینکه در آن دوره غلبه با علما و حکما بوده است مثل شیخ بهائی و میرداماد و ملاصدرا و صدها امثال آنها اگر هم آثار ادبی باقی مانده است در فتنه خانمان برانداز افغان از میان رفته است فقط از ادبای این عهد حاج لطفعلی آذر صاحب آتشکده را با معاصرینش فی‌الجمله باید شناخت و دیگر میرزا مهدیخان صاحب درهٔ نادره که از عجایب نادره عهد نادری است .

دورهٔ چهارم از ترقی شعر و شعوری در ایران دورهٔ قاجاریه است خصوص در زمان فتحعلی‌شاه و ناصرالدین شاه که دربار آنها سوم دربار سلطان محمود غزنوی و سلطان سنجر سلجوقی است و در زمان فتحعلی‌شاه دو نفر نادره با استعداد پیدا شدند که نظم و نثر را دوباره تجدید کردند یکی ملک‌الشعرا فتحعلی‌خان کاشانی متخلص به صبا که شعر را به سبک صحیح قدما رجعت داد و دیگری میرزا ابوالقاسم قائم‌مقام فراهانی که نثر را تصفیه و تجدید نمود و ادبا و شعرای بزرگ عصر فتحعلی‌شاه میرزا عبدالوهاب معتمدالدوله نشاط اصفهانی و میرزا تقی علی‌آبادی صاحب دیوان و میرزا کوچک وصال شیرازی و میرزا محمد سعید اردستانی فدائی متخلص و مجمر اصفهانی و فاضل خان گروسی ـــ و مثل امیرالشعرا رضاقلی‌خان هدایت صاحب مجمع الفصحا و میرزا حبیب‌الله قاآنی شیرازی و میرزا ابوالحسن یغمای جندقی و میرزا عباس فروغی و میرزا محمد مهدی سروش شمس‌الشعرای اصفهانی و مرحوم رضاقلی‌خان همای شیرازی دنباله آن دوره را تا اواسط ناصرالدین شاه امتداد دادند و در عهد آن شاهنشاه شعرای بزرگ دیگر مثل محمود خان ملک‌الشعرا از نوادهٔ فتحعلی‌خان صبا و [illegible] الشعرا و شهاب تاج‌الشعرا هم وجود پیدا کردند و الحق در دورهٔ قاجاریه شعرا و ادبای بزرگ پیدا شده‌اند و تذکرهٔ آنها یعنی کلیه شعرای قرن نوزدهم و بیستم میلادی محتاج تألیف مهمی است و از متأخرین عهد قاجاریه عمان سامانی دهقان سامانی پرتو اصفهانی مسکین اصفهانی عنقا و سها و طرب پسر ارجمند مرحوم همای شیرازی بهار ترک اشتهای اصفهانی و [illegible] اصفهانی و نیاز جوشقانی در همان اوائل عهد مظفرشاه و بعد از آن بوده‌اند و اکنون که سنه ۱۳۴۵ قمری سال شمسیه ۱۳۰۵ [illegible] است دورهٔ [illegible] شعر و شعوری در ایران است خصوص سبک قدما و از معاصرین آنها که نام آنها بردنی است منعم بروجنی اصفهانی میرزا حسن آتش اصفهانی مصطفی‌قلی‌خان صفا میرزا حسن [illegible] و [illegible] و بهار ملک‌الشعرا و ادیب پیشاوری و شوریده شیرازی که اخیراً این دو نفر اخیر فوت شده‌اند

عبدالواسع جبلی

ز عید داد خبر خلق را طلوع هلال
بآخر رمضان عشره بود و باوّل شوّال

ز روز عید زینت [illegible] و طرفه این بود که
لقد چو عین و بیت چو پیکر جودال

مبارکست ره از لطف صورت که ورا
ز لاجورد بساط و ز کهربا پر و بال

کمان [illegible] که فلک [illegible] بشیده هلال
[illegible] [illegible] فروزه

قلنده درید او [illegible] بر قص
[illegible] [illegible] بیهده [illegible]

قلاده [illegible] کوئی [illegible]
زباق [illegible] لعبت [illegible]

چنانکه [illegible] زرینج [illegible] غزال
چنانکه مالی [illegible] زرین

بران مثال که [illegible] روز جنگ و قتال
[illegible] نصرت [illegible]

[illegible] بر [illegible] بر سوی زنبال
[illegible] [illegible]

شکوه دولت [illegible] [illegible] شمال
[illegible] [illegible]

سپهر [illegible] جلال [illegible] بالا بال
چو [illegible] داده [illegible]

بدان امید که چون روز عید جشن کنند
بران شراب [illegible] صاحب کرم خصال

نصیر دین [illegible] [illegible] عیال
فلک [illegible] [illegible]

ابوالمعالی عبدالصمد که [illegible] جلال
[illegible] [illegible]

ز فضل او [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

ز عدل او [illegible] [illegible] اشکال
ز رمن او [illegible]

ز این [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] جود [illegible]
[illegible] [illegible]

ز جود او [illegible] [illegible]
زبان و دولت [illegible]

سپهر [illegible] [illegible] فعال
[illegible] [illegible]

ایا ز صدر تو [illegible] [illegible] عصر
[illegible] [illegible] [illegible] بال

مظفر [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] جلال

عبارت [illegible] [illegible] استقبال
[illegible] [illegible]

چنانکه [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] بال

عمل [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

چنانکه [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] جلال

صدف [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] جمال

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] قلاده [illegible]

زمانه [illegible] اقبال [illegible]
بران قصیده [illegible] [illegible]

ایضاً وله

ای خواب من ربوده بیا و چون تو [illegible]
وی تاب من فزوده بیا و دل [illegible]

با آتش غم و دل جفای [illegible]
چو عود شخص [illegible] و چو عود [illegible]

بهر آنکه بود در نگاه مجلس را
زیبوی عود طراوت [illegible] جمال

بهر نگار و چمن را چمانه [illegible]
که در [illegible] سبک [illegible]

ننگ دار که [illegible] در [illegible]
ننگ دار که [illegible] و جمال

منقط از اثر گام او [illegible] هلال
منقش از اثر نعل او زمین [illegible]

بود چو نقطه سحاب [illegible]
نگار وی که زمین [illegible]

بتی چو کوه [illegible]
هزار [illegible]

هزار [illegible]
[illegible]

سکندرم اندر آرزوی همت
[illegible] جهان [illegible]

چیزی که روز رزم [illegible]
صف چون [illegible]

این عیش زندگانی [illegible]
چون [illegible]

گه بر رخ تو [illegible]
گه بر لب [illegible]

دل کرده واه [illegible]
رخ زرد و [illegible]

دارم ز شوق [illegible]
دارم ز اشتیاق [illegible]

کام [illegible]
کام [illegible]

تا کرده ام [illegible]
تا کرده ام [illegible]

[illegible] سال [illegible]
هر روز [illegible]

در آرزوی [illegible]
از گرمی عتاب تو [illegible]

آمد [illegible]
آمد جهانم [illegible]

[illegible]
[illegible]

چیز و نگاه غمزه [illegible]
چیز و نگاه خنده [illegible]

[illegible]
که در [illegible]

در گام کوه [illegible]
در خواب [illegible]

از بهر بخشش تو طبایع [illegible]
بر مقتضای امر [illegible]

گر روی چون [illegible]
از آرزوی [illegible]

در هست تو [illegible]
از هیبت تو چشم [illegible]

خصمی [illegible]
قومی [illegible]

در رزم [illegible]
در بزم [illegible]

مجلس [illegible]
ساقی [illegible]

چون [illegible]
چیزی که روز بزم [illegible]

[illegible]
اکلیل [illegible]

منقار باز چره و خرطوم پیل مست
دنبال مار گرزه و چنگال شیر نر

روید بجای سبزه ز راغ [illegible] نوبهار
گر بارد از سحاب کف [illegible] مطر

گردند اختران همه [illegible] اگر رود
بر آسمان ز صاعقهٔ خشم تو شرر

اکنون که سرد شد چو دم عاشقان هوا
واکنون که زرد شد چو رخ بیدلان شجر

با دلبران مهوش و خنیاگران خوش
از دست ساقی کش و دلکش شراب خور

خامه در این مکان بهانه نظم کوتاه وصف
اندر کمال او شود اندیشه مختصر
فردوس [illegible] اجابت زمین [illegible]
گه نزد [illegible] عرش [illegible]
هر شب [illegible] خجسته [illegible]
کوکب [illegible]
دارندهٔ جای [illegible]
[illegible] الله [illegible]
ذات العماد [illegible] و دار السلام
[illegible] الکرام [illegible]
اندر هوای تو [illegible]
تا با قضا بود [illegible]
تا با قدر بود [illegible]
پیوسته باد بنده فرمان تو قضا
همواره باد دلبسته الوان تو قدر
والعمر
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ای چشم عاشقان تو [illegible]
گریه چون طوفان نوح [illegible]
دل شدی از خوبی آن [illegible]
جان شدی از خوشی آن [illegible]
گوهر طلب گری کنون [illegible]
وز سخن گویی کنون [illegible]
گر نه شهبانی در او [illegible]
گر نه شیدایی در او [illegible]
بهر گره عارض او [illegible]
در فراق روی او [illegible]
لب زنخدان [illegible] چهره تو ماه او
لعل [illegible]
نرگسی داری سیاه و [illegible]
لاله داری لطیف و [illegible]
این چو موی [illegible]
این چو [illegible]
حلقه [illegible]
[illegible]
[illegible]

از شهنشاه [illegible]
از فروغ روی او [illegible]
هیچ معنی [illegible]
هیچ فیض [illegible]
رشک گوهر [illegible]
تیغ جوهر دار [illegible]
گر نه بر فلک تیغ [illegible]
[illegible]
در میدان وصف [illegible]
از فروغ [illegible]
از جمال [illegible]
از نهیب [illegible]
برکنده چشم [illegible]
شکسته [illegible]
چندان [illegible]
بادپا [illegible]
زهره طبعی [illegible]
از شهاب [illegible]

گر شتابد بر سوی پستی چون فضای آسمان
گه برآید بر سوی بالا چو [illegible] های سحاب
در بیابانی که تو با دشمنان سازی نبرد
تا ببیند صورت آن [illegible]
زینت بزم تو از [illegible] آهو و [illegible]
عرصه گنج تو از [illegible] در [illegible]
تا فضای شکر خالص [illegible] دانهای در [illegible]
پاره از لعل صافی تو [illegible]
اندرون وقتی که [illegible] سپهر [illegible]
صف میدان تو [illegible]
کوس چون رعد و [illegible] چون [illegible]
تیر چون باران و خون چون سیل [illegible]
دریغ زنگاری [illegible]
تیغ [illegible]
از نثار [illegible] عدای تو
مالک [illegible]
تا ز تاراج [illegible]
تا ز خاک [illegible]
بدسگالان تو را [illegible] قالب باد
سر ز خاک [illegible] دل [illegible]
چشم از آب

کوهشه تارک چو سیخ و [illegible] چون طناب
همچو خیمه [illegible] چون ستون [illegible]
سال و مه در خواری و زاری و بیمار و عنا
یاد بیش [illegible] در چار صف

ایضاً وله

ای لب [illegible] چشم و دلبر [illegible]
خنده تو دلفریب و غمزه تو [illegible]
[illegible] لب تو [illegible] کام [illegible]
[illegible] [illegible]
گر برآوردم همی [illegible]
گر [illegible] همی [illegible]
هست [illegible]
هست [illegible]
ای زلف [illegible]
وی [illegible] لاله [illegible]
سنبلی [illegible]
[illegible] [illegible]
فرغ [illegible]
لعل [illegible]
کو [illegible] آزرده [illegible]
کو [illegible]
داریم از روز و شب [illegible]
روز و شب [illegible]

مجلس گردون و ساقی ماه و ساغر مشتری
حاشیه پروین و مطرب زهره و می آفتاب

[illegible] از [illegible]
هیچ [illegible]
زهره [illegible]
زهره [illegible]
در ازل [illegible]
نحل [illegible]
پشت [illegible]
روی گردون [illegible]
[illegible]
[illegible]
سال و مه [illegible]
از [illegible]
چون [illegible]
چون زمین [illegible]
گر دریا [illegible]
[illegible]

تا تصور نیست بیم ساده هم شبیه [illegible]
[illegible] نشست تا ز حوادث را حطب

بخت تو خیمه زده بر اوج کره [illegible]
خصم تو غرقه شده در موج دریای کرب

ایضاً وله

نگار من چو بر سیمین میان زرین کمر بندد
هزاران کار و اندیشه [illegible] دل اندیشه ور بندد

طمع باید بریدن از [illegible]
که بیهوده دل اندر عشق آن [illegible] می‌بندد

کسی [illegible] زلف او [illegible] بر گل او [illegible]
کسی از قد [illegible] او [illegible] بر [illegible] می‌بندد

ز عشق او [illegible] می‌بندد
چو زلف او [illegible] می‌بندد

چو [illegible] چون کمان [illegible] می‌بندد
چو او [illegible] می‌بندد

از آن [illegible] چون [illegible] می‌بندد
که او [illegible] می‌بندد

کسی [illegible] زلف [illegible] می‌بندد
کسی [illegible] سیاه [illegible] می‌بندد

[illegible] عشق [illegible] چون
دل من [illegible] می‌بندد

که از [illegible] می‌بندد
که از [illegible] می‌بندد

ز شوق [illegible] می‌بندد
چو [illegible] روی او [illegible] می‌بندد

[illegible] گردد [illegible] می‌بندد
که دل را [illegible] وصال [illegible] می‌بندد

[illegible] خاص و عام [illegible] می‌بندد
چو [illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
[illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
اگر [illegible] می‌بندد

در [illegible] می‌بندد
[illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
[illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
که [illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
[illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
اگر [illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
[illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
[illegible] می‌بندد

[illegible] می‌بندد
[illegible] می‌بندد

ایضاً وله

چون شد از باد خزان ای شده چون یاسمن
برگ چون روی من و ابر چو چشم زلف پرشکن

برگ چون روی من و رخسار [illegible] چمن
ابر چو دو چشمه جاری [illegible] دیده من

زرگسان از خوان [illegible] روی جانانه ببین
کرده پیمانه که [illegible] پیاده فرزانه گزین

چشمه از غربت بر دو دلبر چون نگار
فرقه ما زحمت بسیار و دو گلستان آه بیشمار

خوردن باده همی ببرگ و روی گل گون
چون چمن خالی شد از گلها باده فرو ریز

گر توئی شد بوستان از عشق چمن گیر
خانه باید کرد و از آن چون نگارستان چمن

بیک تن و برکشید و بر گرو درفت
چشمه تو بهار و دو باده پیاده ای سیمین

باو باشد بهم پر ساغری ز عیار
ابر بار و بهم آرم ساغری دو بهین

با بیان محنت بهشت گوئی آن غزل
با زبان فهم گانی بیت گوئی آن فرین

ما فروزیم ما بهم و شمار ای دو هم فهم
مشتری انار و کیوان همه دو بهم اعلی چمن

[illegible]

دولتش چون خامه او رائحه [illegible]
همتش چون جامه او پیماو [illegible]

کرده شرک خامه او کیمیای ارزق خلق
شد عیار ملک او توتیای چرخ عین

نعل اسب بی [illegible] یک زلف [illegible]
خاک پای بیت الحرام ای که روح الامین

گر شود [illegible] کف و دلت کوه کوهر
ورنشود [illegible] حشمت یکسان شبین

بای آن توله بهم پاسبانه ابر تو را
عشق این [illegible] کنه بر سیاه ابر غرین

گر شد [illegible] قضا و قتال باد و خلیفه
بهوی [illegible] غیر و اهرمن برین

گنبد دوار بادت در همه جا مطیع
ابر و جبار بادت در همه جا قرین

وله ایضاً

در عاشقی و دلبری ای لعبت سیمین
من رنجه چو فرهاد و تو شهره چو شیرین

چون دایره خط تو نقطه خال تو زیبا
چون غالیه خال تو دو ابر تو برین

بر صفحه چو گلنار تو زلفی است نگون
بر روی چو نسرین تو جعدیست نگون

پیوسته کند زلف تو عاشقی گلنار
همواره کند جعد تو فرزانگی برین

آرام دل ما بیرد باده [illegible]
آشوب جهان بر دو بار و جهان بهم

از غمزه آن [illegible] بلای من [illegible]
وز خنده این هست شفای من مسکین

چون واو جهان واو کنون باد بهاری
بیماره گلبن بر من و لولوء چهره چمن

چون فاخته در باغ زند نغمه [illegible]
تا سر دی انکند آواره [illegible]

گلهای بهاری بیت [illegible] دیمن را
گفته همه در عقب فاخته [illegible]

شد باغ شگفته چو بهشت [illegible]
شد باغ شگفته چو [illegible]

در طلعت تو [illegible] سعادت
در حضرت تو [illegible] یکین

بگذرد

یکدم ار کمتر از خشم تو و خلق تو افتند
بر آب گوارنده و بر آتش برزین

قطران شود آن از اثر خشم تو [illegible]
ریحان شود این از کرم خلق تو در چین

پیوسته چو بنیان تو [illegible]
ور از صدف و لعل [illegible] از یمن

بر دست و تن و چشم تو [illegible] کرده
تا خشن [illegible] و [illegible] و مژه [illegible]

رضوان که غضب تو کند [illegible]
مالک که ز خشم تو کند [illegible]

از بهر [illegible] و معاد [illegible] کنند
این [illegible] در کوثر [illegible] جام ز [illegible]

همراه غضنفر شود از عدل تو روباه
ور [illegible] شود از امن تو [illegible]

تا [illegible] بود و در [illegible]
[illegible] بود و در [illegible]

پیوسته بجوف دل اعدا الرجیم [illegible]
همراه مبتهج براحات تو [illegible]

له ایضا در توصیف [illegible]
و دانش فرموده

باهی

تا شد از باد خزان [illegible] تو ده زر جو بهار
[illegible] نرگس [illegible] سکین کنار

گرد از او و [illegible] برار [illegible]
[illegible] باغ [illegible]

چون خطیبان در لباس [illegible]
[illegible] باغ و منبر او شاخ [illegible]

محبس [illegible]
از برای استماع خطبه [illegible] جویبار

سر به [illegible]
همه دی [illegible] مطرح لعل [illegible] و منبر ز فقار

گشته [illegible] بوستان [illegible]

[illegible]

نقطه اول

وثانی [illegible]

وزن [illegible]

[illegible]

قطع

این بگون عاشقان شکفته رو در زرق
وان [illegible] عاشقان [illegible] رو

تا [illegible] شیمه [illegible]
تا [illegible]

چون شود [illegible]
کوی [illegible] بیض [illegible]

گاه آن [illegible]
[illegible] حصار

چون [illegible] طاقی بجار

[illegible] صورت [illegible] صد [illegible]

[illegible] او

[illegible] قطار

ذات او رخشنده و پاک و بلند و رهنمای
چون مبارک رای شمس دولت و شمع تبار

شخص او بخشنده و بالنده و لرزان و زرد
چون بداندیش علاء الدین خداوندیگار

نه کجا بر سم رخش صیدهای او بود
چون عقاب بیهش روزی کند قصد شکار

نه بگیرند به نگاه مدحت جز بنام او قلم
نه بخشند به نگاه تحفه جز بیاد او عقار

وارزوی حضرت او نقطه را بینند نقش
در هم چون نقطه سیماب گردد بیقرار

وهی گرد آید به بخل و کرم واهی رو صدف
تا زند به مجلس او [illegible] پای [illegible]

در دو چشم شیشه لطیف و در لبه ان قنینه
در کلید و در خوشاب و در شکر شکسته شمار

از نهیب [illegible] او در [illegible]
وز [illegible] پیشه [illegible]

که شده چون [illegible] کشته [illegible]
که بود چون [illegible] بنگار

من [illegible] چون [illegible] ان [illegible] بنگار

دو زبان بر پیر روان نالهٔ کمان [illegible]
سر بریده زرد چهره رو سیاه و اشکبار

که پیر او تا بد [illegible] ستمبر
که هر [illegible] حصنهای استوار

چون کمربند او چون در دل لاله [illegible]
چهره دولت [illegible] شکفته [illegible]

گاه ز راه [illegible] کنند [illegible]
گاه عواصی کنند [illegible]

از [illegible] ان بود [illegible]
و [illegible] ان [illegible]

زان [illegible] او [illegible]
دوستان [illegible]

فر [illegible] و [illegible]
[illegible] تاج [illegible]

[illegible] چون [illegible]
[illegible] باغ تازه [illegible]

میکشد اه تو چه باغ تازه خندان بار و خوش
[illegible] تو چراب [illegible] گریان [illegible]

سعد چرخ و نصرت ایام و فضل کردگار
سعی [illegible] و قوت اجرام و عون روزگار

شغل [illegible] همواره [illegible] پادشاه
[illegible] همواره [illegible] شهریار

خسروی [illegible] چون او عرصه [illegible]
[illegible] چون او [illegible]

صد [illegible] او [illegible]
صد [illegible] او [illegible]

که [illegible]
[illegible]

ز نور [illegible] و [illegible]
جبهه [illegible]

ز نور [illegible] گاه [illegible]
اختران [illegible]

[illegible] عدل [illegible]
از [illegible]

خنجر [illegible]
دو [illegible]

جمع [illegible]

تاجو

سنجاب
قلاده

ایضا له فی مدح
[illegible]
و وزیره

پایهٔ تخت تو اجل را گاه بخشش پای مرد
وسند بخشت اجل را گاه بخشی پیکار

علم تیغ و قوت تیغ و جود و بر و کرد و فضل یار
سعد چرخ و بخت و نیکی و حسن بخت و بخت یار

ای هلال دولت را بهر ابر نیسی افتخار
وی نهال همت را از بیخ و شاخ و بر

کوه کینه زان شود چون کوه زان غیرت کنار
کشته خسته زاو هم برو با جنبه زاو

تیغ او فتح و ظفر ... ستم او رنگ
خنجر او همچون ... و تیغ او از دو فن

مطرب او روز و ... او کاه یار
ساقی او گاه جشن و کار او گاه عوض

زهره و خورشید و مهر ... و عطا و ...
از روی آنکه باشند از برای ...

تا شکند تیر سپاه و نا ... صف
تا در ... صف ... و تا بر ... حصار

با حسام او ... در اطراف ...
با سنان او ... در اکناف ...

بر هژبر از نهیب تیغ او ترس شد نزار
بر عقاب از نهیب تیر او وحش گشت شیان

آمد آن فصلی که اندر جان و دل افزون کند
بلبلان از شوق ... لاله ... بار

آن ... نقش ... تا در ...
پیر گردون ...

که ... دیده ... بار
که ... دیده ...

در ... سبز ...
نازوی آنکه ...

باد و صحنی در لطافت ...
تا ز عطر و طیب ...

زهره در ناف تیر ...
دیده در چشم ... در چشم ...

چرخ گردون ...
خون خصمانت ...

نخل از ...
نخل از ...

از نهیب ...
بر زبان ...

گر ز ...
انجم سیاره را هر گز ...

گوهر ...
...

اندر این ایام ...
لاله گون می ...

بلبل ...
وای ...

شیر از ...
...

گشت ...
...

باغ چون ...
کوه چون ...

که ...
که ...

...
لاله ...

...
...

گاه ...
گاه ...

گرچه طبعم گاه وصافیت دریای محیط
ور چه لفظم گاه مداحیت ابر درفشان

وصف و مدح تو نتوانم کماهی گفت و شد
گر همه گردم زبان و دست چون بید و چنار

تا ز نور ماه و عکس آفتاب ...
سیم و زر در کان و در کوه ابر ...

موی خصمانت ...
کار احبابت ز ... زر عیار

وله ایضا

جاودان چون خضر ماند زنده نام آن پدر
گر نپس وی چون ملک سبح فرشته آید پدر
زآسمان دین اگر ثاقب شهابی شد جدا
هست گردون معالی را جلال الدین قمر
ور زوی بد آید محروم گرد او را قضا
شهریار شرق و مغرب کیست او را زیر پر
شاه با شرق و مغرب دو شمع جود و افضال
خسروی کورا بملک شاه است در دو شمع فضل
در همه عالم که دارد این بزرگی ها بهم
در حسین او بمردی و جوانمردی زبان
در سخن او بمردی و بمردی اثر
کوه با لعل سمند او بما نه تنهم
چرخ با رای بلند او بماند محتضر
کوکب تا هست پدید کاه برم او را درج
چشمه خورشید ز سیم او ... او را بهم
در جلال و حشمتم و در ... او ... او
آسمان ابر او و خورشید فخر و جوهرم
چرخ دائم بر درم او ... ماه
شه کاسم ... خسرو ... بدان درم
ای خداوند ... جهان ...
پادشاه اصلی و فخر و دلیر ... که

هست چشم ... ابقای تو روان
هست چشم ... ابقای تو بصر
تاوکی ... نو ... قضا
خنجر ... نو ... قدر
این جوهری ... او ... ت
وای جوانی ... فلک ...
از نهیب ... چون ... در حق
سال و مه ... این ... حکم
تا شه ... جهان ... انداخته
تا شکر ... ایشان ...
از کدورت ... و ... مست
در صلاوت ... چون شکر

وله ایضا تغزل
لصنعت و صبح و دلبر
بهار ناصر فرموده

نو روز و عید و ... وقت سماع و می بهم
خوب ... ما ... بر ... روی آن صنم
تا سوی صحرا ... بر دو ... بر دوم
با دوستان در ... یکدیگر ... بهم

وقت صبوح از میکده مستانه ... آمده
وز غایت شادی زده بر گوشه کیوان علم
... جهان ... زلف ...
... بر چهره ... می
آن راکه ... کش بود ... صحن
مجروح ... صحی [illegible]
چون ... جهان ... این ... کی
می خور ... نفس ... بیاد ... دلم
از دور ... ناکنون ... دیده بون
اکنون ... جون ... فرخ ...
فصل بهار ... فرحنا بهم
ساقی ... بحکم ... عشرت ...
تیر چون ... تیر ... عشرت ...
بر خاک ... ... بر ...
گل ... آن ... جمشید ... عالم
آن ... آن ... ... آورده ...
آن ... از ... ...

در عفو و خشمش نفع و ضر در صلح و جنگش خیر و شر
مهر و کینش نور و فر در حب و بغضش شهد و سم
زاشراف او در بذل مال از جود او وقت سؤال
از دست او روز نوال از طبع او گاه کرم
فارغ شود معدن ز زر مفلس شود بحر از درر
خالی شود کان از گهر صافی شود گنج از درم
از گرد خشک او نثار بر چهره مه جاودان
وز هیبت او آسمان همواره پشتش بخم
سرمه کشد روح الامین در دیدگان حور عین
از گرد آن خاک زمین کورا براه آید قدم

جاه از تو بی اندازه شد [illegible]
ملک از وجودت تازه شد [illegible]

دین از تو با استحکام شد [illegible]
از تو سخی [illegible]

ای تو چون [illegible]
لفظ تو چون در عدن [illegible]

گوئی که هستند این و آن [illegible]
ختم [illegible]

ای بزم تو [illegible]
ای کلک تو [illegible]

هر چه [illegible]
[illegible]

اکنون که عالم گشت خوش ای خوبروی ترک کش
رخساره او ماه وش جراره او مشک شم

بجنس فیروزی لشکر آمیخته با نی شکر
انگیخته مشک از قمر آویخته شاخ ارقم

ای مایه فضل و هنر پیرایه جاه و خطر
خورشید احرار بشر جمشید اعیان امم

از گفته من کر شنید آمد تو را این بیت چند
انجم ز گردون بلند آیند پیشم چون حشم

تا تا و آب و باد و خاک این هشت پیران [illegible]
این بر و باران سهمناک از حشمت یزدان [illegible]

[illegible]

وله ایضاً فی [illegible] الطبع

ای قلم در دولت تو فتح [illegible]
وی کرم در طبع تو [illegible]

ای فر [illegible]
وان نامه [illegible]

ملک آرای تو فتح [illegible]
خصم از [illegible]

کاه چون گوینده [illegible]
کاه چون [illegible]

کرده از ناخن بر مهر نعل تو زر بهین
هر زمان چون شحنه زنبور ماهی را قضا

چون نگردی ای سلیمان گر وارد همه ایشان شود
هیچ ره گر زیر پای بست ابد اسپیا

دیگر از ... هفت افلاک گرامی ...
سکه عاشق ... تاج الغرور روز زر

مهر و کین او ... و نفع و ضرر
تیغ و کلک او ... فتح و ...

قول او ... بود کاه تو وال از ...
نطق او ... بود کاه تو وال ...

کرده بر مهر جواه او ... آفتاب
...

در هوا اجزای ...
حلم او ... لفظ او ... وفا

ختم او ... صبح او ... معنی
وز فلک ... صعود ... صبا

هیبت ...
از عطا ای ...

...

بچه را در پیش ان ازدر بجنبد کم کردن
مهره ما ز ...

سال و مه ... بابنان اوامل
روز و شب ... بابنان او قضا

این گهر ... روز ...
وان گهر ... ایشان گاه ...

سوی صدر ... و رای و ...
گاه ... اقبال و ...

هیچ ... سوی ...
چون ... سوی ...

...

زاهد و دار ... تو صانع ...
نابه ... وصل تو ...

سال و مه ... سیاه
روی ان ... کردد ...

و له ...
لصنعه ... و ...

...

ای ز رنج [illegible] خاطرم چون نافه مشک ختن

وز شکست [illegible] قدرم چو نقطه [illegible]

نام من [illegible] و [illegible] مشتهر

صیت من [illegible]

جز ثنای تو نگویم از وضیع و از شریف

جز هوای تو نجویم از صغیر و از کبیر

ولـه در قصیده [illegible] ایضا

[illegible]

جان نور و جیب از وی افراز و نفروز
در هر کلمه جوشش در کف بنهاده جان

کرده برای بحثی [illegible] خصم
از آب [illegible] کند آن کلیم [illegible] ان

در معنی که لعل زیبا جهان [illegible]
در تن فرده گشت جسم [illegible] جان

بر مرغ [illegible] بر بان نازمی
مرغان زنده [illegible] در [illegible] ان

چون بافته از [illegible]
از قلعه [illegible] روان [illegible]

تو گویی [illegible] از [illegible]
صفحه [illegible] کلک [illegible]

[illegible] و الهامه جلا
[illegible] بر [illegible] زبان

خود بهم [illegible] اقبال مستقر
[illegible] صاحب [illegible] ان

و [illegible] کرد [illegible]
چون [illegible] بهر کمان

[illegible] و [illegible]
[illegible] بیهده [illegible] ان

این دیبا از [illegible] دفتر [illegible]
ای خواننا از وصل [illegible]

مردان [illegible] دلت و [illegible]
[illegible] وی [illegible] جهان

از [illegible] چون [illegible]
[illegible] چون [illegible] ان

از قلعه [illegible]
و [illegible] زبان

[illegible] کرده [illegible] سپاه
[illegible] زنجیر [illegible] ان

از کرده [illegible]
و [illegible] تازه [illegible] ان

[illegible] بیانی [illegible]
[illegible] دهان

کرد [illegible]
[illegible] زبان

از [illegible] کرده [illegible]
و [illegible] دیان

[illegible] از [illegible]
[illegible] ان

[illegible] سعد [illegible] یار
[illegible] از او [illegible] ان

تا [illegible] الامان
[illegible]

در هر لحظه [illegible]
[illegible] ستان

ای [illegible]
[illegible] مهربان

از تیغ [illegible]
[illegible] فغان

آنکه [illegible]
[illegible] ان

[illegible]
[illegible] ان

[illegible]
[illegible] ان

[illegible]
[illegible] ان

[illegible] کرد [illegible]
[illegible] ان

[illegible]
[illegible] ان

[illegible]
[illegible] ان

[illegible] زن [illegible]
[illegible] ان

[illegible]
[illegible] ان

چو کوه قاف [illegible]
[illegible] ان

انتقاد از خطاب با سبب
وله

ای [illegible]
[illegible]

فلک [illegible]
[illegible]

[illegible] کرده [illegible]
[illegible]

چون [illegible]
[illegible]

از [illegible]
[illegible]

وله ایضاً فی المدیحه و بیان العشق الحقیقی

[illegible]

که گر قصد از عمر [illegible]

که بود [illegible]

[illegible] با فضل [illegible]

چون دل و جان [illegible]

[illegible]

[illegible]

نیکخواه تو ز شادی باد خندان همچو گل [illegible]

بدسگال تو ز زاری باد گریان همچو [illegible]

وله ایضاً فی المدیح

[illegible]

وله ایضاً

[illegible]

کرد نوانه پیمان کرده صلاح خویش را
از فرع جنس نافه صالح نهان اندر جگر

[illegible]

تا منزه باشد از تحویل حکم کردگار
بو خواهر ایمن از تبدیل ملک شهریار

خسرو عادل معز الدین والدنیا [illegible]
اهل دین و خلق دنیا را معین [illegible]

[illegible]

آسمان را روز و شب [illegible]
اختران را سال و مه [illegible]

[illegible]
اختران را از مسیر و آسمان را از مدار

[illegible]

وله ایضا فتحیه در فتح غور فرموده

اندر سر تیغ تو رنگ مار اسپید [illegible]
بر کنده سنان [illegible] ز مرد چشم مار

زان ز سنگ خاک امد معدن سیم سپید
زان ز خاک تیره امد مخزن زر عیار

کاین ز سیم بذل دست تو شدست ان [illegible]
وان ز ترس جود طبع تو شدست ان ز حصار

اندر ان وقتی که سوی غور بردی از هری
لشکری کز تیغشان عالم گرفته غبار

چیره دستانی که غار [illegible] کوه
باد پایانی که کوه از نعلشان گشتی چو غار

عوض اطراف جبال

با مکان آشنا لیکه بر اطراف جبال
با مکان آشنا کرده در اکناف بکار

غورها چون بافتنه ز مقدم او گهی
غورها چون بافتنه مردم صد هزار

در بر کهسارها [illegible] چون گرگان [illegible]
کوه ز تیغش چنان [illegible] که در اطراف [illegible] بکار

گشت هر [illegible] برق الماس فروغ
خنجر ز آب [illegible] داده برق الماس [illegible] قطار

تاج [illegible] نالنده [illegible]
کوهها [illegible] بهر باغ [illegible] رسیده زار

تیغها [illegible] کرده [illegible]
عرعر [illegible] لاله [illegible]

چون دل ان [illegible] نفس
مرد [illegible] [illegible]

فوت ناوک [illegible]
خونچکان [illegible] لاله [illegible] باغ لاله زار

بر شمال [illegible] [illegible]
ازهمک [illegible] الماس [illegible]

وز [illegible] الفاتکون [illegible]
[illegible] [illegible]

تیغها [illegible] [illegible]
حصنها [illegible] [illegible]

بس به [illegible] آتش [illegible] باد زخم آبدار
بس به [illegible] گفتند [illegible] کرده [illegible]

لی عده [illegible] [illegible]
تا شتر [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]
تا ز نو [illegible] حصار [illegible]

تیغ [illegible] [illegible]
لشکری [illegible] [illegible]

همه به سلم و دل [illegible] غلام
[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]
در زمان [illegible] مجال

گشت [illegible] [illegible]
گشت [illegible] [illegible]

ان [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]
بر شمان [illegible] [illegible]

با نگار مهربان و روزگار مهرگان
خوش لب [illegible] [illegible]

ولد ایضاً
غزل و [illegible]

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

تجدید مطلع

[illegible]

[illegible]

وله ایضاً فی المدیحه و وصف ...

تا بترکیب و مزاج و جوهر و خلقت بود | با داعدای تو را چون باد و نار و خاک و آب
شد با دوام خاک و پاک آب و تیز نار | روی زرد و لیث قدر و حزم ثبت و نفس خوار

ای در هوای مدحت تو آفتاب و تیر | از مهر و کینه تو ولی و عدوت را | بدخواه را نهیب تو ... خاک
لشبه میان چو رمح و کش ده زبان چو تیر | حسن المآب بهره و تو ... تیر | در ماهتاب تو زن در آفتاب تیر

[illegible]

یا داز ... او شده پر لاله طری | آنده ده لیث ... و آلوده روی ماه | که ریخته چو دیده از ادکان عقیق | پیچیده در ستور ... کاشنا کنند | ای خدمت ... گردون مرا ... | در خدمت تو عاج بر انجم ...
خاک از نثار او شده پر لؤلؤ تر | از عکس و پروین و از ده واد بغیر | که ریخته چو زلف پر از ادکان عبیر | شکر ... گون ... در ... غدیر | وی صحبت ... میمون مرا ... | در صحبت تو فخر بر انجم ... تیر

در مدح او مراتب ثناهای دلفروز
ور نعت او مراتب سخنهای دلپذیر

در چار چیز دانم و دارم چهار چیز
تفصیل آن بشرح بگویم که یادگیر

شکر تو بر زبان و ثنای تو بر دهان
مهر تو بر روان و مدیح تو در ضمیر

تا مبلغ رایت دلبران تو و صیل
تا ملک رایت دیر ایالت تو چو پیر

از بهر حب بقای تو باران فنا بعید
وز دام همرای تو بیت لقا ظفر

وله ایضا در مرثیه [illegible] اتابک

صدری که بود عاقده دین کردگار
بدری که بود و لؤلؤ عقد فتح

رفت از جهان بر رو ... برادر و فرزندش
از بهر رو دمان [illegible]

دست اجل بکند درخت بزرگ دار
[illegible]

از این خوی که گرد ... بسعادت
ای عدل طبع تو که جهانت باستعانه

لی شد ... فنا بنود ... بقا
ای شکفته گل ... جلیه ... عار

با آنکه ... زبرکت و از ... اوندره
با دولت ... در عالم ... بیش ... و غبار

گر چون ... پیش ... پیچ ... جمال
ور چون ... جای ... بنجار

از ظرف آن ... دوران
ور عمر آن ... بر ... روزگار

ای ماده ... رمنعبات ... نعتصار
سلام ... بلدان ... بیعنی ... صار

جمعی که جز لقای تو انه ابنود کام
چشمی که جز لقای تو انه ابنود کار

باریک شد ... زحمت ... تو ... نیان مور
تاریک شد ز فوت ... تو ... نیان تار

تا مشغ ... روزنه ... بتای
تا ... بخشش ... نخجبار

بر ... بر وزیده ... باد لطف نسیم
بر ... گشیده ز ابر کرم قطار

ولہ ایضا

لطیع خوش ... فی دل ... بر جان
ز ... جمع ... حل ... جان

[illegible]

وله ایضا

بر ... شرق و غرب و ... دریا [illegible] دین
... در خلاج ترک و چین

در حدود روم و ... [illegible] خداوند جهان
... سلطان ... روی زمین

[illegible]

سکه شد ... [illegible] خطبه بنام تو
... [illegible]

بار دولت بسته در پیمان تو تا نفخ صور
بار گردون بنده فرمان تو تا یوم دین

وله ایضا

بارخ چون آفتابی ... [illegible] چین
با بر چون یاسمینی ای ... [illegible]

[illegible]

روی من ... [illegible]

زلف ... [illegible]

این چو ... [illegible]
وان چو ... [illegible]

ای ... [illegible]
وی ... [illegible]

ای ... [illegible]
وی دو یاقوت ... [illegible]

این اجل ... [illegible]
وان اجل ... [illegible]

دلت ... [illegible]
تیغ ... [illegible]

زلف این ... [illegible]
وز ... [illegible]

ناصح ... [illegible]

[illegible]

وله ایضاً

دولت پیروز و رای روشن و بخت جوان
همت والا و عزم فرخ و کام روان

حصهٔ مهر بلند اختر شد اندر روزگار
بهرهٔ صدر نکو محضر شد اندر آسمان

خامهٔ گوهرفشان او اهل را [illegible]
نیزهٔ [illegible] او اجل را ارمغان

کرد [illegible] در بیشه و وادی که [illegible] قتال
عکس پیکان و فروغ خنجر او ناگهان

هر که زان [illegible]
[illegible]

اندر آن [illegible]
از نهیب [illegible]

[illegible]
تیر تو [illegible]

باد [illegible] گاه [illegible]
چیره [illegible] ستان

با فروغ تیر [illegible]
با فروغ [illegible]

قلعه‌ای بستد که هرگز کس بر آن قادر نشد
از سلاطین گذشته وز ملوک باستان

بر سر کوهی نهاده از بلندی چون سپهر
[illegible] راهی [illegible] او را ره کهکشان

عقل گردد گر کند در وی تفکر مستمند
[illegible] گردد گر کند در وی تامل ناتوان

[illegible] فوق السموات العلی
[illegible]

برج آن را [illegible] سماک
از [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] گر [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

از شعاع تیغ هندی [illegible]
وز غبار سم تازی روی گردون [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
وز برای [illegible]

از نفیر و نعرهٔ گردان فلک گشته ستوه
[illegible]

کوه بر هامون [illegible]
[illegible]

گرد [illegible]
داده از [illegible] الثری

گشته از [illegible]
[illegible]

ان زمیم ابی بیم و چون جعل از بوی گل
وان ز نور این بگریزد چون از لزوم کرمان

کرم نورانی نبیند تیره وار از بانگ کوس
باخ هم آید او را ز تیره پیش نوغ خان

ور ز شراری شخص وی درآورد ناگاه از لیلها
ملک شد هو نخچیر چون تیر شکن ابرو داده

شکر اسلام از چه نمو باشد پهلوان
خرم و دادیم از چون نوبتیه دو سپندار

شد چو سجاده ور صبح غنیم و هم گیتی بر دل
تا بد الکای کرد از خون برق بشمیزه داد

از دم باد وزن یر بر گی زرنگی و قرنفل
از نشیبر او و بر حلقی بر این پیر فنافر

جمله از بهر رضا شد بهر با یکام ارغ
تن نهاده بر فضای گرد کار داوکر

ورزو بای گشته شیشه چون ارغوان
از نعال پاره پاره خاره اندر کوهسار

پا بپا و ور از رکاب و در دستها فر وار غنان
نعلها پر از خاک و جلوها یک رازق

ای ز بزمت رفته بر خرچنگ صوت بزم ساز | تا شود سبز از نم ابر بهاری مرغزار
وی ز جنبت رفته بر شعری نوای شعر خوان | تا شود سبز از دم باد خزانی بوستان
باد احباب ترا همواره سر سبز از طرب | باد اعدای ترا پیوسته رخ زرد از هوان
خداوندیکه رایش گوهر اقبال را شد کان | عدو بندیکه رمحش پیکر اقبال را شد جان

قصیده فریده فتحیه وله ایضا

بر افروزیکه تیغ او ده از آثار عدل او
همی اندر دهان نیزه اجرامو نغمه لیشان

ز بیم خنجر بران او در بیشه سال و مه
ز نوک ناوک پران او در کوه جاوید

بنگل نقطه تیغش بشانه از بهره ضیغم
ز تیغ خانه زنبور شد از نیکم لقمان

نشان او که او قطعه چو قسم او و لوگم
کمند او که پیچش کمند او که چوگان

ببند کوه را به بند بد رود و بدواهبو
عنبه و چرخ را کردن نا به باد و برم ...

کرد و دار لوق عنا پیچش کیش کردن
بنگل کرده از تیغ نعال او کیش بندن

کنند از بیم تیغ او و دوام افغان گرابیم
به او از عالم تیغ او و طلاق روی و ادابدین

و لکرد و نا بار کی کردن نهاد تیغ او از بن
و اولیه با ناوک بیم چون شتی بر کرد و بار

در آن موضع نخچیره ز بیم و در نیخ صحفه
در آن موقف بر آنچه ز بیم در نیخ اوصاف

ز خنجر فرو زیم خنجر بنا کرده مسلمان
جبینه ای بهم کینه بر مغفر قضیه بسلطان

کرفته تیره اندر کف بر تیغ بر تیر
توانی در میان صف بتیغی دشمنان جوف

ز بیم و هم کیف پر خاک روی ماه بر کرد
ز نعل اسب تو ماه بر پشت خاک در میدان

قضا بر تیغ تو قصد قدر ز بیم تو و
امل بر فرق تو مغفر ظفر در پاکی تو افشان

ولکرد اکنون بر زری چون دم عاشق
ولکرد اکنون زردی چون رخ اعدا در لیشان

پیش کرم به کرده چون دم عاشق
ببیاده لعل به سر کرده چو رخ جان

لطاعت باد همراه زمانه با تو در به ماهه
بر عنبت باد مولته ستاره با تو در بهار

وله ایضا

ز عدل کامل خم ور رازمی سلطان
ز ندر و گور و کبک و مور کشته در کنار

بلی چو ز این هی چون دم هجر اطول
ولیکه مولی ضیغم حصار و ز هم چو نعمان

خداوند جهانیکه بموکبش حصار
بود در ... و را ز روی اوج جهان

وله الشفائی

دولت پیروز و رای روشن و بخت جوان
همت والا و عزم فرخ و کام روان

حصهٔ هر بلند اختر شد اندر روزگار
بهرهٔ هر صد نکو اختر شد اندر آسمان

خامهٔ گوهرفشان او ز اول اوراق علم
نیزهٔ او در زمان او آخر اوراق جان

گرد فتنه در بیشه و وادی که جز حرب و قتال
عکس پیکان و فروغ خنجر او نمایان

[illegible] تیغ [illegible]
بر کند زان آسمان اندر زمانی [illegible]

نعره در زمین زهره اندر [illegible]
اندر آن مدت که او [illegible] فرمان شده

از مهری شده سوی فلک پایگاه آسمان
گشته نور و دیده دور و [illegible]

تیر او پوشش و درع جوشن و [illegible]
بادپایش کاه و جو [illegible] چون باد

چهره و سیمای او [illegible] جان
با فروغ تیغ سیاه [illegible]

با فروغ بارسیه از تیغ [illegible]

قطعه‌ای بسته که هرگز کس بر آن قادر نشد
از سلاطین گذشته وز ملوک باستان

پیر کوهی بنهاده از بلندی چون سپهر
تنگ رای پاسخ او را چو راه کهکشان

عقل گردد که کند در وی نگه اندیشمند
پاس گردد که کند در وی تامل ناتوان

[illegible]
[illegible]

نهر جم که سو و فوق السموات العلی
برج آن را دیده شواند نگر دو [illegible]

از فری بنیه بر باد و [illegible] نهاک
گر کند بر پوشش از باشش نگار [illegible] بیان

عمر تنها چون از قدوم لشکر او یافتند
[illegible] دل برد و گشته افغان

ور جوی بر لشکری کر [illegible] تیغ آنکه [illegible]
[illegible] قائم [illegible] در بیان

بخشش کرد [illegible] ماه کاه [illegible]
که بود در وصف مجد [illegible]

بر کسانی زیر زین پوینده چون باد [illegible]
بر کسانی وقت کین پاینده چون کوه گران

از شعاع تیغ هندی پشت ماهی پر نگار
وز غبار سم تازی روی گردون پر دخان

کوه‌ها با صد هزاران [illegible] گشته هم سپال
روبه‌ها با دل [illegible] گشته هم [illegible]

زانکه روی خورده خون تیغ بنهاده دهن
وز برای بردن جان تیغ بر لب [illegible]

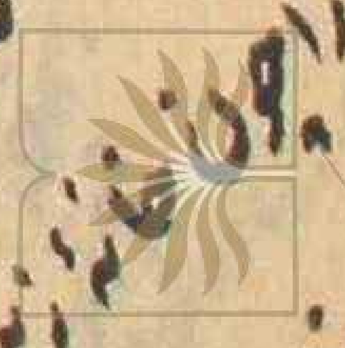
از نفیر و نعرهٔ مردان فلک گشته ستوه
وز نهیب و صدمهٔ ایشان سمک کرده فغان

کوه بر ما چون ز نهیب [illegible]
[illegible] محتجب [illegible]

گرده از [illegible] خون [illegible]
[illegible]

داده از قطر [illegible] الثری
[illegible]

گشته از تیغ [illegible]
[illegible]

ان ز نیم ابی بنمود چون فعل [illegible]
وان ز نور ابی بنمود چون ز [illegible] کیستان

با حسام آبدار و نیزه [illegible] فن
کز [illegible] واز [illegible] کجواز

ملک شد [illegible] چون شکر [illegible]
وز نزاری شخص وی در او [illegible]

شکر اسلام را [illegible] بر [illegible]
خرو دادا مرا چون [illegible] پهلوان

شد چو [illegible] سجاده مرصع [illegible]
تا به [illegible] کاهی که [illegible]

از دم باد و زین [illegible] وقرقن
از نهیب [illegible] ملک [illegible]

حمله از [illegible] بکار [illegible]
تن نهاده بر فضای کرد کار [illegible]

وز وداع [illegible] کشته [illegible] چون [illegible]
از نقال باره پاره خاره اندر کوهسار

با بها دور از رکاب و دشتها فرو از عنان
نفسها بیزار از حیات و طبعها پاک از [illegible]

قصیده فریده
فنحیه وله ایضاً

ای ز بزمت رفته بر خرچنگ [illegible] بزم ساز
تا شود سبز از نم ابر بهاری مرغزار
با داحباب تو را همواره سر سبز از [illegible]
خداوندیکه رایش گوهر اقبال [illegible]

وی ز جشنت رفته بر شعری نوای شعر خوان
تا شود سرد از دم باد خزانی بوستان
با داعدای تو را پیوسته رخ زرد از [illegible]
عدو بندیکه [illegible] الضاف [illegible]

[illegible]

مر او را [illegible] ز آثار عدل او
همی اندر دهان [illegible] نهد [illegible]

[illegible]

بنکل نقطه [illegible]
[illegible]

[illegible] کمند او [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

وله ایضاً

ز عدل کامل [illegible] سلطان
[illegible] گشته [illegible]

[illegible]
[illegible]

خداوند جهان [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

یکی پیروزی ملک دوم پیروزی دولت
سه دیگر ز غیب عالم چهارم نصرت ایمان

بنان اوست در بخشش بنان او [illegible] در بخشش
لقای اوست در مجلس لوای اوست در میدان

یکی ارزاق را واسط دوم ارواح را قابض
سه دیگر فتح را مایه چهارم سعد را برهان

ز نور رای او قاصر ز جود دست او عاجز
ز خلق او و والله لطف طبع او حیران

یکی خورشید رخشنده دوم دریای جوشنده
سه دیگر باد [illegible] چهارم چشمه حیوان

ز باد بد بخشش اگر کرد او برادر خویش از دریا
کس [illegible] لفظش ز [illegible] تا بود [illegible]

یکی مصباح تابنده دوم در فروزنده
سه دیگر چشمه [illegible] چهارم لاله نعمان

[illegible] کنده روز و شب کمندش [illegible]
[illegible] گفته [illegible] اگر کردن

یکی شمع را دیده دوم عقرب را [illegible]
سه دیگر شیر را سینه چهارم پیل را دندان

ایا شاهی که زیبد چار چیز تو چار پاره
هر آنگاهی که می نوشی بطبع بطیش و در ایوان

یکی شمس الضحی ساقی دوم بدر الدجی ساغر
سه دیگر زهره خنیاگر چهارم بر تو مهمان

بود با رای تو دولت بود با طبع تو دانش
بود با عدل تو عالم بود با رای تو ایوان

یکی چون آسمان رفعت دوم چون بوستان [illegible]
سه دیگر چون صدف [illegible] چهارم [illegible]

نبالد چون رخ [illegible] بر تو [illegible]
نبرد چون [illegible]

یکی بهرام در کیوان دوم پولاد در خارا
سه دیگر لؤلؤ اندر یم چهارم گوهر اندر کان

جهان از [illegible] سازد [illegible] چار ارکان [illegible]
که در ملک تو بگذرد [illegible] از زمین

یکی سینه بر آن [illegible] دوم دیده بر [illegible]
سه دیگر مغز بر تاج چهارم صدر در ایوان

به درگاه تو دائم چار چیز [illegible]
همی تا جنبش گردون [illegible]

یکی آوردن سجده دوم بوسیدن سده
سه دیگر [illegible] چهارم [illegible]

لغز در توصیف ابر

چه چیز است آن برآورده سر از دریای موج افکن
بکوه اندر دهان آتش به بحر اندر کشان دامن

رخ گردون ز لون او بعنبر گشته آلوده
دل هامون ز عشق او بگوهر گشته آبستن

گهی از ضبع او گردد نهفته شاخ در لولو
گهی از لطف او گردد سرشته خاک با لادن

زمین آرای [illegible] گردون روی [illegible]
شبه [illegible] گوهر بارد [illegible]

ز لاله باغ را [illegible]
ز سبزه راغ را [illegible]

[illegible]

گهی با مهر جفتی نه گهی با باد و هم پیوسته
گهی با کوه جفت او گهی با بحر همبازان

تو بدیع چهره چون لعل تابدار و طره سنبل
چنین دو دیده نرگس بدان [illegible] جامه سوسن

چو راه مردم ظالم جهان از خشم او تیره
چو رای خسرو عادل زمین از چشم او روشن

چو رای خسرو [illegible]
سپهر اوج [illegible]

که در ملک [illegible] است کانی کف و [illegible]
جهان گردد [illegible] خنجر او [illegible]

زبان گردد [illegible] تقریر او [illegible]
چو باز [illegible]

چو باز [illegible] کوی [illegible]
ابا دریا [illegible] زمانه [illegible]

و با دریا [illegible]
چو جوب [illegible] اندر [illegible]

چو وهم اندر دل [illegible]
زهی [illegible] تیغ [illegible]

خهی رای [illegible] تیغ [illegible]
[illegible]

بهر فر گشت [illegible] کونی [illegible] نگر که اندر [illegible]
تا به روی او نگر [illegible] کردار [illegible]

جهانگیر [illegible] بستان [illegible]
چه با دولت خسرو [illegible]

فلک تا هست و دولت [illegible]
[illegible] جهان [illegible]

دلبرا که [illegible]
[illegible] اندرون [illegible]

بی الف [illegible] اندرون [illegible]
چو شیر [illegible]

و افزوده [illegible]
که گرد [illegible]

شده اندر [illegible]
شده [illegible]

جهان [illegible]
که گاه [illegible]

هزار [illegible]
مراورا [illegible]

کنون [illegible] و شاد [illegible] کاورا
کنون [illegible] پیراهن

[illegible]
زمانه از شرف [illegible]

ستاره از لطف [illegible]
[illegible]

الا تا اندر [illegible] لاله [illegible]
الا تا از هوا ژاله ببارد [illegible] بهمن

ز مهرت باد چون لاله ز خنده چهره ناصح
ز کینت باد چون ژاله ز گریه دیده دشمن

وله ایضاً

خدای عزوجل [illegible]
[illegible]

چه حادثه است که [illegible]
چه واقعه است که [illegible]

اگر چه حادثهای قضا [illegible]
و گر چه واقعهای [illegible]

[illegible] نعمت [illegible]
[illegible]

شد از غبار چو کیوان سیه قمر تابان لیکن
شد از فروغ منجم ستاره زانجمه کیوان

شد از فروغ مهر بکوکب درخشان
تو گفتی ای لیلی ز تیغ به سپهر منجمه درمیدان

که برزنند و دور ای مهر خورشید
شماره سحری را لقبه لاله نعمان

شکفته طره را لاله نعمان
بوقت صیقل بال و بوس نغمه با ب

چو قصه گشته بال و بوس نغمه ما
ببرده قصه غضب ز شبنم بهر نیسان

سوی خراز لنگر انسه بارو چو ران آتش
سوی شب به شمانه بیمه جیحون پا باران

ز نقش باره برشب بسکت سپهر ما
زگرد چهره ولی فلک نشسته دران

بکوه که را نفش
بدو ورشب برابر وداع گرده اروان

چو لوی زن را برابر طلاق داده
زیباج با بر ابلیح بارگاه

زخون کشته و سیمه جوکاله رشتان
ساز زیباج آلوده بال و ماه بختی

ز سیر آن تن بر صف خنجر دادن
خیر تا کی و برسرا پای واجب سازی

ظفر قیرای و دولت سکن کا معصومان

بر مح ز مهره پا چیده از بر فرعام
بغیر جهره شکافنده بر ثعبان

بغیر مهره شکافنده بر ما کعنی
بر سر خرت شنیده و کرد این من کعنی

که ابکینه و ممو ایشه عادلو شدان
اگر چه برخمت القوم ابود قیاس

و گر چه جنت آن فوج ابود دیگران
بحث از الله حمیت جنت انیه

برابت از الله رفت بر ادب نزدان
ابا ز رای شرف لعب تو خجمه شده

ابا ز طبع لطف تو شنیع چمران
جمیعه قاضت وزده در کلمت وضع زده است

ز انتقام تو دوران لعود تمنیت ادوکمان
سب ان خانه تو آمده غزیز دریغ

حرانکه لب چو جان جو جنب ادیان
بیشه تا کی جنون که شکفته بهار

بهاره تا که جنون که شکفته تر لاح
شکفته باد رخ تو صبح تو بیلیه

گشته بود دل جامه تو جاه دنیا

وله ایضا

بر تنا شخصی غضب وصال ایاه
بر تنا شمردی ز داغ هجر آگاه

شد از فراق تو لشکر که الم دل
از اینکه که تو کردی آن لشکر گاه

را انجم غم تو تبیت در خطر انس
تو را انجم دل من تبیت در العر هم راه

ابا ز عشق تو سرگشته دلبرای سرای
و با بمهر تو دل گشته سیلوان سپاه

گهی ز دو چون تو بستان لولو خیمه
گهی ز صد چون بستان ازنود وکاه

مراد هجر تو چون روی لب دباغ
مراد عشق تو چون موی لب کهکشاه

ز رنگ و خندو امانده جهره سایره
ز نور خنده تو پوشیده بره با شیشاه

دل شد از دل سنگین تو بود بره نمود
دم شد از رخ سنگین تو بونه رنگاه

تو را بند غمزه تو خونریز و لطف غمیز
چو شیخ و خانه قطب الملوک فرخ شاه

کنه و دو کند بکنند تمام آدمی بشاه
ز داغ هجر آگاه قضای او دو لب او بتکنده در پاه

[illegible]

در خطاب قلم

قصیده

ای قلم گرچه نه از خاک و باد و آب و نار
خاک اصلی را به سرعت نار پیدا آب وار
در تو گاه صبح و جنگ و مهر و کین پیدا شود
هم خاک و عزم باد و لطف آب و حدت نار
هم خاک و عزم [illegible] عیش
با شکل و [illegible] و زن دل دارند و [illegible]
[illegible] سرکشان [illegible]
ورق تو از جامه عباسیان دارد کلاه
شخص تو از [illegible] دارد شعار
گاه رقاصی کنی با پای بر صحرای سیم
گاه غواصی کنی [illegible] دریای قار
بی تکلف گر [illegible] بر باد [illegible]
بی پیاده گر [illegible] زر و قام
که چو روی عاشق ناکام [illegible] زر و قام
که چو [illegible] دلبر [illegible] مشکبار
گه چو [illegible] صفت [illegible] گاه [illegible]
چون [illegible] بر [illegible] نگار
هست [illegible] چون [illegible] زر و ابر و دینار
[illegible] و [illegible] رنگ و دینار
جست [illegible] و [illegible] از [illegible]
لطف [illegible] و [illegible] آبدار

روی تو تاریک چون روی مه اندر کسوف
شخص تو باریک چون شخص مه اندر نزار
هر [illegible] و [illegible] و [illegible]
زر [illegible] و [illegible] پیدا و اشکبار
[illegible] صفت [illegible] کمان [illegible]
در جهان [illegible] کمال [illegible] شهریار
ای [illegible] که [illegible] بر [illegible]
در [illegible] و [illegible] قرار
هم [illegible] که [illegible] ابهری
[illegible] زهره [illegible]
[illegible] که [illegible] قرار
[illegible] اخران از [illegible]
ماه [illegible] چهره [illegible]
باشد [illegible] جام
که [illegible] چون [illegible]
که [illegible] چون [illegible]
باشد [illegible] بیژن [illegible] عیار
باشد [illegible] سال [illegible]

زان جمل او را بود بوسیده در دربار [illegible]
زان [illegible] او را بود [illegible]
[illegible] کرده [illegible]
[illegible] و [illegible] کنند
ابر [illegible] دشمن و حصم [illegible]
زر [illegible] دل [illegible]
گرد [illegible] چون [illegible] از [illegible]
[illegible] چون [illegible] و [illegible] از [illegible] کار
چون [illegible] مصطفی [illegible]
چون [illegible] جم [illegible] شغل
تا [illegible] و [illegible] دینار
تا [illegible] دولت [illegible] نگار
[illegible] تا [illegible]
[illegible] کشور [illegible]

ای عارض تو چون گل و زلف تو چو سنبل
[illegible] و [illegible] بر آن سنبل و آن گل
زلفین تو [illegible] است [illegible]
روی [illegible]

تو سال و مه از غنج خرامنده چو کبکی
من روز و شب از رنج چو [illegible]
زلف تو چو [illegible]
برماه [illegible] چنگل
تا چند ز عشق تو [illegible]
در زاویه [illegible] در بادیه [illegible]
از عشق تو [illegible] که دلبرا
بر [illegible] تو گل
یک لحظه [illegible]
[illegible] تبدیل
هم [illegible] لعل است [illegible] عنبر
بر گوشه [illegible] از [illegible]

ای دولت تو اند ازل از انهر و علم
از زان همه خلق جهان کرده تکفل

هر روز کند سجده چو پیر [illegible] از کوه
خورشید به درگاه تو از بهر تفأل

شد عزت [illegible] به تکلف از آنکه بکرد [illegible]
بر خاک [illegible] بنهد چهره نه از روی تنزل

ای بیت اهل البیتی ای تو نیک
وی چشم کرم را بعنایات تکحل

[illegible] بارهٔ میمون همایون
خوش گام [illegible] گردون [illegible] انجم جو دلیل

[illegible] و صاعقه انگیز
گردون [illegible] تکحل

[illegible]

هر چند درش [illegible] و بایسته بباید
[illegible] که بود عذر ارادی تفضل

زیرا که در اندیشه [illegible] تنگ
از بهر من امد بعقابات تفضل

تا هست چو خورشید [illegible]
تا هست چو کاهو [illegible] تفضل

در دام اجل خصم تو را باد تقید
بر اوج زحل تخت تو را باد تنزل

در تعریف بهار

[illegible] ابر [illegible] همی بر کوه [illegible]
حله بنه [illegible] همی بر جویبار

سکه بنه [illegible] همی بر جویبار
از زمین لاله همی [illegible] چو لعل [illegible]

در هوا ژاله همی [illegible]
[illegible] لاله زار

[illegible]

لاله زار از [illegible] چون آتش [illegible]
سرخ گشت از [illegible]

گل ز رنگ [illegible] ز جام [illegible]
باز در [illegible] چهرهٔ او [illegible]

[illegible]

در خطاب به نسیم

[illegible]

اگر بر دو نوی بکره از بحری بر سان
چو درگردون کنی ناله کند در عرش ارواح ناله
ایا زلفت به ببر ورزی کیک در دوران ورزی

سلام من با یمن ملوک بی منصور
چو در کردون کنی ناله کند دهان پر در عاجی
ایا زلفت به ببر ورزی ضمیرت در بخند نم

ستوده گوهر بود شمع لی فیض تش عاد
گوهر دانه صدف در دهان پر در عاجی
وبا جزعت به ببر ورزی

گزیده گه بود صدق لی بخشش زاد
کمی لی با تبر نخجیر کمی بید و در جوشی
عدو بس یکدم از سیم چو در دام خفر
جهاد بادشاه ...

ایا بوجود تو دایشی قوی ودوام
دنه چو در دری ... تیغ تو شاهی
حاسم فتح ... عقل ... بانی

وبا بو وجود تو دایشی سیمی ونکار
کمی با کره ایشی کمی باماه ... جاجی
چو در ... کینی از تن تو ... رباید

هو بر فلک زحمی ایسه راو باله بک
کمی در ... کمی ... جو زر
شهاب به ... کی باد

صمیل فلک زحاد را شکخه بصر
چو در ... ضمیر ... امروزی
زرای ... اوله ... بکیه

زود و جا نه زنبیله انکاو
و ... ایره ... فتنی
فرود ... گرفته فی ...

میان بلند ود صرف ... زبند
کمی با ... ایاره ... ساری
چو ... الله ... اسعد ...

... سعادت بی انه اقبال
کمی با ... شیخ ... لی
جو ... بکو ... ... تعالی

بانتعاف کار ... ابر نور
... بیست ... خطی
... دوم ...

بقیه ...
بیمینه ... روباه
... الله ... شطانی

بیمینه ... عصفور
ب ان جهره ... آلالالا
ایا کرده ... ناصر و دانی

زمانه حکم تو ... جائع
زبان ... اعظم ... دی
میا نها ... بی ... ایام

شاه ... روز ... بار
تو کز ... سیراولانه ... عنبر
الله ... سکی ... قوی بی ... ایام

باب کدو فی حاجی

...
...
نیکو کرده ... عنبر
...
...

یکی پیراهن کلیش دوم چادر شب حریری
سه دیگر جبه ترکش چهارم کلاه عوعر
دهان ابر لولو بار و دست ابر ابر کرده
شکسته تیغ پیدا از باد و تیغ لشته لب غرغر
یکی باربد بر دو آبد و دوم بلور بر زده
سه دیگر باده بر خاقان چهارم گرفته سر بر
سه دیگر تیغ بر تیغ یکان ناز کین
بتیر و تیغ یکی از تن بتیر و تیغ یاران از بر
بگوید پیهدار از دل که آمد بیرون از بر
[illegible] از تن
یکی تاج شکوفه بار و دوم [illegible] شکر
سه دیگر یاسمن بیدل چهارم [illegible]
یکی خرگه به برتی چهار گرد چادر خیز او را
بکهدار و بعینی او در کشتی بادبان آور
یکی نیلوفر و دادار و دوم معتبر سیل
سه دیگر [illegible] چهارم [illegible] صفدر
خداوند [illegible] ازو خیز سرا فرازان جهان یکسری
کشتن [illegible] چهارم ای [illegible] خیز
که او را [illegible] گیتی
سپهر اقبال و دوم [illegible] چهارم [illegible] زندد
بتیغ و تیر و گرز و رمح در پیچی فرو کرد
سپهبد و پهلوان جهان زرفشان و کلاه ضر
یکی تاج شه بر فغفور و دوم قبه بر کسری
سه دیگر خانه بر خاقان چهارم افسر بر قیصر
یکی کرده دشمن بنده [illegible] سپهر
تو را از [illegible] خان دوم [illegible]
یکی ایام بر [illegible] دوم دشمنان پایان
سه دیگر [illegible] چهارم گنبد اخضر
یکی [illegible] دوم [illegible] و [illegible]
ایات تو [illegible] خضر [illegible] چهارم خضر
[illegible] ز داد [illegible]
یکی [illegible] دوم [illegible]
سه دیگر [illegible] چهارم [illegible]
یکی خورشید رخشنده دوم عرش [illegible] بنده
سه دیگر شعر شاهی چهارم زر [illegible]
وله
تن و باش ای سپهبد سلیمان
سپهر سپهر و پهلوان جهان
ای نیر ایام اندر و [illegible]
وی [illegible] ایام اندر [illegible]
ای [illegible] عمل [illegible]
وی [illegible] با [illegible]
هش ای ای [illegible]
[illegible] بر [illegible]
دنیا از [illegible]
کرده از [illegible]
سپهر [illegible] زینت [illegible]
ای [illegible] سپهبد
[illegible]
[illegible]
[illegible] ستاره [illegible]
[illegible]
ز تو بیداد و [illegible] جهان
چون [illegible]
ازین [illegible]
[illegible] سپهر [illegible]
[illegible]
سپهر [illegible] دولت [illegible]
[illegible]
[illegible]
زین شنیدند [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
کفته و گوفته [illegible]
بشنید و [illegible]
سینه ریل

سینه پیل و دیده پیمرغ
زهره شیر و مهره ثعبان

از پس آواز کوس در هیجا
وز پس انبار گرد در میدان

گفته پیران پیر گردون را
گوش بهرام و دیده کیوان

نیست هامون ز تیغ بر ایلاک
روی گردون ز گرد پر قطران

در زمین و هوا ز بیم تو فرغ
ماهی و ماه خیره و حیران

گر نبودی کمال حشمت تو
بگسستی ز یکدگر ارکان

[illegible]
در جهان کار صعب شد آسان

ای ز عدل تو [illegible]
چون جبل [illegible] بر جواهر الوان

گفته [illegible] خط بیارا
[illegible] بر [illegible]

[illegible]
[illegible] چو گل [illegible] دهان

تا بود خاک و باد و آتش و آب
با غبار و دم و نی و دود و دخان

جاودان باد این جهان کهن
در زمانه بکام فرقان

[illegible] در خطاب

الا ای گوهر پاکیزه چون جان
ز دیده آب [illegible] شیده پنهان

نسیم خاطرت آرایش باغ
شمیم [illegible] لب آب حیات

بلطف [illegible] چون دم عیسی [illegible]
لطافت چون [illegible]

گهی [illegible]
گهی [illegible]

گهی با خامه نقاشی بصحرا
گهی با جامه [illegible]

گهی [illegible] آوری [illegible]
گهی [illegible] آوری [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] گرمی چون روی دلبر
[illegible]

چو [illegible]
چو [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

الغیاث [illegible]
[illegible]

دعای [illegible]
[illegible]

[illegible]

عاشقی [illegible]
عاشقی [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

هر دلی کان ز چرخ عالم سوز تو جوید گریز
ور زبانش لعل جان افروز تو گوید [illegible] تقال

دیده تو خونریز من [illegible] گاه گاه
ور لب میگون تو ریزد شکر [illegible] مقال

این چو لفظ [illegible] گاهی است هنگام جدال
وان چو کف صاحب [illegible] گاهی است هنگام نوال

زاهد [illegible] جود آن [illegible] فرخ [illegible]
ور لب [illegible] آن فرزانه [illegible] فضل

گاه چون [illegible] کرده اند [illegible]
گاه چون [illegible] کرده [illegible] غزال

نیستی وی [illegible]
[illegible] دل واشتال

جسم چون لعل [illegible]
روی چون [illegible] وصال

ای همه [illegible] جان [illegible]
[illegible] زوال

از همه اسرار [illegible]
گفته اند [illegible] هنگام جلال

ترزده [illegible] و زهره [illegible]
زنده پیلان [illegible] [illegible] بال

[illegible] تو گاه [illegible]
[illegible] تو گاه [illegible] نوال

[illegible] گوهر [illegible] آل [illegible]
[illegible] تقال

[illegible] دولت [illegible] گاه
[illegible] [illegible] کمال

[illegible] عشق [illegible] تاج [illegible]
سرفکنده [illegible] [illegible] دال

آفرین [illegible]
[illegible] [illegible] وصال

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] بال

[illegible] [illegible] وصال
[illegible] [illegible] صال

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] زر [illegible]

چو [illegible] ز [illegible]
[illegible] [illegible] بعداد

ای [illegible] کرده [illegible]
وی [illegible] کرده [illegible] کمال

هر [illegible]
از [illegible] فلک [illegible] کمال

تو بباری [illegible]
[illegible] افتابی [illegible] زوال

تو [illegible] کاری فنا
[illegible] بی نهایت افتاب بی زوال

[illegible] [illegible] اوج حصام
[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] مطلع
[illegible] اقبال تو [illegible] عیال

[illegible] [illegible] تاج و طوق
[illegible] [illegible] حال

باد و بر تارکت [illegible] تو را تاج از سهیل
باد و بر گردن غلامان تو را طوق از هلال

در صناعة ترصیع حشیده

یا صاحبی این الخبر زان سرو قد سیمبر
کز عشق او گشتم سمر لب تشنه و خسته جگر

برکنده جان افکنده سر با کام خشک و چشم تر
گردیده ز غم زیر و زبر دنیا و دین و جان و تن

ای [illegible] هر نفس عالم ز عشقش [illegible]
بی او مرا [illegible] هرگز مباد احوال کس در عشق [illegible] احوال

تا چند باشم [illegible]
[illegible] [illegible]

تا من بر او مفتون شدم آگه نه تا چون شدم با دیده پر خون شدم با خاطر محزون شدم با قامت چون نون شدم با محنت المزون شدم وز دولت خود بیرون شدم

گرد جهان بی‌خویشتن

دارم ز بس بیرنگ تو دل چون دهان تنگ تو آه از دل چون سنگ تو وز ناز چشم و جنگ تو تا کی ز بیرنگ تو زاری کنم از چنگ تو

خون خد بزیر چد

وز عارض گلرنگ تو چون گل دریده پیرهن

ای کاش بودی آگهی او را ز احوال رهی کز صبر دارم دل تهی وز عشق او در گمرهی وز غم بامید بهی رخ کرده‌ام رنگ بهی

فریاد از آن سرو سهی بیداد از آن ماه ختن

در وصل و هجرش عیش و غم در جان و جسمم نقد و نم در لعل و جزعش نوش و سم در روی و چشمش چین و خم هرگز ندیدی در عجم نه نیز خواهی دید هم

چون او بحالا کی صنم چون من بغمها کی شمن

بی یاد او دم نشمرم جز راه مهرش نسپرم بر روی کس ننگرم تا عاشق آن دلبرم از بس که رنج و غم خورم چاک است جامه در برم

خاک است دائم بر سرم پیش صفی‌الدین حسن

آن مهتر عالی محل رایش چو شمس اندر حمل در علم چون آصف مثل در جود حاتم را بدل در مهر او پیدا امل در کین او پنهان اجل

گردون بجاهش مبتذل دریا ز جودش ممتحن

از رای دانش پرورش وز طبع رامش گسترش فرزانگان فرمانبرش آزادگان خدمتگرش گردون بطاعت چاکرش گیتی برغبت کهترش

دائم بخدمت بر درش پیر و جوان و مرد و زن

چون فرش نزهت گسترد تا جان ز شادی پرورد بر بام او گر بگذرد زهره ز چرخ و بنگرد در مجلسی کاو می خورد خون در رگ او بفسرد

بس کاز حسد غیرت برد بر رود و ساز و چنگ زن

ای خلق همه خوان تو شاکر همه ز احسان تو ایام در فرمان تو اجرام در پیمان تو شاید فلک ایوان تو باید قمر دوران تو

در دست در افشان تو چون قطره بحر عدن

کرده است سیم و زر نهان از دست جودت آسمان در کام کوه و ناف کان بندد دبیر غیب بر میان دولت کمر همچون کمان دائم به پیش آستان

کاو در مدیحت یک زمان چون تیر بگشاید دهن

تاج سران کشوری صدر جهان لشکری درج گهر را گوهری برج همم را اختری چرخ سخا را مشتری اهل سخن را مشتری

وقف است بر تو مهتری از کردگار ذوالمنن

تا خاک را باشد سکون زیر سپهر آبگون اقبال بادت رهنمون قدر تو هر ساعت فزون جاه تو ز اندازه برون بخت تو دشمن سرنگون

با او نحوست همقرین با تو سعادت همقرن

در خطاب بباد

ایا بوده حامل تخت سلیمان
بتیزی چو دیو و بپاکی چو ایمان

گهی باغ و بستان پر از زیب و زینت
که نقاش باغی و طراح بستان

ز تو باغ گردد شکفته بآذر
ز تو راغ گردد شکفته بنیسان

گه از تو شود عنبر آلوده صحرا
گه از تو معنبر شود بوی ریحان

طمع دارم از تو که بر هیچ بنده
تو را راه بر جانب [illegible]

دعا و ثنای بنوی بسی و صد تحیت
بیان کن بصد [illegible] سپهدار ایران

بود در ادب [illegible] تیغ و بریش
[illegible] بیشه و در بیابان

گه قهر چنگال در زهره ضیغم
بنقصره بینبال در مهره ثعبان

نمایش بیابان [illegible] لعبت
ضمیرش باعجاز و بخشش [illegible] ایران

چو [illegible] کلیمی بیت و لفظ سبحی
چو [illegible] بیت و [illegible]

ز جوش کف و شوق میدانش دارد
قمر شکل گوی و فلک شکل چوگان

ایا در وثاق دل لب و چشم و دیده
حسود تو از آفت چرخ گردان

زبان گشته زوبین نقش گشته نگین
عصب گشته خنجر شده گشته پیکان

گر از دعوت نوح معهد آمد
پدیدار طوفان ز بیداد ایران

حسام تو [illegible] از خون اعدا
[illegible] قلب [illegible] طوفان

معادیت [illegible] شود [illegible] تن
[illegible] پیکان

شود در زبان [illegible]
[illegible] لب [illegible] سوهان

[illegible] آیت
[illegible] ای [illegible]

[illegible]
[illegible]

بیمن [illegible]
صد [illegible]

مرادش از آن بود و دائم ز [illegible] کسی
امیدش از این بابود [illegible] دوران

عروسان این خاطر [illegible] از آن
که در مجلس [illegible] کند جلوه [illegible]

بتراجی [illegible] نموده [illegible] کس
[illegible] ز [illegible] سخندان

ولیکن [illegible] بهتر نعمت [illegible]
[illegible] استعداد [illegible] آن

بهمین [illegible] ان [illegible]
از این [illegible] پوشش [illegible]

ولیکن [illegible] عالم [illegible]
[illegible] حیران

الفنا [illegible] و [illegible]
[illegible]

امل بر [illegible] باد همواره مظفر
ظفر بر [illegible] باد بهمواره [illegible]

چو از [illegible] و [illegible]
[illegible] و [illegible]

چو [illegible] از [illegible] ز [illegible]
[illegible] و [illegible] ز [illegible]

چون گل از [illegible] و چون [illegible]
چون دل از [illegible] و [illegible]

[illegible] و [illegible] ز [illegible]
[illegible] چون [illegible]

[illegible] و [illegible] و [illegible]
[illegible] و [illegible]

[illegible] و [illegible] از [illegible]
[illegible] از [illegible]

[illegible] و [illegible] از [illegible]
[illegible] از [illegible] چون [illegible]

[illegible]
[illegible]

ولـه ایضاً

[illegible] دولت [illegible]
[illegible] کسی [illegible]

[illegible]
[illegible]

اگر خواهی که معلومت شود جودی ز احسانش / ز در وی پیش قصه بکو [illegible]

وله ایضاً

سزاوار دهمی دولت ز نام افروز دهی پایان / بدین جمشید و فرخ [illegible] خورشید دل سلطان

نتابد مهر [illegible] تا نخجد از گل گلخند / تا نخجد [illegible] نبخش و تا نماند که پایان

وزیرای آن تا [illegible] چیپ [illegible] / هیچ تحقی [illegible] فایح زاده [illegible]

صورت [illegible] / ز تعب آنکه چون [illegible] تحقیق [illegible]

زبان گر [illegible] تیغ [illegible] / دل چو [illegible]

رای تو [illegible] / دلت تو باز [illegible] تیغ و عزم [illegible]

از [illegible] حرف شهادت [illegible] / بکجا او [illegible] حرف [illegible]

چو [illegible] دل گر کس [illegible] / بدو در عت کبک رد طاوس [illegible]

برزم اندر شود [illegible] سپاه [illegible] / برزم اندر شود [illegible]

سپهر [illegible] / تو فرزانه [illegible]

کشیده پای [illegible] / بر روی [illegible]

هوا را روی چون [illegible] / عمل را کام [illegible]

ز [illegible] تیغ [illegible] / ز نعل [illegible]

همه [illegible] / همه [illegible]

کشیده دامن [illegible] / سپاهی صدر [illegible]

ز [illegible] / سپاهی پیش [illegible]

مخالف [illegible] / اگر چه شاه [illegible]

زمانه با [illegible] / شاره [illegible]

چو [illegible] / چو [illegible]

و [illegible] / زمی [illegible]

چو [illegible] / چو گردون [illegible]

[illegible] / همان [illegible]

[illegible] / نماند [illegible]

[illegible] / ز [illegible]

حفی دولت [illegible] / زهی [illegible]

[illegible] / خداوندا [illegible]

وله ایضاً قصیده بهاریه

کاه آن آمد که گردد باغ چون خلد برین / آب در وی چون حوض کوثر گلبنانش حور عین
سنبل مشکین شود سوزنده عود قمار / بید مشکین شود سازنده عود چنبری
همچو ابر مهرجویان ژاله بارد از هوا / همچو خدا ماهرویان لاله روید از زمین
چون شود آن هر دو ضم با یکدگر گردد بگل / لاله چون درج عقیق و ژاله چون در ثمین

ابر فراشی کند چو عشقی در بوستان
باد حاشی کند چو لخلخه با یاسمین
زاغ را گوئی بریده پیه دی بر پر بر
بلبل اندر بوستان از بهر ماه فروردین
دیهقان سر گرد لاله بر فراز کوه سر
خون او بر رخ طلا و سر او در دل زمین
[illegible]
عرض خود در روی چون آب روان بر یاسمین
سنبل خوشبوی چون [illegible] سنبل
از هوا چون اشک سحاب [illegible] اوفتاده چین
وز صبا چون روی دلبر [illegible]
ابر گوهر فشان و باغ شد [illegible] تاج دین
از پی دولت فخر دولت [illegible]
کرده اعدایش را از هیبت [illegible] معین
در همه صورت [illegible] لطفه [illegible]
بر هشت نعم او [illegible] العالمین
بر وزیده [illegible]
نحل [illegible] عنبر [illegible]

چون نگاه قدرت او را [illegible] گردد دماغ
چون [illegible] او را [illegible] گردد حصین
زهره را [illegible] چرخ بلند
زهره را [illegible] عالی قدر
ای [illegible] دولت [illegible] یاسمین
وی [illegible] فطیم
[illegible] برهان مبین
[illegible]

ولـه
[illegible] از زمین
سپاس ایزد [illegible] ضیاء الدین
بصحت [illegible]
[illegible]

بر اقبالت مدام و بار ایابت بکام
هر کو دوست غلام و بدخواه تو [illegible]

شکایتی که نور از چهار طبع رسید
شفا بعیش نور اگر دو با چهار این
چو ابر دیده پر آب و چو نیل چهره کبود
چو شمع سینه حریق و چو عشق لاله دوزخ
همیشه تا نبود شیر طعمه روباه
همیشه تا نکند کبک دیده شاهین
زمانه باد و نباید دولت تو بپا
ستاره باد مخلد نعمت او ضمن

چون او بپسندد شرح عیب نور را
چون بود او مایل خاص بر دفتر
باره کلف ان فوت
باره کلف از دو با سکنه
قدرت و طبع و علم و قوت
زاور و باد و دو خاک و آب اثر
وین مجلسی که بر قصه شکافت
باد با خاک و آب باد آذر

وله ایضا

بار دیا ملک خسرو پیغمبر
مقتضی ملک شاه [illegible]
شهر یار یکه در صف هیجا
کامکار یکه وقت میکاه
از تف هجر و خون عدو
روز نیکار ان سه صفحه
مرغ بر گرد بخط پرگار فتنه
اوج برج ببطاء گرد و ...
دولت بیشتر تا ابد الابد باد
حضرت او مقصد دار
چون بنای حصین بن آزر
ای شده همت بلند تو را
همان تحفه مشتری اختر
حیم تو شمشیر کلکی زنیام

سپهر بنفشه تیز و تو زبان
وز لطف تو ملک گردون
از فروغ شعله تیغ تو
گر چه از پیر تیغ تو
بر نقطه یکه ده کمان اندر
از فروغ هم نیابد چو ماه
محکم او و تو در همه در بر
کره مه امید غنی بندر
ورق بست ... نجمه گوهر
بر کمال تو زبان شود گویا

جون شود با سکنه
چون بپسندد قدرت دست تو
چون او تیغ تو کمانی زرد
شیخ چون درق و او کاو اهل
چون به کمند قدرت ز در
همه از فلک به کلک بسته
ماه در و زهره وی
از ره ... در بیابان
چون بر تیغ برند
بر بارنده ... بمرد ... خط
همیشه و لب خاص بر قضا
ملکی کرده تخت تو ... ...

لکرمرد
ملکروز
در تعارض
خر ... کلک
کذشته بلیغی
امده
و تبغیر بیم وزر
ایم الاع
نایر ماطع

دمید ... کوه ... دار
رزه ... چون ... شه
جود از عیب ... هم
... هم ... عیب ...
در ... وجود ... وجود
از حرب فی جهان ... بسته
که دور ... بیاره در بیم
غرض و جون ... ... ما
... هم ... دو
... شیخ ... ...

سعی میمون تو بیک لحظه / در وجود آورد جهانی دگر
دولت و ملک تو مخلد باد / چه بود گر نماند آب و مدار
ای غبار سمند تو گشته / سرمه چشم گنبد اخضر
جیبی خدمت تو را بسته / چون حبل بر تیغ بیشه کمر
ما نیابد به کلاه خلاصی جبکسی / در خزان قصیده‌های چو زر
از مدیح تو نشر کرده است / از قضا و قدر بحزم و حذر
بنده خدمت تو باد قضا / بسته طاعت تو باد قدر

قصیده در [illegible] باد

ای ماه به بدایع و برنه صور [illegible]
دوار چون زمانه و سیار چون قمر
که بر طراوه‌های مورد [illegible]
که بر فلات‌های مرصع کنی گذر

فراش سبحی و کتی باغ بر کل
نقاش سبحی و کتی باغ پر صور
که بر [illegible] [illegible] مقام
[illegible] بلوا

که بر[illegible] کردد از تو [illegible]
که لاله کردد از تو [illegible]
[illegible]

[illegible]
که بر غضهای [illegible]
که بر [illegible]

[illegible]

قصیده در تعریف اسب [illegible] از اشعارش را در دیوانش و بعضی را در تذکرها یافتم [illegible] مخفی نیست

کوهری بیکوه چون آتش بگوهر روشن چو جان
گوهری بیکوه چون آتش بگوهر روشن چو جان / سیم رنگ و [illegible] مهر او سیم جرید
نعل او اختر نمای و فرق او عنبرفشان / در که قاف اوز [illegible] گنجشک از [illegible]

بادگردش [illegible] هیبت برق [illegible] جوش / گر ببارم [illegible] قطره باران [illegible]
صاعقه در [illegible] ابر دم باران [illegible] / جانور [illegible] از [illegible]

از شرار او شود [illegible] [illegible] فلک / [illegible]
وز شعاع او شود [illegible] [illegible] چنان / [illegible]

روی او از [illegible] [illegible] / دیده [illegible] شود [illegible] بهار
فرق او کرده [illegible] / [illegible] گردون [illegible]

نعل او در باد [illegible] چو ماه نو [illegible] / قدرت و قدرت عظیم و نام [illegible]
نور او در خاک [illegible] / رایت و رایت بلند و حکمت [illegible]

که چو [illegible] / [illegible]
که چو [illegible] ایمن از [illegible]

ولـه ایضا

همین دولت همیون [illegible] [illegible]
[illegible] اختر [illegible] / [illegible] گنبد [illegible]
بفال فرخ [illegible]

در دم [illegible] / [illegible]
چون [illegible] / [illegible]

[illegible] / معز الدین والدنیا [illegible]
[illegible] / [illegible]

[illegible] / خورشید [illegible]
[illegible] / [illegible] اندرون [illegible]

[illegible] / بینش [illegible] کرده [illegible]
چون [illegible] دولت [illegible] / [illegible]

زرنگ آن [illegible] دل [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

زیج [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

چو خواهد طبع او باره چو چوبه تیغ او کینه
چو آرد او لب او جعبه چو گوکرد دست او خنجر

برافروزد ازل چهره برافروزد اجل گردن
بپردازد زمین بیکس بپیچد از فلک محور

کند پرورده همی خار از کمال عدل او دایم
ز پای روبه ماده بصحرا اوست شیر نر

زبس کافتد از هیجا ز تیغ آتشین او خون
از آن شد موج دریاها خجل از تیغ او گوهر

زبهر رزم و بزم او شهنشه فلک هرگز
کف مریخ بی خنجر کنار زهره بی زیور

کسی دولت همی جوید ز سلطان در مجلس و هیجا
ثناگستر شد از جان گردون پیش او چاکر

اگر خلق لطیف او شود در بادیه مظهر
وگر خشم عنیف او شود در بادیه مضمر

شود در بادیه خار از نسیم او چو مشک و گل
شود در بادیه خاره ز نهیب او چو خاکستر

زهی اسلام را عمده زهی اقبال را قبله
زهی اشراف را ملجا زهی سادات را ملهم

اگر گردون برد گردن برون از چنبر حکمت
فرو ریزد ز هم ترکیب عنصر چون گسسته او ز خشم

نه پیری و سپیدی و رست و از باره و پیرم
بپست را دلو ثعبان زیر پای تو هر دم

نگار صورت جود تو بر ذات الکن بیدل
نوید صورت دیدت همی روح القدس در بزم

که تحریر مدیح تو اعضای حروف آن
چو دال از حرمت نامت بسجده آید هر دم

برای ابر منشورت بیکی نامه بکشیدن
بنالد در هوای جد بنالد بر زمین پیرم

تو ز ابر همی نم تر آنکه دایم سخی و پرسی
عطای جان کریم باران بیجای نالد ابر

چو قدری هر که در گردون کند طوق هوای تو
ز انعام تو چون مه به بار آید بلند اختر

چو لاله هر که در دولت زبان بگشاید بمدحت
چو غنچه هر که در دولت بگشاید از و لب زر

شد از وی حرمت دیوان بتخت ... الوده چون ...
شد از جود تو ... ازان هر انده ... چون ...

الا تا چشم را باشد ز ... باشد به ... نعمت
الا تا گوش را حلقه بود ... ز ... در ...

مبادا گوش بدخواهت تهی از حلقه ...
مبادا چشم ... بی ... از صورت دلبر

رباعی
آن کس که چنانکه بد نه بد بدخواهی
وان کس که بد تو گوید از بدخواهی
زود آنکه شود ز وحشت ... تهی
بی چشم و زبان چو کژدم و چون ماهی

رباعی
تا کرد دلم ببوی مهر تو شتاب
تا دیده من ز ... خیال تو بخواب
از آرزوی لقای ... بلب شکرناب
آن ... نه آتش است و ای ... آب

رباعی
آن ... که ... صلابت ... سنبش
... که ... شود ... مردم دو نخش
معذور بود ... که ... بیش
... بود ... تو ... ... بخش

رباعی
یاران باشند که اندوه ... کشند
هر کس ننهد ... اگر ...

عشق ... شوال بود
سالی با همیشه ... خارکش

دیوان استاد سخن پرور و حکیم دانش گستر عبد الواسع جبلی که الحق اشعارش از محکمی نتیجهٔ جبل ناشیه و از شیرینی طراوت و حلاوت کوثر یافته آنچه تصحیح کردم شعر دو صد و هشت بیت نا قابل انتخاب با عکسه تمام منتخب و منتخب بود و مدت فصلی چند بیت من بعبارت بود آنچه توانستم از اشعارش از هر قصیده نتیجه بتخمین ثبت کردم

حکیم سوزنی سمرقندی

[illegible] سوزنی بهجو و هزل میان شعرای پیش از مغول بدنام است [illegible] ازو [illegible] [illegible] بود [illegible] [illegible]

[illegible] جز تو چنین کسی
در ایام ملک تو [illegible]
ببینند گر [illegible] [illegible] تیر [illegible]
[illegible] سپهر [illegible] بخش سپهر جای
[illegible] سپهر [illegible] بخش سپهر [illegible]
[illegible] سپهر [illegible] [illegible] [illegible] مسعود [illegible]

[illegible] جهان [illegible]
[illegible] انصاف و عدل تو [illegible]
[illegible] تیغ جهانگشای که [illegible]
[illegible] جان و جهان و کالبد اندر حصار [illegible]

[illegible] [illegible] ملک [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] گوینده و [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] تیغ [illegible]
[illegible] عدل [illegible]

[illegible] انصاف [illegible]
[illegible] فلک [illegible]
[illegible] ثنای [illegible]
گر سایه همای بر افتد بدشمنان
چون مخلب عقاب اجل [illegible]

وله ایضاً

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

وله ایضاً

ای [illegible] وارث [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] تیغ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

تیغ برکوه از نهاد او لو بر که بگیران
وی کند لعل از دل سنگ و نو از روی آب

تا قربان بر اندا

دلت قربان تو خود قربان بر امر او دو کرد
سر از کردن جان زن دلت از عنان پا در رکاب

گر بعدل تو ز نور [illegible] بنالد بر کسند
گلشنی شاخ [illegible] از دهان تو ز تاب

کمترین پروده برای کاخ الوان تو باد
این [illegible] خیمه [illegible] طناب

دشمنان ملک تو از [illegible] سیاه زنگبار
هیچ بر آیینه سیاه بینه اندر اضطراب

دیده دریا باد و دل دوزخ به ایمن پیش تو را
تا چو فرعون لعین هم غرق کرده هم کباب

ابر الطف نیست و صنعت نار [illegible]
خاک رحم و درنگ و باد [illegible]

جاودان بادی بعالم پادشاه و کامران
خاک حلم و باد لو کف آب لطف و نار تاب

[illegible] ذوالفقار
[illegible] ذوالفقار بنام [illegible]

[illegible]

ای نارون بالائی بر نارون خورشید و ماه
گر کنار من بود تا در کنار من بود

نارون لب لعبتی در نارون شهد و لبن
شهد و شیر و نار و ناردان ماه و مهر و نارون

اهرمن زلفی که دارد دین یزدان بر دو رخ
دین یزدان را بیارا باید بکشد اهرمن

برهمن پیش صنم خود را باتش برنهند
عشق آن دلبر صنم گشت و دل من برهمن

تا نهان شد در زنخ چاه زنخ نگارم مرا
یوسف اندر روی پیدا گشت و چه اندر ذقن

دیدم آن لعبت را زلف چو جال و چو زنخ
شد دلم در مانده چو یوسف بچاه بی رسن

گر نه هیچ از خورشید مشرق سایه دامن در کشد
وین از زلفش در کشید آن ماه لعبت او خضن

زلف بی آرام او بر ماه بر بسته شب و ماه
چشم جادوی [illegible] او سر را [illegible]

کی بود کز لعل او زانسان که قطران آفتاب زد
تنگ شکر بیاید [illegible] سخن

هست بوی زلف او و تیر از آن کاندر بهار
بر وزد باد و بهو بریاند برگ یاسمن

هست بوی زلفش از حلقه [illegible] حیل
تا مرو زین خیر و آل بی و [illegible]

تا عتاب عدل او [illegible]
از جهان [illegible]

دیدن آن لعبت [illegible]
خضر او [illegible] کند

چون زنباده و [illegible] جان [illegible]
پیش [illegible]

انچه اوند که اند حلقه روی [illegible]
مخلص [illegible] انگشت [illegible]

ز نبات لبش [illegible] طبع [illegible]
و ز برای مدح تو [illegible]

عنصری با لبش اند [illegible]
من که باشم در جهان [illegible]

بخشی گردش از [illegible]
صف دین [illegible]

[illegible]
روی [illegible]

آفتاب دولت [illegible]
چونه [illegible]

وله ایضا

[illegible] ماه [illegible]
[illegible]

هست [illegible]
رخ [illegible]

[illegible] ماه [illegible]
[illegible]

رخ آن ماه [illegible]
نعمر [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

لب لعلش [illegible]
[illegible]

شد آن لعل [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

سال از زر و گردون فارون
که از مدح تو آب رز و سیم
[illegible]
چون گشت هوا معتدل امید بدید بهار اشجار نوادر گل و اوراق عجایب
بلبل چو [illegible] قمری بغزل
محراب چمن [illegible]
ای بادکی ای گل بادام [illegible]
از بهر هوای [illegible]

و له ایضا بهاریه

شد برج حمل [illegible]
[illegible]
ای [illegible]
[illegible]

و له ایضا

ای بنده مکارم تو اهل روزگار
[illegible]
[illegible]

و له ایضا فرموده
صریح خود دیوان

بیت خاطرم [illegible] داده شد عنان سخن
زمانه داد زبان مرا بیان سخن
[illegible] صفت حسن از کمان ابرو
[illegible] کمان سخن
[illegible] سخن
[illegible]

سحاب بهاران از ابر طبع در افشان
در خوشاب چکاند ز ناودان سخن

ابا روان سخن در روان نامسخت
سخن بود که در الفاظ لفت جان سخن

سخن بود که در الفاظ لطف خود را خواست
با سخن سخن از این رو لطف سخن

بدیع صنعت تو در ضمیر بر اسخی ان سخن
به پایان سخن با پایدار خورشیدی

به پایان سخن خورشید پایان سخن
همیشه تا که سخن را بقا بود جاوید

بقای تو جهان باد همچو ان سخن

مبانی غالیه و ان نوای لبیکه نهاد
بران لطیفی سی و دو دوانه درحدن

میان غالیه و ان لولو عدن که اند
کسی چه غالیه وان ساز زد ازعشق یمن

کشیده بدل او جان و دو بنان غنچه
چو پهلوان جهان تیغ بر برد و شین

چو جام بکر و دیده و دست و دیده لوا
چو تیغ بکر و کرد و اکلیل است و خصم شکن

بهیمه تیغ دو بهیمه کسکه و جن
ندیده بسته ز بهر وان بر دو سود

همیشه تا که بر بر زم و روی بنکو است
بپرنیان و پری و صفت و ریحان سخن

ز سا جهان به پرهروی پرنیان برکیر
مثنی چنانکه چو جان در بدن لب و زدن

تن از جان
جو

وله ایضا

ای آن که بیمبر قدرا چون ز جان
جمال داده به چو پهلوان بر کیسه برین

جام و ان که بهجا حام قاطع او
کرده دو بیمه عدو از درون تا همیان

بس که خصم که چنین از ایمه
چاه و دو بیمه کند زد یاد است و تفصان

ندیده نیمه بر دو ز یاد

چو بر براق بسیست او بکاه برو
عنان ببک بود اندر دست و رکاب بکران

سپهر جان که جنید بیع
سنا شنی چنید مرد و بسار زاسپدا

شنو بنا شنی چون بار بر ان
بچامی خانه چشم صیاد از لعل و اوزکردن

ز بس کده او جمله پرانی ان
ابا بیله ای جمله از صد آسمان انساب او

ابا بیمار ای بیمه عفو بر ای او
زنیره ایمه لود ان کمان اسعان

زنیره ای لو دو قیر ز چمره بیخود
ابل بر ان لعل و اندر اعدار بدمان

وله ایضا

ابا گرفته سر زلف تو هزار شکن
میان هر شکنی دردی گرفته وطن

بجهره بر زدیسه با برون بردستو تا
بسیمه سیع دو بیمه کسکه زمین

دل مرا وطن اندر میان زلف تو است
بیان صنعت که تو را جایست و دل من

نگاه چو سر سرم از دیده صفتش
مگر لغان زاز هر ای فلکنه بکرید

تو در میان دل اندر میان زلف تو در
گرانش خود بخود و زلف ران به ایران

چو بیب تو در آید بسینه بر دوی ان
شه نیمرد یا ابجون زبان لبتس

که گرد دلم به لب ان نه تو آخشمه شود
نیابدت بسکه تو را بر چشمه بگرد دو شن

سو بیمه بنده و تیغ تو برده سیمه بیاید
جو بسیمه کدر به ده و خشم سرزدن

به تیغ لعل دو ماه و خاله غزه وتن
چو سه نیک غالیه او تو را شمرده وجوش

سر بسیمه زیب تو برو زلعاست تو را اعدای
نیکو آمد از سر شتند و ان حسن دل

وان دیار و بوجی لبی سبب تو
پناه گیرد کس بود زیر پر تو شمشیر [illegible]

بروز بزم [illegible] کف تو ز جنان بارد
گه [illegible] شجر ورق زرش [illegible] ز بهر قربان

همیشه بزم تو باد او چو کوکب بهار
پر از گل طرب و بلبل مدایح خوان

وله

چو هر غمزه بناز و کرشمه اندازی
ز [illegible] ازدل مسکین من [illegible] بازی

نخست با تو بلبلبازی اندر آمده ام
چو دل نماند [illegible] چه بازی

[illegible] زیم چراره خرکنی
[illegible] پی ده [illegible] بازی

چو هیچ زخم قوای [illegible] نوازی نیز
[illegible] غمزه بزن تا بهوس [illegible] نوازی

[illegible] تو [illegible] زبیم افتاد
همه زمانه [illegible] نوردی

خوبی [illegible] عشق اگر [illegible] یار است
[illegible] با تو ایم [illegible] یار بازی

بچاره دل من با خصم خود که [illegible]
که هر روز زی [illegible] دو فتاده بازی

[illegible] عشق تو [illegible] ز جهان
[illegible] بود [illegible] عشق [illegible] بازی

جز [illegible] صبوحی [illegible] که تو
[illegible] چو دل صلاح [illegible] بازی

نه [illegible] کند [illegible] و واقع
[illegible] عفاف [illegible] بازی

[illegible] فراز [illegible] که [illegible]
[illegible] نیز [illegible] بازی

[illegible] تو [illegible] بازی
[illegible] تو [illegible] بازی

[illegible] بیجی عاشق [illegible] کرده ان
[illegible] بیجی [illegible] بازی

هر [illegible] کجا [illegible]
بیت [illegible] نوازی

وله فی [illegible]

[illegible] غمزه کرد [illegible] او خوش
[illegible] اندر [illegible] دل [illegible]

خون دل من [illegible]
اندر دلم [illegible] کش رو [illegible]

در دل [illegible] زمن آمده ام
[illegible] نوکش

[illegible] زده [illegible]
[illegible] ز [illegible]

[illegible] ناخن [illegible] دلم [illegible]
[illegible] بنشین [illegible]

[illegible] غمزه [illegible]
[illegible] رنگس [illegible] قصبی

هر [illegible] غمزه غازی [illegible]
[illegible] بجفش [illegible]

تو خون من [illegible] غمزه غازیم
[illegible] خون من [illegible]

[illegible]

یک [illegible] ز اولیای من از بهر خون من
زنهار خصم و ار تکبیر [illegible] در عنش

بیچاره سوزنی که لبو دای غازی
شد همچو خسروانی [illegible] زده عنش

چون خسروانی از غم غازی نحیف شد
زانگونه سوزنی که ندانی ز سوزنش

ایکاش خسروانی بودی بدین [illegible]
تا بودی [illegible] خداوند [illegible]

ان مهتر [illegible] سیمرغ و کیمیا
یابند در جهان و نیابند [illegible]

ولـه
القصائد بعبیر نعت و ...

پر یار خدنگ او که چو ... و نگاه صید ... زخمش
از خون چنان شود که ... زجیب ...
از خون چنان ... دغدان ...

[illegible]

[illegible]

ولـه
القصائد ...

[illegible]

سهی است و رخ یعقوب بسال الیوسف
عزیز گشته و بر یازده برادر سر

بعهد بخشش اش به بیازده سهیب
خنانکه مهر عمید از هزار مرد و هنر

منور است یک شرقی و غرب سعدالدین
که تا فرانه بوی سعد اصغر و اکبر

چو سعد اکبر و اصغر که مهر و مه دیدند
ازاو یکی بیکمل دیگری بیدو پیکر

زمین تو را صبح صد لسیب ساران بهشت
چو آن بخلد و فارداوان خاطر

سزا بگوهر اگر در شناس اهل سخن
لوئی در بحر تو سخن وصف دولت گوهر

آب و آینه تو تا صد بخورد فعال
وراب و آینه بیداد شود برتو

گره افتاد تکیف توی بیداد و نیز
چراغ تو را شود به سیم

نحیب و ره بیمار بیاه و لو از آن
لیمی بیاه بیمبکشد مهره دره

دگر وارای آن نوح بیدار شد کار اندرها
بکوه جاه به بیوه شد ساکت آتش بود در محمر

بچند تا اله قیمت الو بیدار داده
بهر قیمت از اخیر و گرامی بیکی

بی نقیض ز جنت بودی نقیب اول
دوم منفعت از جرم ایران مغز

همیشه ز شاد بیده خواه ازادی
چو از عدوات لعقرت ززاد بیار لفقر

نقیب بستر از او سیار

بدح مجلس میمون تو فرس باد
جرید سخن آرای پیر سوز نگر

ولد الغنا

نگار ینی که چون وجمال او جمال
بچه بملاحت و حسن وجمال او بجمال

ستارهٔ که بر چشم نگارین زوال
غزال چشم چو بسماری که ز تنهایی نگار

یه بیمی لعل لب لعل که بیماری سال
خطی چو بیمی خیانت به زاد و

چو لوبه خادم انتم لوبه خوبی بیار و بجمال
چه کرای ازاره خوبی بر او دیده

شبی و روزی در او وده خیال نظرکردم
زخود وخودوی اید به پیش اید خیال

باه گفتم کاکای قد باه بنت نظر
بروگفتم کاکای قد یار بنت جمال

ابا چای جمالون اهل دانش نیش و فضل
نمودی سپرد از اسباب بیرویال

با سان ویسفان اندانی بیمه برو
چی فرو زند دم بیرو دمی فرو زد بال

سبقت راده دعی بال او پراوکیش
تو سیرات دال بیکرد بیمه و لودی پیش

اگره حضرت بانش باه من بسر بر و صفت
و بیشه یاه من زاد سید شاه مثال

بیشه بال او را بیمیهٔ اسیب ایجد
لیوی بیال و ندانگر لوبی باد بال

دگره حد چه جره بیده سرو دی بیشت بیمبال
و بیکه به حد چه بیده صرب و ییچ

بر زمین بیمی سرو و باه بیطلوق
بستر فراری ز بیمه صرب بیخ تو دیش ییحلم

سر بیبر و دعالمه لیفن است و باه سلکش فنال
سر نیمه نیز ز به بیاشد که یازی بجال

سته بیار بپر بیاید ز بیده بیده ز ازودی بمیل
بیشه بیاز قلب پرشیده زادی بیمیل

سره ببرزد و عالمه لیف از او لیف او چهر
بیشه بیند ز جو دلوی زوده و حسن بجال

بنبت و عالمه فال و زلف او بیمیم
بیشت بیجت بیمه بیر جمن جمال

بیشت بیجت وکلان جود
سپهر دولت و دریای فضل و کان مجد
بنای مروی و جود و قبلهٔ اقبال

صبا و از قلم هفت عالی فلکی
بعمر نامهٔ تو در کشیده خطاز اول

وله ایضاً فی مدح الملک

ای نیک سکلیامی بحسب
ای سیمی بتو سیمی بلبد عطا

جمیند با لالای
حمید بیمید

بازار نکویی بتو او رخنه وز تو
یکسر همه خوبان را بازار شکسته

[illegible]

ای دو لب تو قافلهٔ قند شکسته
قد تو سر سرو سمرقند شکسته

فی التشبیب والمدیحة

وله ایضاً

از هیبت مژگان دو ابروی تو چون جنگ
چنگال هژبران زمین زینه بشکسته

[illegible]

وز دو لب آن تو [illegible]
از دو لب او قافلهٔ قند شکسته

وله ایضا

شکسته زلفت عهد و وفای من شکن
چو زلف خود بشکن از نیاز بر خود ما ستمت من

نهاده بر رخ چون گل چو غنچه‌اش پر چین جبین
ز عنبر آن خط ار غول تیره روشن

چو من بدام هوای تو پای بسته شدم
ممکن نگه از من و بستان ز دو بیت بر ذات خویش من

ممکن که خط ولی النعمت گر پر من است
بنفشه از قلمی هم فصیح و هم الکن

تو دوستی بدل و دیده در تن نه بیت
بدان که این دو لب بعید ده عمر بنمود وطن

سری که اهل قلم و بیش او قلم گردار
همیشه بسته به مبانی سخن ده دهن

ز آب و آتش چشم و دلم رسیده بشو
که آب و آتش من [illegible] ز دو چشم

ایا منش [illegible] مبانی مملکت لوران
و با قوی [illegible] و پناه دین و سخن

ز آتش دل این لوی داده شو سر و چمن
و ز آب دیده این تازه [illegible] برای

ز [illegible] عدل تو [illegible] از ظلم و فتن
تو را به [illegible] در زمانه پنهان شد

جو سر و داده فرمان [illegible] بر زمین
که ماه [illegible] ز لعل لب [illegible]

ز نور [illegible] تو ارشد و دیده فرو دیده
چو چشم [illegible] کنعان [illegible] برای

بجا بری [illegible] و ولی باغ
چنین بری ز ده گردار [illegible]

ز هر [illegible] ولی [illegible] خلد [illegible]
بیان [illegible] [illegible]

بمن ثنای [illegible] اندکی آن من
که با بری زاده [illegible] آوردی [illegible]

[illegible] خطل [illegible] آرایش
[illegible] بانده [illegible] ز [illegible]

نگار چه نام [illegible] کمان ابروی زن
بیان چه [illegible] [illegible] [illegible]

بمن [illegible] بیان هم [illegible] [illegible]
ز [illegible] [illegible] [illegible] دور

وله ایضا

[illegible] از [illegible] اقبال گشت حاضر
ز بهر زادن اقبال گشت بسی [illegible]

نسب بسیاه [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

نهال گلگک [illegible] [illegible] [illegible]
سنان [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] تو
ضعیف حال [illegible] [illegible] [illegible]

جو شمع [illegible] [illegible] [illegible]
ز [illegible] [illegible] [illegible]

کسیکه [illegible] [illegible] [illegible] دندان کن
بود [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] از [illegible] بسیار ازان
در [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

هیچ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

تن ترا انجمن از حفظ ایزدی بادا
غنا [illegible] و جود تو اعتماد من

گران بها صدف تنه اوست چو لؤلؤی تر
بها و بهره ز فتنه اوست چو گوهر کان
جهان بهم زده ...
وی فتنه که حالت اوست ز ...
که بی کرشمه و ز دولت اوست ...
وی آنکه در سر جان و جگر تیر ...
وی آنکه در رخ نقش و اثر ...
عنان مرکب او چابکی از سر گردون
عنان مرکب او ... از سر کیوان
صبح او ... که فضل آید
صبح او ... اثر ...
نمود شعر ... بدیع ... او
... گفته ...
همیشه تا که ز ... عالم
زمین ... و ... ز ...
عدوی دولت تو باد خوار ...
به رو در وی زمین ...

ولہ ایضا

از غم بار هجران چو طلب کرد یار دل
از جان شد ... دیدم ... دل
در سینه عاشقی چو ... دل
از ... حلقه زلف ... دل

فریاد کز دلبر و طاقت نمای من
فریاد کز دلبر و طاقت نماند در دل
طاقت نمای داده بغیر ...
من دل بسیار داده ... دل
دل را قبول کرد و جان ز ...
دل را قبول کرد و جان ز نهار دل
در ابتدای عرض او ...
در ابتدای دیده و دیده ... دل
سنگدلی که جان ...
سخن ... دل
کر دو ... دل
... عشق ... دل
... دل
لب لعل ... دل
سر ... دل
واعظ ... دل

صدری که بی محبت او هیچ خلق را
صدری که بی محبت ... دل
اندر میان سینه ... دل
سوی ... دل
اندر ... دل
چون ... دل
ای صدر ... دل
... دل
از ... دل

چندان لطافت ... دل
ای ... عشق و کینه اضطرار دل

ولہ ایضا فی الموعظہ

... دل
... دل

عقاب طاعت ما باز مانده از پرواز / شه هم صید معاصی چو گشت صید عقاب

همه طریق خطا از هوا [illegible] / گرفته راه خطا ایم و باز مانده صواب

عنان ز طاعت حق تافتیم و از باطل / [illegible] معصیت آورده‌ایم پای رکاب

[illegible]

در ره بود از ما [illegible] رسول خدای / فزون ز ذره خورشید و قطره‌های سحاب

بر هر گناه [illegible] / [illegible]

یا رب مرا اخلاص ده [illegible] / [illegible]

وله ایضاً فی الانابة

من پیر [illegible] / هر لحظه صد گناه جوان آید از وجود

[illegible]

ببری چو عمر من همه و سال صید کرد [illegible] شد روزهای روشن من چون شبان تیر [illegible] چون طفل خورد [illegible] جرم صغیر [illegible]

[illegible]

جرم کبیره دارم لیکن [illegible] / با عفو کردگار قلیل است آن کثیر

[illegible]

ایضاً وله فی الشیب والملکیة

[illegible]

کوه رخت ... آتش افروخته
خال سیاهست بر او سوخته ... سپند

هیچ نگر از چشم بد ... کرده ...
خال و رخ تو ... کنند

هیچ ندانی که چون ... تو ... چون بود
دیگ ... هیچ ... در دل تو ...

گر بر من خنده ... لعل ... بیند
گنج هنر ... او ...

بیخ ... گنج ... سری ...
سنی ... کمال و ... کیند

دینی و دولت ... او ...
کرده ... او ... نه

ای ز تو در باغ فضل ... نواز
وز تو ... گل ... غنچه

کف جواد تو ... بیت ...
روز ... کشته

برگل تو ... سطر ... کرد
خواند ... بیاید زند

غنچه شگفت ... زند ...
فرمن ... از آن ... زنند

خشم تو چون تیغ باد بر که زنند بار
بر کف تو چون چراغ باده انگور بیز

وله ایضاً فی التغزل والحکمه

ای دو لب ... ترنه وی دو رخ تو ...
نسرین تو ... سنبل در ... تو ...

چشم ز دل ... دیده ... ای به ز دل و دیده
چاره ... نظر ره ... زمین

ای ... این عشق تو ... ایم
کرده ... بر ماه روی ... این

تابنده ... چون ... زده ... م
دیوانگی و مستی ... گشته ...

نسرین لب ... خنده ... بیان
خرمن ... چون ... نسرین

شد ... اندر لب تو ... خم
شاخ ... نیست که با شاخ ... چون ... نسرین

بر ... دل عاشق ... صفت ... عاشق
در ... ولی با تو ... صفت ...

شاهی ... خط ... بگیر ...
... برای تو ... امین الدین

زادی که ... شد ... ادوادی
انجا که ... آدم را ... وادی

از ... نفری از ... و ز صادق
وی ... از ... و ...

تا به ... سال ... روز ...
... خوبی ... زمین

بار ... باد ... اوزر ...
شد ... امین الدین

وله ایضاً غزل

ساقیا پیش آر زود آن آب آتش فام را
جام گردان کن بسر غمهای بی انجام را

زانکه ایام نشاط و عشرت و شادی ...
به بود ضایع نمودن اینچنین ایام را

مجلسی ... و ... بهر روی ...
لعبتان گلرخ و حوران سیم اندام را

خام طبع است آنکه میگوید ... و ...
ز ... خم و جام ... خام را

همچنین عشق و طرب [illegible]
پیش خوان [illegible]

هر کی طرب [illegible] خلد برین
نزد ما پیغمبر آورد است این پیغام را

و له فی المدیح

سلطان شرق شاه [illegible]
ملک پدر گرفت [illegible]

[illegible]

[illegible]

جان عدو و شکر که نگاری است بملال
خون حسود خور که شراب است با فخار

و له ایضاً

[illegible]

و له فی المدیح

[illegible]

کافتاب چیره دان نه نوی شنبه تحت
سایه تیر دان فتح طغطاج جان باکمر تاب
قتال و رب به خواندن فتح ازینها بود
افتاب به پیلیت ... ب پرتو نیتاب
قتال و رب به بایدنا جهانگیر شان نزد
کافتاب ور به کیر نبود در جهانگیر شان نزد
چون نقصان نقصا ... تنه پیدا ... صف
چهره فتح و ظفر را با ... بر دار نقاب
تیغ شه ... حاد ... نصل رحم
عاشق ... اجل ... کباب ... ب
تیغ شاه ... چون یاکند دریای خون
... اند دریای خون دریای خون تیغ ...
از فلک ... دیگر ... نه نهضت زهره بیت
بار ... اختیل ... ان ... بار
بیم ... در ... بعید
خطه را ... سیم ... صلاح
هر دی و خطه ... صلاح ملک ...
دلو ... و اوراد و ... ریا ... گو

وله ایضا

ای به پیروزی گرفته ملک افراسیاب
افتاب ملک ملک و حد ... افتاب
ذره در فرح ... افتاب ... الست ... کیم
... دارد ... از ... چون چلبد
افتاب ... نعمت ... نزد
بر ملک ... ز ... افتاب
از شرف ... صبح تیغ افتاب ... ترت
چون ... بر تیغ ... زبان ... افراز
کر ... تیغ ... ان تیغ ... زبان
کره تا ... ان کاوان ... زخم ... ب
... بر ... به ... چون ... تو
افتاب از ... بر ... بگذ ... ظفر
سایه ... ای ... ای ... ان ... ی
خفی ... ان ... ز ... نصف ... دا
افتاب ... بی ... است ... ی
کان ... ... کرده ... بر
افتاب ... بخت ... لیلی
... ابر ... بر

این عالی کرده ... عکس تیغ ... نصف ... بر
افتاب ... بر ... دو ... چون ... نشان
کر ... ما ... دو ... چون ... تنگ
افراز ... سیف ... ابرار ... تیغ ... ر
دو ... ی ... ی ... تاب ... دره
تحفه ... چون ... نهفت ... داده ... بر
از ... عار ... تیغ ... ابراز ... کرده ... بر
در ... ما ... اهل ... بر

وله ایضا ... هی الملک

این چنانکه ... گرد ... شعار
شاه ... بحکم ... وار
درین ... تیغ ... بنیاد ... کمان
... شاه ... کان ... ما ... ما
... چون ... ... ای
... ابر ... بریع ... تیغ ... ها
... بنیاد ... ...

تا ... ... ب ... بر ... بیا ... بد ... نی
... ... یار
... ... وس ... ل
... ... تیغ ... یار
... ... رستی
... ... پای
... ... ماه
... ... زار

اردی ... ماه ... تیغ ... ... ما
... ... خر
... ... زر
... ... یار
... ... سیج
... ... بیکار
... ... گر
... ... تیغ ... بیکار

بیچاره و مرا ز سماوی ... بود
بیچاره کردن ... سماوی ... ام

ز روز ... بطالع سعادت ...
ز نام ... بخت معصیت ...

... بدان نشین ... ام
... ولی ... ولی

وله ایضا

ز هر ... کردی ... ام
... دانه ... ولی ...

از بوکه کاه ... بیکار
تا بیکاه ... بیکار

... بیکاه ... عاشقی ...
... بیکار ... ام

زنی چه ... زنی ...
فوزی چه ... ولی ...

از ... بیع ...
... بیع ...

زیر ... خوار
... از ...

مرا نامه روزی هوای و اشکبیر / که بی گناه برابه سراز گریبانم

هوا است دانه و من دانه چین و او به دام / اگر نه دانه بیاتم بدام او مانم

هوا نامه تا برسم بفضل که من / کنیم چیم چه کنم بر چیم گریانم

هوا نامه تا عشق بحضرت هو / هوالسعی بزنم حلقه بجنبانم

هوای من بر دلال معصیت کشید / از آنکه خواجه بازار فسق و عصیانم

کنه نمی ... وقعل و اغصه بدید / بدان ... که ... بد خانم

... سلمانی ... / ... ام

... بود ... / ... ام

... کردم ... / ... ام

... بیکاه ... / ... ام

... بیکاه ... / ... ام

... سلمان ... / ... ام

بری ... / ... ام

بری ... / ... ام

بر بهب تو به بوار ... بمیار زوار / پس ... ابر فراخ ... ام

زبیده تو به ... عطا / به اینکه از دل و جان ... ام

بر بهر سلمان اندرسان مرا مکان / چو با چشم زبیده ... اسلام

بفضل خویش سلمان مرا زیاد یار / بری بکن ز سلمانی ار بری جانم

بحق الشهدان لا اله الا الله / چنان بمیر که این قول بر زبان رانم

وله ایضا

روی من زرین ز عشق یار سیمین بر زد / بر سر معشوق سیمین بر نثار زر زد

... / ...

... / ...

... / ...

... / ...

... / ...

... / ...

... / ...

ای همای راکه سوی چه او باز زد / عنبرین کسوی او با زو ... عنبر زد

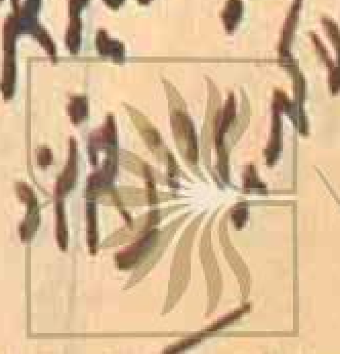
از چنان شایسته فرزندان نیاز و روز جنگ / سیه کرنبی امیر المؤمنین حیدر سر زد

ای در خیبر ز بن برکنده دست یار تو / به کالای تو را دل چون در خیبر زد

هر که سازد از کیی تو را در سینه جای / تا به فرخ در سیاه ره پها آذر زد

تا سزا باشد ثنا گستردن ای رسول / بنده در عالم بنام تو ثنا گستر زد

خاطرم از مدح تو دریای بی معبر بی / خاطر مداح تو دریای بی معبر زد

«جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی»

وقال ایضاً فی الترکیب بدیع رکن الدین مسعود صاعد با صنعت الغاز

چیست آن جوهر که بی او [illegible] رنگ شده جان
آنکه دارد زو شرف [illegible] کران تا کران

[illegible]

خاتم حاکم عدل است که این بنده ببست
آنکه چون نقش نگین است او پیدا شد بیش

قلم خواجه شریعت که دین یافت معین
آفتاب کرم و سایه حق رکن الدین

[illegible]

مسند صدر جهان اکنون است لطف است
آنکه [illegible] او است [illegible] است

[illegible]

[illegible]

بیت در دایره [illegible]

هر کسی [illegible]

[illegible]

اینچنان از کرم و لطف [illegible] گل تو

که شود رقص کنان [illegible] ازل تو

[illegible]

زین قبال تو [illegible] همه برابر

کمترین شعله [illegible]

[illegible]

(وله ایضاً)

زهی دهان تو از لعل و از لعل حلقه میم
خطی دو زلف تو جیم و از شب شعله جیم

زعشق سینه تو دور [illegible] تو بسته
فراق و [illegible] چون جیم و [illegible]

چه بینم [illegible] لب تو [illegible]
[illegible] دهان [illegible]

[illegible] دل [illegible] عشق [illegible]
[illegible] ان دو رشته [illegible]

[illegible] لب [illegible]
[illegible]

[illegible] دل [illegible]
[illegible]

سینه [illegible]
[illegible]

از ان [illegible]
[illegible]

ز زخمه و زاری [illegible] چو رودی [illegible]
ز جوی خون [illegible] چو دل [illegible]

سخن چه [illegible] خوش [illegible] سخن
جبین [illegible] [illegible]

[illegible] جان و [illegible] دل [illegible] تعظیم
[illegible] صد [illegible] تعظیم

کریم سلطنت و فخر زمانه رکن الدین
که هست یادگار ز کرم خویش او رحیم

[illegible] لطف او [illegible]
[illegible] تعظیم

[illegible] تفضیل [illegible]
[illegible]

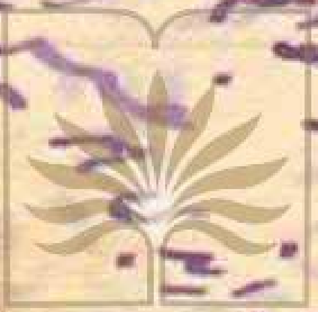
[illegible]
[illegible] نعیم

[illegible]
[illegible]

[illegible] سخن [illegible]
[illegible] فصل [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] کریم

ببین ... عطای ... ست
بیشتر ... ابلای زمانه ... نعیم

هست قوم ... حشمت ... بهم
بخرده ... خیمه ایست ... عیش

چه گوید سعدی ... بهرچه ... عیش
چه گوید ... که فضل ... چه ... نیست جمیم

دوام ... بقا ... بهشت ... و لطیفه ... نعیم
بر ... لطیف ... بیم

ببر چو روح خضاب ... بسی ... لطیف
روان چو ... بمعنی در ... جوای ... جاعلم

بر دولت مه حشمت جهان نورد قلم
که چون صدای ... نوبت ... بهشت نعیم

بیرون تا بنیرد چون عیش نشد سیاه
مدام تا بنیرد چون ... بحق ... درهم

بر جهان بادولت تو ... دو جهان ... ندیم
نه یاری بادولت ... ست ...

شب عدوی تو باد چنان سیاه و دراز
که دم در او نزند صبح نیز از بیم

وقال ایضاً بمدحه

ای با انصاف خواجه آفاق
وی تخت ... ازبر نازکان طاق

کرده ... ملک الکلام
کز ... نسب ... استحقاق

بهشت ... بسیط ... زمین
مثل تو خواجه علی الاطلاق

... جهان ... باور
... ات ... وبهشت ... ق

ملک جهان ... ل
... و عشق ... شاق

بهشت ... دولت ... بکوم
... کعبه ... طلاق

هم تو عالی ... در عالم
هم تو عالی ... در آفاق

در فضای جهان ... روز
سایه عدل ... رواق

عقل ... زبهر ... تو
... لطف ... طاق

هنر ... فهم ... بهشت
که ... برق ... براق

... روی ... دوم
... براو ... الحاق

ومجمع ... ق
... بسته ... ق

... ست
... ق

... بهشت
... ق

... در دل ... ان
... ... الفاق

بر جهان ... بر ... ت
... الاشراق

شاخ از عقد ال عمل بهار / خوانده که بیم ورد و اوراق

جود تو بکشاده ز عشق / هم گرانی تن تشنه بوراق

هست این عالم غمت به طاق / که نه کس نه بعد از آن اشتیاق

خالی از قصه و بحث وصف کتاب / فارغ از کبر و بخل و حقد و نفاق

به شنیده و هر دو چهار پیشنهاد / تن شنیده به تو بستحق

کرده چو پیر وران فعل / کرده چو خشک تن البیداق

زود و فرض عیش و وزن / که بهشت از تو کم زدوی اطلاق

کرده که هر نیز خدنگ / بیک بنیر حیرت اش زهراق

اتفاق نسخه

حمد تو تازه خوانیم را / خطبه کرده دولت کرم و حق

نعمت و نعمت بخش و دوست / می نهند عرض و طوق بر اعناق

نفس صبحدم ک ده شود / چون آفاق به نعش تو ز خناق

خناق نسخه

نور عدل تو تا گمان بر آفاق / همه روی زمین بسیج طباق

چون نویت ببیه کار سم / تیغ خشم کشت بار اوراق

لی برابر ز نیزه ای اوراد / از روی بی حجاب هیچ وفاق

روز صف که پوی کشند تو / بحر و ماه از بهشت احداق

عصمت در ایشان به پرواده / و رشته حفظ از دبیر سیاق

بساق نسخه

شادمان باد بالغدو والآصال / کامران باد بالعشی والاشراق

ماه جاه تو بر افول و محاق / بر قدر تو بی کرانت و حق

و قربان تو عید ترجیح / بر خوان خرقه الحاق

با وجود تو قدرت بنفس / روز خصم تو چون بزغ عاق

تا بنازند بنعت بیرام / و تا بنالند عاشقان ز فراق

هر نفحه که زاید و بود / در تماشای تو عاق یا طاق

وله ایضاً فی مدح آخر

بنفشه که در او دو سمان من جهند / هم دولت جالم و از افعال عمر ز جدیار

سلام من که رب بدین عهد و یار / که بهشت مجمع احباب و محفل احرار

ز بد بکوی بر آن خاک برزند و زکاه / سلام من برساند تحت عاشق وار

بلطف گوید کاین لعبتان دیده من / ز سرد و کرم نگه دارید هان زنهار

همه چو لاله و گل نو شکفته اند و لطیف / نگاه دار گل و لاله را ز زحمت خار

غلام و چاکر ایشان و هوای ایشان کم / اگر بد زر بدوستانم این یکبار

بجز ز غنچه دروی مباد کس دلتنگ / بغیر نرگس در وی مباد کس بیمار

تو اقبال با طلعت طلوع کنی
بدو هم چو ذره نهان ز بیم زده شب تار

[illegible] تو کلاه تاج فرق کیوان [illegible]
که بر فرق قمر نشست [illegible]

بزرگ و سیم و محمود [illegible]
سپهر رفعت و کان سخی و کوه وقار

تو آن نهالی بهر بوستان [illegible]
که هر که [illegible] صد بار

[illegible] ز دوری [illegible]
[illegible] دیده و [illegible] کنار [illegible]

بهم چو [illegible]
[illegible] شکفته [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

بروز و شب ز دعای تو دوستداران
هزار دست برآورده اند همچو چنار

میان بخدمت تو لبسته ایم چون پیکان
بمدحت تو زبان برکشیده چون سوفار

نهاده گوش صدف سان که کی رسد نامه
گشاده چشم چو نرگس که کی بود دیدار

چو جان خصم تو هر روز تا شب [illegible]
چو چشم بخت تو هر شام تا سحر بیدار

خلاصه همه عالم اجل شهاب الدین
که روشنند ز رای تو ثابت و سیار

[illegible] عشق [illegible]
[illegible] دایره وار

[illegible] جمال [illegible]
[illegible] بی [illegible]

[illegible]
[illegible] ابکار

[illegible] روز [illegible]
[illegible] عطار

[illegible]
[illegible] اوبار

[illegible]
[illegible] بکار

[illegible]
[illegible] در تاتار

[illegible]
[illegible] ادوار

ولی [illegible] ضعف [illegible]
[illegible] هزار

[illegible]
[illegible] گذار

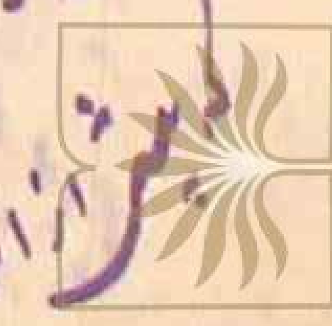
[illegible] صاحب [illegible] پروانه
[illegible] ناچار

[illegible]
[illegible] پرویز [illegible]

[illegible]
[illegible] دیبار

[illegible]
[illegible] دیوار

[illegible]
[illegible] طومار

ز دل بیخ دل ها و دل جوهل به جمهه
که بی نشاط به درعمل دولت بیار

بیان ز لذت که الهی شرح آن [illegible]
زمین بی [illegible]

ربیع ام لیلی ربیع باد ام
زهی ربیع ربیع جهان فزون انگار

الهی بسانم اگر اورده زور یا بار

دعا و خدمت مخدوم خویش فخر الدین

هزار جان فدای [illegible]
فدای باد که بوی او [illegible]

[illegible]

اجل منتخب الدین که اوحد الشعرا
کند قبول سلام و دعا فزون ز شمار

[illegible]

[illegible]

درود از ایزد بر مصطفی محمد باد

بر اهل بیت وی و بر مهاجر و انصار

پیغام بحکیم خاقانی علیه الرحمه

و هجو و مدح او

[illegible]

[illegible]

خوان فصاحت نهاد نطق تو و هر زمان
بر سر ان خوان [illegible]

چرخ از این روی کرد پشت دوتا هر [illegible]
قوت ملک زان و هم قوت [illegible] برد

کرد تو را [illegible] شعر تو مسعود را
روح جهات بس این در [illegible] برد

نامه برد هر کسی بر تو و [illegible] که
شعر فرستد خیالی گل گلستان برد

سنت ابر است این که بر دار بحر آب
باز دگر سوی بحر قطره باران برد

وله ایضاً

[illegible]

صدر عالم را کسی دیدن ز فضلی قصه نیست
آنکه او در وصل عمر [illegible] زده است

بهر بنیادی که نعمه کردگان صدراق
دولت خورشید بر فهم جهان زده است

عیش از ذوق [illegible] اهل جهان [illegible]
دو کسی با لاله در بوستان [illegible] زده است

وه که شیخ [illegible] بس [illegible]
[illegible] خوان [illegible] زده است

دولت بخت [illegible] شیر [illegible] زده چنار
[illegible] و خوان [illegible] زده است

شد [illegible] کلاهی [illegible]
کس [illegible] در [illegible] زده است

از شکوه [illegible] کس [illegible]
[illegible] بر [illegible] زده است

چشم [illegible] جاودانه و دانش [illegible]
دو کس [illegible] [illegible] زده است

آنکه تا او پشت بهر دین به بالش بازداد
دشمن او پهلوی تیمار بر بستر زده است
خلق و خلقش پایه بخشش ماه و خورشید آمده‌اند
کلک و نطقش کاروان شکر و شکر زده است

لطف [illegible] چون [illegible]
[illegible] چون [illegible] زده است

دولت [illegible] فهم [illegible]
[illegible] زده است

[illegible] شمس [illegible]
[illegible] زده است

ابیت [illegible] او [illegible]
ابیت اقبال او [illegible] زده است

نطق [illegible] کس [illegible]
[illegible] زده است

روز [illegible] کس [illegible]
روز و عطفش [illegible] زده است

صد [illegible] عالم [illegible]
[illegible] زده است

پیش نطق زرفشان و کلک گوهربار او
کلک از آن باشد صدف گوهر از گوهر زده است
شعله‌ای دان از شعاع رای دهرآرای او
پرتو نوری که جرم چشمه انور زده است

از برای [illegible] این صرح [illegible] بنیان
[illegible] بسته سطر زده است

کو [illegible]
کو [illegible] زده است

دولت از [illegible]
شیخ [illegible] دولت [illegible] زده است

دیگر [illegible] اصل [illegible] اقبال [illegible]
[illegible] زده است

نصرت دین [illegible] جهان
[illegible] اقبال [illegible] زده است

[illegible] عالم [illegible]
[illegible] زده است

شد [illegible]
[illegible] زده است

هر یکی بیت از مدیح تو که در نظم افتادت
زهره زهرا ز [illegible] بر [illegible] زده است

ماشا بلکهای ز جواهر [illegible] کلک [illegible] است
صد هزاران [illegible] که به [illegible] بر تنش [illegible] زده است

سنجیدی [illegible] به کوه [illegible] غمگسار
کامکاران [illegible] از برای [illegible] زده است

مدت عمر تو صد چندان که گوئی دور چرخ
ثابت و سیار را در وصف [illegible] زده است

وله ایضاً فی الوعظ

الحذر ای عاقلان زین وحشت آباد الحذر
الفرار ای مردمان زین [illegible] ناپایدار

ای عجب [illegible] زین [illegible] ناگوار
زین [illegible] پلید [illegible]

عرصه [illegible] و [illegible] سار [illegible]
فرصت [illegible] در روی [illegible]

مرگ در روی [illegible] عالم و آفات در روی [illegible]
ظلم در روی [illegible] و فتنه در روی آشکار

[illegible] امیر دیده

این در روی [illegible] و عدل در روی ناپدید
کام در روی ناروا صحبت در او ناپایدار

سر در او [illegible] صدا و دل در او [illegible]
گل در او [illegible] خار

[illegible]

[illegible] شمع [illegible] عشق [illegible] خار

[illegible]

[illegible] صبح [illegible] ده [illegible] شام [illegible]
[illegible]

[illegible] در روی [illegible]
[illegible] دیده خار

[illegible] جهان
[illegible] عدل [illegible]

[illegible]
[illegible] جهان [illegible] عشق [illegible]

از پی روزی چه باید تاختن با پای حرص
وز پی بیشی چرا باید دویدن ناچار

چند بر بوی فزونی از پی ده یازده
گاه قند و گاه در دکان راه قندهار

روی روزی بر کارت برد و در کار [illegible]
از پی بر خوی عزت برد و در [illegible] چار

سر و تو چون کمان شد هم گردی گرد
پس ترا کار قرنی از پی عیار

هم کلام از علم چون نسبت [illegible]
بر فن زینی و [illegible] زین [illegible]

هیچ سیران گرانی با و [illegible] نهر در
جان بمیرد بازی و قصه [illegible] [illegible]

مولد اصلی تو دارالغرور ای مرد
تا به پی جای [illegible] [illegible] [illegible] قرار

ای تو محو [illegible] هم از [illegible] کشی [illegible]
ای تو [illegible] [illegible] هم [illegible] کشی [illegible]

حق چو قسمت کرد و ضامن شد ترا تا که هستم
هم بمیرد ای تو رازق را ترا تا که استوار

حرص دان حیثیت روبه بازی طبع خسیس
خشم دان حیثیت سگ روی نفس نابکار

اژدهای تست این چشمی و سگی و روبهی
بگذار از مردی از این هر سه پیشه واگذار

پای در کعبه نهاده حیثیت روبه در بغل
روی زی محراب کرده سگ چه داری در کنار

ور کشیده جوان نهاده بار داده به تو
ز چه جنس [illegible] کرده از هم بیگانه‌وار

ز چه جنس بی برکت در عوت [illegible] زده
وز برای شدت روح بیشان در [illegible]

ور کمان از [illegible] نفس [illegible] بسته
کرده [illegible] از [illegible] [illegible]

جبرئیل از کار [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] دور [illegible]

حیثیت این [illegible] ذو [illegible] [illegible]
حیثیت این [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

بر [illegible] داده [illegible] [illegible] [illegible]
بر [illegible] کرده از [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
قره العین [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

چون رهی بر دو در سطوره کون و فساد
یک رهی برنه قدم بر بام این نیلی حصار

تا جهانی بینی ایمن از زر و فنا
تا هراس یابی ایمن فارغ از عشوه غبار

تا چو روح صرف کردی بر حقایق کامران
تا چو عشق محض گردی بر دقایق کامکار

تا به بینی صورت هر چیز را چونانکه هست
تا سر از دستار نشناسی و گوش از گوشوار

چه نیکی ای برادر ای برادر نیک تر
یکی از از مسلمانان بهم دار

ز دنیا پی ار زبان و دست
چو بگذاری بردی از دوزخ و زندان رستگار

این نیکی بدیکی بجوید بر تو از دوزخ بیار
دوزخ ز غیبت بهشت ز زبان و دست تو

شمع اوز چشم تو از بهر زنهار
صد هزاران غول در راهند و تو حیران زده

جمله با جان است تقصیر گفتنه بار
ده هزاران نیست کم خوان هر زه تو با زبان زن

تا کی این حال از رو و کار بار کار کار
تا کی این حال از رو و راه باید جست راه

عاقبت جویی بجای این دندان ما
خوردنه تا خواهی بنی در رخ جهان کم

تا کی از ری همه هم عمر پای چون نزار
نا چار ای همه هم بنی چون چنار

قوت پشه نداری جنگ با پیلان مجوی
همدل موری نئی پیش اژدهاییران میار

برده سعیطره ابلیس شوی تمکنت خاک
در میانه چیست این اسب و خدین کارزار

تو بچشم خویشتن بس خوبروی نیک باش
تا شود در پیش رویت دست مرگ آیینه دار

از درون زلف و بیرون نیز روی لیکن چه سود
بر تو دوزخ همی نیکو برون آرد عیار

این چو رای تو ضعیف و علم چون ذلت فرو شی
این چو ن نازست و علم چون طوطی ذو فهم

او زانه جهد کی این شعله شکم
در جهان جرب در عمارت کرد دار

علم هر ساعت ببخشد در فنا است هرزه نیست
کسی آن به بفنا است ثقه و دوزخ انگار

روحها گشت بر بعضی و دلها بر ابر
زانکه هر روزی تو از کار است و رشتها زو نفت

از تو یکشنبه هر روزی در رنج جور دلی
و از تو یکشنبه هر سال عمر تو ظلم را

لقمه از بهر شرک و زین پنهان جهان
لقمه از ظلم و زین پنهان شد هزار

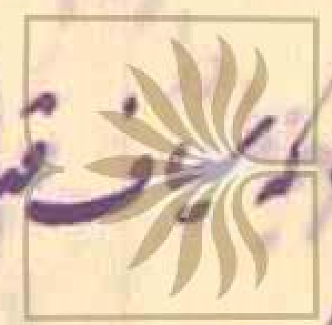
چون پیاده دار است از دم کی آنکه پیمار
است و دست کشت ناحق برون از خود بریک

وه که فردا چون بکشند بر تو تیغ
وه که جلاد اجل چون میزند بر تو دار

جهد آن کن تا درین ده روزه ملک از بهر نام
صد هزاران لعنت از بهر تو ماند یادگار

که ز مال ظلم میریزی تو شهای معتبر
که ز سیم بیوه میسازی جامهای نامدار

تا که از تو حشمهای نرم سازد دلق خاک
تا که از تو لقمه‌های چرب باید حلق مار

باشد چون باز دار و صید [illegible]
هم زمینی را ز [illegible] اندار

گر به پیمانهای [illegible] ادبی کم دو کسی
بیرون [illegible] هیبت [illegible]

[illegible] سعم [illegible]
و [illegible]

هم در [illegible]

[illegible] سجیت

شیخ ابو یحیی [illegible]

[illegible]

روشنان چون خوابین فروکشته چراغ
بختیان کوه را یابی فروکرده مهار

نعره‌ها آه و ولوله اندر لشکری
روح حیوانی [illegible] اندر کارزار

خویشتن در صورت سگ باز یابی از نهان
گر ز سر تو برگشت مرگ این لباس مستعار

شد ور از این ترهات انچه گرفته بارکن
کاین سخن ان به که باشد در لباس اختصار

مرحوم [illegible]
وله ایضا [illegible]

ای دل [illegible] پایان همه [illegible]
[illegible]

تو از سرتن پیری و [illegible]
که خواب [illegible] صبح [illegible]

روند [illegible] اصل و تو از غرور هنوز
برای پرده [illegible] نقش

نیست جوانی تا رود و پیری زاد
که [illegible] زندگی [illegible]

[illegible]

چون خط [illegible]

زانچه دارم در هوس [illegible]
زانچه کردم [illegible]

جهان تو ز مرگ بترس از سیه سپیدی مو
که مرد مار گزیده ز رشتهٔ پنبه ترسن

چه مانده عمر که پنجاه و پنج سال گذشت
که گفتم و تو چون خیزران [illegible] سمن

به بین که عمر عزیز تو در چه خرج شده است
به بین که تا بچه برباد داده خرمن

اگر سلامت جان حقیقت ای مسکین
[illegible]
به بین که تا بچه برباد [illegible]

همه شده خوبان تو ... / تو خود ز لوح فرو ... [illegible]

نگار ... می خورد ... / بسر قفس مرکب در محال ... [illegible]

درون تو همه دریا ... / ز خانه در این چه ... جای وطن

تو آگه باشه از زیر گردون بالا و در / چگونه در جهت آفتاب در روزن

تو تا زبان نگشایی بهر فرشته و ماهی / ببود و فاش ... اندرونی این سخن

در او اگر بزنی ... پریشان نمی / وگر بپری خنده زنی ... [illegible]

هم بوده قفس تنگ نام گردون زار / زن مرغ زیرکی از زیر کی قفس بشکن

ولی ترا نبود شوق عالم بالا / چو طاقی ... حبس و دانه ازن

عبث بدنیا خواب ... و رگ بیداری / بکار حکمت ... این سخن

تو هر چه بینی از این خواب عکس آن بیدار / اگر به خنده زدن خنده گریه آوردن

وله ایضاً رحمه الله

الرحیل ای جهانیان ... صدای ... / ... [illegible]

تا کی ... / چه ازین ... [illegible]

همین که ... ارواح ... / ... [illegible]

هم ز خوف ... / هم ز ... [illegible]

چند خوانی جان ازین ... / چند گردد عقل ازین دیوانگی ...

تو بیابان خاک و از بهر ... سریر / تو اسیر حزن و از بهر سرور آمد سرور

صد هزارت فتح در راه و تو در قید فتوح / صد هزارت گنج در راه و تو در بند کسور

تا کی این ظاهر ... باطن ... / عالم السر نیک داند رمزها یخفی الصدور

دل که خلوت جای ... / لایق کعبه باشد ... غفور

طاقت ... / ... [illegible]

... / ... [illegible]

بیداری

از تو در هم علم و از من هجو و نالم بر بیم
هزل باشد او فزونی کرد این نادان [illegible]

ور نشست با ورعی ابه [illegible]
بو که باور گردد ت چون [illegible]

[illegible] تو [illegible] بر جهان [illegible]
[illegible] کرده [illegible]

[illegible] خواهی [illegible]
اینقدر دانی که [illegible]

تو چنین شعوف علم و شعشه و روح لهب
تو چنین مشغول خیر و حضرت عزت عیذر

این کلاه کبر و نخوت از سر فرو نه زانکه هست
نص قرآن لا تحب کل مختال فخور

[illegible] با دست از [illegible]
و [illegible]

[illegible] کلامی [illegible]

کشف می کرد و ترا سر کلام [illegible] بگوی
تا تو مشغولی برنگ کاغذ و نقش عشور

[illegible]
[illegible]

اول انصاف کرم از تو [illegible]
پس تو [illegible]

مرگ حرف درحق هر شخص آید هم چرا
این شش [illegible] آخر مرگ [illegible]

تا کی [illegible]
این [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

وله ایضاً

[illegible] ای از [illegible]
[illegible]

[illegible] این خاک [illegible]
که جان پاک [illegible]

[illegible] چه جای [illegible]
[illegible]

هزار چشم ازین گنده پیر دنیا زان
که شوم صحبت و شوهرکش است این ناپاک

بجان بمیر و بدل زنده گرد و دایم باش
که جان زنده دلان را ز مرگ ناید باک

بمیر و شاد بزی زانکه نیست هر دو بهم
نشاط زندگی با چشم تنگی [illegible]

دریغ باشد ضایع شود ز تو عمری
بجمع کردن مال و عمارت املاک

بمانش خود به بعیش ... [illegible]
بمانش ایمن از ... [illegible] ... کرد

بمانش ایمن ... [illegible]
... [illegible] ... کرد

... [illegible] ... کرد
... [illegible] ... کرد

... [illegible] ... بال
... [illegible] ... کرد

نشست ... [illegible]
... [illegible] ... کرد

... [illegible] ... قناعت ... [illegible]
... [illegible] ... کرد

گه گر گواهی از آن ... [illegible]
... [illegible] ... کرد

کش و چرخ ز زاد خانه ازل است
که کبر و بمروری را به ... [illegible] ... کرد

توان ببین که همی خنده خوش زند صبحش
تو تیغ بین که چگونه همی کشد چالاک

مبین ز چرخ به دیگ ... زانکه نزد قدر
چو گردش افلاک و چو چرخ حلاک

همه نماز تو فوت است ... [illegible]
... [illegible] ... عمناک

[illegible]
و ... [illegible] ... حدائق الطبع

... [illegible] ... همی چنان بجهد
... [illegible] ... کمان بجهد

چنان ... [illegible] ... چشم
... [illegible] ... کمان بجهد

... [illegible] ... بگوییم
... [illegible] ... کرد

... [illegible] ... کرد

... [illegible] ... کرد

... [illegible] ... کرد

... [illegible] ... کرد

روان ... [illegible] ... کرد

گمان برم که مگر بوی زلف جانان است
سحرگهی که نسیمی ز بوستان بجهد

به بین صفت که دل من بدست عشق در است
عظیم کاری ... اگر بجان بجهد

خط ... [illegible] ... را اگر کمان برده است
که جز به برگ ... [illegible] ... بجهد

چسود دارد ... دام شک و دانه لعل
که مرغ جانم از بن ... [illegible] ... بجهد

دو دیده من اگر خون شود ز غم شاید
هم از دست وی این جان ناتوان نجهد

چو دل ببرد لطف دیده خون همی گردد
دریغ باشد اگر دیده رایگان نجهد

همی به چشم دل اخلاص از غم عشق
هم به دولت و در خدایگان نجهد

به ملک جهان ارسلان بن طغرل
که از بحر کف وی همی زکان نجهد

چنان ز بیرون جهد از حوادث رای قویش
که تیر سخت کمان زیر بنان نجهد

ز بیم رمحش ار شاه [illegible] خصم
بجای قطره چون خون [illegible] نجهد

بر عشق عالم چنان شده است که [illegible]
لعبه و سیم ز دست [illegible] نجهد

[illegible] چشمش [illegible]
ز تیغ قطره خون [illegible] نجهد

ز بیم [illegible] و قطره [illegible]
که کار و گردون از ره [illegible] نجهد

بر آب گر دود از لطف او دهان صدف
چنانکه گوهر او از ره دهان نجهد

هزار بار [illegible] معذور دارید [illegible]
که [illegible] از تن خصمی از دهان نجهد

اگر تو گویی مه را که پیش پیاده برو
بحکم فرمان [illegible] زبان نجهد

ز بیم خنجر تو هر خون که در دل خصم است
[illegible] نجهد

چنان ز عدل تو آفاق [illegible]
که [illegible] نجهد

بشارت [illegible]
[illegible] نجهد

سپهر [illegible]
[illegible] دولت جوان نجهد

از آن بجز [illegible]
[illegible] نجهد

چو [illegible]
[illegible] نجهد

شتاب [illegible]
که [illegible] نجهد

[illegible]

همیشه تا [illegible]
[illegible] نجهد

تکاوری که بیک جست طرفه و یک لحظه
بسی بهم برسد از دو صحنه جهان بجهد

چو وهم زیرک از این تنگنای خاک
سوی نشیب چو آب روان کاتش از دو جهان بجهد

سوی فراز چنان [illegible] شود
چنان رود که قضا در پیش شکسته شود
چنان جهد که قدر از زیر ران بجهد

چو ابر از کمر کوه سر برکشد
چو باد از سر دریای بیکران بجهد

چو باد از [illegible] بسوی کلاه
در آن زمان که بسجده ز عجب [illegible]
چو عکس [illegible] از [illegible] کمان بجهد

چو تیر [illegible] چو آواز [illegible] عدو آید
بسوی [illegible] چو تیر از زه کمان بجهد

اجل ز قبضه آن تیغ [illegible]
اجل ز هیبت آن [illegible] کران بجهد

زبیم [illegible] خون گردد
زبیم [illegible] زمین زمان بجهد

دلاوران و یلان گشته زرد و لرزنده
چو برگ بید که بر وی دم خزان بجهد

قدر بکلک از آن تیغ سر قلم ببرم
قضا بسجده از آن تیغ سر کران بجهد

فتاده یابد چندان ز کشتگان بر دم
که باد از سر [illegible] ز مرغزاران بجهد

که باد از [illegible] بیابان
اجل ز وحشت آن [illegible] زنان بجهد

اگر [illegible] ستاره [illegible]
[illegible] بلطف [illegible] بیان بجهد

[illegible] که [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] بجهد

در انصاف [illegible] [illegible]
چنان [illegible] [illegible] [illegible] بجهد

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] بجهد

[illegible] [illegible]
[illegible] بجهد

خدایگانا [illegible] شعر [illegible]
جواب [illegible] و انکه [illegible] شعر [illegible] بجهد

ز بسکه [illegible] شعر [illegible]
[illegible] [illegible] بجهد

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] بجهد

عدوی جاه ترا روز و شب چنان باد
که زیر چاه در مرگ از برت نهان بجهد

وله ایضاً

ای [illegible] وار بیرون [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

چون عود بهر بوی بر آتش نشانیم | آتش چه حاجت است که انگشت آذرم

| آن را چه میکنی تو که من شاخ نوبرم

از سرو دیگرم تو بدرآیم که هنر | خوش طبع و سرخ روی که یاقوت احمرم

من درگهی گزیده ام از بهر دفع تو | کاندر پناه آن ز سلامت مصون‌ترم

عالیجناب خواجه آفاق صدر دین | کش آفتاب گفت من از تو منورم

چرخ از پی تفاخر گفته است بارهاش | من نیز در رکاب تو دیرینه چاکرم

از روی شکر گوید این لفظها همی | آنم که از بزرگی از افلاک برترم

در عالم معانی عشق مقدسم | بر ذروه معالی روح مطهرم

از خاندان عقلم و فضل است حجتم | مشکل‌گشای شرع و عقل است رهبرم

باشد فرد و عقل من و دون قدر من | گر از بنات نعش لب زند بیخبرم

هنگام لاف بسته دهانی چو غنچه ام | وقت سخن گشاده زبانی چو خنجرم

از همت بلندم و از پایه رفیع | در زیر پای جز سر ناهید نسپرم

در خورد خویش ز نور خویش ار طلب کنم | خورشید تاج باید و اکلیل افسرم

از ماه حلقه باید و مهرم نگین مهر | لیکن نبایدم نه چو گردون سبک سرم

گرم فرازم ارچه سر افکنده ام ز شرم | آری به بوستان معانی چو عبهرم

هر ذره که شمس ودیعت برد کان | در چشم همت آید از ذره کمترم

خورشید عشق و ابر سخن بر میان خلق | زان هم گهرفشانم و هم نورگسترم

بر ذره آفتاب ببارد کشیده تیغ | تا من میان هر دو به انصاف بنگرم

در بحر حادثات گه موج کشتیم | در زورق سپهر گه حلم لنگرم

مقصودم از صحبت عالی وزین سبب
[illegible] با آفتاب همی [illegible]
در چشم دولت [illegible]
[illegible]
ای سرور [illegible] که این صفات [illegible]
[illegible]
در حال بنده [illegible] نظر کن که [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] سخنی
[illegible]
[illegible] سخن
[illegible] این قصیده گواه [illegible]
[illegible]
[illegible] چون سکندرم
نزد تو گر [illegible] باشدم
[illegible] هنر کافرم

درآید از ره [illegible]

مرا افتاده [illegible] دولت [illegible] باشد

[illegible] شعله [illegible]

[illegible] باشد

بیا [illegible] صنعت [illegible] باشد

[illegible] عاشق [illegible] باشد

چو لعل دلبر [illegible] باشد

[illegible] جان [illegible] باشد

نگاه [illegible]

[illegible] باشد

[illegible] جنین [illegible] باشد

[illegible] باشد

[illegible] جانان باشد

[illegible] باشد

[illegible]

[illegible] باشد

شد هلاک خاطر و هیچ [illegible] جان است

[illegible]

ولہ ایضاً

تو ای که شمع فروزان [illegible] اول دل

[illegible] کرده روان کاروان [illegible]

زهی ز رای تو روشن جهان تیغ و قلم

[illegible] عنان تیغ و قلم

[illegible]

بیان تیغ و قلم شد [illegible] و زبان تو از که
فصاحت [illegible] و نجابت بیان تیغ و قلم

بنام [illegible] و مقلم ان تیغ نیز [illegible]
که دولت [illegible] دشمن [illegible] بیان تیغ و قلم

[illegible] دولت [illegible] آورده ام
[illegible] قلم تیغ و قلم

جهان تخت [illegible] تیغ و [illegible]
چه [illegible] بیان تیغ و قلم

نیاز قلم [illegible] کرد بار
که [illegible] تیغ و قلم

همیشه تا [illegible]
[illegible] تیغ و قلم

به سعادت تا [illegible]
که [illegible] تیغ و قلم

برایا به تیغ [illegible]
[illegible] تیغ و قلم

وله ایضاً

هلال ماه صیام [illegible] کاهی
بیافت [illegible] ابروی

[illegible] سپهر [illegible]
[illegible] فتاده [illegible]

چنانکه بردم طاوس [illegible]
چه موی [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

چنانکه [illegible]
[illegible]

[illegible] صورتی [illegible]
[illegible]

هلال روزه پدید [illegible] از کنار افق
چو [illegible] خطی [illegible]

وله ایضاً

چه در [illegible] کن
برای [illegible]

چو [illegible]
چه [illegible]

[illegible]
[illegible] صبح [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

زرون فرحی برابر او فرحیات مینیه
ز زیر طغرا برابر [illegible] ذره قارون

[illegible]

همه زوال پذیره [illegible]
قدیم وفا [illegible]

[illegible]

به بین که عمر عزیز تو [illegible] چه چرخ صفات
چه بینی از ره [illegible] بر باد داده [illegible]

اگر سلامت جوهر حقیقت [illegible]
ساز در [illegible] دهان از آن اژدها بشکن

نگار [illegible] بر غم [illegible] در کار
[illegible] قبضه [illegible] در مجال [illegible]

[illegible] در این ره [illegible]
ساز خانه در این [illegible] وطن

[illegible] کرده و بالا [illegible]
حلقه در همت [illegible]

[illegible] که برزی [illegible]
دگر [illegible] خنده [illegible]

هم بود در [illegible]
[illegible] از آتش [illegible] شکن

ولی [illegible]
هم قانعی [illegible] صحبتی [illegible]

حیات دنیا [illegible]
[illegible] نکهت [illegible]

تو هرچه بینی از این خواب غافل [illegible]
زکریه خنده زدن خنده گریه آوردن

صنف لغز

ایضاً وله

چیستان [illegible]
[illegible]

[illegible] از خاطر [illegible]
[illegible] صحبت [illegible]

[illegible]
لاجوردی [illegible]

[illegible]
[illegible]

نقشها [illegible]
[illegible]

در [illegible]
چون [illegible]

چون [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] نگاه [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

ایضاً وله

[illegible]
[illegible]

زسم وختم در آتش همه لبریزت
اگرچه خود را [illegible] حساب کند

[illegible]

نه دولت نهفت من و [illegible] مراد [illegible]   نه پای همت من عرصه امید سپرد   نه کلبه من شد سپید و نه دو چشم [illegible]
[illegible] چرخ [illegible] وطرفة العین

وله ایضا

[illegible]

خود گوشه نشیند از فضل شه چون شمع [illegible]
[illegible] اندود

[illegible]

وله فی [illegible]

[illegible] کان سخن
[illegible] جان سخن

[illegible] سخن

[illegible] نشان سخن

[illegible] سخن

[illegible] [illegible]

[illegible]

گر زمین را ز حلم تو حاصل کردی   پیش از آن کادم از شوره خاک بسته   آسمان فضل برانده که زمین تحمل نبود   اولین روز عطارد که بدیوان بنشست   در سر تیغ و زبان قلمت تعبیه شد
دیگر از نفخهٔ صورش نرسیدی زلزال   تو در آن عهد ملک بودی و آدم صلصال   وافتاب از عدم انور نرسیدی جز هلال   بجهان نداری ز بهر تو [illegible] مثال   از ازل قسمت ارزاق و محل آجال

ای از مطلع خورشید تیغ زده آیینه چرخ
طلعت شاه جهان دیده بی ام (؟) انجلال
چون سراید باقی کرم دامن بغال
باش از روی محاورات صد ارزان حلال
گشت شاه ... اوج عالی و جلال
تاج و تخت ملک ... عالی
کاتو از دانش ... جلال
شده ... بی ... سال
شاه را عدل ... عدل ...
کس ... گل ... در ... سال
خاک ... ... جمال
بیت ... ... جمال
لطف ... ... بجکوی
گفتم او را ... ... جمال
ابر چون ... ... جمال
شاخ ... ... سال

گو ... ... ازدر
... ... کمال
دربیان ... ... بیت
... ... کمال
مرغ انصاف تو را گوی زمین در منقار
شیر اقبال تو را خون عدو در چنگال

منقالیس اثار ...

ای تو را ... ... صد ...
دی ... ... خلاف
حیف ... ...
منصب جاه ... ...
... ...
... ...
آفتاب ... ...
سوی ... ...
از ... ...
... ...
... ...
مرتبات ... ...

(قطعه ... ...)
گوه ... ... کل ...
... ...
... ...
... ...
... ...
(قطعه)
چون پیاله ... ... کم
... ...

وله ایضاً

زهی مجلس ... ...
نهاده گوشه ... ...
خجل ... ...
عرق ... ...
بر ... ...
که ... ...
... ...
خرد ... ...

وله ایضاً

[illegible]

ای زنده تویی چه باید کردن / [illegible] گشته بستن

پیش قدر تو چرخ خانه کش / پیش حکمت زمانه مقرعه زن

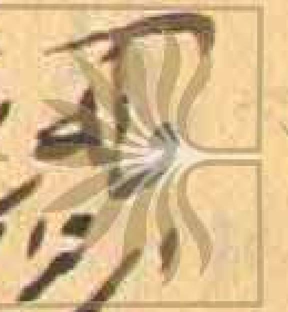
عقل با نور رای تو کژ بین / چرخ با سیر عزم تو کودن

تیغ تو همچو چرخ مردم خوار / خشم تو همچو مرگ مرد افکن

لطف و عنف تویی برون آرند / آب از خاک و آتش از آهن

لطف تو همچو آب جان پرور / عنف تو همچو خواب مرد افکن

[illegible]

وله ایضاً

فی مدیح رکن الدین مسعود صلد

[illegible]

از قدر همچو جان و لطف همچو آسمان
از ... چون ... در شکل از دریا

کاهی چو ... و کاه چو ... و کاه ...
کاهی ... بوده ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

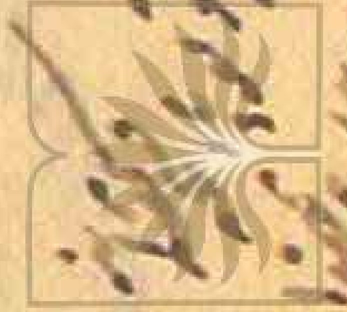
[illegible]

فرمان ... [illegible]

کار ... [illegible]

[illegible]

[illegible]

هر دو قصیده ... [illegible] ... کر چه بزرگ ... [illegible] ... معنی ... [illegible] ... آخر ... [illegible]

این کهنه ... [illegible]
الکمترین ... [illegible]

ه کاتبش کرد ادا

[illegible]

[illegible]

قاله افضلا

ای طلعت میمون تو سرچشمه اجرام
وی چهره همایون تو [illegible] ایام

ای خاتم تو دایره نقطه عصمت
وی رسته تو [illegible] دیده اسلام

ای نور تو صبح است ولی صبح بی آغاز
[illegible] ولی شام

اقبال تو [illegible]
انصاف تو [illegible]

در کوشش قضا [illegible]
[illegible]

[illegible]

ای جوز تو گشته همه دل مغز چو پسته
وی خرم تو گشته همه تن مغز چو بادام

تا گشته مزین بشکوه تو رجب
تا گشته منقش بشرف [illegible] تو احکام

بی سایه شد از حشمت تو [illegible]
زنگار زدود از هیبت تو خنجر بهرام

وله ایضاً فی الترکیب

بند اول

عشق چون در دل سوز جانان می کشد

عقل را در زیر فرمان می کشد

[illegible]

با چنین حسن ار وفائی داشتی

کار ما آخر چنین نگذاشتی

بند ثانی

[illegible]

بند ثالث

جان چو مسکین بود تاثیری نکرد

ور نه هجران تو تقصیری نکرد

[illegible]

رکن الدین مسعود صدر روزگار

کز وجودش خواست فخر روزگار

رکن الدین

بند رابع

[illegible]

دست و طبعش [illegible] را داده اند

کان و بحر از وی بفریاد آمدند

بند خامس

[illegible]

نیز

یا رب این دولت خجسته پاینده باد
یا رب این دولت ... تا ابد پاینده باد

[illegible]

ولهُ ایضاً

[illegible] انگیخت نوبهار اورد بیرون لشکری
[illegible] عروسی در دیگرگون زیوری

[illegible]

وله ایضا

جانم از جام می شکر باید
گر لب لعل آن پسر باید

چرخ با روی همچو خورشیدش
[illegible] در باید

[illegible] اگر نگاه کنی
[illegible] ز نازکی اثر باید

[illegible] قصه آن کمر
زان میان [illegible] جگر باید

از دهانش اثر سخن ناید
وز میانش اثر کمر باید

با دو زلف [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

عاشقت [illegible]

[illegible]

دو دو ماه [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

وله ایضا

[illegible]

[illegible]

وله ایضا

[illegible]

[illegible]

ایضا له

وله ایضا

[illegible]

من از پی تو صد ری مدیح دانم گفت
نیم چو غنچه بهر باد برگ ده دهن

چو سایه در نشوم در بجای ایوان
نه هیچ خورشید اندر جهیم بهر ایوان

همیشه تا که چراغ فلک بود خورشید
چنانچه حاجت ناید به باده و روغن

ز جاه و صدر تو حصن الکمال با داود
که هست چشم شریعت بجاه تو روشن

اسیر حکم تو باد این سپهر گردن کش
مطیع رای تو باد این زمانه توسن

وله لغیره در تعریف کره ماه

الغاز

چگونی صفت آن شکل مدور
که دارد جسمه با گردون برابر

چو ابری کشیده بر سر آب
چو کوهی زده بر روی آذر

هوایش روشن و آبش موافق
زمینش صافی و الفش مصور

چو خلق عاقلان هم سرد و هم گرم
چو طبع زندگی هم گرم و هم تر

زمینی او چو چرخ ازرق
هوای او چو جرم ماه انور

نبرده خاک او هرگز تحمل
نگشته آب او هرگز مکدر

بروز تیغ بر جیما نروی
که ز آتش می نشود کارش مقرر

همه او دو کان ابیضه دروی
درون ابیضه او بیکی [illegible]

خطی که هم [illegible]
[illegible] از

[illegible]
[illegible]

که چون کعبه است و جوامع [illegible]
[illegible]

درون کعبه او [illegible]
که [illegible]

فکنده [illegible]
خوش [illegible]

[illegible]
[illegible]

گهی بعد [illegible]
[illegible]

بگاهی چو دل [illegible]
[illegible]

که [illegible]
که این صفت [illegible]

نی گرود ز لف و [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

میان [illegible]
[illegible] زلف معنبر

خصومت [illegible]
که [illegible]

کند [illegible]
ضعیفی [illegible]

[illegible]
که [illegible]

سپهر [illegible]
پناه مملکت خاقان اکبر

[illegible]
[illegible]

بوقت مکرمت لطف مجسم
بگاه تجربت عقل مصور

بروی مملکت تمثال عصمت
به دست سلطنت در کوی عنبر

دل او معدن جود است و دانش
کف او مرکز ملک است و خنجر

همیشه تا نماید تیغ زرین
همی این زر و گوی سبز چنبر

سپهرش خاضع و بخشش ساجد
جهان [illegible] بنده و ایام چاکر

وله ایضاً فی [illegible]

در شکایت از جهان خراب [illegible]

اگر شکایت گویم [illegible] صواب
و گر [illegible] چو غباب [illegible]

[illegible]

چو فرخ زیرک ماندم بهر دو پا در دام
کنون دو دست بسر بر همی زنم چو ذباب

زمین بعربده [illegible] زمانه [illegible]
زمین بشعبده بر بود روزگار شباب

چرا حوالت با چرخ میکنم بد و نیک
که کارساز و بد تیره انجمند و شهاب

ز سعد و نحس کواکب مدار [illegible]
که غرقه اند همه همچو ما درین گرداب

بفعل خود نبود هیچشان طلوع و غروب
برنگ خود نبود هیچشان درنگ و شتاب

[illegible]

وله ایضاً در خزانه و تعریف آتش کلک راقم و وصف هنگام کتابت رقم زده

قصیده ایست که بخشد روان مرده ازآنکه
روان چو آب حیات است و گرم چون آتش

بهشت گوشهٔ باغ از نهیب خزان
نماند قوت از زر صعوبت آذر

ببرد باد خزان برگ و شاخ از گلزار
برفت آب ریاحین ز حسرت آبان

بیا باغ ایجاد هم [illegible] خوش کرده است
نمونه منظر از باغ آن [illegible] بهشت

سمن که باغ [illegible] زاغ [illegible] گرد و [illegible]
از آنکه [illegible] بلبل از او [illegible]

چو زاغ بر [illegible] صبح و [illegible]
هزار دستان [illegible] به [illegible] باغ

چو در صحراه فضا [illegible] باغ
که زیر [illegible] و در [illegible] زیر پای

زبرگ گشت زمین همچو روی عاشق زرد
ورق ز شاخ درختان چو نامه‌های [illegible]

دل [illegible] چو چراغ [illegible]
وگرنه نیست [illegible] بار [illegible]

[illegible] باغ [illegible]
که [illegible] کوه آهست و [illegible]

که چون درخت لطیفش [illegible]
که چون سپیده [illegible] نقره به [illegible]

وگرنه [illegible] دانه انار [illegible]
[illegible] قطره [illegible]

[illegible] لاله که [illegible] باغ [illegible]
فتاد غنچه که [illegible] کرده

چو خنده [illegible] از زعفران چه [illegible]
ز زعفران که به باغ است [illegible]

عجب [illegible] که [illegible] شاخ [illegible]
که چون [illegible]

[illegible] گشته است [illegible]
[illegible] راه [illegible]

ببین که [illegible] ز بس [illegible] شاخ [illegible]
ببین که [illegible]

بنجگه [illegible]
نگاه [illegible]

نسیب [illegible] و [illegible]
نسیب [illegible] دل [illegible]

لطیف [illegible] نازک [illegible]
که [illegible] او [illegible]

زبان [illegible] و [illegible] زبان [illegible]
زمین [illegible]

چراغ [illegible]
چه [illegible]

چو برق تیغ زن و چون [illegible]
چو ابر [illegible]

[illegible] و [illegible]
سپهر [illegible]

[illegible] باغ ابراهیم
دلیل منزل [illegible]

برادو [illegible]
ولیکن [illegible]

یکی [illegible]
وگرنه [illegible] لاله

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] چراغ

از [illegible] باغ [illegible]
به دولت [illegible]

سفید و زرد [illegible] درج [illegible]
سیاه و سرخ [illegible] نعمان

بحر و بود به جهان با رشی ارزد [illegible]
[illegible] وقت جبهه دهقان

[illegible] سبب
[illegible] سال [illegible]

[illegible]
[illegible] از [illegible]

[illegible] دینار
[illegible] از [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

چو [illegible]
چو [illegible]

[illegible] خورشید
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] از [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

هزار پاره شده پیرهن [illegible]
چنانچه [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

زمانه [illegible]
[illegible]

بلند است صدر که با جان کفش
نماند درویش اندر جهان کفی جز جان

که با کمالی از علم و کرم بین
سبب عشق ... از علم و ... بود ...

از ... بود ...
... ...

عقل ... است ...
نهان ... است ... دل

چو ... ورق ...
چو ... ورق کاه ... ...

چو ... ورق ...
... بنده ... ...

...
...

...
...

...
...

...
...

...
...

درویش

بنده ... که چو ... ورق ...
... ...

بها ... ز باد از خزان ... این
جهان ... و فلک رام و بنده ...

...

هر که امروز نه ... دارد
که ... صفحه زده

... چون غالیه ...
... ... دارد

لعل ... ...
... ... دارد

... ...
... ... دارد

... ...
... ... دارد

آه ... ...
... ... دارد

عشق ... دل ...
... ... دارد

بر غمزه ... کمان ابرو
دل ... دارد

بلی نیست ... تجلی با دوست
غم جان نیست ... قصد دل نهاد دارد

نی خطا گفتم این لفظ برون از عقل است
... ... دارد

خود غم عشق دلی ... ...
از بی جمعیت ... ... دارد

... ...
انکه ... ... دارد

انکه هنگام سخاوت ... دل دریا دارد
وانکه هنگام ... ...

... ...
اینچنین ... ... دارد

گر که ... ...
... ... دارد

شتر ... ...
این ... ... دارد

... ...
که ... صفت جمع ... دارد

حیف ازین تیغ اجل کم خوشش خوانند
که عدو ترکش او از دل و جان دارد

که که بی تو چون غنچه تنگ دلم
دانست دارم نیم که در گردن اعدا دارد

فخر ازین تو که خواهر بی باک
باز صحبت که تا در غوش جدا دارد

عیب [illegible]
که در بی کمانی گزیده خطر دارد

[illegible] ولی می بینید
[illegible] راه بخطا دارد

[illegible]
[illegible] دارد

[illegible]
[illegible] عشق دارد

[illegible]
[illegible] دارد

[illegible]
[illegible] دارد

هر که [illegible]
هر که [illegible] دارد

بر [illegible]
برق [illegible] دارد

[illegible]

قسم مرآت او شد انه پدری
همه ز آب زلال و همه زلام

گاه بر دولت ساقی باشد
همچو سرو بلند و ماه تمام

گاه هم بستر نبات الکرم
گاه هم صحبت عنین کرام

گاه بر دولت شه بود پایی
گاه لب بر لبی نهد مرقام

نام و رنام [illegible]
تا که گو سینه در عشق جم و جام

باز آهنی که خام طبعی کرد
راه دونان گرفت و خون آشام

پهلو از وی کشید زبان هر دم
با همه رحیلت با تندش با دام

این قصیده از دیوان جمال اصفهانی را
به تیمن گذاشتم که برای [illegible]
خط خود این حقیر است
جلال الدین همائی

(۱)

و نیز از جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی است

فی الترجیع

ای از بر سدره شاهراهت — وی قبهٔ عرش تکیه گاهت
ای طاق نهم رواق بالا — بشکسته ز گوشهٔ کلاهت
هم عقل دویده در رکابت — هم وهم خزیده در پناهت
ای چرخ کبود ژنده دلقی — در گردن پیر خانقاهت
مه طاسک گردن سمندت — شب طرهٔ پرچم سیاهت
چرخ ارچه رفیع خاک پایت — عقل ارچه بزرگ طفل راهت
جبریل مقیم آستانت — افلاک حریم بارگاهت
خورد است خدا ز بهر تعظیم — سوگند به روی همچو ماهت

ایزد که رقیب جان خرد کرد
نام تو ردیف نام خود کرد

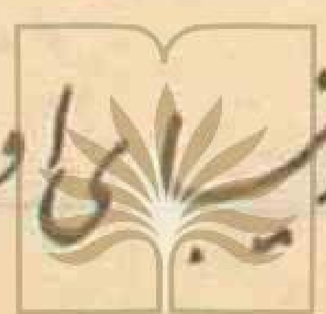
بنگرید این چرخ و استیلای او — بنگرید این دهر این ابنای او
محنت من از فلک همچون فلک — نیست پیدا مقطع و مبدای او
میدهد ملکی به کمتر جاهلی — هست با من جمله استقصای او
نیست بی صد غصه از او شربتی — نیست بی صد خار یک خرمای او
همچو برگان تنگ چشم آمد فلک — زان بود بر جان ما یغمای او
مرد در عالم نه و انسش نیست — ای عجب شبهای محنت زای او
می نگردد جز بر آب چشم ما — این سپهر آسیا آسای او

باش تا از صرصر قهر قضا	در سر آید دور جان فرسای او
باش تا سهم قیامت بگسلد	چنبر این طارم مینای او
باش تا از موج سیلاب عدم	آب گیرد مرکز غبرای او
باش تا آرام گیرد عاقبت	جنبش این گنبد خضرای او
تا ز نفخ صور اختر بشکفد	گنبد نیلوفری دریای او
تا شود پژمرده ز آسیب قضا	صد هزاران نرگس رعنای او
تا فرود افتد ز بالا سرنگون	آفتاب آسمان پیمای او
هر کجا بینی هنرمندی که هست	گوش گردون پرگهر ز انشای او
از میان موج خون آید برون	نکته‌های نغز جان افزای او
تیره تر از پار امسال وی	مدبر از امروز هم فردای او
وای آنکو در سر شعبی نبرد	وای امکین حقیقت وای او
نسل چون شیر است جدلانش درین	علم طاوس است چون پای او
هر که دارد ده درم افسر و برگ	نیست مولانا سر و مولای او
صبح کوته عمر از آن شد گو نبود	از گریبانش ید بیضای او
سروی ار بود از آن آزاد گشت	یافت خلعت جامه دیبای او
ملکگیر او با هزاران بند ماند	شکرینش بشکست هم صفرای او
مشتری گر طیلسان دارد چه سود	مهد ولی بشکست ز بالای او
ور عطارد خامه دارد چه شد	زیر پای مطربی شد جای او

طوطی از منطق اگر دم میزند — شد حصار آهنین ماوای او
بلبل اینک نغزش از گل بهانه خفیست — در چه صد لحن است در آوای او
پشه صید از همان آموخت باز — تا شود دست شهان ملجای او
لاجرم باشد همیشه گرسنه — دوخته زان نرگس شهلای او
شد خروس سرو موضع بر زمان — گشت تاج او هم از اعضای او
هر که او را هست معنی کمتر است — پیش هستم لاف ما و های او
ما کیا بر از برای خانه — بنگر آن آشوب و آن غوغای او
وانگهی می بین صدف را گشته — پیش چندین لؤلؤ و لالای او
رو بحر طبلی و بشکن این قلم — نه عطارد راست نه جوزای او
هر که او رد چنگ در پی داشتن — باد بنیاد همیشه نای او
صبح چون خوش گفت خورشید آمد او — میکشد تیغ از چه کرد اخفای او
ابر کتمان کرد رخ آفتاب — میکشد قوس قزح طغرای او
شد عروس طبع من بر ابدیع — نیست کس را در جهان پروای او
چون شهاب الدین نظر بر من فکند — نام من بردن بود بارای من
وانکه در آیینه گردون بدید — خور بعکس او کسی همتای او
آنکه طوطی خسته خوانند همی — وجه قوتش از نطق شکرخای او
مهر یکذره است از آثار وی — چرخ یک قطره است از دریای او
ساحت دولت پی دفع گزند — خال عارض بهره زیبای او

مالک

ملک چون دریاست از روی صفت — ذات پاکش عنبر سارای او

در دل و دیده سویدای سواد — نقطه از نسخه سیمای او

زانکه اندر دولت و دین بعدا نشست — شد مفوض ملک و دین از رای او

در جهان هر جا که صاحب معنیست — شد مقیم درگه والای او

چرخ بگردد زره رخ چرخ جود داد نشست — حاصل من ذلک سهمای او

در جهان از لطف ارباب عقول — شعبه رای جهان آرای او

ایمن و دست باشد تا ابد — از حوادث حضرت اعلای او

از لطافت روح را ماند همی — عقل دیوانه است در سودای او

هست در جلوه نبات شکرش — نیست کابینش نگر اصغای او

جان فزاید زین سخن زیراکه هست — جرعه‌های روح در اجزای او

تا درین موسم بود حجاج را — قصد سوی کعبه و بطحای او

روزگار او سراسر عید باد — و ندر او قربان او اعدای او

ولهُ ایضاً

روی او کشور ماه آسمانی میدهد — قد او تعلیم سرو بوستانی میدهد

هندوی زلفت اگر رقص اوردش طره در دست — تا ز جام لعلش آب لب او دستگاهی میدهد

آتش رویت چرا داری دریغ از آنکسی — کوشه دارا ز غمت جان در جوانی میدهد

هر نفس در وعده خوبانم دمی خوش تیکنی — اهلیت خوشتر که امید زندگانی میدهد

من همی دانم که آن وعده سرای مطلقست — لیک حالی طبع ما را شادمانی میدهد

از پس امروز فردا آن رخ آیینه گون ... آه میترسم که وعده آن جهانی میدهد

بارسا آن گلبرگ تو با دار نعشه پایمال ... خوی تو دستوری این دل گرانی میدهد

هم عفی الله اشک چشم من که پنهانم تنگ ... روی را گه گاه رنگ ارغوانی میدهد

مردم چشم من اندر درفشانی روز و شب ... از کف سلطان داد و دین نشانی میدهد

پادشاه دین و دولت ارسلان آن کز علوم ... جرم خاک تیره را لطف روانی میدهد

لفظ عدلش خلعت ابر بهاری آمده است ... طبع رادش طره باد خزانی میدهد

شد سکندر دولت و بی ملت آب حیات ... ابر دستش چون خضر عمر جاودانی میدهد

حزم رایش قوت سنگ زمینی می‌نهد ... عزم سیرش سرعت طبع زمانی میدهد

رشک طبع او هوا را علت دق آورد ... شرم خلق او صبا را ناتوانی میدهد

طبع گوهربار او بحر است آری زان سبب ... ابر را خاصیت گوهرفشانی میدهد

بحر چون خواهش با او عرضه های غوطه زنی ... شمس خوانش را که بدره رایگانی میدهد

جز بمدح او زبان نگشاد سوسن بحقیقت ... لاجرم چرخ چنین رطب اللسانی میدهد

رتبتش را آسمان اعلا معانی می‌نهد ... دولتش را روزگار اقصا الامانی میدهد

ای خداوندی که حلم و باد عدل تو ... ابر را با آتش از دل مهربانی میدهد

طاس زر در دست هر کس در بیابان گر نخفته است ... عدل تو او را فراغ از پاسبانی میدهد

با چنین عدلی ندانم جود تو از بهر چرا ... غارت کانها داد گنج شایگانی میدهد

صبح چون از عالم غیب آید اول دم زدن ... مژده فتحت برسم ارمغانی میدهد

چرخ دولابی چو خصم خاکسارت تشنه شد ... آب او از آتش تیغ یمانی میدهد

ظلم را عدلت شکار چهار میخی می‌نهد   آز را جودت فقاع پچگانی میدهد
عکس شفقت آفتاب آید که چون رخصم یافت   از سنانش لعل واز رخ زر کانی میدهد
کردی گرسی کشتی برون شد است از جنبرت   ریسمان او را شکوه طیلسانی میدهد
حیدر را اقبال تو قفته همائی میکند   گرگ را انصاف تو طبع شبانی میدهد
از برای آنکه مدحت عین صدق و راستیست   صبح صادق نیز تن در مدح خوانی میدهد
این خوش نقشی که از روی ترقی آسمان   با دعای مستجابش همعنانی میدهد
در سفر سوی معانی وهم دوراندیش من   همچو قدر تو نشان از بی نشانی میدهد
تا گشادم چون دوات از بهر مدح تو دهن   چون قلم فر توام جیره زبانی میدهد
خون همی هرگز چنین مدحی تواند گفت نی   مدح تو خود قوت لفظ و معانی میدهد
تا همی تاراج فرش باغ و زیورهای شاخ   لشکر دم سرد باد مهرگانی میدهد

صرصر حشمت عدو را مهرگانی باد و دست
کش رخ آبی و اشک ناردانی میدهد

روی یارم ز آفتاب اکنون نکوتر میشود   تا گمرد ماه او از مشک چنبر میشود
مرکز نشاط را او ز لعل و یاقوت آمدست   پرده در دیبای او از مشک و عنبر میشود
خانه دل از رخ خوبش شود روشن همی   عالم جان از سر زلفش معطر میشود
سرو بین کز رشک قدش گشتنش چون چنگ باد   گل نگر کز شرم رویش در عرق تر میشود
در دو عالم سایه بر خورشید مر کی افکند   هر کرا سودای او بگذرد بر سر میشود
جان بطوع دل فدای خاک پایش کرده ام   نیست در خوردش ولی دستم بدین در میشود

گر چو لعلش همچو عشقم ملح میراند سخن | چون شکر را رگذر باید چو شکر میشود

گفت از لعل او کنم از وصل کارت مخور | آنچنان ساده نشیم کم عشوه باور میشود

هر ستاعی کو مرا باشد ز حسن جان و دل | در بهای یکنظر در کار دلبر میشود

علیمی از من سعه میخواهد که تهنیت | سوی صدر خواجه هر هفت کشور میشود

صدر عالم رکن دین اقضی القضات | آنکه چرخش بنده و ایام چاکر میشود

صدق بوبکر حسن یس حجت عدل فاروقی | شرم عثمانیش یار علم حیدر میشود

آسمان از قدر جاه او بلندی میبرد | و آفتاب از نور رای او منور میشود

دست او گاه سخاوت شرم طوبی میدهد | لفظ او گاه عذوبت تنگ شکر میشود

سرورا سروری از وی حاصل آید | آرزو را آرزو از وی میسر میشود

عقل در سودای جاه او ز خود بیگانه شد | وهم در دریای علمش آشنا ور میشود

توشه جان از عطایش تنگ فربه شود | کیسه کان از سخایش سخت لاغر میشود

صدر شرع از فر جاه او مزین مدام | نوک کلک از شرح خلق او معنبر میشود

حکم و حلمش مهر کاب باد و خاک داد از | لطف و عنفش همعنان آب و آذر میشود

مشتری تا گشت صاحب طالع مسعود او | نزد اکبر کنیت او سعد اصغر میشود

در رکاب خدمتش گردون بپایی میدود | با قضای آسمان حکمش برابر میشود

بحر چون خوانم مرا و را تا نگاه تکبر | هر سرانگشتی از و چون بحر اخضر میشود

عدل او آسایش مظلوم عاجز میدهد | مدح او آرایش دیوان و دفتر میشود

از بنانش هر کسی خرم بشادی میکند | در سخایش هر کسی چون کان توانگر میشود

آمد

آفتاب از شرم جود او شبانگاهی ببین | تا چه سرگردان و حیران سوی خاور می‌شود
مشکل شرع از بیان او همه حل کرده شد | روزی خلق از سر کلکش مقدر می‌شود
باد خلق او اگر بگذشت بر خاک بهشت | خون از و در ناف آهو مشک اذفر می‌شود
ابر را گویند کز تاثیر جذب آفتابش | چون بخار از روی دریا تا فلک بر می‌شود
نزد من تحقیق آن آنست کانعام سخاش | آفتاب از شرم رویش زیر چادر می‌شود
پیش لفظ او صدف چون من بهی تن گوش گشت | لاجرم در سینه او قطره گوهر می‌شود
قول صدق او چو قرآنست او قرآن که گهی | ظاهرا در بند سیم حلقه زر می‌شود
روز درس او فلک گردد چو سوسن ده زبان | با قضا از غیب این معنی مقرر می‌شود
اعتدال عدل او در بهشت علتها چنانک | جامه بیمار بستر را از مرور می‌شود
هر چه اندر حقه سینه کسی تضمین کند | جمله در آئینه طبعش مصور می‌شود
نصرت ایزد بهر حالی قرین جاه اوست | لاجرم بر کافه خصمان مظفر می‌شود
ای بر اگشته مسلم منصبی گر روی شرع | هر که گردد منکر حکم تو کافر می‌شود
تیغ کوه و تیغ خورشید ار نخندد از بگذ | تا میان هر دو انصاف تو داور می‌شود
دست کوته کرد مقناطیس را آهن بار | گر چگونه عدل تو خصم ستمگر می‌شود
اندر ایام تو ظالم می‌ترسد آنچنانک | باز را هم در پریره اش نزد کبوتر می‌شود
بانگ بر ظالم چنان هیبت زند انصاف تو | کز نهیبش کهربا که را مسخر می‌شود
بخل و ظلم از شرم جود و بیم عدلت از جهان | این چو سیمرغ آمد آن گر کبریت احمر می‌شود
چرخ در بست است در عهدت در ظلم و ستم | از کواه راه دگر گردون مشتر می‌شود
آسمان در پیش حکمت حلقه در گوش ابد است | وآفتاب از بهر جودت کیمیاگر می‌شود

ذره پیش لطف تو گردد گران سایه چو کوه — کوه با حلم تو از ذره سبکتر می‌شود

از تو چشم فضل روشن گشت و جان علم شاد — کیست کاندر عهد تو به علم پرور می‌شود

هر که چون سوسن بمدح تو زبان تر میکند — در زمان او را دهن پر زر چو عنبر می‌شود

خصم تو گر از تو بر گردد گریزد فی المثل — از نهیب تو دو نیمه چون دو پیکر می‌شود

تیغ از ننگ عدوی تو برآسود است زنگ — خود نفس در حنجر خصم تو خنجر می‌شود

معنی مدحت ندارد هیچ پایان از مدد — این نه عجز ماست گر لفظی مکرر می‌شود

مدح چون تو سروری آسان توان گفتن ولی — خود زبان کلک در مدحت سخنور می‌شود

تا چو تو در هر ربیعی ابر گوهر میدهد — تا چو من در هر خزانی باد زرگر می‌شود

این نفاذ حکم تا روز قضا پاینده باد — گر تو روز بدعت و نهیب بگذر می‌شود

بر تو عید فطر باد اخرم و میمون که خود — دشمنت را مرگ عید مرگ دیگر می‌شود

این جناب را قوام الدین همیشه میسزد
تا چو هارون قوت پشت برادر می‌شود

ای غم تو چون سویدا جای در دل یافته — وی خیالت چون سواد از دیده منزل یافته

نسبت طرفه گر بود چشم و دلم جان توران — هست ماهم از طرف اسم منازل یافته

عارض چون شیر تو از زلف چون زنجیر تو — همچو آب از باد اشکال سلاسل یافته

لطف خلقت عشوهٔ باد سحر آموخته — سحر چشمت اندکی جادوی بابل یافته

سرو با آن سرکشی و آن تمایل گردنش — گوشمالی سخت از آن قد و شمایل یافته

عشق اندر سایه خورشید زلف و روی تو — صد هزاران جان و دل بی جان و بی دل یافته

افلاک افتاده عشق تو را برداشته — وی خرد دیوانه شد تو عاقل یافته

مهر کمر گرد میانت تنگ گمراه آمده — هم سخن راه دهانت سخت مشکل یافته

عشق

عشق تو اندیشه‌های وصل یاری داشته — هجر تو تدبیرهای صبر باطل یافته

کی بود یارب که بینم من رهی ساعدهای خویش — گردن چون نور تو از زر حمایل یافته

اینت شیرین عشقبازی کاندرو من بوده‌ام — خوشترین لذت ملامت از اراذل یافته

بیدل اندر وصل و هجر تو نه برآرم که هست — راه سوی حضرت آن صدر عادل یافته

آنکه حرصش معدن جود و مکارم جوهرست — و آنکه سر عرش منبع فضل و فضایل یافته

آسمان در سایه جاهش پناهی ساخته — آفتاب از شعله رایش مشاغل یافته

جهل در دیجور شبهت از شعاع خاطرش — راه کشف مفصل و حل مسائل یافته

مدح او را ملک مقبول و مقبل داشته — حاسد او را اجل معزول و غافل یافته

عقل او را در همه ابواب قدرت ساخته — چرخ او را در همه انواع کامل یافته

گاه وصف نعت و اخلاق مکارم آورد هست — نطق سحبان و مزاج و طبع بابل یافته

خاطر وقاد و ذهنش را ز دوران گرده حل — هرچه در جسم و عقل آن را صعب و مایل یافته

فکرتت از صادر و وارد درس عجایب البحار — و قدر در قدر و فواصل در فواصل یافته

ای ز فر دولت بیدار تو فتنه مدام — سایه این خوابگه در عدل شامل یافته

شرع از انوار عقل تو حقایق خواسته — فصل از ابواب فضل تو دلایل یافته

خاک از تأثیر حلم تو وقار آموخته — کوه از آسیب خشم تو زلازل یافته

روز منصب آسمان احرام علوی را چو خاک — پیش قدر و رفعت تو سخت نازل یافته

نه کسی معیار انصاف تو ناقص داشته — جود و عطیت خوشترین معشوق سائل یافته

پیش چشم همت کمتر بود از ذره‌ای — هرچه کان از داده خورشید حاصل یافته

شاد باش ای قدر تو جائی رسیده کاسمان / وهم را از درک جاهت پای در گل یافته
از ثنای تو مجامر در مجامع سوخته / در شکوهت رونق صدر محافل یافته
آز افزون جو از بیشی جواهشی جوی بیت / عدت صدساله از جود تو حاصل یافته
از نم ابر سخایت چون نبات از زمین / از فلک چون خوشه پروین سنابل یافته
فرعدل و بین انصاف تو طبع باز را / دوستی و الف با کبک و حوصلی یافته
از نهای کینه بردارت سپهر لاجورد / کانکه او گنجور خورشید است عاطل یافته
حمله ارزاق و فنای خلق را روشن شود / چون شود کلک تو تشریف انامل یافته
طبع تو بحریست بی آشوب موج و غوطه / گوهر جودت طمع بر طرف ساحل یافته
دشمنت گر برخلاف رای تو آبی خورد / آب را در حلق طعم زهر قاتل یافته
هر چه رای روشنت تقریر آن دیده صواب / آسمان وجه تعرضهاش زائل یافته
ای نفاذ حکم تو دور محیط نه فلک / در خط فرمان تو چون نقطه داخل یافته
جرم عفوت ساحت را آب دیدانی بخفته / حرص جود مرفقت را خوش سعال یافته
هر سنائی کان نه از مهر تو باشد عاقلان / صنعتش از زیور تحقیق عاطل یافته
هر که دارد چون دوات اندر دل از غائت دو / چون قلم قط سر قطع مفاصل یافته
بس رهی کاندر مدیح تو چو صبح صادقم / زین قصیده سوی بهر دری دلائل یافته
در مدیحت از بنات فکر و معنیهای بکر / مادر امید را از نجح حامل یافته
تا که باشد خلعت باغ از نسیم اردی / گه دم طاوس و گه پر حواصل یافته
متصل بادا ترا امداد لطف ایزدی / مدت عمر تو در آخر اوائل یافته

بعرض کاغذای تو از بخت کرده التماس
مرگ را در پیش آن مقصود حایل یافته

ای که از لطف جهان جانی / فرخ آنکس که تواش جانانی
مجلس افروز نگاری تو از آن / چون گل و شمع و قدح خندانی
هیچ دانی نکه ناز ردیت / من ندانم تو بگو گر دانی
به چه پاره ده والله که نه / کی بود ماه بدین رخشانی
آفتاب فلک و یوسف عصر / نی بهان تو که صد خندانی
مثل تو چون نبود در عالم / چون توان گفت که آنرا مانی
عاشقان را بلطافت روحی / صوفیان را بلطافت جانی
لب شیرین ترا گویم هست / هست یاقوت ولی رمانی
دور از روی تو رنجورم سخت / رنجه شو نیکره اگر .. بتوانی
دیده چون گشت زخون درای خویش / دل بغم سوخت نه نافرمانی
آخر از روی بهشت باید شرم / که بهجوراری رنجم میرانی
من که مداح قوام الدینم / رنجه داری که مرا رنجانی
صدر عالم سر احرار جهان / که ندارد بجهان در ثانی
گوهر پاکش چون روح ملک / فارغ از عالم شیطانی
ای که در بحر سخا کشتی / ولیکه هنگام غضب طوفانی
عزم و قادت چون سیر فلک / خالیه از عالم گلابانی
چرخ دین را چه به دیردی / باغ جانرا چو گل و ریحانی

مسند از درس تو شد لطف پذیر　　منبر از وعظ تو شد روحانی
بحقیقت همه روح محضی　　بشریت در تو صفت جسمانی
چرخ تا پایه قدر تو بدید　　سر بپا سود ز سرگردانی
در ثنا بحر صدف برداری　　در سخن ابر گهر بارانی
شرع چون مرکز و تو دایره　　فضل چون حجت و تو برهانی
صورت عقل ازین روی چو عقل　　نسخه غیب ز بر میخوانی
روی مه گشت پر از روی کلف　　بس که بر خاک نهد پیشانی
از هنر نور دل خورشیدی　　در شرف تاج سر کیوانی
زان کمر بست بخدمت جوزا　　تا کند بر در تو دربانی
روح را از دم تو آسایش　　آز را از کف تو مهمانی
جود لفظی است تو آن معنیش　　بخل دردی است تواش درمانی
بچه تشبیه کنم جود ترا　　بیش از ابر و ز بحر و کانی
بیش ازین می نتوان گفت که تو　　بحر فیض و کرم یزدانی
چرخ از جاه تو شد با رفعت　　ماه از رای تو شد نورانی
نور چشم همه خاص و عامی　　انس جان همه انس و جانی
کس نخیزد ز جهان چون تو که تو　　هفت چرخ و چهار ارکانی
تا بپاید فلک پنداری　　در هر آنکس که تو شد جنبانی
من چو معتدل تو گشتم پس ازین　　چرخ با من نکند کشخوانی
تا که از نطفه پیدا گردد　　نفس را حاضنیت ارزانی

سر تو سبز و دولت خرم باد — روز تو عید و عید قربانی

باد جسم تو چون جان پاینده — که تو در جسم مروت جانی

پشت جاه تو قوی باد که تو

قوت پشت مسلمانی

ای ردای شب نقاب صبح صادق ساخته — وی ز سنبل پرده گرد شقایق ساخته

زلف از دیبا لطافتهای دیبا ساخته — لعلت از شکّر حلاوتهای فایق ساخته

کوکب اشک مرا دامن مغارب ساخته — ماه رخسارت گریبان را مشارق ساخته

چشم تو لعبت کش از غمزه بسی مستور تر — خویشتن چون نرگس مخمور فاسق ساخته

چشم سنگت ناوک مژگان نهاده در کمان — وانگهی آماج آن جان عاشق ساخته

هر سری زلف تو بر آتش ببرده سر — خویشتن را عرصه چندین علایق ساخته

مردم چشم از پی سعد مرا اندر دلبری — جای خویش اندر دل جادوی صادق ساخته

لاله سیراب تو از ناگریزان وانگهی — رنگهای بخت را با زمعالق ساخته

من ز جور و طعنه خصم مخالف سوخته — تو دگر جا با حریفان موافق ساخته

بگسسته عشق من دل عکس خیال روی تو — صد هزاران دفتر عذرا و وامق ساخته

در دل من سختی جای خود جوهر برزد — زانکه در درج تو جای بنافق ساخته

می نشاید خوانده در درج آمد سرا کاندر دل بهشت — از پی هیچ در عالم صد خلایق ساخته

خواجه عالم قوام الدین که خلق او بهشت — خواجگی را جمله اسباب لایق ساخته

آنکه دانم در حریمش حرمت اهل کرم — عصمت و تائید یزدان را سرادق ساخته

آنکه عزمش تا ابد حکم ازل پرداخته — وانکه باید پرداد تقدیر سابق ساخته

آسمان بهر تقرب سوی خاک درگهش | هر نشیمن را از زه خدمت سوابق ساخته
لفظ گوهربار شیرین کار او در بحر جای | کون گردون حقه سر حقایق ساخته
باد از عرش مضای سر گردون یافته | خاک از حزمش وقار کوه شاهق ساخته
مرکب آمال ارباب حوائج را الفضل | که کرم را قاعد و گه لطف سایق ساخته
حسن عهد او همه رای مکارم داشته | فیض جود او همه کار خلایق ساخته
اصطناع حق شناس و طاعت حق پروری | سابق انعام را ز احسان لواحق ساخته
عقل را اندر سرای عقد شرع وقت حل و عقد | امر و نهیش گاه رایق گاه فایق ساخته
ای رسیده همت عالیت جائی کز علو | شیر گردون زیر پی نفس نمارق ساخته
دانش از لفظ تو انواع فوائد یافته | بخشش از جود تو اسباب مرافق ساخته
آسمان جاه ترا حصن حوادث داشته | عافیت مدح ترا حرز طوارق ساخته
همچو سیران دشمن تو باد بیهوده ز غیر | هیچ خود را ناصحت از زر مناطق ساخته
شرع را کشف بیانت شرح واضح آیه | کلک را فرمانت حی ناطق ساخته
خوف از عفو تو خود را سخت غافل یافته | حرص از جود تو خود را نیک واثق ساخته
آفتاب صدق رایت از شعاع نور خویش | بر فلک کمتر طلیعه صبح صادق ساخته
شاد باش ای رحمت رایت که جود و نعمت | خلق را شد عدت وقت مضایق ساخته
خاطر مشکل گشای و وهم دوراندیش تو | طفل دین را در ادب شهبت مذاق ساخته
لمعه رایت بسی خورشید و ماه افراخته | شعله خشمت بسی سیل و صواعق ساخته
گر روی در عهد تو منسوخ گشته است انتخاب | هیچ فرزین سر خود سر بیادق ساخته
تا فلک رایت تقسیم روحش از درج | تا درج رایت ز کیمیا از دقایق ساخته

باد آمالت همی و نجح مقرون زانکه هست — سد اغراض عدویت از عوایق ساخته
در جفا با حاسدت گردون دغاها ساخته — در وفا با صحت دولت وثایق ساخته

من رهی در مدح تو پرداخته دیوانها
لفظهای آن محاسن را مطابق ساخته

بودم نشسته دوش که ناگه خبر رسید — کاینک رکاب خواجه آفاق در رسید
نجم بمژده گفت که هان زود قطعه — برگو که صدر عالم و فخر بشر رسید
چشم بدست پیک برافشاند صد گهر — در پای پیک چون بدلم این خبر رسید
گفتی بگردش دل صفحی ز نهیب رفت — یا سوی جان خسته نسیم سحر رسید
یا خضر ناگهانی آب حیات یافت — یا بوی پیرهن پدر از پسر رسید
آمد بهار و خنده زنان مژده داد — کاینک مرا بهار کرم را اثر رسید
ابر آن نثار کرد که بر شاخ خشک را — چندین هزار پاره و عقد گهر رسید
نرگس بدین بشارت چون زود بر شکفت — او را کلاه نقره و تاجی ز زر رسید
چشم شکوفه گشت سفید از شب انتظار — واکنون دلش ببین که ز دیده بدر رسید
گل از پی نثار دهان کرد پر ز زر — وز شرم سرخ شد چو بهیبت ابقدر رسید

گر شاخ چو شکوفه بهیبت اشرف رسید
از فر او جهان را این زیب و فر رسید

زهی بعدل تو اقلیم شرع آبادان — ز رشح کلک تو جاری رود گنج روان
جواد مطلق لطف خدا خلیفه دین — امام مشرق و سلطان شرع و صدر جهان

ستاره جنبش و خورشید رای گردون قدر ‌ سحاب بخشش و دریا دل و سپهر توان
شکسته جود تو ناموس صاحب اکسیر ‌ بریده لطف تو تخصیص چشمه حیوان
وقار حلم تو همچون زمین فزوده ارکان ‌ نفاذ حکم تو همچون زمان گرفته عنان
روایح دم خلقت مضارب بخت ‌ ربوده سر کلکت کنار و سم عمان
بلند قدر تو بر چرخ شد گردون را ‌ بزیر پای سپرده چو شیر شادروان
به حرص خدمت خاص تو جمله موجودات ‌ رهنوردا بدو بیکر بسته اند میان
فلک لعاب گروی جهان ز جور و ستم ‌ اگر نه سنگ تو می آمدیش بر دندان
گشاده روئی و رای روشنت گشت صبح ‌ مخدرات پس پرده های علت پنهان
اگر مکارم اخلاق نامه گردد ‌ کنند صاعد مسعود را بر و عنوان
نهیب عدل تو بر جان ظالم است خدنگ ‌ ز چشم شاهین پیدا است علت یرقان
نخست هیبت تو از بازمان زوری کرد ‌ پس آنگهی ز طبیعت پدید گشت دهان
رفیع رای تو بر بس تصرفی دارد ‌ بهی که مر ابنیت اندران تاوان
شنوده ام چو قلم بر سنگ بنهاد هیبت تو ‌ چو نیزه هر چه سر بر زد است هیبت گران
بدان خدائی که در کارگاه قدرت او ‌ ز نور و ظلمت دور ید بر هوا الیسان
بذات لم یزل و لایزال عالم غیب ‌ که عقل هست در ادراک کنه او حیران
بدولتی که ازل را براد معدم نیست ‌ باجری که ابد قاصر است جاویدان
بنافه همه سنج و بناظر همه بین ‌ تو اهب همه بخش و بعالم همه دان
بسمع آنکه که نفخ صور در دل خاک ‌ ز پای مورچه لنگ بشنود افغان

به حلم او که کشیده است دردهای رزان / به علم او که شمرده است قطره باران
به قوتی که از او ثابت است سقف طبقان / به قدرتی که از او قائم است ایوان
به آن بقا که نباشد فنا در ملک او / بدان کمال که نبود ورای آن نقصان
به عفو او که گنه را رهاند است دلگرمی / به قهر او که از او طاعت است سرگردان
به فر عالم عدل و به جشن شاه خلق / به فضل قوت نطق و به نور شمع بیان
به عقد عهد الست و به اعتقاد بلی / به امر سلطنت کن به بقای دکان
به عرش حامل عرش و شرع صاحب شرع / به عقل ملهم عقل و به روح مبدع آن
به قرب او ادنی و به سر ما اوحی / به لطف کرمنا در مرتبت انسان
به صنع و لطف یحیی العظام و هی رمیم / به قهر صاعقه کل من علیها فان
به حرمت شهد به آیت الکرسی / به خطبه شب معراج و سوره سبحان
به قصه قصه تورات و حرف حرف زبور / به سر حکمت انجیل و معجز قرآن
بحرب دستی قدرت بتابه بخشی فضل / به نغز کاهی حکمت به فطرت الوان
به عرش و کرسی و لوح و قلم به نور حجب / به دوزخ و به بهشت و به مالک و رضوان
به بوک شهپر طاوس سدره ملکوت / به قدر و رفعت ادریس در ریاض جنان
بدان عروس که پوشیده است لالایش / ملوک مروه خاک حوزه حرمان
به روز بدر و به شب قدر و روز رستاخیز / به فتح صور سر پل و کفه میزان
به حق احمد مرسل به بعث آدم / با حبها دائمه شدید لقمان
به ظلمت شب یلدای عیسی مریم / به حرمت ید بیضای موسی عمران

به صدق و لهجهٔ بوبکر و عهد و عدل عمر　　به شرم مردی حیدر به فضل عثمان

به لمعه‌های حواس و نگارهای خیال　　به کوتوال دماغ و به ترجمان زبان

به جرده کاری فهم و فلک سرای اوهام　　به یکدلی یقین و به بی‌دردی گمان

به قدر جنبش چرخ و به نفع تابش مهر　　به نور دیدهٔ عقل و به قدر جوهر جان

به نکهت دم باد و به خندهٔ لب برق　　به لطمت کف دریا به فسحت دل کان

به امتزاج طبایع به اختلاط مواد　　به اتفاق عناصر به اختلاف زمان

به حقه بازی چرخ و به مهره بازی (دزدی) صبح　　به چیرگی قضا و به چابکی دوران

به سرخ رویی شرم و به سبز رویی عقل　　به زردرویی ترس و سیه‌دلی عصیان

به عزم تیزرکاب و به وهم دوراندیش　　به حلم بسته‌عنان و به خشم سخت‌کمان

به جنس عاقبت صبر و مایهٔ تقوی　　به بن حاصل عدل و نتیجهٔ احسان

به دولت روی مال و به همنشینی عمر　　به جوشش حریفی عالم به همدمی روان

به دلپذیری صدق و فریبهای دروغ　　به بددلی سبک و راحت جانکی عنان

به نقشبندی آب و به دلگشایی باد　　به خلعه بافی ابر به زرگری خزان

به ماه نقب زن و آفتاب کبک‌گشای　　به چرخ فتنه نورد و ستارگان رصدستان

به تیزکامی عمر و به سنگ نامی زهر　　به سرفرازی علم و فکندگی جهان

به صحن باغ که پرگرد از هوا شبنم　　به سطح آب که در پوشد از هوا خفتان

به رزمثال سپرها به سیمگون خنجر　　به لعل رنگی تیغ و زمردین پیکان

به لطف باد بهاری دم هوای جنت　　به آب دجلهٔ بغداد و خاک اصفهان

به نیک عهدی آن کز نهان خلق برفت — نمردمی که ز مردم همی نهند نشان

به عرض پاک من و نام نیک و در سخن — که هیچ خلق نخواهد زنش بدین برهان

به حسن ظن تو در حق من علی التحقیق — باعتقاد تو در حق کافر کافران

به عدل شامل و انصاف عدل پرور تو — که هست گرگ از و نایب سگان شبان

به خاتم تو که ایام زوست حافظ مال — پسند تو که مظلوم زوست یاری جوان

به جود تو که ره رزق از و شود برد — به خلق تو که مظلوم زوست یاری جوان

به جود تو که ره رزق از و شود برد — به خلق تو که لب لعل از و شود خندان

به کلک تو که صریرش همی سراید شیب — به قدر تو که گذر کند از رسته ره جران

به هیبت تو که آتش دماند از گل گل — به دولت تو که دولت برآرد از سندان

که آنچه طرح کنید هست مقصدی عرض — که ظاهرش همه کذبست و باطنش بهتان

نکرده ام نه ضیا داده ام بفرمودم — نه گفته ام نه نگالیده ام نه هیچ الوان

وگر خلاف بود این سخن که میگویم — پس آنکسم که کنم نعمت ترا کفران

من آن نیم که زر عرض را بپالایم — من آن نیم که نهم از برای سود زیان

نکن نکن که نه اخلاق توست بدخویی — برای من مکن اخلاق خویش بتاوان

بهیچ خلق نمانی بخلق این ایام — به خشم نیز برابای رودگار زمان

بدین قصیده که شاید شفیع هر گنهی — تو بنگر ای من بفرمکن اگر مولان

مرا صنیع تو داند جهان دهر کرداد — کنون تو دانی حوای بخاک و خوله ران

بشعر ختم بکردم دعا چه می‌بودم

دعای تو رس ختم مصحف و قرآن

آن زلف نگر بدان برش نی | وان روی نگر بدان درخشانی
زلفی که چو گرد گل بر آشفته شد | تو دست رخان و دل بر افشانی
روئی که چنانکه هر که از دورش | می بینی آن نگار مهمانی
همی بنگار اندر نیع اور | خوبی چو نقش و درّه مسلمانی
او گوید جان و سر فدای تو | من گویم توبه هان گرانجانی
آخر نشناس توئیت هر کاری | یارب تو که اینقدر نمیدانی
گر من برسم که این همه بهجریست | وردم برسم که این نمیدانی
ای روز وصال تو شتا تا | شبهای فراق تو زمستانی
عشق رخ تو چو بلبل و چون گل | غم با دل من چو بوم و ویرانی
گفتی ز تو جان و ز من بوسه | انصاف حریف آب و بدانی
گر جان ببری ز من روا دارم | زیرا که مرا تو جان و جانانی
من از تو بجز دهی گرهم | ما را چه از آن که ماه چندانی
در چشم امید من نگشتی خار | پس من نه چگونم که تو گلستانی
رویم ز غمت برنگ که گشته است | زین بدو چو که سرو بستانی
در سست عنانی از کمان سختی | در تنگ دهنی فراخ میدانی
سختان همه به بخت کور ما | هر ما که بخواستیم حیرانی
روئی که همه جهان بدو دیدم | بی جرم چرا ز من بگردانی
زین بیشتر از چه رو گشتی | تو هم بدل قوام دین مانی
صدری که ببندیش جهان هانند | صدری که نیاز دیش هانی

ای مرکز جود و عالم معنی   ای صورت لطف و فر یزدانی
در برج شرف هزار خورشیدی   در شاخ کرم هزار دستانی
از حلم و رای شیر گردونی   در قدر فراز اوج کیوانی
آثار خصائل تو قدسی شد   اخلاق شمایل تو روحانی
از روی کمال جوهر عقلی   وز راه نهاد عالم جانی
یکسایه است چرخ جود تو بود   مجموع جهان نهانی و کانی
لفظی است مروت و تو معنی   دعوی است بزرگی و تو برهانی
هم چشم و چراغ خاندان عهد   هم پشت و پناه آل نعمانی
در علم چو بحر زور با پایانی   در حلم چو کوه ثابت ارکانی
نه در تو کدورت ترکیبی   نه در تو کشاکشی است جسمانی
از نعمت تست هر شبا روزی   در آید هزار خانه مهمانی
روشن اگر از ید تحت اندیشد   باید ز خواص لطف سبحانی
گر چشم تو بر فلک زند شعله   گردد بره سپهر بریانی
ور عدل تو بر فلک زند بانگی   قصاب کند ز بیم کتانی
وقتی که تو برزنی عزم بر بندی   مقصود بود ملک گیلانی
جائی که لطافت تو بر پا گشت   از زهر چه آید آب حیوانی
چون رایت تو در سکار زر افشاند   نه باد خزان نه ابر نیسانی
از بهر صلاح عالم بالا   گر زنگ بری به سقف ایوانی

خورشید بری شود ز غمازی | مریخ حذر کند ز فتانی
بر خواجه تو هر که هست گو میباش | دانسته که کم ز نکبتت کم دانی
باشند همه فدای تو یکدم | ور چه نکنند ننگ به قربانی
ای خواجه خواجگان علی الاطلاق | در جمله عراق و خراسانی
دادم همه از تو داد میخواهم | زیرا که بر اهل علم سلطانی
تا چند قفا خورم ز هر ناکس | آخر نه تو حاکم سپاهانی
تا چند به پیش طعنه خاموشی | تا چند بزیر بک و دستانی
ریش چو بسر گران کشی لاکش | افسوس تو گندم اثنی و جانی
مرگیست مرا که هر کسم بزید | کاخر تو چرا حریف حرمانی
نه با خود اضافتی توانم کرد | گز من بخلی رفت و طغیانی
نه زکرمت خواهش بد کرد | کانجا سببی رفت سهوانی
نه روی بحث نه رگ خاموشی | طریق عقلانی
بر مرد چو روزگار شد تیره | آ سما نکار لقمانی
تدبیر صلاح کار من سهل است | دانی چکنی بسری بجنبانی
بدنام مکن مرا که زشت آید | بر دوش ملک ردای شیطانی
ور لیک نیم مرد انصافی | ور تا نکنم اهل احسانی
دانی که مرا ز روزگار رنو | اندیشه هنوز زین پریشانی
گر از تو کسی علی المثل برسد | از زله فضول طبع انسانی

گوید که فلان چه کرده است آخر　　گر هیچ خورش بقهر مهمانی
آخر بچه حرف بر تو اینست　　رستم که ازین خراب در مانی
اول ز چه پی سواست تهمت　　ماندیم در انتقام حیرانی
گر اهل نیم حرام پروردی　　ور اهل بدم چرا پشیمانی
در حسب نکند زنخ بر کندن　　شخصی که بهشت هشتانی
انکار که من خود از در ایشم　　انصاف بده تو لایق آنی
من خود کیم و زمن چه می آید　　تا خاطر خود بدان برنجانی
خود گیر که من خطایی کردم　　یا از سر قصد یا ز نادانی
معصوم نشنید آدمی از سهو　　تا آنکه رفته و تو هم دانی
در حلم و کرم چه فایدت باشد　　گر خود نبود جنایت جانی
ور باز نمیتوانیش دادن　　سهمی که بردم از تو پنهانی
عمری که بخرج خدمتت کردم　　تو نیز تش باز داد نتوانی
ارزی ترا اگر بنمیند بد　　بگشای پس این گره که بگشانی
در دولت تو که هر کسی هستند　　در حشمت و نعمت و تن آسانی
عیب است که از میانه من باشم　　با این همه رنج پا لسانی
والله که مبارکم در اسعد تهنیت　　دانی تو که نیست لاف ولاهانی
ز اول که رسیده ام بدین حضرت　　از بهر مراسم وثنا خوانی
هر چند که بر فلک بود جاهت　　امروز نه بیش هر ز جیدانی

نه هر که جنیبتی خرد تازی
برون کند از طویله پالانی

گر اطلس زربفت بهاست کوت را
پشمینه نکوترست روز بارانی

من گر چه نیم سزای استغنا
دانم نه پسندیدم به دربانی

نی نی بخدا اگر عمل جویم
اینم هم از احمقی و نادانی

گر رای عنایت است زین بس
تا نو کنم از نیمشه رهائی

ور قصد عقوبت است فرمان ده
نه پارسی نه پر فرمانی

زین بیش ز کرم عنایتی بینم
ور زینهم و عصا و انبانی

هر چند صحیح لفظ ابیاتست
لیکن بضروره گفته شد مانی

تا گردشت ز چرخ روز افزون
در دولت و مملکت سلیمانی

تازه بسخات شاخ دانائی
زنده به بقات روح نفسانی

نالم همی دسوز نه بلبیم زناله ام
فریاد من بسیر سدای تیکت ژاله ام

یک لقمه بی جگر ندهد ورد هر فلک
هم استخوان دهد چو به بینی نواله ام

از حرص هر کجا که دهد باد دود بوی
ز جا که سر نهاده من آنجا حواله ام

گریان نگاه قهقهه همچون صراحیم
خندان نهان خون جگر چون پیاله ام

چون شمع بهر یکشب چند بار گریه ام
چون نای بهر یکدم و صد گونه ناله ام

شکلم چو نقطه ایست چرخم چو دایره
زین پس کشید خط از چه که نکته مقاله ام

چرخ از چه درد رنجها کم نمیکند
از وی گله مکن که چرا کم نمیکنید

باد عنبر بار بین کز روضهٔ حور آمده است	ابر گوهر بارش بین کز چشمهٔ نور آمده است
از نسیم آن هوا پر مشک و عنبر شد بهشت	وز سرشک این جهان پر در منثور آمده است
باغ چون فردوس گشت از جامه‌های گونه‌گون	شاخ چون رضوان میان خانهٔ حور آمده است
از شکوفه شاخ چون موسی ید بیضا نمود	لاله رخشان نگر چون آتش طور آمده است
گر عیادت می‌کنی در باغ شو از بهر آنک	نرگس بیمار را تخت رنجور آمده است
بلبل اندر باغ چون زاری نالد از آنک	گل بحسن خویشتن همچون تو مغرور آمده است
بنفشه بی جام سود لاله اندر بوستان	زان سیه دل شد که دور از آب انگور آمده است
آب تیره گر میان برف میماند روان	راست گوئی صندل سوده ز کافور آمده است
نغمهٔ بلبل سحرگاهان فراز شاخ گل	طرهٔ آواز چنگ و لحن طنبور آمده است
لاله دانی از که می‌خندد میان بوستان	نرگسی که وقت گل چون غنچه مستور آمده است
عهد گل زرنگ شد وانگه فرود آمد ز مهد	خیز و استقبال او کن گر ز ره دور آمده است
گل ز لشکر باد گشت بی دهان پر باد	سعی باد از بهر گل بس گرچه مشکور آمده است
عمر گل چون مدت یکهفته بیش نه	غنچه گو زین روی دلتنگ است معذور آمده است
سوسن چون شد مر چه یعنی لال شد با ده زبان	نرگس بی می چرا سرمست و مخمور آمده است
بر بیاض از منشور ریاحین نقش شد	در خم قوس و قزح طغرای منشور آمده است
عندلیب از گل همی ستاند گو ، گر [illegible]	همچو من مدح ترا ای صدر مشهور آمده است
خواجهٔ عالم قوام الدین سپهر اقتدار	آنکه عقلش پیشکار شرع و دستور آمده است
آنکه اندر بخشش و در رفعت و در [illegible]	همچو خورشید فلک معروف و مشهور آمده است
لطف او با ناصحان و قهر او با حاسدان	این چو نوش نحل دانی چون نیش زنبور آمده است

خیمهٔ جاهش ورای چرخ مرفوع اوفتاد / پایهٔ قدرش فراز بیت معمور آمده است

دهر زیر طاعت او هست منقاد و مطیع / چرخ پیش حکم او محکوم و مامور آمده است

ذهن او در بحر علم و فضل غواصی شده است / طبع او بر گنج عقل و شرع گنجور آمده است

پیش خشم او اجل ترسان و لرزان گردد / پیش عفو او گنه معفو و مغفور آمده است

از عطایش آز مانند قناعت مستغنی است / ور سمای او فنا عیبت آمده است

ناصح او در جهان بر تخت اقبال و ظفر / حاسد او از فلک مخذول و مقهور آمده است

کمترینش را ز پایه گردون اعلی بود / کمترینش پایه خاقان و فغفور آمده است

آستان درگه او کعبه آمال شد / حج این کعبه مرا مقبول و مبرور آمده است

تا که گویند آسمان از شکل آمد مستدیر / تا که گویند آفتاب از طبع محرور آمده است

از فلک او را همه خیر و سلامت باد اینک
روزگار او همه بر خیر مقصور آمده است

لامية العجم طغرائي اصفهاني

أصالة الرأي صانتني عن الخطل … وحلية الفضل زانتني لدى العطل

مجدي أخيراً ومجدي أولاً شرع … والشمس رأد الضحى كالشمس في الطفل

فيم الإقامة بالزوراء لا سكني … بها ولا ناقتي فيها ولا جملي

ناء عن الأهل صفر الكف منفرد … كالنصل عري متناه عن الخلل

فلا صديق إليه مشتكى حزني … ولا حبيب إليه منتهى جذلي

طال اغترابي حتى حن راحلتي … ورحلها وقرا العسالة الذبل

وضج من لغب نضوي وعج لما … يلقاه قلبي ولج الركب في عذلي

أريد بسطة كف أستعين بها … على قضاء حقوق للعلى قبلي

والدهر يعكس آمالي ويقنعني … من الغنيمة بعد الكد بالقفل

وذي شطاط كصدر الرمح معتقل … بمثله غير هياب ولا وكل

حلو الفكاهة مر الجد قد مزجت … بقسوة البأس منه رقة الغزل

طردت سرح الكرى عن ورد مقلته … والليل أغرى سوام النوم بالمقل

والركب ميل على الأكوار من طرب … صاح وآخر من خمر الكرى ثمل

فقلت أدعوك للجلى لتنصرني … وأنت تخذلني في الحادث الجلل

تنام عيني وعين النجم ساهرة … وتستحيل وصبغ الليل لم يحل

فهل تعين على غي هممت به … والغي يزجر أحياناً عن الفشل

إني أريد طروق الحي من إضم … وقد حماه رماة من بني ثعل

يحمون بالبيض والسمر اللدان به … سود الغدائر حمر الحلي والحلل

فسر بنا في ذمام الليل مهتدياً / بنفحة الطيب تهدينا الى الحلل

فالحب حيث العدى والأسد رابضة / حول الكناس لها غاب من الأسل

نؤم ناشئة بالجزع قد سقيت / نصالها بمياه الغنج والكحل

قد زاد طيب أحاديث الكرام بها / ما بالكرائم من جبن ومن بخل

تبيت نار الهوى منهن في كبد / حرى ونار القرى منهم على القلل

يقتلن أنضاء حب لا حراك بهم / وينحرون كرام الخيل والإبل

يشفى لديغ العوالي في بيوتهم / بنهلة من غدير الخمر والعسل

لعل إلمامة بالجزع ثانية / يدب منها نسيم البرء في علل

لا أكره الطعنة النجلاء قد شفعت / برشقة من نبال الأعين النجل

ولا أهاب الصفاح البيض تسعدني / باللمح من خلل الأستار في الكلل

ولا أخل بغزلان أغازلها / ولو دهتني أسود الغاب بالغيل

حب السلامة يثني عزم صاحبه / عن المعالي ويغري المرء بالكسل

فإن جنحت إليه فاتخذ نفقاً / في الأرض أو سلماً في الجو فاعتزل

ودع غمار العلى للمقدمين على / ركوبها واقنع منهن بالبلل

يرضى الذليل بخفض العيش يخفضه / والعز بين رسيم الأينق الذلل

فادرأ بها في نحور البيد جافلة / معارضات مثاني اللجم بالجدل

إن العلى حدثتني وهي صادقة / فيما تحدث أن العز في النقل

لو كان في شرف المأوى بلوغ منى / لم تبرح الشمس يوماً دارة الحمل

أهبت بالحظ لو ناديت مستمعاً / والحظ عني بالجهال في شغل

لعله

لعله ان بدى فضلي ونقصهم … لعينه نام عنهم او تنبه لي

اعلل النفس بالآمال ارقبها … ما اضيق العيش لولا فسحة الامل

لم ارض بالعيش والايام مقبلة … فكيف ارضى وقد ولت على عجل

غالى بنفسي عرفاني بقيمتها … فصنتها عن رخيص القدر مبتذل

وعادة النصل ان يزهو بجوهره … وليس يعمل الا في يدي بطل

ما كنت اوثر ان يمتد بي زمني … حتى ارى دولة الاوغاد والسفل

تقدمتني رجال كان شوطهم … وراء خطوي اذا امشي على مهل

هذا جزاء امرء اقرانه درجوا … من قبله فتمنى فسحة الاجل

وان علاني من دوني فلا عجب … لي اسوة بانحطاط الشمس عن زحل

فاصبر لها غير محتال ولا ضجر … في حادث الدهر ما يغني عن الحيل

اعدى عدوك ادنى من وثقت به … فحاذر الناس واصحبهم على دخل

فانما رجل الدنيا وواحدها … من لا يعول في الدنيا على رجل

وحسن ظنك بالايام معجزة … فظن شرا وكن منها على وجل

غاض الوفاء وفاض الغدر وانفرجت … مسافة الخلف بين القول والعمل

وشان صدقك بين الناس كذبهم … وهل يطابق معوج بمعتدل

ان كان ينجع شيء في ثباتهم … على العهود فسبق السيف للعذل

يا واردا سؤر عيش كله كدر … انفقت صفوك في ايامك الاول

فيم اعتراضك لج البحر تركبه … وانت يكفيك منه مصة الوشل

1 مشغول میکنیم خود را
2 گران کرد
3 پیکان و شمشیر
4 تابش میکند بجوهر خود و جوهر سیف شبیه به پای نمل است
5 اوغاد و سفل جمع سفله یعنی کمینگان از اراذل ناس است
6 راه رفتن
7 مکر و حیله
8 کم شده است
9 عیب دار کننده است
10 نفع باشد
11 خود از مثل معروف است که سبق السیف العذل است و این مثل گفته میشود در مورد امری که وقت گذشته و مراجعت ندارد
12 ثبات
13 مکیدن
14 آب قلیل

مُلْكُ القَناعةِ لا يُخشى عليه ولا — يُحتاجُ فيه الى الأنصارِ والخَوَلِ

تَرجو البقاءَ بدارٍ لا ثباتَ لها — فهل سَمِعتَ بظلٍّ غيرِ مُنتقلِ

ويا خبيرًا على الأسرارِ مُطّلِعًا — اُصمُتْ ففي الصمتِ مَنجاةٌ من الزَّلَلِ

قد رشّحوكَ لأمرٍ إن فَطِنتَ له
فاربأ بنفسِكَ أن تَرعى مع الهَمَلِ

«قصيدة لابى الفتح البستى»

زيادةُ المرءِ في دنياه نقصانُ — ورِبحُه غيرَ محضِ الخيرِ خُسرانُ

وكلُّ وِجدانِ حظٍّ لا ثباتَ له — فإنّ معناه في التحقيقِ فِقدانُ

يا عامرًا لخرابِ الدهرِ مجتهدًا — باللهِ هل لخرابِ الدهرِ عُمرانُ

ويا حريصًا على الأموالِ تجمعُها — نسيتَ أنّ سرورَ المالِ أحزانُ

زَعِ الفؤادَ عن الدنيا وزُخرُفِها — فصفوُها كدرٌ والوصلُ هِجرانُ

وارعِ سمعَكَ أمثالًا أُفصِّلُها — كما يُفصَّلُ ياقوتٌ ومَرجانُ

أحسِنْ إلى الناسِ تَستعبِدْ قلوبَهم — فطالما استعبدَ الإنسانَ إحسانُ

وإن أساءَ مسيءٌ فليكن لكَ في — عُروضِ زلّتِه صفحٌ وغُفرانُ

وكن على الدهرِ مِعوانًا لذي أملٍ — يرجو نداكَ فإنّ الحُرَّ مِعوانُ

مَن جادَ بالمالِ مالَ الناسُ قاطبةً — إليه والمالُ للإنسانِ فتّانُ

مَن كان للخيرِ منّاعًا فليس له — عند الحقيقةِ إخوانٌ وأخدانُ

لا تَخدِشَنَّ بمَطلٍ وجهَ عارفةٍ — فالبِرُّ يَخدِشُه مَطلٌ ولَيّانُ

از خرد دور کن

ترجیح کرده اند ترا

افزونی مرد در دنیای او کم شدن است

وسود او جز ویژه نیکی زیان کردن است

العارفه المعروف

يا خادمَ الجسمِ كم تسعى لخدمتهِ ... أتطلبُ الربحَ مما فيه خسرانُ

أقبِل على النفسِ واستكمِل فضائلها ... فأنتَ بالنفسِ لا بالجسمِ انسانُ

من يتّقِ اللهَ يُحمَد في عواقبهِ ... ويكفِهِ شرَّ من عزّوا ومن هانوا

حسبُ الفتى عقلُه خِلّاً يعاشرهُ ... اذا تحاماه[1] اخوانٌ وخُلّانُ

لا تستشِر غيرَ ندبٍ[2] حازمٍ فطِنٍ ... قدِ استوى منه اسرارٌ واعلانُ

فللتدابيرِ فرسانٌ اذا ركضوا ... فيها أبرّوا[3] كما للحربِ فرسانُ

وللأمورِ مواقيتٌ مقدّرةٌ ... وكلُّ امرٍ له حدٌّ وميزانُ

ولا تكن عجِلاً في الامرِ تطلبهُ ... فليسَ يُحمَدُ قبلَ النضجِ بحرانُ

من وافقَ الرفقَ في كلِّ الامورِ فلم ... يندم عليه ولم يذممهُ انسانُ

وذو القناعةِ راضٍ في معيشتهِ ... وصاحبُ الحرصِ إن أثرى[4] فغضبانُ

كفى منَ العيشِ ما قد سدَّ من عوزٍ ... ففيهِ للحرِّ ان حققتَ غُنيانُ

هما رضيعا لبانٍ حكمةٌ وتقى ... وساكنا وطنٍ مالٌ وطغيانُ

من مدَّ طرفاً[5] بفرطِ الجهلِ نحوَ هوى ... أغضى عنِ الحقِّ يوماً وهو خزيانُ

من استشارَ صروفَ الدهرِ قامَ له ... على حقيقةِ طبعِ الدهرِ برهانُ

من عاشرَ الناسَ لاقى منهم نصباً[6] ... لانّ طبعَهم بغيٌ وعدوانُ

من يزرعِ الشرَّ يحصد في عواقبهِ ... ندامةً ولحصدِ الزرعِ ابّانُ

من استنامَ[7] الى الاشرارِ نامَ وفي ... قميصهِ منهم صِلٌّ وثعبانُ

من سالمَ الناسَ يسلم من غوائلهم ... وعاشَ وهو قريرُ العينِ جذلانُ[8]

---

1 اى تباعد عنه

2 النجيب الحازم الذى يضبط امره ويحكمه

3 ابر فلان على صحابه اى علا وابر فلان اتم اذا ركب البر

4 اى صار غنيا

5 الطرف العين واغضى عينه اى طبقها والخزيان الذليل المنكسر

6 النصب التعب والتحريك والبغى التعدى والعدوان الظلم

7 استنام اى اعتمد واطمأن والصل حية صفراء والثعبان ذكر الحية

8 الجذلان الفرح

من كان للعقل سلطانٌ عليه غدا — وما على نفسه للحرص سلطان

إذا نبا بكريمٍ موطنٌ فله — وراءه في بسيط الأرض أوطان

لا تحسبنّ سروراً دائماً أبداً — من سرّه زمنٌ ساءته أزمان

يا أيها العالم المرضيّ سيرته — أبشر فأنت بغير الماء ريّان

ويا أخا الجهل لو أصبحت في لججٍ — فأنت ما بينها لا شكّ ظمآن

دع التكاسل في الخيرات تطلبها — فليس يسعد بالخيرات كسلان

صن حرّ وجهك لا تهتك غلالته — فكلّ حرٍّ لحرّ الوجه صوّان

لا تحسب الناس طبعاً واحداً فلهم — غرائزٌ لست تحصيها وألوان

ما كلّ ماءٍ كصدّاءٍ لوارده — نعم ولا كلّ نبتٍ فهو سعدان

من استعان بغير الله في طلبٍ — فإنّ ناصره عجزٌ وخذلان

واشدد يديك بحبل الله معتصماً — فإنّه الركن إن خانتك أركان

لا ظلّ للمرء يغني عن تقًى ونهًى — وإن أظلّته أوراقٌ وأفنان

سحبان من غير مالٍ باقلٌ حصرٌ — وباقلٌ في ثراء المال سحبان

والناس إخوان من دالت دولته — وهم عليه إذا عادته أعوان

يا رافلاً في ثياب الدهر منتشياً — من كأسه هل أصاب الرشد نشوان

لا تغترر بشبابٍ ناعمٍ خضلٍ — فكم تقدّم قبل الشيب شبّان

ويا أخا الشيب لو ناصحت نفسك لم — يكن لمثلك في الإسراف إمعان

كلّ الذنوب فإنّ الله يغفرها — إن شيّع المرء إخلاصٌ وإيمان

هب الشبيبة تبدي عذر صاحبها — ما بال شيبك يستهويه شيطان

وكلّ كسرٍ فإنّ الله يجبره — وما لكسر قناة الدين جبران

نبا به الموطن أي لم يوافقه

٥ رفل في ثيابه أي طال لها وجرّها متبختراً والمنتشي والنشوان السكران

٢ حرّ الوجه ما بدا منه والمراد به ماء الوجه (آبرو) ويريد بغلالته ما يصونه من العار والصوان من الصون (نگاهدار)

٣ صدّاء عين من أفضل مياه العرب وسعدان نبت طيب

٤ سحبان اسم رجل من وائل كان فصيحاً يضرب به المثل في البيان وفي المثل أعيا من باقل وهو اسم رجل من العرب كان اشترى ظبياً بأحد عشر درهماً فقيل له بكم اشتريته ففتح كفّيه وفرّق أصابعه وأخرج لسانه يشير إلى أحد عشر فانفلت الظبي فضرب به المثل في العيّ

أحسِن إذا كان إمكانٌ ومقدرةٌ فلا يدومُ على الإنسانِ إمكانُ

فالروضُ يزدانُ بالأنوارِ فاغمةً والحرُّ بالعدلِ والإحسانِ يزدانُ

خُذها سوائرَ أمثالٍ مهذّبةً فيها لمن يبتغي التبيانَ تبيانُ

ما ضرَّ حسّانَها والطبعُ صائغُها إن لم يَصُغها قريعُ الشعرِ حسّانُ

تمّ في رمضان المبارك سنة ۱۳۳۱ قمری بید الحقیر جلال بن طرب بن همای شیرازی

الأنوار جمع نَوْر وهو الزهر الأبيض الناعم الرائحة الطيبة

قصیدهٔ رودکی نقل از تاریخ سیستان

(این قصیده را رودکی بشری که در جای دیگر از تاریخ سیستان نقل کرده‌ام یافته است [illegible])

مادر می را بکرد باید قربان
بچهٔ او را گرفت و کرد بزندان

بچهٔ او را ازو گرفت ندانی
تاش نکوبی نخست و زو نکشی جان

گرچه نباشد حلال دور بکردن
بچهٔ کوچک ز شیر مادر و پستان

تا نخورد شیر هفت مه بتمامی
از سر اردیبهشت تا بن آبان

آنگه شاید ز روی دین و ره داد
بچه بزندان تنگ و مادر قربان

چون بسپاری بحبس بچهٔ او را
هفت شبانروز خیره ماند و حیران

باز چو آید بهوش و حال ببیند
جوش برآرد بنالد از دل سوزان

گاه زبر زیر گردد از غم و گه باز
زیر زبر همچنان ز انده جوشان

زر بر آتش کجا بخواهی پالود
جوشد لیکن ز غم نجوشد چندان

باز بکردار اشتری که بود مست
کفک برآرد ز خشم و راند سلطان

مرد حرس کفکهاش پاک بگیرد
تا بشود تیرگیش و گردد رخشان

آخر کارام گیرد و نچخد تیز
درش کند استوار مرد نگهبان

چون بنشیند تمام و صافی گردد
گونهٔ یاقوت سرخ گیرد و مرجان

چند ازو سرخ چون عقیق یمانی
چند ازو لعل چون نگین بدخشان

ورش ببویی گمان بری که گل سرخ
بوی بدو داد و مشک و عنبر با بان

هم بخم اندر همی گدازد چونین
تا بگه نوبهار و نیمهٔ نیسان

آنگه اگر نیم شب درش بگشایی
چشمهٔ خورشید را ببینی تابان

ور به بلور اندرون ببینی گویی
گوهر سرخ است بکف موسی عمران

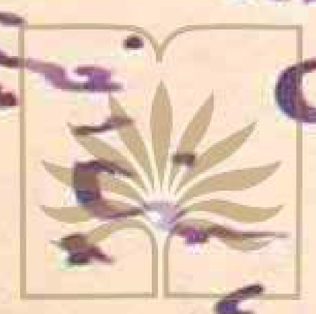
زفت شود رادمرد و سست دلاور
گر بچشد زوی و روی زرد گلستان

وانکه بشادی یکی قدح بخورد زوی
رنج نبیند ازان فراز و نه احزان

اندهٔ ده ساله را بطنجه رماند
شادی نو را ز ری بیارد و عمان

با می چونین که سالخورده بود چند
جامه بکرده فراز پنجه خلقان

مجلس باید بساخته ملکانه
از گل و از یاسمین و خیری الوان

باک = تاج

جمه زلنش

نبش می ترخ (۷)

[illegible]

اینک به رو نیازی بخت [illegible]
اینک [illegible] نطق زبان

ور تو [illegible]
[illegible] اینک [illegible]

[illegible] بیم و حکمت
[illegible] اینک [illegible] لقمان

گر ادب را فخر و زینت و حکمت
[illegible] فخر و زینت و ایمان

ور دلت خواهی فرشته را ببینی
اینک او بنگر [illegible]

[illegible] لطف و [illegible]
[illegible] گنج [illegible]

با همه اخلاق او و پاکی نژادی
[illegible] بیت [illegible]

ور [illegible]
[illegible] کیهان

ور [illegible] نشسته بینی
[illegible] زنده [illegible]

[illegible] ستاره [illegible]
[illegible]

[illegible] کین و [illegible]
[illegible] بینی [illegible]

[illegible]
[illegible]

ور [illegible]
[illegible] جهان [illegible]

[illegible]
[illegible] جهان

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

المحمول ۵ بتکمیل جمیع من الدواب فی الهیئة خاصة + [illegible]

[illegible]

مدح همه خلق را کرانه پدیداست — مدحت او را کرانه نی و نه پایان

نیست شگفتی که رودکی بچنین جای — خیره شود بی روان و ماند حیران

ورنه مرا بوعمر دلاور کردی — وانگه دستوری گزیده عدنان

زهره کجا بودمی بمدح امیری — کز پی او آفرید گیتی یزدان

ورم ضعیفی و بی‌بدیم نبودی — وانگه نبود از امیر مشرق فرمان

خود بدویدمی بسان پیک مرتب — خدمت او را گرفته چامه بدندان

مدح رسول است عذر من برساند — تا بشناسد درست میر سخندان

عذر رهی ضعف و ناتوانی و پیری — کو بتن خویش از آن نیامد مهمان

دولت میرم همیشه باد برافزون — دولت اعدای او همیشه بنقصان

سرش رسیده بماه بر به بلندی — وان معادیش زیر ماهی پنهان

طلعت تابنده‌تر ز طلعت خورشید — نعمت پاینده‌تر ز جودی و ثهلان

تمت القصیده

قصیدهٔ فوق از رودکی است و تنها مأخذ تمام این قصیده تاریخ سیستان است. بخشی از کلمات و ابیات قصیده نامفهوم است. آقای میرزا محمد خان قزوینی درصدد اصلاح این قسمت برآمده‌اند و با وجود چند کلمه که در حواشی ایشان و ضمیمهٔ حدسهای خودشان باز ابیات نامفهوم یا مردود (؟) زیاد دارند. حقیر نقشه را از روی تاریخ سیستان و مرتبهٔ اصلاحات ناتمام آقای قزوینی استنساخ کردم و پاره‌ای از ابیات قصیده را که بنظر ایشان نامفهوم آمده است بنظر قاصر با اندک تصرفی مناسب یا ترکیبش نسخهٔ اصل معنی‌دار یافته‌ام. این ابیات [illegible] که هنوز نامفهوم به نظر [illegible] تعریف خواهم کرد.

۲ بی روان خ

۱ وانگه دستور برگزیده عدنان خ

مرحوم هدایت در مجمع الفصحا ۲۹ بیت از این قصیده را در جزو منتخبات اشعار رودکی آورده ... ایراد
تحقیق یقین شد که این قصیده از قطران است». علاوه بر تصریح تاریخ سیستان و ادله قاطعه دیگر از روی خود
قصیده بطلان فرض مرحوم هدایت واضح میشود چه در بیت «آن ملک نیمروز الخ» عمرو بن اللیث الخ صریح است
در اینکه این بیت در مدح یکی از آل صفار و ملوک سیستان است نه ملوک آذربایجان که ممدوحین قطران بوده‌اند.
سبک و اسلوب قصیده هم بطور صراحت فریاد میزند که قصیده از آن رودکی است نه قطران آذربایجانی

۱- زر بر آتش - از بر آتش

۲- باز بگردار شتری الخ علاوه بر نسخه بدلهائی که گذشته شد احتمالات دیگر هم داده شده است که هیچ دور و یکی غلط است
صاحب مجمع الفصحا مصراع دوم را اینطور ضبط کرده است «از کف برارد زخم زانده شیطان». محتمل است که حالت شراب
را کف برآوردن خم را تشبیه بحالت مصراع حق زده کرده باشد که کف بدهان می‌آورد (؟) [illegible]

۳- پای جوینین الخ - مرصع بنظر قاصر اینطور میرسد «ای پای جوینین که سال خورده بود چند جامه بکرده فراز پنجه
خلقان» و خلقان جمع خلق بمعنی ... نیست چنانکه بنظر ابتدا میرسد بلکه صفت مشبهه ... است بمعنی کهنه و پوسیده یعنی
از باده از پنجاه جامه کهنه کرده است - مبالغه در کهنگی شراب است - چنانکه گویند فلان از تو چند پیراهن بیشتر کهنه کرده است
یعنی سالش از تو زیادتر است (؟)

۴- ورشن [illegible] بمه‌ی سغنه عز الخ مصراع دوم نامفهوم است

۵- گرچه بهنگام حلم کوه تن اوی الخ - مصراع دوم شاید اینطور صحیح باشد «لا کوه نشانی است کش نبینی جنبان»
یا «دو بینند» یا «لا کوه نشانی است که کس نبیند جنبان» مقصود این است که ممدوح در گاه حلم نشانه‌ای از کوه دارد
و او را شریک نمی‌بینند - و اما اختلاف «نشان - اوشان نیست» و «دال دو بینند» در اشعار شاید اینطور است، میشود

اشکالی که در این بیت ظاهر است این است که جواب شرط گرچه معلوم نیست کدام بیت است و ممکن است بیت پیش از این
بوده و بعضی این بیت را قبل از بیت «آن ملک نیمروز خسرو بیراز الخ» دانسته‌اند یعنی اگر او در گاه حلم مانند
کوه است ولی در هنگام غضب مانند تیزی است که در عقب آهو میدود - این تعریف بذوق نزدیکتر است چه
در این صورت جمله «آن ملک نیمروز خسرو بیراز» معترضه و عطف بیان ... این ...

دشمن اگر از خواست الخ را جواب بگیریم و مقصود این است که درگاه حلم دوست رخشان است و درگاه غضب و خشم چنین و اشتباهی بین معنی حلم و غضب داده است نه مابین البطئ الحرکة و سریع الحرکة (؟) والله اعلم

۶ - لاون از جود وا سخاوت اولیت الخ یعنی شیء گران شد زیرا که او خوب ارزانی نمود و برایش خوب باد سپس بین شیء طالب و مشتری پیدا کرد که جود او بانه - و صحبت بین حال صحت بین مطلق امثال اینقبیل حال ناطق که مال و شعر باشد) ارزان شد یعنی برابطه جود او در میان ولت [illegible] حال مردم [illegible] پاشیده شد و فراوان شد لهذا ارزان شد (نقل از مسوده اصلاحیه های قزوینی)

۷ - بازگشن عنوان مبارک خسرو الخ، آقای قزوینی میفرمایند: لاون نمیدانم این که بازیچه یا چه معنی است این مشتمله رسن و حلقه یا رسن و چنبر که از هر دو قطعه مقصود یکی است - هم بچنبر گذار خواهد بود این رسن را اگر چه هست دراز [illegible] . در رسن و حلقه و چنبر و میدان مرادشان نظیر دارد و در اشعار [illegible] نظیر این معنی تعبیر بسیار دیده میشود.

۸ - گفت ندانی سزایش خیره و زار - مصراع دوم باید اینطور باشد: لاانک بگفتی چنانک گفتن سزاوار یعنی اگر گفتی [illegible] مدح شایان و لایق ممدوح بگو نه چنانچه گفته ای نظیر شعری توان گفت همان را بیار.

۹ - جز سزاوار مرکفت الخ - آقای قزوینی میفرمایند: جز در مصراع اول قطعاً غلط است و شاید «شو سزاوار» بوده است. نیز محتمل است که اصل «الا سزاوار» بوده است و مطابق املای قدیم حرف نفی «نه» متصل بکلمه نوشته شده مثل نچنان - نچنین و امثال اینها - در اینصورت لفظ جز معنی ندارد یعنی من گفتن نمیدانم جز آنکه لایق شاه ممدوح نیست والله اعلم

۱۰ - بر دو حسن مدح وصفه کرد زهی (؟) در بعضی نسخ [illegible] (؟)

۱۱ - مدح رسول است الخ گویا مقصود این است که این مدح مخر رسول است نه شاعر چون [illegible] و سخن شناس است از همین قصیده عنصری [illegible] و تا توانم و دیگری او را خواهد شد [illegible] و حدس زد [illegible] گوید میخواهد بگوید از همین قصیده علامت ضعف و سستی من معلوم میشود که الفاظی که لایق [illegible] است نتوانسته ام بسازم و این از باب تواضع و هضم نفس است و الا خودش میدانسته که اشعارش [illegible] سکه کلیه اعصار بوده است [illegible] و هر چه فکر کردم ترجیح [illegible] در مصراع [illegible] نمیتوانم بدهم (مسوده اصلاحیه های قزوینی).

تابعه

قوله   وهیچ دو صد تابعه فریشته داری ... الخ   تابعه نام شیطانی است که به او شعر تلقین می‌کند. عرب را اعتقاد است که هر شاعری را شیطانی باشد که او را شعر تلقین کند و نام آن شیطان را تابعه به تاء مثناة و باء موحده و عین مهمله گویند.

جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی گوید :

گویند که تابعه کند تلقین   شاعر چو قصیده ای کند انشی
من بنده چو تازه کنم اندیشه   روح القدسم همی کند املی

متنبی گوید   انی و کل شاعر من البشر   شیطانه انثی و شیطانی ذکر

(تغزّل ابوحنیفه اسکافی)

آفرین باد بر آن عارض پاکیزه چو سیم — وان سر زلفین سیاه تو بدان شکل دو جیم

از سراپای توام هیچ نیاید در چشم — اگر از خوبی تو گویم یک هفته مقیم

بینی آن قامت چون سرو خرامان در خواب — که کند خرمن گل دست طبیعت بر سیم

دوستدار تو ندارد کف از وصل تو هیچ — مرد با همت را فقر عذابی است الیم

ماه و ماهی را مانی تو زروی و اندام — ماه دیده است کسی نیز مر از ماهی شیم

ماهی است که خالهای سیاه دارد

به میان دو دو رویت همی طعنه زنند — نه گل است آنکه دو روی و نه در است آنکه یتیم

گر نیارامد زلف تو عجب نبود زانک — بر جهاندش همه آن آز نیا کرنش چو نسیم

دژم و ترسان کی بودی آن چشمک تو — گر نه در دلش به آن زلفک چون زنگی بیم

زلف تو کیست که او بیم کند چشم ترا — یا کئی تو که کنی بیم کسی را تعلیم

این دلبری و جباری نکنی بار دگر — گر شهنشه بستاند نام ملک هفت اقلیم

خسرو ایران مهر عرب و شاه عجم

قصه مرجو شه و سلطان جهان ابراهیم

این قصیده بالغ بر ۴۱ بیت است که بتمام در تاریخ بیهقی ثبت است.

ونیز خواجه ابوالفضل دبیر بیهقی در ص ۶۳۳ تاریخ ناصری میگوید: «اکنون که تاریخ اینجا رسانیدم از فقیه بوحنیفه ایده الله تعالی خواستم و وی بگفت و نسخت بیکرد و بفرستاد (وکلّ خیر عنده تامن عنده) و کار این مرد برین بماند و فال من با خطا کند و اینک در مدت نزدیک از دولت خداوند سلطان ابوالمظفر ابراهیم اطال الله بقاءه و عنایت عالی چندین تربیت یافت و صلتهای گران استد و شغل اشراف ترنک بدو مفوض شد و بچشم خرد بترنگ نباید نگریست که تخت ولایت اشراف خوارزمشاه التونتاش

(قصیدهٔ استاد فقیه ابو حنیفهٔ اسکافی غزنوی)

شاه چو دل برکند ز بزم گلستان   باز آرد بچنگ مملکت آسان
وحشی چیزی است ملک و دانم از این   گر نشود هیچ گونه بسته بانسان
بند سیاست عدل است و چون بعدل ببندیش   انسی گردد همه دگر نشودش سان
گیتی که گوید نه اگر نخوری می   می خور و داد از طرب بستان بستان
شیر خورد آنکسان مخور که باغ   زو نشکیبی چو شیرخواره ز پستان
شاه چه داند که چیست خوردن و خفتن   وین همه دانند کودکان دبستان
شاه چو باشد بکار خویش بیدار   بسته عدو را برد ز باغ بزندان
ار بود دشمن و گزندش دید آسانش   زاو نشود ایمن اگرت باید دندان
از عدو آنگه حذر مکن که نشود است   وز تیغ ترس آنزمان که گشت بپیلان
تا نه نعمت ز شکر عنان دارد   تیران دانشت حشم نام زعفران
شاه چو بر خود قبای عجب کند راست   خصم ببردیش تا به بند گریبان
غره نگردد بعز پیل و عماری   هر که بدیده است ذل اشتر و پالان
مرد هنرپیشه خود نباشد ساکن   گر نه بکاری شده است گردن گردان
تا برون آنکه از ملوک دولت اسلام   هرگز چون او نبد بتازی و دهقان
نخبه از خز بداشت برتن چند آنک   برده و نابرده گشت بروی و خلقان
مردمانرا از آن فزود تعجب   کردند از وی سؤال از سبب آن
گفت ز شاهان حدیث ماند باقی   در عرب و در عجم نه توزی و کتان
شاه چو بر خز و بر نشیند و خسبد   بر تن او بس گران نماید خفتان
ملکی کانرا بورع گیری و زوبین   دادش نتوان بباب حرص و بپیکان

بیرون ز دل

چون دل لشکر ملک گناه ندارد ‌‌‌‌ درگه ایوان چنانکه درگه یزدان
کار چو پیش ایوان بود که یزدان ‌‌‌‌ خوار بخندد ز خوار کردن ایوان
گرچه بشد لشکری ز بیم قوی دل ‌‌‌‌ آخر دل گرمی بجا بدش از خوان
دار نگه مر پزشک را گه صحت ‌‌‌‌ تاش نکو دارد او بدارو و درمان
خواهی تا باشی ایمن از بد اقران ‌‌‌‌ روی ز قرآن متاب و گوی ز قرآن
زهد شهید بدین و علم بطاعت ‌‌‌‌ مجد شهید بجود و شعر بدیوان
خلق بصورت قوی و خُلق بسیرت ‌‌‌‌ دین بسیرت قوی و ملک بسلطان
شاه هنرپیشه بهر میدان مسعود ‌‌‌‌ بسته سعادت همیشه با وی پیمان
ای تو آراسته همیشه زمانه ‌‌‌‌ راست بدانسان که باغ در مه نیسان
رادی گر دعوت نبوت سازد ‌‌‌‌ به ز کف تو نیافت خواهد برهان
دست توی داری و زبان سخنگوی ‌‌‌‌ زین دو یکی داشت باز موسی عمران
دشمن تو گر بجنگ ملک تو بگرفت ‌‌‌‌ دیو گرفت از نخست تخت سلیمان
ور تو ز خصمان خویش رنجه شدی نیز ‌‌‌‌ مشتری آنگه نه رنجه گشت ز کیوان
باران کان رحمت خدای جهان است ‌‌‌‌ صاعقه گردد همی و سیلت باران
از ما بر ماست چون نگاه کنی نیک ‌‌‌‌ در تبر و در درخت و آهن و کوهان
دل چو کنی راست با سپاه در عیش ‌‌‌‌ آیدت از بحر هزار رستم دستان
شیر و نهنگ و عقاب زین خبر بد ‌‌‌‌ خیره شدند اندر آب و قعر بیابان
کس نکند اعتماد بر گره خویش ‌‌‌‌ تا نگیند آن نکوان دشمن پنهان
گر پری و آدمی دژم شد زین حال ‌‌‌‌ ناید کس را عجب ز جمله حیوان
می نخورد لاله برگ و ابر نخندد ‌‌‌‌ تا ندهی هر دو را تو زین لب فرمان

شعر گویم چو گویم ایدون گویم — کرده بر خصم همه حکمت لقمان
پیدا باشد که خود نگویم در شعر — از خط و از خال و زلف و چشم خوبان
هنگه مدح امیر گویم با طبع — پیر چه دانم که باشد اندر این جهان
هنگی هست هم در این سر چون گوی — زان بجوان شهامت پشت چوگان
جز ثنای تو دم نیارم زد زانکه — نام همی یابم که یافته ام نان
تا فلک بر همی بتابد خورشید — راست چو در آبگیر زرین نیگان
شاد همی باش و زر و سیم همی پاش — ملک همی دار و امر و نهی همی ران

روزت بادی که سرخ باشد و سر سبز
کافر گردد عدو به تیغ تو قربان

این سخن دراز گردید اما از چنین سخنان با چندان صنعت و سخن کاغذها چون مرصع بر سر نهاد و دریغ مردم فاضل که بمیرد و دیر زیاد این آزاد مرد. انتهی کلام بیهقی

و بنده از این قصاید چند شعر در هر که انتخاب کردم و ما بقی را در اینجا ثبت نمودم و بالتمام در تاریخ بیهقی ثبت است و الحق در این قصاید ابوحنیفه داد سخنوری و بلاغت داده و بعض این قصاید بیشتر پس از اطلاع از تاریخ سلطان مسعود معلوم خواهد شد والله العالم.

(اشتباه صاحب مجمع الفصحا)

عجب از صاحب مجمع الفصحاست که ابوحنیفه اسکافی صاحب قصیده مذکوره را با اسکافی مروزی یکی دانسته و از قول نظامی سمرقندی او را دبیر نوح بن منصور سامانی شمرده و حال آنکه صاحب این اشعار چنانکه از تاریخ بیهقی که معاصر اوست معلوم میشود فقیه و غزنوی بوده و در زمان سلطان مسعود هم هنوز جوان بوده است و در زمان سلطان ابراهیم غزنوی مورد التفات و ترحم شده و واقع شده است و ابداً مربوط به اسکافی دبیر نیست والله الموفق.

(مسعود رازی)

خواجه ابوالفضل دبیر بیهقی در وقایع سال ثلثمائه واربعین ۴۳۰ در ص ۶۰۱ میگوید
و امیر رضی الله عنه (سلطان مسعود بن محمود غزنوی) بجشن مهرگان نشست روز سه شنبه پنجم
ذوالحجه بسیار هدیه و نثار آوردند و شعرا را هیچ نفرمود و بر مسعود رازی خشم گرفت و او را
بهندوستان فرستاد که گفتند که او قصیده گفته است و سلطان را نصیحتها کرده در آن قصیده
و این دو بیت از آن قصیده است .

مخالفان تو موران بدند مار شدند   برآر از سر موران مار گشته دمار
مده زمانشان زین بیش و روزگار مبر   که اژدها شود ار روزگار یابد مار

این مسکین سخت نیکو نصیحتی کرد هرچند فضول بود و شعرا را با ملوک این نرسد و دیگران را
هم صلت نفرمود که در این روزگاران ابر را پای سستی گرفته بود و کم باریدی و متفرقه
میرفت و عمر بپایان آمده بود و حال مردم دنیا این است انتهی کلامه —
و هژده ۱۸ صفحه بعد از ص ۶۰۱ تاریخ ناصری نیز بیهقی میگوید و روز پنجشنبه هژدهم
ماه جمادی الاولی امیر (سلطان مسعود غزنوی) بجشن نوروز بنشست و هدیه‌ها بسیار
آورده بودند و تکلف بسیار رفت و شعر شنود از شعرا که شادکام بود در این روزگار
زمستان و فارغ دل و فترتی نیفتاد و صله فرمود و مطربان را نیز فرمود و مسعود شاعر را
شفاعت کردند ششصد دینار صله فرمود بنامه و هزار دینار رشت بره هر ماهی از
معاملات جیلم و گفت هم اکنون بباید بود انتهی کلام بیهقی رحمه الله —
و صاحب کتاب (مجمع الفصحا) که یا از این تاریخ اطلاع نداشته و گرنه جای آن
داشت که در شرح احوال مسعود رازی بیش از دو سطر ننویسد و این قضیه را در ضمن
شرح احوال این شاعر بزرگ ذکر نماید زیرا مقصود از تذکره شعرا نه تنها اطلاع از بعض
منظومات آنهاست بلکه تاریخ آنها هم اهمیت فوق العاده دارد والله الموفق —

(ابوالفضل دبیر بیهقی صاحب کتاب تاریخ ناصری)

ابوالفضل بیهقی (بیهق از قری و توابع نیشابور است) چندین مجلد کتاب تاریخ تألیف نموده است
از زمان سلطان محمود یمین الدوله غزنوی (تاریخ یمینی) تا زمان سلطان ابراهیم .
و در دیوان رسالت نزد ابونصر مشکان صاحب دیوان رسالت و تتمه نزدیک در زمان سلطان مسعود و بعد از او
شغل دبیری داشته است .
و تاریخ ناصری را که در شرح احوال سلطنت سلطان ناصر دین الله مسعود بن محمود غزنوی است در
سنه ۴۵۱ تألیف کرده است و در این وقت ۶۵ سال از سن او گذشته بعد چنانکه خودش
تصریح نموده و این تاریخ زمان سلطنت فرخ زاد است و در همان سال او فوت شد و سلطان
ابراهیم بن ناصر دین الله (مسعود غزنوی) بر تخت نشسته است . شرح احوال این بزرگ
مرد مورخ ادیب از تاریخ خوب معلوم میشود و تاریخ ناصری بر فضل او بهترین دلیل و از
هنر و فضل او بهترین یادگار است که در این ایام در دست است و تا اکنون که سنه ۱۳۴۶
هجری قمری است کسی کتابی به وسعت او تاریخی تألیف ننموده است والله اعلم .
ص ۵۱۰ تاریخ ناصری بیهقی و مسعود سلمان [illegible] و صحیفه [illegible] محمد لسته [illegible]

خواجه عمید ابوالفضل محمد بن حسین بیهقی تصریح (تاریخ بیهق) تألیف ابوالحسن
علی بن زید بیهقی متوفی در ۵۶۳ در صفحه ۴۷۰ مرده است و تولدش
چنانکه از خود تاریخ ناصری یا تاریخ آل سبکتکین معروف به تاریخ بیهقی بر میآید در سال
۳۸۶ واقع شده است – مآخذی که میتوان از روی آنها تاریخ حیات این مؤلف بزرگ را
بدست آورد گذشته از مطالب خودش عبارت است از (تاریخ بیهق) که ذکر شد و جوامع الحکایات
عوفی (متوفی در حدود ۶۳۵) و طبقات ناصری قاضی منهاج سراج در حدود ۶۵۸
و مجمع الانساب محمد بن علی شبانکاره ای (۷۳۳) – تاریخ حافظ ابرو (۸۲۹–۸۳۰)
و مجمل فصیحی خوافی (۸۴۵) و آثار الوزراء عقیلی (۸۳۳) [illegible]

از مقدمهٔ احوال و آثار ابوالفضل بیهقی [illegible] ج ۵ [illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

ترجمه و تفسیر بعض لغات و اصطلاحات که در تاریخ بیهقی استعمال شده است

خوازه — خیمه‌ها و قبه‌ها که در جشنها بر پا کنند و در این زمان طاق نصرت گویند.

مُشرِف — جاسوس و ناظر و دیوان اشراف یعنی وزارت جاسوسی و بستگی به امور خارجه

قراچول

گوزکانان — ولایتی است در کنار نهر جیحون

شارستان — شهر

مرتبه دار — صاحب منصب

خیلتاشی — نوکرها و غلامان

مقرعه — تازیانه

انها — راپورت دادن

کوتوال — دژبان و داروغه قلعه

عارض — وزیر جنگ

گسیل کردن — روانه کردن

دیوان عرض — وزارت جنگ

زرادخانه — جایی که اسلحه سازند

صاحب برید — رئیس قاصدها و اداره پستی

رواتب — مستمریات

تضریب — دسیسه کاری

بسیچ — ساختگی کار و آماده شدن

ملطفه — مکتوب دوستانه

در دبیری پیدا گونه بود — یعنی هنوز تسلط و اشتهاری نداشته بود

حاجب — دربان

نابوده می‌بود — مترود بوده

معما نبشتن — رمز نوشتن

هریوه — زر خالص

خالی کردن — خلوت کردن

نیم ترگ — نوعی از خیمه کوچک دیگر

تتق زدن — با جواهر آیین و بازار گرم کنند

آذین — زینت دکان

نیم ترک — نوعی از خیمه کوچک

سره — تمام و کامل چنانکه گویند زر سره یعنی تمام عیار و زر ناسره یعنی ناتمام عیار

نورشید سامان یافت محضر استشهاد

نالان ناخوش پژمرده شیخ

مخمور اسم شهری است در کنار دریای روم و در اینجا از اطوار و فرنهای نیکو باشد که در مخموری کرده

دستش جامه منسوب بدانجاست به عرف قدیم

کشف و منسوب آن جرسی است قطره رع را گرفته

دیلمار شباع و اوشنده لباس هالیتن که مخصوص اوزخب است

خانی منسوب بخانه است یعنی خویشاوند

پیکان چیزه داب

پذیره استقبال دندان کردن تهدید کردن و تیره کردن دل

نژکیدن زیر لب از خشم کش کش چیز خیز به سبب و بی علت و بیهوده

نشسته طعمه برای شکاری جایزه نثر برای کسی برابر (و البجر) همین اثر است

بهارگاه وقت بهار گروزیان مخنث مرد و زن

سگالشت اظهار دشمنی به شهر آسیا برد دیر آسیا برد

سمج سطح غاری که در زیر زمین باشد خواه زندان باشد و خواه سردابه و نقب

بن دندان ته دل کنایه از اطاعت شهره مخفی

سرتله خم و کوزه آواز شبیچه برای کوشش حاصل و بزمان دیر

خیس غار سبزی آنگه در ولایات گرمسیر برخانه ی چوبی نهند و بر آن آب پاشند تا هوا خنک شود

خشت گرز چهار پهلو تاج تبرزین

آچار ترشی و مربّا نخم نخم شلابشل

گامه گنگ و اُرتق مزّتا ازاری لباسی که برای محافظت از باران پوشند

قدید گوشت خشکانیده که از شرباره و دیگ تهیه کنند و در زمستان از آنها خوراکهای مخصوص سازند

گرنگاه هر دو زن بزنگاه میان روز که هنگام گرم است هرغم سلق ریاحین

نبیسه نواده (امیر خسرو کوید ۴ صفحه ۲ او هینی نمایست که در اصل نخای را نبیسه است)

مرضعه قرارداد و بیانی گفتست در لغت امروزی هم اطلاق میشود

ورق دراهم مضروبه دیوان عرض وزارت جنگ و لشکر نویسی

لهوری سبزه پرچین گذشتن گزردیدن

پگاه صبح زود چخیدن ستیزه کردن

گلبه سرپوش خسر پدر زن

تنگره تخته و ... دیوار کاری شکره و شکره مرغ شکاری

لاکسته پوخشته نوعی از آش است دینه دیروز

نازختن نازغش گشاده آزاد

کنج طاقچه بر برج دمادم بعضی هر دوال ترا دشقاب

شاریک ها جامه لطیف و نازک همگنان نیز ابیه بیت ۲۵۸ همه با ماهان دمال گشته

نهفتن حشبه پناهگاهی یافته آغاز گل و لای

انبره زده قلعت قلعه فرو ریخته و برافتاده کیا هر درب بلکه بیشتر بهتر است

طرآدها نیزه های کوچک شبرق برق دماهچه برق این زمان ... بیچه بند

ترویحه — نمازی است که اهل سنت در شبهای رمضان کنند در حدود بیست رکعت دوگانه دوگانه و در هر چهار رکعت اندکی استراحت کنند و در این فرصت تسبیح و تهلیل گویند .

حشرت — جمع کردن شکاریست و طریقش آنست که جمعی از شکارچیان از هر طرف نخجیران را برمانند تا بدان طرف که خواهند و در آنجا کمانداران کمین گشته‌اند و آنها را شکار کنند .

سنبوسه	نان روغنی شیرین	شغا	شیردان
نیم لنگ	غلاف کمان	کاسه پیل	نوعی از نقاره
پستان	چراغهائیکه از شیر آهن تیغ برند	اجری	بکسر همزه و یاء اماله مجهول وظیفه و راتبه

(اسکدار خوار نام بدیوان او نهند حلقه برافکنده و بر در زده)

اسکدار — این لغت را در کتب قدیمه لغت فارسی بمعنی قاصدی کرده‌اند که بجهت وی در هر منزل اسب گذارند تا بشتاب هرچه تمامتر بمنزل مقصود رسد . و در برهان قاطع گوید (پیادگان همین نوع را نیز گویند که در هر چند قدم کسی نشسته باشد و خط و کتابت را پیاده اول بدوم و دوم بسوم دهد تا بمقصود برسد) . و تصور میکنم که در کتاب بیهقی مقصود از این لفظ معنی اخیر است و اسکدار در اصطلاح امروزی چاپار یا پست باشد چنانکه گویند آنرا به پست برده‌اند و مراد بیهقی از این لفظ همین است نه آنکه مراد قاصد باشد زیرا اسکدار را اغلب در مقابل برید که بمعنی قاصد است ذکر میکند و محشی کتاب مزبور (جناب ادیب پیشاوری) همان معنی اول گرفته است .

وشاید مراد از (حلقه برافکندن و بر در زدن) این باشد که میگویند (بسیم و سرب کرد) (یا مهر و موم کرد) و آن چنان بوده است که کاغذ را چند جای مهر و موم میزده‌اند و حلقه‌ئی بر آن افکنده‌اند برای آنکه مطالب سری آنرا کسی نخواند و از آنها مطلع نگردد و این علامت اهمیت مطالب آن بوده است . و برای [illegible] این جبهه

ص ۵

لازم است که از چند جای کتاب عین عبارت بیهقی نقل شود — از چاپ طهران تحشیه کرده‌ی سید احمد ادیب پیشاوری و [illegible] الملک

ص ۳۲۳ اسکدار خوارزم به لولان آورده بودند حلقه برافگنده و بر در زده.

ص ۴۰۶ من نامه نبشتم و آن را بخط خویش استوار کرده و خریطه کردند در اسکدار گوزگانان نهادند و حلقه برافگنده و بر در زده و گسیل کردند.

ص ۵۵۳ سواری در رسید از سواران که بر راه غور ایستانیده بودند و اسکداری داشت حلقه برافگنده و بر در زده بخط بوالفتح حاتمی نایب برید هرات است دو ملطفه آنرا بسته و کشت دو یکی خریطه هم بر در زده و آنرا بگشادم یکی را نفضل بخوانده و از حال لشکر نه در نوشت و گشت تا در خریطه کردند و مهر اسکدار نهادند.

ص ۶۴۷ اسکداری رسید از دربند شکور حلقه برافگنده چند جای بر در زده آنرا بگشادم.

از عبارات فوق معلوم میشود که اسکدار (در اصطلاح بیهقی) (ظاهراً) همان کاغذ مخصوص پستی است که یک یا چند جای آنرا مهر و موم کرده حلقه سیمینی (یا چیزی) بآن می‌پیچیده‌اند یا مانند حلقه گوشی بیکطرف یا چند طرف آن تعبیه کرده بوده‌اند (الله اعلم)

خریطه کیسه ایست که قاصدان در آن مکتوبها نهند — درج نامه در لف مکتوب

در این کار نه قدحی بوده است نه خود از شغل عوانان است که وقت تبری از کاری گویند (لا ناقتی فیها و لا جمل)

افروشه‌خانان — کنایه از دروغ است — و افروشه در لغت حلوائیست از آرد و روغن و خرما

پیشین وقت ظهر — دیگر هنگام نماز عصر

تطهیر ختنه کردن — عقابین آلتی است که مجرم را بر آن بندند و تازیانه زنند و چون بر بالای آن صورت عقاب کرده بودند بدین سبب آن را عقابین گفته‌اند

و در فارسی (بوهیمین) و گویند از (بوهم) آمده اند و انگلیسی (ژیپسی) و گویند این طایفه از
ساحل [illegible] مصر هستند — و در لاتین‌ها (کرد) — اسپانیول‌ها (جیتانوس) [illegible] — ۶-۷ (اوراق) [illegible]
و مجارها (زنجی) [illegible] و ارمنی‌ها (زنگی) و [illegible] (چنگانه) [illegible] (چنگنه) [illegible]

ص ۶

کرانکنه — گرد ندارد — هیچگاه شایسته نیست — پالهنگی اشیعه بدان جیب را (کتیق) کنند و لیکن باید که هر جا خواهند

و دوختن و [illegible] هم برابری نکنند

فذلک — حاصل — تنگر — مردمان صاحب ثروت را گویند در لغت هند

داراث — کرّه و فرو بردن و بر آوردن — رکوه — کوزه آب خوردنی

طبطاب — تخته گوی بازی — مکس — باج و خراج — جمع آن (مکوس)

جتّ — طایفه از هنود که اکنون مسلمانند — شطوی — ضرب نسیج نهری است از خاک مصر که در آن
جامه‌های نیکو می‌بافته‌اند چنانکه گویند (ملبس شطوی) و گستر همین شوشتر امروزی است و در آنجا
هم جامه‌های خوب بافته می‌شده است و در کتب قدیم ذکر آن را دیده است.

لجّه یا الجار — مردمانی را گویند که جیره خوار بوده برای مدافعه خصم کما پیش سلطان وقت قیام می‌کرده‌اند

نابرسان — نیمرس و غیر منتظر — بلشک — کباب

کرازه — تخم شیر و — ص ۵۱۱ — و خایه و کرازه و آنچه لازم روزبهکان است
حلق را از رشته و برگان روده می‌کردند شاید رشته را خضاب مخشی کرخته نوشته است
و بعضی نانی است که خمیر آنرا با آب پیاز کنند — و برکان جمع بره است — طریق روده کردن
چنان بوده است که بعد از کشتن در آب گرم انداخته و موی و پشم آن را کنده بعد از آن کباب
می‌کرده‌اند و در عرب این قسم از کباب را (سمیط) گویند.

علی طریق الاستلات — یعنی چنان خورده شنید که در خلاف چیزی پا به گذارند

بروالا — بر اشطام — نهانگاه جای — کمینگاه صیادان

زاستر — مخفف زاانسوتر است — جهانیت — فراهم جمع کردن

کنده کردند — خنده قهقهه کنند — مانده شدن — خسته شدن

وگاهی جهت الطلاق کنند بر اشخاصی که در عراق (کولی) یا (غربال بند) گویند و عشیره‌های (کاولی) [illegible] — [illegible] مشت — و ترکیه (قراچی)، و افغانیه (لولی) و در سیستان (قرشمال)

یونانیها (لادی) و سوئدیها (لفت) [illegible] گدا و مجارها (فاراه یک) [illegible] و عربها و
لهستانیها (ازگن) که مصحف (اجکامث) است و [illegible] (سوزمانی) دلگاوباز) و ژاپنیها
(کیلانی) — و عرب [illegible] (زط) است — وقتی از خود شان بپرسی که کیانی همه میگویند (سنه)

ت ۷

(نشین اسیندی) [illegible]

گرد کردن	فراهم کردن	عنج	حرص کرجیک
گردوسی	دسته از کوان (کتیبه)	پیل پا	نوعی از قدح و نام چوبه است
نهاد داده	هدیه برای یکدیگر فرستادن		

(تاکنون آنچه از لغات تاریخ بیهقی ضبط شد اغلب آنها را جناب محشی)
(آقا سید احمد ادیب پیشاوری خلّده الله متعرض شده‌اند و بعد از این عکس است)

درنی سیاه	وارد شده	وزیر	رئیس الوزرا
دیوان وزارت	کابینه ریاست وزرا	دیوان رسالت	دارالانشاء و دفتر مخصوص سلطنت
کدخدا	پیشکار	انگشتری او را بیشمرد	جاسوسی میکرد
دندان نمودن	خشم کردن	مالیدن	تنبیه و تنبیه کردن
نشاندن با توقف کردن	حبس و توقیف	نشاط رش کرد	هوای کوچ کردن نمود
فرمان یافت	وفات یافت	رکوکار	رئیس قاصدخانه
کدنامه	عنوان مکتوب	وکیل در اثبات حشم ص ۴۰۴	بتعجیل روانه کردم
بیگاه کرده شما بوده ص ۴۰۴	آنچه از وقت گذشته بود	توقیع	امضا
او را برکشید	رتبه او را بالا برد	سالار تهنیت و شادان	نوازش
نعمه سیاه	تعظیم و سلام دادن	خایه	تخم مرغ
خوان سلاح شما	هدیه شما	زبان دادن	قول دادن
دبه به یادوم	نوعی از نقاره	جامه افکندن	فرش گسترانیدن

ص ۸

سقط	سبعه جواهر	یله کرد	رها کرد
چاشتگاه فراخ	چند ساعت قبل از ظهر یا بعد از آن	توفیر	جمعکردن مال
دل من پر زحیر است	در التهاب است	دشخوار	دشوار
بطر قد	تیز کد	مقدم سپاه	سرگروه و پیشرو
دست و پای مرده	مضطرب شد	همباز	قرین و کفو
مثال داد	فرمان نوشت و داد	چربک	فریب
بسیج کرد یا بسیجید	بسیج و طلب کرد	حاجبی را بی خواهم ماند	یعنی بی خواهم گذاشت

وهمچنین در قصه عمرو بن لیث ص ۴۸۳ پسر را بی ماند .

دکان ۵۶۲	سکو	استاخی میکرد	گستاخی میکرد
حال بیآرد	تارض میکند	ناحفاظ	بی ناموس
بیگاه	وقت شام و دیر وقت	مواضعت	قرارداد و گفتگو است

دارافزین ص ۵۵۱ تکیه گاه مانند ستون و نجر و امثال آنها .

دوات دار پیشه‌ییست از ادارات دفتر دار .

لختی تمشت دبار رخان گلنار شما نی کرفت ص ۴۱۸ یعنی خطش تازه پیدا شد

ملحم کو نوعی از جامه ابریشه دار سهله عقاب ص ۴۲۴ سهله پرستی است که

میرشکاران بدست کرده چرخ و باز و شاهین در شکار نگاه دارند .

روزگار گرفت	ایام میگذشت	والی حرس	پاسبان و زندانبان

جریده عرض دفتر قشون که اسامی عسکر در آنجا ضبط است .

ص ۹

ناجم ص ۴۲۲ ناخاسته دردم رفتن ص ۵۸۲ تعاقب نمودن

کمین گشاده از سنگر بیرون جسته تکلفات تشریفات

کمیت بیرون آورد ۵۲۰ مطلب مکتوب را بیرون زد و عنوانش را اسقاط نمود

ناوی دِه ص ۵۱۶ دِه ناو — و ناو بمعنی جهاز کوچک است

غرچه ۵۶۷ نامرد و احمق روزگار شد محال کشید

خالی کرد خلوت کرد سه پنج ۵۱۵ چراگاه جانوران

عِظامی و عِصامی ص ۴۱۵ مأخوذ از مثل عربی است که میگویند کُن عصامیاً و

لا تکن عظامیاً و مراد ایشان از این مثل قول شاعر است نفسُ عصامٍ سوّدت عصاماً +

وعلّمته الکرّ والاقداما — و عجب از جناب ادیب المحشی که شرح این دو کلمه را در حاشیه کتاب متعرض نشده اند با

وجود آن تضلعی که در لغت عرب دارند — غلط [illegible] از خود [illegible] [illegible]

نوبت — نقاره نوبتی — نقاره زن و در زمان اسکندر رسم نوبت بود و

بعد از آن چهار نوبت شد و در زمان سلطان سنجر سلجوقی پنج نوبت شد —

روز فراخ — نزدیک بطلوع آفتاب دندان مزد چیزی که بعد از ضیافت نقود اهل [illegible]

رکابدار — جلودار خرگشته ۶۱۸ خیمه — نوعی از جوشن

شب چهارم — شب بی چراغ باصطلاح اطباء شرف ناظر و جاسوس معنی نمیکند و گوید اشرف اوقات

که بمعنی نظارت او قاف است [illegible] شاهره اجرت و شهریه

شتر سطر خطی که سطور آن نزدیک بهم و پیچیده باشد که در قدیم نوشتن اینگونه خط رسم بوده است

کشتی تنگ دیرتوش طراز مکمل طاس جف جامه دلیل ناامید از کار خ

دیوان مظالم　　وزارت عدلیه　　حاجب　　دربان

نقابت　　نقیب بزرگ علویان و سادات است　　کتاره　　حربهٔ هندی

برد ابرد　　دور باش　　دراعه　　لباس است مخصوص علما و قضاه

شبیه شنبل که امروز معمول است در لفظ ....

طیلسان　　نوعی از جبه و پوشش　　قضاه و مزکیان　　مزکیان و معدلان

اشخاصی بوده‌اند که در مجلس قضاوت برای جرح و تعدیل و مانند آنها حاضر میشده‌اند .

سر پوشیدا ص ۲۳۵ و ص ۲۳۶　　ستره و گندره .

بزرگان　　تخم تبرلات و پسته و بادام و امثال آنها　　برنشانید او ۲۵۳ در حق او

گونه ۲۵۴　　خیر و مخنث　　شل ص ۴۴۱　　نیزه ای کوچک است که

چند تای آن را در دست گیرند و یک یک بجانب دشمن اندازند .　　شهم　　شجاع

ص ۴۴۳　　و برا فخار تکین گنبدی تر شک مجردی بود .

میانه کردند ۴۴۸　　گوشه گرفتند و کنار نشستند　　تواسیه　　اضطراب و بی آرامی

گنبها ص ۴۴۹　　شاید این کلمه جمع گنبذ بر وزن اکرب باشد بمعنی علفی که

از آن زنبیلها بافند و بعضی زنبیلها با قند محکم هم آنها است والله اعلم .

پذیره　　استقبال　　اسبان فرود ۴۵۴ — در نسخه طبع طهران بصورت ....

در سرای در ده میاوری جراحی داشتم و غبار روباه سرخ و بارانی و دیگر چیزها ص ۵۵۶ سطر ۲

شاید اصول میازره ... جمع میزر ، میزر بمعنی ازار باشد (؟)

ص ۱۱

ص ۳۴۶ سطر ۵ قبل آخر باید خوانا و معلوم شود -

هژه ص ۴۵۹ بالغز درماند ۴۴۳ ساکت شد و تامل بسیار کرد

بیجهار تا کیش ص ۴۶۶ شاید این کلمه کیش باشد که جامهٔ کتانی است و ترکش تیردان و تحریف نسّاخ این کلمه را آشفته ساخته است والله العالم -

الخوخ اشتفی ۴۷۱ -

تنوره تلعت ص ۴۷۳ شاید ماخوذ از تنوره باشد که در آسیا استعمال شود و آن گودی باشد که در پهلوی آسیا سازند تا آب از آنجا بر پره‌های آسیا خورده آسیا بگردش افتد والله اعلم -

امیرازاغ بدو کالی رفت ص ۵۰۶ شاید لغت ارگانی معرب بدو گانه باشد که نماز صبح است و ارگان محل نماز و صفه ایست مخصوص این عمل والله العالم -

گذاره کند ۵۰۴ سطر ۱۰ گذر کند -

جوبها و جوی با اندازه ص ۳۴۰ جو بر وزن در زمین شکافته -

سکالها ص ۵۱۳ سکال در لغت بمعنی چهار است و چهار بر وزن نگار چیزی باشد که از پشم و ریسمان بافند و دست و پای اسب و اشتر چموش را بدان ببندند -

مخنفه ص ۵۲۰ - المخنقة - القلادة - (صحاح اللغة)

دراجه و طلیعه ص ۶۳۲ با عدد سطر ۹ {-

بنا کلمه ص ۶۴۷ سطر ۷ {-

هریسه ۶۵۵ گندم با پلیته بتو برگیر ۶۷۵ سطر ۳

پلیته در لغت بمعنی فتیله است و شاید این جمله کنایت از شدت شد با چنانکه امروز هم گویند

در جنابش ؟ شده از در جانبانش ؟ با معنی مستحفظ
و محافظ جان بروم
؟؟
ونظیر این لفظ :
(جاندار) است بمعنی
سپاهی و مستحفظ
وشحنه و فرا[illegible]
ص ۱۲ سوران و
امثال آنها که در کتب
قدیمه مانند [illegible]
آمده است . ۱۵۸

مثلاً (فلانکس این کار را نتیجه اش میگذارد) یعنی باعث شدت آن میشود [illegible]

گرگ آشتی ۶۷۹ سطر ۶ صلح نفاق و مکر و حیله .

جنایتبان کلاشته ص ۶۱۵

خضرا ص ۴۲۴ ایران لند - و از بعض شنیده ام که در قدیم قمری و کاغذها
منبع زنگارنگ می گفته اند و هر کدام را بنام رنگ میخوانده اند مثل قمر (حمراء) (خضراء)
و (بیضاء) - و از کسی شنیده ام که این کلمه را بمعنی (سبزه میدان) ترجمه کرد
و (سبزه میدان) جائی است در تهران که سابقاً میدان توپخانه و بعد لاله زار و فعلاً
وضعش تغییر کرده و مشاوره و دکاکین [illegible] دارد

در تاریخ ناصری ابوالفضل دبیر بیهقی در ص ۲۷۶ چاپ طهران محشی بکوشش سید احمد ادیب پیشاوری
و تصدی آقای معاون الملک در روز جشن مهرگان در خدمت (سلطان مسعود) غزنوی
میگوید: (امیر شعرائی را که بیگانه‌تر بودند بیست هزار درم فرمود و علوی زینبی را پنجاه هزار
درم بر پیلی بخانهٔ وی بردند و عنصری را هزار دینار دادند) و بعد از چند سطر میگوید که (در این
روزگار که تاریخ اینجا رسانیده بودم مرا صحبت افتاد با استاد (ابوحنیفه اسکافی) و شنوده
بودم فضل و ادب و علم وی گفتی بسیار اما چون ویرا بدیدم این بیت متنبی را که گفته است
معنی نیکوتر دانستم بیت: واستکبر الاخبار قبل لقائه فلما التقینا صغر الخبر الخبر و در
میان مذاکره ویرا گفتم هرچند تو در روزگار سلطانان گذشته نبودی که شعر تو شنیدندی
وصلت دادندی مرترا اکنون از چاکران بودی اکنون قصیده بباید گفت و آن گذشته را
بشعر تازه کرد تا تاریخ بدان آراسته گردد وی این قصیده بگفت و نزدیک من فرستاد
و چون کسی پادشاهی گذشته را چنین شعر داند گفت اگر پادشاهی بروی اقبال کند و شعر خواهد
وی سخن را بکدام درجه رساند و امروز که این دیده چنین شهر بیکجای نشان نمیدهند با آبادانی و
مردم بسیار و ایمنی در انصاف سلطان عادل مهربان که همیشه این پادشاه و مردم شهر باد
اما بازار فضل و ادب و شعر کاسد گونه است و خداوندان این صنایع محروم چون در اول
تاریخ فصلی دراز بیاوردم در مدح غزنین این حضرت بزرگوار که پاینده باد و مردم آن
واجب دارم و فریضه بینم که کسانی که از این شهر باشند و در ایشان فضلی باشد ذکر ایشان
بیاوردن خاصه مردی چون (ابوحنیفه) که کمتر فضل وی شعر است و بی اجری و مشاهره
درس ادب و علم دارد و مردمان را رایگان علم آموزد و پس از این بر فضل وی

اعتماد خواهم کرد تا آنچه مرا بباید از اشعار که درخور تاریخ باشد بخواهم و اینک برا[ث]ر این قصیده که خواسته ترا نوشته ام تا بران واقف شده اید .

«قصیده ابوحنیفه اسکافی»

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بران امید که بر خاک پایت بنهم سر
که بر چرخ برین [illegible] بسال و ماه [illegible]

[illegible] تیغ تو [illegible]
[illegible] و ز [illegible] رواد

اگر [illegible] کوی [illegible] برات
[illegible] جهان [illegible] غافل

لشکر [illegible] درگاه [illegible]
در [illegible] که [illegible] جوان [illegible]

جهان زمان که [illegible]
در [illegible]

زمین [illegible]
[illegible] دلنواز

[illegible]
[illegible] برداد

ساکن زبان [illegible]
که [illegible] دل [illegible]

اگر [illegible] رقم [illegible]
که [illegible] طرف [illegible]

[illegible] لطف
دل [illegible] بهر [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible] جام [illegible]
[illegible]

نگارخانه [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] برداد

[illegible]
[illegible] لاله

بسان گره بپای و لبان لاله کند
لبان چو غنچه نثار و لبان ابر بهار

(احوال [illegible]) [illegible]
[illegible] قصیده [illegible]

[illegible] این قصیده [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

و نیز ابوالفضل دبیر بیهقی در ص ۳۸۷ از کتاب تاریخ ناصری (مسعود بن محمود غزنوی) میگوید و من در مطالعت این کتاب تاریخ از فقیه بوحنیفه الکافی درخواستم تا قصیده گفت بگذشته شدن سلطان محمود و آمدن امیر محمد بر تخت و ملک گرفتن امیر مسعود و بنوبت بگفت و فالی زده بودم که چون گفته آید صلت و شاهره این چنین قصیدها گفته آید اگر پادشاهی بوی اقبال کند بوحنیفه سخن بچه جایگاه رساند الفال حق آنچه بدل گذشته بود برآن قلم رفته بود چون تخت ملک بخداوند سلطان معظم ابراهیم رسید و خط بوحنیفه چند کتاب دیده بود و خط و لفظ او را بپسندیده و فال خلاص گرفته چون بتخت ملک رسید از بوحنیفه پرسید و شعر خواست و قصیده گفت و صلت یافت و بر اثر آن قصیده دیگر درخواست و شاعران دیگر را که از ایشان سالها تربیت و بازجست و صلت نابوده بودند صلت یافتند بوحنیفه منظور گشت و قصیده‌ای غرا گفت یکی از آن این است

(قصیدهٔ ابوحنیفه اسکافی)

صد هزار آفرین رب علیم
باد بر ابر رحمت ابراهیم

که چو ابر است روز بار کریم
در صدف دیده نامه در یتیم

ملکا خسروا خداوندا
بر کسی کز بهشت بود نعیم

آفتاب بزرگ هشت اقلیم
که بجود و لشکر [illegible] جلال قدیم

یک دو بیت [illegible]
[illegible]

پادشاه بر فتح کرد [illegible]
چون زند [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

عندلیب هنر [illegible]
[illegible]

سر تو سبز باد و روی تو سرخ
آنکه بد خواهدت در عذاب الیم

این قصیده بالغ بر ۳۶ بیت است که بیهقی ایراد کرده و منهم مختصر بر همین مقدار اکتفا کردم

بسم الله الرحمن الرحیم رب انعمت فزد

ترجمه قصاید معلقه از این بنده قلیل البضاعه
جلال الدین همایی شیرازی اصفهانی ابن طرب بن هما شیرازی
غفر الله لی ولهما کتبه محمد قاسم الهمایی

قفا نبک الخ — فتوضح فالمقراة الخ ..

یعنی توقف کن تا گریه کنیم از تذکر محبوب و آن منزلی که در منقطع ریگزار است میان این مواضع چهارگانه دخول حومل توضح و مقراة و آثار این دیار و مواضع بواسطه رفت و آمد بادهای جنوب و شمال محو نگشته و از میان نرفته است (نسجت الریح آثار الدیار غیرتها — و نسجت الریح الربع اذا تعاورته ریحان طولا وعرضا لان الناسج یعترض النسیجة فیلحم ما اطال من السدی).

ترى بعر الآرام الخ او الآرام

یعنی می‌بینی پشک و بعرهای آهوان یا گوسفندان سفید را در عرصه‌ها و جاهای این مواضع مثل دانه‌های فلفل (مراد تغیر آثار و آبادانی است). (الرئم الخالص من الظباء و قیل هو ولد الظبی)

كأني غداة البين الخ

یعنی مرا می‌پنداری که در صبح روز جدائی یاران روزی که دوستان بار سفر بستند مانند شخصی هستم که حنظل سرواغ می‌کند (پوست می‌کند) (بواسطه آن حرارتی که حنظل دارد چشم‌ها از کسی که آن را سرواغ میکند و یا پوست می‌کند از چشمهاش آب جاری میشود). سمرات جمع سمره است بمعنی درخت خاردار.

وقوفا بها صحبی الخ

یعنی در حالتی که اصحاب من مطیهای خودشان را در آن مواضع بر من نگاه داشته میگفتند که از غصه و اندوه هلاک مشو و صبر را پیشه خود بساز (صحب جمع صاحب است مثل رکب و راکب و فاعل وقوفا است و وقوف جمع واقف است مثل قعود جمع قاعد و رکوع جمع راکع و مطیهم مفعول است برای وقوفا و معنی [illegible] مررت برجل حسان قدیر).

وان شفائی عبرة الخ یعنی شفای من اشک جاری است و آیا اعتمادی (بر آثار) بر آثار منهدمه هست (این بیت با هم نعت رکعتها تناقضی ندارد زیرا این گونه از تکلفات [illegible])

کدأبك من ام الحویرث الخ   وفی روایة کدینك   (والدین هیهنا بمعنی العادة) .

یعنی مثل عادت تو از ام الحویرث قبل ازاین معشوقه کنونی و همسایه او ام رباب بموضع ماسل (ام الحویرث هریره ام الحارث کلبی است — و بعضی گویند ، زن حجر پدر امرؤالقیس است و علت طرد امرؤالقیس همین معاشقه بوده است) ، و کاف کدأبك ممکن است بچند جز متعلق باشد قفا نبك و ان شفائی و بعضی میگویند که بمعنی اجملتکما و عادتك فی هذه العشیقة کعادتك من هاتین المرأتین .

اذا قامتا تضوع الخ

یعنی وقتی که ام حویرث و ام رباب بر میخیزند بوی مشک از آنها متضوع و منتشر میشود مانند آنکه باد صبا بوی قرنفل آورده باشد (نسیم الصبا منصوب است و جانشین مصدر محذوف است که تضوع الصبا بوده است — و بر یک تقدیر قائم مقام نعت مصدر محذوف است که در تقدیر چنین میشود تضوعاً مثل نسیم الصبا) .

ففاضت دموع العین الخ

یعنی جاری شد اشکهای چشم من از دوری و فراق شدید بر گلوی من حتی آنکه بند شمشیر مرا هم تر کرد .

الا رب یوم الخ

بسا روز صالح از این زنها و عیش ناعم از وصال آن برای تو (خطاب بنفس است) و بخصوص روز دارة جلجل (اسم گودالی است) .

ویوم عقرت الخ

و روزی که پی کردم از برای دختران باکره مطیه خود را و تعجب است از رحل آن مطیه که بین شترهای دختران حمل شده بود (ویوم معطوف است بر یوم و لاسیما یوم و لکن چون مضاف به فعل مبنی شده است مبنی بر فتح استعمال شده بمعنی الحال است — و ممکن است که مفعول فیه شده باشد بفعل اذکر محذوف)

ایضاح — امرء القیس در این قصیده اشاره به یک واقعه میکند که بین او و دختر عمش
عنیزه واقع شده و شرح آن حکایت این است که چنانکه امرء القیس نسبت به دختر عمش (عنیزه) اظهار
عشق مینموده و هیچوقت اسباب مرحمت برای آنها فراهم نشده است تا آنکه روزی تمام
قبیله کوچ می کنند مردها از جلو و زنها از عقب — در این موقع امرء القیس وقت را غنیمت
دانسته خود را از قافله عقب می اندازد و در یک جائی پنهان میشود تا آنکه یکدسته از زنها
و دختران که (عنیزه هم در آنها بوده است) باو نزدیک میشوند و برای تبرید بدن در (دارة جلجل) غدیر آبی تمام
آنها عریان میشوند و در آب میروند در این حال امرء القیس از مخفیه بیرون می آید
و بکنار سر آب حاضر میشود و لباسهای دختران را با تمام جمع کرده روی آنها می نشیند
و آنها را تکلیف می کند که عریان از آب خارج شوند تا آنکه لباس هر یک را بدهد
دختران هم هر چه امتناع میکنند سودی نمی بخشد و با ملاحظه به اینکه طول مکث در آب و دیر شدن
وقت رحلت لا علاج یک یک از آب خارج میشوند و لباس خودشان را میگیرند تا نوبت
به عنیزه میرسد که مقصود اصلی بوده است این دختر آخرین کسی است که از آب خارج میشود
پس از امتناع بسیار و امرء القیس هم تماشای تمام اعضای معشوقه خود را نموده لباسهای او را هم
رد می کند ثانیاً از این قضیه چونکه دخترها اظهار گرسنگی می کنند امرء القیس شتر خود را نحر نموده
دختران هم هیزم جمع می کنند و شتر را کباب کرده بقدر حاجت میخورند سپس رحل امرء القیس را
دخترها مابین خودشان قسمت می کنند و چونکه خود امرء القیس پیاده مانده بود است پهلوی معشوقه
خود (عنیزه) با اصرار بسیار در هودج می نشیند و در ضمن راه با معشوقه خود معاشقه می کند
و سپس از هودج خارج شده او را می بوسد و می بوید تا آنکه بمنزل میرسند .

<u>فظلّ العذاری الخ</u> — یعنی دختران آن گوشتهای کباب شده شتر را از دیگ بر می گرفتند و همچنین ترامی کردند به آن شحمی که مانند ریشه های حریر تابدار بود الخ .

<u>ویوم دخلت الخ</u> — یعنی و روزی که داخل شدم در هودج عنیزه و او بمن گفت که ایوای بر تو مرا پیاده می کنی (یعنی اشترم را هم عقر می کنی و مرا پیاده می نمائی)

قال ابن الاثیر فی النهایه — اصل العقر ضرب قوائم البعیر او الشاة بالسیف و هو قائم ثم اتسع فیه حتی استعمل فی القتل والهلاک — و تقول عقرت به اذا قتلت مرکوبه وجعلته راجلاً .

<u>تقول وقد مال الخ</u> یعنی می گفت در حالتی که کجاوه ما را کج و واژگون می کرد که ای امرؤالقیس ناقه مرا مجروح کردی از آن فرود بیا (تقول عقرت بعیری ای ادبرت ظهره — مجروح کردی پشت آن را) .

<u>فقلت لها الخ</u> یعنی پس باو گفتم که ای معشوقه من سیر کن و عنان اشتر را سست نهاده و مرا از میوه وصال خودت که بنوبت بمن رسیده یا مرا مشغول داشته است ممنوع مکن .
(المعلل الملهی من قولک علّلت الصبی بفاکهة ای الهیته بها — و قد ورد فی الشعر بفتح اللام و کسرها) .

<u>فمثلک حبلی</u> — یعنی چه بسیار زنهای آبستن که با آنها راه پیدا کردم و زنهای مرضع را و آنها را از بچه‌های یک ساله که صاحب تمیمه و تعویذ بودند باز داشتم .

<u>اذا ما بکی الخ</u> — یعنی وقتی که گریه می کرد از دنبال آن زن شیرده بچه شیرخوار او آن زن نصف خودش را متوجه به طفل خود میکرد و نصفش در زیر من بود که مشغول نمی شد (مراد از شق عمل ناشایسته نیست بلکه مراد شق آنرا بتمامی متوجه آن زن مرضع بشدت علاقه به طفلش پیدا و داشته است) .

<u>ویوما علی ظهر الکثیب الخ</u> — یعنی معشوقه یکروز متعذر شده و سخت گرفت بر من و آلت یعنی سوگند و قسم یاد کرد یک قسمی که استثنا نداشت (لم تحلل) مراد آنست که سوگند خورد که با من مهاجرت نماید و دیگر مرا نه بیند .

افاطم مهلاً — ای فاطمه بگذار و ترک کن بعض این کرشمه‌ها را و اگر قصد جدائی کرده‌ای نیکو نما کن
(بعضی در این بیت مفعول دع است که مهلاً نایب مناب اوست) — و فاطمه را بعضی میگویند که اسم
عنیزه است — (قال ابن الکلبی فاطمة هی ابنة عبید بن ثعلبة بن عامر و عامر هو الاجدار بن عوف
و انما سمی الاجدار لجدرة کانت فی عنقه) .

وان کنت قد ساءتک منی — و اگر ترا از بعض اخلاق من بد آمده است پس بیرون بکش جامه‌های
خودت از جامه‌های من تا بیرون بیاید (مراد این است که من بر محبت تو باقی نیستم از من جدائی
کن — و تنسل ممکن است که ثلاثی مجرد باشد از نسل الثوب عن الرجل ای سقط و ممکن است که در اصل
تنسّل بوده است و لام اول تبدیل بیاء شده باشد مثل تقضی البازی که در اصل تقضض است) .

اغرّک — ترا از من همین مغرور کرده است که محبت تو کشنده‌ی من است و هرچه فرمان دهی قلب
من به آن اطاعت خواهد کرد .

وما ذرفت — چشمهای تو اشک آلود نشد مگر برای اینکه تیر خودت را بزنی در پاره‌های دل شکسته‌ی
من — و مراد از سهمین دو نظر و نگاهی است که از دو چشم معشوقه بطرف عاشق می‌افتد و مراد از اعشار
قطعه قطعه است مثل برمة اعشار — و بعضی گفته‌اند که مراد از سهمین دو سهم معلّی و رقیب است
و مراد از اعشار ده نصیب این دو سهم است یا ده سهم اصلی و در اینجا امرء القیس قلب خویش را
تشبیه به جزوری کرده که به طریق تقسیم مابین اعضاء پاره پاره می‌کنند و توضیح آنکه —
یکی از کارهائی که در زمان جاهلیت مابین اعراب رسم بوده و لبید را هم شعری در این باب است تقسیم
جزور است با ازلام (سهام) و شریعت قرآن از آن نهی کرده است (وان تستقسموا بالازلام)
و ترتیب چنین بوده است که جزوری را نحر می‌کرده‌اند و آن را به (۲۸) جزء تقسیم می‌کرده‌اند و با
مقامره میگیرده‌اند به طریقی که ده سهم داشته‌اند که مرتب است به (قداح میسر) به این ترتیب

و ترتیب سهام از قرار ذیل است — فذ توأم رقیب حلس نافس مُسبِل مُعَلّی (مُسبل را سابع و ضهر هم می نامند).

فذ یکی دارد و توأم دوتا و رقیب سه تا و حلس چهار تا و نافس پنج تا و مسبل شش تا و معلّی هفت

ولی از اصحاب سهام صاحب هر سهمی نصیب همان سهم را از جزور میبرد.

و سه سهم دیگر هم هست موسوم به وَغد سفیح منیح و این سه سهم نصیب ندارد و صاحبان این سهام سه گانه غرامت کش باشند و قیمت جزور را این سه نفر باید بدهند.

پس اعشار در این بیت ممکن است که اشاره باشد به قداح عشره — و ممکن است که اشاره باشد به نصیب دو سهم رقیب و معلّی که مجموعاً ده تا است.

و چنانکه ابو العباس احمد بن یحیی گفته است بنابراین معنی بیت چنین میشود که گویا معشوقه سهام خود را در قلب من اجاله داد و بر قلب من زد و برای او دو سهم تمام خارج شد که قلب عاشق باشد و از این جهت بر اعشار قلب من غلبه یافته و مالک آن گردیده.

و بیضه خدر — چه بسا مخدره پرده نشینی که کسی در خیمه عصمت او راه نداشت و من تمتع از او بردم با مهله در حالتیکه ترسناک نبودم و از چیزی هراسی نداشتم (تشبیه کرده است معشوقه را در مصونیت و صفا رنگ به بیضه نعام — یعنی مستعجل خائف است — یا آنکه لم اعجل عنها ام لم اشغل عنها بغیرها).

تجاوزت — یعنی بجانب آن معشوقه از پاسبانان و گروهی گذر کردم که اینها حریص بودند بر کشتن من (مراد این است که زیاد آن معشوقه حافظ و نگهبان داشت و من بی اعتنا بودم).

اذا ما الثریا — یعنی زمانی که کوکب پروین در آسمان عرض اندام میکرد مانند عرضه داشتن اوسط و اطراف وشاح که مابین دانههای آن جدائی افتاده باشد بطلا و مانند آن

و وشاح یکی از زینتهای اشکمه زنهاست که مخصوص نساء اعراب مثل بند شمشیر حمایل می‌اندازند (والوشاح

الوشاح ینسج من ادیم عریضا ویرصع بالجواهر وتشده المرأة بین عاتقیها وکشحیها — وفیه المفصل الذی

ما بین الجوهره الی الضلع المختلف — والعاتق موضع الرداء من المنکب بندگردن و دوش).

(و معنی تعرض را اکثر از شراح تعرج کرده‌اند و معنی بیت این میشود که در آن وقت که ثریا در وسط السماء

تابان در حرکت بود ای گرد مانند دستی که اطراف آن مرصع میشود بر حمایل جواهر ترکیب شده).

و بعضی گفته‌اند که مراد از ثریا در این بیت جوزا است زیرا ثریا تعرضی بدین معنی ندارد چونکه‌ای در شعر گاهی شعرا

لفظ مناسبی را بجای لفظ دیگر می‌گذارند مثل آنکه زهیر میگوید (کاحمر عاد) و مرادش احمر ثمود است

فجئت وقد نضت — یعنی پس آمدم در حالتی که آن محبوبه جامه‌های خود را برای خواب از تن کنده بود

بغیر از جامه خوابش (المتفضل اللابس ثوب الفضل وهو الازار الذی ینام فیه — ملحوظ باد که

نَضَت تشدید ندارد و از ناقص واوی است نه از مضاعف — نضا ثوبه ینضوه ای خلعه هرچند

بجوهری در صحاح میگوید — و جوهری تشدیده نشکیده لا نضا بعد ذکره هذا البیت فی المصراع).

فقالت یمین الله — پس محبوبه بمن گفت سوگند بخدا که نیست برای حیله و تدبیری و گمراهی عشق

از تو برطرف نمیشود (مالک حیلة ممکن است که استفهام باشد و ممکن است که نفی باشد).

فخرجت بها — پس او را از خدر خارج کردم در حالتی که من مشی میکردم و او هم حرکت میکرد دامن‌کشان

بطوریکه در عقب ما میکشید دامنهای جامه ملوّن و نقش‌دارش را.

فلما اجزنا — پس وقتیکه از ساحت قبیله گذر کردیم و از بیوت خارج شدیم و رسیدیم

بیک زمین همواری ریگزاری و جواب لما هصرت در بیت بعد است.

هصرت بفودی — یعنی کشیدم ذوائب او را بجانب خودم و او هم بطرف من مایل گشته

بطرف من متمایل شد در حالتی که لاغر میان و گران ساق بود ،

(انحنی بنا - ای اعترض او اعتمد - والبطن مکان مطمئن حوله اکن ترتفعه - والجنب البطن من الارض غامض مع تفسیر الخطیب التبریزی و اهل شرف معوج مع تفسیر الزوزنی - والقصقص المتعقد الداخل بعضه فی بعض - والزوزن جانب الوادی - والمخمل من ضیع المثال کالمستور من ضیع الرداء والمتلد من ضیع القلاده والمترط من ضیع القرط من الاذن) -

مهفهفة بیضاء - یعنی آن زن لطیف پهلو بود و عظیم البطن نبود و سینه برد و ستر خی اللحم والبطن نبود و ترائب سینه او صیقلی و درخشنده بود مانند آئینه (الترائب جمع تریبه من ضیع القلاده من الصدر) .

کبکر المقاناة الی - یعنی آن محبوبه من مثل بکر بیضه است که آمیخته شده باشد در آن سفیدی با زردی و از اوصاف آن این است که غذای آن آب زلال گوارائی است که کسی در آن حلول نکرده باشد و آن آب مکدر نشده باشد (المقاناة البیاض - بنا بر روایت نصب بیاض مفعول شانه است و بنا بر خفض آن ظاهر است که به صفت شده رواج است که بیضه باشد و باهم بر صفت حذف آن در کدام شایع است و بنا بر روایت جر اضافه المقاناة به بیاض نظیر الحسن الوجه و المعطی الدرهم می باشد) - و اضافه بکر به مقاناة اضافه شیئ است به صفت آن مثل ولدار الاخرة ،

تصد و تبدی - یعنی آن معشوقه اعراض می کند و در اعراض صورت طویل لطیفی بمن نشان میدهد و مانع از ما حاجز قرار میدهد یک نگاهی را و یک چشمی را که نگاه آن چشم مثل نگو کردن آهوی من ضیع وجوه است در حالتی که آن آهو طفل داشته باشد (بنا بر روایات شتیت مراد دندان سفیدی است که تشنگی شتر دارد ،)

و هرچند غرض اصلی ما در این ترجمه فقط معانی تحت اللفظی است و مزایات ادبی را ذکر نمی‌کنیم
ولیکن حسن این مضمون ما را وادار کرد که معنی مراد را بگوییم .

یعنی آن معشوقه گاه گاهی از روی ناز و شرم با اعراض می‌کند و خنده طعنه انگیزی با پیرونه از خنده‌های
دندان‌ها و گاهی برای دلداری نگاه‌های عطوفت خیزی با دارد چشم‌های آن نگاه‌هایی که اهل
بر طمع خود دارد و از ناز و دلبری می‌کند و از نگاه دلداری — چون رها کردی نگاه هم کن که بهر
احتیاط رشته می‌نهند بر پای مرغ دست آموز را .

وجید ای — و همچنین غلامی هم نمی‌کند گردن را مانند گردن آهوی سفید در حالتی که بیش از
اندازه نباشد وقتی که آن را بلند می‌کند و بی زینت هم نباشد .

وفرع — و باز اظهاری نماید از یک مویی که زینت می‌دهد متن او را (المتن ما عن
یمین الصلب و شماله من العصب) آن مویی که سیاه پررنگ است و انبوه شده مانند
خوشه خرمایی که خوشه‌ها داشته باشد خوشه‌های درهم —

غدائره — یعنی ذوائب و گیسوان آن معشوقه به بالای سر کشیده شده است و بالا زده‌ها هست
در حالتی که رشته‌های آن گیسوها چین پیچیده و اراده آن گیسوها پنهان شده است — و مراد
از بعضی گیسوهای آن معشوقه است (العقیصه هی الخصله من الشعر تلویها المرأه ثم تعقدها
حتی یبقی فیها التواء و تسمی الملوی ایضاً — و هی شقله معروفه یرسلون فیها بعض
الشعر و یثنون بعضه فالذی فتل بعضه ببعض هو المثنی و المرسل المسترخی غیر مفتول).
و قال البرقی اراد ان شعره منقسم ثلاثه اقسام مفتول و هو المثنی و ملوی کالعقیصه الملوی
و عبر عنه بالعقاص و مرسل من اصل الثالی و المثنی مخاطب به المثول و المرسل و قد ستر الجمیع
مع الرأس فاه، فتعلت الی اعلا الرأس .

وکشح لطیف — و باریک میان او مانند پهلوی لطیفش مثل زمام (الجدیل زمام یتخذ من السیور).

کرده هویت ان گشتن و میان باریک و ساق را مثل نی بردی یعنی نی که زیر آب نرم تر (البردی
الذی ینبت وسط النخل دهر نبت یحل منه الصبر — و المذلل الذی قد سقی و ذلل بالماء حتی
یطاوع کل من یمد یده الیه — وقیل المذلل الذی یغنیه ادنی الریح لنعومته — وقیل یقال
نخل مذلل اذا انشدت اقناؤه فی شوکت).

وتضحی — این معشوقه روزی کند در حالتی که خورده های مشک بالای فراش اوست و او
کثیر النوم است در روز و کمربند نمی بندد و بعد از پوشیدن لباس متفضل (و وصف نؤوم
الضحی برای این است که معشوقه در مهد ناز و نعمت پرورده شده است و دیگران برای او خدمت
می کنند و او در روز خواب میرود — وتضحی فعل تام است و جمله فتیت المسک فوق فراشها مرکب
از مبتدا و خبر است در محل حال است).

وتعطو — یعنی میگیرد با سر انگشتان نرم غیر غلیظ گویا که انگشتان او کرمهای کیاه
رمل ظبی است یا مسواکهای درخت اسحل که بسیار نرم و ناعم است (الاساریع دود حمر الرؤوس
بیض الاجساد یکون فی الرمل تشبه بها اصابع النساء — وقال الازهری هی دیدان
تظهر فی الربیع مختلطة بسواد و حمرة — و ظبی اسم واد شهیر قیل اساریع ظبی کما
یقال سید رمل وضب کدیة و ذئب غضا)

تضیء الظلام — یعنی روشنی میدهد تاریکی شب را بعد از شام گویا این محبوبه چراغ
شب راهبی است که از مردم منقطع شده است.

الی مثلها — یعنی بطرف مثل این محبوبه نظر میکند شخص عاقل وقتی که این محبوبه [illegible]
قامت برمی افرازد بین خورد و بزرگ (درع قمیص زنان است و مجول لباس صبیه [illegible]

تسلّت — یعنی زائل شد غوایتهای مردم از کودکی و قلب من از هوای تو تسلی نمی‌یابد (عمایات الرجال عن الصبا — بعضی گویند در عبارت قلب است ای تسلت الرجال عن عمایات الصبی و بعضی گویند کلمه عن بمعنی بعد است مثل لترکبن طبقاً عن طبق — در روایتی تسلت با شین نقطه‌دار است).

الا رب خصم — چه بسا خصم شدید العداوه که همیشه تشویق به [illegible] محبت تو میکرد و ملامتم از عشق تو میکرد ولی او را رد کردم (الالوی الشدید الخصومه والتعذال والعذل والعذل واحد و مؤتل ای مقصر).

ولیل — چه بسا شبی که مثل موج دریا بود وحشت انگیز و متلاطم است و تاریکی و انبوه شب بر من پرده‌های خود را آویخته بود با انواع هم و غم تا مرا بیازماید)

فقلت له — پس برای آن شب گفتم در وقتی که تمطی میکشید و اعجاز خود را ردیف میکرد و سینه خود را دور میبرد (تمطی در اصل تمطط است مثل تقضی البازی که در اصل تقضض است و تظنی که در اصل تظنن است — طول شب را تشبیه به شتر نموده است و میگوید اول و آخر و وسط شب در عمر امتداد یافته صلب کمر و وسط کلکل سینه و اول واعجاز آخر و عجز).

الا ایها اللیل — پس به شب گفتم که ای شب دراز باز شو و چهره صبح را نمایان کن (و صبح) نیست صبح بهتر از تو یعنی شب و روز من در غم و اندوه یکسان است (و ما منک بامثل ای بافضل) —

فیالک من لیل — یعنی ای عجب از آن شبی که گویا ستارگان با یک رشته محکم بسته شده بسته شده با کوه یذبل (یذبل اسم جبل فی بلاد نجد و مغار مفتول من اغارت الحبل فتله و ... مغار الفتل) —

کان الثریا — گویا ثریا بسته شده بود در مرغف خود بی با رشته‌های کتان بر سنگ سخت).

وقربة اقوام — چه بسا مشکهای اقوامی را که بندهای آنها را بر شانه گذاشتیم یعنی بدوش کشیدیم با آنکه شانه که از کثرت زحمت رام و بار بردار بود (مراد شدت خدمت باصحاب است) .

وواد — چه بسا وادیی که (تعطیل کردیم آن را) مانند وادی عیر بی آب و علف بود و در آن گرگ صدا میکرد مانند شخص مقامر کثیر العیال — (العیر هذا رجل من العمالقة اسمه حمار بن مویلع کان له بنون وواد خصیب وکان حسن الطریقة فخرج بنوه فی بعض اسفارهم فاصابتهم صاعقة فاحرقتهم فکفر بالله وقال لا اعبد ربا احرق بنی واخذ فی عبادة الاصنام فسلط الله علی وادیه نارا (والوادی بلغة اهل الیمن یقال له الجوف) فاحرقته فما بقی منه شیء وهو یضرب به المثل فی کل ما لا بقیة فیه — وقال حمزة الاصفهانی فی امثاله ان اسم هذا الرجل کان حمار فعدلت العرب عن ذکر الحمار الی ذکر العیر لانه فی الشعر اخف واسهل مخرجا) .

فقلت له لما عوی) — یعنی گفتم به آن گرگ در وقتی که صدا میکرد که ای گرگ کار ما و تو هر دو کم استغناست یعنی ما فقیر هستیم اگر تو تمولی نداری .

کلانا اذا — یعنی هر دو ما اگر چیزی برسد آن را فوت میکند و هر کس کسب من و کسب تو را پیشه نماید فقیر خواهد شد (بعض هذا البیت چنین گفته اند : من کانت صنعته وطلبته مثل طلبتی وطلبتک فی هذا الموضع مات هزالا) .

(تنبیه) — این چهار بیت را بعضی میگویند از این قصیده نیست حتی آنکه بعضی بمبالغه در انکار گفته اند (هی اشبه بشعر اللص والصعلوک لا بکلام الملوک) و بعضی گفته اند که قائل این اشعار تابط شرا میباشد والله العالم (تابط شرا — هو ثابت ابو زهیر ونسبه ینتهی الی قیس عیلان ووجه تلقیبه بتأبط شرا انه تأبط سیفا وخرج فقیل لامه این زهیر فقالت لا ادری تابط شرا وخرج .

وقد اغتدی — وگاهی صبح میکنم در حالتیکه مرغان هنوز در آشیانهای خویشان هستند با ان اسب تنه سیر یا کوتاه موئی که قید الاوابد است و ضخم الجثه (الطیر جمع الطائر مثل الشرب والتجر و الرکب جمع الشارب والتاجر والراکب) . الاوابد الوحوش وقد ابد الوحشی یأبد ابوداً ای توحش کلمه قید الاوابد از الفاظ شریفه ادبی است که اولین استعمال ان از امرؤ القیس است و دیگران متابعت او را کرده اند و توسعه داده اند در استعمال این لفظ در قید النواظر و قید الالحاظ و قید الکلام و قید الحدیث و قید الرهان قال ابوتمام لها منظر قید النواظر لم یزل یروح و یغدو فی خفارته الحب .

و مراد از این کلمه این است که وقتی که اسب بدنبال صید تاخته شود بواسطه سرعت تکاپو قیدی میشود برای صید یعنی بان میرسد وان را مقید می نماید — و بعضی میگویند که تقدیر باید چنین باشد که ذی تقیید الاوابد ولکن ابلغ ترک این تقدیر است و مصدر را بجهت مبالغه وصف باید قرار داد (قال الشیخ عبد القاهر عنه قول الخنساء (فانما هی اقبال وادبار) جعلتها لکثرة ما تقبل وتدبر کانها تجسمت من الاقبال والادبار ولیس بحذف المضاف واقامة المضاف الیه مقامه اذ لو قلنا اریدانما هی ذات اقبال وادبار افسدنا الشعر علی انفسنا وخرجنا الی شیء مغسول وکلام عامی مرذول) .

مکر مفر — یعنی ان اسب دارای کر و فر و اقبال و ادبار است باهم و در سرعت جریان مانند سنگ بزرگی است که قوت سیل ان را از بالا بزیر فرود آورده باشد — و این تشبیه بواسطه شدت سرعت در حرکت است زیرا معلوم است سنگ بالطبع میل بمرکز ثقل دارد بالاخص در صورتیکه قوت سیل هم مساعد ان باشد (نقل باینکه مشتق از صیغ آلت است گاهی دلالت بر مبالغه کند مثل مکر مفر و فعال مسعر حرب و مقول و مصقع) .

(قوله مقبل مدبر معاً) كأنه يقول مبالغةً في شدة عدوه وسرعة انقلابه انك ترى لببه مقبلاً وكفله مدبراً في وقت واحد — واللبب موضع القلادة من الصدر .

كميتٍ — یعنی آن اسب کمیتی است که می لغزاند جل را از روی گرده خویش مانند سنگ سخت نرمی که باران را یا شخص متنزل را از روی خود می لغزاند (قوله حال متنه وروی حاذ متنه هما موضع اللبد منه — والصفاة الصخرة الملساء التی لا یثبت فیها شیء) .

تشبیه کرده است ملاست کمر وپشت را در لغزاندن جل واستواء آن به صفاة ملساء .

علی الذبل — یعنی آن اسب الشوالی دارد در حال لاغرمیانی نماگر یا شبیه آن از وقتی که حرارت نشاط در او جوشش پیدا می کند جوشش دیگ پرجوش است .

مسح — یعنی آن اسب ریزش باران جریان دارد در همان وقتی که اسبهای شنا ور در خستگی وسستی بر زمین پای میکوبند وغبار برانگیزند از زمین غلیظ پای کوفته شده — مراد این است که در وقتی که باقی اسبهای شنا ور از حرکت بازمی ایستند وسم بر زمین می کوبند این اسب تازه بر سر نشاط است و مانند باران ریزش دارد از حیث حرکت (المركّل الذي يركل بالارجل) .

مزلّ الغلام — یعنی آن اسب غلام سبک روح را از پشت خویش می افکند وجامه های شخص عنیف سنگین را پرتاب می کند (وقیل معنی هذا البیت ان هذا الفرس اذا رکبه العنیف لم یتمالک ان یصلح ثیابه واذا رکبه الغلام الخف زل عنه ولم یطقه لسرعته ونشاطه وانما یصلح لمن یداریه) .

درير — آن اسب ادامه حرکت میدهد ودر تندی حرکت مانند خذروف بچه است که این لعبت را محکم پیچیده است پی در پی در دست آن بچه با رشته که از هم گسیخته شده وبارها پیوسته شده است (الخذروف الخرارة التي يلعب بها الصبيان تسمع لها صوتا — وهي شيء يدوره الصبيان بخيط في ايديهم)

لهٔ ایطلا ظبی - او اطلا ظبی - از برای این اسب پهلوی آهوست و ساق شترمرغ و دویدن گرگ و جست و خیز بچه روباه .

ضلیع - این اسب اسبی است قوی که پهلوی آن چاق است و وقتی که نظر به دُبُر آن می کنی پاهای دو رانش را سد کرده است دُم بر سری که تا نزدیکی زمین کشیده شده است و آن دُم متمایل به یک طرف نشده است بلکه مستقیم است (والممدوح من الاذناب ما قرب من الارض ولم یمسه و یکره من الفرس ان یکون اعزل ای ذنبه الی جانب وان یکون قصیر الذنب وان یکون طویلاً یطأ علیه - ویستحب ان یکون ذنبه سابغاً قصیر العسیب) . عسیب بُن دُم است .

کان علی المتنین منه اذا انتحی و روایة التبریزی کان سراته لدی البیت قائماً - و در روایت کان سراته مراد این است که در وقتی که این اسب استراحت می کند و بر قوائم خویش تکیه می نماید از طرف پشت آن مانند سنگ شکّای عروس است یا سنگ حنظل است و تشبیه از جهت املسیت و براقیت و صفی پشت است (المتنان ما عن یمین الفقرات وشماله والانتحاء الاعتماد والمداک الحجر الذی یسحق به الطیب وغیره و الصلایة الحجر الاملس الذی یسحق علیه شیئ - والسراة الظهر و قائماً منصوب علی الحال) .

کان دماء الهادیات - گویا خونهای صیدها و وحوشی پیشی رو و جلو تاز در گلوی این اسب عصاره و فشرده حنا است در موهای مخضّب شانه کرده شده (الهادیات المتقدمات و یرید بعصاره حنّاء باقی من الاثر) .

فعنّ - یعنی در اثر وقتی که بر این اسب سوار بودم برخوردیم با گله ای که نعجه ها و گاوهای وحشی آن گله شباهت داشتند به حضرانی که در گرد صنم دوار می گردند در جامه های دامن دار - وجه شباهت سفیدی اندام و سیاهی اذناب و تبختر در مشی است (دوار - وفیه اربع لغات فتح الدال وضمها مع تشدید الواو وتخفیفها صنمٌ کانوا یدورون حوله فی الجاهلیه) .

فادبون — پس ان قطیع ثبت کرده و رمیده و متفرق گشته مانند دانه‌های جواهر و مهره‌ها که از گردن بندها که پس ان دانه‌ها جدا افتاده باشد ایشان گردن بندی که در گردن بچه باشد کریم الطرفین مراد انسکه دانه‌ها گرانبها باشد (قال الزوزنی فی شرح هذا البیت وقد اعمّ واخول اذا کرم اعمامه واخواله وهذا من الشواذ لان القیاس اَفعَلَ فهو مُفعِل واما اَفعَلَ فهو مُفعَل انتهی — قال صاحب القاموس فی خ و ل رجل مُعِمّ مُخوِل کمحسن ویکرم ومخال ومعم بفتحهما کریم الاعمام والاخوال ولا یستعمل الا مع معم ، وقال فی (عمم) ومعم بضم المیم وکسرها کثیر الاعمام او کریمهم ، فعبارته الاولی تنبئ بان المیم مضمومة لاغیر والعین یجوز فیها الفتح والکسر ، وعبارته الثانیة صریحة فی جواز ضم المیم وکسرها ، وفی لسان العرب قال اللیث وتقول معم (بکسر المیم) قال الازهری ولم اسمعه لغیر اللیث ولکن یقال معم ملم اذا کان یعم الناس ببره وفضله ویلمهم ای یصلح امرهم ویجمعهم ، حواشی شرح الخطیب التبریزی) ،

فعادی — یعنی (آن اسب) از پی در آمد و متابعت کرد این ثور و نعجه در یک تاخت در حالتی که تر نشده از آب عرق تا شسته شود (یقال عادی الفارس بین صیدین او بین رجلین اذا طعنهما طعنتین متوالیتین والعداء المتابعة بین الاثنین یصرع احدهما علی اثر الآخر فی طلق واحد والدراک المتابعة (ای ادرک صیدیه قبل ان یعرق) ،

محتمل انکه غسل بمعنی غسل از عرق باشد و محتمل انکه غسل از آب قراح باشد یعنی عرق نکرده بود تا محتاج شستن باشد ،

فالحقنا بالهادیات — در بعضی نسخ این بیت قبل از بیت سابق است (فعادی عداء) ،

یعنی آن اسب ما را به اوائل قطیع وحشی رسانید در صورتی که عقب ماندگان آن قطیع بر دسته و در یک رسیده

با یک جماعت ، بانکه آن قطیع از هم متفرق نشده — مراد این است که آن فرس از آن سرعت حرکتی که داشت
به اوائل گله وحش رسید و اواخر آنها باز گرد داشت بطوریکه آنها هنوز از هم متفرق نشده بودند و این
نهایت مبالغه در وصف دویدن اسب است (الهادیات اوائل الوحش ، وجواحرها متخلف تهما) -

فظل — پس بلادرنگ گردیدند طباخین گوشت آن در دسته - یکدسته می پخشند شواء مصفوف
بر چوبها را و یکدسته می پخشند گوشت اردیک را بعجله و شتاب و عجله در کباب گوشت شکار
نزد ایشان مستحسن است وفائده عطف بفاء که دال بر ترتیب بلا مهلت است در این اشعار شدت اتصال این
وقایع است بهمدیگر و مبالغه در وصف سرعت دویدن اسب ،

طهاة — جمع طاهی است وجمع فُعَلَه بضم فاء اختصاص بمعتل دارد در وزن فاعل که برای عاقل مذکر باشد
مثل قضاة و رماة و دُعاة ، و بعضی میگویند ضمه فاء الفعل در اینها بالاصالة نیست و این وزن در
اوزان جمع اصلیه نیست بلکه همان وزن فَعَلَه بفتح فاء است مثل طالب و طلبه و این ضمه برای اشعار
بمعتل است از صحیح ، و فراء میگوید که اصل آن فُعّل بتضعیف عین است مانند بازل و بُزّل
و از آن تضعیف را گرفته اند و بعوض هاء داده اند مثل آنکه در عین الفعل مصدر ها عوض می آورند
مثل اقامه و استقامه ، و صفیف شواء اعراب است که معطوف بر کباب است ، و قدیر گوشتی است
که در قدر پخته شود ، و در جر قدیر دو قول است اول آنکه بنا بر عطف بر توهم است که اسم فاعل را تعبیر بعطف
بر معنی هم میشود مثل قول احوص ریاحی مشائیم لیسوا مصلحین عشیره + ولا ناعب الا بشؤم غرابها ، و شرط جواز اینگونه
از عطف صحت دخول عامل متوهم است و شرط حسن آن کثرت دخول آن عامل است مثل همین بیت (ولا ناعب)
و اما مثل هذا ضارب زید و عمرا از باب عطف بر محل است و فرق ما بین این دو آنکه در عطف بر توهم عامل
متوهم است و در عطف بر محل موجود ، و قائلین بجواز اینگونه از عطف میگویند که هرگاه اسم معطوف باشد

برا سمی و در اسم اول دو نحو از اعراب ممکن باشد و معرب ساختن از آن دو اعراب شده باشد ممکن است که در معطوف هر دو رعایت را کرد و بهر کدام از آن دو اعراب آن را معرب نمود مثلا میتوان گفت هذا ضاربُ زیدٍ وعمروٍ یا وعمراً — یا هذا ضاربٌ زیداً وعمراً یا وعمروٍ — و شعر احوص برای این از مستشهدات سیبویه است در الکتاب دوم قول مازنی و ابو العباس مبرد است که میگوید در بیت امرؤ القیس از قبیل اقامه مضاف الیه مقام مضاف است و اصل چنین بوده است که من بین منضج قدیر و عطف است بر منضج مراد و روایت سیبویه را این دو نیز قبول نکرده و آن را بنصب روایت کرده اند (والله اعلم) —

از این تطویل بلاطائل آن هم در خصوص این بیت معذرت میخواهم زیرا عنان قلم فقط جهت استعمال حواس از دستم گرفته شد وگرنه تمام ابیات این معلقه بلکه تمام معلقات پر از اشکالها و مجالها علم ادبیت است و هر کدام از آنها محتاج بشرح مبسوطی است از هر حیث ولی اطاله کلام منافی غرض اصلی ماست زیرا مقصود بالاصاله از این محاورات فقط ترجمه تحت اللفظی بوده است بطوری که برای المنال مفید واقع شود والعهده عند کرام الناس تقبل

وَرُحنا — یعنی پس گردیدیم که نزدیک بود نظرها عاجز شود نزد آن اسب در وصف محاسن شکل آن و هر زمان که چشم ترقی میکرد و به اعالی بدن آن اسب نظری افکند نظر را سرازیری کرد و به اسافل بدن آن نگاه میکرد — مراد این است که چشم از تماشا و از دیدن مزایا و محاسن اعضای آن اسب سیر نشد و هر چه از پایین بالای آن را تماشا میکرد دوباره شروع میکرد بهمین ترتیب نظر کردن .

فبات — شب کرد آن اسب در حالتیکه بر او بود زین و افسار او و گردید ایستاده مقابل چشم ما و آماده شد برای سواری (ای ما حبسناه بعد الصید لم ینزع عنه سرجه و لم یعرق و لم یترک لیرعی فیتکلف و صار قائماً بین ایدینا غیر مرسل الی الرعی) .

أصاحِ — یعنی ای رفیق آیا می بینی برقی را که می نمایانم ترا لمعان و جستن آن را در سحاب متراکم مانند لمعان و حرکت دو دست (ترخیم صاحب با وجود آنکه نکره است در اینجا بمعنی یا ایها الصاحب است)

یضیء سناه — یعنی میدرخشد ضیاء آن نور برق — یا آنکه آن برق مانند چراغهای راهب است
که مشتعل کرده باشد فتیله را بروغن زیت یعنی روغن بر فتیله ریخته باشد (قال الشارح التبریزی ۶ او
مصابیح مرفوع یحتمل ان یکون معطوفاً علی المضمر الذی فی الکاف فی قوله کلمع الیدین و المضمر یعود علی
البرق و ان شئت علی الومیض و یروی او مصابیح راهب بالجر علی ان تعطفه علی قوله کلمع الیدین
و یکون المعنی او کمصابیح راهب و معنی قوله اهان السلیط ای لم یکن عنده عزیزاً یعنی انه لا یکرمه عن
استعماله و اتلافه فی الوقود و المعنی لروایة من روی اهال السلیط اهمل اقوال من روی اهال السلیط
کان ارجح الزوزنی قال هو من باب القلب و الاصل اهال الذبال بالسلیط انما صبته علیه و قیل وارد
علی الاصل و المعنی اهال السلیط الذبال و المراد انه میل المصباح الی جانب فتکون اضافته لتلتقط الذبالة
انه من غیره).

قعدت له — یعنی نشستم برای برق و تماشای آن با اصحاب خودم مابین مکان ضارج و عذیب
و دور شده و طول کشید تأمل من در برق.

علی قطن — او علی قطن — مشتمل بر جبل قطن بود و بنظر به برق مراقب بر آن یمین بر آن
آن برق و طرف یسارش بر ستار و یذبل واقع شده بود.

فاضحی یسح — پس گردید از غیث که آب ریخت در اطراف مکان کتیفه و بر دوقن سرازیر میکرد
شاخه های درخت کنهبل را یعنی سرشاخه از شدت انصباب باران برزمین میرسید.

ومر علی القنان — و گذشت بر کوه قنان رشحات آن باران پس فرود آورد بزهای کوهی را که توانا
بودند از هر منزل — یعنی از کثرت باران حیوانات کوهستانی در غارها خزیدند.

و تیماء — و قریه تیماء را وانگذاشت در آن نخلی و نه قصری مگر آنکه با سنگ محکم بنا شده بود.

کأن ثبیرا — گویا کوه ثبیر در اوائل باران شیخ کبیری بود در گلیم مخطط پیچیده.

کأن ذری — گویا اعالی راس تل مجیمر در وقت صبح از سیل و خس و خاشاک چرخ ریسندگی ایشان بود.

والقی — و افکند در صحرای غبیط اثقال خود مانند فرود آوردن تاجر یمانی امتعه محمول ایشان را (در بعضی نسخ ...)

کأن مکاکی — گویا مرغان مکاکی در جواء هنگام صبح صبوحی زده بودند از شراب خوش گوارایی که
فلفل در آن ریخته باشند (شراب مفلفل از اشربه معروفه عرب است).

کان السباع — گویا درندگان در حالت غرق شدن در سیل در هنگام شب در اطراف دور ریشه‌های عنصل بودند (تشبیه از حیث تلطخ سباع است به آب و گل).

(خاتمه)

اولاً بایدو دانست که بحر قصیده امرء القیس مثل دو معلقه دیگر (معلقه طرفه ـ معلقه زهیر) از ضرب ثانی بحر طویل است و قافیه آن متدارک است (بحر طویل سه قسم است تام و مقبوض و محذوف و این قصیده از قبیل مقبوض است و آن چنان است که حرف خامس که ساکن است از رکن حذف کنند یعنی (مفاعیلن) برمیگردد به (مفاعلن)) ـ و قافیه متدارک آنست که مابین دو رکن آن دو متحرک باشد.

مطلب دوم آنکه در این قصیده امرء القیس اول تغزل کرده است و در ضمن تغزل توصیف شب را هم گفته است سپس توصیف اسب را و بعد از آن وصف برق را و در او فروصف باران را و در ضمن تغزل اشاره بحکایت خود با عنیزه و دارة الجلجل کرده است.

وفات امرء القیس در سنه ۸۰ قبل از هجرت است مطابق ۵۴۵ میلادی.

بنابر آنچه اصمعی در نسب امرء القیس میگوید هو امرؤ القیس بن حجر بن الحارث بن عمرو بن حجر آکل المرار ابن عمرو بن معاویة بن ثور بن مرتع.

حُجْر بضم حاء و جیم ولیس بهذا الضبط غیره. قال صاحب القاموس والمُرار بالضم شجر مُرّ من افضل العشب و اضخمه اذا اکلته الابل قلصت مشافرها فبدت اسنانها ولذلک قیل لجد امرئ القیس آکل المرار لکشر کان به انتهی. وانما سمی جده مرتعاً لانه کان من اتاه من قومه رتعه ای جعل له مرتعاً لماشیته وکنیة امرؤ القیس ابو وهب. وکان یقال له الملک الضلیل. وقیل له ذو القروح.

ومعاویة بن ثور هو الذی یعرف بکندة بن ثور. قال صاحب الصحاح وکندة ابو حی من الیمن و هو کندة بن ثور انتهی. وقال التبریزی فی شرح العشر الطوال و انما سمی کندة لانه کند اباه نعمته انتهی (کند کنوداً ای کفر النعمة صحاح).

وامرؤ القیس یکی از فحول شعرای زمان جاهلیت است و سرسلسله طبقه اولی از طبقات شعرای عرب است

وبعضی زهیر و نابغه و اعشی قیس را هم با امرء القیس قرین دانسته اند و با او در یک مرتبه میشمارند .

یونس بن حبیب میگوید که علماء بصره امرء القیس را مقدم در شعر میدانند و اهل کوفه اعشی قیس را

و اهل حجاز و بادیه زهیر و نابغه را . والعلم عند الله   کتبه المترجم جلال الدین همائی غفرله

فی سنة ۱۳۳۶ الهلالیة الهجریة من هجرة سید الاسلام

(المعلقة الثانیة لطرفة بن العبد)

وفات طرفه در سنه ۷۰ قبل از هجرت است مطابق ۵۵۰ و ۵۵۲ میلادی .

هو طرفة بن العبد بن سفیان بن سعد بن مالک بن ضبیعة بن قیس بن ثعلبة بن عکابة بن صعب

ابن علی بن بکر بن وائل (طرفه بتحریک در اصل بمعنی اثل است) .

مرتبه طرفه در شاعریت از جهت همین معلقه در طبقه دوم واقع است .

بواسطه هجوی که در یک قصیده کرده بود از عمرو بن هند و قابوس برادر عمرو کشته شد .

(فلیت لنا مکان الملک عمرو + رغوثا حول قبتنا تخور)

و حکایت قتل او مربوطه بمعلقات عشری که در مطبعه جمالیه مصر طبع شده است نقل شده است .

اجمالش آنکه طرفه عمرو بن هند و برادرش قابوس را هجو کرد و لکن مهابتی که عمرو بن هند داشت

هیچکس جرأت نداشت نزد او اظهار از این جسارت بکند (مضرط الحجارة لقب است که بعمرو

داده بودند بواسطه شدت بأس و صلابت او) . تا آنکه اتفاقاً روزی در شکار و وقت از

شکار عبد عمرو که یکی از اقوام طرفه بود این هجو را برای عمرو خواند و سببش این شد که طرفه

هجو این عبد عمرو را هم گفته بود باین شعر که (ولا خیر فیه غیر ان له غنی   وان له کشحاً اذا قام اهضما)

و در وقتی که عبد عمرو مشغول کباب کردن بود بواسطه پارگی جامه اش زیر بغلش نمایان شد

و لیف زیر بغلش لطیف اندام و فربه بود وقتی که عمرو بن هند زیر بغل او را دید گفت طرفه هم کشح ترا

دیده بوده است که این شعر را در هجو تو گفته است . عبد عمرو از این سخن غضبناک و گفت در باره

تصحیح اول را در ... سنه ۱۳۴۳ قمری [illegible] [illegible] ... والحمد لله ... (جلال الدین همائی)

بمرقمی بیتی از انها گشته است . بمحض انکه این کلمه از دهان او صادر شود عمرو بن هند انا بخشم ظاهر شد عبد عمرو از این قسم اظهار پشیمان شد ولی سودی نداشت عمرو بن هند با لاوه طرفه را تا بهین رادشر طی که عبد عمرو ان هجو را برای او بخواند پس از اطمینان خاطر عبد عمرو ان قصیده را انشاد کرد .

عمرو بن هند پس از مدتی طرفه و متلمس را (جریر بن عبد المسیح) که ان هم او را هجو کرده بود دعوت کرد در ابتدای امر با انها محبت بسیار کرد تا انکه انها اطمینان پیدا کردند که از گناه انها در گذشته است .

پس از چندی انها را مرخص کرد و بعاملی که در بحرین و هجر داشت (ربیعة بن حارث عبدی) که نگاشتم داد که بمحض رسیدن انها به بحرین انها تقتل برساند .

متلمس از این مکتوب اگاهی یافت و بطرف شام فرار کرد و طرفه کرفتار شد و در هجر مقتول شد و مدفن او هم فعلا در همانجاست والله اعلم .

لخولة اطلال — یعنی از برای خوله اثار دیاری است در برقه ثهمد که ان اثار ظاهر و هویداست مثل بقایای اثر وشم در ظاهر دست (خولة امراه من کلب — قال صاحب القاموس الابرق غلظ فیه حجاره و رمل و طین مختلطه والبرقه بالضم غلظ کالابرق و برق دیار العرب تنیف علی مائة نعدها فی جمعها برقة ثهمد والوشم ان یغرز بالابرة فی الجلد ثم یذر علیه الکحل او النؤر فیبقی سواده ظاهراً والنؤر النیلج دخان الشحم یعالج به الوشم و یحشی به حتی یخضر) .

وقوفا بها — معنی این بیت از مصرع اول معلقه امرء القیس است (والتجلد التصبر) .

کان حدوج — گویا مراکب بنی مالکیه هنگام صبح بزرگ کشتیهای هشته در پای نهای وسیع مرضع (فی اول البیت تقدیم و تاخیر والتقدیر کان حدوج المالکیة غدوة بالنواصف من دد خلایا سفین — الخلیه — السفینه العظیمه — الخ ان معها زورق — السفینه التی یسیر من غیر ان یسیرها ملاح) .
والمالکیه منسوبه الی مالک بن سعد بن ضبیعه .

عدولیه — ان سفاین منسوب هسته به عدولی (قریة بالبحرین — وعدول رجل کان یتخذ السفن — وقیل ان عدول جزیره من جزائر بحرین — وقیل قبیلة) یا از سفن ابن یامن .

(ابن یامین ملاح معروف من اهل هجر) که گاهی ملاح تمایل بدان کشتیها میدهد و گاهی مستقیم آنها را میبرد مراد این است که برای کوتاه کردن مسافت گاهی بر طریق و مولت میکنند و گاهی بر خلاف طریق معمول (طوراً منصوب علی انه ظرف لان معناه وقتاً وحیناً) .

یشق — میشکافد قبه‌های آب را سینه‌های کشتیها بآن حباب چنانکه قسمت میکند شخص مفایل خاکهای زمین را با دست (المفائل الذی یلعب لعبة لصبیان الاعراب یقال لها الفیال والمفایله (ماخوذ من قولهم المخطئ فال رایک) وهی تراب یکومونه او رمل ثم یخبئون فیه خبیئاً ثم یشق الفایل تلک الکومه بیده فیقسمها قسمین ثم یقول فی ای الجانبین خبأت فان اصاب ظفر وان اخطأ قمر) .

وفی الحی — و در قبیله سیاه چشمی است یا سیاه لبی است که گردن میکشد بطرف درخت اراک و شاید و معتدل القامه است و در وی هم پوشیده است در رشته لؤلؤ و زبرجد را .

خذول — مانند آهوئی است که رفقای خود را ترک کرده و با بچه خود مانده است و چرا میکند در یک گله در زمین سهل نرمی و میگیرد اطراف میوه اراک را و تر میکند شاخه‌های درخت (یقال خذلت الوحشیه عن القطیع ای تخلفت عنها مع ولدها کانها حین لم توافق صواحبها خذلتها وانفردت لها بولدها) در شرح زوزنی معنی خذلت را تخلف اولاده گرفته است — و معنی سابق که ذکر شد موافق شرح تبریزی و موافق سایر اللغه است والله العالم .

وتبسم — و میخندد از دندانهای سپید لثاتی مانند آنکه اقحوان شکوفه دارد که در خلال ریگ خالص و تل ریگ از نماکی بیرون آمده (قوله منوراً ای اقحواناً منوراً فحذف الموصوف اجتزاءً بدلالة الصفة علیه و خبر کان محذوف لعلم السامع والمعنی کان منوراً متخللاً حر الرمل دعص له ندٍ هذا الثغر) والدعص الکثیب من الرمل و هو بدل عن الرمل .

سقته — سیراب کرده است آن دندانها را شعاع آفتاب بغیر از لثه‌های آن را و پاشیده شده است

و پاشیده شده است بران دندان اثمد (کحل معروف است) بطوریکه اثری در دندان او کرده است .

مراد این است که دندانهای آن ممدوحه براق است و لثه‌های او مایل بسیاه رنگ است و این حالت نزد اعراب بسیار مطلوب بوده است بطوریکه معمولاً زنان اعراب در پشت لبها و لثه‌ها سرمه میزده (؟) میکرده‌اند تا در خندیدن دندانها بیشتر ظاهر باشد .

و در این بیت اشاره است بعادت قدیمه زنان جاهلیت که هرکس دندانی از او می افتاده است یا اینکه احیاناً می کنده است همین اثمدها میگرفته و بطرف آفتاب پرتاب میکرده است و از آن مطالبه عوض مینموده که مثلیه (؟) است : ابدلینی سناً من ذهب او فضة . و طرفه در شعر دیگری هم اشاره باین عادت می نماید (ابدله الشمس من منبته + برداً ابیض مصقول الاشر)

والاشر الاسنان بضم الهمزة وفتح الشين او بضمها التحزيز الذي يكون خلقة .

ووجه — و صورتی که گوئی آفتاب ردای نورانی خود را بران افکنده است پاکیزه رنگ و غیر منقبض الجلد (التخدد اضطراب الجلد واسترخاء اللحم وهران (؟) تصغیر فیه خدود)

وجه را در ووجه ابتداءً (؟) رفع بنا براینکه اصل ولها وجه باشد (؟) و جر بنا بر عطف بر اللثى (؟) و نصب عن وجه (؟) .

وانی لامضی — یعنی که من هم و غم را از خود دفع میکنم در وقت حضور هم با ناقه که لاغر اندام (؟) دائماً با اعوجاج حرکت میکند و سریع السیر است و در حرکت بیچ و تاب میخورد یعنی سیر روز را بشب متصل میکند .

امون — یعنی آن ناقه محکم بدن است و در حرکت آن لغزشی نیست مانند تخته‌های تابوت و حرکت آن بر روی طریق آشکاری است مانند طرائقی که در رگ مخطط برد است .

جمالیه — یعنی آن ناقه در ضخامت شبیه بجمل است و اکثر لحم است و در سیر خود ردیان دارد مانند شترمرغی که شترمرغ ظلیم باشد قلیل الشعر و خاکستری رنگ .

تباری — مسابقه میکند با شترهای دیگر در السیر (؟) مانند سیر آنها و گام بر جای گام میگذارد در حرکت بالای آن طرقی که از کثرت رفت و آمد مذلل و نرم شده است (الوظیف عظم الساق) ـ

توقعتّ الی — این ناقه در فصل ربیع چرا میکند بالای درختان معروف، یعنی این ناقه‌هائی که پستانشان خشک شده است و میچرند در حدائق که برای پاهای آنها، زانو ولی رسیده است و خاک دانها نرم است (المولی الذی اصابه الولیّ من المطر وهو الذی یجیء بعد الوسمی — الاسرّة بطون الاودیه الواحدة سراره وهو اکرم الوادی — قال بعض الشراح والشول من النوق التی قد ارتفعت البانها ، وفی شرح الزوزنی الشول النوق التی خفّت ضروعها وقلّت البانها) .

فزیع — یعنی این ناقه بر میگردد بطرف صدای مهیب و پرهیز میکند با آن دمی که یافته‌ای دارد از اهتزاز روی شاخ محلی که انگشت قرمز مخلوط با سیاهی است و شعله است (الهاب الراعی لنحبه ای صاح بها لترجع ... زجر للخیل — قوله وشتی به خصل وذلک لان الناقه اذا کانت حاملا تلقت الفحل بحرکة ذنبها فیعلم الفحل انها حامل فلا یقربها — والمتلبد الذی قد صار ... درکه شیء اللبد من شعره (بعر رقیق) لانه یضرب بذنبه من الهیاج علی ظهره) .

کانّ خافی — در وصف دم این ناقه میگوید که گویا دو بال نسر سفید رنگ در کتف گرفته اند در جانب آن را و فرو شده اند در استخوان دم آن با هم کرد (الکف سوراخ کردن) .

فطوراً به — این ناقه دم را حرکت میدهد گاهی پشت سر سوار را و گاهی میزند بر پستان بی شیری که مانند مشک خشکیده پوسیده است .

لها فخذان — این ناقه را ران است که گوشت کثیر شده است و فربه است که میدانی آنها دو مصراع در قصر عالی طولانی هستند (انافت الشیء انافه وناف یعنی اشرف وباب المصراعان ... الباب العالی البلاقی المرد)

وطی محال — ای فقرات ظهرها — والمحال فقرة الظهر الواحدة محالة وحص صاحب القاموس المحالة بالفقرة من فقار البعیر — والحنیّ الشیء واحدتها حنیه — والحذوف الدموج — والجران باطن العنق جمعت الی جمعها — ولزت قرن بعضها الی بعض فاشتدت — ودأی جمع دأیه وهی الفقار وکل فقره من فقار الظهر والعنق دأیه ، والطی طی البئر تقول طوی الطی هذه الناقة شراصف ان بعضها من بعض وذلک اشد لها من ان لا یکون متدانیة .

کأنّ کناسی — در سعت بین مرفقین آن ناقه و در بدنش از لغزش و عثار میگوید که پنداری دو کناس ضاله است در کنف گرفته‌اند و گوئی کمانهای منعطفش در زیر صلب محکم است .

(الکناس بیت یتخذه الوحش فی اصل شجرة وانما قال کناسی لانه یستکن بالغداة فی ظلها و بالعشی فی فیئها — والضال السدر البری الواحد ضاله والاطر العطف) .

وانما اراد الشاعر ان مرفقیها قد بانا عن ابطیها فشبه الهواء الذی بینهما بکناسی ضاله .

لها مرفقان — آن ناقه دارای دو مرفق قوی است که پنداری پیوسته کشانی کند آن ناقه با دو دلو سقای بر دوش (قال الزوزنی الافتل القوی الشدید — وقال الخطیب الافتلان المتباینان کانما فتلا عن صدرها ای عدلا — والسلم الدلو لها عروة واحدة کدلو السقائین — والدالج الذی یمشی بین الحوض والبئر دلوه یأخذ الماء من البئر ولیفرغ فی الحوض) .

کقنطرة الرومی — در وصف استحکام بنیان ناقه و تراصف اعضایش میگوید که شبیه قنطره رومی است که صاحبش سوگند یاد کرده باشد که باید آن بنیان محکم ساخته شود با آجر و صاروج (قوله لتکتنفن ای لتحیطن من اکتنفها لتبنین — وتشاد ای ترفع — والقرمد الاجر وقیل هو الصاروج وقصد بها الروم لاحکام) .

صهابیة العثنون — آن ناقه را موهای زیر چانه سرخ و سفید است و پشت محکم است و پاهایش بلند گام است و دستهایش دائما در حرکت و اهتزاز است (الصهابیة التی یضرب لونها الی الصهبة وهو بیاض تخالطه حمرة — والعثنون ما تحت لحیتها من الشعر — والموجدة المحکمة — القرا الظهر وقیل ناقة شدیدة الظهر بنیة القری ای السنام — وقوله بعیدة وخد الرجل یرید سعة خطوها والوخد ضرب من السیر السریع وقوله موارة الیدین ای کثیرتها تمور یداها فی عملها یرید انها فرقاء الید وقیل مار یمور اذا دار) .

أمرّت یداها — یعنی محکم پیچیده شده دستهایش مانند ریسمان تابیده محکم و میل داده شده است از بازوی او بسوی دو پهلو که پنداری در استحکام سقف محکم است (أمرّت ای فتلت — والشزر الفتل الذی

تربّعت القفّین – آن ناقه در فصل ربیع چرا میکند بالدو تل معروف بین آن ناقه‌هائی که پستانشان خشک شده است و میچرند در حدائقی که بواسطهٔ باران ولی رسیده است و خاک آنها نرم است (المولی الذی اصابه الولیّ من المطر وهو الذی یجیء بعد الوسمی – الاسرّة بطون الاودیة الواحدة سرارة وهو اکرم الوادی – قال بعض الشراح والشول من النوق التی قد ارتفعت البانها، وفي شرح الزوزنی الشول النوق التی جفّت ضروعها وقلّت البانها) .

تریع – یعنی آن ناقه برمیگردد بطرف صدای مهیب و پرهیز میکند با آن دمی که پرهائی دارد از هیبت روی شانه‌ای محلی که از ترس [illegible] مخلوط با سیاهی است و ملبّد است (المهیب الراعی الذی یصیح بها لترجع – خصل جمع خصلة – قوله وتتقی بذی خصل وذلک لان الناقة اذا کانت حاملا اتّقت الفحل بحرکة ذنبها فیعلم الفحل انها حامل فلا یقربها – والملبد الذی قد صار علی ورکه مثل اللبد من شطه (بعر [illegible]) لانه یضرب بذنبه من الهیاج علی ظهره) .

کأنّ جناحی – دو طرف دم آن ناقه مثل دو بال نسر سفید رنگ درکتف گرفته اند در جانب آن را و فرو شده اند در استخوان دم آن با مسرد (آلت سوراخ کردن) .

فطورا به – آن ناقه دم را حرکت میدهد گاهی میزند آن را بر پشت سوار و گاهی میزند بر پستان بی شیری که مانند مشک خشکیده پوسیده است .

لها فخذان – آن ناقه را رانی است که گوشت کامل شده است و فربه است که مانند درهای قصر بلند [illegible] طلائی [illegible] . (النحض اللحم والنحض [illegible] وبابا [illegible] [illegible] [illegible] البلاقی [illegible])

وطیّ محال – ای لها محال مطویة – والمحال فقار الظهر الواحدة محالة وخص صاحب القاموس المحالة بالفقرة من فقار البعیر – والحنیّ القسیّ واحدتها حنیة – والخلوف الاضلاع – والاجران باطن العنق جمع جران الشعر بالحالیه – ولزّت قرن بعضها الی بعض فاشتدت – والدأی جمع دأیة وهی الفقار وکل فقرة من فقار الظهر والعنق دأیة ، والطیّ طیّ البئر شبّه به یقول ان محال ظهر هذه الناقة تراصفت متقاربة بعضها من بعض وذلک اشدّ لها من ان لا تکون متدانیة ،

کأنّ کناسی — در سعت جای مرفقین آن ناقه و دور بودنش از لغزش و عثار میگوید که پنداری دو کناس ضاله ای دو کتف گرفته اند و گوئی کمانهای منعطفش در زیر صلب محکم است .

(الکناس بیت یتخذه الوحش فی اصل شجرة وانما قال کناسی لانه یستکن بالغداة فی ظلها و بالعشی فی فیئها — والضال السدر البری الواحد ضالة والأطر العطف) .

وانما اراد الناظم ان مرفقیها قد بانا عن الجنبین فشبه الهواء الذی بینهما بکناسی ضالة .

لها مرفقان — آن ناقه دارای دو مرفق قوی است که پنداری پیوسته کنار آن ناقه با دو دلو سقای بزرگ است (قال الزوزنی الافتل القوی الشدید — وقال الخطیب الافتلان المتباینان کانما فتلا عن صدرها ای عدلا — والسلم الدلو لها عروة واحدة کدلو السقائین — والدالج الذی یمشی بین الحوض والبئر ویأخذ الماء من البئر ویفرغ فی الحوض) .

کقنطرة الرومی — در وصف استحکام بنیان ناقه و تراصف اعضایش میگوید که شبیه قنطره رومی است که صاحبش سوگند یاد کرده باشد که باید مکتنف بنائی ساخته شود با آجر و صاروج (قوله لتکتنفن ای لتحیطن من اکنافها لتبنین — وتشاد ای ترفع — والقرمد الآجر وقیل هو الصاروج وقصد بها الروم للاحکام) .

صهابیة العثنون — آن ناقه دارای ریش چانه سرخ و سفید است و پشت محکم است و پاهایش بلند گام است و دستهایش دائما در حرکت و آماده است (الصهابیة التی یضرب لونها الی الصهبة وهو بیاض تخالطه حمره — والعثنون ما تحت الحنک من الشعر — والموجدة المحکمة — والقرا الظهر وقیل ناقة شدیدة الظهر بینة القری ای السنام — وقوله بعیدة وخد الرجل یرید سعة خطاها والوخد ضرب من السیر السریع وقوله موارة الید ای کتفیها تتبعان یدیها فی حرکة یرید انها فرقاء الید وقیل ای یمور ای یدور) .

أمرّت یداها — یعنی محکم پیچیده شده دستهایش است و بازوانش تا بیرون کشیده و میل بیرون داده است و بازوان بهم در پیوسته که پنداری در اشکال سقف محکم است (أمرّت ای فتلت — والشزر الفتل الذی

ويقال له الدبر قال الطوسي الشزر ان يفتل من اسفل الكف الى فوق واليسر ان يفتل من اعلى الكف
الى صدره واليسر هو الفتيل والشزر هو الدبر قال التبريزي في شرح هذا البيت واشصب نقل لانه
نعت لمصدر محذوف كانه قال امرت يداها امرارا مثل فتل شزر انتهى ومعنى اجنحت اميلت والكنف
والسقيف واحد والمسند الذي اسند بعضه الى بعض) .

جنوح دفاق - الجنوح التي تميل مع احد شقيها في السير - والدفاق التي تندفق في السير
ويقال هو مشي الدفق بكسر الدال والفاء وفتح القاف المشددة اذا اندفق واسرع في سيره ويقال
ناقة دفاق ككتاب ودفاق كغراب ودفنق كقبنفل اي سريعة - والعندل الضخمة الرأس
والاذن الشفعة (يقول ان هذه الناقة شديدة الميلان عن سمت الطريق لنزاطتها في السير
سرعة فانه اسراع عظيمة الرأس وقد علبت كتفاها في خلق معالٍ مصعد - شرح زوزني - وقال
الخطيب وفي معالي ارتفاع معالٍ شهي والله اعلم) .

كأنَّ علوبَ النِّسعِ - كوئي آثار حزام در پهلوي اين ناقه جاده اي طريقي هست در
سنگ سخت نرم در بالاي زيرين سخت (العلوب الاثار - النسع حبل مضفور من ادم
والدايات منها الهملا قيل في الظهر وقيل في الصدر - والموارد طرق المياه والخلق من الصخرة
الملساء - والترود الكان العنيف الترنح وظهر التردد اعلاه - يقول هذه العلوب في صدرها
او في ظهرها مثل آثار الموارد وقيل معنى البيت ان النسوع لا تؤثر في هذه الناقة الا كما تؤثر الموارد
في الصخرة الملساء - وقيل اراد بالموارد مراتع مرا الجبال مع وقوف البئر الزبرده حتى تؤثر فيها
اثرا ليس بالمبالغ فكذلك آثار النسع في جنب هذه الناقة ليس بالمبالغ لصلابة جلدها - شرح خطيب) .

واتلع نضاض - يعني بالاتلع عنقها والاتلع المشرف والتلع الطول والنضاض مبالغة الناضي
والتكان (بضم اليس كما ضبطه صاحب القاموس واقتصر عليه الصحاح) ذنب السفينة - والبوصي
ضرب من السفينة فارسي معرب وهو بالفارسية بوزي يقول ما وهي طويلة العنق فاذا رفعت عنقها
شبهه ذنب السفينة في دجلة تصعد وقوله اذا صعدت به اي بالعنق والباء للتعدية .

وجمجمة — و از براین ناقه سری است که در استحکام و التیام پارچه‌های استخوانهای آنها مانند سندان است و نردن و دروزان سرهنداری که نرضی لطرف سوهان شاهست (مراد این است که درزهای استخوانهای سر این ناقه نابان و برجسته نیست و مانند آژده‌های سوهان است)

قال الاصمعی ما لم اسمع احداً شبه هذا البیت کما لم اسمع احداً شبه قول عنترة فی معلقته

غرداً یحک ذراعه بذراعه   قدح المکب علی الزناد الاجذم

وخدٌ کقرطاس — شبه بیاض خدها ببیاض القرطاس قبل ان یکتب فیه وقیل اراد انه عتیق لا شعر علیه والشوشاة الخد الهجنة (هجنه دراین رجوان آنکه از طرف پدر عتیق باشد واز طرف مادر نباشد و چنین فرزندی را هجین میگویند) والمراد انه جعله کالقرطاس لنقائه وقصر شعره

والمشفر من البعیر کالشفة للانسان قال صاحب القاموس المشفر کمنبر للبعیر کالشفة لک ویفتح جمعه مشافر وقد یستعمل فی الناس واستعماله فی الناس مجاز وبه الاشتقاق وکذا فی الفرس

قال الجوهری فی ومشافر الفرس مستعارة منه وممن استعمله فی شفة الانسان قول الفرزدق فی (فلو کنت ضبیاً عرفت قرابتی + ولکن زنجی غلیظ المشافر)

ویجوز عند بعض اهل البیان ان یکون من قبیل استعمال المقید فی المطلق ای استعمل المشفر الذی هو بحسب الوضع شفة البعیر مطلق الشفة فیکون من باب المجاز المرسل لا الاستعارة

والسبت — جلود البقر اذا دبغت بالقرظ فان لم یدبغ بالقرظ فلیس بسبت والقرظ ورق السلم یدبغ به — اراد الناظم ان مشافرها طوال کانها نعال السبت وذلک مما یمدح به وخص السبت للینه — وقوله لم یجرد بای بالمهملة ای لم یخبل نصفها شاة نعتیه وذلک ان المدبغة والطارم قبل مشافرها — ویروی لم یجرد بالجیم المعجمة ای لم یجرد قد نشزه عن الشعر

وعیانان — یعنی ولها عینان الماویتان المرآتان الحجاج العظم المشرف علی العین الذی ینبت علیه شعر الحاجب والقلت نقرة فی الجبل یستنقع فیها الماء ومؤنثة نص علی تأنیثه صاحب المخصص وابن جنی وجمعها قلات وقوله قلت مورد بدل من صخرة والمورد الماء ههنا ؛

طحوران — یعنی آن دو چشم دفع می کنند خاشاک رمد را و مانند دو چشم گاو وحشی است که فرزند داشته باشد و در حالت فزع باشد — نگاه چشم آهو یا گاو وحشی در حالت ترس خصوصاً وقتی که بچه داشته باشد نظره دلچسبی را داراست وازاین جهت چشمهای ناقه را تشبیه بچشمهای چنین بقره کرده است (العوّار والعائر ما افسد العین من الرمد — وفرقد ولد البقرة الوحشیة ؛

وصادقتا — التوجس التسمع بحذر والهجس الصوت الخفی وقوله للسری ای فی السری او عند السری والمندد الذی یرفع صوته (یعنی آن ناقه را دو گوش است صادق در استماع که اشتباه نمی شنود و برای نها مخفی نیست نه صدای آهسته و نه آواز بلند) ؛

مؤلّلتان — المؤلل المحدد — والمراد بشاة ههنا الثور الوحشی ولذا قال مفرد بلا هاء واطلاق الشاة علی الثور الوحشی صحیح (واذا کان الثور الوحشی منفرداً کان اسمع للصوت لانه لیس معه ما یشغله)

وأروع نباض — مراد قلب اروع نباض است و حذف موصوف بواسطه دلالت صفت است بر آن — (الاروع السریع الارتیاع — والنباض الکثیر الحرکة — والاحذ الخفیف السریع — والململم المجتمع والمرداة الصخرة التی تدق الصخور بها والمراد کمرداة من صخر — والصفیح من الحجارة العریض — المصمد الصلب

واعلم مخروت — اراد بالاعلم مشفرها والابل کلها علم والعلم شق فی الشفة العلیا فان کان فی السفلی قیل له افلح والمخروت المشقوق وخرت کل شیء ثقبه وثقبه ویقال للدلیل الهادی الخریت وسمی بذلک لانه یهتدی الی مثل خرت الابرة والمارن اللین وقوله متی ترجم به الارض ای اذا ادنت راسها من الارض فی سیرها فذلک رجمها ایاها یقال اذا او مات براسها الی الارض ازدادت سیرا ؛

وان شئت لم ترقل — الارقال فوق العدو ودون الحضر والاحضار الاحکام قوله ملوی من القد

ای بسوط ملوی من القد والقد هو القِدّ من جلد غیر مدبوغ واحده القدة (یعنی اگر بخواهی در سرعت شتاب ان را بخواهی و تند رام و مشتاق است

می کند و اگر نخواهی با زدن تازیانه از ترس ان تازیانه که محکم بافته شده است از تسمه های پوست) .

وان شئت ساما — سامی عالی وواسط الکور العود الذی بین مورکة الرحل ومؤخره ومورکة

الرحل الموضع الذی یضع علیه الراکب رجله وقیل المورکة مهاد یمهده الرجل لرجله الی جانب الواسط

اسفل منه فاذا اعیا من الغرز (رکاب) نزع رجله من الغرز وجعلها علی المورکة وقیل الواسط للرحل

کالقربوس للسرج والقربوس لحزون حنو السرج ولها قربوسان قال صاحب القاموس ولا یسکن

الا فی ضرورة الشعر وتعقبه شارحه بان السکون لغة صحیحة عند ابی زید . وفیه وجه اخر وهو ضم

القاف وسکون الراء کما نص علیه بعضهم . وقد یری انه فارسی معرب قال الحکیم الطوسی (بجودی

یکی چوبه تیر گزین   سر خود نهادی بقربوس زین) . وعامت ای سبحت والضبع العضد

والنجاء السرعة والخفیدد الظلیم وهو ذکر النعام .

علی مثلها امضی — یعنی بر مانند چنین ناقه که وصف کردم درست و نهالکه یکنم در همان هنگامی که

از صعوبت امر رفیق من بمن میگوید ای کاش ترا از بلیه نجات میدادم و خودم را هم نجات میدادم .

(قوله الالیتنی افدیک منها . قال الخطیب فی شرحه معناه من الفلاة ولم یجر لها ذکر لدلالة المعنی علیها

کقوله تعالی حتی توارت بالحجاب . وقوله افدیک منها ای اعطیک فداک وانجو وافتدی انا منها ای کذا

وقیل معناه لیتنی افدی ان افدیک منها وافتدی نفسی وهو متعلق ببعض وکذلک اذا اشهد کل واحد

یبذل فداه وفاداه ای اعطی فدائه وانقذه .

وجاشت الیه النفس — جاشت ای ارتفعت الیه من الخوف ولم تستقر کما تجیش القدر اذا

ارتفع غلیانها وقوله الیه ای الی صاحبه وقوله خاله ای خال نفسه (جمله وجاشت عطف است

بر جمله قال صاحبی در بیت سابق — و اتحاد فاعل و مفعول نیز همین بیت (وخاله مصابا) از خصایص

افعال قلوب است و باب فقدت و عدمت هم ملحق بوجدت است) ۰

مراد ناظم این است که صعوبت و شقت پیاپیها بان اندازه است که این رفیق من خود را هلاکت تصدیق می کند

هر چند در راه مخوف سیر نکند ۰ قال الخطیب فی شرح هذا البیت قوله ولو امسی مع غیر مصداق ولو امسی لا یرصده

ولا یخاف من احد لظن انه هالک من العطش لطول المفازه ای فانا اجوزها معه فتق نهی ۰

اذا القوم قالوا — یقول فی اذا ان لرامن فتی لهذه المفازه خلت انهم یعنونی و لیقولوا لیس لها غیره

لم اکسل عن ان اقول انا لها و لم اتبلد عن سلوکها (یقال رجل بلید و تبلد اذا اثر فیه الجهل که یذهب عن الاحتمال)

احلت بها — الاحاله الاقبال یقال احلت علیه ضربا اذا اقبلت علیه تضربه ضربا فی اثر ضرب

او مع ضرب و منه قوله یحلون السیاط مع السجال ای یصبون دلوا مع اثر دلو — والقطیع السوط

و خب الآل ای جرى و اضطرب والآل ما یرى شبه السراب طرفی النهار والسراب ما کان

نصف النهار ولذا قال بعضهم الآل یکون بالغداة والعشی والاحزام الاسراع فی السیر والمتوقد

الذی یتوقد بالحر والواو فی قوله وقد خب واو الحال ۰

فذالت — یعنی پیر این ناقه متبختر انه و متکبر ا حرکت می نماید مانند اینکه جاریه سعنبه مجلس با ناز حرکت

می کند و می نمایند بصاحب خود دامنهای جامه بلندی را که روی زمین کشیده میرود ۰

ولست بحلال — یعنی من نیستم که در ترس جای منزل کرم از ترس ورود مهمان و غیر باو لکن

در هر برقعی که قوم از من استعانت کنند من اعانت می نمایم ۰

وان تبغنی — یعنی اگر مرا طلب کنی در حلقه قوم که برای مشورت گرد هم می نشینند مرا می یابی

و اگر مرا تفحص کنی در دکانهای خمارها مرا اصطیاد می نمائی و ملاقات می کنی مراد این است که در جد و هزل

هر دو سرآمد افراد است و دارای هر دو رتبه است ۰

(قال ابو عبیده فی المحانوت حلقة الحدیث فتح اللام وکجوز السکون والمحانوت فی حلقة القوم السکون وکجوز الفتح)

مَتَى تَأتِنِي اُصبِحكَ كأساً رَوِيَّةً + وَاِن كُنتَ عَنها غانِياً فاغنَ وَازدَدِ ،

هذا فی روایة الخطیب التبریزی و ذکر فی شرحه ویروی وان تأتنی اصبحک کاسا اصبحک من الصبوح

والصبوح شرب الغداة (کما یقال الغبوق لشرب العشی والقیل لشرب نصف النهار والفحمه لشرب اللیل

والی شربه لشرب السحر) والکاس مؤنثة قال الفراء الکاس الاناء الذی فیه لبن او ماء او خمر او غیر ذلک

وان کان فارغاً لم یقل له کاس کما ان المهدی الطبق الذی یکون للهدیه فان اخذت منه الهدیه

قیل له طبق ولم یقل له مهدی واکثر اهل اللغه یقول لا یقال للاناء کاس حتی یکون فیها الخمر و

قال بعضهم قد یقال للزجاجه کاس ولیمز کاس کثیر قال تعالی (یطاف علیهم بکاس من معین بیضاء

لذة للشاربین) فاللذه ههنا الخمر - وان کنت غانیا ای غنیا والمعنی متی تأتنی تجدنی

قد اخذت خمرا کثیرا مرویه لمن یحضرنی - ومعنی فاغن وازدد فاغن بما عندک وازدد ،

وَاِن یَلتَقِ الحَیُّ - یعنی هرگاه قبیله برای مفاخرت مجتمع شوند مرا خواهی دید در ذروه بیت رفیع محکم

شرافت در حسب و نسب ،

نَدامایِ بیضٌ - یعنی ندیمهای من وهم شربهای من دختران درخشنده طلعت هستند مانند نجوم

وان جاریه مطربه که رفت وآمد میکند پیش من میکند در لباسهای برد و مجسد (المجسد الثوب المصبوغ بالجساد

وهو الزعفران) ،

رَحیبٌ - یعنی وسیع است حلقه گریبان آن مطربه و مراد آنست تجسس ندیمها و نرم پیراهن است

(ویروی رحیب قطاب الجیب بالاضافه ، والجس المس وجس الندامی ان یجسوا بایدیهم بطلب نهد

کما قال الاعشی تجس الندامی فی یده الدرع مفتق وذلک ان القینه کان یفتق فتق فی کمها فاذا

اراد الرجل ان یمس منها شیئاً ادخل یده فلمس وید الدرع کمه - ومعنی رحیب قطاب الجیب

ان عنقها واسع فتحتاج الی ان یکون جیبها واسعاً ،

اذا نحن قلنا اسمعینا — یعنی هرگاه بآن جاریه مغنیه میگوییم که برای ما آواز بخوان و ما را بشنوان از غنا
خودت شروع میشود خواندن را و برای ما آوازه خوانی میکند بر ناز خودش در حالتی که سست کننده الطاف است و تشددی
در صوتش ظاهر نیست (انبرت ای اعترضت و علی رسلها ای علی هینتها و وقارها ، و مطروفة بالفاء ای کسته
الطرف فاترة و من روی مطروقة بالقاف بمعنی مسترخیة) .

اذا رجّعت فی صوتها — (التجاوب التجاور ، والظئر التی لها ولد والجمع اظآر ، والربع من الابل
ما ولد فی اول النتاج ، والردی الهلاک) تشبیه کرده است نالهٔ حزین آن مطربه را بنالهٔ ناقه که در هلاکت
فرزند خود محزون شده و ناله دردناک میکند .

وما زال تشرابی — الطریف والطارف ما استحدثه الرجل واکتسبه والمتلد والتالد والتلید والتلاد
ما ورثه عن آبائه ومعناه المتوله والتاء بدل من الواو (یقول لم ازل اشرب الخمر واشتغل باللذات و
فی الاهلاک والانفاق مالی المستحدث والموروث) .

الی ان تحامتنی — یعنی در لذت و عشرت و لاابالی گری تا آن اندازه کوشیدم که قبیله من از ننگ مرا از
خود دور کردند و تنها افتادم مانند شتر قطران مالیده شده (تحامتنی ای ترکتنی ، والمعبد الاجرب المطلی
بالقطران) .

رأیت بنی غبراء — یعنی فقرا مرا نشناسند بواسطه جود سخاوتی که بآنها و اغنیا هم معترف بکمال من دارند بواسطه
جلالت و عظمت قدر و منزلت من (الغبراء الارض وبنو غبراء الفقراء ، واهل معطوف فی المضمر الذی فی ینکروننی
وحسن العطف فی الضمیر المرفوع المتصل لفصل بینهما بالمفعول به و روی اهل منصوبا فیکون معطوفا علی بنی غبراء
کذا قال بعضهم وفیه نظر یدرک بالتأمل فی معنی البیت ، والطراف قبة من أدم ... الی سیر و الاغنیاء
والممدود الذی قد مد بالاطناب ، والطراف قیل لفظه لفظ الواحد ومعناه معنی الجمع وقال صاحب القاموس
انه مفرد لفظا ومعنی وقیل جمعه طُرُف بضم الطاء والراء ، وقیل الطراف بیت من ادم لیس له کفاء
والکفاء ککتاب شقة من شقق البیت الی الخلف من موخره) .

الا ایهذا اللائمی احضرُ الوغی — الا ایهذا اللائمی ان احضرَ الوغی

ای کسیکه مرا ملامت میکنی از حضور در معرکه رزم و مجالس بزم آیا تو مرا در دنیا مخلد تا ابد خواهی نگاه داشت ؟

صبح است ساقیا قدحی پر شراب کن + دور فلک درنگ ندارد شتاب کن — ز وصل روی جوانان تمتعی برگیر

که در کمینگه عمر است مکر عالم پیر ۔

ویروی الزاجری مکان اللائمی والزاجر الناهی ۔ واللائمی اللائم له عجزه وسفاه اذا لامه ۔ ویروی احضرَ الوغی بالنصب باضمار ان وهذا عند البصریین خطأ وذهب الکوفیون الی ان تعمل النصب محذوفة فی غیر المواضع المعهودة واستدلوا بهذا البیت ومنع البصریون عملها محذوفة الا فی الاماکن المعروفة وقالوا روایة البیت عندنا انما هی بالرفع ووجه رفعه ان یکون الاصل ان احضر الوغی فلما حذف ان رفع الفعل ونظیره فی احدی الوجهین قوله تعالی (افغیر الله تأمرونی اعبد) المعنی ان اعبد ۔ وقال ابو العباس فی وجه الرفع انه فی موضع الحال ویکون وان اشهد معطوفا فی المعنی لانه لما قال احضر دل علی الحضور کما تقول من کذب کان شراً له ای کان الکذب شراً له وفی التذکرة القصریة وهی اسئلة من ابی الطیب محمد بن طرخان المعروف بالقصری واجوبة من شیخه ابی علی الفارسی قال سألت ابا علی عن احضر الوغی ای شیء موضعه فقال نصب وهو یرید حاضراً فقلت کیف یجوز ان یکون حالا والحضور مزجور عنه لا غیره فقال قد یجوز ان یکون لم یذکر المزجور عنه فقلت قد فهمنا من قوله (الا ایهذا الزاجری احضر الوغی) انه قد نهاه عن حضور الوغی فقال هذا لا یلزم لانه اذا قدرته لیتوک حاضراً کنت الحضور لم یقع ولکن نهمی ما نهاه وقد یحذف قال فهو مثل قولک هذا صاحب صقر صائداً به غداً قلت فما الحاجة الی ان تقدره حالا قال لیتعلق بما قبله والا لا سبیل الی تعلقه بما قبله الا فی هذا الوجه (از حواشی شرح الخطیب)

فان کنت لا تستطیع — اگر تو قادر بر دفع منیه (مرگ) نیستی بگذار تا خودم مبادرت بر آن کنم با آنچه در دست من است (مراد این که چون مرگ لامحاله هست چرا عمر را بعشرت نگذرانم) ۔

فلولا ثلاث هن — یعنی اگر سه چیز در دنیا نبود که اسباب کامرانی جوانمردان است من قسم بجان تو که

باکی نداشتم از مرگ هرزمانکه عیادت کنندگان از گردش مایوس بر میخاستند ۔

راجع بشری که بعد نوشته میشود، ویح کلمه رحمت است، و ویل کلمه عذاب. گاهی مرفوع میشود بنابر ابتداء چنانکه گویند ویل لزید و ویح لک — و گاهی منصوب میشود بنابر مصدریت بحذف عامل و ویحاً لزید و ویلاً لک. و گویند ویح زید و ویل عمرو — و امثال تعساً و بعداً همیشه منصوب بحذف عامل اند (و ویک: کلمه تعجب یا ...

فمنهن سبقی — یعنی یکی از خصال سه گانه سبقت جستن بر ملامت کنندگان است به شربت از شراب کمیت یعنی که اگر آب بران بریزی کف میکند (الکمیت من الخمر التی تضرب الی السواد. وقوله متی ما تعل بالماء اریدَ مزجه به تزبد لانها عتیقة).

وکرّی اذا نادی — دوم از این سه خصلت برگردانیدن و برگشتن اسب محنب است در وقتی که شخص مضطر فریاد میکند و نصرت میطلبد مانند گرگ غضا میشود که آن را بجهت آب برانگیزانند (المضاف الذی قد اضافته الهموم. والمحنب فرس اقنی الذراع قیل التحنیب احدیداب فی وظیفی یدی الفرس ولیس ذلک بالاعوجاج الشدید وهو مما یوصف صاحبه بالشدة — والغضا شجر و ذئابه اخبث الذئاب — ونبهته هیجته — والمتورد الذی یطلب ان یرد الماء وقوله محنبا منصوب بالمضاف)

وتقصیر یوم الدجن — سوم از این سه خصلت کوتاه کردن روز ابر است بشرب و خوش داشتن در زیر خیمه با زن فربه (الدجن الباس الغیم السماء وقیل الارض یقال اقصره باللهو ویوم اللهو ولیلة اللهو قصیراً قال بعض الاعراب: لکن ایامنا اصبحت طوالاً لقد کانت لیالینا قصاراً — قال ابن الاعرابی البهکنة الجاریة الخفیفة الروح الطیبة الرائحة الملیحة الحلوة — والمعمد المرفوع بالعمد).

کأن البرین — برین جمع بره است بمعنی خلخال — دمالیج جمع دملوج است بمعنی بازوبند عشر و خروع دو قسم از درختها است که ساقهای لطیف باریک دارد — تخضید خم کردن شاخ درخت است برای شکستن (در وصف ساقها است میگوید گویا خلخالها و بازوبندها بر این درخت آویخته نهاده است).

فذرنی اروّی هامتی — الشرب جمع الشین والشرب بضمها اسمان للمشروب والشرب بالفتح مصدر وقد تکون الثلثة مصدراً، والصرد القلیل والمنغص.

کریم — یقول انا کریم یروی نفسه ایام حیاته بالخمر فستعلم ان متنا غداً اینا العطشان ...

بیت رایان و عاذله بیت عطفان - شرح زوزنی -

اری قبر نحام - یعنی در عاقبت امر بخیل و سخی هر دو خواهند مرد و قبرشان یکسان است یعنی ما بین قبر و قبر کریم بخیل در مالش بیکیفه(?) بلاوه مانند قبر غوی منفذ در بطالت (النحام البخیل الحریص والغوی الذی یتبع هواه ولذاته).

تری جثوتین - الجثوة بضم الجیم وکسرها التراب المجموع یقال للرجل اذا هو جثوة البدن او غیرها وقیل لکل مجمع جثوة والجمع جثی وفی الحدیث (من دعا دعاء الجاهلیة فانه من جثی جهنم) ای من جماعات جهنم والصم الصلبة والمنضد الذی قد نضد بعضه علی بعض -

اری الموت - یعنی می بینم مرگ را که بر میگزیند و اختیار می کند کرام را چنانکه بر میگزیند و بر می‌باید اموال نفیسه شخص به خلق بخیل را مراد الفعلیه بیت مرگ شخص کریم و بخیل - العواید و سخاوت را پاک نمی تواند کرد خواهد شد - فان تکن الاموال تترک جمیعها فاما المتروک به المرء البخیل (العقیلة فی الاصل المراة الکریمة النفیسة ثم استعمل فی الکریم من کل شیء من الذوات والمعانی ومنه عقائل الکلام وعقائل البحر درره الواحدة عقیلة).

اری العیش - ویروی اری الدهر ویروی العمر بدل الدهر - ای منقصة الایام تنفد وتفنی لامحالة ومعنی البیت واضح.

لعمرک ان الموت - سوگند بجان تو که مرگ مادامی که از جوانمرد گذشته است مانند رشته دراز شل است که سران رشته در دست دیگری باشد و هرگاه اراده کند شخص را بجانب خویش میکشد (قوله ما اخطأ الفتی ای فی اخطائه الفتی

جناس تام آنست که دو لفظ شبیه ... و در معنی مختلف ... و آن بر دو قسم است

تقسیم انواع جناس بعقیدهٔ نگارنده (عقیدهٔ ما با تقسیم خطیب دمشقی در تلخیص المفتاح یکی است)

جناس بر دو قسم است جناس تام جناس ناقص

در ترکیب و بساطت

الف: جناس تام آنست که دو رکن جناس در حروف و حرکات و سکنات و تلفظ یکی و فقط در معنی مختلف باشند مانند (تیر) که در فارسی چند معنی دارد و (عین) در عربی و امثال آن

ب: جناس ناقص آنست که دو رکن جناس در همه جهت متفق نباشند و آن بر چند قسم است

۱- هرگاه اختلاف بین دو رکن فقط در حرکات باشد اما در سایر امور متفق باشند آن را جناس محرّف گویند مثل (فَرد، فُرد) و (بُرد، بَرد) و (قُمری، قَمری)

۲- آنکه اختلاف بین دو رکن در اندازهٔ حروف باشد یعنی حروف یکی از دیگری بیشتر باشد اگر حرف زاید در اول باشد آنرا جناس مطرّف گویند مثل (زار، نزار)، (ساق، مساق) (صاف، مصاف)

واگر حرف زاید در آخر باشد آنرا جناس مذیّل گویند مثل (کین، کینه) (آیین، آیینه)

واگر حرف زاید در وسط باشد آنرا جناس زاید خوانند مثل (قامت، قیامت)، (نام، نیام)

و گاهی هر سه قسم را بنام زاید می‌توان خواند و ممکن است نوع سوم را گاهی از اقسام جناس اشتقاق دانست چه داخل اشتقاق یا شبه اشتقاق آورد

۳- آنکه در خط یکی و در تلفظ مختلف باشند آنرا جناس خط و جناس تصحیف می‌گویند مثل (بیمار، تیمار) (خراب، جواب)، (نام، بام)

۴- آنکه در تلفظ یکی و در کتابت مختلف باشد مثل (خوار، خار) (خویش، خیش) (ناضره، ناظره)، (خاطر، خاتر) بلهجهٔ فارسی که ضاد و ظاء یک تلفظ دارد و همچنین طاء و تاء

۵- اختلاف دو رکن جناس در بساطت و ترکیب باشد یعنی یکی بسیط و دیگری مرکب باشد آنرا جناس مرکّب [illegible] می‌گویند مثل (ترسا، ترسا) اذا ملک لم یکن ذاهبه فدعه فدولته ذاهبه

تبصره: جناس مرکب سه قسم است ۱- آنکه دو رکن جناس در تلفظ و کتابت یکی باشند مثل (ذاهبه، ذاهبه) آنرا جناس متشابه و متشابه گویند ۲- آنکه در لفظ یکی و در کتابت مختلف باشند مثل (تهذیبها - تهذی بها) آنرا جناس مفروق می‌گویند ۳- آنکه یک لفظ مستقل باشد و یک لفظ مرکب نیز یک کلمه باشد و دیگر جزو از کلمه دیگر مثل (قحابه، اغلاق بابه) آنرا جناس مرفو گویند

تبصره: هرگاه هر دو کلمه مرکب باشند آنرا جناس ملفّق [illegible] باشد

و بعقیدهٔ جناس ملفق هرگاه در حرکات و کتابت و تلفظ یکی باشد داخل جناس تام است و تابع اقسام آن

۶- هرگاه دو رکن جناس در یک حرف فقط مختلف باشد و در سایر حروف و حرکات یکی باشند اگر حرف قریب المخرج باشد آنرا جناس مضارع و مشابه گویند مثل (ینهون، ینأون) (خیل، خیر) (شید، شیت) واگر بعید المخرج باشد آنرا جناس لاحق نامند مثل (اذا الیتیم فلا تقهر و اما السائل فلا تنهر)

بعض هر دو قسم را بنام کلی جناس تحریف یا جناس مُصَحَّف گویند و ظاهراً همه کلمه

[illegible]

۷- هرگاه حروف دو رکن جناس در ترتیب حروف با هم اختلاف داشته باشند آنرا جناس قلب می‌گویند

مثل [سبحان، سبحان] و [قلب، قبل]

تنبیه - ممکن است این نوع جناس را داخل صنعت قلب که جداگانه ذکر شده است چنانکه جناس اشتقاق و شبه اشتقاق را نیز داخل صنعت جداگانه میشمارند کرد اگر چه شمول کلمه تجنیس است بطوریکه صاحب التحریر در صنعت اشتقاق نوشته که «این صنعت را بلغا هم از جمله تجنیس شمرده‌اند: ص ۱۲»

و بالجمله بعقیده ما باید اشتقاق و شبه اشتقاق و بعض انواع قلب را از فروع صنعت جناس شمرد

اما جناس مکرر...

جناس مکرر یا مزدوج یا مردد

نوع مستقلی در مقابل سایر انواع جناس نیست بلکه طرز استعمال جناس است بدین قرار که هر گاه دو رکن جناس را پهلوی هم ذکر کرده باشند آنرا جناس مکرر گویند خواه از نوع تام باشد یا از نوع ناقص

تحقیق در جناس مطرّف

آنچه نگارنده در تعریف جناس مطرف گفت مطابق نوشته اساتید فن شعر خزانة الادب و انوار الربیع است اما در اصطلاح مطرف اختلاف شدیدی یافته میشود - و بطور کلی تاکنون چهار تعریف مختلف از مطرف دیده‌ام

۱- خزانة الادب و انوار الربیع تصریحا گویند جناس مطرف آنست که یکی از متجانسین حرف زایدی در اول کلمه داشته باشد مثل [ساق، مساق] [صاف، مصاف]

بر خلاف جناس مذیل که حرف زاید در آخر کلمه است [کینه، کین] [ساق، ساقی]

«و اما الجناس المطرف فهو ما زاد احد رکنیه عن الآخر حرفا فی طرفه الاول و هو الفرق بینه و بین ~~[illegible]~~ المذیل: خزانة الادب و انوار الربیع»

۲- اصطلاح حدائق السحر و المعجم ~~[illegible]~~ که چون دو رکن جناس در حروف آخر مختلف باشند ~~(خواه در اول و خواه در آخر و خواه در وسط)~~ آنرا جناس مطرف گویند مثل (خیل، خیر) ~~[نیمان، نیاعان]~~ [حرف اول و وسط را جناس ... گویند]

۳- اصطلاح خطیب قزوینی در تلخیص المفتاح (مثل مطول) که مطرف نوعی از جناس زاید است که یک حرف در آخر زیادتر از رکن دیگر باشد شیر [ساق، ساقی] و اگر دو حرف و بیشتر باشد آنرا مذیل گویند ×

اینکه گفتیم مطابق تفسیر مطول است «و یسمی هذا القسم الذی یکون زیادة الحرف فی الآخر مطرفا: مطول» بعقیده من ... مطرف ... است و آنرا قول اخوان ... [illegible]

اما اینکه این اختلافات از کجا آمده معلوم نیست که در بعض موارض جناس مطرف و مصحف اشتباه شده باشد - جناس تحریف عبارتست از اینکه ارکان جناس در یک حرف مختلف باشند خواه قریب المخرج باشد که آنرا جناس مضارع گویند و خواه بعید المخرج که آنرا جناس لاحق نامند «و من الناس من یسمی کل ما اختلف بحرف تجنیس التحریف: خزانة الادب و انوار الربیع»

دنبالهٔ یادداشتهای من راجع به فن بدیع

در جای دیگر چهار مطلب نوشتم اینک بعضی مطالب دیگر یادداشت می‌کنم.

۵- علمای بدیع گاهی چند صنعت را که در ضمن یک عنوان مندرج است جدا جدا عنوان کرده و از هر کدام بحث مستقل کرده‌اند. و بر عکس گاهی هم چند صنعت را داخل یک عنوان کرده‌اند. قسم اول بیشتر از دوم است یعنی غالباً خواسته‌اند عنوان و نام صنعت زیاد کنند.

مثلاً یک دسته از صنایع بدیعی با تمام داخل در صنعت التزام میشود.

علمای بدیع ذیل عنوان التزام را فقط در مورد قوافی مخصوص کرده‌اند. با آنکه میتوان گفت و بلکه باید گفت این است که بگوئیم **التزام** آنست که در نظم یا نثر چیزی را بر خود لازم گیرند که ذاتاً لازم نباشد. بنابراین اقسام حذف و رقطاء و خیفاء و اعنات و آوردن حروف منقوطه یا غیر منقوطه یا که حروف مرصله و منفصله که صنعت مرقش و منقش از آن تقسیم کرده‌اند و امثال اینها همگاً داخل در صنعت التزام یا لزوم ما لا یلزم خواهد بود.

چه فرق میکند که شاعر در قوافی تکرار الف تأسیس و حروف دخیل را ملتزم شود یا آنکه آوردن حروف منقوطه و غیر منقوطه یا حذف الف و راء و امثال آنها را.

اینکه گفتیم (ذاتاً لازم نباشد) برای اینست که گاهی بسببی ممکن است لزوم پیدا کند. مثلاً گوینده مخرج راء ندارد یا حرف شین را بد تلفظ میکند. حال میخواهد که در حضور جمعی خود را بی نقص و لکنت زبان [illegible] یا با شخص بزرگی ندیمی داشته باشد... نهایت هنر نمائی اوست که در ایراد کلمات و جملات به کلماتی انتخاب کند که حرف راء یا شین [illegible] نداشته یا کمتر داشته باشد. قصه آن ادیب که مخرج حرف راء نداشت و کسی جز خواص نمی‌دانست و [illegible] اورا بخوانان [illegible] پر از حرف راء [illegible] و او کلمات را عیناً [illegible] برگردانید که حرف راء نداشت معروفست: «امر امیر الامراء ان یحفر بئر فی قارعة الطریق یشرب منه الحاج والوارد چون در شهر رمضان المبارک». او خوانده «حکم حکم الحکام ان ینبش جب [illegible]»

و همچنین صنایع سجع و ترصیع و موازنه و تضمین المزدوج همه داخل صنعت سجع است برای اینکه سجع [illegible] را اگر مخصوص به نثر [illegible] [illegible] خواهد شد

علمای بدیع اقسام سجع را از متوازن و متوازی و مطرف داخل در سجع مطلق کرده‌اند. پس چرا صنعت ترصیع و موازنه را [illegible] قرار داده‌اند. با اینکه نسبت موازنه با ترصیع عیناً مثل نسبت سجع متوازن است با سجع متوازی.

ممکن است هر دو را داخل یک عنوان کرد و گفت هر گاه کلمات [illegible] یا دو قرینه هم وزن و هم [illegible] باشند ترصیع است و اگر در وزن تنها یکی باشند موازنه است. فرق میان ترصیع و سجع متوازی [illegible]
[illegible]

۶- بسیاری هم باتفاق گفته اند که شعرای اصیل کهن [illegible] فصاحت و بلاغت [illegible] صنعت بدیعی

حسنی نخواهد داشت . اما بدیع نویسان ما سلیقه با ذوق و کم خوانی [illegible] اصلاً اعتنائی به فصاحت و بلاغت نداشته اند

بیت شعر [illegible] : بهرام که گور میگرفتی همه عمر دیدی که چگونه گور بهرام گرفت که اصلاً از حیث ترکیب [illegible]

درست نیست زیرا او را مسند الیه [illegible] . بهرام که گور میگرفت ... چه شد ؟ ... [illegible]

لفظ بهرام را تکرار کرده با آنکه [illegible] ضمیر [illegible] و این تکرار در این بیت [illegible]

نیست . ثانیاً فعل (میگرفتی) در کلام بلیغ [illegible] شاعر [illegible]

در این بیت [illegible] . ثالثاً لفظ (که) در مصراع اول [illegible]

بالجمله این بیت نه از لحاظ معنی و نه از لحاظ ترکیب لفظ چندان لطفی ندارد [illegible]

قریب [illegible] که [illegible] این بیت را [illegible]

[illegible] . [illegible] بالمصدر

لکن اگر [illegible] لطیف و سلیم باشد [illegible] . و اگر [illegible]

[illegible] . [illegible] فصاحت و بلاغت [illegible]

[illegible] . شعر [illegible]

[illegible] ؟ !

۷- بدیع نویسان [illegible] . [illegible] بدیع [illegible]

[illegible] بدیع فارسی [illegible] صنعت .

۸- [illegible] فصاحت و بلاغت نیست [illegible] . [illegible]

[illegible] . [illegible] حروف حلق اصلاً [illegible] کلمات فارسی [illegible]

زیرا کلمه [illegible] فارسی اصیل [illegible] که چند حرف حلق [illegible] کلمات عربی

[illegible] ... [illegible] فارسی [illegible] . [illegible]

[illegible] آوردن کلمات [illegible]

[illegible] . . . و این نوع صنعت را [illegible] الصفات

[illegible] ... **تردیف** نیز آوردن کلمات مترادف [illegible]

[illegible] اول [illegible] و این صنعت را [illegible]

این صنعت [illegible] . [illegible]

۹- بسیاری از صنایع بدیعی [illegible] کلام [illegible] و بی سبب [illegible]

[illegible] یک قسمت از [illegible] نه در [illegible] لفظ تاثیر دارد نه در حسن [illegible]

[illegible] از قبیل جناس خط و تصحیف و مرصل (= کلمات منقطعة الحروف)

و متصل (کلمات متصلة الحروف) و **رقطاء** (رساله یا قصیده ایست که یک کلمه تمام نقطه دار و یک کلمه [illegible]

مراجع نقد بدیع

۱ – در فارسی چون هنوز علم بیان تدوین نشده است مباحث مجاز و کنایه و تشبیه و استعاره را در ذیل صنایع معنوی است و باید در ضمن فن بدیع مباحث مذکوره را تشریح کرد.

۲ – صنعت سجع در فارسی خوش آیند نیست چه وسعت زبان فارسی باندازه زبان عربی نیست و از این جهت است که ~~[illegible]~~ در قابوسنامه فصل ۳۹ میگوید «و اندر نامه تازی سجع هنر است و سخت خوش آید ولیکن اندر نامه پارسی سجع بس ناخوش آید و اگر نگوئی به بود».

۳ – علماء فن بدیع پارس همچون رشید وطواط و شمس قیس رازی استعاره ~~[illegible]~~ تحقیقیه را بنام تشبیه بالکنایه از اقسام تشبیه شمرده اند و استعاره ~~[illegible]~~ مکنیه را بنام استعاره شرح داده اند و بعضی از تشبیه اضمار گفته اند غالب.

۴ – ارباب این فن ~~[illegible]~~ صنایع را به دو قسم معنوی و لفظی تقسیم کرده اند و صنایع لفظی را مربوط به لفظ عبارت است از: جناس، سجع، ~~[illegible]~~ قلب، التزام، رقطاء، خیفاء، موصل، مقطع، مدور، تضلیع، ~~[illegible]~~ حذف، ذوقافیتین و صنایع راجع به معنوی: تشبیهات، استعاره، کنایه، حسن تعلیل، لف و نشر، و امثال اینها

و بعضی نیز به قسم سوم لفظی و معنوی مخلوط کرده اند (در مطول تفتازانی)

و معتقدیم که صنایع بدیعیه اولاً منحصر بآنچه در کتب بدیع تدوین شده است حتی کتب مفصله (مانند انوار الربیع) نیست ولی برای همه صنایع نامی وضع نشده است و محققان بعضی صنایع را بنام (مضامین بدیعه) بالاجمال یاد کرده اند و گفته اند جزئیات لاتتناهی است. ثانیاً ما بر این مطلب کار نداریم، بلکه ثالثاً یک دسته از صنایع بدیعی است که باعث زیبائی و حسن کلام میشود مانند تشبیهات خوب و حسن ~~[illegible]~~ تعلیلهای لطیف، حسن تخلص و جناس و امثال اینها – و یک دسته از صنایع چیزی بر حسن کلام نمی افزاید بلکه گاهی نیز تعقید میشود. و فقط موجب اعجاب و شگفتی شنونده است مانند تعقید ذوبحرین، التزام حروف غیر منقوطه یا حذف یکی از حروف و امثال این صنایع ~~[illegible]~~ که در کتب بدیع نوشته شده است. پس باید این صنایع بدیعی را به دو قسم تقسیم کرد یکی (بدیع ادبی) یا صنایع (زیبا) – و دیگر (بدیع صناعی) یا صنایع اعجابی، یا شگفتی. و هنوز نام مشخصی برای اینها انتخاب نکرده ام.

زیبائی با هنرنمائی دو چیز است. ملاحظه کنید یک دوشیزه قشنگ شاهکار هم هست و شاهکار وجودی است که مایه دلبری و دلفریبی او میگردد. و در مقابل یک بندباز که یک کار دشوار را ماهرانه روی یک انگشت پا میرقصد. در قسم اول هر زیبائی و دلفریبی افزوده شود اما در قسم دوم هنرنمائی است که فقط باعث تعجب و شگفتی میگردد.

صنایع بدیعی هر دو قسم است یکی مایه حسن و آرایش کلام میشود و دیگری موجب تعجب و شگفتی میگردد. این دو قسم را باید از هم جدا کرد

(۱)

بسم الله الرحمن الرحیم

علم بدیع

علم بدیع علمی است که شناخته می شود بسبب آن وجوه حسن کلام پس از رعایت از حسن ذات کلام

و آن علم بلاغت

وفات ابن معتز ۲۹۶

و واضع این علم عبدالله ابن معتز عباسی است در ۲۷۴ هجری (سال تالیف کتاب البدیع)

ابن معتز است وفاتش در سنه ۲۹۶ واقع شد

محسنات بدیعی منقسم می شود بدو قسم – معنوی – و لفظی

بدیع معنوی آنستکه در آن رعایت معنی شده باشد بدون لفظ حتی اینکه اگر الفاظ تغییر پیدا کند معنی بحال خود باقی باشد مثل اتطلب صحباً لا عیب فیه وانت لکل ما تهوی ذنوب که در آن دو قسم از بدیع است (استفهام و تشابه) که اگر الفاظ را تغییر دهیم این دو معنی بحال خود باقی است مثل اگر بگوئیم (کیف تطلب صدیقاً منزهاً عن کل عیب نقص مع انک انت ساع وراء شهواتک) [illegible]

و بدیع لفظی آنستکه وجوه تحسین کلام راجع بلفظ باشد چنین معنی که اگر الفاظ تغییر یابد آن حسن مفقود شود مثل (اذا ملک لم یکن ذا هبه – فدعه فدولته ذاهبه) زیرا که اگر لفظ ذاهبه را برداریم و بجای آن لفظی که موافق آن باشد در معنی بیاوریم آن شکل بدیعی مفقود شود مثلاً اگر بجای (ذاهبه) جواد گوئیم صنعت تجنیس از دست برود

و در علم فن بدیع دو باب است و یک خاتمه

(باب اول)

(در محسنات معنوی)

۱- توریه یا ایهام

توریه در لغت معنی مخفی نمودن است و ایهام در لغت بشک انداختن است و در اصطلاح فن بدیع آنستکه این صنعت چنان بود که لفظ صاحب دو معنی را بیاورند (یکی قریب و یکی غریب) تا خاطر سامع نخست بمعنی قریب رود ~~و مراد شاعر معنی بعید باشد~~ سپس بمعنی بعید منتقل گردد

اقسام توریه

توریه منقسم میشود بچهار قسم ۱- توریه مجرده ۲- توریه مرشحه ۳- توریه مبینه ۴- توریه مهیاة

۱- توریه مجرده آنستکه لوازم معنی مراد یا معنی غیر مراد هیچیک در کلام نباشد

مثال از قاضی عیاض: او الغزالة من طول المدی خرفت   فما تفرق بین الجدی والحمل

در اینجا لوازم و مناسبات دو معنی غزاله که یکی آهو و دیگری شمس است بیاورده زیرا که جدی و حمل با هر دو مناسبت دارد

(سعدی)

براستی که نه همبازی تو بودم من   تو شوخ دیده مگس بین که می‌کند بازی

مقابله با مگس مناسبت با زشکاری و همبازی شدن مناسبت بازی کردن است

(شعر)

رفت برون مدعی از کوی تو   چشم بدی دور شد از روی تو

یعنی چشم زخم با چشم مدعی و مناسبات هر دو در کلام هست

۲ـ توریه مرشحه آنکه لوازم معنی قریب را (یعنی غیر مراد را) بیاورند

مثال از قرآن مجید   والسماء بنیناها بأید   که در اینجا مراد از اید قدرت است که معنی بعید است و لوازم معنی قریب ذکر دیده که بنا است (که از مختصات دست است) دان مناسبت (بنای است)

(شعر) یا سیدا حاز لطفا له البرایا عبید   انت الحسین ولکن جفاک فینا یزید

ذکر حسین مناسب با معنی یزید بن معاویه است و اینجا مراد مستقبل زاد است

(حافظ)

آنچه زر می‌شود از پرتو آن قلب سیاه   کیمیائیست که در صحبت درویشان است

ذکر کیمیا و زر مناسب با معنی غیر مراد از قلب است که زر مغشوش باشد ولی مراد از این قلب سیاه دل سیاه است

۳ـ توریه مبینه آنکه از لوازم معنی مراد چیزی را آورده شود

مثال

یا من رآنی بالهموم مطوقا   وظللت من فقدی غصونا فی شجون

أتلومنی فی عظم نوحی والبکا   شأن المطوق ان ینوح علی غصون

که در اینجا لوازم معنی بعید از مطوق که کبوتر طوق دار است ذکر شده و آن نوحه کردن و بر شاخ نشستن است

(سعدی)

خود کشته ابروی توام من بحقیقت   گر کشته نخواهم باز نیرهای بلا

در مصراع دوم آنکه با شارت ابرو حکم کشتن من بده و مصراع اول مبین است که اینجا

۴- توریه مهیاه: آنست که عبارت آماده این صنعت نبوده و متکلم بواسطه تصرفی که دران نموده

یا چیزی که قبل یا بعد آن آورده توریه درست شود

مثال از ابن نباته:

سألته عن قومه فانثنی　　یعجب من افراط دمعی السخی

وابصر المسک وبدر الدجی　　فقال ذا خالی وهذا اخی

سألته عن قومه در اول وهذا اخی در اخر (ذا خالی را) مهیا نموده است برای توریه

عالی — آمد آن مه ز سفر جانب برگشته خویش　　آمد اینهم عجب از طالع برگشته خویش

ماه که اینقدر باز آید و طالع شود مصراع دوم را آماده توریه ساخته

داوری کاشی — بود روزی که از غم رسته باشیم　　چو ابرویت بهم پیوسته باشیم

نظر را خواب بی تو حاش لله　　که تو بیرون و ما در بسته باشیم — مصراع سوم

مهیا کرده مصراع آخر را برای توریه که ما در بچه نظر یعنی یک چشم را البته وخفته باشیم

حاجی محمد ترکستانی

از دست نرگس تو که هستیم مست از او　　چندان گریستیم دریغا که شیشه دست از او

این شعار است

منکر شد هر ما مدعی ارشد چه غم است　　ما حوالت بهمان تیغ دو ابروش کنیم

که لفظ منکر و مدعی لفظ شد هر را برای توریه آماده نموده است

اسلوب دیگر برای توریه در مدح

عنصری در مدح شاه محمود گوید:

ترا آن شاهی که اندر شرق تا غرب　　جهود و گبر و ترسا و مسلمان

همی گویند در تسبیح و تهلیل　　الهی عاقبت محمود گردان

دیگری در تعریف شعره گوید:

جز حلقه خلخال و سوار دست　　پای تو که دارد و زبردست تو کیست

دیگری گوید:

فردا بدهی وعده آن سرو قامت　　یاران خبر کنید که فردا قیامت است

دیگری گوید:

با ابروی چون حرف الهم دچار شدم　　نون که کشته شمشیر ابدار شدم

دیگری گوید:

آن یار سرخ جامه بپشت سمند شد　　یاران خبر کنید که آتش بلند شد

بنده گویم:

ساقی چو باز چشم خود از خواب ناز کند　　بر روی میکشان در میخانه باز کند

(استخدام) ۲

این صنعت چنان بود که از لفظ دارای معانی متعدده اراده معنائی نمایند و از ضمیر راجع بان لفظ معنی دیگر خواهند یا از یک ضمیر یکی از ان معانی خواهند و از ضمیر دیگر معنی دیگر اراده کنند خواه ان معانی حقیقی باشد یا مجازی یا مختلف

مثال از قول خداوند مجید (فمن شهد منکم الشهر فلیصمه)

از شهر هلال اراده شده و از ضمیر ان زمان معلوم ۰

(جریر)

اذا نزل السماء بارض قوم رعیناه وان کانوا غضابا

از سما باران خواسته و از ضمیر رعیناه گیاه اراده کرده

(ابن نباته)

اذا لم تفض عینی العقیق فلا رأت منازله بالقرب تبهی وتبهر

از لفظ عقیق معنی مجاز ان را خواسته که اشک خونین است و از ضمیر منازله وادی معروف موسوم بعقیق را اراده نموده است

(بحتری)

فسقی الغضا والساکنیه وان هم شبوه بین جوانحی وضلوعی

(غضا) نام درختی است از ضمیر ساکنیه مکان ان درخت اراده شده و از ضمیر شبوه آتش ان را (یعنی آتش دل) که شدید است

حافظ گوید — ندادو را سر و گفتم سر کشید از من بخشم / دوستان از دوست می رنجد نگارم چون کنم

کلیم گوید — صورتی در بیستون فرهاد مسکین کنده است / آفرین بر دست و بازولیش چه شیرین کنده است

دهقان گوید — کوهکن از اثر تیشه فولاد نمرد / مرد از این غصه که کنشد اگر شیرین است

دیگری گوید — باده خور و بدهم یک کش ان دهان و لب / تا که گیتم بعد از این دعوی پاک دامنی

فرصت شیرازی — عهد کردی که کشی فرصت خود را روزی / فرصت ار یافتی ان عهد فرامرش مکن

نعیان خندق — زاشک و آه ای دل بی صبر و سکون شکوه مکن / داشت ملک وفا اب و هوائی به ازاین

ادیبی گفته — الصبر مر کاسمه

ابن الوردی گوید

وربّ غزالة طلعت بقلبی وهو مرعاها   نصبت لها شباکا من لجین ثم صدتها

از ضمیر طلعت معنی غزاله یعنی آفتاب اراده شده و از ضمیر مرعاها معنی غزاله یعنی آهو خواسته و همچنین از ضمیر لها و صدتها

(سعدی)

امید هست که روی ملال در نکشد   از آن سبب که گلستان نه جای دلتنگی است

علی الخصوص که دیباچه همایونش   بنام سعد ابوبکر سعد بن زنگی است

از ضمیر همایونش کتاب گلستان را اراده نموده و از لفظ گلستان گلزار خواسته

(شعر)

نبات عارضت نرخ شکر شکست پنداری   مگر بر آب حیوان رسته این ریحان جان پرور

از لفظ نبات خط محبوب را خواسته و از ضمیر شکست نبات شیرین را اراده نموده

۳ (استطراد)

این صنعت چنان بود که متکلم از مقصود و غرض خویش مثل مدح یا هجو یا تغزل خارج شده مطلب مناسب دیگری و باز رجوع به اتمام غرض اول نماید مثل قول

(سموءل)

وانا اناس لا نرى القتل سبة   اذا ما راته عامر وسلول

يقرب حب الموت آجالنا لنا   وتكرهه آجالهم فتطول

وما مات منا سيد حتف انفه   ولا طل منا حيث كان قتيل

سیاق قصیده مفاخرت است و استطراد نموده از آن بهجو (عامر و سلول) و باز رجوع به مقصود اول نموده است

(طاهر مرمن)

وَلیلٍ کوجه البرقعیدیّ ظلمةً | وبردُ اغانیه وطولُ قرونِه
برقعیدی نام یکی است و ... این بیت ... مرد چهره
قطعتُ دیاجیه بنومٍ مشرّدٍ | کعقلِ سلیمانَ بنِ فهدٍ ودینِه
علی اَولقٍ فیه التفاتٌ کانّه | ابوجابرٍ فی خبطِه وجنونِه
(شتر تندرو)
اِلی ان بدا ضوءُ الصّباحِ کانّه | سَنا وجهِ قرواشٍ وضوءِ جبینِه

سعدی

تو همچنان دل شهری بغمزه ببری | که بندگان بنی سعد خوان یغما را

وله ایضاً

حسن تو نادر است درین عهد و شعر من | من چشم بر تو و دگران گوش بر منند

لسان الغیب حافظ

عشق میورزم و امید که این فن شریف | چون هنرهای دگر موجب حرمان نشود

۴ ـــ (افتنان)

این صنعت چنانستکه متکلم در یک بیت یا بیشتر جمع کند میان دو فن مختلف مثل غزل و حماسه - یا مدح و هجا - یا تعزیت و تهنیت مثل قول

(عنتره)

وَلقد ذکرتُکَ والرّماحُ نواهلٌ | منّی وبیضُ الهندِ تقطرُ من دمی
فوددتُ تقبیلَ السّیوفِ لانّها | لمعت کبارقِ ثغرِکَ المتبسّمِ

درین دو شعر جمع شده است میان غزل و حماسه

(قاضی ارجانی)

کم دُمتُ هذا الحیَّ امّا زائراً | فرداً واِمّا سائراً فی جحفلِ (بمعنی الجیش)
فاَسرتُ اساداً غضاباً منهم | ورجعتُ من اسری غزالٍ اکحلِ

درین دو بیت جمع شده میان مدح و هجا و یا میان غزل و حماسه

(عبدالله بن همام)

اِصبِر یزیدُ فقد فارقتَ ذا ثِقَةٍ — واشکر حِباءَ الذی بالمُلکِ اَصفاکَ
لا رُزءَ اَصبحَ فی الاقوامِ نَعلَمُه — کما رُزِئتَ ولا عُقبی کعُقباکَ

در این دو بیت که در خلافت یزید و وفات معاویه است جمع میان تعزیت و تهنیت شده است

(سعدی) در تهنیت و تعزیت

گر آفتاب خزان گلبنی شکوفه بریخت — بقای سرو روان باد و قامت شمشاد
قمر فرو شد و صبح دوم جهان بگرفت — حیات او چو سر آمد بقای عمر تو باد

(شرف الدین در مدح دوم و رثاء نخستین)

دی که پایش شکسته باد برفت — گل که عمرش دراز باد آمد

(حافظ در پند و غزل)

قدح بشرط ادب گیر زانکه ترکیبش — ز کاسه سر جمشید و بهمن است و قباد

۵ — (الطباق — یا مطابقه — یا تضاد — یا تطبیق — یا تکافؤ)

مطابقه در اصل لغت بمعنی مقابله چیزی است بمثل آن و طباق الخیل آنستکه اسب در رفتار پای بجای دست نهد و در صنعت سخن مقابله اشیاء متضاد را مطابقه خوانند خواه تقابل ایجاب و سلب باشد و خواه غیر آن (امثال از قرآن مجید) هو الاول والآخر — لا یعلمون یعلمون ظاهراً من الحیوة الدنیا — تحسبهم ایقاظاً وهم رقود — یستخفون من الناس ولا یستخفون من الله — اتبعوا ما انزل الیکم من ربکم ولا تتبعوا من دونه اولیاء — الی ادری ما الاترون — لها ما کسبت وعلیها ما اکتسبت

شعر — فیومٌ علینا ویومٌ لنا — ویومٌ نُساءُ ویومٌ نُسَرّ

(ابن نباته)

انی اذا انست هماً طارقاً — عجّلت باللذات قطع طریقه

ودعوت الفاظ الملیح وکاسه — فجمعت بین حدیثه و عتیقه

(ابن خفاجه اندلسی)

ای مفرّ منه الّا الیه — وانّما روحی فی راحتیه

اما تری الماء علی وجهه — یجول والنار علی وجنتیه

ووجهه ریّا کطرفی به — وخدّه وقدا کقلبی علیه

جمع میان حدیث و عتیق و ماء و نار و امثال اینها صنعت مطابقه است

(علائی شیبانی)

شادند عالمی که مرا هر زمان غمی است — دارم غمی که مایه شادی عالمی است

(سعدی)

دو دوست قدر شناسند حق صحبت را — که مدتی ببریدند و باز پیوستند

برون نمی‌رود از خانقه یکی هشیار — که پیش شحنه بگوید که صوفیان مستند

(ابن شیبانی است)

زشست ناز تو هر گه که تیر غم برخاست — ز جمله سینه که ز لکر دو بردلم نشست

جمع ما بین شادی و غم و بریدن و پیوستن و هشیاری و مستی و برخاستن و نشستن صنعت تضاد است

(رشید وطواط در حدائق السحر گفته و الحق لطیف افتاده است)

از آبدار خنجر آتش لهیب تو — چون باد گشت دشمن ملک تو خاک راه

(و در این باب از این لطیف‌تر بیتی نگفته‌اند)

غم با لطف تو شادمانی گردد — عمر از نظر تو جاودانی گردد

گر باد به دوزخ برد از کوی تو خاک — آتش همه آب زندگانی گردد

ترتیبات طباق

(سعدی) دشمن آتش پرست باد هوا گیر — خاک بر سر کن که آب رفته نیاید

سعدیا آتش سودای تو را آبی بس — باد بیهوده مپیمای که مشهور کنی

وله ایضا: ترش منشین و تیزی کن که هر آتش نماید — چه نیکو گفتی چنین شیرین که

و ملحق است بصنعت طباق آنچه بحسب ظاهر تضاد نداشته باشد لکن به نظر بلازمی از لوازم تضاد حاصل شود و این قسم را مناسب آنستکه موسوم نمائیم به

(طباق معنوی)

(مثال از قرآن مجید) — یغفر لمن یشاء و یعذب من یشاء که میان مغفرت و عذاب هرچند صریحا ضدیت نیست ولکن چون عذاب ناشی از مؤاخذه است و مؤاخذه با مغفرت تضاد دارد لهذا میان عذاب و مغفرت هم صنعت تضاد است

(شعر)

کوته نظران کنند حیف است — تشبیه بسرو بوستانست

چون لازم سرو بوستان بلند بالائی است با کوته نظران طباق دارد

و نیز ملحق بطباق است آنجائیکه لفظی بنسبت معنی مراد با سایر اجزای کلام تضاد و تقابل ندارد ولکن بمعنی دیگر ضدیت دارد که آن معنی اراده نشده و مناسب آنستکه این قسم را موسوم سازیم به

(ایهام طباق — یا ایهام تضاد)

(مثال از قرآن مجید) — من تولاه فانه یضله و یهدیه الی عذاب السعیر : (یهدیه در اینجا معنی نموده است (میکشاند) و باین معنی مقابل ضلالت و گمراهی نیست ولی نظر باصل معنی او که راه نمائی است تقابل دارد

(مثال از شعر تازی)

لا تعجبی یا سلمُ من رجلٍ — ضَحِکَ المشیبُ برأسه فبکی

(ام الخیر سلمی)

مراد از ضحک در این بیت آشکار شدن است و باین معنی تضاد حاصل نیست ولی باعتبار معنی دیگر که خنده باشد ضد گریه است

(از شعر فارسی)

پادشاه نیمروز رای و بخدمت کرد نیست — میرسد که خورشید اگر در نیمشب نخواهیش

نظر به معنی دیگر نیمروز تضاد حاصل است — و این شعر منسوب است بخورشید نامی از زنان شمس الدین محمد پادشاه نیمروز در وقتی که آن زن در شب نیم خود دعوت نمود

تمرینات

(این ابیات را) هجران زلف و آن مه رخسار — آفتابی که دیده در شب تار

این شعر دارای طباق معنوی است نظر باینکه لازم آفتاب روز و روشنی است با شب تار که تیرگی است تضاد دارد

دیگر از اقسام طباق صنعتی است که آن را مقابله خوانند

(مقابله)

این صنعت چنانستکه تمام یا غالب کلمات دو قرینه یا دو بیت ضد یکدیگر باشند

(مثال از قرآن مجید) فلیضحکوا قلیلا ولیبکوا کثیرا — یحل لهم الطیبات ویحرم علیهم الخبائث

(مثال از کلام امیر المؤمنین) رب کبیر من ذنبک تستصغره ورب صغیر من عملک تستکثره

(متنبی)

ازورهم وسواد اللیل یشفع لی — وانثنی وبیاض الصبح یغری بی

(صفی الدین حلی)

کان الرضا بدنوی من خواطرهم — فصار سخطی لبعدی عن جوارهم

در بیت اول مقابله میان چهار و چهار و در بیت ثانی میان پنج و پنج

(سعدی)

بیتو گر در جنتم ناخوش شراب سلسبیل — با تو گر در دوزخم خرم هوای زمهریر

(وله ایضا)

مکن پای عزت بر افلاک نه — بگو روی اخلاص بر خاک نه

(آذر)

هزار بارم بکشتی گفتی که ریزمت خون بگفتمت نه — هزار بارت بعجز گفتم که بوسمت پا بگفتی آری

واگر در این بیت بجای ریزمت خون می گفت برآمت سر دوازده کلمه تقابل حاصل میشد ولیکن لطف عبارت و رقت مضمون نداشت

ع (مراعات نظیر - یا تناسب - یا توفیق - یا تلفیق - یا مواخاة - یا ائتلاف)

این صنعت چنانستکه متکلم جمع نماید ~~ملیحن~~ کلماتی را که از نوعی یا جنسی یکدیگر باشند و باهم متناسب المعنی باشند غیر نسبت ضدیت (چه که آن داخل مطابقه است)

(مثال از قرآن مجید) وهو السمیع البصیر — اشتروا الضلالة بالهدی فما ربحت تجارتهم

(برهان الدین گوید)

وروضةٍ وجناتُ الوردِ قد جُلِّلت — منها ضحًی وجفونُ النرجسِ انفتحت

والقطرُ قد رشَّ ثوبَ الدوحِ حین رأی — جامَ الزهرِ فی اذیاله نفحت

(طغرائی)

هذا هلالُ العیدِ قد جائنا — بمنجلٍ یحصد شهرَ الصیام

(ملا محسن فیض)

ازان ز صحبت یاران کشیده دامانم — که صحبت دگری می کشد گریبانم

(حافظ)

زمانه از ورق گل مثال روی تو بست — ولی ز شرم تو در غنچه کرد پنهانش

(وله ایضاً)

شرح مجموعه گل مرغ سحر داند و بس — که نه هر ورقی خواند معانی دانست

(سلمان ساوجی) در تعریف هلال

برهم از نون زر خم ابروان بالای قاف — شکل عینی می کشد کان عین بر عید است دال

(وله ایضاً)

درخت شد برطب و سر غنچه شد دم طوطی — ز حمل بلبله باید گشود خوان کبوتر

برون کشید جهان از قفا زبان بنفشه — [illegible] چو سوسن بهر چه شاه زبان تر

(ظهیر فاریابی)

خود از برای سرزده از بهر تن بعد — تو خنک چون حادث دیگر نهاده

در بر گرفته دل چون خرقهٔ آهنین — وان [illegible] چون زره ما بر سر نهاده

(رشید گوید)

چون فندق مهر تو زبانم بربست — بادرخم تو چو جوز پیشم بشکست

هر تیر که از چشم چو بادام تو جست — در خسته دلم چو مغز در پسته نشست

(الملک رازی)

از شکل بهی تیر زند نرگس چشمت — زان لاله روی تو زره خط زعفران

(اثیر [illegible])

هندو به پیش خال تو استاده به کمری — ماه رخ تو راست رصد زهره مشتری

ترتیبات مراعات النظیر

[illegible]

[illegible]

مثلاً در ابیات مذکوره مبحثی دو اسمی مضاعف است داماں و گریبان — مشک و عنبر — نرگس و لاله — شیر و پیر — فندق و بادام و پسته و جوز — طاوس و طوطی و کبوتر نظر بر یکدیگرند

(ایهام تناسب)

این صنعت چنانستکه متکلم جمع نماید معانی غیر متناسبه را بالفاظی که باعتبار تناسب داشته باشد

(مثال از قرآن مجید)

الشمس والقمر بحسبان والنجم والشجر یسجدان

مراد از نجم در اینجا (گیاه است) و باین معنی مناسب شمس و قمر نیست ولیکن نظر بمعنی دیگر او که (ستاره) باشد با انها متناسب است

(صلاح صفدی)

سطرت انهار فضل جرت — ولم تك بالجر من راویه

فان کنت اهدیتها غادة — فان دبرتها لها جاریه

وان کنت جربتها روضة — ففیها بها قد جرت ساقیه

در لفظ راویه و جاریه و ساقیه ایهام تناسب است

(شهاب ترشیزی)

چو پرده از رخ چون آفتاب برداری — بجای خود دل کند مشتری خریداری

(حافظ)

کسی بوصل تو چون شمع یافت پروانه — که زیر تیغ تو هر دم سری دگر دارد

تمرین ایهام تناسب این سه بیت است

هندوی پیش خال تو باشد بی کری — با ماه رخ تو راست است ...

(الفبا)

داراست خاک پای تو آب زندگی — کاسکندر از قفای خضر و ...

۷ (ارصاد - یا تسهیم)

این صنعت چنانست که متکلم نسق کلام بر وجهی نهد که بعضی از آن بر بعضی دلالت کند چنانکه در شعر مثلا چون صاحب طبع بیت مصراعی از آن بشنود دریابد که مابعد آن چه خواهد بود چنانکه شاعر گفته است (شعر)

خون عاشق مباح داشت صنم — باز وصلش حرام داشت مدام
نه مباح است آنکه داشت مباح — نه حرام است آنکه کرد حرام

چون شاعر بشنود که (نه مباح است الخ) دریابد که تمامی آن باید که (نه حرام است الخ)

(و در تازی همین سبک و صنعت است)

احللت دمی من غیر جرم و حرمت — بلا سبب یوم اللقاء کلامی
فلیس الذی حللته بمحلل — ولیس الذی حرمته بحرام

و همچنین است آنکه بر قافیه یا ردیف در آخر کلام دلالت نماید

(عمادی)

در غم یار یار بایستی — یا غم را کنار بایستی
اندر این بوستان که عیش تراست — گل طمع نیست خار بایستی

(مثال از قرآن مجید)

وما ظلمهم الله ولکن کانوا انفسهم یظلمون

(عمرو معدیکرب)

اذا لم تستطع امرا فدعه — وجاوزه الی ما تستطیع

(ادیب صابر)

وقت بهار باده مخور جز بهر بوستان — گر باده آن به است که در بوستان خورند
با دوستان خور آنکه ترا هست خرمی — بعد از تو دشمنان تو با دشمنان خورند

(تمرین ارصاد) (سعدی) میانت را و ترتیب را [illegible] میانت کمر [illegible]

و این صنعت را از آن جهت تسهیم خوانند که متکلم دیگری را در داشتن بعضی از آنچه خواهد
در سخن او و سهیم و شریک گردانیده است و از ایضاده (؟) بیش کمی دارد
برای ... بیان ... در ... گفته است

۸ (ادماج)

این صنعت چنانستکه متکلم در ضمن ادای مقصود خود از مدح یا ذم یا غیرهما مطلبی دیگری درج نماید

(مثال از قول متنبی)

اقلب فیه اجفانی کانی اعدّ بها علی الدهر الذنوبا

ضمیر (فیه) راجع است بلیل
در ضمن توصیف شب به ادای شکایت از روزگار را مندرج نموده است

(رشید وطواط)

میرفت و گلاب از تنش میبارید مشک از خط عنبر شکنش میبارید
از گفتهٔ من دو بیتی در حق خویش میخواند و شکر از دهنش میبارید

۹ (مذهب کلامی)

این صنعت چنانستکه متکلم از بهر اثبات مطلب خود حجت و برهانی
قاطع که پیش مخاطب مسلم است اقامه نماید بطوری که پس از تسلیم
مقدمات تصدیق بمطلب لازم آید

(مثال از قرآن مجید)

لو کان فیهما الهة الا الله لفسدتا

کون فساد که لازم است باطل است پس ملزوم که تعدد الهه است هم باطل است

مثال مذهب کلامی: غضایری رازی در جواب قصیده ۳۴ بیت عنصری گفته است
دو بیت گفت که کس را گناه نیست ... گر اعتقاد کند بدو ... بیت ۱۵۱ ... و ضلال
فریب ... آرزو ... همیشه ... ضلال ... بدو ... فضال

[illegible]

وهو الذی یبدأ الخلق ثم یعیده وهو اهون علیه

یعنی هر چیزی که ابتداش راست در تحت امکان داخل است پس اعاده ممکن است

(ابو تمام)

واذا اراد الله نشر فضیلة — طویت اتاح لها لسان حسود
لولا اشتعال النار فیما جاورت — ما کان یعرف طیب عرف العود

(نابغه در عذر خواهی از نعمان در مدح دیگران)

حلفت فلم اترك لنفسك ریبة — ولیس وراء الله للمرء مطلب
لئن کنت قد بلّغت عنی خیانة — لمبلغك الواشی اغش واکذب
ولکننی کنت امرأ لی جانب — من الارض فیها مستراد ومذهب
ملوك واخوان اذا ما مدحتهم — احکم فی اموالهم واقرب
کفعلك فی قوم اراك اصطنعتهم — فلم ترهم فی مدحهم لك اذنبوا

یعنی چنانچه کسانی که احسان تو را دیده مدح تو می کنند گناهکار نیستند من هم
که احسان دیگران را دیده مدح آنها می کنم گناهکار نیستم

(خاقانی)

نه مه غذای فرزند از خون حیض باشد — پس ابله برآرد صورت نکو مجدر
نه ماه خورد (خون حیض) حیض چون ابله برآرد — پس سال خون مردم از خرچه آورد بر

(قول ابی تمام) شیرین مذهب کلامی در ترغیب معتصم بجنگ و عدم اعتنا بقول منجمین

دع النجوم لطرقی یعیش بها — وبالعزائم فانهض ایها الملك
ان النبی واصحاب النبی نهوا — عن النجوم وقد ابصرت ما ملکوا

[illegible]

۱۰ (حسن تعلیل)

این صنعت چنانستکه متکلم از برای صفتی علتی ذکر نماید که مناسبتی لطیف داشته باشد و شرط است که این علت ادعائی باشد نه حقیقی

صفت یا ثابت است و مقصود بیان علت اوست

و یا آنکه غیر ثابت است و مقصود اثبات آن است

۱ــ نخستین می شود بدو قسم

۱ــ آنکه در ظاهر علتی نداشته باشد مثل

(قول متنبی)

لم یحک نائلک السحاب وانما　حمت به فصبیبها الرحضاء

یعنی مقصود ابر حکایت جود و نعمت تو نیست بلکه از روی حسد تب دار شده و این باران عرق تب اوست (رحضاء عرق تب)

(ابوهلال عسکری)

زعم البنفسج انه کعذاره　حسنا فسلوا من قفاه لسانه

۲ــ آنکه در ظاهر و عادت علتی دارد ولی نه آنچه متکلم ذکر نموده مثل

(قول متنبی)

ما به قتل اعادیه ولکن　یتقی اخلاف ما ترجو الذئاب

چه کشتن دشمنان را در ظاهر علت دفع ضرر ایشان است نه آنچه این شاعر ذکر نموده است

تمرین حسن تعلیل این ابیات است

پیش دهنت پسته زبانگی زده لاف　زان است که هر کس دهنش باز کند

یک جزو از کتاب بدیع خود را عکس داده و فرموده بودم
از این جهت بود تا آنچه که بعداً تألیف کرده‌ام و بعدها
جزوه بدیع اخذ. (جلد اول همایی)

حسن تعلیل

این صنعت چنانست که برای چیزی سبب و علتی ذکر نمایند که تناسب لطیف با آن چیز داشته باشد و بعضی تصریح کرده‌اند که آن علت حقیقی نباشد

ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه در این صنعت چنان ذکر نموده که باید هر وصفی که بود از آن علت باشد برای دیگری و عوض مشتق بر که از هر وصف باشد. مثال از قول علی علیه السلام الدنیا هانت علی من یهابها فخلط حلالها بحرامها و خیرها بشرها یعنی دنیا خوار شد نزد او زیرا که کارش بس آمیخت حلال او را بحرام و خیر او را بشر

مثال از شعر تازی

ما صحّ عندی ان لحظک صارم — حتی لبست لعارضیک حمائلا

ایضاً

لما تیقّن انّ سیفَ جفونه — من نرجسٍ جعل العذار بنفسجا

عنصری

گر نه مشک است از چه معنی شد سر زلفین یار — مشک بوی و مشک رنگ و مشک بیز

ور نه گریانست ابر و شب عاشق چرا شد گوژپشت — ورنه می‌جوید بنفشه چشم از چه ماند در خم

وحشی

غنچه و گل هست بلبل گر ملکی دهد بکسی — انتقام این چرا خونین شد دل او زین

امیر خسرو دهلوی

خوشم از گریهٔ خود گرچه همه خون دل است — زانکه بوی تو ز هر قطرهٔ خون می‌آید

۱۵ - تجرید ۱۱

این صنعت فقط در زبان عربی بیشتر متداول است و آنرا علمای بدیع خطاب النفس نامند و آن چنانست که متکلم از نفس خویشتن یکی را جدا کند و خود را با او در کلام مخاطب سازد

تماشاگاهی آن کسان که طوطی تو روزند / زاغندد زاغ را روش کبک آرزوست

تو مرتشان سوزندیت سعدی / هشتی بر سرود سرهنه دارد در بسید

نه چون همه مندد کنین حریصی لوگته ست / که ترک هر حه گفته اند و دروغ زاند

همای شیرازی

ه بی دیوانه چه در شهر ندادند / در خرابت مگر سایه دیوار نیست

متنبی

لاخیل عندک تهدیها ولامال / فلیسعد النطق ان لم یسعد الحال

فائده تجرید در زبان عربی چنانست که از موصوفی صفتی را انتزاع کنند وان صفت را ذاتی پندارند در مقابل موصوف و نشر تجرید مبالغه در مدح یا ذم یا غیر آنهاست و این تجرید گاهی بکلمه (من) می‌شود که از ادات تجرید است) مانند مثال که از برای مبالغه در شجاعت گوید دیدم از وی شیری (و کمه رأیت منه اسداً) و گاهی به کلمه (با) می‌شود که از ادات (باء تجریدیه) خوانند چنانچه از برای مبالغه در سخاوت گوید (لئن سئلت دلیل لتسئلن به البحر)

۱۴ — مشاکلت

وان عبارتست از تبدیل لفظی است بلفظ دیگر بسبب مجاورت در کلام. مثال از قرآن مجید

نسوا الله فانساهم

لفظ (انساهم) بجای (اهملهم) ذکر شده بسبب مجاورت با (نسوا الله)

مثال از تازی

قالوا اقترح شیئاً نجد لک طبخه / قلت اطبخوا لی جبة و قمیصا

مثال از فارسی

لب سئوال برادوز بخیه بیشه است / عسب به خوشه خود بخیه بیشه درویش

که لفظ اطبخوا بجای خیطوا استعمال شده است

۱۱۶ مرادوحت

۱۳ مزاوجه

این صنعت چنانست که شاعر یک جواب را ترتیب دهد بر دو شرط چنانکه پنداری آن دو شرط را جفت و قرینه یکدیگر کرده اند

مثال از نظم تازی

اذا ما نهی الناهی فلج بی الهوی　　اصاخت الی الواشی فلج بها الهجر

لفظ لج در این شعر ترتیب شده است بر دو شرط (نهی الناهی - اصاخت) و جزا یکی نهادن صنعت است این شعر

در فارسی

گر گویم به گوشه رو بنشین　　ور بنشانم یک گوید برو بنشین

۱۴ لف و نشر

لف بمعنی پیچیدن و نشر بمعنی گستردن

این صنعت چنانست که شاعر ابتدا چند چیز را در کلام خود ذکر نماید سپس امور متعدد دیگر را در برابر آنها بیاورد که هر یک از آن امور راجع بیکی از آن اشیاء باشد و تعیین اینکه کدام از آنها بکدام کدام راجع است ننماید بلکه بفهم سامع باز گذارد و آن اشیاء اولیه را (لف) و آن امور دیگر را (نشر) میخوانند

لف و نشر منقسم میشود به دو قسم:

۱- مرتب و آن چنانست که لفظ اول از نشر راجع به لفظ اول از لف و دوم به دوم باشد و همچنان تا آخر

مثال از شعر عربی

ولحظه ومحیاه وقامته　　کأس الرحیق وبدر التم والبان

کاس الرحیق (جام شراب) راجع است به (لحظ) و بدر التم (ماه شب چهارده) راجع است به (محیاه) (صورت) و (بان) راجع است به قامت

فارسی

فرو شد با بری دیر شد باه　　ز من خنده و قد بر آن گاه

از فردوسی الخ

ز ابر و ز گرد آن یلان ارجمند
همه نیزه و خنجر و گرز و کمند
یلان را سر و سینه و پا و دست
بریده دریده شکسته و پست

در سطر که نسبتاً دور بزم بنجشد — مثال از سعدی — شهری لشکری دجله [illegible]

۳ - مشوش و آن عبارتست که بر خلاف مرتب باشد و آن نیز بر دو قسم است

۱ - آنکه بعکس ترتیب باشد یعنی اول اول از نشر راجع باشد به آخر از لف و آخر آن هم از نشر راجع باشد به اول، و ما قبل آخر از لف و همچنین تا آخر

۲ - آنکه نه کاملاً مرتب باشد و نه کاملاً بعکس ترتیب بلکه درهم آمیخته باشد

مثال از نظم تازی

کاسُ الرحیقِ وبدرُ التمِّ والبانُ — قوامُها ومحیّاها ومبسمُها

(کاس الرحیق - مبسم) (بدر التم - محیا) (بان - قوام)

از شعر دری

گر دهدت روزگار دست و زبان زینهار — هر چه بدانی مگوی هر چه توانی مکن

~~عنصری تا جهان بر پاست باشد شاه را این کار و بار~~

~~[illegible]~~

~~آنچه گسسته نه و آنچه ببسته آنچه بخواسته [illegible]~~

۱۵ - جمع

آنست که متکلم دو چیز یا زیادتر را در حکم واحد داخل نماید — مثال از قرآن مجید

زیّن للناس حبّ الشهوات من النساء والبنین والقناطیر المقنطرة من الذهب والفضة الخ - انما الخمر والمیسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشیطان فاجتنبوه

مثال از شعر تازی

نه فوق ماء مقلتای و وجهه — و یذکی علی قلبی و وجنته الجمر

همی ریزد آب چشم من و روی او و زلف و خط او آتش در دل من و دل او [illegible]

مثال تقسیم از عنصری [illegible]

مردمان جمله بخفتند و شب از نیمه گذشت — سعدی — وانکه در خواب نشد چشم من و پروین است

نه لف نشر است

فتنه جان و دلی هست اگر امروز در شهر — چشم خونریز تو و آه جهانسوز من است

۱۶ – تفریق

این صنعت چنانست که متکلم میان دو چیز متحد الجنس را جدائی اندازد برای تحصیل غرضی از اغراض

مثال از نظم تازی

ما نوال الغمام وقت ربیع — کنوال الامیر یوم سخاء

فنوال الامیر بدرة عین — ونوال الغمام قطرة ماء

پس بخشش ابر در هنگام بهار مثل جود امیر در وقت سخاوت نیست زیرا که بخشش امیر یک بدره زر است و بخشش ابر یک قطره آب — مثال از شعر فارسی

سرو را با قد تو نسبت نیست — راسته چوبیست ناتراشیده

۱۷ – تقسیم

این صنعت مانند لف و نشر است و اخص از لف و نشر است که در این صنعت تعیین میکند متکلم رجوع هر یک از نشر را بهر یک از امور که در لف ذکر نموده بخلاف صنعت لف و نشر که در آن تعیین نمیکند بلکه موکول بفهم مستمع میکند — متنبی گوید

سأطلب حقي بالقنا ومشايخ — كأنهم من طول ما التثموا مرد

ثقال اذا لاقوا خفاف اذا دعوا — كثير اذا شدوا قليل اذا عدوا

مثال از تقسیم است — محیط

گرد من و گرد تو صف زده اند مدام — گرد تو دلدادگان گرد من اندوه و غم

بخت من و چشم تو هر دو بخوابند لیک — این یک روز خفته آن یک تا صبحدم

[illegible]

۱۸ – جمع با تفریق

از تعریف هر صنعت بتنهائی تعریف این هر سه باجتماع معلوم میشود

مثال از نظم تازی

تواني باكيا في كل حال — مخافة فرقة او لاشتياق
فابكي ان نأوا شوقا اليهم — وابكي ان دنوا خوف الفراق

سعدی

شبها من و شمع در گدازیم — اینست که سوز من نهان است

ایضاً

شبها ز دوری تو انگشت تا زنی و مرود — من لب شیرین بگزم و تو بخوبی بشهور

۱۹ – جمع با تقسیم

تعریف این صنعت هم از تعریف جمع و تقسیم بتنهائی دانسته شود و این صنعت منقسم میشود بدو قسم:

۱ – آنکه جمع اول باشد و پس از آن تقسیم مثال

غصن بان بدا وفي اليد منه — غصن فيه لؤلؤ منظوم
فتحيرت بين غصنين في ذا — قمر طالع وفي ذا نجوم

مراد شاعر این است که جوانی که در قامت شبیه شاخه درخت بان بود در هم که در دست شاخه که پر از شکوفه بود داشت پس متحیر شدم در میان این دو شاخه (یعنی قامت جوان و شکوفه) پس گفتم که بر یک شاخه ماه طالع است (یعنی روی آن جوان) و بر دیگری ستارگان (یعنی شکوفه‌ها)

مسعود سعد سلمان

مگر شاخ طوبیستان شد ز ماه و سحاب — که این یکیش پیرایه و آن یکیش نقاب

محمود [illegible]

مثال طرد و عکس [illegible]

از سیبویه [illegible] ذو الفقار [illegible]

قرن ۶۷۹ [illegible] ۱۷۱۱

[illegible] چون نعل شده است [illegible]

[illegible] ان نگار [illegible] دل [illegible]

[illegible] شکفته [illegible]

[illegible] بر عجب [illegible] شکفته [illegible]

اثیر شیرازی

بر تو چو شمع بر دهم گریه و خنده کار خود — خنده بعهد سست تو گریه به روزگار خود

۲- ایهام تقسیم اول، بشر و بیش ازان جمع — حسان بن ثابت انصاری

قوم اذا حاربوا ضروا عدوهم — او حاولوا النفع فی اشیاعهم نفعوا

سجیة تلک منهم غیر محدثة — ان الخلائق فاعلم شرها البدع

مثال از شعر فارسی

مقدری که بگل نکهت و بگل جان داد — بهر که هر چه سزا دید حکمتش آن داد

۳۵ – ارسال مثل

این صنعت چنانست که شاعر در سخن خویش شیء مشهور درج نماید عبارتی از حکمت و غیر آن در کلام آورد که تمثیل بران نیکو باشد و در لحن کلام او بدینگونه صنایع افزایش است در لطافت

مثال از نظم تازی

ومهجتی فی یدیهم یلعبون بها — الطفل یلعب والعصفور فی الم

نیز دل من در دست نیکویان گرفتار است که با آن بازی میکنند، و برای این مطلب مثل آورده است به شعر مشهور عربی که (الطفل یلعب ...) نیز کودک بازی میکند و گنجشک در سختی است

حافظ

بصوت بلبل و قمری اگر ننوشی می — علاج کی کنمت آخر الدواء الکی

مثال دیگر از میرزا [illegible] اصفهانی

هیچ میدانی چه ها در پرده کرد آن سیمبر — سنگ در دندان [illegible] قیامت میکنی

[illegible] شیرازی

از لبش [illegible] جهود [illegible] می — ومن الماء کل شیء حی

دیگری

کار از دست [illegible] رسید است — دیگ کارد باستخوان رسیده است

۲۹ - مبالغه

ادبا برای توضیح بیشتر فرق بین مبالغه . اغراق و غلو تمیز داده‌اند

مبالغه افراط کردن در وصف چیزی است که وقوع آن عادتاً ممکن اما غریب الوقوع باشد (یعنی نادر الوقوع)

(ذیلاً بیت دیگر مبالغه در صورتی است که ادعا عقلاً و عادتاً ممکن است اغراق در صورتی است)

اغراق افراط کردن در وصف چیزی است که وقوع آن عادتاً ~~بعید~~ ممتنع باشد (اما عقلاً امکان داشته باشد)

غلو افراط کردن در وصف چیزی است بحدی که عادتاً و عقلاً (هر دو) وقوع آن محال و ممتنع باشد.

مثال از برای مبالغه

تدحرجی فی دمعه دمه ... فالی کم انت تظلمه
کیف یستطیع التجلد من ... خطرات الوهم تؤلمه

سعدی

چنین در گداخت ضعف جسد ... که میبرد بر لشکر تنان حسد
که شد از رحمت در عرصه نهاد وی است ... چو ضعف آید از بهر قوی لشکر است

و له ایضاً

بر سنگ افتادگان و محتاجان ... چنانکه حرمت بیدار مستمندان دلی
همیشه هست که در عهد جود و انصافش ... چنان شود که نشانی کنند بر سائل

و بعضی از شعرا نظر باینکه در خصوص شعر گفتن گفته‌اند (احسنه اکذبه) مبالغه را از حد گذرانیده‌اند چنانچه گفته‌اند

بعد از هزار سال بیام رحمت رسد ... گر پاسبان قصر تو سنگی رها کند

ظهیر فاریابی

برتر ز کاینات بود هزار سال ... سیمرغ وهم تا رخ خاک نشان دهد
نه کرسی فلک نهد اندیشه زیر پای ... تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد

و سعدی نیز همین نظر داشته است که میگوید:

چه حاجت که نه کرسی آسمان / نهی زیر پای قزل ارسلان

و این شعر سعدی که میگوید:

میان ماه من تا ماه گردون / تفاوت از زمین تا آسمان است

، که اغراق در هر دو [illegible] همه کس مطبوع و بهترین مثال برای سهل و ممتنع است

۲۲ - تاکید ذم بشبیه مدح

بعضی از این صنعت تعبیر کرده‌اند به (هجاء در معرض مدح) و مراد از این صنعت آنست که متکلم اول صفت ممدوحی را نفی میکند سپس استثنا کند از آن صفت مذمومی را چنانکه گوید (ده نکته در کلام فلانی نیست سر درد) یا آنکه در عربی گوید (ولیست فی کلامک الا انه هذیان)

شاعر گوید:

مافیك شیء من الجمال سوی / اَنَّكَ من اقبحِ القبیحاتِ

حافظ

تو همگام وفا گرچه ثباتت نبود / میکنم شکر که بر جور دوامی داری

رفیع صفوی

نظر سوی دل افگاری نداری / وگر داری بجز خواری نداری

حیف گفتم نداری داری اما / وفا بنهادته دلداری نداری

۲۳ - تاکید مدح بشبیه ذم

این صنعت چنانست که متکلم اول صفت مذمومی را نفی نماید سپس استثنا کند از آن صفت ممدوحی را چنانچه گوید (فلانی را جرمی نیست بجز محبت)

نابغه

ولا عیب فیهم غیر انَّ سیوفهم / بهنَّ فلول من قراعِ الکتائبِ

[illegible]

نیز عیبی در این وجه نیست بجز اینکه شمشیرهای [illegible] که سبب سرکوبی دشمنان

فرماید

گر چشم گشایم بجمال تو خوش است ور دیده ببندم بخیال تو خوش است
هیچ از تو بجز فراق تو ناخوش نیست آن نیز بامید وصال تو خوش است

دیگری گوید

خوبی حسن ترا هیچ در نمی‌یابد نگاه جلوه نگر دیده را تماشائی

سعدی

۲۴ – ایهام یا محتمل الضدین یا ذو وجهین

این صنعت چنانست که سخن گوید که احتمال دو معنی متقابل داشته باشد

و این صنعت را عموماً برحسب بدیعی در لطیفه‌ها و معانی بیانی بکار میبرند و در نظم فارسی و عربی بسیار است مثال از قرآن مجید انّا او ایّاکم لعلی هدیً او فی ضلال مبین

شاعر در حق خیاط اعور گوید

خاط لی عمرو قباءً لیت عینیه سواءٌ قلتُ بیتاً لیس یدری امدیحٌ ام هجاءٌ

شیخ زکی الدین در حق تاریخ زین الدین قاضی حلبی گفته

تاریخ زین الدین فیه عجائب و بدایع و غرائب و فنون
فاذا اتاه مناظر فی جمعه خبّره عنّی انّه مجنون

مثال از شعر دری

از دو تو یک کدام نه چیز [illegible] بی مهر دو [illegible] [illegible]

دیگری گوید

ای خواجه ضیاء تو در دو روی تو ظاهر با طلعت تو [illegible] تمام

۲۵ – تدبیج

این صنعت چنانست که از ترکیب الوان داشته خواهد شد از الوان [illegible] داخل صنعت [illegible]

[illegible]

زیرا که در این صنعت جمع میان اضداد دیده و از جهت دیگری داخل صنعت تناسب است چنانکه پوشیده نیست

تدبیج آنست که متکلم جمع نماید در کلام خود میان رنگهای مختلف خواه مقصود از آنها معانی اصلیه باشد خواه بطور کنایه ذکر شده باشد   مثال از ابن عفیف

تدبّج حسنك يا حبيبي قد غدا   في النّاس اصل تولّهي وبلائي

بالطرّة السّوداء فوق الغرّة الـ   ـبيضاء فوق الوجنة الحمراء

یعنی رنگ آمیزی حسن تو ای دوست که دیده است در بین مردم، مایه حیرانی و بدبختی من بواسطه زلف سیاه رنگ، بالای پیشانی سفید رنگ، بالای گونه قرمز

سعدی

طارم خضرا از عکس زمین حمرا گشت   بسکه از طرف چمن لؤلؤ لالا بر خاست

دیگری گوید

از حسرت رنگ دشمن زرد   مگو   حالم سیه تر از طالع نامرد   مگو

از رنگ رخ چهره زرد   مگو   روزم سیه از اختر شبگرد   مگو

۶۲ - نفی الشیء بایجابه

مراد از این صنعت آنست که متکلم بظاهر کلام خویش نفی صفت و قید نماید و مقصود اصلی او نفی موصوف و مقید باشد   مثال از قرآن مجید

رفع السموات بغیر عمدٍ ترونها

در ظاهر حکم شده است بنفی ستونی که دیده شده باشد و در واقع نفی ستون است مطلق

هر شب گله حکایتی از تو کنم   پیدا گله بیشتر از تو کنم

با هیچکس انسم چو غیر تو نیست   پیش تو هم گله از تو کنم

در شعر اول عجب ظاهر نفی شکوه شبیه است نزد غیر بخوبان و مراد حصر از آن نفی شکوه است مطلق چه کم و چه زیاد

۳۷ - قول بموجب

این صنعت عبارتست از حمل کردن کلام غیر بر خلاف مراد او مثال از قرآن مجید
یقولون لئن رجعنا الی المدینة لیخرجن الاعز منها الاذل ولله العزة ولرسوله وللمؤمنین
منافقین میگویند که اگر بشهر مدینه برگشتیم البته بیرون خواهد کرد عزیز ذلیل را
در کلام منافقین (اعز) کنایه از خودشان (و اذل) کنایه از مؤمنین است و خدای تعالی در رد
انها عزت را صفت غیر منافق قرار داده است
و از این قبیل است مکالمه حجاج با قبعثری:

حجاج گفت

لاحملنک علی الادهم

قبعثری در جواب گفت

مثل الامیر یحمل علی الادهم والاشهب

حجاج گفت

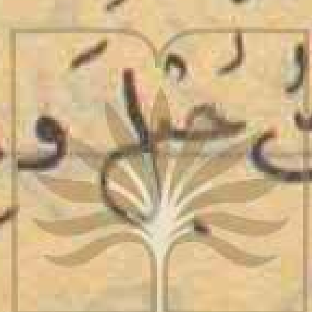
انما اردت الحدید

قبعثری در جواب گفت

نعم الحدید خیر من البلید

مثال از شعر ابن الحجاج

قال ثقلت اذ اتیت مرارا   قلت ثقلت کاهلی بالایادی
قال طولت قلت اولیت طولا   قال ابرمت قلت حبل ودادی

مثال ا

مثال از انوری

گفت بحر اینچنینم لیک در خشم عدو   گفت هر بی همچنانم لیک در چشم حسود

دلاوری اهنگر کاری گواه

درخواست نان مدح والی گفتم از روی طمع   او غلط فهمید و گفت مدح ما معنی نداشت

گفتمش بیهوده گفتی این انصاف بود   منهم دانسته ام مدح ما معنی نداشت

۴۸ - ائتلاف لفظ با معنی

این صنعت است که الفاظ با معنی تناسب کامل داشته باشد یعنی برای معانی متداول الفاظ متداول و برای معانی بعید الفاظ غریبه استعمال شود

مثال

با طبع ملولت چه کند دل که نسازد   شرطه همه وقتی نبود لایق کشتی

چون تشبیه طبع ملول بدریا مستلزم از معانی غیر متداول است لفظ شرطه را استعمال کرده و الا میگفت (دریا همه وقتی نبود لایق کشتی)

ایضا

آن کیست که دل نهاد و فارغ بنشست   پنداشت که مهلتی و تاخیری هست

گو میخ مزن که خیمه میباید کند   گو رخت منه که بار میباید بست

چون معنی این رباعی از معانی متداول است الفاظ متداوله استعمال کرده

۴۹ - تفریع

این صنعت چنانست که متکلم چیزی را وصف کند بنهایت خوبی یا زشتی سپس گوید نیکوتر یا زشت تر از موصوف چیزی نیست و این صنعت در تغزل یا مفاخرت و امثال آنها بکار آورده شود و بعضی آنرا (نفی وجود) نامیده اند مثال

وما ان تشاف ذُلالِ الماءِ فی ظَمأٍ   یوماً باعذبَ من تکرارِ مدحکم

۳۵- استتباع = مدح موجّه

آنستکه گوینده مدح یا ذم، مقصود دیگر را بطوری بیان نماید که از دنباله آن مطلب دیگری از همان جنس بیان شود

مثال از نظم عربی

تُشرِقُ تیجانُهُ بِغُرّتِهِ   اِشراقَ الفاظِهِ بمعناها

مثال از شعر فارسی

آن کند تیغ تو بجان عدو   که کند دست تو بکان گهر

مثال دیگر

ز میدان جنگ آن گرفت روی گریز   که گوئی ز روی حوادث ساخت شیز

۳۶- سلب و ایجاب

آنستکه برای اختصاص چیزی بصفتی در اول کلام خود سلب کند آن وصف را از تمام افراد دیگر اثبات کند برای آن چیز

خنساء

وما بلغت کفُّ امرِئٍ متناوَلٍ   من المجدِ الّا والذی فیک اطول

سعدی

در وهم نیاید که چه مطبوع درختی   پیداست که هرگز کس ازین میوه نچیده است

ایضاً

چه یار اندر حدیث آید که مجلس   سخن را گوش باید هم سراید
که شعر اندر جهان مجلس نگنجد   بیا گر گفته سعدی است شاید

۳۷- ابداع

آنستکه در کلام خویش از نظم یا نثر چندین صنایع بدیعیه را درج نماید

مثال از قرآن مجید

مثال از قرآن مجید   وقیل یا ارض ابلعی ماءک و یا سماء اقلعی وغیض الماء وقضی الامر واستوت علی الجودی وقیل بعداً للقوم الظالمین

در این آیه طباق - جناس - ارسال مثل وغیر اینها از صنایع است

مثال از شعر فارسی

جهان گشاده شد تورا چو تیر دهان   زه بسته ضعف ترا چو نیزه کمر
غبار موکب تو کرده چشمها چون کور   صهیل مرکب تو کرده گوش گردون کر

در بیت اول تناسب است بین جهان و زه و تضاد است در میان گشاده و بسته و نیز تناسب است میان تیر و نیزه و دهان و کمر و مبالغه است در مصرع دوم غیر از جناس بین جهان و دهان

تم الباب الاول

(جد و جهد) و خواه در آخر باشد مثل (   ) و بعضی آنکه یک حرف در آخر آن

زیاده باشد مطرف و آنچه زیاده بر یکحرف باشد مذیل خوانند مثل از نثر تازی

النبیذ بغیر النغم غمّ و بغیر الدسم سمّ   در نظم فارسی - سعدی

ساقی بیار آن کوزه یاقوت روان را   یاقوت چه باشد بده آن قوت روان را

ولی دشت بیاض

تا چند ز من رمیده باشی   با غیر من آرمیده باشی

مثال زاید در آخر که مذیلش خوانند

من بر سر ره زدم آتش زدود دل   او کرده سر قلم از من بدریغ دانش

مثال زایده در وسط

صبح ز شرق چه کرد بدیدن نور اظهار   خضر زد دلبر ز هوا بیرق او بر قرار

۴ - جناس مضارع و لاحق - آنستکه دو کلمه فقط در یکحرف اختلاف داشته باشند پس اگر دو حرف قریب المخرج باشند (مضارع) و الا (لاحق) خوانند

مثال اول از قرآن مجید - و هم ینهون عنه و ینأون عنه - لیل دامس و طریق طامس.

مثال از قسم دوم از قرآن مجید - ویلٌ لکل هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ - و انه علی ذلک لشهید و انه لحب الخیر لشدید   مثال از نظم تازی

لهفی علی کبدی و قلبی مهجتی   یا بهجتی قد ذاب فیک ثلاثتی

فارسی

عمری که ز ذوق نزع خالی است   حالی سبب سیاه حالی است

خواهی که میان لطور سلمی   برتست مکن به جور رسمی

۵- جناس لفظی — آنست که دو رکن کلام در خواندن موافق و در نوشتن مخالف باشند مثال از قرآن مجید — وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة

مثال از شعر تازی

اَعذبُ خلقِ اللهِ نطقاً و فما — اِن لم یکن احقّ بالحسنِ فمَن

از نظم فارسی

بیارم که دید من چون بخت خود بودم بخواب — رفت و دیگر بار تا کی بنگرم من غایب از او

الخ

ملک داند غیر سید کسرا — نه قیصر باشد و نه کسری

۶- جناس محرف — آنست که دو رکن جناس در حرکت و سکون یا در نوع حرکات مختلف باشند مثل (البدعة شَرَکُ الشِرک) و مثل (مَرد و مُرد)

مثال از شعر تازی

ما ضرّهم مِن بَعدِ بُعدِهم — یوماً تقلّب الصبّ لو عطفوا

دو رکن جناس (بَعد و بُعد) است — ظهیر فاریابی

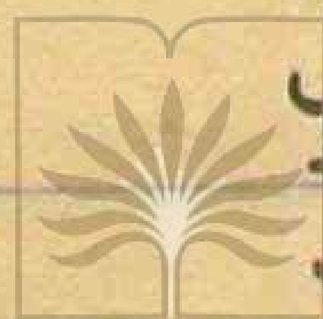
صبحدم نالهٔ قمری شنو از طرف چمن — تا فراموش کنی محنت دور قمری

۷- جناس مرکب یا ملفق — جناس مرکب آنست که دو رکن جناس مختلف باشند از حیث ترکیب یعنی یکی از دو کلمه و دیگری بسیط مثل (با مراد و بامراد) و ملفق آنست که هر دو کلمه مرکب باشند مثل (بر چینی و بر چینی)

مثال از شعر تازی

و قلتُ لها لا تهجری الصبّ و ارحمی — و عودی لوصلی لا عدمتکِ عودی

فقالت ستحظی ما تشاء فقل الی — مجالِ سعودی فی مجالسِ عودی

مثال از شعر فارسی

گر دامن همت ز جهان برچینی | از رحل امید خویشتن بر چینی
بر روم اگر امیر و گر بر چینی | هر تخم که کشته‌ای همان برچینی

۸ - جناس قلب - آنست که متکلم در کلام کلماتی آورد که بعضی از آنها مقلوب بعضی دیگر باشد و آن منقسم میشود بچهار قسم

۱- قلب کل - آنست که جمیع حروف یک کلمه بعکس کلمه دیگری باشد مثل (هو حبر لقائه [illegible] ربح)

ابن عفیف

ساق یرینی قلبه قسوة | وکل ساق قلبه قاس

اوحدی

بهر زینت بگویم راز | خود زینت نگویم زار زار

۲- قلب بعض - آنست که بعضی حروف یک کلمه بعکس کلمه دیگر باشد مثل (علم الانسان مفتاح عمله) و مثل اینکه گویند (در رحم رحمت نخواهد) مثال از شعر تازی

بحقی علیک یا من سقانی | ارحیقاً سقیتنی ام حریقا

سعدی

تو کز درون غمت بیچاره رسید | نه درد که مجنون بیچاره رسید

۳- قلب جناحین - آنست که هر لفظ مقلوب که در اول بیت یا مصراع واقع شود و دیگری در آخر مثل لاح انوار الهدی من کفه فی کل حال

زین بر لب [illegible] نیز | [illegible] نیز

۳ – قلب کامل یا مقلوب مستوی – آنستکه عبارت را بتوان از آخر به اول خواند بطوریکه تغییری در معنی آن پیدا نشود مثل از قرآن مجید (ربک فکبر . کلٌّ فی فلکٍ)

شعر از عربی

مودته تدوم لکل هول — وهل کل مودته تدوم

و در این باب از شعرای پارسی که معنی صحیحی داشته باشد در کتب بدیعی نظر نرسید این بیت بجهت استشهاد شعر را نقل میکنیم اگرچه معنی صحیحی ندارد

شکر بترازوی وزارت برکش — شو همره بلبل بلب هر مهوش

۲ – جناس معنوی

جناس معنوی منقسم میشود بدو قسم: اضمار – اشاره

۱ – جناس اشاره – آنستکه متکلم یکی از دو رکن جناس را بتصریح گوید و دیگری را باشاره مثل این شعر

حلقت لحیة موسی باسمه — وبهارون اذا ما قلبا

چه که این کلام بمنزله (حلقت لحیة موسی بموسی) است و موسی اول علم پیغمبر است و موسی دوم بمعنی تیغ دلاکی است

۲ – جناس اضمار – آنستکه متکلم رکن جناس را در ضمیر خود اندیشه کند پس بسوی یکی از آنها اشاره کند بلفظ مرادف آن ابن حکم بن عبدالله در وصف شرابی که را به سرکه تشبیه کرده

فکأنّ بنت بسطام بن قیس صبحة

نیز آن شراب در ابتدای صبح حکایت میکند دختر بسطام را و مقصود از آن مانند جسم شنفری نیز از لحاظ ... است

اراده نموده است از دختر سلطان اسم او را که یحیی بوده و این یحیی به سجع [illegible]
شعر می‌نویسد است و اراده نموده است از جمع سری بغداد است سرکه را
بنابر اینکه شعری در حاشیه خال خود گفته و خود را سرکه نامیده است (ان حسبي
من بعد خالي الخل) مثال از کلام عربی

اجتناب نیش کردن واجب است از هر نوش هم بگو. تبعیت با لب شیرین با زینت
از نوش اراده کرده است شیرین را که با شیرین زوجهٔ پرویز جناس دارد

۲ — ازدواج

بعضی این صنعت را داخل اقسام جناس دانسته و آنرا جناس مزدوج و مکرر نیز نامیده‌اند

و آن عبارتست از اینکه دو رکن جناس از هر نوع جناس که باشد پهلوی یکدیگر بیایند
بی فاصله مثل (من قرع بابا ولج ولج) الحديث (من طلب شيئا وجد وجد)

رشید وطواط

یا خلیلی البال قد بلبلت بالبلبال بال   بالنوی زلزلتنی والعقل فی الزلزال زال

منوچهری

با رخت ای دلبر عیار یار   نیست مرا نیز دگر کار کار
هر رخ رخشان تو گلنار رنگ   بر دل من ریخته گلنار نار
چشم تو خونخواره و هر جادوئی   هست از آن چشمک خونخوار خوار
هست هواخواه و هوادار تست   بنده هواخواه و هوادار دار

در مناخرین تمام قصیده دهقان سامانی که مطلع آن اینست دارای این صنعت است
فرودین آمد خبر از اردی و خرداد داد   باغ را گرد از دم عنبر فشان باد باد

و در سفرنامه هم حکیم قطران تبریزی را قصیده ایست که تمام اشعار آن متضمن این صنعت است

۳- سجع

آنست که کلمات آخر فقرات متطابق باشند در وزن و حروف روی یا هر دو یا یکی از آنها پس سجع منقسم میشود به سه قسم

۱- سجع متوازی: آنست که کلمه در وزن و روی مطابق باشند مثل (فیها سرر مرفوعة و اکواب موضوعة)

۲- سجع متوازن: و آن چنانست که کلمات آخر فقرات در روی مخالف ولی در وزن موافق باشند مثل (و آتیناهما الکتاب المستبین و هدیناهما الصراط المستقیم)

۳- سجع مطرف: و آن چنانست که الفاظ آخر قرینه‌ها در وزن مخالف ولی در حرف روی مطابق باشند مثل (ما لکم لا ترجون لله وقاراً و قد خلقکم اطواراً)

تنبیه: محسوس نماند که سجع در شعر هم جایز بود یعنی بودن قافیه که در نثر مراعات میشود بغیر جمله در ضمن بیتی یا مصراعی مندرج نمایند که در اواخر آنها سجع باشد

جامی

ای همه سیمتنان سنگ تو بر سینه زنان — تلخ کام از لب شکرگون تو شیرین دهنان
ذوق تا بوس هوا پرده ناموس درید — چون [illegible] تنگ [illegible]

سعدی

قرار عقل برفت و مجال صبر نماند — که چشم و زلف تو از حد برون دلاویزند

۴- ترصیع

آنست که تمام یا اکثر کلمات بیتی یا مصراعی از شعر یا جمله از نثر با قرینه خود مطابق باشد

در وزن و ردیف شعر (ان الینا ایابهم ثم ان علینا حسابهم)

رشید وطواط

هوا ز ابر تیره و گیتی ز باد دی دژم   زمین شده تازه و خندان ز بس جهره خداوند

گه ریزه از ژاله شده پر زهره ز هوا   دهان به از ژاله شده پر لؤلؤ لالا

۵- تشریع یا ذوقافیتین یا توأم

آن است که شعر بگذارد بر دو قافیه که به هر یک ختم کنند شعر صحیح و مطابق یا کلمه بجز وقف باشد

حریری

یا خاطب الدنیا الدنیة انها   شرک الردی و قرارة الاکدار

دار متی ما اضحکت فی یومها   ابکت غدا بعدا لها من دار

هرگاه آن را تجزیه کرده و حذف کنیم الوزن و الشعر

یا خاطب الدنیا الدنیة انها شرک الردی   دار متی ما اضحکت فی یومها ابکت غدا

خواجو

یا غمزه را هندی بنه تا ترک عیاری کند   یا طره را هندی بنه تا ترک طراری کند

صورت تجزیه آن

یا غمزه را هندی بنه یا طره را هندی بنه   تا ترک عیاری کند تا ترک طراری کند

تنبیه - علت شعراء و اصحاب بدیع فارسی زبان شعر رشید الدین وطواط فقط بودن دو قافیه را در این صنعت کافی میدانند - و این شعر معمول است

۶- الالتزام - یا لزوم ما لا یلزم - یا اعنات

این صنعت چنان باشد که متکلم قبل از حروف روی حرفی یا حرکتی را مراعات نموده تکرار نماید که در قافیه یا سجع بدون آن تمام باشد مثل (فاما الیتیم فلا تقهر

شمائل تو صبیح و [illegible]
بی‌مانند رشید و [illegible]

[illegible]

(و اما السائل فلا تنهر) در این هم پنج حرف تا مراعات نشده با آنکه پنج [illegible] آنهم تمام است

سعدی

چشم بدت دور ای بدیع شمائل | ماه من و شمع جمع و میر قبائل
جلوه کنان میروی و باز نیائی | سرو ندیدم بدین صفت متمائل
هر صفتی را دلیل معرفتی هست | روی تو بر قدرت خدا است دلائل
قصهٔ لیلی مخوان و غصهٔ مجنون | عهد تو منسوخ کرد ذکر اوائل
پرده چه باشد میان عاشق و معشوق | سد سکندر نه مانع است و نه حائل

سعدی از این پس نه عاقلست و نه هشیار
عشق بچربید بر فنون فضائل

از این اشعار مراعات الف و همزه (ی، ی، ء) قبل از حرف روی (لام) شده است، با آنکه عدم مراعات آن خللی بجمال قافیه نمیرساند چنانکه خود سعدی در اشعار دیگر میگوید

دیده از دیدار خوبان برگرفتن مشکلست | هر که ما را این نصیحت میکند بیحاصلست
ساربان آهسته رو کارام جان در محمل است | اشتران را بار بر پشت است و ما را بر دل است

[illegible]

تحقیق درباره اقسام جناس که مهمترین صنایع لفظی بدیع است و در کتب ادبی

اختلاف بسیار در آن دیده می‌شود

اختلافاتی که درباره جناس و اقسام آن مابین ارباب بدیع (بدیع مطول - حدائق السحر رشید وطواط - المعجم شمس قیس رازی - انوار الربیع میرزا اسد الله خان - خزانة الادب و امثال آن) حتی اولین کتاب بدیع که از ابا سقمن [illegible] است [illegible]

شاید در شرح مطول [illegible] و واضح است

۱- یکی آنکه پاره‌ای از صنایع بدیع را مانند صنعت قلب (با اقسامه) و اشتقاق (با انواعه) بعض [illegible] شرح بدیع مطول و [illegible] جناس شمرده آنرا جناس قلب و جناس اشتقاق نامیده‌اند - و برخی [illegible] آنرا صنعت جداگانه شمرده‌اند با تصریح باینکه اشتقاق را داخل تجنیسات می‌دانند گو [illegible]

۲- دوم اختلاف در تعریف و تسمیه [illegible] از آن قبیل که جناس مطرف را صاحب مطول از نوع جناس زاید شمرده است که زیادت در اول کلمه باشد مثل (تاب و عتاب) (صاف و مصاف) و امثال آن - اما حدائق و المعجم آنرا نوعی مستقل شمرده‌اند که بین تجنیس فقط در حرف آخر مختلف باشند مثل (آزاد، آزار) (الخیر معقود بنواصی الخیل) - و این نوع جناس را صاحب مطول جزو جناس مضارع و لاحق می‌شمرد که اگر اختلاف در یک حرف باشد و قریب المخرج آنرا جناس مضارع و گویند مثل (ینهون و ینأون) و اگر [illegible] المخرج باشد جناس لاحق است مثل (خیر، خیل) در البته عرب [illegible] قریب المخرج است [illegible] (مضارعه و مشاکله)

۳- و همچنین جناس خط را با نام دیگر [illegible] است حدائق و [illegible] [illegible] تعریف کرده‌اند که در خط متشابه و در تلفظ مختلف باشند مثل عبارت معروف [illegible] [illegible] [illegible] و بعضی بیان را جناس مصحف هم نامیده‌اند - اما صاحب مطول آنرا مستقلاً عنوان نکرده و داخل جناس محرف (یا ناقص) کرده است

۴- جناس لفظ که عکس جناس خط است یعنی دو کلمه که در تلفظ یکی و در کتابت مختلف باشند مثل (خوار، خار) (خراب، خاب) [illegible] در حدائق و المعجم اسم برده‌اند صاحب مطول آورده است

اما ابته [illegible] نمی‌رسد در صفحه [illegible] (اشاره [illegible] کرده‌ام)

۵- امثال صنعت قلب و اشتقاق و تصحیف را باید صنایع جداگانه شمرد [illegible] داخل جناس [illegible]

۶- جناس ناقص را شیوه طوری تعریف کرده که [illegible] جناس خط و لفظ نیز [illegible] - با [illegible] که جناس ناقص در مقابل تام آنست که دو رکن جناس در حرکات یا در کتابت یا در نقطه فرق داشته باشند آنچه در حرکات مختلف است جناس محرف گوییم مثل (گُمری و گَمری) و (بُرد، بَرد) - و آنچه در نقطه مختلف است جناس خط یا مصحف گوییم مثل (بیمار، تیمار) و (ازار، ازار) - و آنچه در تلفظ یکی و در کتابت مختلف باشد جناس لفظ گوییم مثل (خوار، خار) و (خراب، خاب) و [illegible]

پس جناس ناقص درست در مقابل جناس تام است که در لفظ و کتابت همه موافق و فقط در معنی مختلف است جناس [illegible] [illegible] معروف [illegible] [illegible] [illegible] و [illegible] [illegible] و جناس لفظ بیاوریم - جناس زاید را نیز می‌توان داخل جناس ناقص [illegible] که [illegible]

۷- جناس مطرف [illegible] تعریف مطول مناسبتر از حدائق و المعجم است [illegible]

لابی العتاهیه

عذیری من الانسان لا انْ جفوتُهُ　　صفالی ولا ان صرتُ طوعَ یدیه

وانی لمشتاقٌ الی ظلّ صاحب　　یروق ویصفو ان کدرت علیه

معروفست که این دو بیت را عَلُّویَه مغنّی (ابوالحسن علی بن عبدالله بن سیف - برای ترجمه احوالش مراجعه شود بکتاب اغانی ابوالفرج اصفهانی - و کتاب نهایة الارب ج ۵ ص ۹) برای مأمون خواند

و قال المأمون ادنُ یا علویه ورَدّده . فردّده علیه سبع مرّات فقال المامون له عنه قوله لا یروق و یصفو ان کدرت علیه « یا علویه خذ الخلافة و اعطنی هذا الصاحب .

لفظ «عذیری» در ترکیب مع المعروف مفعول به است بحذف عامل یعنی «هاتِ عذیری» .

صحاح اللغه میگوید « العذیر الحال التی یحاولها المرءُ یُعذَر علیها قال العجاج جاریَ لا تستنکری عذیری　　سیری واشفاقی علی بعیری یرید یا جاریة فرخّم »

مجمع البحرین میگوید « و فی حدیث ع م و هو ینظر الی ابن ملجم　　عذیرک من خلیلک من مرادی یا مرادی ع

عذیری هو بالنصب ای هات من یعذرک فیه ع » . - و مقصود از عذیری من الانسان این است که بیاور عذرخواه مرا از جفای انسانی . . . عذیر معانی دیگر هم دارد و موارد استعمال این ترکیب بالا است که گفتیم

بکتاب لسان العرب نیز رجوع شود - و همچنین بکتاب شرح رضی برای «عذیری» و «عذیرک»

اشعار مامون عباسی - و اشعار اهلی شاملو

ابیات ذیل را نسبت بمأمون عباسی داده اند (رجوع شود بکتاب نهایة الارب ج ۵ ص ۱۳)

خرجت الی صید الظباء فصادنی　　هناک غزال ادعج العین احور

غزال کانّ البدر حلّ جبینه　　و فی خده الشعری المنیرة تزهر

فصاد فؤادی اذ رمانی بسهمه　　و سهم غزال الانس طاغٍ و مخجر

فیا من رای ظبیًا یصید و من رای　　اخا قنص یصطاد قهرًا و یقسر

اهلی شاملو از شعرای فارسی و از جمله شاعرین است و مثنوی دارد که علی این معنا را بعربی در آن پروانه و حکایتی نسبت . بخود غزلی میسرود که بدنبال آن رفت و آتش آن بصید آن بر خورد و اشک رکمند عشق جوانی از مردم قبیله شد - و از آن تمام اشعار و سوانح او در جمیع کتب بوده . و یکی از اشعار مثنوی مذکور این است . پی صید آمدم با خاطری شاد　　شدم آخر اسیر دست صیاد

دنباله نظریات حقیر راجع بگنج بیان

۱- ایامی بود که کشف صنعتی جدید و وضع اصطلاحی تازه جزو هنرهای دودلیل بر فضل و براعت اشخاص شمرده می‌شد - این بود که در میدان صنایع و القاب اسماء و امثال به [illegible] هر یک [illegible] ثبت و حقیقه [illegible] این [illegible] روز بروز بر شماره صنایع افزوده شد تا از [illegible] صنعت که اولین مدون بیان [illegible] شعر [illegible] در سنه ۲۷۴ ثبت کرده تو [illegible] صنایع به ۲۰۰ یا [illegible] و [illegible] هم [illegible] کشف روش اصطلاح باز است چه بسیار [illegible] و مشهور که [illegible] و [illegible] خاص معروف شده است

۲- اصطلاحات موجوده اکثر برف [illegible] است - مثلاً لعبتیه من تمام صنایع النظم شمول منهم کلیة التزام ما [illegible] از [illegible] و [illegible] المزدوج و امثال آن را بگذریم - اگر صنعت التزام را [illegible] کلمه در [illegible] گیریم بسیار از صنایع لفظیه که با سان و القاب [illegible] را آکنده است از قبیل:

توشیع (یعنی التزام یک حرف یا چند حرف [illegible] که [illegible] کلمه از آنها دارای حرف [illegible]) یا [illegible] موصل (همه حروف پیوسته) [illegible] مقطع (همه حروف کلمات پیوسته نباشد [illegible] لغه (زار) و اشعار و امثال آن) رقطاء (یک حرف منقوط و یک حرف غیرمنقوط مانند: تابان) خیفاء (یک کلمه منقوط و یک کلمه غیرمنقوط: [illegible]) مدور [illegible] منقوط (همه نقطه‌دار) غیرمنقوط (همه بی‌نقطه) فوق النقاط (همه از حروفی که نقطه از آن بالای حرف است) تحت النقاط (نقطه از زیر حروف [illegible]) واسع الشفتین (حروف [illegible] که لب باز کند مثل ث - ج) واصل الشفتین (دو لب [illegible] مثل حروف ب م) (این اصطلاح اخیر را در دره نجفیه دیدم که در واقع تألیف مرحوم [illegible] شیرازی در [illegible] است) و اصطلاحات [illegible] در حدائق السحر و [illegible] البلاغه نیز آمده است بجز اصطلاح [illegible] که [illegible] الم [illegible] و اسماء [illegible] که مأخذ [illegible] هم [illegible]؟ حذف [illegible] (التزام حذف یک یا چند حرف [illegible] خطبه و [illegible]) [illegible] التزام [illegible] است اینها همه شمول صنعت التزام و لزوم ما لایلزم است دیگر چه حاجت که اینهمه اصطلاحات [illegible] رقطاء و خیفاء و [illegible] المشار (این اصطلاح را که در ذوق سلیم [illegible] اصح است) صاحب دره نجفیه مرادف موصل و [illegible] حذف [illegible] ... اینها همه [illegible]

۳- یکی از مشکلات [illegible] این است که گاهی یک صنعت در [illegible] [illegible] و در فارسی [illegible] است مثلاً تشریع [illegible] [illegible] است که در فارسی [illegible] از تشریع و [illegible] است [illegible] [illegible] قافیه [illegible] که اگر بیت را به کدام [illegible] بیتی از اوزان در آید شعر [illegible] [illegible] الادبیه ... [illegible] و [illegible] (رجوع شود [illegible] [illegible] - و المعجم و [illegible]) [illegible] و همین [illegible] در اصطلاح فارسیان مرادف حذف است (ترجمان البلاغه: المجرد) و در اصطلاح عربی [illegible]

(تشبیب)

لم یطل لیلی ولکن لم انم — ونفی عنی الکری طیف الم

(سعدی در غزل)

مرا تو جان عزیزی و یار محترمی — بهر چه حکم کنی بر وجود من حکمی

غمت مباد و گزندت مباد و درد مباد — که راحت دل و آرام جان و دفع غمی

(ایضاً در مدح)

گویت که گلی بر فراز سرو بلند — که آفتاب جهانتاب بر سر علمی

(ظهیر فاریابی در مقطع)

ز شوق تست که در تنگنای قصر عدم — سراز دریچهٔ امکان همی کنند برون

(خاقانی در حبسیه)

صبحدم چون کله بند آه دود آسای من — چون شفق در خون نشیند چشم شب پیمای من

۲۹ (تفریع)

آنستکه متکلم اثبات کند حکمی را از برای یکی از متعلقات چیزی پس از اثبات همان حکم از برای دیگری از متعلقات آن (مثل قول شاعر)

فاضت یداه بالنضار کما — فاضت ظباه فی الوغی بدمی

(لمولفه)

حشمت بنیزه خون بدل مردمان نمود — چون ابر دیت که خون من بیگناه ریخت

۳۰ (استتباع یا مدح موجّه)

آنستکه متکلم مقصودی را از قبیل مدح یا ذم یا غیرها بطرزی بیان نماید که از دنباله مطلبی دیگر از آنها قبلی بیان کرده (مثال از قول شاعر)

الا ایها المال الذی قد اباده — تسلّ فهذا فعله بالکتائب

(ازرقی هروی)

شده است تا بقبض ارواح تیغ اهدای تو — چنانکه نقش نگین تو مقصد آمال

(تنبیه) صنعت (ادماج) (استتباع) (تفریع) هر سه داخل در تحت یک تعریف است و امتیاز مابین آنها بجهات اعتباری است پس مبتدی این جهات را کاملا باید مراعات نماید

(تمرین استتباع) ز میدان چنان تافت روی گریز — که گوئی زدی نوبت سائل تیز

تخلص صنعت تخلص [illegible]

۳۱ (سلب و ایجاب)

آنستکه متکلم بقصد اختصاص امری بصفتی آن صفت را از جمیع افراد سلب نماید پس از آن اثبات نماید همان صفت را از برای یک فرد

(خنساء)

وما بلغت کف امریء متناولا — من المجد الا والذی نلت اطول
ولا بلغ المهدون للناس مدحة — وان اطنبوا الا الذی فیک افضل

(سعدی)

چو یار اندر حدیث آید بمجلس — مغنی را بگو تا کم سراید
که شعر اندر چنین مجلس نگنجد — بلی گر گفته سعدی است شاید

۳۲ (ابداع)

آنستکه یک کلام مشتمل بر چند نوع از صنایع بدیعیه باشد

(قال الله الحکیم) وقیل یا ارض ابلعی ماءک ویا سماء اقلعی وغیض الماء وقضی الامر واستوت علی الجودی وقیل بعدا للقوم الظالمین

این آیه از آیاتی است که جمعی از ادبا رساله جداگانه در صنایعی که در او مندرج است تالیف نموده اند وبعضی بالغ بر یکصد وپنجاه نوع از انواع صنعت بدیعی از او استخراج نموده اند ؛ وما فقط از برای آنکه ذهن مبتدی آشنا و مانوس با قسمتی از این صنایع باشد لطفا فهرست بیست و چهار تای از آن صنایع را ذکر مینمائیم

۱ــ مناسبه ؛ (مابین ابلعی واقلعی)

۲ــ استعاره ؛ (در ابلعی واقلعی)

۳ــ طباق ؛ (مابین ارض وسما)

۴ــ مجاز ؛ (در یا سماء ؛ زیرا که حقیقت با مطر است)

۵ــ اشاره ؛ (در وغیض الماء ؛ زیرا که تعبیر نموده باین لفظ از معانی کثیره)

۶ــ ارداف ؛ (در واستوت علی الجودی ؛ که تعبیر نموده است از استقرار بمکان باین لفظ)

۷ــ تمثیل ؛ (در وقضی الامر)

۸ — تعلیل : (زیراکه غیض الماء علت استوا است)

۹ — تقسیم : (زیراکه استیفاء اقسام کم شدن آب شده است)

۱۰ — احتراس : (در وقیل بعداً للقوم الظالمین ، زیراکه نفرین دلالت میکند بر استحقاق هلاکت)

۱۱ — انسجام : (واین صنعت خوب واضح است از این آیه)

۱۲ — حسن نسق : (زیراکه با کمال حسن ترتیب بعضی از جمله ببعض دیگر عطف شده است)

۱۳ — ائتلاف لفظ با معنی : (واضح است)

۱۴ — ایجاز : (واضح است)

۱۵ — تسهیم : (زیراکه اول آیه دلالت بر آخر آن می کند)

۱۶ — تهذیب : (زیراکه مفردات کلام بصفت فصاحت آراسته است)

۱۷ — حسن بیان : (زیراکه سمع فهم معنا بر شنونده آسان است)

۱۸ — اعتراض : (در وغیض الماء واستوت علی الجودی)

۱۹ — کنایه : (زیراکه تصریح بفاعل در وغیض الماء وقضی الامر وقیل بعداً وقیل یا ارض نشده است)

۲۰ — تعریض : (زیراکه معلوم می شود که سبب این عذاب ظلم است)

۲۱ — تمکین : (زیراکه از سیاق کلام سجع و فاصله معلوم می شود ، وتمکین را جدا از تسهیم دانستن بنا قول جمعی است)

۲۴ — ابداع : (که محل استشهاد ما است)

۲۲ — جناس لاحق : (ما بین ابلعی واقلعی)

۲۳ — شبه اشتقاق : (در غیض وقضی)

(مثال دیگر از ابن ابی الاصبع)

فَضَحْتَ الحَیا وَالبَحرَ جوداً فقد بَکی الـ ...... حَیا مِن حَیاءٍ مِنکَ وَالتَطَمَ البَحرُ

ودر این بیت از انواع بدیع شش است

۱ — حسن تعلیل : (در بکی من حیائک)

۲ — تقسیم : (زیراکه بکی الحیا والتطم البحر راجع است به فضحت الحیا والبحر بطور تعیین)

۳ــ مبالغه : (زیراکه گریه باران و تلاطم دریا را از شرم ممدوح قرار داده است)

۴ــ جمع : (در فضیحة الحیا و البحر)

۵ــ رد العجز علی الصدر : (در بحر سوم و اول)

۶ــ جناس تام : (ما بین حیا که بمعنی باران است و حیاء که بمعنی شرم است)

(امیر معزی)

جهان گشاده ثنای ترا چو تیر دهان | زمانه بسته رضای ترا چو نیزه کمر
غبار موکب تو کرده چشم هامون کور | صهیل مرکب تو کرده گوش گردون کر

و در این دو بیت از انواع بدایع بسیار است و از آنجمله است

۱ــ تناسب : (میان جهان و زمانه ، و میان تیر و نیزه ، و دهان و کمر ، و گوش و چشم ، و کور و کر)

۲ــ تضاد : (در میان گشاده و بسته)

۳ــ تشریع : (ما بین ثنای ترا و رضای ترا ، و میان مرکب تو و موکب تو)

۴ــ انسجام : (واضح است)

۵ــ مبالغه : (واضح است)

۶ــ جناس لاحق : (ما بین جهان و دهان)

(فائده و تمرین) : لطایف و بدایعی که در این کلام مأثور از نبی ص است از روی انصاف از حد وصف بیرون است

(المَنامُ طائِرٌ فاذا قُصَّ وَقَعَ)

صنایع کلام بدیع لفظی
۱- جناس
۲- سجع
۳- موازنه و [illegible]
۴- ترصیع
۵- رد العجز علی الصدر
۶- تشریع یا ذوقافیتین
۷- لزوم ما لا یلزم (التزام [illegible])
۸- [illegible]
۹- [illegible]
۱۰- [illegible]
۱۱- [illegible]
۱۲- [illegible]
۱۳- قلب
۱۴- حذف (از صنایع التزام)
۱۵- رد المطلع
۱۶- رد القافیه
۱۷- [illegible]

(باب دوّم)

(در محسنات لفظی)

مقدّمه — باید دانست که مقصود اهمّ از هر کلامی خواه نظم باشد و خواه نثر ادای مقصود و تفهیم معنی است با کمال فصاحت و نهایت سلاست و رعایت حسن و زیبائی کلام بمحسنات بدیعی پس از مراعات جهات فصاحت و بلاغت است و ازین روی رتبهٔ فن معانی و فن بیان مقدم است بر فن بدیع ؛ و آراستن کلام خالی از فصاحت و بلاغت را بزیورهای بدیعی چون آراستن روی زشت است با سرخاب و او کشیدن گران بها جواهر است بکلاب (خر ار جلّ اطلس بپوشد خر است) .

و غرض اصلی و مقصود از هر سخنی تأثیر او است در خاطر شنونده نه چیدن الفاظ شیرین متناسب پهلوی یکدیگر و چشم پوشیدن از معنی چنانکه عادت و خوی بعضی از شعرا و منشیان قدیم و غالب از شعرای کنونی است . بلی ؛ اگر معانی نغز و دلنشین با الفاظ متناسب خوش و شیرین توأم گردد البته تأثیر او در ذهن سامع قوی تر و سریعتر خواهد شد و الّا (معشوق خوبروی چه محتاج زیور است) .

و ما ازین نکته مهم غافل مانده تقدیر و تجلیل مثل شیخ سعدی و خواجه حافظ را می کنیم و نمی دانیم که از چه راهی سخنهای آنان ما را وادار براین مقدار تعریف و تمجید نموده است ؛ و حال آنکه علت همان تأثیر کلمات آنها است در خاطر ما که بوسیلهٔ معانی مطبوعی که در قالب الفاظ سلیس و شیرین است جلب توجه ما را نموده .

پس هر متکلمی اولین نکته که بایستی مراعات نماید همانا اطلاق و رسائی معانی است و موکول نمودن آنها را بقریحه و طبع ؛ و با مراعات این جهت اگر توانست که در ضمن الفاظ شیرینی که مشتمل بر صنایع بدیعی باشد انشاء نماید خوشتر است و گرنه همان سادگی سخن اولیتر .

و بعبارت دیگر ؛ الفاظ بایستی تابع معانی باشد نه آنکه معانی تابع الفاظ . و هر یک از صنایع بدیعی و بالاخص محسنات لفظیه آنگاه در کلام نیکو و دلفریب آید که از روی طبع برخیزد نه از راه تکلف و هر متکلمی که در سخنان خویش همواره (جناس متکلف یا ایهامی متعسف) یا امثال آن پیاورد آن را سفیه و کلام او را دور از کلمات فصحا بلکه ملحق بطامات و خرافات سفها باید دانست .

و این بنده در این کتاب پاره از صنایع نالایق را که ذکر نموده ام یا فقط برای متابعت کتابی است که ترجمه نموده ام یا برای مسبوق نمودن ذهن متعلم باصطلاحات علماء و هر متعلم را لازم است که بمتعلم بفهماند احتراز از بعض صنایع و تکلفات آنها را (مثل صنعت ...)

(جناس - یا تجنیس - یا تجانس - یا مجانست)

تعریف این صنعت در کلام منوط باین است که از روی سعت لفظ با معنی و از راه موافقت مصنوع یا طبیعی باشد : و این صنعت هر نفسی تکرار لفظ را با اختلاف معنی خوب و دلنشین میداند و لکن ...

و تعریف این صنعت از نام آن معلوم می‌شود یعنی تجنیس آنست که شاعر یا نویسنده از سخن خود کلمات هم جنس بیاورد که در تلفظ بهم شبیه و در معنا مختلف باشند و دو کلمه متجانس را دو رکن جناس نامند .

جناس منقسم می‌شود به دو قسم — لفظی . معنوی

(انواع جناس لفظی)

اقسام جناس لفظی هشت است

۱ — جناس تام

جناس تام آنستکه دو رکن جناس کاملاً شبیه و متفق باشند در نوع حروف و عدد و هیئات و ترتیب اما با اختلاف در معنی : پس اگر هر دو رکن جناس از یک نوع باشند (مثل دو اسم یا دو فعل) آن جناس را (جناس مماثل) خوانند والا (جناس مستوفی)

مثل (رَحبَة و رَحبَة) یعنی فضاء و ... (مثل اَحیا الحیا) یعنی ... (و مثل آنکه گویند مشتری ... است)

(مثال جناس مستوفی مماثل از قرآن مجید)

یوم یقوم الساعة یقسم المجرمون ما لبثوا غیر ساعة

مراد ساعت اول قیامت و از ساعت دوم ساعت مقابل دقیقه است

(قال الشاعر)

حدق الآجال آجال والهوی للمرء قتال

آجال اول جمع (إجل) بمعنی گله گاو وحشی است و آجال دوم جمع (اَجَل) بمعنی مدت عمر است

(سعدی)

ندانم از سر و پایت کدام خوبتر است — چه جای فرق که زیبا ز فرق تا قدمی

قاضی بدوش هر به هر فتوی شرع — در مذهب عشق شاهدی بس باشد

جنس : یک گونه از هر چیزی که از وی گونه‌ها شد از وی - مجانسه هم جنس کردن - تجنیس : فراهم آوردن [صراح اللغة] ... قال جنسه به ... والمجانسة المشاکلة والتجنیس فی البدیع ... تشابه الکلمتین فی اللفظ کله او بعضه

(مثال جناس مستوفی)

اذا رماك الدهر فی معشرٍ — قد اجمع الناس علی بغضهم

فدارهم ما دمت فی دارهم — وارضهم ما دمت فی ارضهم

(دارهم) اول فعل امر است از مدارا (و دارهم) دوم بمعنی خانه است (ارضهم) اول فعل امر از ارضا است (ارضهم) دوم زمین

(کمال الدین اسمعیل)

امید لذت عیش از مدار چرخ مدار — که در دیار کرم نیست ز ادمی دیار

(مدار) اول اسم و (مدار) دوم فعل امر است

۲ ــ جناس مطلق : ان را (شبه اشتقاق) نیز خوانند و ان چنانست که دو رکن جناس مترادف باشند در حروف و ترتیب انها بدون موافقت در اشتقاق ولیکن توهم اشتقاق در انها میگردد واگر موافقت در اشتقاق داشته باشند ان را بعضی (جناس اشتقاق نامند) مثل (فاقم وجهك للدین القیّم) (اقم وقیم) هر دو مشتق از قام قائم قیوم هستند

(سعدی)

گر دست دهد که استینش گیرم — ورنه بروم بر استانش میرم

۳ ــ جناس مذیل و (جناس مطرف)

جناس مذیل : انکه در یکی از دو رکن زیادتی باشد در اخر (مثل نام و نامه ؛ و جام و جامه و خام و خامه)

جناس مطرف : انکه زیادت در اول باشد (مثل صاف و مصاف ؛ و بشر و مبشر ؛ و دوام و مدام)

(مثال جناس مذیل ــ قول ابی تمام)

یمدّون من ایدٍ عواصٍ عواصمٍ — تصول باسیافٍ قواضٍ قواضبٍ

(این مثال است)

زهر ریائی هر کسی پیش نیست — خیز که دنیا نفسی بیش نیست

خامه بحرف هر کس خام نه — جامهٔ تقوی گرو جام نه

(مثال جناس مطرف ـــ شیخ عبدالقاهر)

وکم سبقت منه الیّ عوارف ثنائی علی تلک العوارف وارف

وکم غرر من برّه و لطائف لشکری علی تلک اللطائف طائف

(ایضاً بنده راست)

اگرچه نهد در ره عشق تو دام گفته واعظ جاهل شمرش نه مدام

آن که رود حاصل فکرش بباد یا رب ازین باده لبش تر مباد

(دیگری گوید) از محمود بن عمر الجهری است

می صاف و سینه صاف و قدح صاف و بزم صاف ما صوفیان بزم صفائیم نه مصاف

۴ ـــ جناس مضارع ـــ و (جناس لاحق)

جناس مضارع آنستکه دو رکن جناس فقط در یک حرف مختلف باشند و لیکن آن دو حرف مختلف قریب المخرج باشند خواه آن حرف در اول باشد مثل : (لیل دامس وطریق طامس ـــ و دار و تار) ـــ و یا آنکه در وسط باشد مثل : (وهم ینهون عنه وینأون عنه ـــ و جهد و جحد) ـــ و یا آنکه در آخر باشد مثل : (الخیل معقود فی نواصیها الخیر ـــ و کام و کان) .

جناس لاحق ـــ آنستکه اختلاف دو رکن جناس در دو حرف غیر قریب المخرج و آن نیز خواه در اول باشد مثل (همزة لمزة ـــ و راع و باع) ـــ و خواه در وسط باشد مثل : (انه علی ذلک لشهید و انه لحب الخیر لشدید ـــ و حاب و جاب) ـــ و خواه در آخر باشد مثل : (واذا جاءهم امر من الامن والخوف اذاعوا به ـــ و شؤم و شوی) .

تبصره بعض علمای بدیع هر دو قسم جناس مضارع و لاحق را جناس تصحیف یا جناس مُصَحَّف می گویند (ماخوذ از ابن حجه در خزانة الادب)

تحقیق در جناس مُطَرَّف

عموم علمای بدیع مثل [illegible] خزانة الادب و ابن حجه و انوار الربیع چنین گفته اند که جناس مُطَرَّف آنست که یکی از متجانسین حرفی در اول کلمه زیادت باشد مثل (ساق ، مساق) و (صاف ، مصاف) ـ در خزانة الادب می نویسد وامّا الجناس المطرف فهو ما زاد احد رکنیه عن الآخر حرفا فی طرفه الاوّل وهذا هو الفرق بینه وبین المذیل فانّ الزیادة فی المذیل تکون فی آخره « ـ انوار الربیع هم عینا مثل خزانة الادب است و [illegible] توضیح را هم علاوه دارد که » وقد یسمّی هذا الجناس المردوف والناقص وفی تسمیته اختلاف کثیر ولکن المطرف اولاها لانه سمّاه المسمّی اذ الزیادة فیه کالطرف لانها فی اوّله « عجب دارم که بدیع نویس فارسی که بیشتر از همه حدائق السحر است

[illegible]

[illegible]

۵ــ جناس لفظی : آنستکه دو رکن جناس در تلفظ موافق و در کتابت مخالف باشند مثل :

وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة (مثال از نظم تازی)

اعذب خلق الله نطقاً و فماً ان لم یکن احق بالحسن فمن
مثل الغزال نظرةً و لفتةً من ذا رآه مقبلاً و لا افتتن

(مثال دیگر)

اذا جلست الی قوم لتؤنسهم بما تحدث من ماضٍ و من آتٍ
فلا تعیدن حدیثاً ان طبعهم موکلٌ بمعاداة المعادات

(مثال از نظم فارسی)

یار یادم کرد و بی چون کجک خود دلبرکم آب رفت و دیگر بار تا کی نبینمش من ثواب خواب

(مثال دیگر)

غیبت بیار و فتنه را تنبیه نه می خواهت قیامت شود از جا برخاست

۶ــ (جناس محرّف) و (جناس مصحّف)

جناس محرف آنستکه دو رکن جناس در هیات حروف یعنی در حرکات و سکنات مختلف باشند مثل (جُبّة البُرد جُنّة البَرد ــ والبدعة شَرَکُ الشِرک) ؛ و جناس مصحّف آنستکه دو رکن جناس از حیث وضع تماثل و از حیث نقطه متخالف باشند بطوری که اگر معجم نکنی از یکدیگر امتیاز پیدا نکنند مثل (غَرَّکَ عِزُّکَ فَصارَ قُصارُ ذلِکَ ذُلَّکَ . فَاخْشَ فاحِشَ فِعْلِکَ . فَعَلَّکَ بِهذا تُهْتَدی) و مانند تَمُدّ امَّهنا

(ابو العلاء معرّی محرف) (علّ فَکّری عَلی قَدری)

لغیری زکوةٌ من جمالٍ فان تکن زکوةُ جمالٍ فاذکری ابن سبیل

(ابو فراس مصحف)

من بحر شعرک اغترف و بفضل علمک اعترف

(تمرین جناس محرف)

به بت خویش جهل صبح با عنان ابرل مانند تخم گلی کان نکشت در گل
دیگران
که بر احوال زار ما نگریست که بر احوال زار ما بگریست

(ظهیر فاریابی)

صبحدم ناله قمری شنو از طرف چمن　　تا فراموش کنی محنت دور قمری

(سعدی)

بساط سبزه لگدکوب شد بپای نشاط　　ز بسکه عارف و عامی برقص برجستند

۷ – جناس مرکب و (جناس ملفق)

جناس مرکب: آنستکه یکی از دو رکن جناس بسیط باشد و دیگری مرکب و این بر سه قسم است

۱ – (مرفوّ) آنستکه رکن مرکب تشکیل یافته باشد از یک کلمه و یک جزء از کلمهٔ دیگر

(حریری)

وَلا تَلهُ عَن تِذکارِ ذَنبِکَ وَابکِهِ　　بِدَمعٍ یُضاهی المُزنَ حالَ مُصابِهِ

وَمَثِّل لِعَینَیکَ الحِمامَ وَوَقعَهُ　　وَرَوعَةَ مَلقاهُ وَمَطعَمَ صابِهِ

(علی رامتینی کارانی)

خواهی که بحق رسی بیارامی تن　　اندر طلب یار تو یارا می تن

۲ – (مقرون – یا متشابه) آنستکه رکن مرکب تشکیل از دو کلمه یافته باشد و دو رکن در نوشتن مانند یکدیگر باشند مثل (بنده تا زنده ام در راه ارادت تا زنده ام)

(ابوالفتح بستی)

اذا ملک لم یکن ذا هبه　　فدعه فدولته ذاهبه

(سعدی)

گر بگریزی که مرا با تو سروکاری نیست　　در و دیوار گواهی بدهد کاری هست

۳ – (مفروق) آنستکه رکن مرکب تشکیل از دو کلمه یافته باشد و دو رکن در نوشتن مخالف یکدیگر باشند

(مثال از نظم تازی)

لا تَعرِضَنَّ عَلَی الرُّواةِ قَصیدَةً　　ما لَم تَکُن بالَغتَ فی تَهذیبِها

فَاِذا عَرَضتَ الشِّعرَ غَیرَ مُهَذَّبٍ　　عَدُّوهُ مِنکَ وَساوِساً تَهذی بِها

(کاهی کابلی)

چشمه که می زاید از این خاکدان　　اشک میان دل خاک دان

(جناس ملفق) آنستکه هر دو رکن جناس مرکب باشند مثال از (قاضی ابوعلی) در سن ۲۵ سالگی در حال حکومت خود گفته

وَلیتُ الحُکمَ خَمساً وَهیَ خَمسٌ　　لِعَمری وَالصِّبا فی العُنفُوانِ

(تمرین جناس مصحف) فان حلوا فلیس لهم مقرّ　　وان رحلوا فلیس لهم مفرّ (یعنی نه جای قرارست و نه پای فرار)

(باخرزی)

(تمرین جناس مرکب و ملفق)

زلفین تو ای سرنه و هر ای ستان　　این ای ستان فتاده در سیمستان

علاج است نباکوشش تو با ایمن است آن　　گر بوسه دهد تو را کم از ای ستان

فَلَم تَضَعِ الاعادی قَدرَ شانی — و لا قالوا فلان قد رشانی

(سعدی)

گرم تو ز انگشت نکی ترانه رفت — بر آستان که بمیرم بر آستان ای دوست

(مثال دیگر)

ای بت پسر سیه اگر ترسائی — باید که به پیش بنده بی ترس آئی

یا چشم ترم باستین خشک کنی — یا بر لب خشک من لب تر سائی

[illegible]

۸ — جناس قلب : آنستکه دو رکن جناس در ترتیب حروف مختلف باشند و منقسم میشود بچهار قسم

۱ — (قلب کلّ) و آن چنانستکه متکلم جمع نماید در کلام خود مابین دو کلمه که یکی معکوس دیگری باشد مثل (هو حَبرٌ لِقاوه رَبح — و بحرٌ فِناؤه رَحبٌ — وحسامه فتحٌ لاولیائه وحَتفٌ لِاعدائه — وفوقه سوقٌ الاجال)

(ابن عفیف)

ساقٍ یُریِنی قلبه قسوةً — وکلّ ساقٍ قلبه قاسی

(اوحدی)

همدمی نیست تا بگویم راز — خلوتی نیست تا بگریم زار

۲ — (قلب بعض) و آن چنانستکه بعض از حروف دو کلمه باژگونه باشد چنانکه در دعای ماثور است (اللهم استر عوراتنا وآمِن روعاتنا — و مثل آنست که گویند رقم رقمت میخواهد)

(مثال از نظم تازی)

فبحقّی علیك یا من سقانی — ارحیقاً سقیتنی ام حریقا

(سعدی)

تران در بلاغت بسحبان رسید — نه در کنه بیچون سبحان رسید

۳ — (قلب مجنّح یا معطّف) آنستکه یکی از دو لفظ مقلوب در اول بیت یا مصراع واقع شود و دیگری در آخر

(مثال از نظم تازی)

لاحَ انوارُ الهُدی — مِن کفّه فی کلّ حال

(مثال از نظم فارسی)

زین بر اسب ما نماند و کاه نیز — زینهار از راهزن و زراه نیز

۴ — (قلب مستوی — یا کامل — یا ما لا یستحیل بالانعکاس) و آن چنانستکه ترکیب کلام

(تمرین در جناس مرکب و مصحف)

گردانی عشرت ز جهان بر چینی — از نخل امید خویشتن بر چینی

بر روم اگر امیر دگر بر چینی — هر نخل که کشته‌ای همان بر چینی

(تمرین در ترتیب لبعض)

(خاقانی)

تبت قمر ز تبت اوست — تبت اثری ز تربت اوست

بجوری باشد که اگر معکوس و از اخر باول خوانی تغییری در ان راه نیابد و حرکات و سکنات و تشدید و تخفیف مراعات نمی شود بلکه مراد ذات حروف است

(مثال از قرآن مجید) کلٌّ فی فلک ــــ و ربّک فکبّر

(قاضی ارّجانی)

مودّته تدوم لکلّ هول　　وهل کلّ مودّته تدوم

(این شعر معنی هم از بابی [illegible])

شهره ببلبل حب هرمهوش　　شکر تراز وی و زارت برکش

(تنبیه) این تعریفات و اسامی که از برای اقسام جناس ذکر شد مخالف با کلمات بعضی از ارباب فن بدیع است و ما در اینجا متابعت مؤلف را نموده مطابق متن ترجمه و شرح نموده ایم

(فائده) خطیب قزوینی در قسمت بدیع از کتاب تلخیص المفتاح تقسیمی در باب جناس ذکر نموده است ــ و ما نیز بجهت تسهیل ضبط اقسام جناس از برای متعلمین در اینجا ذکر می نمائیم ·

(جناس) ــ عبارت است از تشابه دو کلمه در تلفظ و منقسم می شود بدو قسم (تامّ) و (غیر تامّ)

(جناس تام) ــ انستکه دو لفظ موافقت داشته باشند در انواع حروف و عدد انها و هیئات انها و ترتیب انها ؛ پس اگر ان لفظ نیز از یک نوع از انواع کلمه (یعنی اسم و فعل و حرف) باشند ان را جناس (متماثل) خوانند و الّا جناس (مستوفی) و جناس تام) هرگاه یکی از دو رکن مفرد باشد و دیگری مرکب ان را (جناس مرکّب) خوانند و در جناس مرکب هرگاه دو رکن تشابه در نوشتن باشند (متشابه) خوانند و الّا (مفروق) ·

تفتازانی شارح کتاب مذکور چنین گوید که تقسیم صحیح در جناس مرکب انستکه گوئیم ان رکن مرکب هرگاه مرکب باشد از بعض کلمه و جزئی از کلمه دیگر (مرفوّ) خوانند و گرنه (متشابه) هرگاه در نوشتن شبیه باشند و (مفروق) اگر در نوشتن شبیه نباشند ·

(جناس غیر تام) انستکه دو لفظ با یکدیگر در جمیع جهات مذکوره موافقت نکنند و این منحصر در چهار صورت است ·

۱ ــ انکه اختلاف در هیئات حروف باشد فقط و ان را (جناس محرّف) گویند

۲ ــ انکه اختلاف فقط در عدد حروف باشد و ان را (جناس ناقص) خوانند

این قسم از جناس شش صورت پیدا می کند زیرا که اختلاف یا بیک حرف است و یا افزونتر ــ و بر هر تقدیر حرف زائد یا در اول است ــ و یا در وسط ــ و یا در اخر

هرگاه زائد یک حرف باشد ودر اخر ان را (جناس مطرف) گویند .

درصورتی که زائد بیشتر از یک حرف باشد ودر اخر ان را (جناس مذیل) خوانند .

۳ — انکه اختلاف در نوع حروف باشد — وشرط است دراین قسم که اختلاف در یک حرف بیشتر نباشد زیراکه از مجانست خارج خواهد شد .

پس اگر ان دو حرف مختلف قریب المخرج باشند خواه دراول باشد یا وسط یا اخر ان را (جناس مضارع) خوانند وگرنه (جناس لاحق) وان نیز خواه دراول باشد وخواه در وسط وخواه در اخر .

۴ — انکه اختلاف در ترتیب حروف باشد وان را (جناس قلب) خوانند وان منقسم میشود به (قلب کل) و(قلب بعض) و(مقلوب مجنح) .

درجمیع اقسام جناس هرگاه دو رکن جناس پهلوی یکدیگر واقع شوند ان را (جناس مزدوج — یا مکرر — یا مردد) خوانند مثل (من طلب شیئاً وجدّ وجد — النبیذ بغیر النغم غم وبغیر الدسم سم) وبجهت اختصار مثال دراقسام جناس ذکر

ملحق است بجناس دو چیز یکی صنعت (اشتقاق) و دیگر (شبه اشتقاق) .

(جناس معنوی) [illegible]

منقسم میشود جناس معنوی به دو قسم — جناس اضمار — جناس اشاره

(جناس اضمار) انستکه متکلم در کلام لفظی اورد ومراد معنای اصلی ان نباشد ولی سبب شود که لفظ دیگر در ذهن اید که مراد باشد

(مثال)

مُنَعَّمُ الجِسمِ یحکی الماءَ رِقَّتُهُ   وَقلبُهُ قسوةً یحکی اباأوس

اوس نام شاعری است مشهور از شعرای عرب ونام پدر او (حجر) است پس لفظا با اوس حاضر میکند در ذهن نام او را که (حجر) است واو مراد نیست بلکه بمناسبت او (حجر) بمعنی سنگ مراد است

این صنعت در ادبیه اندرو ... بسیار مستحسن ومشهور بوده ولی متاخرین ان را نپسندیده اشعار وکلمات بسیار دراین باب گفته اند

[illegible]

وازانجمله است گفتار (شاعر)

وجاهلٍ طالَ به عنائی	لازمنی وذاکَ من شقائی
ابغضُ للعینِ من الاقذاءِ	اثقلُ من شماتةِ الاعداءِ
فهو اذا رأته عینُ الرائی	ابو معاذ او اخو الخنساءِ

معاذ بن جبل / صخر

(جناس اشاده) انستکه یکی از دو رکن جناس تبصریح ذکر شده ودیگری باشاره

(مثال از نظم تازی)

یا حمزة اسمح بوصلٍ | وامنن علینا بقرب
فی ثغرک اسمک اضحی | مصحّفا وبقلبی

یکی از دو رکن جناس (حمزه است) که مذکور است واشاره بر کن دیگر شده زیراکه مصحف ان در ثغر (خمره) است

ودر قلب (جمره)

(مثال قسم اول در قطعه ای که در ارائه ظرفا ...)

گفت مارا کسی بچیزی یاد کن | گفتم آری باضی یذکر

(مثال قسم دوم)

احتمال نیش کردن واجبست از بهر نوش | حمل کوه بیستون بر یاد شیرین بایدت

از نوش اراده شیرین شده است که با شیرین زوجه خسرو پرویز جناس دارد

(تصحیف)

انستکه متکلم در کلام ایراد کلماتی نماید که بتغییر یا زائل کردن نقطه معانی تغییر کند مثل آنکه شما مبدل بجای دافرین مبدل بنفرین کردد مثل (انت سیّد الناس که — انت شرّ الناس میشود) ومثل این مصراع (انکه صداقت بدوش رحمت است که بتصحیف میشود — انکه صداف بدوش زحمت است) ومثل انکه بار وتوشه بتصحیف — یار وکوشه بود والی اخره

واشعار برای این صنعت در لغزها ومعماها بسیار است وما نظر باینکه فائده زیادی نیست از انها اغماض کرده بهمین مثال که رشید وطواط

درکتاب حدائق السحر ذکر نموده است قناعت نمودیم (از خوارزم)

یا حامل القران انت الصابر (خاتم مکی) (صابئ)	انت المحب والغنی الفاخر (غبی) (فاجر)

(تمرین در جناس معنوی ...) الا فی سبیل الله کاس مدامةٍ | اتتنا بطعم عهده غیر ثابت
(عبدون در وصف شراب) حکت بنت بسطام بن قیس صبیحة | واضحت کجسم الشنفری بعد ثابت

(که نهایت بیان شد ...) اراده نموده است از بنت بسطام ام اوراکه صهبا بوده است واز جسم شنفری سمّ که زیرا که شنفری در مرثیه خال خود گوید ان جسمی من بعد خالی لخلّ

(ازدواج)

آنستکه دو لفظ متجانس بهر قسم از اقسام تجانس که باشد پهلوی یکدیگر واقع شود — واین همان جناس مزدوج و مکرریست که در کلام خطیب قزوینی شرح شده (مثل من جدّ وجد — ومن لجّ ولج — وجئتک من سبإ بنبإ)

(سعدی)
بجان او وفای نبرده عاشق صادق — مژده بر هم نزند ور بزنی تیر و سنانش

(سجع)

عبارت است از توافق فواصل کلام بر یک حرف وان منقسم میشود به سه قسم

۱ — (سجع مطرّف) آنستکه در فاصله در وزن مختلف باشد و در روی متفق مثل
(ما لکم لا ترجون لله وقارا وقد خلقکم اطوارا)

۲ — (سجع مرصّع) آنستکه جمیع الفاظ یک قرینه یا بیشتر انها موافق با کلمات قرینهٔ دیگر باشد در وزن و قافیه

(حریری)
فهو یطبع الاسجاع بجواهر لفظه و یقرع الاسماع بزواجر وعظه

۳ — (سجع متوازی) آنستکه مشابه در جمیع کلمات یا بیشتر نباشد — واین قسم هم سه صورت پیدا میکند

۱ — آنکه در وزن و قافیه هر دو مختلف باشد مثل (فیها سرر مرفوعة واکواب موضوعة) محل شاهد (سرر واکواب)

۲ — آنکه در وزن تنها مختلف باشد مثل (والمرسلات عرفا فالعاصفات عصفا) محل شاهد (مرسلات و عاصفات)

۳ — آنکه در قافیه تنها مختلف باشد مثل (حصل الناطق والصامت وهلک الحاسد والشامت) محل شاهد (ناطق و صامت)

(ابوتمام)
تجلّی به رشدی واثرت به یدی — وفاض به ثمدی واوری به زندی

(متنبی)
فنحن فی جذل والروم فی وجل — والبر فی شغل والبحر فی خجل

(جامی)
ای همه سیم تنان سنگ تو بر سینه زنان — تشنه کام از لب میگون تو شیرین دهنان
دلق سالوس مرا پردهٔ ناموس درید — جلوهٔ شنگ قبایان و شکر پیرهنان

(تمرین سجع) (اللهم اعط کل منفق خلفا واعط کل ممسک تلفا)

(سعدی) هر کس عقل خود را بکمال نماید و فرزند بجمال فریب دشمن مخور و غرور مداح مخر که این دام زرق نهاده و آن دامن طمع گشاده گوهر اگر در خلاب افتد همچنان نفیس است و غبار اگر بر فلک رود همچنان خسیس

(تنبیه) این بنده را عقیده آنستکه طریق بهتر که صواب آنستکه صنعت سجع را بعض از علماء بدیع مثل رشید الدین وطواط تقسیم نموده و تعریف کرده اند ...

(سجع) منقسم میشود به سه قسم (۱) (سجع متوازی) (۲) (سجع مطرف) (۳) (سجع متوازن)

سجع متوازی — آنستکه دو کلمه در وزن و روی هر دو مطابق باشند مثل (بهار و هزار)

سجع مطرف — آنستکه دو کلمه در حرف روی مطابق باشند ولی در وزن مخالف مثل (نگار و اشکار)

سجع متوازن — آنستکه دو کلمه در وزن مختلف باشند ولیکن در حرف روی موافق مثل (نهال و بهار)

(فائده) یکی از اقسام سجع آنستکه آن را (تشطیر) خوانند — وآن چنانستکه شاعر هر یک از مصراع را دارای سجعی کند که مخالف با سجع مصراع دیگر باشد

(ابو تمام)

تدبیر معتصم بالله منتقم   لله مرتغب فی الله مرتقب

سجع مصراع اول مبنی بر حرف میم است و در مصراع دوم بر حرف باء

(سعدی)

مرده ای رفیق بیندم که نظر با تو فکندم   تو میان ما ندانی که چه مهر و نهانی

(فائده وتوضیح) معمول چنانستکه آنچه را در شعر قافیه گویند در نثر سجع خوانند و در قرآن فاصله وگاه باشد که بعضی را در مورد بعضی استعمال نمایند

(موازنه)

عبارت است از آن که فاصلتین در وزن ... آنستکه تمام اجزای یک جمله یا بیشتر از آنها هم وزن با اجزای جمله دیگر باشند بدون مراعات قافیه خواه در نظم باشد و خواه در نثر

مثل (ونمارق مصفوفة وزرابی مبثوثة) — مصفوفة و مبثوثة در روی مخالف و در وزن موافق اند

(فائده) هرگاه اجزای یک جمله یا بیشتر از آنها موازن با اجزای جمله دیگر گردد این قسم از موازنه مخصوص است باسم (مماثله)

واین قسم از موازنه بمنزله ترصیع است از سجع (مثال)

هو الشمس قدرا والملوک کواکب   هو البحر جودا والکرام جداول

(ظهیر فاریابی)

پرتوی از رای او پیرایهٔ خورشید و ماه — نکته از لفظ او سرمایهٔ دریا و کان
آنکه بیرون برد تیغش چین ز رخسار سپهر — وانکه بیرون برد تیرش خم ز ابروی کمان
ای براق دولتت را فرق فرقد پایگاه — وی همای همتت را اوج برجیس آشیان

(ترصیع)

آنستکه تمام یا اکثر کلمات مصراعی از شعر یا قرینهٔ فقرهٔ از نثر مطابق با قرینهٔ خود باشد در وزن و در روی یا مطابق باشد و یا متقارب

(مثال مطابق در روی) (إِنَّ الأَبرارَ لَفي نَعيمٍ وَإِنَّ الفُجّارَ لَفي جَحيمٍ)

(مثال متقارب در روی) (وآتيناهما الكتاب المستبين وهديناهما الصراط المستقيم)

(ابن النبیه)

فَحَرِيقُ جَمرةِ سَيفِهِ لِلمُعتَدي — وَرَحِيقُ خَمرةِ سَيبِهِ لِلمُعتَفي

(رشید وطواط)

همه اطراف صحراهست پر یاقوت و پر بسد — همه اکناف بستانهاست پر مرجان و پر بیجاده
هر آنکه تیره و گریان بُد از دی ماه و دی — زمین شد تازه و خندان بسان چهرهٔ عذرا
کنار سبزه از لاله شده پر زهرهٔ زهرا — دهان لاله از ژاله شده پر لؤلؤ لالا

(تنبیه) انتقاد نظر باینکه در صنعت موازنه شرط شده است عدم مراعات قافیه نسبت او با سجع متباین خواهد شد و ترصیع را از سجع مرصع جدا باید دانست چه که ترصیع همان سجع مرصع است نهایت آنکه گاهی در او روی متقارب می شود نه مطابق: و یا باید سجع مرصع را عمومیت دهیم نه آنکه با ترصیع دو صنعت مختلف شمرد

و بترجم را عقیده صواب آنستکه موازنه چنانچه وجدان سلیم شاهد است باید از اقسام سجع محسوب داشت: نهایت امر آنکه از برای سجع تعریف جامعتری باید نمود وآن این است که گوئیم

(سجع) همانا عبارت است از توافق کلمات در وزن یا در روی (بطریق منع خلو) و درانیصورت موازنه داخل در اقسام سجع میشود — و مرادی که کلمات هم در وزن و هم در روی با یکدیگر مخالف هستند از صنعت سجع خارج میشود و صواب همین است — و در این باب ارباب فن بدیع را کلمات آشفته و درهم که نقل آنها خارج از حوصله این مختصرات بسیار است.

(تشریع — یا ذوقافیتین — یا توشیح)

آنستکه شاعر بنای شعر را بر دو قافیه گذارد که بهریک از آن دو ختم کنند معنی و وزن صحیح داشته باشد

(حریری)

یا خاطب الدنیا الدنیة انها	شرک الردی و قرارة الاکدار
دارمتی ما اضحکت فی یومها	ابکت غدا تبا لها من دار
واذا اظل سحابها لم ینتفع	منه صدی لجهامه الغرار
غاراتها لا تنقضی واسیرها	لا یفتدی بجلائل الاخطار

و این بنابر آنستکه روی حرف راء باشد و هرگاه روی را حرف دال قرار دهیم قصیده دیگری خواهد شد باینطور

یا خاطب الدنیا الدنیه	انها شرک الردی
دارمتی ما اضحکت	فی یومها ابکت غدا
واذا اظل سحابها	لم ینتفع منه صدی
غاراتها لا تنقضی	واسیرها لا یفتدی

(توضیح) در صورت اول شعر از ضرب ثانی بحر کامل است (یعنی شش متفاعلن با عروض سالم و ضرب مقطوع) و در صورت دوم از ضرب ثامن بحر کامل است (یعنی چهار متفاعلن با آنکه اجزای اربعه همه سالم باشند)

(خواجو)

یا غمزه را ببندی بره تا ترک عیاری کند
یا طره را ببندی بنه تا ترک طراری کند

تجزیه

یا غمزه را ببندی بره یا طره را ببندی بنه
تا ترک عیاری کند تا ترک طراری کند

(تمرین تشریع)

یا ایها الملک الذی عم الوری	ما فی الکرام له نظیر ینظر
لو کان مثلک آخر فی عصرنا	ما کان فی الدنیا فقیر معسر

تضمین یا تفییس

(لزوم ما لا یلزم — یا التزام — یا تشدید — یا اعنات)

انستکه متکلم قبل از حرف روی در قوافی یا قبل از حرفی که بمنزله حرف روی است در فواصل فقرات کلام مراعات حرف یا حرکتی را نماید که قافیه یا سجع بدون ان صحیح و تمام باشد

(مثال از قران مجید) (واما الیتیم فلا تقهر — واما السائل فلا تنهر)

در این دو فاصله حرف (هـ) مراعات شده با انکه سجع بدون ان هم تمام است مثل انکه گفته شود اما السائل فلا تسخر

(طغرائی)

اَصالَةُ الرَّأیِ صانَتْنی عَنِ الخَطَلِ وَحِلْیَةُ الفَضلِ زانَتْنی لَدَی العَطَلِ

دراینجا مراعات فتحه (خا و عین) شده

(سعدی)

چشم بد ت دور ای بدیع شمایل ماه من و شمع جمع و میر قبائل

پرده چه باشد میان عاشق و معشوق سد سکندر نه مانع است و نه حائل

در تمام این غزل شیخ مراعات (الف و همزه) نموده است با انکه مثل مشکل و محمل هم قافیه است مثل انکه خود گوید

دیده از دیدار خوبان بر گرفتن مشکل است هر که ما را این نصیحت میکند بی حاصل است

(تصدیر — یا ردّ العجز علی الصدر)

این صنعت هم در نثر واقع شود و هم در نظم

اما در (نثر) چنانستکه متکلم یکی از دو لفظ متشابه را در اول فقرهٔ کلام اورد و دیگری را در اخر — و این چهار صورت پیدا میکند

۱ — انکه دو لفظ متفق باشند هم در تلفظ و هم در معنی مثل (وتخشی الناس والله احق ان تخشاه — ان دولت کجا در فکر ازاراف ان است) .

۲ — انکه دو لفظ متفق باشند در تلفظ و مختلف باشند در معنی یعنی متجانس باشند مثل (سائل اللئیم یرجع ودمعه سائل — بردی که مرا حافظ برد بدزدی بد ست برد برد) .

۳ — انکه هر دو لفظ متشابه در اشتقاق باشند یعنی ماده اشتقاق هر دو واحد باشد مثل (استغفروا ربکم انه کان غفارا — جنین را رحم مادر جهان است) .

---

۱ — (روی) آخرین حرف اصلی قافیه رسمی است که بنای قوافی بر آن باشد و قصاید را بان اعتبار لوئیه و لامیه و رائیه و امثال آن گویند — ماخوذ است از رواء بکسر و مد بمعنی رسن یا رهی که بدان بار بر شتر بندند اما اصطلاح تضمین که تفتازانی آورده در این مورد ماخوذ از ضمان بمعنی تعهد و التزام است — اما تضمین معروف که بیت یا مصراعی را از دیگران بیاورند ماخوذ از ضمن بمعنی درج و شمول باشد

۴ – آنکه جامع دو لفظ شبه اشتقاق باشد نه حقیقت اشتقاق مثل (قال انی لعملکم من القالین – باکی را از چشم تر چه باک است – و پروانه را از سوختن پر چه پروا).

و اما در (نظم) چنانستکه یکی از آن دو لفظ در آخر بیت افتد و دیگری در اول مصراع اول یا بعد از آن – (و بحسب تقسیم شانزده صورت یافت خواهد شد: زیرا که لفظ اول یا در صدر مصراع اول است و یا در حشو آن و یا در عجز آن و یا در صدر مصراع دوم. و بهر تقدیر جامع لفظ یکی از چهار چیزی است که در شرح گفته شد. و حاصل ضرب چهار در چهار شانزده است).

(مثال از نظم تازی)

سریعٌ الی ابن العمّ یلطم وجهه — و لیس الی داعی الندی بسریع

(صمه ابن عبدالله قیری)

تمتع من شمیم عرار نجد — فما بعد العشیة من عرار

(سعدی)

ای مشتری خصال گر از ما حکایتی — بر سد بگو که از دل و جان مشتری

(ظهیر فاریابی)

تا بر گرفتی از سر عاشق دست مهر — هر جا که در هوای تو دستی است بر سر است

این دل که سخرهٔ فلک چنبری نشد — در چنبر دو زلف تو اکنون مسخر است

(عمعق بخارائی)

ما را چو روزگار فراموش کرده‌ای — یار الشکایت از تو کنم یا ز روزگار

ما لا یستحیل بالانعکاس

این صنعت را مؤلف در باب (جناس قلب) ذکر نموده است – و ذکر او درینجا مکرر است: بلی درینجا در مثال ذکر نموده است که یکی از آن دو مثال را در سابق ذکر کرده (کن کما امکنک – و ربک فکبّر).

عکس یا تبدیل

عبارت است از تغییر مکان کلمات یعنی ابتدا کلامی گفته شود پس آنچه مقدم بود مؤخر و آنچه مؤخر بوده مقدم داشته شود. و همین صنعت است که آن را طرد و عکس نیز می‌گویند

و واضح است که این گونه تکرار و تقدیم و تاخیر اجزای کلام باید بطوری باشد که سبب افزایش حسن کلام شود نه باعث تیرگی و کدورت خاطر

مسعود سعد سلمان

عهد چشمش گرفته سرخی لاله — لاله رویش گرفته زردی عهد

یحیی لاهیجی

آخر در سر خود و در ره آن ماه نهادیم — اول قدم این است که در این راه نهادیم

(تصدیر در (رد العجز) (علی الصدر)

مثل (قول الامام امام القول — حق الکلام کلام الحق — کلمات بزرگ بزرگ کلمات است — کردارها و گفتارهای مجرب مجرب کردارها و گفتارها است).

(مثال النظم تازی)

يا بَدَني بالفراقِ مُتْ كَمَداً — مُتْ كَمَداً بالفراقِ يا بَدَني
جَرَّعَني مِنْ هَواكَ كأسَ رَدى — كأسَ رَدى مِنْ هَواكَ جَرَّعَني
يا سَكَني كالغريبِ تَتْرُكُني — تَتْرُكُني كالغريبِ يا سَكَني

(حافظ)

از لب جانان من زنده شود جان من — زنده شود جان من از لب جانان من
یوسف کنعان من مصر ملاحت تو راست — مصر ملاحت تو راست یوسف کنعان من
روضهٔ رضوان من خاک سر کوی تست — خاک سر کوی تست روضهٔ رضوان من

(فائده) گاه باشد که تبدیل و تغییر در بعض کلمات باشد — و این قسم نسبت بقسم اول بمنزله (قلب بعض است) نسبت بقلب کل

(صاحب بن عباد — یا ابونواس)

رَقَّ الزُّجاجُ وَرَقَّتِ الخَمْرُ — وَتَشاكَلا فَتَشابَهَ الأمْرُ
فَكَأنَّما خَمْرٌ وَلا قَدَحٌ — وَكَأنَّما قَدَحٌ وَلا خَمْرُ

(سعدی)

گیرم که برکنی دل سنگین ز مهر من — مهر از دلم چگونه توانی که برکنی

(ایضاً)

قبای خوشتر از این در بدن تواند بود — بدن نیفتد از این خوبتر قبائی را

در رکوع تو سر ما را نتوان برید
نتوان برید از سر کوی تو سر ما را

(مواربه)

آنست که متکلم در مدح یا ذم یا غیر آنها کلام را بنحوی آورد که بتحریف یا تصحیف یا امثال آنها مقصود منقلب شود تا از مؤاخذه ایمن باشد مثل (اگر گوئی فلان کس پیوسته در کار زار است — چه که اگر لشکر راه گوئی وصف شجاعت است و اگر بکسر خوانده شود ذم است) و مثل مصراع) سخن هر سری را کند تاجدار (تاج دار)

(ابو نواس)

لَقَدْ ضاعَ شِعْري عَلى بابِكُم — كَما ضاعَ عِقْدٌ عَلى خالِصَه

وچون هارون الرشید از او مؤاخذه کرد گفت که شعر چنین است

لقد ضاء ... ع — کما ضاء ... ع

« تشابه اطراف »

آنستکه متکلم لفظی را که در آخر یک جمله آورده یا در اول جمله تالی او اعاده نماید یا آنکه لفظ آخر مصراع اول را در صدر مصراع ثانی و یا لفظ آخر بیت را در ابتدای بیت تالی آن اعاده کند

(مثال از قرآن مجید) (فِیهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِی زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ کَأَنَّهَا کَوْکَبٌ دُرِّیٌّ)

(لیلی اخیلیه)

اِذا نزل الحجاج ارضاً مریضةً — تتبّع اقصی دائها فشفاها
شفاها من الداءِ العضال الذی بها — غلامٌ اذا هزّ القناة سقاها

(ظهیر فاریابی)

نوروز فرخ آمد و بوی بهار داد — بوی بهار نکهتی از زلف یار داد
یاری که زاد و ظیفهٔ نوروز خواستم — گفت از لبم رطب دهم از غمزه خار داد

« ائتلاف لفظ با لفظ »

آنستکه متکلم از میان الفاظ متعدده لفظی را انتخاب نماید که با عبارات دیگر کلام از حیث تلفظ تناسب باشد مثل (تالله تفتؤا تذکر یوسف)

از میان افعال استمرار لفظ (تفتؤا) که غریب ترین آنهاست برگزیده است زیرا که از میان حروف قسم اغرب آنها که (تا) است در تاکید کلام آورده

(مثال از نظم تازی)

بخلک فاحمل لی علی الصدغ قبلةً — فخدّک ماءٌ فیه صدغک زورقٌ
وان شوّش الصدغَ النسیمُ فخلّها — عسی انها فی ذلک الموج تغرقُ

ممکن بود که بگوید (فی ذلک الصدغ) ولی لفظ (الموج) را بمناسبت (ماء و زورق) اختیار کرده است

(مثال از نظم پارسی)

گر کشی بنده ایم ور بنوازی روا است — ما بتو مستانسیم تو زچه مستوحشی

لفظ مستانس که در غزل غریب است بمناسبت لفظ مستوحش که قافیت است انتخاب شده

(تمرین در تشابه اطراف) (ز سلمان ساوجی)

ای ابر بهار خار پرورده تست — ای خار درون غنچه خون کرده تست
از غنچه عروس باغ در پرده تست — ای باد صبا این همه آورده تست

تمرینات

انسجام

سرمایهٔ فصاحت جمیع سخنهای بلاغت آمیز و سرآمد همه صنایع بدایع انگیز همانا این یگانه صنعت است : وآن عبارت است از سلاست و روانی الفاظ رقیق و سهولت و رشاقت معانی بدیع بنحوی که اگر صنعتی از صنایع بدیع در آن اتفاق افتد از روی طبع و فطرت کلام برخیزد نه از راه تصنع و تکلف ورزیدن متکلم .

و در حقیقت نه این صنعت مانند صنایع دیگر سبب مزیت نیکوئی سخن باشد : بلکه هر نظم و نثری که این شیوهٔ شیوا را دارا نباشد کلمات عوام را شاید نه سخن ادیبان و دانشمندان را .

والحق این شیوه را از میان شعرای پارسی یگانه دانشمند سخن سنج شیخ شیرازی بسرحد کمال رسانیده : و تمام کلمات آن یگانه حکیم شاهد این مقال است .

و در این صنعت اگر از دیگران شاهد و مثالی یافت شود شایسته هزاران تقدیر و سزاوار هرگونه تحسین است .

(مثال از نظم تازی)

مَا وَهَبَ اللهُ لِامْرِئٍ هِبَةً — اَفْضَلَ مِنْ عَقْلِهِ وَمِنْ اَدَبِهِ
هُمَا كَمَالُ الْفَتَىٰ فَاِنْ فُقِدَا — فَفَقْدُهُ لِلْحَيَاةِ اَلْيَقُ بِهِ

(امام قلیخان اغارث)

بهوش باش ولی راز دهر نخراشی — بناخنی که ترا آن گره گشائی کرد
بسنگ حادثه نازم که استخوان مرا — چنان شکست که فارغ ز مومیائی کرد
فغان که سوز درون بی‌نیازی را — گرسنه چشمی ما کاسه گدائی کرد

(همای شیرازی)

مرا بکشتی و مردم بدستان گویند — که پارسی صنمی کشت پارسائی را
مدار دور فلک زانکه چشم مست تو گشت — که قطرهٔ ندهد هر گردش آسیائی را
برای گنج غم خویش شاه کشور عشق — ندید همچو دل من خراب جائی را

هما بمهر جهان دل دهد معاذ الله
که عنکبوت بدام آورد همائی را

خاتمه

در بیان سرقات شعریه و ملحقات آن باب

(سرقه) – آنستکه شخصی کلامی از غیر برداشته نسبت بخود دهد چنانکه عادت دیرینهٔ اکثر دیران و شعرای فرومایه است چه در قدما و چه در متاخرین : چنانچه شیخ سعدی در حکایتی از گلستان نسبت بشاعری کرده (و شعرش را در دیوان انوری یافتند) – و چنانکه نظامی از شیخین باب بشاعر متکبر میگوید (اجرت خور دست رنج خویشم + گر محتشم ز گنج خویشم / او دزد و من گدا زم از شرم + گنج دو جهان در آستینم + دردی ز دزدی و مفلسی چه بینم) و چنانکه در هر جای گفته اند (دیوان ظهیر فاریابی + در کعبه بدزد اگر بیابی) و چنانکه در این زمان هم در انجمنهای ادبی غالب اشعار مثل شیخ و خواجه را باسم تواره نسبت بخود داده اند.

و مخفی نماند که گاه باشد که دو نفر ادیب یا شاعر بدون اطلاع از کلام دیگری از باب (توارد افکار) همان لفظ و معنی را از روی قریحهٔ خویش بگویند – و اتفاق آن در اشعار غالب بسبب آن می شود که بعض قوافی مهیا و مستعد بعض مضامین خاص است که شاید بعض یادآوری آن قوافی آن مضامین در خاطرشان میآید – و هرگاه اتفاق آن در مبتدی و استاد افتد بخصوص اگر در یک عصر و در یک انجمن باشد در مبتدی نهایت قابل تحسین است – چنانچه از برای این بندهٔ مبتدی نسبت بیکی از شعرای انجمن دانشکدهٔ اصفهان اتفاق افتاد وقتی که مطلع این غزل (الصیب) اصفهانی بود (غمت در نهانخانهٔ دل نشیند + چو نازی که لیلی بمحمل نشیند) که هر دو در یک روز خواندیم (چنان در خم زلف او دل نشیند + که دیوانه اندر سلاسل نشیند) و چنانچه نسبت به (ابن مباده) اتفاق افتاد که شعر او توارد با شعر (مطیعه) پیدا کرد و گفت الکنون دانستم که شاعر او این شعر را برد

مُفیدٌ ومِتلافٌ إذا ما أتَیتَه + تَهَلَّلَ واهتَزَّ اهتِزازَ المُهَنَّدِ .

سرقت منقسم میشود به سه قسم : نسخ ، مسخ ، سلخ

نسخ – یا انتحال

آنستکه سارق لفظ و معنای دیگری را برباید بدون تغییر و تبدیل یا آنکه تمام الفاظ یا بعض از آنها را تبدیل کند بمرادف آنها و این عمل پست در نهایت مذموم و سرقت محض است.

(عبدالله بن زبیر شعر معن بن اوس را نسبت بخود داد)

إذا أنتَ لم تُنصِف أخاكَ وجدتَه + علی طرفِ الهجرانِ إن کان یَعقِلُ

ویَرکَبُ حدَّ السیفِ مِن أن تُضیمَه + إذا لم یکن عن شفرةِ السیفِ مَزحَلُ

(شخصی این شعر را نسبت بخود داده و معلوم نشد از او نیست)

مژگان یار از خم آن ابروان گذشت | یاران حذر کنید که تیر از کمان گذشت

(مثال تبدیل الفاظ شاعری از حطیئه بطرف دیگر است)

دَعِ المَکارِمَ لا تَرحَل لِبُغیَتِها (از حطیئه) | وَاقعُد فَاِنَّکَ اَنتَ الطّاعِمُ الکاسی

ذرِ المآثر لا تذهب لمطلبها | واجلس فانک انت الآکل اللابس

(شاعری شعر نیما را بطور لیست کرده و او)

نه شیخ میدهدم توبه و نه پیرمغان می (از نیما) | ز بسکه توبه نمودم ز بسکه توبه شکستم

نه واعظت بدهد توبه و نه پیرمغان می | ز بسکه توبه شکستی ز بسکه توبه نمودی

مسخ - یا اغاره

آنستکه سارق لفظ و معنی از دیگری بردارد و تغییر نظم بدهد - پس اگر شعر دوم نیکوتر نظم آورده باشد (روانتر و مختصرتر) ممدوح است و الا مذموم است اگر اولی بهتر باشد و نه ممدوح است و نه مذموم بلکه فضل از سابق است اگر مساوی باشند.

(ش ر)

مَن راقَبَ النّاسَ لَم یَظفَر بِحاجَتِه | وَ فازَ بِالطَّیِّباتِ الفاتِکُ اللَّهِج

(سلم خاسر)

مَن راقَبَ النّاسَ ماتَ هَمّاً | وَ فازَ بِاللَّذَّةِ الجَسور (ابو جوثت)

شعر دوم روانتر و مختصرتر است

(این هر دو شعر از بیضای چاپ کمال است)

بردم از زلفش بدان زلفش پناه | طی نمودم در دو شب یک ماه را

گم شدم اندر شکنج زلف او | گم کند دیوانه در شب راه را

(دیگری این طور گفته و لیست کرده و اکمل است) (اوحدی مراغه)

از یکی زلفش بدان زلفش پناهی برده‌ام | بین چسان طی کرده‌ام اندر دو شب یک ماه را

دوش گم کردم ره خود در شکنج زلف یار | گم کند چون شب شود دیوانه آری راه را

[illegible]

« سلخ – یا المام »

آنستکه متکلم معنای کلام دیگری را اخذ نماید – پس اگر ابلغ از اصل باشد مقبول است و اگر زشت تر از اصل است نکوهیده است (مردود است)

و اگر مساوی با اصل باشد نه مقبول است و نه مردود

مخفی نماند که گاه باشد که شاعر دوم معنی را بطوری بنظم آورد و بزینت لطافت آراید که استحقاق آن مقدم بر او حاصل شد

(ابوتمام)

هُوَ الصُّنعُ اِنْ یَعجَلْ فَخَیرٌ وَاِنْ یَرِثْ ... فَلَلرَّیثُ فی بَعضِ المَواضِعِ اَنفَعُ

(متنبی)

وَمِنَ الخَیرِ بُطؤُ سَیبِكَ عَنّی ... اَسرَعُ السُّحبِ فِی المَسیرِ جَهامٌ

شعر (متنبی) نیکوتر از اصل واقع شده بسبب شیرینی بیان و آوردن مثل (اسرع ...الخ) و جهام ابری است که آب در او نباشد

(نظامی)

نخفتی گرچه خوابش می‌ببایست ... که در بر آشنا بستن نشایست

(سعدی)

مجال خواب نمی‌باشدم ز دست خیال ... در سرای نشاید بر آشنایان بست

اگر چه مخترع این مضمون (شیخ نظامی) است ولیکن (شیخ شیرازی) بطوری لطیف و شیرین ادای مضمون نموده که حق اختراع باو بخشیده است

« ملحقات باب سرقات »

توابع و ملحقات باب سرقات هشت چیز است : مراد از ملحقات آنستکه در خاتمه کتاب ذکر می‌شود و الا اتحاد کلی و ارتباط بین این (فنون و) باب ثابت نیست

(۱) اقتباس . (۲) تضمین . (۳) عقد . (۴) حلّ . (۵) تلمیح . (۶) ابتداء . (۷) تخلّص . (۸) انتهاء

۱ – اقتباس : آنستکه متکلم در ضمن نظم یا نثر چیزی از قرآن یا حدیث درج نماید نه بطوری که اشعار داشته باشد بنقل و روایت مثل قول (حریری) (فلم یکن الا کلمح البصر او هو اقرب حتی انشد فاغرب)

(تنبیه) گاه باشد که کلام اقتباس شده معنی اصلی از او اراده نشده باشد – و گاه باشد که در او تغییر اندکی پیدا شود از برای تصحیح وزن یا غیره و این همه از اقسام اقتباس محسوب می‌گردد .

(تمرین در اقتباس)

(احادیث و غیره)

قال لی ان رقیبی ... سیئ الخلق فداره

قلت دعنی وجهک الجنة حفت بالمکاره

(کمال الدین اسمعیل)

گل در اطراف غنچه خویش تخته بند بوگه

باد صبا براد خزانه یا ایها المزمل

(سلمان ساوجی)

صورت اقبال ترا بر جبین

انا فتحنا لک فتحاً مبین

(ص) و بالجمله سرقات شعری بر حسب تقسیم عقلی سه قسم است : قسم اول آنکه لفظ و معنی هر دو را سرقت کرده باشد بدون تغییر و آن را نسخ و انتحال گویند – صفحه ۵۹

(مثال از نظم تازی)

وَثغرٍ تنضّدَ من لؤلؤٍ — بالبابِ اهلِ الهوی یلعبُ

اِذا ما ادلهمّت خطوبُ الهوی — یکادُ سنا برقِهِ یذهبُ

(یکی از شعرا آن را برای سطری که در حمام سروده شنید)

تجرّدَ للحمّام عن قشرِ لؤلؤٍ — وَالبسَ من ثوبِ الملاحةِ ملبوسا

وَقد جرّدَ الموسی لتزیینِ راسه — فقلتُ لقد اوتیت سؤلکَ یا موسی

(همای شیرازی)

از لبش زنده گشت جان ها — و من الماء کلّ شیئٍ حیّ

(دیگری گوید)

از سرشب تا سحر بر آن رخ چون آفتاب — برف بندم زلف او حتّی توارت بالحجاب

۲ــ تضمین : آنستکه شاعر مصراعی یا بیتی یا بیشتر از اشعار دیگران را در ضمن اشعار خود بیاورد و اگر مشهور نیست تنبیه بر آن نماید تا از تهمت سرقت ایمن باشد چنانکه این دو مصراع مشهور (عنصری) را اغلب قصیده سرایان پارسی مثل رشید وطواط و غیره بتضمین آورده اند (چنین کنند بزرگان چو کرد باید کار + چنین نماید شمشیر خسروان آثار) و باید دانست که اندک تغییر اخلال بتضمین نمی رساند .

(عبد القاهر)

اِذا ضاقَ صدری وَخفتُ العدی — تمثّلتُ بیتاً بحالی یلیقُ

فَبِاللهِ ابلغُ ما ارتجی — وَبِاللهِ ادفعُ ما لا اطیقُ

(حافظ)

گر باورت نمی شود از بنده این حدیث — از گفته کمال دلیلی بیاورم

گر بر کنم دل از تو و بردارم از تو مهر — آن مهر بر که افکنم آن دل کجا برم

۳ــ عقد : آنستکه کلام نثری را با تصرّفی منظوم نماید نه بر وجه اقتباس .

واستعملِ الحلمَ وَاحذر قولَ بارئنا — سبحانه خلقَ الانسانَ من عجلِ

تمرین در تضمین

یک بیت شعر یاد کنم ز استاد رودکی (فرخی) — گرچه تو را گفت سزاوار ان ترکی

جز بر تری ندانی گوئی که آتشی — جز راستی نجوئی گوئی ترازوئی

(ابو العتاهیه)

مَا بَالُ مَن اَوَّلُهُ نُطفَةٌ وَجِیفَةٌ اٰخِرُهُ یَفخَرُ

این شعر ماخوذ است از کلام امیرمؤمنان (علیه السلام) که میفرماید (مَا لِابنِ اٰدَمَ وَالفَخرَ وَاِنَّمَا اَوَّلُهُ نُطفَةٌ وَاٰخِرُهُ جِیفَةٌ)

(ظهیر فاریابی)

سپیده دم که شدم محرم سرای سرور شنیده‌ام اینکه تو بدا الی الله از لب حور

۴ ــ حلّ : آنستکه شعری را اخذ نموده تبدیل به نثر نماید واین در صورتی مقبول واقع شود که با سبک تازه‌ئی باشد.

(متنبی)

اِذَا سَاءَ فِعلُ المَرءِ سَاءَت ظُنُونُهُ وَصَدَّقَ مَا یَعتَادُهُ مِن تَوَهُّمِ

این شعر را بعضی گرفته مبدل به نثر نموده است (لَمَّا قَبُحَت فِعلَاتُهُ ، وَحَنظَلَت نَخَلَاتُهُ . لَم یَزَل سُوءُ الظَّنِّ یَقتَادُهُ ، وَیُصَدِّقُ تَوَهُّمَهُ الَّذِی یَعتَادُهُ)

(سعدی)

هر که شیرینی فروشد مشتری بروی کوشد یا مگس را پای بند و یا عسل را بر کشد

بعضی این شعر را گرفته و مبدل به نثر نموده است (هر که را شیرینی در بازار است خریدار بسیار است . یا عسل بیارد و یا مگس را پای در بند گذارد) والحق شعر شیخ رواتر و گوارا تر از این نثر است و نوض ما تمثال آنست .

۵ ــ تلمیح : آنستکه متکلم در ضمن کلام اشاره نماید بقصه مشهور یا شعر معروفی یا مثلی سائر .

(ابو تمام)

فوالله ما ادری ااحلام نائم الَمَّت بنا ام کان فی الرکب یوشع

اشاره است بقصه توقف آفتاب از برای یوشع بن نون در جنگ

(سعدی)

الحمد لله تعالی که علی رغم حسود خیل باز آمد و خیرش بنواصی معقود

اشاره است بمثل مشهور که (الخیر معقود بنواصی الخیل)

۶ ــ حسن ابتدا ـ یا حسن مطلع : آنستکه شاعر یا متکلم کوشش کند که بیت اول از نظم یا جمله اول از نثر در نهایت مطبوعیت و غایت لطافت واقع شود و در آن کلمات رشیق و الفاظ نشاط انگیزی بکار آورد که مستمع را در ملالت نیندازد و خاطر را فرح افزا باشد تا جلب خاطر شنونده کند بر استماع باقی الفاظ و در سه مورد است که در این کار کمال دقت لازم است (ابتدا تخلص و انتها)

(تمرین در تلمیح)

کَعَمرٍو مَعَ الرَّمضَاءِ وَالنَّارُ تَلتَظِی اَرَقُّ وَاَحفَی مِنکَ فِی سَاعَةِ الکَربِ

اشاره است بشعر معروف — و این شعر اشاره است بقصه‌ئی که در مثل کمتر مشهور است

اَلمُستَجِیرُ بِعَمرٍو عِندَ کُربَتِهِ کَالمُستَجِیرِ مِنَ الرَّمضَاءِ بِالنَّارِ

(سعدی)

بوی پیراهن گمگشته خود می‌شنوم گر بگویم همه گویند ضلالی است قدیم — اشاره است بقصه یوسف

و در صورتی که ابتدای سخن شرایط مذکوره را دارا باشد (براعت مطلع) نامند – و اگر در ابتداء الکلام اشارات لطیفی بمقصود داشته باشد (براعت استهلال) نامند.

(ابو محمد خازن در تهنیت مولودی از برای صاحب بن عباد گوید)

بُشریٰ فقد اَنجَزَ الاِقبالُ ما وَعَدا | وَ کوکبُ المجدِ فی اُفُقِ العُلا صَعَدا

(اشجع سلمی در بنای قصری گوید)

قصرٌ علیه تحیّةٌ و سلامُ | خلعت علیه جمالها الایّامُ

(انوری)

گر دل و دست بحر و کان باشد | دل و دست خدایگان باشد

(سعدی)

درخت غنچه برآورد و بلبلان مستند | جهان جوان شد و یاران بعیش بنشستند

(قاآنی شیرازی)

افتاده بپا زلف کمندسان تو از چیست | دیوانه منم سلسله برپای تو از چیست

۷– **تخلص**: عبارت است از انتقال از تغزل یا بهاریه یا طلوعیه یا امثال انها بمدح یا غیره از مطالب بنوعی مناسبت: پس اگر بطوری مشتمل شود که سبب شوق سامع و نشاط شنونده باشد (حسن تخلص) نامند.

(صفی الدین حلی)

حکمٌ کجادث فی القلوب لحاظه | کاکفِّ نجم الدین فی امواله

(دیگری گوید)

دهرٌ دهمهم الحالکین فما به | شئٌ سوی جود ابن ارتق یهطل

(ادیب صابر)

در این فصل سرما دو چیز است لایق | شراب مروق رفیق موافق

یکی باده خواه چون روی عذرا | بر این ابر گرینده چون چشم وامق

بیا در شرابی بپاکی و صافی | چو رخسار معشوق و چون چشم عاشق

اگر گل برفت و شقایق نماند | می لعل و آتش گل است و شقایق

زنطق ار فرو ماند بلبل مرنجید | که بلبل بمدح خداوند ناطق

٨ — حسن انتهاء — یا حسن ختام — یا حسن مقطع —

آنستکه متکلم خاتمه کلام خویش بخوشترین عباراتی بیاراید که لذت آن در گوش مستمع (مذاق) بیادگار بماند و هرگاه در باقی کلام قصوری برده بآن خاتمه نیکو جبران نماید ؛ مانند طعام لذیذی که بعد از طعامهای غیر لذیذ خورده میگردد .

و غالباً شعرا قصاید خود را بدعای تأبید که آنرا (شریطه) گویند ختم کنند .

(ابو نواس)

وَاِنّی جَدیرٌ اِذ بَلَغتُکَ بالمُنی — وَاَنتَ بِما اَمَّلتُ فیکَ جَدیرٌ

فَاِن تُولِنی مِنکَ الجَمیلَ فاَهلُهُ — وَاِلّا فَاِنّی عاذِرٌ وَشَکورٌ

(معرّی)

بَقیتَ بَقاءَ الدَّهرِ یا کَهفَ اَهلِهِ — وَهذا دُعاءٌ لِلبَرِیَّةِ شامِلٌ

(ظهیر فاریابی)

هر که چون گل دو رویه شد با تو — بادش از خار بستر و بالین

و آنکه از جان نه آفرین تو گفت — از جهان آفرین بر او نفرین

تا ز یزدان بود معونت حق

باد یزدان ترا همیشه معین

(بحمد الله والمنّه) این بنده ناچیز (میرزا جلال بن طرب بن همای شیرازی) از عهده ترجمه و تألیف

این کتاب بقدر توانائی و گنجایش برآمده از نوشتن آن فراغت

یافتم در روز شنبه بیست و هفتم ماه (یک ساعت از ظهر گذشته)

رمضان آخر برج حمل اول

اردی بهشت ماه جلالی

١٣٤٤

هجری

السلسلة الاولى

«في الرسائل الودية»

صورة كتاب

من تلميذ الى ابيه

القاهرة في ٢٤ يوليه سنة ٩٠٠

سيدي الوالد المحترم

بعد لثم يديكم والسؤال عن صحة سيدتي الوالدة وتقبيل وجنات الاخوة الاعزاء أبدي. فارقتكم البارح بقلب فارقه الصبر و استولى عليه الكدر. ولما بلغت القاهرة ركبت العربة قاصداً المدرسة وانا في شوق زائد الى رفاقي التلامذة الذين فارقتهم منذ شهرين وما كدت ان ادخل المدرسة حتى قابلني المعلّم فسلمت عليه وبلغته ما كلفتموني به من التحيات فشكر فضلكم وكلفني بان انوب عنه باهدائكم السلام والشكر اللائق ثم قابلت رفاقي في المدرسة وقضيت معهم باقي اليوم وانا اقص على مسامعهم تفاصيل سفري وما لقيت عندكم من الانشراح وهم يذكرون لي ايضاً ما لاقوه بعد سفري

وقد استغنمت الفرصة وكتبت لكم هذا راجياً الا تقطعوا الكتابة لي ولا تحرموني من دعائكم ودمتم   ولدكم فلان

جوابه — ولدي العزيز لا عدمته — بعد تقبيل وجنتيك واهدائك شوقي العظيم اعرض اخذت كتابك رقم ٢٤ ايار وقرأته فرحاً مسروراً والحمد لله لخير نشأتك عن بعد وقد عودك بدوام الهناء اخوتك يسلمون عليك كثيراً ويهدونك القبلات الاخوية وقد اورثهم فراقك وحشة عظيمة لا تنقطع عنا ياولدنا اخبارك السارة واطلب ما تحتاج اليه لاقدمه لك صحبة البريد واقبل مزيد الدعاء مع اهداء فائق الاحترام لحضرة معلمك (فلان) ودمت لوالدك   والدك فلان

من فتى الى ابيه — حضرة سيدي الوالد المحترم — اقبل يديكم عن بعد واطلب رضاكم ورضى سيدتي الوالدة وسلامة اخوتي الاعزاء وبعد فقد مضت مدة كثيرة لا تنقطع اخباركم عني طول هذه المدة جعل الله المانع خيراً الاشياء التي كنتم طلبتموها ارسلتها لكم صحبة البريد طرداً واحداً ارجو تطمينني عن وصولها اشغالي بحمد الله حسنة للغاية لا تحتاج الا الى مواصلة دعائكم لا زلتم محلاً للبركة والدعاء انه السميع المجيب واختم كتابي هذا باهدائكم التحيات وتقبيل الاشواق القلبية   ولدكم فلان

جوابه — ولدنا العزيز (فلان) دام سالماً — اخذت كتابك بفرح عظيم وشكرت المولى على سلامتك وسرّ احوالك والذي تهديت قلقات الخ وتشكرني بالاعتذار لك بسبب انقطاع اخبارنا عنك هو لاننا كنا في شغل شاغل عن طرائقنا منذ اسبوع وذلك ان اخاك الصغير انحرفت صحته قليلاً وقد شفي الان بحمد الله فلا تشتغل بالك الطرد المرسل وصل فيدك بوصوله واقبل التحية والدعاء من والدك فلان

من فتى الى امه — سيدتي الوالدة المحترمة لا عدمت رضاك — بعد تقبيل يديك والسؤال عن صحتك وصحة اخوتي الاعزاء اقول اني حينما ارى نفسي بعيداً عنكم وحيداً في هذه البلدة تستولي علي الوحشة والانقباض واود لو كان لي اجنحة فاطير نحوكم شوقاً ولكن حيث انني غير قادر على السفر لموانع وقتية اتذرع بالصبر واتمسك بعرى الامال على امل فرج قريب اما صحتي فحسنة بحمد الله لحسن مناخ هذه البلدة لا ينقصني حالة ومن الفرح بتلاوة تحاريرك التي تكاد تنفي حزني بعباراتها اللطيفة وانا انتظرها كل اسبوع فلا زلت رمز الصبر حفظك الله واطال بقاك   ولدك فلان

جوابه — ولدي العزيز لا عدمته — اهديك قبلاتي الكثيرة الممزوجة بالرأفة والدعاء وقد حظيت بكتابك العزيز وقرأته بفرح لا يوصف اخوتك بخير يقبلون وجنتيك ويهدونك الاشواق الصادرة عن صميم الاخوة وقد انفطر قلبي لما تلاقيه من الوحشة والانفراد وبكيت ومعي لعباراتك المحزنة ولكني سرني انك متمسك بالصبر خاضع لصروف الزمان متمتع بالصحة الجيدة التي طالما تمنيتها لك واعلم يا بني ان ما تلقاه لاجلنا لا يكاد يعادل بعض ما نلقاه لفراقك اذ مهما كان الولد محباً متشوقاً فلا يكون قلبه كقلب الام التي تقضي الليل والنهار في تربية ابنها حتى اذا ابتعد تارة وكادت تجن منها لبعض باغويت تركها وسار الى حيث تقتاده الاقدار وغادرها قلقاً حزيناً ونظرها باكياً مهدها لا يقاده لكرى الذل والارق فلا تطل غيابك يا بني واقبل مزيد السلام من والدتك الشفوقة فلانة

من اخ الى اخيه الاصغر — اخي العزيز — اكتب هذا وانا في شوق زائد اليك ولقد سرني كثيراً ما سمعته عنك من النشاط والاجتهاد وما عهدت فيك من اللطف والادب الذي يزيدك في عيني كمالاً اكتب لي دائماً عما تجده في المدرسة من المباحثات وعن ... لاني ارتاح كثيراً الى ذلك اهدي سلامي الى سيدي الوالدين واقبل عني وجنات الاخوة المحبين   اخوك فلان

من اخ الى اخيه الاكبر وهو رد على ما سبق — شقيقي العزيز — اخذت كتابك اللطيف بيد المسرة وشكرتك كثيراً لما ورد فيه من العبارات التي لا عجب من صدورها عنك وهي بعض ما ارتسم من انعكاس مرآة اخلاقك فاشكرك يا اخي العزيز لحسن ظنك بي واطلب اليه تعالى ان يديمك لي خير مرشد وسأوافيك ان شاء الله بالبطاقة التي في المدرسة مفصلاً سيدي الوالدين بخير مع اخوتك يهدونك الاشواق واقبل سلامي   اخوك فلان

من فتى الى احد اقربائه — حضرة ابن العم (او غيره) العزيز — بعد تقبيل وجنتيك واهدائك الاشواق القلبية ...

عن صحة سيدي العم والعمة (او غيرهما من الاهل) والكلف بشم اياديهما الكريمة وتقبيل وجنات الاخوة المحترمين كنت اود لكم
قبلاً بقرب سفري الى الاسكندرية ولكن العمل لم يسمح لي الفرصة فاجّلت ذلك الى ما بعد شهر قرب الله ساعة الاجتماع وارانا اياكم
بخير وسلام سيدي الوالدين واخوتي جميعاً بخير وعافية وقد كلفوني باهدائكم عاطر التحيات وعلى الخصوص لحضرات سيدي والديكم ودمتم لابن عمك فلان

جوابه — ابن عمي المحبوب — اخذت كتابك بيد الفرح والابتهاج وشكرت الله على وجودك سالماً مع سيدي والديكم واولاد العم الاعزاء
وقد ساءني كثيراً تأجيل سفرك اذ كنت في انتظارك على مثل نار الغضا ولكن كثيراً ما (تجري الرياح بما لا تشتهي السفن) فقرب الله
اوقات اللقاء. اختم هذا بتبليغكم لاعج الاشواق واهدائكم التحيات القلبية من سيدي الوالدين واخوتي الاعزاء والسلام عليكم

من صديق الى صديقه — صديقي العزيز — لو شئت ان اصف لك بعض شوقي لضاق بي المقام وانما القلوب شواهد على بعضها
ما خالك تلومني ايها العزيز لانقطاعي عن المكاتبة اذا ذكرت لك الموانع التي حالت دون ذلك واهمها ان احد كتبة محلنا مرض
منذ ثلاثة اسابيع وانا طلب الي الرئيس جميع اعماله بحيث صرت اعمل مضاعف ما كنت اعمله اما الان فقد شفي الكاتب المذكور ولم
يبق ثمة مانع يحول دون مواصلة الرسائل التي هي خير وسيلة لتبريد لوعة النوى واقبل سلام صديقك المخلص فلان

جوابه — حضرة الصديق الاديب — لقد حظيت بكتابك اللطيف بعد طول احتجابه وقبلت لك عذرك في انقطاعك عن
المكاتبة تلك الايام الطويلة التي انشغل منها قلبي كلما ردد تهامس الفكر اما الاشواق فيكفي في وصفها تعبير انني لا اجد لها
عبارات تقوم بوصف بعضها واني انتظر من الان فصاعداً رسائلك اللطيفة التي يرتاح لها قلبي وتنبسط لها جميع جوارحي اقبل
سلامي الكثير ممزوجاً بالمودة والاخلاص ودم لصديقك فلان

في طلب ابنة — سيدي الفاضل — بعد سؤال خاطركم الكريم اتشرف بان اعرض على مسامعكم امراً ارجو ان يقع موقع
القبول فقد حظيت بمقابلة حضرة كريمتكم في بيت احد الاقرباء وسرني ما آنست منها من اللطف والادب ودماثة الاخلاق
ولا بدع فهي من اسرة عرفت بطيب الاصل والشمائل فمال اليها قلبي واتيت بكتابي هذا راجياً وسمحاً العذر عن تطفلي في
طلبها الذي ما كنت لاجرؤ على ذكره لولا ما بدا لي من لطفكم وما اعهده فيكم من كرم الخصال وارجو قبول مزيد احترامي فلان

جوابه — حضرة الاديب الماجد — اخذت كتابكم اللطيف وسرني ما قرأت فيه من رقيق الالفاظ وما عرضتموه من
امر خطبة كريمتنا (فلانة) حائزاً قبولنا لما نعرفه ونعرفه عن جنابكم من حسن السيرة وطيب السريرة مجيبنا على الرضاء
بذلك اذ يتم سرورنا ويتجدد بيننا رابطة الوداد التي كانت تجمعنا بوالدكم رحمه الله واقبلوا مزيد التحية ودمتم (الداعي) فلان

تهنئة بخطبة — حضرة الصديق العزيز — بملء الفرح والابتهاج ارفع اليكم اجمل التهاني لعقد خطبتكم على حضرة الآنسة
(فلانة) واطلب اليه تعالى ان تكون هذه الخطبة مطلع رغد وصفاء بحيث يتم فرحنا بتمام فرحكم ولتصفو لنا الدهر صفاء
بكم وبعيش الاصدقاء امثالكم راجياً ان تبلغوا حضرة خطيبتكم الاديبة فائق الاحترام وتقبلوا سلامي (فلان)

جوابه — عزيزي الاديب لا عدمته — قرأت كتابكم اللطيف بلسان حمد الشكر على ما تكرمتم به من التهنئة المزدانة برقيق العبارات
التي اعتدنا سماعها منكم منذ حين وما اخالني اهلاً لمقابلتكم على تلك العواطف الرقيقة التي شاركتموني بها
وانما التمس من الباري ان يقدرني على مكافأتكم في مثل هذه الحال والسلام — من صديقك — فلان

من فتى الى خطيبته — عزيزتي المحبوبة — اهديك شوقاً عظيماً صادراً عن قلب انت ادرى به وارجو ان تكوني في
تمام الصحة والهناء مع حضرات سيدي العم وامرأة العم المحترمين وابناء العم الاعزاء — وقد كنت عزمت في صبيحة
هذا النهار على القدوم اليكم وانما منعني عن ذلك اشتغال عرضت لي — ولي الامل ان اتشرف بالحضور غداً
ان شاء الله — وارجو قبول مزيد السلام واهداء فائق الاحترام لافراد بيت عمي ودمت — فلان

دعوة الى عرس — مساء اليوم الواقع في .... سنعقد لابننا (فلان) على الآنسة (فلانة) فنرجو من مكارم
اخلاقكم تشريفنا بالحضور ليتم سرورنا بمشاهدتكم الداعي فلان

جواب — حضرة الفاضل المحترم — حظينا ببطاقتكم اللطيفة الناطقة ببشرى الاحتفال بعقد قران حضرة ولدكم الاديب وصديقي الحميم (فلان) على الآنسة (فلانة) فسررنا كثيرا ومنعنا عن الحضور بعض العوائق فانبنا بهذه راجين غض النظر وناقلين الى حضرة العروسين اجمل التهاني والى جنابكم فائق الثناء الداعي فلان

تهنئة بعرس — صديقي الحميم لاعدمته — لا تسل عن عظيم ابتهاجي بنبأ [illegible] لكم المنبئة بعقد زواجكم على حضرة الآنسة الاديبة (فلانة) فقد طار لبي من الفرح وعجز القلم عن وصفه وانما اكتفي بان اهنئكم بهذا الاقتران الذي ارجو ان يكون مطلع سعد واقبال واسأله تعالى ان يمتعكم بالصحة التامة ويهبكم البنين الصالحين واقبلوا مزيد التحية فلان

جواب — حضرة الصديق الغيور — اخذت كتابكم اللطيف وقرأته بفرح لا يوصف واني اشكركم شكرا جزيلا على ما تكرمتم به من رسالة التهنئة التي تنم عن صفاء قلبكم ومزيد اخلاصكم لنا واطلب اليه تعالى ان يشملكم وعائلتكم الكريمة بوافر السعادة والهناء وان يقدرني على مكافأتكم في مثل ذي الحال انه سميع مجيب وارجو اهداء مزيد الاحترام الى افراد عائلتكم الكريمة ودمتم   فلان

تهنئة بمولود — جناب الفاضل المحترم — في هذه الاوقات وافاني خبر ولادة المحروس الجديد فتمنيت له عمرا مديدا وسررت به على هذه الهبة التي اشاطركم بها الفرح من صميم الفؤاد والهناء لكل صديق حميم وارجو اهداء فائق الاحترام الى حضرة قرينتكم الكريمة [illegible] المولود [illegible] من الفرح والابتهاج ودمتم
الداعي فلان

جواب — حضرة المحب الغيور — وقفت على كتابكم اللطيف واسديتكم خالص الثناء لما اظهرتم لنا من شعائر المودة وان الاخلاص الذي يندر وجود مثله في غير شخصكم وانما اللطيف من لطف قوله وشابه فعله فعل الامثل اما طفلنا الصغير فانه يقبل يديكم عن بعد وقرينتنا تهديكم فائق سلامها بأطيب الثناء واقبلوا مزيد الاحترام ممزوجا بالاعتبار من صديقكم فلان

في رسائل التعزية

دعوة الى مأتم — فلان وفلان وفلانة الخ ... ينعون اليكم بمزيد الاسف وفاة المأسوف عليه فلان
ابيهم او اخيهم او غير ذلك من صفة القرابة بينهم وبين المائت تذكيرا) فقضى رحمه الله في يوم ... الساعة ...
مستوفيا واجباته الدينية وله من العمر ... عاما وستشيع جنازته في الساعة ... من منزله الكائن في شارع
... نمرة ... فله الرحمة ولكم بعده الاجر والثواب

تعزية بفقد والد — حضرة الصديق العزيز — لقد ساءني جدا نعي [illegible] البريد بخبر وفاة المرحوم والدكم فكدنا لا نصدق من شدة التأثر والم هذا الخطب الذي تفطرت له القلوب حزنا و[illegible] فقد كدت ان استبدل المداد بدمع المقل وان اتخذ له [illegible] لولا امر [illegible] في اخوانكم [illegible] بالخف معه وطأة المصاب الذي ارجو ان يكون خاتمة احزانكم وتكرموا بقبول خالص [illegible] والضراء

٣ تعزية لفقد والدة — جناب الاديب المحترم — بمزيد الاسف اشاركم في هذا المصاب الشامل فقد تاجج
الاسى حين علمت بوفاة المصونة والدتكم وحرت في ماذا اكتب لكم او باي عبارة اقدر ان ابرد لاعجة حزنكم ولكن
على الاكيد برزانة حضرتكم خفف عني بعض القلق عليكم لاني اعهدكم مثال العقل والحكمة تصبرون على حوادث
الايام وتقلباتها فاسال الله ان يشفيكم مع سائر عائلتكم الكريمة ودمتم الداعي فلان

٤ تعزية لفقد ولد — سيدي الفاضل المحترم — لقد انبأني البريد بما تتصدع له القلب حزنا والشفاه الاوهى
بخبر وفاة شقيق الروح ورفيق الصبى ولدكم المأسوف عليه (فلان) فقد خلت اني في حلم لشدة تاثيري وطأة
هذا النبأ على سمعي ولكن اسفاه — سبق السيف العذل واجرى الله امرا كان مقدورا ولادواء لهذا الداء غير الصبر
والاستسلام لحكم القضاء كان الله بكم رؤوفا انه رحيم عليم شريككم في المصاب فلان

٥ تعزية لفقد اخ — عزيزي الاديب لا حرمته — انقل اليكم بمزيد الاسف عبارات التعزية لفقد شقيقكم المأسوف
عليه (فلان) فقد اثر في منعاه تاثيرا احسبت له جوارحي ورقص له قلبي بهو لكن رقصة الطير المذبوح فما
ليعني وحقك وصف الحزن الذي خامر فؤادي — حزنا ذكرني سالف عهدي به رحمه الله . بحيث لو مزجت
دمع العيون بدم الفؤاد ما وفيته حقه وانما الصبر في مثل هذه الحال انفع الادواء والله في خلقه شؤون حبيبكم فلان

٦ تعزية لفقد اخت — حضرة الصديق العزيز — لعزيمتي والله ان اجري القلم في غير مجراه فيحملها على صفحات
الكتاب ما لم يعهده من قبل الا وهو تعزيتكم لفقد المأسوف عليها شقيقتكم التي قرأت صفحة الانقلاب
خافق وطرف شاخص باكي اسفا على غصن سقها شباب النضير فالتمس لها رحمة ورضوانا ولكم عمرا مديدا
والسلام فلان

٧ تعزية لفقد قريب — سيدي العم المحترم — لا تسل عن عظيم كدرنا حين وافانا البرق بخبر وفاة ابن عمي
وشقيق حياتنا (فلان) فكدنا لا نعلم اني يقظة نحن ام في حلم ولا تسل [illegible] تأوه سيدتي الوالدين
من الدهشة والانقباض وما المّ بأخوتي من الكدر فقد كانت ساعة لا يرى فيها الا عين باكية وقلبا
خافقا والجو قد اشتعل من الاسى فكلما ذكرت تلك الساعة ما مر بها من الفقيد ولو كان البكاء يجدي نفعا لكنا بقينا
الثرى بدمعنا وجعلنا اليه من دماء الفقيد والاحداق لكن ما نعهده فيكم من طول الاناة يحث فينا روح الاطمئنان
حكم وارجو تبليغ فروض التعزية بالاسف الى افراد العائلة لحضرة سيدتي امرأة العم وابناء العم الاعزاء والتمس منه تعالى
ان يحفظكم جميعا ويبعد عنكم كل مكروه الداعي فلان ابن اخيكم وعائلته

٨ تعزية لفقد صديق — جناب الفاضل المحترم — في اشأم ساعة انبأني البريد بخبر وفاة صديقي الحميم ولدكم
رحمه الله فقد تفطر قلبي حزنا على غصنه الذي قصفت قبل اوانه وجني قبل ان يينع ثماره فغادرني طرفا باكيا وقلبا
خافقا حزينا يكاد يتطاير اسى عليه ولكن لم ياخذ اليه من التسلية من عبده جعل الله هذا المصاب خاتمة احزانكم و
فسح في حياتكم انه سميع مجيب وتقبلوا اصدق الاسى من ولدكم فلان

العنوانات والالقاب التي تصدر بها المراسلات ونحوها

الملك : جلالة الملك (او السلطان) الاعظم والملاذ الافخم

الصدارة العظمى : دولتلو فخامتلو افندم .. حضرتلري

مشيخة الاسلام : دولتلو سماحتلو افندم .. حضرتلري

السرعسكريه : دولتلو عطوفتلو افندم .. حضرتلري

الوزاره : دولتلو افندم .. حضرتلري

المرتبه الاولى من الصنف الاول : سعادتلو افندم

المرتبه الثانيه من الصنف الاول (المتمايزة) : عزتلو افندم

المرتبه الاولى من الصنف الثاني : سعادتلو افندم

المرتبه الثانيه من الصنف الثاني : عزتلو افندم او بك

المرتبه الثالثة : رفعتلو افندم او بك

المرتبه الرابعه : فتوتلو افندم او بك او آغا

المرتبه الخامسه : حميتلو افندم او آغا

رتبة فريق العسكر : سعادتلو افندم حضرتلري

ارباب الصنائع والفنون العلميه (كالطبيب والاجزاجي وغيرهما) حضرة الاصولي البارع

الكتّاب : حضرة او جناب الاديب الفاضل او الكاتب البارع

المسيحيون والاسرائيليون (ما خلا الكتاب وذوي المناصب والفنون العلميه) حضرة الاديب الماجد او المحترم (

الخواجا ... الاسلام : جناب الفاضل السيد او الشيخ (اذا كان ذا عمة) وفلان افندي (اذا كان ممن يلبسون

الطربوش الاسلامي) ويجوز ان يضاف الى ذلك بعض صفات المرسل اليه من نحو العفيف لمن كان ذا هيئة واقدام

— والوجيه لمن كان رفيع المقام — والنبيه لمن كان ذكيا نبيها — الى غير ذلك مما لا يخفى على فطنة الكاتب

البابا : يتشرف بلثم انامل الاب الاقدس .. الجزيل القداسة

البطريرك : يتشرف بمطالعة الحبر الجليل سيدنا .. البطريرك

الغبطة الجزيل الغبطة والشرف

المطران : يتشرف بمطالعة الحبر الجليل .. مطران (البلد ..)

الكاهن : يحظى بمطالعة حضرة الاب الجليل .. المحترم او جزيل الاحترام

الا مضاء لعبدكم او لخادمكم عبد جلالتكم فحال لارباب المناصب العالي لخدامكم او لسعادتكم ولمن دونهم الداعي لكم ولدكم او الاصدقاء

المحب او المخلص او اخوكم — للبابا ولد قداستكم — للبطريرك ولد غبطتكم — للاسقف ولد سيادتكم — للكاهن ولدكم فلان

عنوان كتاب — القاهرة (مصر) حضرة الاديب الماجد (فلان) المحترم شارع الاسماعيلية نمرة ٦

بسم الله الرحمن الرحیم

دیوان حکیم ماهر سخن سنج ساحر
خاقانی علیه الرحمه

لعبت کرکوانی ز کمان تیمیکن | خوردی بر باغ و باغ زو بین
چون انگشتر نگین قدم زن | پردن گذری ز چشم سوزن
بار ز زبره خوان نو نهادی | بیک له عذاری خشن داردی
از خاک دمیده سبزه تر | یعنی بره با نزه نشکر تر
مینع از تو بر آب ماسکون تا خف | بیدان فلک پلنکون ساخت
نو رز در رسید بت آیین | بت دو زن و فقاع نسکین
نکه بی نظر دشکینی از ناب | فاروره انگینه پر آب
نعم النظر ای سر فراق | فاروره شکن طبیب افاق
برهان تو برده هیسوی ودار | داره داشعب زفرق کهسار
آنکه سر کوه گشت از بن روی | از بوک بنفشه دیلمیان موی
گلگونه لاله رسم تو داردی | خال سیهش تو بر نهادی
شقت افکن ماهیش سلیمان | ماهی خورد او مسیح در رضوان
هر خطه لب حل زرش نش | دندان فکند ماهیانش
از ذمرانی بر گرفت افلاک | هر دو دندان زرد لنک تر تاک
مریخ چو در حق نمکدارد | زان دندان که دسته کارد
آن شرب صاف زر بمعنی | نه دانه خواند جان عیسی

[illegible]

[illegible]

بر طرف یک آستانی دو صد شاه / آلوده لبانی ز خاک درگاه
از بیم لب به بوسه خطرناک / الحمد نوشته بر سر خاک
درگاه زمین [illegible] آرسیده / فرمانش دو دال برکشیده
بس ساخته زان دو دال خود رنگ / زرباب فلک حباب چه ننگ
کمان برکب اگرچه عرش تیر است / پاله نی را کمان همت اوست
می تافت سرای پرده از دور / چون در شب تیره شعله نور
آری شب تیره ماه هرچه نور است / نزدیک نماید ارچه دور است
نزدیک دست لال لبان را / بس دور ولیک غایب ازرا
چون آتش نالۀ کسوی موسی / نزدیک ولی رسید نی نی
بر گرد سرای پرده خاص / حلقه زده سالکان اخلاص
خاص همه در سرای پرده / از رشته جان نطاق کرده
سرهنگان آشنا گرفته / ز انبوهه جهان گرفته
صفهای سپه زران مرتب / هر گرگ صد هزار کوکب
تیغ آخته کمانی پاک گوهر / بر تیغ نوشته یارب الفر
پرداخته از جنیبت اصغر / پس تاخته زین جهان دیگر
هم مرد ز بیم [illegible] آتش میغ / تیغی چو زبان زبانی از تیغ

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] نشستن
[illegible]
[illegible]
چون [illegible]
صد [illegible]
در [illegible]
در [illegible]
[illegible]
[illegible]
استاد سرای هفت خوان
شاگرد غلام فاضل خان

تا یافته دم ز زر خود اسب یک — سر رشته خود ز سود را چرب ک
پروانه آتش سحر گاه — دیوانه خانه زاد درگاه
شش پنج زمانی و دو برده — اما همه نقش یک شمرده
ارباب بهشت سر کشیده — دوزخ به دو جرعه در کشیده
خمخانه به دیده در گشاده — لب زین همی گرد نهاده
از جنگ زمانه فارغ الذات — از بیت دو چهار روز ساعات
از مهد سرای هفت پرده — دل چون نارنج سر دو کرده
وز زخم سپهر پهن گرد — چهره چو ترنج آبله خورده
زان حرص که آب روی جسته — وز دست آب روی شسته
نادیده زمانه رد شانی — دارد شش زرای لود بر دنی
بر عالم اشتر که از در شاه — بر خوانده و بر اده من الله
بی پوشش حسن سران گردان — گشته شمع دل همکن
سر بر سر خاک پایشان است — چون خاک بوی جرعشان است
بهر دلشان هم از دل خویش — که لبلبه دارد که سبز کش
بر سفره خاصشان بهر باب — ده کاسه بهشت هجر و لب
که نامه بر لعب نهاده — صد پر چو کبوتران نهاده

[illegible] نمونه
[illegible] نمونه
[illegible]
در حقیقت [illegible] سخن روا

از جنبش و بال و ا خبر بدم | دربارگه شرف بر بدم
تا از سر پایگاه امکان | دریابم دست بوس سلطان
میگفتم کس رفیق من نی | در راه طلب شفیق من نی
من بر سر پای عجز گردان | مالنده دست و پای مردان
روزی زده ناف پای مردی | می آمدم از قفای زردی
در راه چو چشم باز کردم | بر خواجه بزرگ باز خوردم

با هشت جنان دو چارم افتاد

دله — الف

گمان خواجه بره سکندارم افتاد

صدری بشرف ز خلد [illegible] | مدحش بزبان ملک لدنی
آن نقطه کمل که شد مسلّم | چون نقطه برابر سه ابعاد عالم
برده بکلاه فر رسم و عاده | [illegible] ده ورای آن سه جاده
از ظل [illegible] برابر | ظلمات ثلثه گشته انور
جمشید ملک ز جمع آتش | صد ضعف بر ضیا [illegible]
چون دست [illegible] های کلونش | [illegible] گشته ها رونش
جعفر کرم و نظام بخشش | بل [illegible] در رکاب دار رخشش
سادات رکاب او گرفته | چتر [illegible] جهانی فرو گرفته

لمعی

سعی تو کند که تحمل / پر زر قرابه سفره گل

در بخشش تو سحاب اخضر / جلاب دهد بقحف عبهر

سوسن ز تو شد بهار را تار / هم نیزه نمای و هم سنانی دار

بر چهره شنبلید خوش تاب / تشریح تو کنی ز عفران آب

نیلوفر تو دیده بگشاد / از یک نظرش حباب افتاد

شان همه غسل از آن برآرد / تا روز نماز تو گذارد

در محرم تو تو کعبه آدی / از ساکن پس تو در تکاپوی

محرم که شنبلید شکفته دار / با کعبه که دید ناقه رفتار

هرچه از ورق نبات بررست / نیلوفر دار عاشق تست

بستان تو محشر الطیور است / هم موت قلبه ز نفخ صور است

بلبل بدعای تست خنجر / خاکستر دام و آتش انگیز

قمری ز تو پارسی زبان گشت / طوطی ز تو کارنامه خوان گشت

شد فاخته از تو پارسی گوی / بر سبحه نمای دماجرد گوی

سارک ز تو مطرب چمن گشت / هندوی چهار پاره زن گشت

در وصف توای بهار خوش سیر / خاقانی راند منطق الطیر

خاقانی را تو نی همه ادر / بازیچه نمای مجلس د فردز

اشکی که ز دیده ریخت بر خاک / از خاک بدیده برچنی پاک

وان روز که در نقاب باشی / آتش کند آسمان خراشی

ای خسته مرهم جگر رسان / من بسته دار ظلم شروان

من زآفت روزگار و بوم غمناک / دل در تب گرم و دیده نمناک

دو گرم دل و دود غم رسیده / دو زرد رخ و دو تب کشیده

از گرده روزگار [illegible] ریمن / من با تو گله کنم تو با من

گویی که تن و دلم [illegible] زانده ده / قرین چاه سرد و آتشین کوه

چون چاه خزینه دار زرپاش / چون کوه شنوده رنگین فاش

زین اعجمی سیر عجمی ساز / بشنو دو سه سر گذشت اسرار

کادل که مرا اسیر [illegible] دوران / برمانده ز شهربند شروان

صحرای سفر گرفتم از پیش / برمانده خرم لاشه خویش

از شط و بال شهر شروان / جستم بعراق مقصد جان

این بحر سیه کجی بماندم / زان سوی سپید رود راندم

دیدم بمثال هشت بستان / هر هفت ولایت کهستان

خاکش بمسیح توتیا بخش / سنگش بکلیم کیمیا بخش

هر روز دو عید در دیارش / هر سال چهار نوبهارش

سمنان

[illegible] بستان [illegible]

[illegible]

مقصد

مقصد نه و جمله کار و ابنای / دیده نه و جمله دیده بابنای

روزار نه سره رحیل کرده / مهمان کده ها سبیل کرده

حیرت که ناقصان قادر / تهمت که قاصدان فاسد

باراه روان رسیل گشته / بس راه زن خلیل گشته

توانش خنده در هر پاش بادام / ضحاک دهان دراژدها کام

نا پخته ولی فشرده بی آب / چون خایه مرغ در آتش تاب

گر چشم چو بچه بابه چشم / لابل که چو بچه بی چشم

جاسوس زغبن همیشه بر ریگ / صد دست و هزار پیشه بر ریگ

زنبیان همه ساکنان بشکر / چون آب تر و چو آتش آبهر

ضحاکانش بدوری ولر / بر چهره نشان نیل دیدار

تعویذدهانش ساتری دش / دو زنگی و صد هزار آتش

خمارانش خیابت آمیز / شیطان نسازد بلدیک آمیز

طباخانش کشیده خنجر / هم خوان نسیج دار بی خور

رزارانش کلوبه غلق / کلگونه کنان زخون هر حلق

ابدالانش حرام کاره / حاکم لقبان رشوه خواره

خطاطانش خبیس دستکار / بو جهل دل و بلال دیدار

نع نع
من نن
شش نن شش نن
در گلزارش ان بدر
معظم
ارش ان بلاد
معمم
قصص
ستش
ششش
صد بیم بحر
ان قصص
صد نیل
نمین آتش
سفینه بحران آتش
فصل
آتش آستان
سلطان
سفینه بدین خاص
نکهت
رنسیب
نیستن
حصار
جب نشن
فصل
جان رده
رگش با حباب
جدال از در حلقه

سبزش ز جمال دوست گشته تر | ده قشرش ز سرشک خنده خوشتر
خوش نکهت عیسی از دم او | زو طینت آدم از نم او
از خاک چو سر برآرد آدم | تجدید وضو ز دل کند هم
دریای محیط پیش کارش | محتاج زکات چشمه سارش
در جنب فراخی گشادش | تا غایت ژرفی نهادش
خضر که چه کند نهاب از رنگ | ناشده کند نهاب از سنگ
چنبر نگر از اشک چشم آبی | سیحون خورق دیار افسعی
لوح آبی او سمای سیما | از مرتبه هم عنان عنق
جنغدرش نوای نغز محرم | داود سماع و بار بدر اسلم
بر هر خط شط او که خوانی | اصداف بجای گوش ماهی
ای سر گره از تو عقد نازل | بل واسطه عقد آنی جهان زل
ای فرد تو در جهان فرتوت | چون قرصه خور در آخر حوت
معروف بعدل و فضل جاوید | چون فصل ربیع و قرص خورشید
عشق اول حال رسته در تو | امر آخر کار بسته در تو
زان تحفه اول آخرین طرف | زین تحفه آخر اولین حرف
رضد مخانی ندموز م | در ملک تو ای امام معصوم

[illegible]

العلم

هر نظم کزین قبیل بشنود / زاهد بش رقم قبول بسترد

چون نطق صدف گشای بگشاد / از در حدیث بحرها زاد

دیدی که ز بحر در فرا ابر / در تحفه گزد بحار ز ابر

هر دری را از آن در گوهر / یک دانه گردن دو پیکر

نطق و نقش نسخه نور / الحان زبور و نوش زنبور

پس گرد عشان او چو هرگز / فرمود عشان سبک تو چز

گفتا چو کسی دهیت نامت / الصلت ز کی کی مقامت

گفتم متعلمی سخن ران / بسلامی از بلاد شروان

بوده چو خلیل عهد اول / فرزند دروگری معطل

در فارغ بلا گزیده آرام / انگشت خرد گزیده ناکام

در بتکده هر ره رسیده / بر هم زده هر بت که دیده

در بند نجوم رصد مانده / هر زاری خطاب رانده

پس کرده بر وی قشر راز / آنی ده جهت و جهی آغاز

رشک آمده چرخ زر ز عالم / افکنده بر رخ دو عالم

پس از همه لطف سرگذشته / آن دو رخ بن بهشت گشته

من ساخته از پی منازل / در وادی عشق کعبه دل

در حضرت ... فرزند خیر ...
قربان ضمیر آزاده ...

وله ایضا

گفتا بعد از ... ای
زان خامه ...
گفتم که ... شنید
...
زان خطه ...
خاک الهیش ...
ای ...
...
ضعف ...
... جسم ...

غافل چکنه سوار خنجر آتش | آن شهر که دوزخ است بالش

بختم سفر عراق فرمود | زان آب و هوای قحط فرسود

چون راه عراق در کشیدم | نعمت کده بهشت دیدم

چون باشد درد غم کشیده | از کنعان رسته سفر دیده

می بودم در جوار درگاه | بر بوی قبول حضرت شاه

پروانه خویش کن پناهم | تا راه دهد به بارگاهم

کان بارگه ارچه معجز آرد | دردا همه چون سنی ندارد

گرچه ز حد عنایت برتر | نگزیدش ارچه من شمار [illegible]

جایی که نگین اهرمنی بود | هم جلوه گری صمومی باید

کان نقش گری که بر نگین است | خود زنده هموم را آستین است

هر حلقه که لعل در میان است | اندک بر بینش در پاسبان است

گفتا نه ز استری تابش می | بر گردنه بر دانی بقا می

چند از من و من سخن فزودن | خود قبله راه خویش بودن

تاریکی جهل خودستانی است | لا اعلم عین روشنایی است

لاف است جگرشکاف شیران | لعنتکده دبیران

لافی که ز آدمم بر ماهان | انگاه اماری انت نادان

آن یام

آن نسخه که [illegible]

[illegible]

غافل شود [illegible]

چون کهنه شود [illegible]

باید شرف سخن [illegible]

وله ایضا

[illegible]

آن شربه که عدل او چشانند | هر حوصله قدر او بدانند

صغری تو و شاه جامع از حلم | طفلی تو و شاه بالغ از علم

نادیده بساط شاه بهر آتش | پیچم کن دهان که ناشناس

حجاب فسوس کرده درگاه | تو با رطب لغو د بالله

دیدی در گنج را نهفته است | اکنون از دهان خفته است

حمایت زبان بربند زنهار | وین لاف زنی زبان نگهدار

طفلی به بره معلمان باش | چون طفل لا مهر بر زبان باش

خامه که زبان سنگ برگرفته است | در حبس دهان از آن فکنده است

بر تو زند زبانه خنده | درگاه شه و سنگ گزنده

تیغ است زبان کشیده در کار | زین تیغ کشیده سر نگهدار

این تیغ تو را بقوت دین | بی فایده کن چو تیغ چوبین

در دوزخ تن زبان زبانیست | مفتاح بهشت بی زبانیست

ماهی فلک مقیم از آن گشت | کاو دل که بزاد بی زبان گشت

مار از در خلد رانده زان است | کان یک دو زبانش در دهان است

بگذر هم از این قدم که رستی | در بند زبان گفت و رستی

زین های بسیج خانه کن باز | هم مولد خویش مستقر ساز

[illegible]

شاید که برم برات حرمان / از خواجهٔ بزرگ صدر کیهان

بر چشم خرد نقاب بندم / بس کحل بر آفتاب بندم

کفک از زه کدیه های برسیر / هان خاتم من بنقد برگیر

کامروز نگین خاطر ماست / زین خاتم زمردین که پیداست

چون خاک تو گشت خاتم من / چون خاتم چشم شد همه تن

کانی بینی از این نگین چه دیده / گر گوهر جام دید جمشید

بندیش چو این برات همراه / از غول ره دو سه دم جان کاه

کاسمان مهین در او نوشته است / تریاق کهین در او سرشته است

این مهر ز خصم دیو رهزن / میراث جم است مانده بر من

گر شهر ز قحط یافت بندش / زین خاتم کن ذخیرهٔ خویش

چون یافتی این چنین تنعم / بر خیز و ذخیره را بکن گم

جم هفت زمین بدین نگین داشت / تو نیز دمی یکی زمین داشت

این زهر شناس مهره نوش / وقف ابدیست بر تو مفروش

بر گوشه او به خصم اخیار / لا یوهب و لا یبیع بنگار

رسم این ز دار جان گرانی / نه قدر زری نه قدر دانی

آخر چو بمن سپرد خاتم / چون خاتم پشت ساختم خم

[illegible] شیر خویش
[illegible] خویش
[illegible] زنده
[illegible]
چون گشتم [illegible] طالع
با فقر ز عراق راجع
[illegible] کهن
[illegible] شنیده
[illegible] شرف [illegible]
[illegible] خاطر
[illegible] نفقه
[illegible] بسته
[illegible] نشسته
[illegible] شسته
[illegible] خبر شد
[illegible] شاد
چون [illegible] داد
[illegible]

گفتا که رضای من تو ورزه / جمشید منم نگین مرا ده

مهری که وجود راست فهرست / محبوس عدم مدار بفرست

در دست تو آن نگین نشاید / خود خاتم آهنین بس آید

با خاتم جم چه عشقبازی / چون خاتمی از برون نسازی

شایسته بزم شاه هستی / بر آخر لاشه خر چه بستی

همراه محبوس و بسم بردی / دست جنب و کره بسته بردی

وله

لطف شه با عدل پیداست / این ظلم بود نه آیت راست

شاهان بطریق عدل پویند / از شاه بعدل باز گویند

عقل از ره بهنه سمی نمودی / این گنبد اگر نه بر نبودی

وز خاک نه آب عدل خوردی / گل گنبد آتشین نکردی

عدل آورد از پس زمستان / در علت نفخ طبع بستان

از عدل بپاست هرچه هست / این بام بلند را نه دست

وله ایضا

از عدل گشاده شد بگلزار
خون رگ گل از نشتر خار

لطف از مثل بهاش جوئی / شهرت بها دهم چه گوئی

گفتم وقف است چون فروشم / خورشید بگل چگونه پوشم

بیرون سر از آن زبان فرسی
از صحبت آن کیمیا فروشی
است ز آن
که ای بهار بی برابر
زانند ماه آز ری
ای سرو جعفر زری
بر پای سبز نخیل سپید
اینست زر سبز نخل جلیدی
بر قصه آن چشم ازری
بر خشم نیز ای بهاری
خورشید نیک حسن شمعی
گشتی باشه کاشش اقطر بری
با انجمن عقرب زری
از ضعف دل از زر دلی
که در شیمی نیمه در شب

برای گنج نانی گوهری / ما را مکن از هم ناپدید بردم

ما را که ازین نکته نویدست | بیدار نشستی ز قماشش دو رها

سر خردم شکست می‌یافت | با جرعه خیال دوست می‌یافت

دیوانه‌ام بجاه می‌برد | قول همه شب ز راه می‌برد

حرصم بدر لطیفان ایمنی خواند | آرام بسوی نگین ایمنی راند

این گفتی صدر مهتران جای | زان گفتی هیچ خسروان کو جای

ننهاده برین بساط زین پای | نه بیش ز ره دهد بار پس جای

که بودی از نیاز تا سینه | بر خوان خسان هیچ خوانینه

گاهی چو گوزن دشت غربت | رفعی خواری ز نانی شهیت

که بیش در گوزنی ساری | چون رفعی گشته خاک خواری

که بیش لب خند معیوب | چون زر نثار در لگدکوب

که دست صبوح چند بدنام | بند رفته و باز زاده چون جام

رسم است که جام را طرب ساز | بشکسته پر تهی دهد باز

آخر دم اگر شکسته گردد | زین رود قبول رسته گردد

ما تو ان جام جم نمودن | عار است بشکل جام بودن

آخر پسی از ره تحیر | رفتم بولایت تفکر

عقل آمد و گوش من بیفشرد | پس شد بر کان و هدیم برد

دیدم

شب گردی که درو درین پرده فاصله [illegible]
شب تیره [illegible]
آمد [illegible] زینت [illegible] ورده
[illegible] صفای [illegible] داده
[illegible] باری
آخر چه [illegible] بستگاری
زحمت [illegible]
بیش [illegible]
سمت [illegible] زده
سر گردی [illegible]
[illegible]
[illegible] خال جلوه
[illegible] صبا
سر [illegible] زرد
شب [illegible]
[illegible] صبح دمید زرد [illegible]

دیدم نفحات صبح صادق / چون نکهت دوستی موافق

دیدم که سپیده بر فلک تافت / این خیمه طناب اطلسین یافت

شد لخلخهٔ فلک دم صبح / شد قلعهٔ ماه قائم از صبح

بر بانگ خروس و کوس درگاه / شد خرقهٔ ملمع سحرگاه

من خرد ابد فتوح کرده / با شاه دل صبوح کرده

از رنگ صبح آن بمن رسیده / دله / کادیم بجهیل صباح دیده

چون بیدق صبح بر زد آنگه / خضر نهی از درم درآه

بگذارده فرض و کرده تجنیس / در بیت حرام بیت مقدس

سعی ره بکعبه در کشیده / همماه جبینه آور دیده

گشته ز بتش قوی سر / دندانه باوری سکندر

بر خاک سکندر آمده نم / تلقین نماز کرده باسم

صدره ره عشق در گرفته / یکسر سر نقش بر گرفته

اندر برش از سر قفا یل / هر چار کتاب شد حمایل

گرده ز ردای عالم الغیب / بار افکن خرقه در تن جیب

فضل الله بر طراز جامه / نور اله ریشه عمامه

در دست عصای سبز کانی / رکوه پر از آب زندگانی

ای از دو لب زرنب آبرو [illegible]

در حضرت [illegible]

از [illegible] الله [illegible]

[illegible] بسم الله

[illegible] از جلسه

[illegible]

[illegible]

چون دید مرا چو غنچه بشکفت
دوشیزه چو غنچه نکهت گفت

آورد بسر از عبید پیدا
گان نه هلال گرد یا

می زد بوقت سر خطی
از نیم هلالش آفتابی

دیدم ز هلالش آشکاره
بر صورت شست سی ستاره

پرسید من از سر ارادت
بنشست بعادت عیادت

نالیدنی این تن نزار دید
مجروحی روح ناتوان دید

دست کرمم نهاد بر سر
برداشت لبان نخواند از بر

درد سر من بسر زبانش
برد آن دم درد سر نشانش

لفظش زگلاب بر زده سر
کافور نهند عارضش در

تا درد سرم چو بنده از در
بنشاند زگلاب کافور

اخلاق و حدیث خوشگوارش
بزدود فراکه جولا رش

تقاضی من این و کل شکرانش
زین به شده خاطر فقهانش

بود این دل من لعاب تر تلخ
دیوار شکسته زیر گنج

در گرد بکمترین اشارت
دیوار شکسته را عمارت

در رخت بحلق من حلال اردس
صد نیزه دو طاس متروی طس

هر جرم مرا که طفل رش دید
چون غنچه گل گلوش برید

گفت این بتو از کی فتاده است | این مصحف جم تو را که داده است
گفتم بتوان داشتم سر | با خواجه بزرگ خرده پرور
زان پس که کرم پناه من ساخت | این خاتم عز ز راه منت ساخت
گفتا شکستگان بی قدر | تشریف چنین ده مهربان صدر
پس خاتم دیگر از کف راد | بر خاتم من بمهر بنهاد
گفت این سوی ادب چه نگهدار | دار از سوی دست راست بگذار
گر دست این دو مهر دار است | نوبت دو فرشته از چپ و راست
زو صحن دلم شکفت و پیرفت | جانم بزبان شکر بشکفت

ولد **ایضاً**

ای پیر سخن فران والا
دی خادم خانقاه بالا

ای حافظ بحر و بحر حکمت | دی خازن کوه کوه حشمت
در دستگه تو طفل مزدور | کرسی دار آن مجلس طور
با مشعله تو رسته زآفات | در دی سپران ره ظلمات
بر کوه قاف محل تست | بلگاه جنان چه منزل تست
رنجه شدن تو در سبب چیست | آخر غرض تو زین تعب چیست
گفتا غرض من آن جهان است | مقصود جز این چه جاودانه است

[illegible]

صباح مخمضعان جوجرا سه
ره بهمه رند زده دار جاره
چون جند شده بیابان نازه
خوردین پنجین باجوازه
آنس کم ان سکان باید
نه چون سگ انس خند داناف
ازنگاه نبود سکه جود خنده با
شعری
زران طالغه انت روی نیاچه
برگفته وگرفته بند بشعر با
تاشش بگرد رند زند به سمی زند
زرال نکند ند سمی
ریش ازار زده وجد جان حمی نا خبر
درنی ازسیر جال سیمنه اخبر
ریش از زرق خرم جان ابشانه
درنی حرسیم سکسک بنشانه
هر یک بسماع شعرت از زاده
مجروح گمان مرقع ماه

از زردستیان شکسته جمعی
از بس همه شاهران و شیبی

آن شاهد فاحش و شنیع سعز
قرب احد دخیال احمد

پخته جگران خام پرشان
تریاک دهان ز زهر نوشان

مسکین لقبان شک انفاس
خالی ز خیال ناس و خناس

از پاس و سپاس خلق رسته
وز شور و شری آدمی رخسته

بر رسته در رسته رز چه آز
بر جسته رحبته در که راز

صد غزو بردم آز کرده
صد حج بحجاز راز کرده

دریا دسر آب جیب دامن
سیاره ثابت دل و تن

طوطی نفسان زبان پنجی
چون جامه زده اسرار پنجی

هر حرف که نو بریده بخش
چون جامه زده اسرار بخش

شش دانگ عیار آب کمکشان
دنیا ز چهار دانگ و شان

آهسته چو کوه زیر زنده
تب لرزه بکوه در فکنده

در بحر زده چو موج زن تر
بحر از پی شان سجاده بر سر

اندر قفس وجود هر کس
چون زاغ گرسنه چهار کرکس

چون کرس شکم تهی بگه خیز
هر صبح دعای ناله آمیز

نا داده بکار خفله آذر
دیگ معده و یک سر

ی داکی

ن چاک زده عمامه در حال — اندر حشمه لیس ن لقوال

گفته که کجاست این سخن زان — گفتم که بهر دو کاه شردان

خاقانی لعنت خدا بش خوانند — بد حسنگر خاندانش دانند

گفته بجمع این چنین کس — حبیب است اسیر عالم خس

از آنکه چنین بود [illegible] منش — به شناسد عالم خسیش

ای لطف ازل تو حافظش باش — ای خضر بر دو تو دافعش باش

[illegible] بهر رضای جمع آن سوز — [illegible] کشیدم از ره دوز

اکنون دل وسیع یار گردان — آن گوش که دوست چار گردان

از نشه [illegible] گوش هر زبانی — بر حافظه [illegible] سپار کانی

کین هر کلمه هزار کان است — بر جهل که نثار فرق جان است

امروز نثار جای هی باش — فردا همه رهنمای باش

آنجا که بتان دهند بارت — تکبیر زد از چنین نثارت

تا از پی شاه [illegible] — گویی از کله کیانی توانی

این حرف از پرده فکر — هر بند و جوان و حاصل دیگر

یک یک به در آن بجهره گوش — یک یک بنشان بجمله هوش

کاین عروس حور شناس — در زر گیران [illegible] بهر اس

وله ایضا

زین [illegible] [illegible] [illegible]
زین [illegible] [illegible] [illegible]
زین دایره [illegible] [illegible]
وین نقطه [illegible] [illegible]
زان است [illegible] [illegible]
سرگردان است [illegible] [illegible]
زین [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
زین [illegible] [illegible]
زین [illegible] [illegible]
زین نقد [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

وین آنکه دهد فلک نویدش / وین دور که هست سیه سپیدش
زان این رصدان مقیم راهند / کز قافله بار عمر خواهند
نتوان برموز حق رسیدن / زین نقش سیه سپید دیدن
کانها که بدین سیه سپیدند / نه گرم قرانه گرم سپیدند
یک روز شمر ز دور عالم / این هفت هزار سال آدم
آن یک دو نفر ز روز زیست / فرزانه کسی که راه بزیست
چون هر یک ز بیکران کم از هیچ / گر تا به دو پیاده پیچ در پیچ
چون گردد دلم به عظمت گرم / دل زنگیی شد از آن ز شرم
نارنجی زناری از سر دست / بر چهره من نقاب بر بست
پس شرم ز پیش بر گرفتم / چشم ره عقل در گرفتم دخل
گفتم خبری ده ای ملک پی / کین شیب و فراز را فنا کی
جانها که جواهر قدیمند / در عرصه که امید و بیمند
زان سوتر پل شدن توانند / یا در پل آتشین بمانند
وین عقل و روان نواز یابند / زین هفت ره صد جواز یابند
در بسته شود این دو در تقریر / از جا ز زبانی زبون گیر
درشند زین جهت توان رست / از پنج و پنج حس توان جست

دیها

هیهات هنوز بندت اینهاست / چون نو قدمان مقامات اینهاست

رو گیر به سیر آن عارفان است / این جاده رهنمای لفان است

تعطیل سهال این شکوه است / بدعت ثمرات این مقالست

از شیوهٔ دین بدیش را آنست / پس چه هر جان قدیم حیوانست

چند از دم فلسفه سیه دل / نه فلسفه بلکه سفه بود آن

با نظم حدیث درس قرآن / بد را ز زوده حدیث یونان

هان سنگ تو شرع در دامن کن / دل را به فلاطون فلسفه خف

در حکمت دین در آر جان را / حکمت حکمت تو مستان را

قرآن گنج است در تو سخن سنج / سینه قربان اگر بسر گنج

بر گنج بسی کنند قربان / قربان شو بیش گنج قرآن

عثمان چو با احمد اقتدا کرد / نه بر سر گنج سر فدا کرد

خود خوان مطهر خدای کس / کلبغوهٔ قدسیان بس

علمی که ز ذوق شرع خالی است / خال لب سیاه حالی است

این خال سیاه از اصل ایمان / چون خال سپید دل پنهان

خواهی طیران بطور سینا / پر سست مکن بپر سینا

دل در سخن محمدی بند / ای پور علی ز بوعلی چند

[illegible] ... متحیر تحقیقان ... محو ... عارفان را ... سرگشته ز ازل ... [illegible] ... شش ... سینه ... زبان ... خالی همه ... نقش ... [illegible]

چون گنبد و حباب پر پیچ / شکلش بکمال و معنیش هیچ
در چنبر دف بسان تهی تر / رنگین دو دوری و پای بی و سر
چون صورت بوسه در تمنی / حال خوش و هیچ حاصلش نی
اقلیدس رای وین بدیت آر / اقلیدس در اپیماش بگذار
زاقوال مخرف چه آید / زاشکال مزخرف چه زاید
اقوال بعندلیب بگذار / و اشکال بعنکبوت بسپار
از هندسه عنکبوت پر است / کز قوت و جرم باید ش زیست
رمز کلمات شرع در پرس / از رمز بیان انبیا پرس
در پس روان شرع در رس / از پس نهاد گم رهان ترس
مردان سوی دار غرب تا زند / طفلان درم از سفال سازند
زنده ش چه دین کنی تقبل / زین بحر سراب آتشین پل
در کشتی شرع چون نشستی / زین هفت جزیره باز رستی
از عالم خاک درگذر پاک / کز خاک بفرق عالم خاک
طفلی که طرب ز خاک سازی / رندی که درم ز خاک بازی
چرخ است کمان گروهه کردار / گل مهره اندرو گرفتار
بر مهره گل بت ز منزل / ماند اخگی است مهره گل

چون کرکس طامعی ز ران کرد | سیر تو خطا چه تیر کم کرد
چون کم ز درت قریب گردان | بر تیر طمع به تهمت خون
افسرده جهان پیر به حیز | از بانگه این عجوز بگریز
پیوند فسرده چون گزینی | در پرده عجز چون نشینی
در باغ فناست پند بپذیر | چون بلبل گل گوشه گیر
دم بسته قدم شکسته بیدان | چون بلبل گل و در زمستان
کاندر ره دی بباغ کهسار | بلبل گنگ است و گل بیکار
کاشانه دولت تو دامان | غنچه که خاص تو گریبان
می ساز ز سینه تاب خانه | می کن ز جگر شرابخانه
از تف دل آتشی برافروز | شهوات بد همه می سوز
چون بر کنی آتشی چنین گرم | خورشید فسرده گردد از شرم
پس قصد کند بمفرشش تو | تا گرم شود بآتش تو
بربند بدان قدر که نیرنست | این دریچه گز در دنسوت
تا بو که نه غرفه را که بالاست | از حجره دست چپ گلی راست
یکچند برین سبیل می باش | تخمی ز بهی صدق می پاش
تا زلمه ظلم در گذشتن | خورشید برد بباز گشتن

در فصل ربیع جان برافشان
[illegible]
در باغ چو بدین صفت [illegible]
[illegible]

وین سال بقا بصد رساند — وین پیش ز چهار ره نشاند

آنها که بعقل کاردانند — بینند آنچه از جهان ندانند

دی یافته تاج بی نیازان — بینند پر کلاه سرفرازان

در دور سر از کلاه هر کس — این بی کلهی کلاه تو بس

آن را که کلاه بی کلاهیست — بر هر دو جهانش پادشاهیست

زانکس که کلاه کجاست — فرداش کلاه گل کلاه است

تا کی ز سجود بر در غیر — چند از انا خیر یک دو لا خیر

خاک صفتی خلیفه بودند — بر آسمان سلام تا چند

اینها همه مرد لاف بودند — با دبدبه جبروت در بر دستند

در بتکده قبله مهین شان — صد بار که سر که در جبین شان

بر پای پیمبران نشسته — ناموس پیمبران شکسته

از خیرگی آن نو گرفته — او قاف بعیب دا گرفته

یکسر دو زبان چو مار ره — یک چشم همه چو باد ره

چون مرغ گشاده پر در ابوام — چون بوم بزرگ سر در اترم

در دست دین چو بوم و طاوس — یکسر سر و پای زشت و منحوس

ای شاه طغان کشور دل — طمع از نمک و نیاز بگسل

[illegible]

فرهاد دوری

مزدوری دید آخر کار / جز و بل مقرعه آورد بار

هر کس که حریف اشکم است / مادر کهش ز دوزخ پوست

هر کو سوی جام نان شتافت / خاک شد و جام کم ز کم یافت

باشد به رکاب نان غلام / چون جرعه نان کم از کم

هر کس که بمنزل طمع راند / در منبع عطای حق در ماند

جز خوان سفالش سگ نشناس / کادل ورق دارد از فخر اماس

نان ریزه سفره خسان چند / سر کفچه دیگ ناکسان چند

چون سگ بدر رکیب جا ساخت / زان چون دم سگ کژی تراست

دین ناهلان نه راه کارند / سگسار ز سرزنی سنگسارند

به دران زهن دمحقر شان / طوق دم سگ ز تاج زرشان

در راه خدای بشو تن اشان / ز خدمت ناخدای ترسان

بر چشمه شیر وی فرود آی / چون شیر بقدرت دم بالای

هست آب طهور پاک قلزم ره / از جاس تحسن کن تیمم

خاک ره از آستانه اسرار / در خرز پناه کاه مختار

مه در ره دولت ابد نه / سر در خط احمد و احد نه

از احمد تا احد یکی نیست / میمی بمیان حجاب یعنی است

زان پیمبر چو جان جمله جاندار

رحمه للعالمین احمد بود او را

شمه ای

[illegible]

[illegible]

[illegible]

جز قرار محمدی بنیاد

[illegible]

پیمبر محمدی

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

زان تحفه [illegible]

[illegible]

لب که زین حدیث رانند / خود خلط جهان مقیم دانند

در روضهٔ فطرت جهاندار / آدم شکوفه است و میوه مختار

احمد پس احمد است و شاید / میوه ز پس شکوفه آید

این سوره چو در دو آیت احمد / پیشش آیت و چو در دو ابجد

آب گلین خمیس ویژه که آدم / زو بهتر ازین به که زان اسم

بهتر ز همه آمد است ظاهر / سوره پس ابجد آید آخر

میدان ازل ندیده باری / بر پشت فلک چنو سواری

آن شب که سپهر آذین کرد / کاهنگ سواری آسمان کرد

بر قبهٔ قبه فلک رفت / تا قبهٔ قلهٔ فلک رفت

بر شد به دمی ازین حباله / زان سوی فلک هزار ساله

در زیر شش برگ روان تن / کو پایی و جنبش ز راه تن

کره بره فحل آسمان زاد / پس فحل شده ز روای جان زاد

در مرتع قدسیان چریده / بر مربط سدره آرمیده

پیش از آدم نتاج رضوان / زافکنده هزار سال دندان

بر پرده نهاده دست زاغش / زلفش بر باغ اشت باغش

از حوض طهور آب خورده / بر خاک جنان مراغه کرده

داده

[illegible]

داده لقبش در آن منازل — سیّار ضمیر و دلدل دل
نه رخش که در ره افکند سم — نه رخش که راه را کند گم
نز زیر دو شیر در رسیده — نز شیر سپهر سر کشیده
از غاشیش لغزشش در آن راه — پیدا شده صورت نو ناگاه
بر پشت چنین فلک نهادی — بنشسته چنان ملک نهادی
لطفی که سوار شد علی الحال — بر نفس شریف عقل فعّال
وین گفته که دور باد یارب — چشم بد از این سوار مرکب
احمد بچنین براق میمون — زان دار دل حرب رانده بیرون
ز اقلیم حدوث برگرفته — راه ملکوت در گرفته
پی برده درون منزل دار — با معتکفان بیت معمور
آن گرچه عصمت انبیا را — آنگه که شربت اصطفا را
بگذشته ز هفت رکنش از سنگ — زندان سه بند و صحن در تنگ
هفتم ز بلندیش چو بر زد راه — پایی از سر صدره در نهاده
شب راه به نور بسم رفته — در مقصد جان بخشم رفته
بیش آید عشق نور بازخواه — نقد دو جهانش داده در راه
از وادی قدس درکشیده — در کعبه بی جهت رسیده

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
هر چار ز چار رکن تمکین
بل چار حد دو کعبه دین

گر زان سر بنه که مصطفی راست ... معراج بحضرت خدا راست

خاقانی را بهمه شب دو معراج ... در حضرت مصطفی است معراج

گر زین سخنان سحر گردد ... حسان عرب شدی خبر دار

بانگش زندی ز عالم پاک ... با حسان العجم فدیناک

ای عیسی ره نشین جانزاد ... همخانه عیسی [illegible] آسمانزاد

ای نانزد صلیب اکبر ... یعنی خط استوا در محور

در کل وجود که [illegible] سوزد ... هر قبه چرخ قبه [illegible] نور

ما بنده ابد این اشعر ... تیر فلک [illegible] برهنه پیکر

زان نیزه آسمان نمائی ... تا حلقه آسمان ربائی

سهم تو کند زخشم مردم ... هم در دهان و هم عکس گردم

دزد و ز تو زترس آن گریزد ... تا تیرت خون او بریزد

خود دزد زان تا تو چون ستیزه جو ... در دو دان زبر [illegible] کمان گریزد

با آنکه برهنگی گزینی ... زالبغت [illegible] که همی بینی

تو محرم کعبه لقائی ... آن به که برهنه تن نمائی

آن کعبه که از سکان آفاق است ... در راه که گرد خود طواف است

آن کعبه که کعبه قدم بود ... آن وقت که وقت در عدم بود

فارغ دل بختیانش از ملال / از رنگ بهار و رنگ شلال

ز نقش نخست زمزم او / ز عروت اساس محکم او

رنگ حجرش برد دلها / خاک حرمش برد دلها

خط ملکوت نامه دانش / شهرستان ازل بود مکانش

همبارانش دُرِ خزان / بیگنانش خزینه ریزان

روح از پی آب روی خود را / خلد از پی رنگ و بوی خود را

دست آب ده مبادا دامنش / ارزان ده برج کبوتر دستش

مانده همه سالکانش مادام / در سعی ره و طوف و احرام

چون دایره هر کناره اش صدر / هر رهروش شب و هر شبی قدر

چون نقطه یکی بود حدودش / بیت الله از آن وجودش

آنک ره کعبه شهنشاه / کز گنجه عشق و گنجی راه

تا قافیه زین قدم که راستی / در کعبه جان گزید درستی

هر که که صفت کعبه راندم / عقل آید و می‌بوسد زبانم

زین نام چه ترنم دهان زد / جان بوسه زند بر زبان زد

ای در دو وثاق هفت پرده / بر تو دو عروس جلوه کرده

والفجر دلیل رخت تو آن / والشمس طراز طلعت تست

قطعه

ای نقشت [illegible]
همان تا نشده و هم زنده باد
زین سنگ که ز مستحسن خرابش
از قطب چه [illegible] سیمای جایش
سنگی که ز کعبه [illegible]
نرخ زر دو کان [illegible]
ز ره [illegible] اش الا [illegible]
آستین [illegible] دید
نزد ان [illegible] اسکعبه دیده
نزد ان و فرزان
سنگیست [illegible] جانی
ای جای [illegible] زرانی
در [illegible] دوده [illegible]
بلکه [illegible]
همه کعبه [illegible]
در شب فراز [illegible]
[illegible] نیک سیه [illegible]
[illegible] زین خجسته [illegible]
دانی که برای کعبه دارم
جان بر دو پای کعبه دارم

آن کعبه که نام قبلهٔ شرع
منسوب بود به خیر ذی زرع

هیچ افتدت ای فرشته پرواز
گز سر دلم شوی خبردار

از راه سر خط زمانم آری
بس گردش سوی دیارم آری

گز سستی دل نمی توانم
گاه از بر تو بلند رانم

چون دریا جوش گم نمایی
چون ماهی شسته پر گشایی

از من سخنی دو در پذیری
شرحی که رسم بیاد گیری

چون آب ز بر کنی به تابم
با آتش و آب چرات خوانم

دست از سفر فلک بداری
یک ره سفر زمین برآری

گرت این سفر رخ نیاز افتد
جاه تو یکی هزار گردد

بیک نیز هنر ز در سفر شد
گز خانه به کام بیشتر شد

بیدق چو گذشت هفت خانه
فرزینی یافت جاودانه

قرآن ز سفر جهان گرفته است
روح از سفر آسمان گرفته است

قطره ز سفر شود نکوسر
گوهر ز سفر شود نهان در

خاصه سفری که آن زمین است
کان دار خلافه مهین است

از حسن نظر رضا زمین راست
پیرایهٔ اصفیا زمین راست

پرگار قدر چو در کشادند
از دل نقطهٔ زمین نهادند

سر منزل از این زمین جلال است
آرامگه از این زمین جمال است
خطه همه زمین ازین جواهر
صفوت ز جواهر ...
...
روی همه سوی آن سرای است
روی همه سوی این بساط خاک است

آسمان بگرد ذات خاک / گهواره گاه بنات خاک

این چرخ روان که آسمان است / خاص از پی لطف خاکدان است

روغن کده است چرخ دوار / گردش چه خر خراس گردان

گردون ز قفا سپهر بها یافت / کاقبال رکاب مصطفی یافت

آن وقت ز دست لطف پرست / آثار شه رسل پناهست

پس خاک شرف بغیر زر الله که / کار آتش مصطفی است در خاک

این پیر زمانه چرخ گردان / است آتش جان زرد مردان

تو کسری عدلهای ملک هی / چون پیر زنان ز چرخ تا کی

امیه نه فلک چراس زینت / آتشکده‌ای ز دور سنگیست

بادی سوی دود که چه پوید / تیغ نیستی آتش ز چه جوید

یک ره بحریم خاک پرند / زین گنبد آبگینه تا چند

خود روی نه هبات شخ خود را / آن به که زمین بسر کنی پای

پای دفرزی گیتی ز تسلیم / زین پای روی بچار اقلیم

بر دوش سبق برد ز خاک / چارم کشور ز هفت افلاک

در کشورهای چار زینت به / زانجا در وی نه آن جهت زین به

گردون که ممالک زمین است / دارالملک جهت زمین است

با پیر گشت از نقص فرو
با پیر گشت از پس آن
چاره عرض از آن گشتند
با آینه آن آینه آب شد تحیر
[illegible]
زین بار دم گشتند بر حبیب
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
زین باخته کار بستند دارد
[illegible]
زین باخته [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
آن آب [illegible]
[illegible]

جنیبت کش آسمان رخش
سلطان جهان ستان جوان بخت
شه ز کمک باری بنصرت
از رای محمد است خجسته
بر کرسی تاج او نشسته
با عظمت و جلال پیوسته
در جوف ... نشسته
تنگ آمده ... زمین ...
خورشید ملک المجید ...
تختش بسپهر ...
... گنبد ...
آن روز که شد ...
سلطان ... عرش
زان ... شهید ...
... نشسته
طغرای منشور نصرت آمد
ابروی عروس دولت آمد

از هفت فلک آفتاب زردی
چون هفت اصل پاک گردی

دستش همه گوهر نثار است
سیاره مرکز تراب است

زرهیست فلک جرم خاکش
زان ثابته شد نهاد پاکش

شد خاک عراق چرخ اکبر
شد چرخ برین جهان اصغر

بیت المعمور زان بلادش
بیت المقدس شمر سوادش

معموره عرش ثانیش دان
مقصوده جهان ثالثش خوان

هم سبع شداد سبعی از وی
هم ربع بهشت ربعی از وی

بر تخته دشت صفر دادا
زین سبع شداد در ربع شداد

جائی که نشسته شمس بزدید
در هر سر راه شمس آید

یعنی ز رخ اختران رشک تیر
از فرق عراقیان عرق گیر

هر سحر حلال بین که دارند
در گوش عراقیان نگذارند

در هر قدمی تو از بلایک
آید اثری که مرحبا لک

آن پادشه کلاه عالم
شکر که پادشاه اعظم

شکر کهش از پی نشان زد
اصطرلابی است آسمان زد

بینی چو قضا فراخ میدان
درگاه خدایگان ایران

بر راسته محیط کشور دین
کشور زده کاف السلاطین

ن ...

فرخ لقبش فزوده طغرا / زیور بر دست چشم بینا

گردون ز بهر زر نبخشید / کان جرم هلال منخسف دید

یاسین صفت است نام والاش / نون والقلم است شکل طغراش

دریاچه سحر گرد سر دیده اندرین / نون والقلمی است شکل یاسین

از نوک قلم ز بهر فرماه / هر شب که دهد عظمت بالله

سر لرزه دهد صریح آسمان دید / از تو قبضش ساخت تعوید

حرم دل آسمان گرامی سان / تعوید لبس از دست سلطان

آورده بدست کوثران تیغ / جنات ز زیر سایه تیغ

گردشش به پناه تیغ بران / تا ریت نبون کرک غران

حرم دیده گرز چکد می / در معرکه‌ای ... دریا

زان حرم که خاص هاویست / کشتی سپهر کنده ...

تیغش سقر است بهر اعدا / طوبی سقرش که روضه سیمان

بحری است کفش که ماهیش تیغ / بر ماهی بحر گرد آسیغ

در بحر نبیست ماهی آری / بر ماهی بحر چیست باری

صد چشمه کند بجه به تیر / کاسه سر دشمنان بشکیر

تیرش همه اژدهای بادبر / هر یک دو دهانه از دم و سر

[illegible]

هست روز بخت کینه ورشان
زان اتابک ... ابوبکر شان

دشمن ز نحوست پا در آورد
آغاز می گفت ... بر او دار

آری به چراغ ناسزا ...
بخت ... نیک روز آوازه

بینی که چراغ جان سپارد
اندر خفقان فور ... دارد

چون بیدق نطع ... است
هر بیدق ... کان ز خیل اعدا است

گر دست به تیغ هندوی زد
اقلیم عجم به ... آباد

زان هند و شد هند و نگون سر
چون هست بحرب هندوی در

تا هندوی او ز جمع اشرار
کشتی است به زنگ ... خوار

از بس که ز شفق گشت ... خزده
شد کرکس چرخ جیفه پرورد

زان روز ... ز پنبه دارد
کان خور ز دیش نمی گذارد

تا چهره ملک شده بخنده آن
خم نیل گشته ... زردان

از ... بیتش جهان شاد
بر طالع و طایرش ... باد

تا طالع او فلک گشتن است
تحسین فلک ... زمین

تا طایر او همای سان شد
سعد بن ابوبکر است ... شد

صحرای امید معسکرش باد
جبریل نقیب لشکرش باد

تا قره چشم اختر است
تا ذره بوم آسمان است

[illegible]

چون ...

[illegible]

کوه ... چراغ ...
تیغ زمی دشمن ... الله

تیغش بفراز برده خرگاه / زان سوی سماک سالها راه
میخش به نشیب کرده آهنگ / زان سوی سمک هزار فرسنگ
سیمرغ بدانش فرو دید / سیمرغ دگر چو خود در او دید
صد ساله ببند رفته اسپرنگ / قافی بدهان گرفته اورنگ
کار همدان چو دست بالاست / کالند قرارگاه عنقاست
دشت همدان که روی نزهت است / الا بر جود دلفروزی نیست
شهری بنی بهشت منزلش / دهقان بهشت کشت ورزش
نعمت کش او ز حد فزون / کاو کردن چه کاو گردون
آبش ز لطافت انگبین وار / بادش ز نشاط زعفران بار
بس ساخته خفر در چمنش / صد رای زعفر از نعیمش
در بازارش برای ریزی / هرج است کمینه خاک تبریزی
اجرام نگر شعاع ریزان / چون شعله های خاک بیزان
یاقوت و زمرد است خاکش / زانست همه فروغ آتش
گر بذر کسش دریشه کارد / خاکش همه زعفران برآرد
زانست که مرز رود آور / نعمت کده است شادی آور
هر روز رسیح بر روانش / آئینه است از کاردانش

خورشید عروس زین مهد جانش
زان ماه عروس آسمانش
آرا همه از نجوم بینی است
اکناف عروس را نجیبی است
رایا همه از بهار سعنت
از بهر نثار آن رفتی
خون زینت از نثار رفتی
خط حجه نکره به
بیستی
هم طالع زینت بستی
هم نشر آسیمه به
زان
آنی که بسید راستخنت بسا زار قصر سعادار
خیابان شاهان
آن شارع لطف جاوه جاوید مخفضد
آن سدره رونمای سدره
آن روح جلال ابر آن جاه
سقف است سپهر در مسند آن ماه
ستی کس به بیاض گردون
دروازه که سماک بیرون

آن مقصد بیت انبیا را — آن مقصد همت ادب را
درگاه رئیس شاه پرور — سلطان اعظم ملیک گوهر
دارای همه املای دولت — دریای صلت نهنگ همت
آن افسر گوهر مروت — آن گوهر افسر فتوت
آن پاک سلالهٔ جلالت — آن صدرنشین عزت و سیادت
ذاتش ز جهان مهین لطیفه — بهتر خلف ابو حنیفه
قطبی ز سر آفتاب غرا — بوالقاسم و بو تراب و زهرا
دوران که آسمان نزاد است — دین گز آفتاب زاد است
از معجز بیت ما در آورد — قطبی که نشسته آسمان گرد
این قطب حمید دین و داد است — بر ما در آسمان گشاد است
بندی ز در آسمان نشسته از هم — شد چون شب قدر روزی عالم
زان هر نفسی درین ممالک — نقد است تنزل الملائک
مجدالدین کاسمان گشاد است — عکس کفش آفتاب زاد است
دارد کفش از سخای جاوید — صد گنجه شیر خور چو خورشید
بر معجزه آن کف دلفروز — شیرآلود است جامهٔ روز
زان شیر مزید به مسیحا — یک ذره از آن بس دگر یا

خفتش [illegible]
در آتش [illegible]
[illegible]
چون [illegible]
[illegible]
بغضب
[illegible] محصل
مجدالدین [illegible]
نفسش [illegible]
[illegible] ضمیرش
شد خانقه صفا ضمیرش
زان [illegible]
زین [illegible]
زین خضر [illegible]
تا مجدالدین [illegible]
[illegible]
[illegible]
صفت [illegible]
کوهی دیده که ملح نوح
بحری دیده بحر شرب روح

بحری ز ملکوت بر کرانش | عالم چه جزیره در میانش
هر هشت جنان دو حاشیه بر یک | هر هفت سما ز غرقه در وی
کمانده صدف فلک بدو در | این زاده بعنبر آن بگوهر
در بحر کشاده ره دی در زیر | ماهی قلمش نهنگ شمشیر
مردان مهان در او شناور | ماهی کتف و نهنگ در بر
ماهی دو زبان چو مار افعی | در شست بیان زبانی معنی
وان پشت نهنگ اژدها خوار | همچون شکم صدف گهردار
آورده ز بیخ بحر دالا | گوهر کف و حباب بالا
غواصان تا شده نگون سر | زان کف کف آن دریده گوهر
کشتی طلب خطاب گرده | بر جودی جود بار خورده
هر کشتی حامل یک اقلیم | از رخنه چو قشاب بی بیم
کشتی فنا در او نگون بار | چون قوس قزح شده نگونسار
این بحر شکارگاه دین باد | تا محشر مشرب یقین باد
خاقانی را سحاب خاطر | زان بحر کشیده فیض ظاهر

وله — ایضا

ابرار همه عجب در کیانات
مایه کشش همه از زکوة دریاست

از روی علم ثبوت هر یک — لا علم لنا ثبوت هر یک

چون آدم خوانده علم اسما — تا کرده فرشتش آدم آسا

اهل سخن و رخ ز حق شنیده — با لا عین رأت شنیده

تا آب حیات شرع خورده — بر جهل نما ز مرده کرده

افتاده ز طبعشان بلد طمع — همچون با رغبت در جمیع

چون عرفی ز علوم حق دهاشان — چون عذر اهم عقیده‌هاشان

چون تیغ زبان کشیده هست — از خاله زبانی ما ز در دست

زان تیغ و قلم عروس اسرار — چون تیغ و قلم شده جلی دار

پیش دل سیاه کلک بردند — گر دیده حروف کلک قرآن

دین طایفه کانجم نبینند — در سایه آفتاب دیده بینند

یعنی همه را مرتب دو زین — وله — از شعب شغنی عراقین

دارند دین احمد — مخدوم جهان جناب اعز

آن ناصح دنا مر سلاطین — سلطان ایمه کافی الدین

بر کافه خلق امام کافی است — فاروق فرق بدرم کافی است

تا بر حسنی سروری یافت — ذوق فرق ز فر سری یافت

آن حاکم حق بر اهل عالم — بل حاکم اهل آسمان هم

خود خط لقای آن جهانی
زد بانگ سجل جاودانی

خطهای ثواب رد لبا هم
بی نقش سجل اوست مبهم

زد باد سجل دین سجل دار
ناطی شدن آسمان سجل دار

تا زنده بدست صورت داد او
اندر رخ تست جان چه داد او

معمار اساس انبیا اوست
حمال امانت خدا اوست

شرع است اساس انبیایی
عدل است امانت خدایی

کافی که بعدل بی‌نظیر است
با این همه حق و قیغه گیر است

از صورت عدل و است آباد
عدلش همه حجات او باد

گر هر چه لکارگاه دینی است
از عدل درازتر ترین است

از بعد بیش امام فرد است
گردی فره قدر فرد است

مجد الدین نام بر نعت
قدسی نفس و ملک طبیعت
و ابوالقاسم

بوالقاسم دیگر چه اسم
بر بو الحکمان کرده قاسم

بر کنده ستاره دوش باخی
هیچ سفها آسنک لاخی

محمود صفت ملک و فرمان
دبراش کن سر زنات خذلان

فرزین رین بیش قدر از آن داشت
کاندر حذ ملک بر زخان داشت

تا مجد الدین امام گشت است
آن در که بکیش بود بشت است

آن گرد روش سپهر از لفافه
نقش جهان نقاب
زد بهر بقای نسخ
محمد الدین بن محمد ده ازین نسخ
زان بیهج ... محمود ...
جعفر شیخه ... آب
سلطان زالابدال ...
حسین جعفر صادق ... کلام
صد جعفر بیش ...
بطن حفاظت ...
گلشن ... الحسن
آتش ...
زان رش ... زاوق
حرقه ... جرق
دین ... بین
در حافظه ... العلا کامل
پیرایه شرع و امام حافظ
تلقین ده اصمعی و جاحظ

بارب لطف‌هات برادران
اسلام ز انقلاب برادران
نشسته انقلاب‌هات آن
تا دفع خود سلامت آن
[illegible] جنین بندر بیابد هیچ
[illegible]
[illegible] سخن
[illegible]
[illegible]
چون یافتی [illegible]
[illegible]
[illegible] بغداد
[illegible]
[illegible]
ای بره صفر برده لشکر
نیمه از لب ز صفر بگذر

در مدرسه ایش از پی بیانی | بر شمر کمینه عرش خود بانی
جبریل امین بنوح ایمان | بر حافظ حفظ کرده قرآن
پیشش ز برای درس تنزیل | طفلی است معلم جبریل
زین قصه مجلد باز گفته | حوران ز سر نیاز گفته
کین حافظ کیست گفت قرآن | هر بیت خزینه دار قرآن
بالای جهان قرارگاهش | شهر همه آن قرارگاهش
با هم زنده زپی [illegible] حفظ | لوح محفوظ جان جان حافظ
با وحی جهان گرفته پرده | تا شد سخنانش وحی مانند
دین پایگه از پناه زد پایت | ور جاه و علا و دین علو یافت
علامه دین علاء رازی | کارش همه کار دین طرازی
هر جا که نه از دست حارس دین | مدرس شمر مدارس دین
طغرای فلک مقابل آمد | کو مدرسه دار طغرل آمد
آن قوت که اصل جای قوت است | تا نی زریزه خوان راز زان ساخت
از چشم قصبای فاخرات زاد | زان کاه شتا با فخرات زاد
هر چند با فخرات ذکرش | فهرست مفاخرات ذکرش
او خواهد بود تا قیامت | عنوان جریده کرامت

بیت الشرف تو است بغداد
بغداد ترا که گنج پرویز
زر جعفر چه حالت است یاری
بغداد بهار باغ ورد است
تا کی بر شیر و گاو باشی
نه شیر بصید ره برآید
بردار ز گاو و شیر پایت
زنهار که ده ز دست مشک دادند
بشنو ز فکر دانا
چون عارض دوست از نگر یله
یا همچو وصال از زر است
چون فرضه که قفلش هبند
هر لوح که راست از پی یاد
ارواح که بر درش گذشتند
پس چون به بهشت باز خوردند
بستانش بعدا نقیست دور غیاب

زر جعفر فلک چه آوری یاد
بر گنج نشین ز جعفر بگریز
جز چهره گشادن بهاری
بهشت نه نجف ازو گشاده است
با هر دو بکار گاو باشی
نه زر گاه امید عنبر آید
بغداد طلب که راست جایت
چون چشم گوزن و ناف آهو
دردی همه کاینات پیدا
دردی همه آن زر که جویی
ما دیگر که انس و جای لذات است
آنان که گرام کاتبین اند
بغداد که خند نقش بغداد
فردوس بهین برادرانش بشنید
بغداد بهینش نام کردند
شکفانش گواه انبیا دلبرانند

زیر پر لعل جان شمع زیب
زر بر سر لعل جان نشمرده زیب
چو شنیده نقش آسمان زبان
زان دجله بدیر زر بیاران
سر غنچه سرمه و شکر ریزان
از کمند دجله چرخ
دولاب زرین چرخ عنبر خا
محراب زبر بن چرخ
قطرات ز سر زرنج جوهر
قطره است ز دجله شکر قند
زجرش ز دجله بر روی سینه اشند
زین روی که باشد سینه زرند
ای سیم بری که باده زیب
ای تشنه بسر که کشته جاب
آتش بدل سبکبال دیده
از در رو بسیر ازین نشاند
گر تشنه کند گلاب باشد
تشنه نه بخور گلاب باید

[illegible] آب [illegible]
[illegible] سیمرغ [illegible]
زین باب [illegible] بیداران
سبزی [illegible] همه بیداران
[illegible] هم
[illegible] سپهر
مهد عیسی [illegible]
[illegible]
[illegible] سنبل [illegible]
[illegible]
لاله [illegible] صلصال
[illegible]
نغمه [illegible]
[illegible]
نغمه [illegible] شکفته [illegible]
جایی خلفاکه [illegible]

گر روح ندیده‌ای مصور — آنک حرکات دجله بنگر
تا با کف و باد هم قرین است — خاتم خاتم نگین نگین است
آزاده رونده چون مسیحا — در سلسله رفته از [illegible]
با دست برد برق آثار — که برگ نمای و گه گره بار
آن باد نگر بسطح [illegible] — بر جدول سیم شکل مسطر
با درزنهٔ مهندسی [illegible] — زد شکل قلیدس از چه زاید
دجله شده آب [illegible] تکسیر — [illegible] عروس [illegible] تر
از دست مشاطهٔ [illegible] — بر چهره نگارها فکنده
آن تفته دلان که گرم تازند — تسکین همه ز آب دجله سازند
دله بصفا
[illegible] روان پاک — چون صورت [illegible] با باطن
چون کنگرهٔ سحاب از آب — بر گوهر آسمان شتابان
چون قوس و قزح خمیده گردار — اما نه بشکل [illegible]
قوس قزحی که از بخاری — بر راس و ذنب کند سواری
چون ناقهٔ صالح از بن سنگ — ثعبان کلیم زیرش اندر
استاده رونده [illegible] — بر طی روان کیمیا دار
پشت دو سرانی بند آهنگ — چه پشت کمان چرخ در جنگ

مي ۹

یعنی چو هم خلیفه نیست — لاف چه زنی از آشنائیش
آن دار سلام اهل اسلام — آن دار سرور و سور ایام
شد هر یکی از سواد اشراف — ربع کرم و ربیع الطاف
مهدی شد و مهدیان دین را — یعنی خلفای راشدین را
یعنی خلفای آل عباس — با یکدگر لطف و ربع ناس
چشمه طلبان خضر عادت — مردان سلیمان جم سیادت
در پرده دم قدم فشرده — رخت از ره هفت پرده برده
از صف چهار یار برای — در صدر سریر دین ورای
اینها همه زنده یعنی آن یک — اینها همه شعبه‌اند و طوبی آن یک
اینها همه بید قند و فرزین — آن یک شه صدر دار در دین
یعنی نبی برقع جلالش — ارواح لطف ره جمالش
ترسم که چه باقی حضورش — چون آینه صفت شوی ز نورش
در ساحت قرب شاه نهی کام — آن نیستی از دو که ز تو اجرام
جمشید بر آب گوش بینی — خورشید سوار دوش بینی
یک خاتم او دو هزار جمشید — یک انگشتش هزار خورشید
او هیکل نقش آستین بوس — پیش در او آسمان زمین بوس

تا بوسه که آن خجسته دست است
قند لب جویبان شکسته است

این خواری آن ز آن که رفشان است
بر سنگ سیاه کعبه هم هست

رو در رهست ز رفاهیت جلالش
وز رسته بهشت چار بالش

خود پر کبوتران همین است
کارکن چهار بالش او دست

جز دست ز دفتر نبوت
رکنیست ز کعبهٔ فتوت

آن جزو که کل عدل از او هست
آن رکن که ماست وین گند را است

سر دفتر عالم یقین اوست
سردار عباد و محققین اوست

خود رشته او دوست دره دین
زو دولا د عباس و آل یاسین

زین خاک درش تقدس والا
در زه بیام که نظر دنا

گردون ز سعی دیده که هستش
طشتیست برای آب دستش

وین دهر که روزگار کاری
استاده برای طشت داری

وین جرم زمین ساکن ارکان
چون خایه میان طشت گردان

تا رای ضعیفه زین دو مایه
بشناسد علم طشت و خایه

چون کعبه مقیم در حجاب است
چون قرآن عنبرین نقاب است

در آنگاه چه کعبه و چه قرآن
مخدوم و امام اهل ایمان

زر زرد ز جهان و ذر جهان به
ختم زر زر مصطفی جهان به

بهشت قناعت ز مصطفی زبیت
گر نه ز بس همه نبید ز رده
لا بس که فرشته همه
زر سکه روی بار نهند
زر سکه زر نبی
سید است بمهر دو شاه تار
بر گردنی صد هزار دینار

همان

آنکه نکرده ز پس شام … زرهای نیفکنیت اجرام
بر سر حیرت ز بغیر بفرمان … المقتفی از فر یزدان
زان فلک صفدری دین پذیرد دست … خورشیدنژاد و یوسف آراست
خورشید گشاده پادشاهی … در سایهٔ سایهٔ الهی
بر کره عرش مهد زد باد … و اقبال ولیعهد زده باد
زین تاج ستان و تاج ده باد … وان ملک فروز زرزره باد
خاقانی زاده زان شه انفاس … در مدحت خاندان عباس
ز رفعت ثنا سرای ایشان … دریا نه بدستگاه شروان
روز زینی که فلک ده خلاصش … بغداد بود مقام شاهیش
فسخ عمری که رفت بر باد … بر یاد هوا ز آب بغداد
آن آب جز آب خضر بشمر … کو زندگی ابد دهد بر
وان باد چو باد عیسی انگار … کو عمر دو باره آورد بار
پیران خرد زده مجاور … قطره بگفتند و تخته در بر
یک قطره بسد اسرار شراب … یک تخته ز صد هزار مکتب
هر نکته از او چو هشت باغ است … هر یک چو سه قرفه دماغ است
هم حفظ خیال و فکر زانجاست … تکن هر سه ز زان سه خرقه برجاست

[illegible]
[illegible] فحمه [illegible] بست
[illegible]
تنگ رده [illegible]
تا زان سبب [illegible] دارد
[illegible]
کتاب [illegible]
مخصان حصار کنفر [illegible]
[illegible]
بس جان از زنک نثار زرانده
حد دراز [illegible]

زین الف است آن حرف مسند را
زین نسخه ها بهر شرح بالا
سلطان زنسخه خطش زرین
صد جو پی پای آن خطش زرناب
این را نمکش زسینه خوانند ارباب
هشت صحیفه نامه نبشته
این را لعلست نیز ناید
ای کیسی زبان سخن را زند
سلطان بعین زنده ای بنشنید

وله ایضا

بر روح اهم نهاد بسند
فخر دین زد المنافق احمد
جوشش ... ستیش
زین سر ... ستیش
صدای ... ز ...
زیر صبح سینه جهان ...
زنش ها زنقش ...

ز ترتیب ز چار پس سر دیده — ز ترتیب ز هفت پیش سر دیده
صد چار ده عقد شان گهر بخش — هفتاد و دو رشته شان گهر بخش
اندر کف شان ز بس گرهها — زر گشته ز رایش قلمها
بس کرده بدان زرند این — زر کاری بر صحیفه دین
من بارها بسم زبان و هم سمع — دارم قدری ثنای آن جمع
بر سینه و بر دل پریشان — قفلی ز دم از هوای ایشان
غیرت بودم چو شکر و غیر — قفل در کعبه بر در دیر
خود حال که دید طرفه تر زین — فی لبت خراب و قفل زرین
زین قفل شرف ز غیرت و خشم — زلفین دار است خصم بی چشم
هرکس ز نجف که گنج را ساخت — آنکه پی گنج قفل پرداخت
من قفل زدم نخست بر در — بس گنج نهفته ام به بر در

وله ایضا

من بنده که صدر تبه و عشقی — فی حضرة یوسف الدمشقی
آن صدر که صدر جلال است — مستقبل حال و کمال است
زین شسته شد از شراب شعر — در کوکبه شهاب بوالفخر
بحری که ز گوهری نظام است — با گوهر بحر احتشام است
فخر دو جهان ز گوهر راست — تا فخر دین بر در رد است

انجم که چراغ آسمانند / از طلعت ضیا ستانند

در نهان که بیش نظر دمیده اند / در شرع رسیده و سفته

فردوس که از نظر نهانست / در منظر این بنا ظاهر است

نظاره جان به پرده فکر / در ماه دخانه نکته بکر

سرشان سر قال عن عن / چون چشم ستاره خواب دشمن

زر دوده چراغ سرمه در چشم / بسته چو چراغ خواب بر چشم

زان جمله مراست دیگر کویی / عز الدین نام و نام جویی

جان بخشم عز آن سری را / عز الدین سعد اشعری را

آن سابق در مسالک معارج / بوالفضل محمد مدارج

کرده دل پاکش از نهانم / دعوی برادری بجانم

با جان من شکسته بسته / بر خوان وداد نان شکسته

جان من از اینک قفقت / زرده شیمه مشیت

ولحق دو برادر زند ساره / هر روز یکی مشیمه زاده

از هر سخنم که روی بنمود / معصود بجان که زاده بود

ای عقد بنای و خلعه گستر / آماده شان جمع کرده

با توسه اساس روح محکم / از توده لباس دهر معلم

بغداد

خون نیمه رسی از جدید بغداد آباد

ستوده شمس سعادت شب

مجمع

خاکش بکمینه فتح بابی / دریا را زنده بهر سحابی

سرها بنهی کلاه در پا / در رشته مرتضی زبینش سابی

جانها چو سپاه نحل پر جوش / بر خاک اثر نحل مرموش

در خدمت شیر مرد عالم / چون شاخ گوزن قد کمی خم

از حرمت جان بهفت دولاب / آن خاک طهور رازی آب

و از مطلع صبح مشک اذفر / سا بی لطلایه فلک بر

زان غالیه گشتی سمابی / در تربت بوتراب سابی

خود بر سر خاکش از کرامات / باران همی رود تبارات

رضوان بدرخشید زصحن مطهر / از خاک بهشتش برد عطر

ارواح که عیسوی شمار زند / زان خاک گیای عطر آرند

خاکش چه نفس حق شود تر / مهری بنهد آسمان بر او بر

مهرش چه بر او قرار گیرد / رضوان الله تکفل گیرد

هر دیده که ظلمت آب رود ریخت / زان خاک شیاف شفابی انگیخت

جنت رقمی ز تربت اوست / قبت اثری ز تربت اوست

در خاک هزار تبتش دو نا / بر خاک هزار تبتش خرامان

چندانکه تراب بوتراب است / آبستن نافه های ناب است

ای بهمه ارسلت درجد — با نجدت شوق در ره نجد
در نیم که بنا شینی زحبسی زاد — نجد نبات شرب کنی یاد
گو نمی شماع با صبا نجد — خوانده بنیاز چند نجه
با رحمت گنبد مقرنس — دری سوی وادی مقدس
در عرصه بادیه نهی روی — نه بادیه بل ریاض خود روی
از سندس و خضر خضر پوش — از نکهت نسیم سمن پوش
چون ایمن وادیی از گرات — ابیشه ز وردی قیات
ز اندیشه مرد هیات اندیش — سندره طرل و خرف ادیش
از نور از رجله وردی — در حور از بها بردی
از سبزه و آب گشته موجود — در دعه خضر در ع واد د
چون غمزه و دست گاه دستال — با سهم ولیک بر گستان
از سبزه چو عارض خط آور — خارش ملباس فستقی در
گویی خط یار د سبزه رست — چون فستق رفته در یکی پست
روح الله ساخته بدانش — دارو که داز بهر نباتش
از بوی گیاهش آدم پیر — خط سبز کشیده بی شقایق
گشته ز پی بذری عشاق — شاخ خشکش درخت قواق

[illegible]

نوشین چو دم صبوح خواران | شکّر چو دهان روزه داران
چون دل صفت صفای او کرد | جان مطهره داری آرزو کرد
ادریس بسیج چرخ دو مینو | بگداخته بر زیارت او
این دست نماز شسته دروی | وآن روزه درو گشاده دروی
از شربت او کننده حاصل | مستسقی را شفای عاجل
هرگز نشنیده اند در خواب | مستسقی را دوا بود آب
بگذشته خضر بجست و جویش | استسقا داشت زار در ویش
اخضر قدمی که از کفش زاد | آن سبزه که خضر از آب بگشاد
کوثر ز پس گشایش بند | قرص گل او است قرص ریوند

وله

آن بطی بین برنگ دریا | وان ناقه رونده زورق آسا
افزوده که دید بحر مطلق | بر خشک روان که دید زورق
زین روی درای گاه بیگاه | بر کوهان زند همه راه
ناقه چو براق جم گه سیر | وان بانگ درای منطق الطیر
در وجد شده نفوس در حال | زآن دُرّ درای در بانگ خلخال

وله

تاج سر تخت اردشیر است | فریاد درای خوش صفیر است

ایضاً

از جوش آهنگ صلا شنیدن
از رقص دران رحب [illegible] شنیدن
الحان [illegible]
با جمله شده [illegible]
آواز نغمه [illegible]
رو داده [illegible] بادفا
رنگ از رخ [illegible]
رو داده حلق [illegible]
که [illegible] لبیک
آهنگ الله [illegible]
که سرفه عاشق [illegible]
که عطسه [illegible]
زین راه که [illegible]
زین قول [illegible]
آواز جرس [illegible] شباهنگ
دستان تبیره زن [illegible]

این جمله خوش است لیکن از سر … آواز درای ناقه خوشتر
با ناقه شنو که هاتف راه … میگوید راست ناقة الله
هاست بگمند … رهبانش … نیز است کهینه شعر خویش
زابریشم چنگ موی برده … تا هیدهٔ مهار ناقه کرده
گرده زپی نجیب سرمست … پا در نخن بادیا رهٔ دست
هم ناخن خویش سرگرفته … هم رنگ زدست برگرفته
… بیده با قرابهٔ نوش … بس گشته سقای قربه بر دوش
در حنجره رانده صوت داؤد … کای وادی مکه صانک الله
آرپی بجواله کاه احرام … میقات که خواص اسلام
چون مقدست از عرق وماند … میقات تو ذات عرق خوانند
احمال بنا سک در توانی … از مجمعه انس بازدانی
مبنی نقبای حرش صف صف … استاده بیان قاع صف صف
گرد … علیک زر بر … بنهاده سران عمامه در بر
لبیک عبارت بردن شان … سبحانک اشارت از درون شان
چون پنج انگشت صف صف اشراف … چون ناخن تن زرسته ناناف
برخواسته تکبیر از سر جان … چون خوابستگان صور رحمن

زین ناخ شاه ودی نشی است
زین شاخ باده دیبا بنت
تا … ربیعا ربیعی
… زنی … زدان
… زبیا بیزدان
… زنی تیغ زور نیستدار
… وارد
… جهت … تیغ … سیمال
… جوشن … ات دیدار
… آه … ر
زر جلد … سیم
… نه … خوانده
… ربیان …
… زنان …
در ما … مجرد … ات
… کوهر … زنان …
… که … صبح … بن … بند
در زرین … پابس … زبان …
… لاله … که … نظرانند
… ساکن … خلاف … زند
… زبهم … تسبی …
زانکه … فشانان دل … بیجی
رده … خوان … زاد … بیجی

زان گنبد چه شرط شد تمامت | زاهدست بمعشر الوداست
بنهمی چهار روز محشر | از معشر من زانس محشر
در گوش تو آید از سنگ | آن از در دار ... سنگ
بگرانی ملک سنگ زران | مجمر در دو سپید گران
سیمرغ گرفته بری شب | چون طاوسان زرق مجمه

زانجا سوی جمره گشته راه

وله **ایضا**

از شعله عشق برکشی آه

مردم همه سنگبار بینی | دیوان همه سنگسار بینی
سنگی که زدست ها بجسته | پیشانی اهرمن شکسته
روح از پی قهر دشمنانش | عرّاده نهاده در میانش
هر سنگ در آن مبارک ایوان | چون انجم شهاب رجم شیطان
بینی زمنی زمین سراسر | مریخ سنگ زخون قربان
ناکش همه شام زنگ و شبگون | سرخی شفق گرفته از خون
خورشید که ضیس دیده شبگیر | جز در بر او نگردد تعبیر
بر بالش سنگی که بدنها ده | حق کرده مزید و باز داده
با تو است دلم کبوتر آسا | قربانش کنی بشت ابراهیم

دیدی بنشستگاه بشری | دشت عرفات و رکن و بطحا
آن مقصد عزم ره‌نوردان | آن غایت کار نیک‌مردان
وآن پیش سراچهٔ الهی | وآن پیشگه صدر پادشاهی
آنجا که رانده کمان بر دنش | دولت که خوانده کمان در دنش
بیرون در و درونش است پاک | در ماندنش از شرف ضعیف افلاک
زین سو همه حسرت آورد بر | زان سو بجواد حق گشته سر
این در در خلاف دیو خذلان | آن شد ز امان رخنه ایمان
خلق دو سرای حاضر آنجا | میعاد و معاد ظاهر آنجا
صف صف فقرای نیستی جوی | ز یغنیهم الله آب در جوی
دریوزه کنان ز خوان قرآن | رستی خوار آن ز دست ایمان
در حصن مرقع از سر سوز | فارغ ز طمع بودش در روز
در حلق فکنده پیش قرآن | طوق ادب از زکات پیران
بازنده خاتم از همه خام | حلقه فلک و سکال ایام
چون موسی دیده تسبیح آیات | از زنده شده بطور رفایات
بنموده بخلق زر دکانی | ثعبان عصای سرکانی
دزدانه گرایشی بهر سبیل | برانده ز ابریق را فزی نیل

سیماب زنان آن سپهر و انجم
سیمای تن آن سپهر انجم
در پای دو دیده چرخ دوران
زین بند بر پیش آن
هر خیمه بر سر سفره نشان
هر خیمه خلال داده
هر سبب بر حصن
فارغ ز پیشان ز سر پای
ز بیت ساکنان کرد
زین روی سر حصنش که سالار
بادپا یا دری گاه سر نیستی
با چه ز آن خراج ری گاه سرفه
دران بالگشت پیش
با ز خراند خوار
گشت ز دور دالاک
بر سنگ سیاه مصحف
در صف صف
صف صف حلقه شمع
در سینه نقش شمع
رب ارحم با نفس
نیستها بر نقش نه

بسته کمر نیاز جان را / در باز گشاده آسمان را
منزلگه رب ز رهروان یک یک / دیوان فلک نشسته شبرنگ
گرده دعوات صبحگاهی / از گنبد ماه دارم ماهی
از طفلان سفر گشته آفاق / در کعبه الوف الوف عشاق
یک نسخه ز زر کعبه خوانده / بر دیبا خط نسخ رانده
برو ازپی راه کعبه تازد / آن طفل بود که کعب بازد
وز جان سازی نثار گردش / بر گرد پی هفت بار گردش
بینی چهار رکن گردان / در هفت طواف هفت مردان
بینی حجرش هلال گردد / بیرون سیه و درون پر از نور
آن سنگ ز زر خلاصه دین / بر چهره کعبه خال مشکین
نور است در آن سواد پنهان / چون در ظلمات آب حیوان
یا در خم طره صبحت حرز / یا در صدقه صد نقشه نور
یا سر قرآن سه حرف / یا در شب تیره صورت برف
آن هندوی بکر سالخورده / بر خط قدری مهر کرده
خلقان همه در برش گرفته / بوسیده ولی کسش نسفته
وز راه سه برادر اتفاقی / شامی و یمانی و عراقی

وز لعبه که ما زداران زده
از جان سخنش به زلف تاب داده
زان سنگ بلند زن نیز برخنده
چشمش سیه بود ز غنچه رخنده
بینی نفسش عالم تجلی
همچون سنگ نشسته بسته
با ضعف زمین بلند پیکر
تیمار طهارت
یاری دهی ای حیات عالم
با دلکش آن چاه زمزم

گردون همه در بریده گردد | بار گردنش بریده گردد

دلو فلک آوری به آبش | سازی رسن از نطاق ماهش

با تشنه دلان برای تسکین | آیی سوی ناودان زرین

بینی همه بحرها کم از کاست | باران رسش کم که ناودان راست

رفته خطرات بحر اخضر | پیش قطرات ناودان در

بام فلکت بهر تسکین | محتاج به ناودان زرین

پس هم به زبان زنجیر پایی | زآنجا سوی مروه و صفا رایی

از سنگ صفا صفا پذیری | در دست ز جمال مروه گیری

پویی ره و براد دوان اسم پویی | یکرنگ و همیشه روی در وادی

چون جوز دو فرق سرگشاده | از یک مادر او دو دانه زاده

زانجا به مقام عمره تازی | از فخر طراز عمره سازی

افزون ز بنا سنگ این است | آن دیو زن را فداک این است

زانجا بینی مقام محمود | زانجا یابی کمال مقصود

پس باز به کعبه بازگردی | گرد نقطش نیاز گردی

چون مرغ که دانه چیند از گل | سنگ سیهش بچینی از دل

چون ابر که ریخت قطر باران | خاک درش بچینی از جان

کعبه چو سیبی ز بهشت سبب
بر یعقوب نشان یادگار بس
چون سنگ سیاه زآن بهشتش
بنیاد بیشی ز آب رفت
سنگیمی نقش بنشس سایی
منبع رنگی زبن نبود
منبع به کمان زین گردد
نعمة النعمه بس اصحاب گردد
زان خنده لبان خندانه خرابی
سکه یاگنی آن زبان که خرابی
بر بیاض بهشتش آیی
همی ... سرکه
تعبیر بهشت ... برابی
شگرفی زرده بر روزن برابی
زینب نقش بهشت کعبه رایی
ای قطب مراد نبک مردان
گردت ... انکشت گردان

شش سوی جهان چو حرف زیبی
با زیب دو جهان است زیبی
بر عرش سپهر پای بستت
هم زینت دو جهان نشسته
خاک عرب از تو تند گردید
نامه زمی از تو نامه
ای جان فلک ز تو بنا دی
بر جسم زمین چه ایستادی
ز فرس که جای بگذار
هر کس بدو خرچ شمار
دارنده هشتی شعار ای
سبحانه زبیان چه داری
با دیگر که بر پس حب
زنده از تو سبز بستان
اگر در تو تست خوش شکر ساخت
بس خادم سفره نمک ساخت

ای پاک سلاله تکرّم | در ناف زمین رهیب عالم
ای حضرت ثابت التعظّم | سطح زمی از تو فرخ اعظم
بیت المعمور مادر تست | بیت المقدس برادر تست
هفت اعضای زمین ترا به بردست | تا ذات تو هفت هیکل از دست
رگهای زمین بسی است هر کس | ما را رگ جان او توئی بس
ذاتت که خشک سال دین | جز بر آخر چار سوی سنگین
بر آخرت از پی امان را | بسته طویله گردنان را
آن رخش که روح بر نشسته است | بر آخر تو طویله بسته است
دان ناقه عقل فاقه پرورد | هم ز آخر تو همی خورد خورد
دهر ار چه چنین علیقه کار است | بر آخر تو علیفه خوار است
بر آخرت آخرت سبیل است | آخر سالار جبرئیل است
مانی بعروس حجله بسته | در حجله چار سو نشسته
حوری بمثال عبقری پوش | شاهی بمثل سراج بر دوش
هم مستکفی چو بخت یاران | هم مرتفع اشتغاف دوران
چرخ از ره نصرت ایستادی | بر ناف زمین شکم نهادی
تا مصحف تو زمین نشیند | بحرین جدا اسر لقینند

گردون چو ترازو ایستاده / تو سنگ ترازوی درو نهاده
گر کیسه این ترازو زر است و سیم / یک جو نشود در سنگ تو زر کم
گردون کم بایت از تو خورد / همچون کم سر بکش سپر دارد
زان کم خورش ستاره کاست / زین ترازوی زردش ازو کاست
مهر تنت از نهصد دم کاست / کلکت ته زر دو شاه ازو کاست
گر دست جز از سراب دیدست / خاقانی را درم خریدست
خاقانی از این کثیف منزل / دارد بترازوی خیمه دل
خواهد که رسد بیارگاهت / با خاک زمین و خاک راهت
از بوسه کند تیغ گردار / در ارکند چو دانه نار
در خدمت تست تیغ هنگام / که دال و گهی الف گهی لام
هر صبح که مرغ دم برآرد / مرغ دل بنده تو دارد
در دستش همه این بود بیگاه / کای بیت الله شکر الله
تا بر در حکم تست کمانش / شد هندوی هندوی تو نامش
این هندو هندوش چو نامست / یعنی حجر تو را غلامست
چون حلقه بگوش در گشته است / این داغ بر دی برکشیده است
چون لاله چو بنفشه زین گوی / شد حلقه بگوش و داغ بر روی

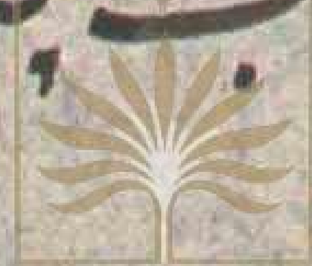
با چشم چو باغ بستان بی زن
رو در رسیده چشم هندوی بن
هندوی با لب نشسته بجمعی زبان ببرد
هندوی باغ نشسته بشکسته
سیم و زر نیست بتشب
سرد آنست که از تو زرد است
هندوی با لب قفل زرد می ارزد
هندوی زیبای بی سبز نشسته
زین هندوی بر داغ
وید از لب دو زلف جشن
زان لب بلعم خورش
در ده اثر زین با بنفشه خوش
در مجلس تکلم زیبا لب زرین
زنخ در خوی حسن
چون سنبله گشته بر زنخ
گل گل خوی چون گشته بر رخ
خط خط مشکین افتاده بر رخ

زین بیش
[illegible] غنچه [illegible]
زین سمت بسی که [illegible]
این ها نه بیند [illegible]
بر زیر ده [illegible] دیده باز
[illegible] سکینه [illegible]
نفس همه آسمان را
[illegible]
زر رقعه [illegible]
نه قا سر زرقعه [illegible] غنی
رند قا سر [illegible]
[illegible] سخن خواند
بخت نه قا سر [illegible]
بر پنج ستش [illegible]
[illegible]
ز رقعه [illegible]
هیچ نه [illegible]
[illegible]
اول که [illegible] سخن ساخت
منشی نه تو بنام تو ساخت

هم چنانکه رقم خاتم ارباب
اقبال عزمت تو دیده است
چون بر دل والدین گره دید
افکنده رضای این دو آتش
شد پنج قفسش پنج در آن
تا هیچ دل در داغ بود دستش
تا شه زین زمین فرد ماند
در گریه بخنده می سر آید
سود دستش نگین فرو داشت
ز اشکال مربعی گزیده است
بر خاتم آهنین که پیداست
زان خاتم را که از سر دست ساخت
نام تو را زان نگین عیان کرد
نام تو خاتم سر [illegible]
خاتم چه یکی جهانش نقد است
ز اقبال تو خاتمی که در دست ساخت

بر لب لب جوی شاخ لبلاب
لیک اندوه والدینش نگذاشت
بار الکش گشاده به دید
بر پای رود کنده گرانش
شد بند قد طناب گردن
نه برگ تن استطاع بودش
در حیفه که عفت فرد ماند
کز مرد زنی بسفر کر آید
کوتر چه تو چهار سو داشت
کان شکل به صورت تو دید است
نام تو چهار حرف نیکو داشت
نسبت تو نگین چهار سو داشت
الکعبه قبلتی نشان کرد
زان زد که نداشت خاتم زر
زر چه که هزار جانش نقد است
در باره آفتاب پیدا خت

روز شب اگر چه بر فسون شد — هشتش پر دو سیاه از آهنوشند
می باز ده هر دو دست صد گنج — شطرنج سخن در این شطرنج
در جمله اشارت است ... او — ننشست کسی مقابل او
تو بازان زلف باری حق — رخ طرح نهاد و داشت بیدق
افکنده به شرح مقالات — شطرنجی چرخ را شهمات
محمود نشست فخم بری را — کو پیل فکنده عنصری را
بجلال سخن برین کهن نطع — خاقانی زند شعر حی القطع
دیوان شاست می نگارد — بر دست صبا اسمی سپارد
این تحفه لب بتو برسانند — تا یاری اگر چه ره ندانند
تو دست نگار را در بر ری — تیمار تیمگان بدار ری
در نی تر تا تازه اند زنهار — در آتش آتشان نگهدار
مگذار که دل شکسته مانند — زیرا که ملال زده کمانند
بر ضعف ناتوان خاطر او ده — حرزی تو بجز ز فاخر او
جوید خوف از سر خزانت — کسر قفل دل نصب آفات
جانی در تن ربیع و ربیع پرور — بدبخت زجوره دکره آب ز
اندر گرو گاشته بسر چرخ دولاب — تو بر تو فتنه چون صطرلاب

قسمت سپهر از آسمان سپهر سن
خوبان زمانه در است بن
خوبان ... بر تخت تخت بال
حدیث ... سپهر جاه اقبال
چون بسیار ... زنه
چون باده ... زنه
چون بسیار بکیمیا ... زنه
چون ... زلف بار ... زنه
چون ... بسته خانه
چون ... بسیار شکاره
چون غم ... بستره خزاره
همچنان ... بسر ... سر
هر که دانست ... بار
در سر همه باد کوی جرم
شمع دل اشان نشد به تابان
زان باد که بود رند باغ کن
آن شمع چه نور صبغت الله
زان باد که دائم بغطسه جاه

گر علت آدمی شدی از خاک / عیسی صفتی آدمی پاک

سر در ده بهوش تیره هوشان / سر گرده بگوش زرد گوشان

بوذرجمهران بولهب خوی / رعنا صفتان رافضا گوی

زنهار مه قفل دیر منکر / خاقانی را نهاده بر در

این خرمغزان آدمی پوست / دشمن ز دیان اهرمن دوست

وله

در گوش مقلدان احوال / دارند خبر که بعد سی سال

سرّیست بسر خبر آن در / صنعت به یکی دگر قران در

کاشفته شود جهان ز اسباب / یک نیمه ز باد و نیمی از آب

صاحب سفران خط افلاک / نابرده به شک شک خاک

آیند ز جنبش سمایی / در صد شک شک همه ابایی

زان هفت ستاره ترازو / گر حال شود جهان شش سو

وین خسف چه وقت حال باشد / سستش بگه شمال باشد

مرواح از این خسوس نترسد / آن کمان تو شد ز کس نترسد

این طعنه نه در سر خم ادبست / کاو زین سه رس از دم ادبست

در رغم کسی که این سخن راند / حالی کذب المنجمون خواند

در جمله قرار عالم ازوست / اجزای زمین فراهم ازوست

ز نقش آتشی [illegible] / [illegible]
[illegible]
[illegible] بنشست [illegible]
[illegible]
جان زنده شد از صبا [illegible]
[illegible]
چون از تو حیات باد خواهیم
حاشا که نه از جهان [illegible]
در روز [illegible] که آفتاب جنبید / [illegible] بشنید
رفتی ز زمین [illegible] نداریم
[illegible] گذرند [illegible]
[illegible] که ز ریشان [illegible]
سگان تو در حرم [illegible] باد
ز ریسمان تو در [illegible] عصیان
با سنگ تیغ [illegible]
ز خاک کشته [illegible]
در ره که [illegible] صفدر
آفت ز جهان [illegible] تو در در

بنزد ده

شد روضه گشت در زر و حیوان — چار ارکانست چه چار ارکان
وی صیقل مهر فرّ بینش — آیینهٔ یوسفان پر بینش
آن دیده ز تو در یوسف خوب — گر یوسف دیده چشم یعقوب
چون طلعت کعبه دیده باشی — در طی روی آن رسیده باشی
زانجا ورق سفینه خوانی — ده روز همه زبان برانی
تازی بجهان زمانه تازی — زین شهر نه دانی ... تازی
برهاندت آب خاک شرب — از آب سیاه بحر مغرب
عباسی شب قسم کند دست — بگذار علم سپید تو بست
جلباب تر زرنگ نبارد — کش زنگ سیه گنی برآرد
بنیاد سفینه سد و نجات — حیاة الله حیاة جانهات
خون ریز تو شد زمین سلمان — دانش کم در کتیش فراوان
سمتش به دست گشت جبریل — گیتی ده کمل از همه دلیل
تحمش گلاب پر دریده — آدم ز بهشتش دردیده
سمتش بعمود صبح مانند — چون درج صحاب بند در بند
زان شاخ بر از جنبش دور — شکفته طبع ذنوشده نور
بمیت ز دیده باد مانش — خورشید نموده در میانش

سبز سبح آب ... زاده
... بستیش ... داده
فرهاش ...
... سبح ... سبه
... ان ... بسته
بستیستان ... اله
بستیلی ... سد ...
... خوشه جو خوشه ...
... بستیهاش ... زاده
... بستیهاش فلک ...
... بر بخش ...
... بستیهاش ...
... بستیش ...
... ستاره ...
... بهشتستان
... نقش ...
خفر ... نعظیه
... فنعیم
خورشید ... جش
... بیشتر ...
... آش
[illegible]

[illegible]

در قصر شهان همه نگری با سر

نه فارسی از برت دیشه زر

ترکستان گردنش نهاد است — قسطنطنیش گزیده وارداست

هند و خزرش دو حلقه در گوش — این قند ز دارد آن قصب پوش

مصر و یمن از جواهشی اد — با شام و حجاز خرسشی اد

آن مقصد هودج رسالت — آن مهبط مرکب جلالت

بیت الشرف اختر سنی را — دارالکتب آیت وفا را

در هرش بحبان فرد نهاده — آن روضهٔ جان در لد نهاده

جز دیده شش جهت نحی اش — آن جا اسه نور در بیانش

چون نقطه با با سم ذاتش — سه عالم علم در صفاتش

یعنی حرم محمدی را — دیوان که کسر سر بدی را

در شمس و خطیر مغرب پاک — نه حجره خاص لدنه افلاک

پیش دو ضیعه رخ نهفته — جوز ز بکنار شمس خفته

هر سه شده یک نهاد یک راه — چون یک الف و لام الله

خاکش ز چهارم آسمان به — ذاتش ز تسبیح جاودان به

آن بین فلک نشین است — این بهر کمال در زمین است

آفاق همه دخمه است یکسر — سلطان ز همه ان بدد در

در جزع نگر که دخمه سانیست — عیسی ز برش چو دخمه باست

یکموی ز شاه سرور عالم
آفرینه تو شاه اختر زمینی
داند همه کس که هوشمند است
انگور زر درگون سر بر آرد
رنگ تو نکهت خوابگاهش
از خاک حرم شوی که چین
یعنی چه عجب نورت اختر
خاکش چه جمال یوسفی از طرا
دیده صنعت داد اوصاف
عطری که زگیسوانش برخاست
از مرقد او زمین بها یافت
گر نوش کنی گذشتی ای زمین زنده
زان بیش که زانقراض عالم
اندر زمین برنج بغنود
منبع زمینت حرم که باد
تا در شکم زمین تو زادست

گنجینه پاسبان دل کم
گیران زمین بیا بسیار است
گر گیران تا تو فرق چند است
کس پای چنین کسی ندارد
جان داد وری تن خاک راهش
بس نشره کنی ز خاک پایش
نورت تو عجب نزر دد زر
از مردم دید تنگ بد نزار
لا تدرکه البصر از نیکانست
با مجمره عنبر سر است
زان لاجرم از زمین این ثنا یافت
خاک تو ز خون آسمان به
ترکیب زمین برقی از سم
کاسوده کی زمین از د بود
احمد که وهمت رنجه بر دار
کیمخت زمین چه ناف آهو است

[illegible]
عرضه کنم از بد ابادی
این همه امیدی نهادی

ساند رو ... آتش زر زنند
چون خوبی بنشت بهر سخن بر زنند
هر سوی بنشست ز قصا قصیر ...
سر فصیر بستن ...
... بسته بود
سلطان قدر ...
خورد نشسته ...
زدل ده ...
آفر شده ...
ماهی ...
که شهر ...
نام نشسته ...
جان ...
نه چون شه رقعه ... منظر
بل گر شه مجرد ... ز

هر رشته سخن که می‌شود نقل
با دولت رسول و مهدی عقل

بس شرح دو سه تنی ز جانم
این فصل برانی ز زبانم

ای خاک درت بسیح آبه
جان در ده صد هزار فا زر

ای عرشه عطای تو پنگ دم
صد ساله فراح هر دو عالم

ای دین تو بیخ هفت پرده
تلقین تو مرده زنده کرده

ای خفر پی تو بر گرفته
تقدیم بقا ز سر گرفته

ای از تو کرم مخلد الذات
چون خود رگت از شمار ابدات

چون اصل طهارت از تو زات
چون کوثر بحر تا طهورات

حفظ ابدی تو داده بس
شهباز ز ربعی کرکس

جانم سوی تربت جری
مدحت خوانم نه مرثیه گو یا

از خامه چو مدح تو طرازم
خواهم که ز دیده دوده سازم

چون خامه ز دوده گردد
کیوان خواهم که دوده گردد

دوده کندم دو پهر انجم
از دوده چراغ چرخ چارم

مدح تو بدست جان نویسم
بر ناصیه جهان نویسم

زان نور جهان چو نور جامی
هر صبح که گنجد فذلت شامی

گفتم که بزرگ نوشت نامم
بود این نفسم هنوز در کامم

زخف ۳

چون فتنه شاه نطق پرداز | نه شاه زبان گرفته چون باز
دستور تو صدر دار عادل | سرهنگ تو انبیا و رسل
در ملک تو عقل پیر تدبیر | در بزم تو روح چاشنی گیر
طغرا کش تو سروش اعظم | طغرا کش حرز لیله کش اسم
از لوح علم بر سپاهست | جبریل برید بارگاهست
از بهر تو طی طره ایام | منجوق ز صبح و پرچم از شام
حق هم ز پی تو ساخت الحق | شب چتر سیاه و روز بیدق
طرف کمر تو راست جاوید | هر روزه چرخ و لعل خورشید
حق کرد برون ز دست کیسه است | از دهره داس نقش آسمانست
زان نقش که آب تو بینداخت | سیاره چهار پاره پرداخت
شمشیر تو هر شبی نمود است | آبستن روزه دار بود است
داغ جو هلاله ظفر زاد | از خون عدوت روزه نگشاد
تا کوس صدر هیچ کمانست | در چرخ صدای لا اله است
زهره ز سر دود بدلگشت | پیش جلشیت هندوی گشت
بر و از سه لحن رشک و لدد | شد صفحه بکف ز رنگ وادد
یزدان که سرای شش جهت ساخت | جز بهر نشست تو نپرداخت

سازان نشستن بر سپهر ساخت
[illegible]
خاص [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

بازانکه قلم زند بنواجب / راحت خور بارشیان کتاب

هر گردن کز خط تو سر تافت / چون طوطی طوق آتشین یافت

در خانهٔ خصم تو است اسرارم / بو یحیی و شوم و دائم ملدم

در کاخ دل است عمدا / جز بیل بکاخ خانه جز ...

تا باز رهاند رحم کشاد است / بهتر ضیغمی ز تو نزاد است

تاریخ شرف که کاف و نون زاد است / از ز ره ولادت تو بر خواست

آن روز شد این جهان دلفروز / در هفت هزار سال رستش نه روز

آن روز نبشته اند مانا / این قبهٔ سرفراز مینا

این قبه بگنبهٔ خضرا کرد / خاقانی خاک درگه ...

خاقانی را بدست مردی / از خاک با آدمی تو کردی

از خاری خادیش رهاندی / در هم دهر آتشش نشاندی

از شش دره فنا برون جست / در پنجرهٔ بقا به پیوست

در وصف تو سالک تمام ازادست / خاقان ممالک کلامش کردست

زان عرضه کند بعرصهٔ ذکر / ترکان سخن ز خرگه فکر

این ترکانند خانه زادش / خاقانی از آن لقب فتادش

هر یک بحری و چون صدف گو / گوهر خاقانی پرداز ذکر

چون مریم روز ره دورار عذرا

بس بهشت دیده مریم ...

از نیستی ار حفاظ بد نام
پوشیده به موی جمله اندام

هر یک پی دفع چشم بد را
از موی لباس کرده خود را

لعبت شده پیش دیده هر کس
چون لعبت دیده پرده پوش

آنک همه چین چین گشته
بر هیچ چون قلم گذشته

تا چین جبین شده ست نیرنگ
کرده سوی قیر گیس آهنگ

با لطف تو هر که راست پیوند
بر بند دو عقد عقد بسته

این طایفه خاص پرورده است
خاقانی زنده کرده است

تو چشم کنی همه پری را
او چشم کند سخن وری را

خدمت به هر چه گفت در تو
اشعار بر آن دهد همی بر تو

زین شعر چو شعری از یمانه
نعت تو ز نقش بگذرانه

ای قابل دین و قایل حلم
ای عالم عدل و عالم علم

ای جد ز تو هم عطیه داده
زو خنده آفتاب زاده

ای ذات تو نقطه اسرار عالم
قایم بدم تو ذات آدم

از نقطه تحت حرف الف زاد
تاج سر اسم آدم افتاد

ذات تو نقط خط جهان است
اصل تو زدست اگر چه برگر است

ذات تو گشت گنج جهان را
چون نقطه که حلقه زره را

سیمای تو نقطه آسمان سیارند
[illegible]
تا بر دو جهان کمال [illegible]
صفهای [illegible] تیغ
بین شعف [illegible] نفی
باسین خراند [illegible]
ای یک [illegible] سیمه نشد
ز شعف همه [illegible]
[illegible] نهزت [illegible]
ز رجاک [illegible] نیش زند
خورشید سیهش نشئ حسم
سنگش نه ده [illegible]
ای عقد [illegible] بیش
ای تاج سهیل [illegible]
[illegible] سیه چون [illegible]

خورشید که نیست هیچ رنگش / از نعل ادیم توست رنگش

در بست که جدی پوست کنده است / گیر آن بد ما فکنده است

تا زلت نفس تو شود راست / گیر آن همه ساله جرم ما راست

اندازه نفس توست والله / محراب مسیحیان درگاه

چون تیغ رسید آتش آمیغ / با غرش کوس و برکشش تیغ

این طارم هفت رس بهی / نیقو زنوش دراز ره بی

باش همه زر نگار گردی / بالش همه در نثار گردی

برکه عذار زد بکشتی / نقش شهد الله اش تو بستی

از دل سر انگشت بریدی / بس بر سر انبیا رسیدی

دست همه برگرفتی از دل / پای همه برنشسته ای از گل

بردی ز نبی کمال ایشان / خال بر رخ از جمال ایشان

آن پرده زنی ز بر ابریشم تنگ / گردی ز تو آزرم بهار رنگ

آن زنده خاکشان هم اینجا / گشت از تو بسطر زنده بسطرا

آدم ز غمت چه چرخ زرد / چون لاله ز ژاله در خوی سرد

از تو اثر آب چشم دیده / بر چشم خودت شفیع دیده

ادریس بدرس خاک ره تو / تاریخ شناس اختر تو

فرا

با نوح ...
نوح از تو به کشتی ... رسیده
سلطان جم ز ... رسیده
ابراهیم ... رسیده
تا آتش او ... بر ...
موسی ... نشسته
آتش ... و ...
داود ... نشسته
هم ... جیش ...
یعقوب ... رسیده
کنعان ... رسیده
یوسف ز ... بحضیض
در ... ز ...
یحیی ... آمده
در ... ز ...
عیسی ... جان ...
... جان ...

قدر تو گهر ترست پر آن
گو نامه برد به عالم جان

هر که که نشیمنش باید
بر چرخ فلک البروج شاید

آن سنبله بر فلک از آن رست
کو دانه آن گهر ترست

پروین نگر اندر آن نشسته
کارزن و دار است دانه دانه

گیران ز نهیب تست بادام
درمانده به نقرس و به سرسام

رای و دل او نماند بر جای
سرسامی و زنگی دل آرای

برجیس ز سهم تست خیره
بر دیده نقاب از آب تیره

هم دست تو بگسلد نقابش
پیکان تو بر کشید آبش

بهرام همی کشد به بندت
ضیق النفس از زخم کمندت

می شود اند که دم بر آرد
چون ضیق نفس خناق دارد

از سر فی دل زحش ز بند است
کان سنخ زنگی کمند است

خورشید ز تیغ تو سر آرست
مغز از زده زیاست صرع دارست

که که نه ز تو جاه دارد
در دیش بهی سیاه دارد

زهره ز هراس تو شب تار
اندر تب ربع سطیحه زار

چندان تب لرزه حاصلش هست
کز لرزه فتد ز خمه از دست

تیر از دم تو حجت آرد
از نکته تو بکسته تا خود

همچو ... دارد ... زبانش
صفدع دارد ... زبانش
بس که ... ماه دارد
... شاه دارد
ز ... چون ... ست
... ریشه ...
... نهیب
... زاید
... جال ... دارد
... جسم دارد
... علسم
... علسم
... ز ... عقاب
... علسم
... دل ... ست
... ر دل ...
... بر ...
... رنیا ز ... دم
دارد دی ... پاسم

در حصن تن نهفته بی بر
در مهد تن نشسته
مهر پدر و برادر
عیسی طفلی نموده
آتش از آنکه دیده
از جبهه و سینه
عیسی بشر
کمتر بود از خزان
زان عهده صیب
سینه بید بید چون
پیران ملک تا صبیان
درس عالم طفل
چون
خاقانی را ز مهر خواجان
زانچه ز رنج محنت
کین غرقه کهنه دیدنت
طوفان ز غم زن خاک

برفرق دو کون برده دکان / داروکدهٔ تو گنج قرآن
آمد شده جبرئیل از آن / کو بغرش کوب این دکان
تا بگشادی در دهان را / جلاب بقا رسید جان را
جلاب ستاره پرورشته / از باد بهشت سرد گشته
آن بارده ستاره چیست پرورده / دندان ولب مبارک تو
تا چرخ دکان همت آراست / بربام مجره برهمن راست
تا لطف تو شربه ساز جانهاست / از آتش ناب نی شکر خواست
جان داروی خفی شد زبانت / تریاق مهین کهین بیانت
زانفاس تو زنسیم دلکش / صفرا ببرد زروی آتش
زداید لطف از نسیم خوش / رنگ یرقان ز چشم نرگس
در لقمه تا گوار دنیا / ز طلاق تو بس جوارش ما
تا تشنه دلان چو طفل بی شیر / خفقت همه شیر با تباشیر
از نیم سخن رهانده باز / خاقانی را زفلکت از

وله

ای قطب ثبات ای مظفر / ای آگه دهیک ای مطهر
ای سبحهٔ انبیا به دست / محراب ملائک آستانت
قارون شده از عطات موسی / هارون در سرات موسی

خاقانی

ای خواجه که صد سنجر از خاقان / خاقانی را ز غلام خود دان

تا غاشیه تو داشت سنجرش / از غاشیه تو سفت سفتش

نی نی هر کی بی خویش نگفت / بر سر دارد چه جای سفت

تا غاشیه تو از سر حس / بر سر دارد بسان نرگس

از غاشیه تو تاجدار است / در تاجوری چه گنگ نار است

ای حکم تو صیقلی نمنده / شمشیر زبان من زدوده

تیغم ز ثنای تست مظهر / هم گوهر دارد هم جلی در

تیغی که حمایل زمان بود / آدم ز بزین هنر فرمود

این هنر بری تیغ کو کنه / در دست قزلباش نیکو زنه

تیغم چه گرفت نور ز آب است / شد زیر رکاب سه آب است

تیغیست و در رفان از زبان / نه تیغ خلیفه تیغ سلطان

نشتر ز زمارتم تو دادی / این تاج تو بر سرم نهادی

امارت من بدین امارت / کو آنکه شد از سر امارت

با آنکه مراست این امیری / سگبان تو باشم از بهر بری

سگبان چه که نه کمین در باشم / سگ باشم اگر سگت نباشم

شاهی تو ترا سگی بباید / گر من بوم آن سگ تو شاید

[illegible]

خود را القبول را نگاه بست

بستم بطریقه سگانت

با جنس [illegible] صفت خود

[illegible] بندد از ایشان

[illegible] به نیک

[illegible] زمین [illegible]

[illegible] بتعین دو دل

[illegible]

[illegible]

فتنه [illegible] دو ر جا

با دیده [illegible]

[illegible] بعد [illegible]

[illegible] ماهی [illegible]

[illegible]

[illegible]

با خرص [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بسیار در این هوس گزیدم
تا نقش خیالها کشیدم

بخشم بتو دولتی عجب دارد
رخصت ستمها که بیش فرمان
چون قصد کنم برای جان را
در جمع ملایک افتد آواز
هر صید که چرب تر شمارم
تو زین سگکی که صید آرد
گر زین بخشم تو پاک کردان
بفکن نظری بدین سگ خویش
گر در صفت آن فزون که گشت
از دولت تو می شود کم
نه با تو چه زیارهم زیب
آخر ز سگ اسیر فرمان
گر جا به سگی دهیم یک راه
آن شیر دلان که لطف دانند
با عقل مرا بدرگه خواند
در های تف دولتم بهر دم

گردون سگ تازیم لقب داد
تازی سگ است تا زبی خوان آن
نخجیر ستان آسمان را
گاه سگ آدمی صفت باز
زنده بدر سرایت ای کریم
گر بهر بری زبان ندارد
در آتشم تو خاک کردان
سنگم بزن ار دمم از آن پس
سگ شد دیلی ولی سگی گشت
گر تو سگکی ولایت شود اسم
گر زین شش شما بوم چه عیب
کهف کرم تو زر چه نقصان
جبریل چه بردبری جاه
خاقانی را سگ تو خوانند
تقدیر برات دولتم راند
می بانگ زند که حاجبت خاقانیم

۱۲۹۲

بودم ز رقیب و دگر بدخوی | از زن دنی و ز نفس دنی
تعلیم ببرد نفس شکار | بس گفت جواب با دهبدار
وین از کف من برایگان برد | سرمایه عمر آن جهان برد
جانم قسمش بمصطفی داد | نفس آنکه به بر جمله وداد
ای قابله نتایج غیب | ای عاقله سراچه غیب
مجروح دلم قصاصم از تست | غرقه شده ام خلاصم از تست
بر من ستمست از زمین رصدگاه | ای داور داوران فلک الله
بگداخت فلک مرا به بیداد | ای شاه فلک غلام فریاد
محنت زده ام ز ظلم اشرار | ای عادل خیر بنده زنهار
خصمم همه منته اصحاب | ای هم تو شفیع خلق در باب
دل در فزع هم ز ظلم هر خس | تعویذ دلم قبول تو بس
تو دست بطرف من فرو کن | گر زد گنهم زمانه گو کن
با دوزخ تو از خزان نترسم | خس چه که ز آسمان نترسم
آن کس که درفش کاویانی افکند | از چرخ دو مار کی زبان یافت
بکجند بهم شکسته دندان | از بهر دو نان شکسته زبان
اقرار دلم سوای تو جست | دندان من از ثنای تو درست

از دین نبی که صاحب اسرار
از دین نبی شریعت ما
از حب آل نبی بر دین
زندان خرد بر ابد
از بخت سر اسیر جانی
از بندگی به بدنان جانی
مهر نبی بر آن قسم ببرد
در یاری که قیامت برد
از دین نبی بر مهر ببرد
هر رسته ای در خ جبینم
از رسته ای که نقش حد
خورشید ای جا
خنده بس نفس بس ببرم
شد بیت دو سال عمر
بس جان بیدار تو بار خوردم
از تو توفیقای عمر کردم

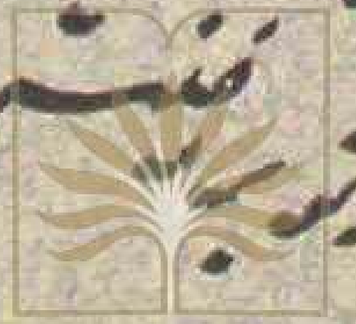
شب
تا زاهد زاهدان بری [illegible]
[illegible]
زینت شمع شهر [illegible]
[illegible] شمع [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] قفس [illegible]
[illegible]
[illegible] قفس [illegible]
[illegible]
چون نار ز نقصه آتش تیز مهر در مهر
ز سینه گسسته سینه
چون زاغ ز تنگنای سحر خاری
[illegible] نغمه [illegible]
[illegible] جانان
زنجیر خود ز دست خاقان
آن به که چو بچه گیر
روزی خورم از دهان مادر

بردم به در تو سجدهٔ سهو / وردوم شکست سجدهٔ سهو
چون بود ثبت شفقی از در تست / درگاه کسان چه بایدم جست
در دست زد تو چون باید / از در که این و آن چه آید
در سوره کسی ستمگر بخید / در بحر کسی نمک بخرید
صبح از سوی غرب کی برآید / در شرق اسهال کی نماید
کارت زعقل درشستن / در صد جنوب نعش جستن
آنجا که هم ز خط محال است / گفتن که سهیل در شمال است
دم
بردم به سپاس ناسپاسی / بردست غرور ناشناسی
چون باده کیان گرفته بادا / در حرمهٔ جهل و خیل سودا
دیدم که دلالت نیاز است / ترک طمع و فرهنگ از آن است
بگریختم اندر آستانت / در شهرستان ز آستانت
خفرای دهن بدادم از جنگ / کردم ستوه داد ز ظلم آهنگ
افتاد محک حلولم / افزود قبیلها قبولم
از آب و هوای حرص رستم / از قحط دو پای نفس جستم
کردم ز درت گریز رای ساز / هم بر در تو گریختم باز
طفل از ره گریخته زد / هم بر در دایگان گریزد

حسن [illegible]

چون طوطی عشوه کس نگویم | چون هدهد راز کس نجویم
چون سار که هست روغنین تن | هرگز بلغی ز سنجد از من
چون بلبل اگر چه نغز گویم | از زارش رنگکی نجویم
چون بوم خرابها گزینم | تا منظر پادشان نه بینم
طاوسم روضه یقین را | سیمرغم کوه قاف دین را
بر خوان چه تو بهشت سالار | استم چه همای استخوان خوار
با سعی تو در برم به تاثیر | گشت آن همه استخوان تباشیر
جانم ز نوال خلق بس کرد | کز دست تو شد نواله پرورد
آلوده شبهتی نیم نی | زان پاک سخانیم بدعیبی
این سحر حلال می نماید | کز طبع حلال خوار زاید
وصفی است که فخر فقر دارند | تو تم ز پنیر رسته که آرند
زان سرکه و آن پنیر طاسه | جوی می و شیر زاد خاطر
نشگفت که سرکه زی می آید | از شیر همی پنیر زاید
این طرفه که سید ضمیرم | از سرکه می از پنیر شیرم
تحریم نکردم چه کام زنان | خون رز و خون نی زبانان
هر چشم زند نخوان الوان | نه همچو من السمیع الوان

بس
سینه تاج بخت
یعنی سپه بر
سرکینه بطرف صحن ... درد
یعنی بکشند ز ... جهان
یعنی ... سینه القدر
سرکینه ... صدر جهان
یعنی بنده ... جهان
... عالم ... فرود
سرکینه بنده ... بند
یعنی بکینت ز بعد
سرکینه بحر ز جم ... خداوند
یعنی بند ... بکینت
آتش ز ضمیر ... آید
خاقانی خر ... ز
ز استماع ... تند ... رود
... بند تکیه ... ملک
... سینه ثنای ... حباب
آن ... والد ... حباب

اقبال تو بد به طالع من
در هفت خزینه نیست بالله
این هفت چراغ کاختر اند
طبعم سخن دروغ زن بود
گشتم بثنات راست گفتار
مدح دگران ز من نه بینی
گر چرخ بدیگری به ناخوش
من خود دهنم ز آتش ناب
در مدح تو ای جلال پیوند
آن در که نهان ز سنگ کارات
زین پیش زبان من بگفتار
زان سوی دهان شکر بارم
تو گنج بهشت خلد عالم
تو گنج بگو شرر روان بخش
تو گنج بهجر آتشین تف
تو گنج بهای سخن در

گر آهن من کشد در دهن
در رفتن گرمی از زبان من به
در رفتن ز زبان من ستانند
چون برق ز سراب ز بهی آلود
چون آینه ز زنگ دم عیار
آینه دروغ زن نه بینی
آگنده دهان من ز آتش
شستست بهفت آب پاک بر ا
آهنگ دهنم بد ربا کنند
نه سینی درود بگه سی هزار آت
بودی عجب از ثنای اشعار
تا غسل جنابتش برآرم
یعنی بجمالت ای نکو نام
یعنی بجد است ای خدایگان بخش
یعنی بضمیرت ای سخن کف
یعنی بزبانت ای ملک فر

گر جز تو بود جهان خداوم / پس من نه ز زاده آدم زد بوم

ور جز در تست سجده جایم / پس من نه بر اہل بو العلایم

چون خاصهٔ خدمت تو شایم / ای سرو سیر چون گردیم

وانی که نباید بزند گمانے / از خادم کعبه پیش بانے

زین سان به حق چون بدم پیش / کماندار قرم زمانه خویش

با دل نزنم نفس نه با تن / ترسم که عدوی من شوم من

جانم چو زبر دست رنجور / از مهر کسی بتر ترسم از درد

چون مار گزیده را شناسم / عذرست گر از قلم هراسم

از سیب دهان شیر دانم / از عیب نوشته زان زبانم

دانم سر تیغ بی وفا را / چون گیرم رگ گنده مارا

دارم که موج بحر را باد / ز آتش که حذر کنم که از باد

نحوس نهندم اهل شروان / از آن استم نهفت نزد آن

گویند کرش سعادتستی / سینش سری ماریار تستی

چون تخم حری مار گزیدی / چون تخم کسی با جویدی

از صحبت خلق امان بخستی / از قربت سایه گران بجستی

جستی پی صاف از خود نے / زلالست اغانی دعو دنیے

سیمرغ نی از بی جفد سر باز
دربند سلیمان همچو سلیمان
زین بند سلیمان ز ین ابن
رخت ہمه جهان دلالی ابن
سیمرغ بست کمال ابن ابن آ
آز فر نجات فر ارلان
زر ز هر جه کشت تسان سپرا
زر ز هر ه ز ر ه بن
ز جهه کشت در ره بن
والاهی آن ز رشت هی ابن
سه هاش تکرشت ست آتش
که بر زبت همت جا بشن
سپه سی که ز دانش ست جان دن
ز جهه کمتر ز جر دش غاسن
رهی او صف تر خلق خاطرش
جهه بر ز هر ز ند ار ز ش
ای مشک نهاده فی اش ا
دیباچهٔ طبع من تماشات

زانگه که سرشت فضل ذوالمن | با طینت ثابت طینت من

زان طیب گزین تنش برآید | بوی نمکدان معطر آید

روزی که اجل رسد فرازم | زان طیب حنوط خویش سازم

فردا که یقین چو بر سر آید | هم اجر دو اجر از تو دارند

من گرچه نه اهل پاکی استم | راه تربت تو خواهم

بر عارضه که بر دلم رست | تریاک شفا شفاعت تست

تأیید تو باد دستگیرم | تلقین کن خاطر ضمیرم

روایات تو در ظلل پناهم | آیات تو در دل سپنام

پیرایه لباس کار و بار است | سهم نظر از چار یار است

هرگز نبرد ز ناصبا پی | از خیمه دین تو طنابی

تا هر که ز رقصت پای | با دامن خیمه تو بر جای

کعبه بتو مقصد لقا باد | قرآن بتو مورد شفا باد

دندانه قصر پاکی است | دندان شکن عدوی جاه است

لفظ تو گره گشای اسرار | فرمان تو حل بند اسرار

اجر کشش لشکرت ملک باد | لشکر کش امتت ملک باد

ای دیده چرخ دیدبانت هم | طاق زمین و آسمان هم

[illegible]

خزینه تو کنی همه پر درد

زن شستر ز زمین نگون طلبت

ازقرا

از قوت نشتر تو پیوست | خون در دل سنگ چون جگر بست

ای تاج سران نثار شکرت | خاقان طوق دار شکرت

زین بنده طوق دار بسر باز | سر نعل بها قبول کن باز

سلطانی در بایست همدم | سلطان چه خلیفه خضر است

دانم سفر حجاز کردی | چون خضر بچشمه باز خوردی

از دل ز عراق برگرفتی | بر درگه شه مقر گرفتی

از بحر سجده درگه شاه | زان کعبه گشتی چو دال درگاه

هم جبهت رفت چون رسیدی همراهان | رخسار گشتی بدرگه سلطان

از دست ز عراق تافت در حال | چون قاف عراق خال اجلال

شد خاک عراق نعل رخشت | شد عین عراق نعل رخشت

نی عین عراق نعل دارات | بل خاک عراق نعل دارات

در خاک عراق در گذشتی | زده بغداد در نوشتی

دیدم حرم خلافت آباد | در عرصه باغ داد بغداد

زین دار خلافه یافتی رودی | از خاک چو نافه یافتی لذی

بر دست خلیفه بوسه دادی | سر چشمه بدجله بر گشادی

زان دست هزار چشمه زاد است | دجله لقمی بکی فتاد است

[illegible]

زین قره عین بهر بیت است
بس شمسه زین
صبح زرجیس بست
به وصلی که زرد تابش
زین فلک شمسه
جست زین عقد زند بهر
با فرش عرب زینت
شه هر سپهر زان جا زینت
چون چرخ زر آهن شکست
زین شاه زر ره
چرخ زر آهن شکست سر پوش
سه چرخ ده زهره سیاست
سه خوشه در آن همه زینت
زان خوشه مه زر به بهر
در پرسش گهر چشمه خورشید
سعد از چه لطیف و نگاهت
از دانه در شام نهاست

ای در حرکات وصل و هجران
ای زاب و هوای خاک بابل
صحت کده تو قعده شام است
آخر چه فزود جز و بالت
بس کن ز درو نیمه دهن پرده
آنکه خط مرصد صد شام
قطبی که ترا ز زوال بندد
آن چرخ محیط بر در گیتی است
چندی ز فلک و نهاد خاص
با آنکه سیاس هیچ جا نیست
حرف دو جهان ز شام برخاست
خاصه الفیست بی سیان جایی
همچون شه زنگ بسته زیور
شام از زلفی که در میان داشت
خورشید دوم که نور عام است
فرزند سعادت زمین کرد

که با بل جوی و که خراسان
تب لرزه شرح کرده حاصل
جان زرده تو قبر شام است
زین گردش صد هزار ساله است
این قطب سپهر سال خورده
قطب هدی و سپهر اسلام
چرخی که ترا ز دوال بندد
وان قطب دوام بر در گیتی است
زین بو قلمون صبح در لباس
در کشور شام صبح و شام است
بل هر دو از آن سه حرف برخاست
شاهی بر سر نشسته سیم بر پای
خلخال به پای و تاج بر سر
بر صبح چو مه و چرخ لفظ است
و ندانه تاج شاه شام است
بل مادر اختهام زمین زاد

کمالی

کاهی که چه دانه چنان است / نه قوت جسم دارم آن

کاهی که چه خوشه دلش داراست / دریی که خلیده تر ز خار است

آن تحت چشم ریش در افتاد / خونابه ز چشم ریش بردن داد

خورشید بچشم شهریار است / چون خوشه سنان کشیده زار است

شهری که شکسته اند نامش / حرفی شمر ز شمار شامش

کان حرف که نهایت شاه است / خود دال شهر ازو تمام است

در دفتر شام در اقالیم / شهر است سقط چو حرف بی جیم

شام از دو جهان مثال دارد / با شهر چه اتصال دارد

خاصه رخ شهر گشته پنهان / در نقطهٔ خال جای خذلان

زین خال سیه که چهره بگرفت / گر شرع زبان کشید نشگفت

بر شهر نقطه نهی سفر است / زیر نقطی هنر از شهر است

شامست سفر که ملایک / هیئت که صادقان سالک

هم مکتب علم انبیا است / هم مشرب جان اصفیا است

شام ابتری نیست ملک زاد است / مرصد صف جهان گشاد است

مرصد ارم حیات بخش است / مرصد حرم حیات بخش است

وحشت [illegible] حرم در / سدرست لعاقت ارم در

از پی [illegible] حق [illegible] دارد

سدرها صفت [illegible] جوش [illegible] دارد

بس سدره [illegible] اوست

بس جوش هلال خشت اوست

سدرهٔ ملک [illegible]

[illegible] المعمور [illegible]

[illegible] عالم [illegible] دران

صاحب [illegible]

[illegible] صاحب دیده

[illegible] صاحب سینه

تشریف ید الله [illegible]

[illegible] اندر آب [illegible]

با صنعت نفخ روح زد اندر آن

تا [illegible] ز جاه

در صنعت زمین خلیفة الله

در گوش ملایکه بهر دم

بانگ آید که اسجدوا لآدم

آینه از خط صاحب به تیر جبیر
چه آیینه ز آئینه از آن پیچ
روز از خط آئینه برابر بشکفت
زینسان که به پای بدر آید بدرود
وز بنده که ز جام به بدرود عفت
بت آینت جهان منقبت
جام آرزوت کار داران
ز آن کس که نگارگر دارد
خون دل کس که جام دارد
آن خون دلی که جام بر
خود صدرت صیت فرجام هر
کی جا بیع گیتی بود بیمن
جانت و بال از یمن عقل
اینک بیابانش چون
تا آنچه نشد ساده جمشید
تا دست جمال جام جمشید
بیند هلال ای عقاب
جمشید زار زجاج
فخر حضرت زجاجی

چارم فلک است خاک بوسش — خورشید مسیح و صدر محفل
آوازه کن ز شادی تخت — خورشید گرم نشسته بر تخت
کای منتظران صبح دیگر — صبح ابدی برآمد اینک
ای یا کم والقیامت خیزید — در سجده صبحدم گریزید
سر بر زد از آسمان انعام — خورشید گرم به مشرق شام
تا مشرق از زمین شام است — شام اکنون صبح احتشام است
خورشید فلک موافقت کرد — از مشرق شام سر برآورد
زین مشرق و از ملک جهان — رفت آب ممالک خراسان
این صدر عراق و صاحب شام — یعنی صاحب صدر کل اسلام
کز دل کسری از وجودش — چون پر جبرئیل جود دستش
هم دفتر دفتر است ازانست — هم صاحب صاحب دفتر است
زان ثابت و ثاقبت رایش — گر گنبد چشمه نیک جایش
گردون که رفیع تر جای است — از باران کف جان بخشن
خورشید که برترین شایست — از سایه همتش جنایست
با معجز دست نور خاصش — جم گشت جهان نمای جاسش
جم بیش کسی چه نامی دارد — کز دست جهان نمای دارد

گردد حوش چو زر یابی / کم بوده عمر بازیابی

همی جوهر رفیع قدرش / عرش آمده در طواف صدرش

سلطان کرم و روشن نشنه / زرتابه که سدره بسته

گنبد زده بر سر ملایک / چون سکّن صلی الاراک

احسانش نداد قحط قحطان / دیوانش بهشت عدن عدنان

جز بین کمینه مهمانش / فردوس کمینه نقل و انش

جمع آمده بهر حرمت پاس / ادریس و مسیح و خضر و الیاس

بسته کمران چو حلقه در خم / کیخسرو و سام و زال و رستم

در سوم خوران هزار دربان / چون حاتم و معن و سیف و نعمان

مستسقی جرعه رقت تعجیل / جیحون و فرات و دجله و نیل

با سنگ و گد نگاه احسان / جودی و حرا و قاف و سهلان

روزی طلب آمده دمادم / دیو و ملک و پری و بنی آدم

در صورت جسمی آمده پاک / ارواح و عقول و نفس و ادراک

از خشم و رضاش گشته مشهور / خلد و سقر و زبانی و حور

استاده بجمع و جدل باهم / آب و گل و باد و نار عالم

از بهر سپند صدر آن ذر / از نزه بام و حلقه در

نمی

[illegible]

ست
دانند که سکه عطای بی آبرو
شاه از سکه فلک بی آبرو
زری جا بکنند از این نظام بنیاد زر
زجمال چه با حسن بند
آسمان از این عقیق که و دارای
رسی از دولت از این سخن بی
البحر بدری جای بر خنجر
رسی بر جای قبای بر خیزد
درس جمال من و زرد دارد
زرا بر خیش رسته سکه رفتند
خورشید بی تیغ سکی دریا بند
و رشید بسان بابی جا بنی
بگشای زبان تیغ جا بر
تا هیش سرش بیکند بی
شکر چه بر سینه
تا شرح دهی بلعبد عبارت
خوشنودی که از بشارت

دوران شنیده حق کمان برد
بر شاخ سنانش سوخته جای
تا چرخ بغلتید بر لاش
آن پایه سرفراز کو راست
اعداش که بدترند از ابتر
تا فتنه سرای شش جهت کرد
بگرفت ز خاک آن خرابات
مردانه که خورشید فلک زاد
دریچه از شجر بهشت بر جاست
هرچه از سه دهم سالها زده
کانکس که بچرخ جا بگرفته
گفتا کف من بجای دانه
زین پس همه نور ناب بخشم
آباد بران سپهر رفعت
در ضعف ادب هرچه پذیرفت
در خلعه گرد تن دیبا داشت

حلقش بلطافت خوی دیو بفشرد
برزد دم باد لاابالی
یکچشم چو نرگسته اعداش
از بهر نگون سران اعداست
چون چاه ذقن بود نگون تر
شادروان کرم از آن بگسترد
شادروانش غبار آفاقست
کیوان بزکات فطر داد داد
هم صاع سر سعادتش راست
از خاک سفته بیاد بربرد
کی زرده مهر و ماه بخشد
زر زاید و مهر و سیم باکه
صنعت مه و آفتاب بخشم
مه صنعت آفتاب ضعف
مه نوری آفتاب زلف
خورشید بنیج باد داشت

گه صبح عجب گرش دعا گوست
خود کعبه که جبهه حضرت اوست

هر صبح رود ز آب و جا است
کعبه سلام پاکیها است

ایام بخود خجل فرو ماند
اول که نظام ثانیش خواند

آنکس که فلک شهنشه غلام است
چون گوید ثانی النظامست

هر جمع کسی باز ماست
آب کف دست خاک پاست

زان آب و گل از صواب بیند
حق صد چو نظام ازو آفریند

در دین چو خلیل چشم بازست
زان بتکده سوز کعبه سازست

نامش بنظر از آن جهانی
گردند رقم خلیل ثانی

خود بر در جنت از سر قدر
نقش الحجر است نام آن صدر

تیر فلک از چه سحر کارست
در حضرت او یکی دوات دارست

آن دست دوات فرخش هست
زر داده سلاح خانه در دست

زان خامه که دیو خام را سوخت
جبریل صلاح شوری آموخت

چرخ از فر آفتاب بگداخت
حاجی ز دوات او دستار ساخت

زان لوح و قلم که از ازل راست
محتاج دوات صدر والاست

هست از رقم مهره دار کلکش
آتش مشکبار کلکش

تریاک گرفت عالم دین
زان مهره نمای مار زرین

سیر چاوش یسار زر جامه
... آن با بامه

... مهره مار زرد وارد
آتش بدی که ملک زرد نیش

خورد نیش آتش بنش خورد نیش
نی طرفه که از آتش [illegible]

[illegible] نشتن ستایش
سم شتر [illegible] بسر

صنعش لباس بند ببست
زر دری که قیمه سال [illegible]

سم شتر سزد که یوسف از [illegible]
عیسی سعدت زیحیی زاینده

اما زشفقان خود [illegible]
ز نزد خردوار از [illegible]

زین زدی [illegible] ساخت
پیمانه زراعی و طفل ساخت

گر زنده خرد و برادر حلالت
صفر دار و سپر رک وی

سودای سیاه چون گنبد

لطف ازل انبساط کرده
در نغمه ساز نشاط کرده
تعظیم تو در وجود این شاه
زین با نصیب سال افزون
از دولت ملک بخت یابند
تاج شرف جهان
وصفی که
خوانده
گشت
زان صدف
هرگز
هم
چون شکر
تاراج ده یتیم
ای چون شفقت یتیم
تاراج ده یتیم بحر گشت

آمد سوی بحر تیره و شور
چون غواصان نگون سر و عور

تا ناگه بقعر جفت گوهر
لعاب شبهش سیه کند سر

آبستن و هیچ در شکم نی
زاینده لعبتان آبی معنی

می نالد نیستش قراری
نالنده بگاه زادن آری

ای در خط حکم تو خطرناک
پرگار سپهر و نقطه خاک

بر دست تو ای محمد احسان
شیلان نیاز شد سلیمان

از جود تو در جهان امید
کان در شغف است همچو خورشید

وز دست تو زیر پای دنیا
در موج زنان است همچو دریا

در بیضه عدل شهریاری
در روضه فصل نوبهاری

تا زاده به بقای تست عالم
ای عالمی از فنا مسلم

گوهر که سلاله است از نور
از جام خیال از دست همبر

سالمه شدست اقبالش
ملکه نه شدست نور تابش

گردون شده دایه کمالش
پرورده بسش هزار سالش

هر گوهر کاتشی شاست
پرورده شش هزار سالست

تو گوهر کان لایزالی
یعنی که سلالهٔ جلالی

از نطفهٔ آفتاب فرمان
اندر رحم زمین آسمان

ای کعبت است رب المعالی | عمارت چکنی بتیم دریا
میلت گر هست چه کعبه سرشت | با کعبه چه گردی از کرم باش
کعبه ز وجود تو چه دیدست | ز اینده وجود تو چه چیدست
با خلعت کعبه هم تو ساری | اعلام خلیفتی طرازی
در صدر تو از سیادت دمانش | آیند بخدمت آل عباس
دولت ز زر پی شمارت | بر کعبه اسرار پیل دارت
گر تو بری ز رنگ آن نگه | زرین کنی آستان نکه
کعبه ز تو شد جاودان یافت | مکه بقات آن مکان یافت
گر روم خزر خراج خواهد | در صلح دهند باج خواهد
قیصر ره روم در نوردد | نوبت زن پیر نگه گردد
می آید زری جهان جوی | در رخ حبشی کشید بر روی
در طالع کعبه گاه تأثیر | دیدند منجمان تقدیر
گر جنبش ره روان گردد | در بیت حیات ربع مسکون
شعری که نشام ناز خواند | در غش گرانه مصر و انند
در طالع هر که زد مکان یافت | هر آیه ملک جاودان یافت
سادات عرب هم از کناس | گردند پرستش اند ساس

آید
زیب حرم از آسمان آید
مت الله اگر و بشنید
زان شعری گشت بخش بسعد
رونق زند بر لعل البحر جود
ناظر شود سبیح دوری بشعری
در طالع کعبه چون شد آسمان زینت
ز شعری اسد صبح آسمان
برهان نزد ول تیر حیات
گر شاه برینگ نگه شکست عسکر
صحرای عرب گنجی بر
خیل تیغ بزنی حرب نسل
گر بند خزاین سر
نقش رسالت ملک تیغ
زر آورده سازد ربنج
ساز آسمان راح
زرین سعد ربیع
سیاف

زینهار فتنه
شکسته بهمه دیده عیان
زین پس که ... باینست
... ستم چاره کنی
از ضعف اریب ... آرزی
ز گرد صفا ... ارتش
برباقه معزبان نهی باج
زرقی تاج
... بتکلف ...
حفره ...
نخ ... بنگه ... کاری
... شکسته
زین نمه ... لکافور
ز ... ستان ...
... ردان ...
... بیند
... سکه
... گشتند
... چشمه ...
شهرستان ... نهان
از بهر دل تو نوح ... کس
گردید ... گرد ... کس

ز مه خورشید گشته همبر
عدل تو سایه‌ای ... بدند
با عدل تو آنچنان زنند دم
دعوی مال دزد محتاج
گویند قبای ... سر حال
در باد به رأی از کرامات
از حنظل سازی آب حیوان
مضغ سازی ز حوض کوثر
کافور کنی سموم در دی
سیل عرفات سازی از زر
سازی به نزهت رود نهان
از بحر گذر ز بحر اخضر
از قوس قزح پی ... بی
آیینه نهی بطاق ... بر
چون چار ده ... گراف
گویند جمال معجزی ساخت

ز ترس ززره و اژدها بر بر
کاعوای مار مال ... دانند
گر مال نبشته در ردهام
آید بخزینه داری تاج
کاهل العرب احذروا من الاهل
بحری ز چهار جوی جنات
روضه شکفد از مغیلان
مرتع کنی از بهشت زنبور
طوبی سازی ز قوم در ردی
زنگش همه دانهای گوهر
در مزد لغه سمن ستانها
پس سازی از نبی بمعنه
پس چار ده طاق بر فرازی
بر سان ... ره سکندر
مشهد ... چهار ده طاق
از قوس قزح ... داخت

... دهی

گر وقت عمارت سلیمان
بنا بودی سپاه شیطان

از بهر عمارت تو عمدا
صفهای ملک شوند پیدا

از نار اثیر و آب کوثر
آهک سازند کوه دیگر در

از قلهٔ قاف سنگش آرند
پاره ز ستاره ها برگذارند

صد پاره برآرند و بستر
صد پاره ز پاره سنگ در

حوران به بر طبق زر خیات
آرند در فغفور خیات

هرچه ز طرب و سر در یمنی
فغفور در آن قصر زمینی پا

چون خانه نحل یک پس یک
نعمت کده‌ها همه شبک

قصری که بنام تو طرازند
دیدند آتش ز آفتاب سازند

در یکدم بی سپاس قصری
سازند ز کوه اساس قصری

خورشید و مهی که ریزه نور زنند
خشت زر و خشت سیم گردند

طیاران عرب در آیند
بر چرخ بنز دبان بر آیند

از چشمه خور گل آورندش
گاه ز زر کهکشان بزندش

چون آن که در گل فراهم آید
ناد فلک المحیط شاید

قصری و چه قصر گنج بر گنج
تو چون شه نحل و شاه شطرنج

بنهند و اسیر در میان جایی
استاده سران کلاه در پا

[illegible]
خوانند همه بنمکش [illegible]
گر بودن شهر نشیب خوانند
بر گنبد [illegible] نقش
پایان که بود ز نقاش سازند
[illegible]
در سجده آورده دل و جان
[illegible]
سایه [illegible] جای
[illegible]

زان سدره که جای من بنیاد بست
زان سجده که جای عرش از آن یافت
جا یافت سپهر که از آن راه
زان بیت نشان برین ذات
زین بهشت نشان بود به ره الله
با گفته دعا که ره بر آن بر ره
زان جانب کمان او
خاطر نکته آتش حدیقه
زان حب سید الطریقه
نوری که سواد آسمان از او است
زان نور رهنمای دین محمد
در سیر رهی که مقصد سنی
هم شیخ شیوخ محمدی
آن پیر صدق بر جان نفس
زان سر که عشق بر سان نفس
جانی که سر خداوند الله
خاص خدای و خلاصه

او آره زده ز نسل آدم
لا بل پس از کفر شد مجرد
ای جان محمد اندر اسلام
ثابت به محمدی دف کرد
از سورت ز معجز دگر آیات
زان هر چه ز معجزات از دو جهات
بر دعوت مصطفی ترتیب
بر معجزه قدرت ای قدرت
با تاج رسل درخت یکبار
هر سو که خیام زجر که رفت
جمعی زد و دست سید الناس
گردی همه خلق را به یک شست
هنگام محمد چند گمراه
قدر تو بر آسمان گذر یافت
کیوان شرف سماک قدر را
در وصف تو را که هم رانده است

در چار رکعت رهبر دو عالم
در عهد جمال دین محمد
با زنده به نام چون تو هم نام
خود نام نکو که خطا کرد
آن ختمی آیت مقامات
در دین گرامی از تو هدایات
برهان آمد تکلمهم الذئب
امر از تکلمهم الحجر است
آمد به موافقت بری غار
طوبی همه ساله بهر آیات
سیراب شد از کف طاس
سیر آب عطش در این بیابان
بشکافت بنان مصطفی ماه
از هیبتش آفتاب بر گفت
رضوان کنف بهشت صدر را
گفتار زبان است چه ماند

یا شده گنج فقر جمله — صد گنج روان بدان نقش اندر
خاک نشسته گرد نقشش — جز بت شکسته جای صد نقش
آن دلق گران بران سبکروح — بر آب خضر سفینه نوح
آن دلق کبود ش آسمان است — در سینه دل ز آفتاب جانست
ماهیت دلش ژنده لیکن — از نقش کسوف کلفه زمین
اسلام گرفته رو شناسی — از سینه عمر ... بس ...
مخدوم خواص روزگار است — سلطان مشایخ کبار است
شبلی قدم و جنید حالست — سلمان سخن فضیل حالست
تسکین ده درد بایزید است — تعیین ده عمر بوسعید است
در وصل بقای آن نکو نام — فرمان ده خاوران بسطام
از خوف در جای دلش جهانست — از تیغ خود اندرون شایست
هم خنده دو اسم سرشک بارد — گویی بشکال ... دارد
جنبش بره تو ازل غیب — سیاح رصد شده زهی جیب
در سینه اش از جواهر اسرار — بحری صدفی زهی جواهر
در که کش اشک چشم پیداست — آن جوهر سینه شفقی است
تا بس دل که ارش ذوق افتاد — هر دم که ... مدید موج بر داد

سنتا برده جاکسهر و فرده
تا سینه ... سیج
زنگنده سینه ... سیف ما از دو در
بیت فقر ... سیج ...
کعبه ... هر ... بیش
در ... صفا ...
شیخ ... کعبه
رضی الله المجیبه
آن نقش الف که نقش ...
در ... آنش بیش فرود
در حلقه ... محمد نام
بس جامع کعبه ...
در ... الله
ای جامع کعبه ...
چون ابر ...
از بحر ... صدر محفل

سر سبد آمد آن عاشق حب (?)
زنده نقش سر نبشته
زنده نقش آن سرشت
آزاد زینت بند و بند گشت (?)
سبب بسته ...
صوفی صفه صفای آن مجمر
رئیس صفه ... سبب خیمه (?)
زنگار ... سرشت بند
... زنبار بسته
یعنی ... آمده بعد ... حرم
دیبا به ... بسته
سکان بیان سکان آسمان بسته
... نقش بند
خرقه ... صفا ...
رخ ... نقش ...
آن یعنی صبایان ... زبان
گردون بگنبد و جابه پشت بند
خنجر ... نه رخ زنده کی
خورشید نسیج پوشش مکر
جمشید سخا و عدل پرور

بر سنگ حرم گهر فشانده — بر خاک مدینه زر فشانده
چون روزه فرو شده مجرد — در روضه زین مرقد محمد (?)
دیده ملکان رقیب و پیدا (?) — بر در زن خوابگاه مختار
مختار شنیده بانگ پایش — از خواب بر آمده برایش
گستاخ گرفته در برش تنگ — از گرد زدوده بر سرش آهنگ (?)
از خضر تش آب خضر خورده — از دستش خرقه تازه کرده
دانسته که در حریم رحمان — خیر البشر است حی یقظان
پس رفته چو مشتری بری کیش (?) — از روضه مصطفی بکف درس (?)
زان درس هدایتی شنوده — در حال بسفه درس بوده (?)
زان درس گرفته وقت رجعت — حرزی ز نبی کمال رفعت
آورده بتحفه نزد صاحب — صدر الوزرا ابو المناقب
پیری که ملک سزد مریدش — احرار همه جهان عبیدش
رستی ز رهان عاشقان اوست — ز آل اکمل خزان صادقان اوست (?)
خاقانی هست ذله خوارش — وز ذله خوران صبحگاهش
مشتاق لقای اوست جانش — یارب بقای او در امانش (?)
در تن که چه داند این یقین صب ... — اندیشه کند که جانش نکیت (?)

چه نقص گر اسم را که بر حرف / پیرایه کند ز زرد شنگرف
چه زیان که بود عروس قرآن / در حجلهٔ زرد شیخ پنهان
بر هر که عروس جلوه‌گر گردد / زین لفظ طیور طیره گردد
ای شکر جان معنی اندیش / کز صورت جامه نگذری پیش
کی دانی این سخن چه جستست / خاقانی از این سخن چه جستست
نو خال عروس این معانی / الا نقط و کمش ندانی
ای کشته چو آهن آتشین جان / بس زر خشنی شده چو سوهان
خامی شوی ار آگهی خش دار / تا زخم بخوردی خش دار
یک زخم بخور تمام شو بخردش / پس جامهٔ زخم خورده‌ای تو
افکنده چاه تیغ زری / بس دل که هزار تیغ سازی
یک تیغ هوا ز سینه برکن / بس لاف هزار تیغ می‌زن
تا تیغ هوا است سخت بحث / درع خرد توست میخت
زین درع که حجتت شهر / یک تیغ اسیر درع و داد
صد فی طبی بر زن ز رنگست / رنگ آهن این جهان تنگست
خامی زخمی گرفته در دست / این رنگ صفات کرم است
بی رنگ رنگی صدفیان / بی رنگ ز فقر بی‌نشان است

شمع سینه‌ها و صیقل جان
زو چهره کند یکی از آن جهان
نقش سینه‌ها نیک زیر لم
... طلاق آن
نه ای ... آن
زین عالم ... سر چه ... آن
دیدبر ... راحت ... آن
در بصر ... نعیم ... آن
... قحط سال ...
زد ... بیت
در کنعان ... یوسف
... جا تیغ ... سیف
... فدا ... جهان
زین ... تیغ ... تازه
زین تیغ ... سیف
صد تیغ صفا ...
چه گفتن ... بالا
بن ... هیچ ...

اکنون تو نه سر شناس و نه پای | نه کفش خرد نه تاج فرمای
گر تاج نهی غرور باشد | در کفش خزی فریب خود باشد
چون تاج فراز فرق بنشین | چون کفش صف نعال بگزین
نه پای گزین نه سر نشین باش | که که چو کمر میان گزین باش
شه نه که ز سروری زنی دم | بیدق نه که پیش رو شوی هم
شه دست حریف شکا باشد | بیدق همه وقت خوار باشد
هم بیدق باش زخم خواره | پیش شه خویش پیش کاره
طوق شرف از کی بپوسی | تا دست قفا زنان ببوسی
صوفی که بذات او رسد نور | چندان ز صفات او شود دور
گر ماند خشک جان ساده | در عرض قفای تر نهاده
تا هر که قفاش نیشتر زد | بر دستش بوسه بیشتر زد
هر شش ری گزد سر انداخت | مفتاح نجات نام او ساخت
وان سر که ز سر کلاه بردش | بخشنده تاج زر شمردش
چون در تو از این صفا صفت نیست | لافنده که صوفیم روا نیست
چون گرد گرد زنگ بودن | وانگه نهان نهنگ بودن
چون تیغ گهر پوش از آن است | گر راه گهر درونش پیداست

خ

سر دفتر دین آن جهان بود
آن شه که به شیخ باز دو بود
در مجلس شیخ رخ نهند زنو دار
در سمت شیخ دین دارا
کان علم بنزد ملک بر افروخت
از شیخ شنیدم محمد آن
زان گنج نقابت این دقیقه
از شیخ شنود علی الحقیقه
کین خلعه قد صفات پدر را
دنبال اطلس عقد
فصل ز پی صف الله سخن
وصفش بمدد ضمیر است
عکس است ز همه ضمیر راضی
از خطه رضی زنی با
برهان الحق وحید عالم
بل حاق محقق و محقق هم

ختم الفضلا بعلم اول | بر افضل فضل فضل مفضل

قدرت بکرم ز نزد او هم | بر اکرم اکرم الکرام مکرم

ساحر که نطق لیک صادق | ساحر چه که موسی حقایق

ثعبان قلم و کلیم فایت | آتش نفس و خلیل حالت

در سحر حرام گشته ثعبان | در سحر حلال زاده ثعبان

رسته همه وادی بها ز آتش | زان آب حیات بخش زاتش

استاده دو دود علم خداش | خورشید دو دو برج دانش

مار فلکی است خامه او | سقلاب دو هند نامه او

آنجا که هند سحر باشد | سقلاب زر زبان ایاشه

گرچه سخن گهر فروشد | دانم که چرا این سخن بپوشد

دانم که درین صناعت امروز | کس نیست چو من زبان دفروز

وز روی زمین نظیر من نیست | کس را بجهان چنین سخن نیست

یک ذره بدم ز سایه عشق | خورشید شدم ز سایه عقل

خورشید سخن منم جهاندار | وین شاعران همه قمر دار

از من به مرتبت فزودند | سرمایه خود ز من فزودند

پیش من اگر همه نمایند | هیچند همه چو زی من آیند

بر من چو ... نشیند
... چو گره ز غنچه بیند
در خدمت ... ز نفس ما بیش
... دولت ... ز بس بیان حد
چراغ ... ز ... ز ... بسپید
در ضعف ... سکال ...
... که شد ... گناری
... ز ... زاری
... فلک ... ز ...
زان ... ز ... بسم
... نگار ... جا
... بر ...
... ز ... بالش
... که ... ز ... است
... ز ... بود ... معنی
... خفر ... مسی
... ز ... نیش
... ز ... بدم و قیت ...
و ستاره ... ز ... ...
زان جامه که ... افسر ... زن
بطراز ... ز ... پاسبانی

حیران خرد ورای آسمان بین [illegible] جبار ارض
[illegible] محبّ خاص
[illegible]
در [illegible] [illegible]
استاد سخن [illegible]
بیشتر نطق [illegible]
از قوت و فرح [illegible]
چون [illegible] سخن [illegible]
چون [illegible] سخن [illegible]
زین شیشه طبع [illegible]
صد [illegible] نغمه بهشت
زندی که ز زند [illegible] باید
بر عارض [illegible] جعد [illegible]
چه بر همه [illegible]
تخته همه [illegible]
زان چوب [illegible] عقل سازم
زان تخته سریر جان طرازم

دوزخ به سب فروزان افلاک
از آتش فکر و آب خاطر
شاید که ز معجزات لا فم
چادر بسزد در این شعار موزون
چون بنشنم نخورد کاری
دستار چه بنگ طرازم
چون کرم قزم تنند تار
اما نه چه عنکبوت خون خوار
گر کرم سخن تنندی آنم
کان جامه که عنکبوت بافد
کرم ار چه فدای زاهدان یافت
نی کرم قزم نه عنکبوتم
کرم ار بدرد چشم دلبران کاشت
آنکس که چنانش چشم ابروست
امروز بسم طراز اشراف
حکمت بافی بگوشه خور سینه

در رشتهٔ حبّت ورع چالاک
با فهم همه شعر و شعر فاخر
گرد آتش و آب جامه بافم
از فرق بسر خواهران گردون
در کار که بزرگوار ربی
رگ بسته بسیح پاک سازم
می بافم عنکبوت گرد ارز
از کرم قزم حلال خور تر
حاشا که عنکبوت باشم
از یک سر حال بر شکافد
بینی که شعار شاهان بافت
زان روی نهان دو پا که توتم
روی از پس پرده زنان نهان داشت
گرید نشین بود خوی کرد
خاقانی ببدیع سخن باف
از صحبت گوشه گیر چه سنبه

الی

کو هریس و باقلی عدسها — تا بسازم ربیع و نخب بسها

کو نخود که سازمش نخشم — با سطرکو بنا شش نخشم

تا بگفته سخن درین جهان — شروان همه ساله خیرات

نعمت ز عم چند باسبی ده — بر خوان قاسمی سخن تو دسبی

اسمم ز بی غذای جانور — طباخ نه ز شوی مادر

گنجینهٔ حکمت جایم — زان بر سر صد کس نیایم

چون نخل جز بوم بر زن آرد — چون مطبخ نعمت از در زن آرد

هر گه که بطبخه کاه پزیم — آبی بهتر ز آب نشویم

نه کفچهٔ من شکسته بینی — نه کاسهٔ من شکسته بینی

شوند مهمان بمطبخ من — دستی بعسل یکی بر دغن

در دیگ دماغ از آتش حس — خوردی بپزم از پی مجالس

خورشید بدان کند تک و پوی — گر مطبخ من بدو رسد بوی

دودی که ز مطبخم بر آید — در مغز فلک چه عنبر آید

مریم صفتان که روح زایند — در زرده بابی کشایند

از هیچ دریچه من نیک جا — آید صحناه و صحن حلوا

شعرم بر ناقدان نافه — سکبایی زعفرانست بالله

آب [illegible] ربیع

نان سنبوسه [illegible] برده

بی [illegible] نشسته بر بساطم

روزه [illegible] حق

خیر [illegible] نهاد

این کاسه [illegible] بی نان

در نور [illegible] ضمیر [illegible] کاسه [illegible]

انبه در قدر [illegible] جهانی جیفه

این [illegible] ز جهان [illegible] حیفه

خورده [illegible] بنفشه [illegible] بس

تا جان [illegible] نهاده [illegible] نفس

سکبا کند [illegible] نهاده [illegible]

شد [illegible] شکر [illegible]

[illegible] صد [illegible]

[illegible] شکر [illegible]

[illegible] صحن [illegible]

[illegible] صانع

[illegible] کتاب [illegible]

خاقانی [illegible] سعدی

نشست
سرشته ز تکلف نشانش
زنهار ز شیرینی زبانش
در داروده عطر سخن جانست
همچون عیسی ز چه ابرار است
نعت دو شمسهٔ ایوان است چنین دو
صد رحمت باد تا نازند
شبی جهان که تا مقرر زند
زین نکته صحت فهم در منقار
چون عارف نقان که بر بر
ذر تربه هم بستان نبی
در لعاه نقش زر ازین
فنان چنین دو زنش دو زن
ز کشتن آتشه جست جالسر
شنگ که رسید شد نشند زنجالسر
در بحر بلا فتاده است
حیران چه صدف نه یاد زند

زین خوان و عبا که لطف بازند
وز سوی خمم طبیب گوهر
عقلم که هزار بحر صافیست
موسی سخنم نه کوه دارا
نه راه نشین فلک نشینم
هر ادویه کز دمم جهان خورد
است ادویه‌های بی‌نوا درد
زان ادویه‌های صحت انگیز
هر گه که هنر همی کنیم نو
کاکس که هنر همی پرداخت
لفظم که شفای همگنان است
روح القدس محققان را
سحر دم من بوقت شبگیر
از شربت لفظ قوت جان
گویی که مجدد خدا داد
در شرف ذات او شرف

ده
صاحب مرضان بزه ندارند
بقراط سخن بهفت کشور
داروی شناس کوه قافیت
عیسی نفسم نه اینی آب
شیردان فلک چهارمینم
تخمش ز بن طبعم آورد
از مهد ضمیر در حسن خاطر
هستم بسخن مفرح انگیز
گردد جگر حسود جو جو
جایش بمیان جان خود ساخت
معجون روان ما فشانست
همی ار دحم بنا فقان زد
تسکین ده صد هزار تب کرد
شربان حیات اهل شردان
در دردکده ها سراغط داد
ره لمعانی دو دست اسبنجی کف

بگذر

بس چرخ هوی در شهوار — شکافته سینه ام صدف وار
کز سوخته ام چو سیم از آب — که گشته بدست خصم چو سیماب
ناباخته چشم روزگارم — تا آبله روی اختیارم
آن ناخنه صیت در دو دوران — وآن آبله صیت شهرتم نیزان
شهبازم و باز پر بریده — شهبازی روزگار دیده
در حقه بمانده صفر داعاد — یعنی که از نسب خاندان
چون کاه خراس تنگ میدان — گردن نفکند و بال گردان
از مغز عنه زبانه خسته — گردن بطناب و چشم بسته
آن کاه خراس بین که سال — که چرخ زنده بود جدا خالی
هیئش از جرب آخرش سر — لیکن زسر برآخرش سر
رو نا برده راه بس منی — لیکن نبرده دست پس منی
هم سنگ زر رنگ شدم شکم — بگرفت ره محبس تخلشکم
چون دیده جرارتم بدل در — گفتا که زر رنگ شدی بیز در
شکسته دلی در ستوه کاری — هم درهم و دگر بسالم اربی
رو هیچ کم در پس قبله باریک — تا بار زند بود چراغ تاریک
بر دو دست خود چه روز و روزه — یک روز نبوده روز فیروز

نقش بساط … نقش
یک نقش چو … نقشه
سیماب کف … فرو … بسته
… شده صمد
تغییر … نشسته
فرسوده … و … بود
… کردی جمع و کرد … بد
… سرایی
تغییر … بینی
ضایع کند … حال
… بینی
بالکل کشتی و …
… بسته
تا زنده به … بسته
از دوار … زند
… زند
که … از … زند
که یاره … بسته
… سینه
درویش … پنجه
بس … نشسته
یا الله به … در زمین
آن …

از آدمیان وفا ندیدم | دیدن چه جهودم ار شنیدم
یوسف چه کشید زاخوان خویش | من زاخوان از کشیده بیش
افکنده ام از نهیب آفات | سنگی بقرابهٔ فرابات
از کار قفیه ام فرا اشکست | کمان ورود و قفسه دیا شکست
طوطی صفتی اگر فریبم | شیردان قفس است راه بینم
بقدر برابر رسیده | منقار و زبان و سر بریده
از نغمهٔ طرب برون فکنده | از شاخ امل نگون فکنده
قوتم نه شکر شرنگ داده | آب از دهن نهنگ داده
ن برده بطعم ارزی حب | کمان طوطیی برد و برات
از خدمت اهل عهد جسته | بگشاده نطاق نطق بسته
تا سر رشت عافیت بخوانده | بر آیت نطق نسخ رانده
چون مریم گاه تهمت و لوم | برخوانده فلن اکلم الیوم
دربسته بمهر سر زبان را | بگشاده در از درون بیازرد
ببریده زبان به تیغ تجرید | چون تیغ شده زبان بریده
آن به که زبان به تیغ ماند | مردی کند و سخن نراند
زندان تن است مسکن تن | هر موی موکل است بر تن

نه دو بیت زرو بسیار عجایبه
از تیکه زند بادبان سه
واری ز تعبیر سرتر بی
آه ازو ز جگر آزرده تربی
یکروزه زندگی بران زه
بسته به سخن شاه
زنده زنش بیک یاره
از تب جلا تعبیر نبی آ
بر باید به علی
از صاف سخن زبان و خامه
سخن باد چشن ز زبان دو
ز پی بری بسی گفتار
تا بد سری نسیج
خود باد بی که ز تن شد
فرمند سینی زبان
زد حق زبان بر کن
سر قیصر را لطف و ...

اجزای رعب اللبن بدانش | تن گشته بجان فشان خوانش
گه گه ز درون دلم در آید | گرد دل گرم من بر آید
بیند که چه شیده ام بباطل | از زهر هلاهل هلاهل
سالی بفروشد ار بخیه دارد | تریاک خرد بر من آرد
جان صرف کند در آرزویم | گر خود دهد شیر مرغ جویم
آلا پدرم که بود زینسان | کو بر جگری فدا کند جان
مرغ دل من گرفت پرواز | در دانه و آب آن نکوساز
آن مرغ پرم بوقت فرمان | نوروزی بارگاه سلطان
رابه
کارم زن زاهد بد ترسی | گر نه ز عقوبات مادرستی
آن پیرزنی که پیر معنی است | آن رابعه که ثانیش نیست
از رابعه در صیانت افزون | پس رابعه ثبات گردون
کدبانوی خانه دان حکمت | مستوره دودمان عصمت
مریم سکنات گاه پنهان | زهرا حرکات گاه اعلان
بگرفته ز عیش پنج روزه | چون مریم چار ماهه روزه
نسطوری و موبدی نژادش | اسلامی و ایزدی نهادش
مولد بده خاک و دو عطایش | فیلقوس الکبیر بابش

[illegible]
ز ره نسخه ده در کتاب [illegible]
[illegible] لنی
گر با بد بوده چون [illegible]
بر او شده با زبد سیف [illegible]
[illegible] آوردیده
ز ره [illegible] ضلالت [illegible]
شبی [illegible] پیش [illegible]
[illegible] از بد ات
دل برده [illegible] ارب
[illegible]
هم صحف [illegible] لاله دیده
زانجیل صلیب [illegible]
ازبکه شده صلیب دشمن
در خط شده از صلیب بر زن

تا صبح مسیح گشته وردش / تهلیل خلیل یادکردش

شب زان ز دل زنده زنده دارد / صبح از نفس درون نفس گذارد

گردون بجز از پی آن دل دین / سبحه کندش ز عقد پروین

صافی دم صوفی اجتهاد است / مؤمن دل و مسلم اعتقاد است

با عشق برابری وقت معلوم / مهری ابدی نهد بر آن موم

گر داری پی مراسم دل من / دل مرهم سینه لفظ روشن

حالات من از رضای مرضی / حاجات من از دعاش مقضی

پندش همه بند اختیارم / نفحاتش همه حفظ روزگارم

گرده پی چرب دشمن من / از ناوک صبح جوشن من

با طعنهٔ جافیان جبیعه / بازوم قوی از آن ضعیفه

آه ار دعوات او نبودی / کارم ز فلک چگونه بودی

نزدان قربت ازل ابدستش / من هیچ کسم به پای بستش

الحق حق نعمتش قدیم است / همچون حسنات خم عمیم است

هر نکته من ز دیو خذلان / در سایهٔ عمر ابن عثمان

هم صدر حرم و هم امام و هم عم / صدر اجل و امام اکرم

برهانی هندسی مقالش / افلاطن و ارسطو عیالش

تا دل

زحمت و درد دل دریده بنشست
مسیح
سبب تن تست بر سپید
زین جسم تن از شرف بر آید
زین حبس سپهر دیده
از قفس خود را بجان بر بالا
بس تن آید از آن بالا
خود را به سبک خانه
خود زنگ و هم سبک
بس تنگ نشست و هم از
خود را تو به تنگ
از سحر سپهر کلید
خود بیت بشنو طرح
آید به پناه فرصت خود
چون بر سر ره ز لم رسید
چون قرضه خود رسن تنید

تا دست بدان رسن درآرم — خود را ز چه شغف برآرم

تا بر در غم مراد قوف است — آنجا که نهاد من الوف است

بودم چو یکی دقیقه خرده — هم زیر درجات رفعتم برده

زان برج بثوت اختران ساخت — پس زان درجات برج برداخت

پس شفقت سرایکی بدل کرد — در دل ز یکی شبقمی آورد

انگاه زسی و دو پانزده ساخت — زان جمله سرای نفس ساخت

سکین پدرم ز جور ایام — افکنده مرا چو زال اسام

او سیمرغی نموده در حال — در زیر پرم گرفت چون زال

آورده بکوه قاف و انش — پرورده مرا بآشیانش

مانند به یتیم دری ان مرد — ان کرد که حق بمصطفی کرد

پس شعلهم از و حدیث راند — در گوشم الم یجدک خواند

آن کرده پدر بمن که در بیش — کردند عرب بدختر خویش

این حال درست کن ز قرآن — انکه که اذا الموؤدة بخوان

من چون حیفه کمک گرفته — لب بسته و دم فرو گرفته

هم داروی زندگیم داده — پستان رضاع در نهاده

خود بوده برفق دایه من — پرورده مرا بزیر دامن

زهره دیده سرش رفته از دل

[illegible]

جنبید و رخ ... بسیره دارم
در ... زور بسا ...
در فحص ... آرام دادم
در حجره ... ربر آرایش ...
هم ارنگ ... و در ارادت ...
... شنیده جهان ... الا باس
... سخن ... آورده
... ... آورده
ز زبان ... نغمه ...
... سینه ... آرام
... لوح ... سینه ...
نون والقلم ... سینه
نون والقلم ... سینه
با ... خوردی ...
... سخن ...
چون دیده ... ...
... ...
چون ... ...
... ...

پس برده ام از ادب شبانه | در صدر رگه کتب خانه
اول که کتاب برگشوده | خط الف از بمن نموده
داده بکفم کتاب اصلاح | آموخته نقطه زند ارواح
درنموده مطالعات تکرار | در محمل رمز عین اسرار
من شاه خاص بود دران حد | او زین در بدو من ببرد
کرده لغوی مرا نه نحوی | پس گفته رشد لیس تقوی
طبعم به علم ساخته راست | آن سه که زوهم عقل حس خواست
برمن گره کمان گشاده | سر رصد زمان گشاده
حل کرده مرا به نیم برهان | آن چار حرف سر قرآن
کز بهر چه این سه حرف بدرک | پنج است و چهار در دو نه یک
پس چار رمز ربتم بنموده | در چار علل سخن فزوده
آن چار که خوب است به | با کرسی بصحیفی بیا به
آورده مثال را استیمم | کرده حدث جهان بیقینم
در علم اسامی در عالم | آن دیده که دید حق زادم
هم دانه و هم سعیم من | هم اسی و هم معترم من
پس چون شدم از زمانه بالغ | از مکتب و اشتغال فارغ

دان

دانست که زین نطق بیشم　　از شادی آن بمرد بیشم
زین کلمه یکبه بقا رفت　　زآن عالم بود باز جا رفت
یک عطسه بداد و زوی بنهفت　　صدیر هک اللهش تک گفت
انگاشت لگام بسته جوزا　　چهل سال عزب نشسته آنجا
آنکس که چو عروس بیند　　بر حق بود ار عزب نشیند
آن عین هدی زجا برخاست　　خصمش که ضلال زد آبروجاست
خود بری جهان خیین توان کرد　　دبیس بمرد و بوالبشر مرد
آن قدر صفا که خاطرم راست　　از خدمت سید اجل جواد
آن مایه که طبع را فزودم است　　از همت سید امام است
ذو الفضل محمد مطهر　　آن عرق محمد پیمبر
آن مردم دیده مصطفی را　　آن وارث صدر مرتضی را
قدرش ز دو کون در گذشته　　یکموی ز مصطفی نشسته
دین را شرف است شرع فخر　　بل بند شرع و دین و لا فخر
دیباچه دودمان خویش است　　علامه خاندان خویش است
از جمله دو انسی اختیار است　　بر مشرق و مغرب دهنی را
آن فاتحه صحف مهتری را　　آن فاکهه باغ بهتری را

پرورده و نسخه علم حجت
سپهسالار بسته اندر
دین بسته بدو بدین بنازش
وقف آمده بر کرامت نازش
از خانه که در نشسته او است
جاه و شرف نشسته علم است
تا شاه سرای شهر علم است
شهری که هم از حشم آباد دوام
رو سبزه باغ ز سخا شد
زآن بنفشه از وقت جلال
بشکست ملک چو حجره زوال
با سر ز شرف زمی تسلیم
همت ز شرف زمی بتعلیم
هست قلمش بسعی بتعلیم
کمتر حبشی آن عالم طی
توفیق محبت صاحب ری
تا سایه آن همای زرخان
رفت از سر خطه خراسان

در صفت صبح گوید بدین ابیات الله

گردونه ز نور صبح جانش
به سر زده و سر کشیدن آن
عنبر همه زر جان بسته باد
بر چرخ زده سر جهان آن
آن روز که بود و جام به اندازه
با نفاست ... ها ...
در حقه این جهان ...
خورشید کمال عمر ان ...
زان عصمت ... ز فیض ...
سلطان ... ز فیض ...
... محمد ... سنی
... محمد ... سنی
احمد علی ابن ... احمد
... ز ال ...
... که ... سمت ...
... جمله ...
بر نامه جان نقطه مجسم
الحمد نوشته اند در انجم

گر سوی ... عنان گراید
جمعیت است ز انقلاب دهرش
تا حضرتش ... سفر گرد
... شمال عنبر آلود
گر بار ... شود تن انسان
زیور شود ... را
بر گردن ... چادید
گردون شده با همه مکانش
فرزند محمد عرب زاد است
... شیعی صبح ... است
عیدم ز جمال ... زاد است
... از صد ... راندم
از بس که از این حدیث راندم
... که ... فراقش
گرد ... این ... داغ
چون دل ... اندر ...

از فاک ... جهان برآید
بر کنگره های چار شهرش ...
در باد ... گرد
از روح ... نسیم خلق ... بود
... بند ... خراسان
... رکاب ... را
دستار چه زرت خورشید
دستار چه بند ... کابش
جان ... گو
شیعی چه که ... ثنایش
... ز صد ... است
پر آب خضر شود دهانم
... باز ماندم
... زانست
حرزم ... زمانه خویش
طبعم به ... فرد است
... تهی

مهر لقبش فزوده والا
شاگرد دل و بیند بطلی
تا شیخ کلاه مغزلی ساخت
یک رشته از آن کلاه دریافت
چون دولت بی بهانه هرگاه
او نایب سید البشر شد
تن جسم و روح اوست تمام
تن ساغر و او می مطهر
آید رسن زر دی ظاهر
خورشید به نزد ذره آید
بیمار دل مرا طبیب اوست
کارم به بقاش نفع بیزارست
رسم است طبیب را که همدرد
او را حرکت ز بعد شام آن
هر جا که در آمدان دلفروز
ردیش لبشان زدن چه ریزی

زر در رقم کمال اخسر
شاهد باز آن حضرت حق
خورشید بر آن کله سر انداخت
زان رشته کلاه مغزلی بافت
زین غمکده من آورد راه
سید بمغاک غار در شد
ارواح روند سوی اجسام
تصحیف بخوان قریب بنگر
نه می بر ساغر آید آخر
چون در سلام بر او آید
بیمار کش من غریب او دست
بحران دل سقیم من رفت
آید که شام زد بیمار
زد شام شبم صباح دادم ا
شبها صبح است و صبحها روز
در تیرگی آب زندگانی

شمع شب نهفت پیرهنش
آن زان حبیب آن شب سر حضرتش
زان بدان آنا ایمانش
زبانه بر دل یار و دامانش
از زبده و آن شمعه چشمه
نفت آمده از شب آن بحر چشمه
نفت از آن جهت سپاهان همه
آن آمده آتش آن شبان دید
دل آن آمده آتش آن شب نیز آن دید
خنده نقل زبان شب نی آل دید
آمده آیت سر گنبد شیخیه
سالم نور آتش به نهند و سیخیه
تا شب نی و مخار
معراج آتش شب نار
از لحد آتش شعله زند
شب بیمانه سر و شبان زاده
شب به سر و داغ نشان الله
شب عروج مسلمانان را است
شب قابل تعذر یا است

سبحانه زبانه زبانش نقش بین
سبحانه زبانه زبانه زبد

حضرت تعالیٰ نقش نقش
ز تیغ هوا اهوا ربی و ب
ز تیغ همی نهد هی
که تیغ و در آن همی نهد بی
که روح بود و شکار دارد
با تیغ کسی چه کار دارد
کز قفا رسی شیشه را حاذ
در چشمه صدق شیشه آرد
از چاه به جان کند دارد
با نفس ظلمت خسته
در ظلمت از آن سینه
در سینه سینه پاره نهاده
قفا رسش زنان نقب نهاده
از قفا رگ گلو بسته صیدان
ساتگین زحمت ارزن

شب بیش و هند عاشقان آه
شب حامله آفتاب زاید
غواص سیاه زنگی آب
آن گوهر اگر بدلی افلاک
آن کنه از فواید فکر
خود دیده کس این فتور دارد
بر من بطریق مدح بربست
هر کان شکرین قصیده خواند
جانم به بقای دولت شاد
زان عالی مجلس مقدس
بر سینه ز غم غبار دارم
گرد دست امر اغرز مد
از غرهٔ کس نجز کرد
غزی دارم ز غره در دست
سردفتر عاشقان تحقیق
آن عید محققان مجلس

شب بیش رود عروس زیبی شاه
شب غوص صدف گران بس
صاحب گوهر هفت دریا
بر مجلس شاه هاشمی پاک
در باره من قصب بکر
بر صیس شاکر عطف رد
یک شعر که شعر سحر بشکست
چون پسته دهان گشاده مانده
شادی به بقای حضرتش باد
عزالدین یادگار ما بس
عزالدین یادگار دارم
عزالدین حرز جان مجلد
تا چرخ بعز عزیز کرده
کز غربی از زده نمایید است
از دفتر عشق خوانده تعلیق
آن زرد زده فایلان مقالش

۱۶۹ ن

جز صورت آن رخ منور
کس دیده است آفتاب انور

چون آینه گر صاف شد نقابش
گشتست بغیر آفتابش

شسته همه زنگها که دیده
زآیینه سینه تاب دیده

این معجزه بین که می نماید
آیینه باده می زداید

جویم بمقام او تبرک
دارم بمقام او تمسک

الحق نظرش شریف بیتم کرد
کز شیخ عمر حنیف بیتم کرد

از دیدن شیخ وارد ایام
تاج کرم و سریر اکرام

زان تاج و سریر سر فرازم
پس در جهت تاج دین طرازم

شعرم همه در ثناش خوشتر
در تاج نکوتر است گوهر

تاج دین داعی الخلایق
نور الحق حافظ الخلایق

تاجی که برازنده‌اش جهانست
شاهنشه دین چه تاج داد است

خادم زنبید سپهر پیرش
تاج سر مشتری سریرش

در خیبر دهر کرد لیسی
زان برّان ذو الفقار گویا

سدیت کمال محکمی را
شیبانی دین هاشمی را

ادست مرا برادر دین
خصمانم ازو برادر کین

فرزند که برادران همدم
می بگریزند یک بلاهم

[illegible] بود و دوران
[illegible] نقش [illegible]
[illegible]
خاقانی [illegible]
[illegible] سخن [illegible]
طبعش [illegible]
صدقش سخن [illegible]

آن سنبل زان حجره نشست سلیمان
سد سخت چه بیشتر خیبر حجاب
آن چشمه بیاد خود زین شب
به رد زنبر دنیاست نشنب
آن چشمه بعهد شتش پیند
معقوبه از ردوان ارابد
ز ناف ... ح خانش جهان
از سوی اسهر سوی جانب
ز خاک سوی جانش بر وند
به سفت ... ز نشنگان نید
به سفت دراسنگ زین را
بر سف بره ... زین را
پس صید شده چه زین بر ...
آن سیف بعبه پسر ...
ز دخاه ز بعد بسر ورکی
زین سیف تازه گشت وبینا
زین زلال خضر چو جیل لبی

طاهر بعفت چه گوهر خویش
باشد که بدین سبب فاخر
کاندر رحم اهم مرای
عذر است کرم سخن او دست
بگداختم از تف مصائب
در باتش از سخن چه لائم
باریک معانیم ازین روی
اید بیده دهر گوسوارست
ای ابهری از فراق ناگاه
گفتند که هفته توان بود
تا آخرم ز روز اول
چون خضر جهان نوشته است
کاندر ظلمات خاک شدان
گرچه چو خضر اهم صف بود
بکشاد جهان علم بکسر
اسکندر زین زشهر دارا

عالمانه نیست چه اختر خویش
در هردو جهانش بو مفاخر
بیت الشرف است بیت دامی
کان نطق بلند بن فرد است
از مرگ عباد بود الملک اب
موئی شده موی بی سکام هم
تنگ نیست که موی زاید ازروی
ای خاک بهرکجی حیاد است
الالان قطعه ابهری آه
بربستر مرگ ناتوان بود
بودی بزبانش افضل الفضل
تا چشمه عذب طاهرم یافت
اشعار زلال آب حیوان
اسکندر وار کم بقا بود
در سی و سه سال چون سکندر
شدی بره رخنه های ماراا

دلف

یوسف شده قلب یوسف آید
سیمرغ شکر رشد ف را
دوده رسدی نهاده مانم
ای دوده شما ورای ما بت
حاسد شدن هنر زیبت
کم گفت جهان جهان ابتر
هرکس که فضول پرور آید
شر ورد ره شرع معتبر نیست
بوالخیر نه بوسعید اسم نی
من هم به چه بیرم از چه ی چند ره
سستی لحیان لخس بر آیند
ذوق از سخنان من فزا آید
چون لجز لجو بشم از سخنان
زین دو پسران دست واکن
زلی ن دختران دین فردو شند
بی فهم چو فهم آتش فزای

لعنی فسوی که دشمنش بود
چه روی بقات حنیف را
کلب کلب از نهاده خرم
از کلب شمات شمات
عیسی زخه بزرگتر نیست
فاضل شکن فضول پرور
بر خیر بگو که بوشرات آید
شر پیشه مرد با خبر نیست
بل بوشر د بوشقی عقبی
قولنجی شرح آسمان زند
با هفت سر و چهار پا یند
بس در سخنم سخن فزا آیند
صد حرف ز حیف در دهانشان
چون دو بوچه تنگ صفت سرد بن
کو ته چشم و دراز گوشند
بی فضل و چو فحل مادران کای

الا بلیس بنشستان باب باد
سم صعدت از حج اف
تنشعی که پس شود دو بن
نقش املوت بیت اللید
زین نقش انف بعف وی
جبران هجی ان بی
جسته لعبان نه بر ن
دانه زمی نبر اده دوبن
سم دل شده سحیم بومی
کو فی نسیر و غلط نب
چون زانبان از اول بعد
چون سوره نشکسته ازدل
چون سوره من بعطل
سر تنی و ما به من ان
تا چون سرو بر تکسته سرور
تن تشنه خراب و سره ب تب
بازسته صد نیند و رنکمیه
رنب سینه زخم بنده جر

رش از حیض زر قناعت دارد
وز سایه بچاه زنبیل آرد
سادات که خبر آورده اند
سادات که بسکل زده اند
سادات که سگ گرده
از تیغ نور تا نوران خورده
ور دو نیم زن شکر بوران
زین تیغ که رد زین بدری
یعنی سنگ که سیم سیبدی
هر سنگ قفا دست
آن سنگ که بر سنگ سی جدا
ازین رفیع سنگ سنگ بلک
ازین مجد اید جلال دل عاقل
چون دیشن بسمه عقل
خیمه که روی سکه زری
غمدری بغلی از صلح زری
چون انیست عسری که زرد بان
هشت نه سنج کنجدی باد

من بر سر عالم از سر سود
ویشان همه در زبان زیانست
بر نکته چرب من فتاده
یکسر همه جرعه خوار جامم
یکسر همه ریزه چین خوانم
یکسر همه میوه دزد باغم
از پهلوی من کمال دیده
امروز غریبم اندرین فن
از گفته من شده زبان ور
چون آب که در حباب نمیره
از مهر فلک بلند گردد
هر گوهر سفله کز گزند است
خود در نظر این من شمرند
گویی که جعل کند شناسند
دانند که ماه چرخ اخضر
آن زنده سریست ای همای

وندانه به تاج عنبر آلود
وندانه به سیم در نهانست
وهمی بچه زاغ دهن داده
بس دزد که باب نقش نامم
بس کرده غارت خوان جانم
بس کرده بباغ دین چراغم
بس پهلوی من چو سگ دریده
وین قوم همه غریب دشمن
بس کرده زبان بگفت من در
بالا شود و بپوشدش چهره
بس بر روی چشم بند گردد
آن پند که آفتاب دید است
آخر فضلای دین شمرند
از گوی زرین عنبر آکند
تا ماه بمقنع نیز در
وین است فسرده زین نمای

آن

آن حافظ وقت را بدی خواه
بطریق زمانه باب سطر رس
خواهیش ملحدان خران
مانند جهود شده زحل رنگ
او کیست که با روان تاریک
او خرچه سقی حق [illegible] بد
او شرک و این معطل از دل
از نم شده ز آتش ابر است
لا بلکه چو طلعت شمع از آغاز
ور در نسب از جحیم خذلان
بوده نسبش ز آتش آز
مانند جعل بفعل و سیما
از نعل چهار پا بر آید
چون از در دین ستو گردد
صابی رود در ابر چو بد
گوید که حسن بهتری بود

آن صاحب دین ابا ده الله
صد ره به از این جهود منحوس
در خدا [illegible] ملحد جهود دان
لا بل چو زحل جهود زنگ
باشد بمثابت هو ید نگ
آن را که بود این زروج گوید
هم شرک بهتر از معطل
طلعت شماع دود هان [illegible] چون
خو کرده شعبهای سرکار
هم نار جحیم کرده ش جان
هم بهتر از جان ده بهباز
همی که جعل بدوق گرما
هم بر سر آتش جان برآید
گر دور رکه دکو گردد
چون بافت نعم صباح گوید
گیال بزرگ مهتری بود

[illegible]
مکحبه [illegible]
[illegible]
ور بار این بید از [illegible]
انکاح و در انکاح دین
از محدث [illegible]
محجبه [illegible]
از روضه مصطفی [illegible]
[illegible]
شده [illegible]
در خندق [illegible]
در خندق [illegible]
[illegible]
از خنده [illegible]
با نعره [illegible]
[illegible]
[illegible]

حسنی
السعد و صاحبی نسبی
فی نعت محمد النضر
الحکمة حسنی حسبی
فی مدح محمد الحمد ادبی
صدر و بن صدر ولایت
بر تن رسته نعت جانست
آن فاتح بعث و ختم بعثت
وآن سر صحف و حرف نعمت
تیغ کلمات تیز آن سفته
نابود و نه نیشتر و
وز آب زرد و محمد آرایش جای
قطب آن بایی بابی
قطب هدی ازو روان
سجده ... که محمد مجتبی را
زد تیغ محمد عرب را
آن گنج نهفت و باز بگذاشت
این مهر نهاده و پاسبانان گذاشت

گوید که رسول بود فاخر
فرعون شد این لعین پر دون
شد آنکه چه کعبه بد ازین پیش
بیت المقدس بده بیایام
بر جبهتش از فنا رقم باد
بگذارم شرح ناتمامان
از منقطعان سخن نرانم
آن قدوه کاینات یکسر
آن صیقل صادق انبیا را
آن گرده بر سم عاشقان چاک
این در زده آتش از بر سوز
گر بو الحکمان کشد چه باشد
اندر حرم از سگان نترسم
در دل غم اژدها نیارم
مرغ حرم از بدان امانست
در کهف دو شاه بار عالم

در پور علی چه گوید آخر
ما تا که بشد اهل قرون
کردش چه کنند ازین خویش
چون دار فنا نه گشته بدنام
اهل البیت را الم باد
دل تنگیم ار شکسته نابان
کا درم در کعبه پاک جانم
وآن قبه جمله هفت کشور
آن هادی صادق اصفیا را
کحلی سپهر عرش بی خاک
در صحبت شمع شب و روز
صدر دو محمدم حرم باد
بل گر شیر زیان بترسم
کافریدون در نفس دارم
این صید سگان نشوم گرفت
آخر ز کیمه [illegible]
[illegible]

گنج دُرَش بهید ر ابش
کرد رقم شعر بی اژدهاش

ریفت زبان گنج رد اخورد
دست همه از قلمش قلم کرد

زان خون که ز راه دشمنان ریخت
گلگونه روی ملک برآمیخت

نقابان هر کجا که هستند
همچون ماهی بریده دستند

در چه قلمش نهنگ سار است
همچون دریا خزینه وار است

سندیست عظیم بهر پاسش
یاجوج ملال را طلاسش

زان خضر چه زنی بنام او باخت
اسکندر رفت نام او ساخت

صدرش حرم موحدان است
او جامع اهل امتحان است

از نور الله گرفته مصباح
شب کرده صباح اهل اصباح

معنی کرم دمعین ایمان
تاج فرق داین فرقان

مصر است دعراق در پناهش
عین الشمس است پاک کلاهش

شعری نظر است جان پاکش
در این بستان لسان پاکش

هادی همه درین جهان کرد
مهدی که همه درین زمان کرد

گفتند چهی است در صفاهان
دجال در آن چهست پنهان

عقل آن کلمه دروغ دانست
تا آنکه مهدی در اصفهان است

مهدی بفضای آسمان نیست
دجال بچاه اصفهان نیست

مهدیست درو ز اصفهان تمیز
مهدی به در آسمان معیب
دجال درون آسمان دجال
زانکه همه شب سیاه دجال
زان روی که دیده وران بروی
زان دیده بدیده وران بس
انکه همه روز در سپیدی باش
در صدر رهی در آن بی جلال
به قلمش لکا فتنی
در ... خفه ... زنگ دینی
... بکار زند
زان جامه که روی ... دارد
دنیا لفظ ... تعجیل
... نشسته درین ...
فتنه ... شب
در دیده و فتنه ...
... نشسته ... ما
... خراب
در ... صبح ... شب
... خواب ... صفت
... فتنه ... صد
... نشسته ... بخشش

زین پس در سطر صفت سه رساله هم
آن صد که آمد اند صاحب زمان باهم
در پی هاتف صبح ورد دوازده
لامی صاحب القس ...
درمدح جمال نیز بارع عی بنعیی
بعد از همه وصف ...
گفتم سبب نبی ... زمان
قصد است ... سال انبیا
تا آن صد زمحمد است ... تکمیل
از علم جنت ...
یکی گنه محمد ...
بعد از رسش ...
ز درج سبب اطبعه آید
نه صفحه ربعه نطفه آید
بعد ز سنه تتمه زمانه آن
بعد ز سنه کتب نسبه قرار

یک بر پی کجند اش بتوحی
موسی قدم است مصطفی جود ده
ذوالمجد پناه شرع مختار
اما نه ایاز عشق زند دست
پاکان همه بر کشیده دود
چون اسم نام از سپاه ایمان
غیبت عراب مقالش
الحق در برادر یک فر
چون احمد و جبرئیل همدم
در شان شرق و غرب اسلام
پی آنکه مي آن در میان هست
در گوهر او دو کون امکان
جد دو جهان گفته تر از دست
بادا ابد الابد گران سر
ذکر فضلا چه گفتم این قدر
در سلک سخن جواهر آرم

افزون خورد است فتنه کوئی
هارون و علی جمال محمود
محمود که ایاز دوست احرار
بل کز سر خشم ایاز صد بار
احرار درم خریده داد
در آن کن سو نبات فضلا آن
در قلب غریب تر خواصش
چون جز زیک دل دو و نه بکر
چون عیسی و آفتاب باهم
این مهر بسته و آن سه نام
در منزل اجتماع هوست
بل هر دو در گوهر از یکی کان
مختار عرب زبانش زدست
آن گفته دین بدین در گوهر
آنکه
باز آن در بدایع حیدر
پس واسطه رابطه اسرار آرم

صبح از پس شب کشید خنجر
سنگ است و لخت و دانکی کمان
بر چیده که نهند پس بر
سنبله کله بست چرخ گردان
وین خنده سحر از در بدو دار
خورشید که می جهان گشاید
این عذر دلیش بود اگر نی
سلطان سخن و صدر مطلق
سلطان نجم جمال دین است
چرخ است غلام صدر دین اسم
بی سازم و در مغنی شده آن
از بس که کنم سماع ذکرش
سمعم بلطیفه های فکرش
از بسکه خرد ثنای او خواند
شد گوش دلم جواهر آگین
این در که همی زبان فشاند

گل بعد کسب نمود شکر
لطفت بود آنکه آب حیوان
آن فرقه لعل و گوی تنگ زر
چار ارکان چار ترک لعل و آن
خورشید برد چو فرقه زر
نه بعد سپاه انجم آمد
بیش از همه مدح تست اولی
خورشید کمال و سایه حق
این سایه که گفته اند آن است
بن چه که ز فاضل زمن هاسم
از نشر ثنایش و نشره جان
شد خامه ام از صفات نیکش
طبعم بقمطرهای شکر
در گوش دلم صفات آورند
وآرنده گوش ار ز زر
از گوش بقرض می ستانند

نقش نبست بیدار است
آن نیمه که سیمی بس است
در حلقه کنم ز خاک سیم
در گوش کنم که هست سیم
نه منت دیگری ز عدل بنمایم
تا بستن آن زمین علامی بر ایام
تا فتح باب فتح نهند
وزان که بنیاد آن آبادند
نه فتنه بنجم زره بود
از مجلس آن رقیب شکر و زنند
در دیده جواهر نغمه زنند
آورده سخن که این حدیث
بسیار سخن زبان جانست
تا گنبد بیت گشاید ازرق چهر
در سلک سخن نشیب شستم
در صحبت کم این شنیدند بر جست
هر بیت در آن جناب راد

از دست بریدنش بپرداخت — آن سارق دزد جهنمش بنواخت
چون دست بریده آفتابست — صبح از چه غریق خون نابست
چون دزد بر آفتاب گرداست — ماه از چه کبود زخم خورداست
باز آمد آفتاب بر پشتم — زنهار کنان بلفظ خویشم
کای خاقانی بکن آهستی — کان گوهر باز جا فرستی
کز خجلت آنکه صدر دین است — رفتن سوی شام زهره ام نیست
من آن همه گوهر از سر تنگ — راندم بچنین صباح در سلک
آن عقد چو بسته شد بهستم — بر گردن آفتاب بستم
بر گردن از آنش بستم آزاد — دیدم که بداشت دست گیرا
این عقد چو باز جا رساندم — صد رشته ز رقم قبول راندم
بر پیشانیش ز روی سارق — تبدیل کند بنای سابق
دستی دگرش دهد بمعجز — سارق بشد سارقی آید از بر
این عقد که ختم شد نباش — دزدی گهر و زمین نقاش
کم بوده ز دست چنگش اندر است — چون یافت بهاش جان تو بخوا
مدحش ز این بکتر دکس — این تحفه عراق و شام را بس
گر خاطر پاک را کنم خفت — این تحفه گراست حمد

سر نفسه
سر سخیه درایش است سر نفسه
کس گفت شکل ارایه
در یک سخن هر رسیده فحضه
سلطان سخن شنیده دلالفضه
در نیست بیش از نسخه بسته
در دوران سخن بیست بدیده و
کس از سخن نبند ازین در
سر کشنده مصطفی ز کس
عقلم همه صاحب القرآن خوانند
جانی همه صاحب جهان خوانند
که رالاالوله ... نیش باد
رب البد ... یا دریشش باد
رب عزت ... الله تهلیل
آمین آمین ... جبریل
تمت الکتاب بعون الملک الوهاب
حقایق خاقانی علیه الرحمه
در نوروز ابتهر

فی نوع

وله فی نعته علیه السلام — والحکمة والموعظة ایضا

عروس عافیت آنگه قبول کرد مرا — که عمر پیش بها دادمش به شیربها

چو کشت عافیتی خوشه در گلو آورد — چو خوشه باز بریدم گلوی کام و هوا

خروس کنگرهٔ عقل پر بکوفت چو دید — که در مشام امل بس سپیده شد پیدا

چو ماه سی شبه با خفیه شد خیال حرص — چو روز پانزده شب شد کمال یافت صفا

سپید مار چو بر آشیان گرفت ازل — که دانی آنکه نه بیدی بود چو خط خطا

ز زاغ زاغ ار سلامت ببایدت چنین — که امن صبح خبر دارد از مزاج گیا

مرا به پیری اندرز که کرد است — که این سوید بتر است از سواد سودا

ستیزه ترش رضا داده بگو دان گیتی را — که شیر شیری خوری از بهشت خوری حلوا

اسیر طبع مخالف مده تو جان و خرد — ز بهر آن چهار زنانی مکن دو حور لقا

که پوست باره آید هلاک آن دد گشت — که مغز تا کنها زرد ده بار ژرف دریا

مرا شهنشه وحدت به درگاه خرد — نشیب مغز عه دهشت امی لیه که ما

ازین سرای که آید ز رنگ بی نگمش — بارغوان ده رنگ و بازعفران ده را

درین رصد که فنا کاه فرو کی بر جاست — نه کودکی که نه مغز از خاک صحت زاد

بدست آز مده دل که بهر فروش گشت — ز بام کعبه بدزدند نتکیان و به

بری ز نفس مکن جان که بهر کردن خوگ — کسی نبرد ز نخیر مسجد اقصی

خصوصیت است در باغ نبی
زبان بصورت تیغ و زبان بابر عجب
درون کام اگر زبان که تیغ
برای نام برده بر درش زبهر وفا
زبان بشست
زبان بهر گسستن و چرب گالا
که در ولایت فالوده سی تو زلالا
درو به سینه ما از لا بر ان برآن بشست سی
که رخت لقمتی ز لا انتزال الا
کلمه طیبه لا اله الا الله آیت که کند به بها
درهم خریده رسول الله بخند
زبان شناگر درگاه مصطفی صبا
که بار گیر سلیمان نگوید است ز رنگ
ثنای او بدان تا فرو بیا
عروس سخت شکرف است حجله تا تو فرش
سپید روی ز آل مصطفی است
سیاه گشته به برابر سر
فلک بداکی این دان برین برگز
زنبست بر سر گهواره بمانده دو تا

جهان بحشمی بماند در رده سیاه و سپید
ببر طناب هوس از آنکه آبایت
بعمر نیم شبی زنگ بر درق فلک
قفا به بالیچی تا گلیت نمایی لعب
ترا بمهره و حقه فریفتدار
ز بس کسنه نیلوفری مجنون رکه گون
ز خنگ سال حوادث اسید این مدر
چه جای راحت دامن است دهر نکبت
مگوی دهر کی خون خورده بیت
مساز عیش که نامرده است طبع جهان
ز روزگار وفایی بروزگار آید
چه خوش بوی که درون خشت پروین
خوشی طلب که از حلق ساده دل زود
صلاح کار خود از پیر بانی ساز
چه خوش شد خندشه صد زبان و صفحه ای
در این مقام کسی گو چه مار شد دو زبان

سپیده ناخنه دارد سیاه نابینا
جهار منبع کند زر خیمه خضرا
نماد که سحری به شکل بصاف قفا
بهفت مهره زرین حقه مینا
چه حقه بید دل و بنجری چه مهره پا کرد تا
اجل چه کند گل بر شکافدت معبد را
که در تموز بند دلیل بر فرسود
چه روز باشد صید است دشت پر نکبا
به هین بیشه که زو بین ز نیست گیا
مخور ز گرفس که برگ دم است پوم دو سر را
که صحن هم از پیش شش ماه می شود صهبا
بکی روی که ز پیش آتش است ولی دریا
که ز ز گاه تشنگان ز لهات خرد بغطا
که هنرهای و وقع زبانیست اینجا
که گیز بان چه تر زده بوی بر در حرز
چه حاصل است به بیره زبان دران باد
دل

دلش خزینه گشای بجواهر ارواح
بهوش کاتب وحیش روان [illegible]
هزار فصل ز معنیش جنیبه در رجال
زبان دران وحی پاک گفته که بکر
در شاخ گیسوی او چون چهار پنج جهات
نه باد گیسوی او زر آتش بهار کم است
غرور هر سر و جهان نخواست از تنگ
درین حریف کلو بر حذر گزید حذر
چهار یار رسته تا تاج اصفیا نشدند
آلهی از دل خاقانی آگهی دارد
ازان شراب که نامش مفرح کرم است
ز هر چه زیب جهانست هر که اهل جهان
فتوت بن بهمار دنیا ز در این است
یقین بن تو شناسی زرنگ مختصر آن
مراد آفت تشتی زیاد باز رهان
خلاص در سخنم بار غارت گدای

دلش خلیفه کتاب علم الاسما
بفرق حاجب بارش نثار بار خدا
هزار فصل هر لفظش خریطه دار سخا
میان چشمه خضر است ماهی گویا
بهر کجا که اثر کرد اخرج المرعی
که آب و گل را آشتی دهد زمانه
مدار شانه عجم است بانی آن پروا
درین اباهی کلوگیر آبا نمود ابا
مدار شصت صد دین پاره در شتن نار را
خزینه خانه عشق است در بمهر رضا
برجست اینجا جگر گرم را لب زرد رود
مرا چو صفر تهی دارد چون الف تنها
که عاقفا و قفا شکر با قف لب
که علم تست شناسای رب بنا ارنا
که بر زبان زبان زند گشته اند گواه
که مو لغند بنقش یاد و قلب زنا

[illegible] ز جلب
جهانبانش [illegible] حج
[illegible] نهاده [illegible]
چکیده [illegible]
از خمیس [illegible] سما
که زینب لقب [illegible]
[illegible] سما
تشنه باده زمین پیامی باده سما
[illegible]
[illegible] آسمان [illegible]
که [illegible]
[illegible]
[illegible]

الشفا فی نعته
علیه الصلوة والتحیات

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

سرار ز عظیم آنکه سپس نقاش همه اید
جهان اکبر آنکه رسید بد ز بساری ز الف
چو کس بیاید که هر چه بیت ز پیدا دل
چو لاله باری از دل بار داد
بدست همت طغرایی نیاز بطغرا
که هر بید نون تو داری چه داری
ره نهان تو ز آن قدم و دل باز ز دل
زنو کری ز همه آن بسر چشم بینا
تا که رشته زبان ز آن همه ز نوزده
سبی خط زبان ز چه بسکنی فرود
تو ما اتاق ز اصل که بیت جنبی ز
بند بعر که بگشودن آن به آرد
ز ارشنی همت ز نیغ شمشیر ز تکلف
بمی ز پهلوی کرد هم بیت صفت
حیات آمد آنکه ز غنچه غنچه رد
چه راستی آمد ز نغمت

سزاست قیمت این تاج گر سرش داری
ترا چه شمع ز تن هر زمان سری باید
مگر که نام سری ز چنین سری بنهی
سری دگر بکف آور که در طریق عشق
چو راه چو لاله شکفته سر فکنده نه
ترا میان سران کی رسد کله داری
یتیم دار درین یتیم ضایعست دولت
دلا طلب کن بسیار کرده وحدت
هر آنچه ز برای عبادت دل تو
مقام مرا صفتی لجلجت که نقش قمار
بر آستانه وحدت مقیم خوشتر دل
ترا مقام صورت که در ره انصاف
میان خاک چه سازی سفال گو دار
بنزد جاه مقام حریف تر در دوش
زر دنهاد تو چون پاک شد بر خاک
زری که گوی گریبان جبریل بسزد

بمن رسید چنین تاج سر بسا رب
سری که در سر اسرار در برید نشت روا
که گنبد هست این و دخمه سودا
سزاست این سر سنگسار سنگساری را
که آسمان ز سر افکنده کیست پای بر جا
ز خون حلق تو خاکی نگشته لعل قبا
برد یتیم نوازی بور چون شفق
چه چشم دوست که بیمارست عین شفا
قدم نهد صفت نزل الله ز بالا
و دیگ شمار و اگر چه جوشش زند عذرا
بپای لمانه صفت عقیم به حد را
ترا هیمه زرین کجا برد صفرا
سرای خاک بیازی ببار مردا
بخوان شاه مرغ لطیف تر سکب
نه طوق و تاج شود چون شود ز بنه جدا
ز لعاب پای شیاطین که زنیب پیدا

ادنی

خروش و جوش تو از بهر بوده نابود تنگ
که از سر دو گردد هست شورش خوش فغا

همی بود و روزه چو اشوی بیدار
که بهر کار همه لست و مهر و حال فنا

به بند و هر چه ماندی به مهر تا برسی
که طوطی از پی انگر که شد ز بند رها

چو باشد دوخته چشمی به سوزن تقدیر
چو لاشه بسته کلوخی به ریسمان قفا

چو خوش حیات چه ناخوش چه آخرت به زوال
چو جعد زخمه چه ساده چه خار جست نوا

نجسته فقر سلامت کجا کنی حاصل
نگفته بسم الله الحمد چون کنی مبدا

دمید در شب آخر زمان سپیده صبح
پس از تو خفتن اصحاب کهف نیست روا

مسافران سحرگاه راه پیش کنند
تو خواب پیش گرفتی ای خفته هشیار

میان بادیه‌ها در دهان تجاری
عرابیان ز تو هم سر برند هم کالا

بخواب در ایم جز سیم و زر نمی بینی
بهین که مرز ره رنجت ز سیم همله خشت

تو را که از پی مالت نشستی و دستی
خمار رو خواب ترا صد رشکنند لقد

بکار راهی و دین باد و دل تنت کریان
که آب کار شمار رو کار آب شما

غلام آب رزانی ز آن بداری آب
رفیق صاف رفیقی به لطف و صفا

بهینه چیز که آن کیمیای دولت است
که دیو جلوه کند بر تو پری رسوا

برو و تخت طهارت کن از جماع الاثم
که کس جنب نگذرد در جناب خدا

بجرو ای بربن رگ تا رحی ستنزی
دلی جبهه ای اینجا نزول کن نبی

از اثم نفی جنابا نه حبابا

در بیاض اصلی از اقوامی بود

ازین جهان چه برستی رستی ای جان ز بند
که هست جامه این هیچ هیچ زینت را
که هست صفات
ز حد راس ای شکر بگوی بار بقا
که هست حاصل این بیست یافت
بشکسته زنی
نگر ز عارضه سعیب لشف
تو شفاعت احمد فضال کند
سعادت رستگی بر در احمد باب جزا
که پای بر دست ازاده زارای
جنبید
بی شما محمد بیار هیچ زن
رحمت به قدر و ناقته و روح
زبان بسته به مدح محمد ارد نقش
که نخل خشک می بردم آورد و
که سعدت از پی ایکه بهی شود بر روح
که سعی از پی اسما همی شود و نبید
مس بکسب صدر ای نزول
که روح راست به صادق ضیا
که شمس روز و صبح صادق

ستیغ نقبست انعکاس زرین مبیّض نمش
مرا سقف سقفست الوان زرین سپهر
به مهمان نشسته سقف سقفست حجاب
نجم گیاه نجدهم ز خود رهم سمه
ز نسب کرده که نگار زد زر ربا
ز خط و نقطه چو زنست دل ار حب
حسنا ار بنات ساحر ز نسب حف
ز ساحر ح لکاه ز بزار انبر
مرا سالک محتاج حاجت شمع
بحق حق که خبر از حق ار است

ایضاً فی ذالک المعنی

همی نبیح نه گرفته در دارالملک لی
لا در چهار تا نبش الا کسینه تیز
چلا کمند ز انبس الا کسی الا با
سبحه در رساله ز بس سوی

نه سبزه بردمد از خاک و آنگهی گوشن
که در ادبش ارواح خواند سوره نور
بگرفت موکب اقبال موکب اجرام
چو نقش کرده و آنکه مسافر ملکوت
دریده جرم ز جهت دریده پروین عقد
میانه کف بحر کف نه یک برج زرّی
ز بوی خلقش حبل الورید یافت حیات
سر دو که چون کنف اوشر کرده شره جرو
زبان لگاه محمد ندای هاتف غیب
ز خشک آخر خذلان برست خاقانی
مرید بخت در تو گریزم از اخلاص
مرا تو باش که از ما و من دلم بگرفت
کلید رحمتم آخر عطا فرست چرا که
کرا توئی که ندارم لبان برگی برگ
چو قرصه جو در سرکه نمی رسد بمسیح
مرا رخنه شد و دل برون فکن بدلکا

نه غنچه در رسد از خاک و آنگهی صهبا
ستاره بست ستاره سماع کرد سما
ببست عرصه زرّیفت و قبه مینا
برای عرش بر عرش غرفه کرد وطا
که داشت مهر دو دراج و ملکند صبح لوا
حیات می‌ارهی هفت گنبد خضرا
ز فر لطفش حبل المتین گرفت بها
روان که عالم طی طی کند بساط سخی
بمن رسید که خاقانیا بیا بشارت شاد
که در ریاض محمد چرید گشت رضا
گزین خراس خسیسان ذی خلاص مرا
برآر تیغ عنایت ببین گذارد ما
که گنج معرفت اول هم از تو بود عطا
بااهل بیت نبی چون رسد نوال و نوا
کجی رسد بکواری چو رازش و حا و د
که فرخنه است در و صد هزار انجم بلا

از عشق ساز بد رقم پس اسم نور عشق   از تیه لا بمنزل الله ندرا
دروازهٔ سرای ازل دانسته حرف عشق   دندانهٔ کلید ابد دان دو حرف لا
پی خانهٔ لا بدر دین مرد که هست   دین گنج خانهٔ حق دل لاشکل اژدها
حد قدم بپرس که هرگز نباشدت   در کوچهٔ حدوث عماری کبریا
از حلقهٔ حدوث برون شو و در نیز لا   تا گویدت فرشتهٔ وحدت که مرحبا
پیوند دین طلب که ببینی دوایهٔ تو او   روزی که از شمایهٔ عالم شوی جدا
این دم طلب که رست ازین دم شود پدید   آنچ طلب که حاجت ازین جا شود روا
کسری ازین ممالک و صد کسری قباد   خطوی ازین مسالک و صد خطهٔ خطا
فیض هزار کوثر و زین ابر گسیر سنگ   برگ هزار طوبی و زین باغ یک گیا
فتراک عشق گیر به نیال عقل از که   عیب است دوست به که جدا زیست آشنا
میدان که دل ز زنده شناسان انجمن است   شمارش از غریب شناسان این سرا
دل بتخانه ایست که هر ساعتی درآید   شمع خزانهٔ ملکوت افکند ضیا
بینی جمال حضرت عین الیقین بان   کآیینهٔ دل تو شود صادق الصفا
در دل مدار نقش دنیایی که شرط نیست   بتخانه ساختن ز نظر گاه پادشا
دنیا بعرض فقر بده وقت بی نیاز   کان گوهر تمام عیار ارزد این بها
در جای رسد فقر و درد تا زراه ذوق   دل را ز رنج دوش سلامت کنی دوا

* همت نگر که زنده بفقر [illegible]
آری [illegible] آینه دریا بدید
[illegible] غریب [illegible] نستنخته
غزلیت [illegible] که [illegible] اسما
آدم [illegible] خلافت عیسی در [illegible]
شاخ امل ببر که [illegible] نفا
نج [illegible] که [illegible] خزانه
[illegible] ز حبس جسم [illegible]
پس با کمال حال [illegible]
[illegible] آمد [illegible] الله [illegible]
[illegible] بالها
[illegible] قال الا [illegible]
حتی [illegible] که [illegible]
از [illegible] لا [illegible]
[illegible] بمعرفت
[illegible] طبع راحت [illegible]
[illegible] دیده [illegible]
[illegible] کس [illegible] راند
[illegible] جهان [illegible] غیب [illegible]

آمد ز بنا نقش کرده ورد رس

رفت از زمین نقش نقش با سنگ سپید

رفت از زمین نقش آب ز جای گرد آب

بر دست قرار او دو کبود ای از جای گرد آب صبا

آنجا که پا سپرد ز عنبری دو هم

گردون پای سرکشت ببرید کمال او

پوشیده بر از نقش از بس نیلگون دلها

روحانیان نسلت عطر ببسته [illegible]

در عطر یاسمنش عالم شده ملا

[illegible] بنشسته انجمن

یا سید البشر ز [illegible] خورشید نور را

یا احسن الصور ز [illegible] سپید [illegible]

از شیب زبانه [illegible] شرح [illegible] احد را

در شمه [illegible] روح [illegible] صد را

[illegible] سلسبیل

لا تعجبوا ز ستاره [illegible] تقضبا

لا تقنطوا ز [illegible] و ار ده با طرب

روح القدس [illegible] طرب

روح الامین جنیبه بر او در ان قفا

خرده باد در قفس از فاطمه نشد

از کوی ره زنان طبیعت ببر قدم

تو تن دلی در الف تو قول لا اله

با سایهٔ رکاب محمد عنان در آر

آن باد ناشکن که ز تعریف او گرفت

او مالک الرقاب و گیتی به بدرش

هم موسی ز دلالت او گشته مضطلع

نطقش معلمی که کند عقل را ادب

دل گرسنه در آمد بر خوان کاینات

مریم گشاده روزه و عیسی به بست نطق

بر زنانده سپید صبح ازل هنوز

ایمان از او به رقع حرمت سپید روی

ذاتش مراد عالم و او عالم کرم

از آسمان نجیب بزن تاخت قدر او

پس آسمان بکوشش خرد کف پیک کن

آن شب که سوی کعبه حضرت نهاد روی

در شیر بطن [illegible] از حکم اندر اختفا

از خوی ره روان طریقت طلب وفا

امی و شی وقاید تو شرع مصطفی

تا طرفه زنان تو کرد ندا صفا

هم قاف لام زرق و هم کاف و نون بها

در گوهری شجره آدرون ابنیا

هم آدم از شفاعت او بوده مجتبی

خلقش بفرحی که دهد نفس را شفا

چون شهنی بدید برون زرفت باشتا

گو در سخن گشاد سر سفرهٔ سخا

گو ریسه سپید ازل بود بیشوا

شیطان از و بسیلی حرمان سیه قفا

شرع مدار قبله و او قبلهٔ شفا

هم عرش نطق اید او هم سدره تنگنا

کان قدر مصطفی علی العرش استوا

این غزل وار با دیده [illegible] کرد زیبا

رو بازمانده غاشیه داریش تا زراه … سلطان زهره گفته که ای خواجه تا کجا

بنوشته هفت چرخ و رسیده بمستقیم … بگذشته از مسافت و رفته با منتها

ره رفته تا خط رقم از اول از خطر … بی پرده تا سرادق جلالت از علا

زان سوی عرش رفته هزاران هزار بس … خود گفته این انزل حق گفته یا ثنا

در سدره سر رسیده و دیده بچشم سر … خلوت سرای قدرت بیچون و بیچرا

رفته نود هزار اشارت بیک نفس … بشنوده صدهزار بشارت بیک دعا

دیده که نقدهای اولوالعزم ره بگشت … آموخته ز مکتب حق علم کیمیا

آورده روزنامهٔ دولت در آستین … مهرش نهاده سورت والنجم اذا هوی

داده قرار هفت زمین را ببارگشت … کرده خبر جهان را این راز ماجرا

هر چار چار حد بنای بهمسری … هر چار چار عنصر ارواح اولیا

بی مهر چار یار در این پنج روزه عمر … نتوان خلاص یافت ازین ششدر فنا

ای فیض رحمت تو گنه پوش عاصیان … ریزی بریزه بر دل خاقانی از صفا

با نفس مطمئنه قرینش کن از جهان … کاه از زارجعی دهدش هاتف قضا

بر فضل تست تکیه امید او از آنکه … باشند خطایی پوشنده خطا

ای از فضل شاطر که بکر سخن تو … این شعر در محافل احرار کن ادا

ایضاً فی مدحه

وله

[illegible] کهنه زره [illegible]

مصطفی مسعود [illegible] شنوی از [illegible]

مروز زبان نشوی که بشنوی [illegible]

جهدی بکن که زلزلهٔ صور در رسید

شاد دل [illegible] کرده بود نکاح را [illegible]

خانه رو رو [illegible] لفافه و طبع [illegible]

دیده ز حد [illegible] بصفه و جنبه [illegible]

زخشم تو ز آب آتش نگین [illegible] روزگار

برگ و کیانه [illegible] خبر [illegible]

بر پردهٔ عدم ز [illegible] این [illegible]

بر رو زشت [illegible] فردوس [illegible]

در رکعت تحیت [illegible] قفلی [illegible]

ای سجود سهو [illegible] جفا

سرحلقه حیات [illegible] ببها

اندک [illegible] نماند [illegible]

ز [illegible] رسد

در حال [illegible] بها

هر شب ز روی یار سلاسل محن زانکه آتش
هر کس شراب قرب پی تشنه قربه شفا
در قیمره زمانه فسادی پدید شد ختن
داماں کعبتین که در نصب بیخ عا
فرسوده آن امراج جهان شناخت ره
آلوده دامن و باغ شنعه بگند
رسی شتر هست که ایس می بود نبود
در قحط سال کنعان و دوکان نبود
زین فرقه گاه رو که تنگست در کمند
زین سنره جای خضر که سنرا است در کب
زین روزن سیاه اجابه شد از حجاب بروجود
گیتی کبود جامه شد از ماتم رفی
در جنگ سال جامه نیلی مصطفی
کانکه به نقش باضمان گرد مصطفی
در دین اینست آنکه ابی غضب النعمان
شرح ضعف از آنک خرد ها رسیدنا

از استخوان پیل ندیدی که چرب دست
لب زنگ ساز که دل از ضرب تست
اکنون طبیب دوا که مسیح تو بر زمین است
بیمار به سود و دل اندر نیاز عشق
عشق آتشست کاتش دوزخ فدای اوست
در راه این سرای جهان نیست جای دل
بنگر چه ناخلف پسری گرد جد تو
در جستجوی حق شود بنگر کن از آنکه
گرد از سموم بادیه لا شنه شوی
لا را ز لات باز ندانی بگوی دین
اول ز پیشگاه عدم عقل زاد و بس
کتف محمد از در مهر نبوت است
با عقل پای کوب که پیریست زنده پوش
جان را بفقر باز خر از جادبات الله
اندر خزیره دو محیط است گرد تو
در آن در گذر زین چون خرست آن

هم پیل ساز و از پی شطرنج پادشاه
چون دل روانه شد نشود نقد تو روا
کانگه که رفت سوی فلک فوت شد دوا
مجروح بر قفای گل از ضربش صبا
پس عشق روزه دار بود در دوزخ هوا
دیده از کجی دلعقت بیت الله از کجا
دار الخلافه پدرست این سرا
نیست نفس و شکل چلیپای لا
آرد نسیم کعبه الالهت شفا
گر بی چراغ عقل روی راه ابتدا
آری که از یکی یکی آید با بتدا
آن کتف سوی ارست بود جای اژدها
بر فقر دست زن که جز دست جان لقا
خوش نیست این عروس نو انبی وزین نوا
زین سرت پیچ محنت زمان بس شطالا
گردون نگر دلا چه محیطست در هوا

بودند تا بنمود نزولش درین سرا — این چار مادر و سه موالید بی نوا

آن قابل امانت در قالب بشر — وآن عامل ارادت در عالم جزا

چون نوبت نبوت او در جهان زدند — از جود واحد صلوات آمدش صلا

بر خوان آن جهان زده انگشت بر نمک — ناخورده دست شسته ازین ملک بی ابا

آزاده کرده در ره او بود عقل و روح — چون عقل هم شهنشه و هم پاسبان ما

او رحمت خداست جهان خدا را — از رحمت خدای شوی خاصه خدا

ای شسته از هستی ذات تو عارها — خاقانی از عطای تو هست آشنا

مرغی چنین که دانه و آبش ثنای تست — بپسند کز نشیمن عالم کشد جفا

از عالم دو رنگ فراغت دهش چنانکه — دیگر نیاورد و این زن رضاش را [illegible]

ایضاً فی هذا المعنی

قحط وفاست در بنه آخر الزمان — هان ای حکیم پرده عزلت بساز هان

در دم سپید مهره وحدت بگوش دل — خیز از سیاه خانه وحشت بپای جان

هم تا عدم پیاده فروکن بساط طبع — هم تا قدم سوار برون رو بهفت خوان

سودای این سواد کند مشوش دماغ — تکلیف این کثیفه نبینی بر روان

فلسی شمر ممالک این سبز کارگاه — صفری شمر قبالک این تیره خاکدان

هیچ آفت است بر دل اگرچه دل — که پایه بلاست بر و غول دیده بان

خیمه [illegible] همی [illegible] که و خیمه بر در [illegible] زن — زن تا خیمه [illegible] بدل [illegible] سخن

[illegible] سینه [illegible] — تن [illegible] و دیوانه باش

فرزانه خفته و [illegible] صعب — [illegible] سینه [illegible] [illegible] ان

سنگ [illegible] پای [illegible] آتش [illegible] — کمان [illegible] ز بوالهوس که [illegible]

[illegible] نخورده الماس [illegible] — دل [illegible] جهان بده

[illegible] گنج [illegible] راند [illegible] — هر لحظه با نفس [illegible] بدار [illegible]

این دام [illegible] جای امان الامان — دور از [illegible] خطبه الهی [illegible]

[illegible] غفلت [illegible] دل [illegible] — از دل [illegible] شب [illegible] فقر

و [illegible] خیال [illegible]

تمید و صبح صادق و دین محمد بن ... زنده نهج
این ورثه ناشش با سر و چه خجسته ... مصطفی را
وند زبهای تاج لقا شیخ ... فغان
عقل ز و بینش آزین ... وند اکنه
انجا که روح کنیه سر زخیل و عیش ... و زبان
جان باز یافت سر ز اندیشه ... لا اله
در انجا که گوفت دولت ... کوس ... اسلهان
آوازه صدق شد و برآید ...
آن شاه لعمرک ... و شاکر و فا سلیم ... گستر
مخصوص قسم فاتیده و مقصود
آدم ز یکجا هواره ... بود و ... خواران
ادریس هم بملکت ... گشته ...
در روی شفاعت عالم ...
در خط شفیع ... جان
هم حبیب ... عالم اسرار ...
هم غیب ... عالم اسرار ... جان

خاتم دارالملک فرید دلش گه خوان
تا بر در تو مرکب فقرست ایمنی
شمشاد و سرو را زتمیز زد خزان چه باک
در فقر ساز گلشن عیش بدکردار
از این و آن دوا طلب چون مسیح ... تخت
بگذر ز شاه دل بدر ... در
خرسند شو بملکت خرسندی از ...
اسکندرست تیغ و ملک ... روز ...
بی طعمه طمع بسر آید چو کرم پیله
زنبور رخانه طمع آسوده شد ...
هم جنس و رصد هم طلب ایکه مجوی از کهنه
دارفی چکن ز ناخوش خوش کم کن آرزو
خود را درهم خرید رضای خدای کن
پرواز در هوای همت ...
از لا رسی بقصر شهادت که عقل را
لا زان شده ار ... فرو برد

کای بین این عروس کم از زر کار دیان
کاصدای را سوی تو جنیبت شود روان
گر گرم رس ... لاله و گل را رسد زیان
در فقر ساز مهر جان ناتوان
زیرا اجل کیاست عنقا فراین ...
زین ... که هست ...
... سر ساس ... طغیان
خفر ... شعار ... عمر جاودان
چون کرم پیله سر چکنی در سر ...
زنبور ... بکن زین ان ...
نیلوفر از سر آب ...
... زناکس ... کم کن ...
آن ... فروشان ...
... چکنی بر تل ...
از لا و ها ت مرکب لاهوت ...
هر شرک و شک که در ره الا شود ...

دل ...

او سرو جویبار الهی و نقش آدم
او آفتاب حشمت و از شرم فر او ملک
سر باده همه کرده بدست چه آفتاب
که با جهان پیر زبان کرده در دهن
مهر از برای مهره بازوش جان و عقل
جیش الله است معتکف از ابو الف
قدرش ز رتبت بنای سقف لاجورد
بر بام سدره تا بدو پی فکنده زر خشت
جبریل بام بهیم سدره ازین سر کشو ختن
هیبت ز شرم طلعت او گشته جایگاه
خورشید بر عمامه او بر فکنده تاج
انجا شده بیک دم و از بهر بازگشت
هر ده آسمان که آن شهای محمد است
خواهی که هیچ نو بنا الصار بن زنی
از صادقین و فاطمه رفاقتش
همچون درخت گندم باش از برای حق

چون سرو در طریقت هم پیر و هم جوان
نفکنده بر بیان قلم سایه بنان
سایه نبود مثنش و از ابر سایه بان
که باد لطف و رونق افکنده بر لبان
حلقه بگوش حلقه گیسوش انس و جان
هم رفرف و حید و هم شب قدر اندرو نهان
فرشش ز کوکبست بر فرش ناسل
روح القدس دبیرش و معراج نردبان
بگذاشته ز لگامش بر ناقه عنان
دوزخ ز گرد ابلق او گشته گلستان
بر حبس بغداش زرد کرده طیلسان
زرنجی هزار ساله ازین بود تا جهان
درمان دل و جان شمر آن را بنده آن
تعلیم کن ز چار خلیفه طریق آن
از مشفقین چار بر مشغول تن بیان
که رایت که خیمه جان بسته بر میان

کسر و سجده هاش صبح به نیمه شب ز آفتاب
که در رکوع هاش چه پیدا شد ز آسمان
از حسن شیر و بیشه حق کاتبی صلوه ره بین
در نعش شیر شیر خدا گشتائی جام دران
یار دل شکسته درویش دیده است نکته بگیر ازان
کانسی که این دو نیت و باب لب سیر
خاقانی از ره نفس تو درین سخن
او در آمان ده ره خطر ز در آن
زان اشتر کامل جهان دار به کند کش
از ننگ نقش خانه ششدر و آتشی دار ز سان
سر خانه سعادت عقلش ز ره سخن
در روا و نیت دنیاش آسان

ایلفا فی ذلک المعنی

ورنه جسم ایده بدوش احمد و لدود
مصطفی
ماندرین ره قایدت مصطفی
ارت مجاز صد بدوخ ارواح و جمادرس منتها
زان کز شنیده از جمع رشت بی چس
شد صد نفخ جمع جهان شیخ ز سکنه ار شنید
چار ارکان از رسته ارواح و دو کون از سخن
چون بر از نعت جون بر سر برده صدبن خفا
از جهان بر جون بشی تا کی برده خسته
در مدین تنگنای جاه باشم شعب بلا
کارش بالا ابتهیم ره درین
سیکشم جیدی گرد بن جدلالی جدلال سر بر
جیند از روزی که رین تیغ فشن باشم جیند بر ز
صبح صادق دیده بختم جان شد بر ره در
صبح کاذب دیده بودم جان شد نفس لقا
باگه کیسه ز آتش سر زا اهل وفا زیر ره بیم
روزی ز نعت باجود و زین در عالم وفا

وله

وله
جوشن صورت بر زنگن در صف مردان
تا تو خود را پای بستی باد و داری در وجود
با تو در قاب قوسین انکه از فقه عشق زد
آن خرلیشی خنده کوبی آن ادیم آن زد
چیست عاشق خرزان کمالش بدپر پروانه قرار
لا بکیر کی بزن تا در صف چون آینه
آتشین داری زبان زان دل سیاهی چون چراغ
زخت از ین گنبد برون بر کر حیاتی بایدت
بر گذر زین تنگنای ظلمت انکه روشنی
نفس عیسی حیات خواهی راه کن سوی فلک
بر در قدرای تا بیش ایدت سرنهنگ عشق
شرب فرلت ساختی اهل شراب آرزوی
باقطار جون که در بیت المقدس بامنه
سر بنه کانجی سری را صد سر آید در تن
هرچه فرزند سماوات زندگی غزل کن
ازینکه
چون رسیدی بر در صد را لاجرم

ایضا

دل طلب کز دار الملک ازل توان شید تا درش
خاک بر خود باش کز خود هیچ نکشاید ترا
کز صفات خود به بعد المشرقین باقی جدا
باش تا او گوید از خود آن بابی ان ما
دو کش قرب و بیانه سوختن تا آخر فنا
از دو دیده تیرگی دوری بپرد نور صفا
گر ز خود گردی ازان تر دانی چون آسیا
زانکه تا در کنبدی با مرد کانی اسیر دل
در گذر زین خشک سال زنت انکه بر حباب
نقش عیسی در نکارستان ز ره آب کن رها
گر بیابی صبح طرح اهر دو گیتی اندرا
باغ وحدت یافتی ازین بکن هیچ جدا
با سپاه پیل بر درگاه بیت الله سیاه
بلکه بر سر هر سری را صد کلاه آید سحط
گر ترا از شکات ازل روشن شد از صباح لا
کعبه را هم دید باید چون رسیدی بر
الهم

در همه شروان مرا حاصل نیامد دوستی — دوستی خود ناممکن است اینک شب بوی آشنا

من حسین وقت و نااهلان یزید و شمر من — روزگارم جمله عاشورا و شروان کربلا

ای عراق الله جارک سخت مشعوفم بتو — ای خراسان عمرک الله سخت مشتاقم ترا

عذرشان دانید کافرهای بت بالدام — هدیه جانم ردا داریدم بر دست صبا

تشنه دل گفته ام از دجله آبدیدم شهر آب — در دو تشنه زارم از بغداد آوردیدم دوا

بوی راحت چون توان برد از براغ — زهرش دارد چون توان جست ازدهالنگ

بیشه ماهی اگر یابی که گاه ماهیه — ماکیان بر در کنند و گربه در زندان سرا

گر برای شوربائی بر در بهشت بزری — دولت سگ با دهند از چهره آنکه شوربا

هر دم اینجا فانی اهریمن شد ندانم از خشم — در سه دم نه ره روی کمانی بینی الف ضبا

همه و همک شقه و بابی بین سبز شده — بهر صحنش علمه شقه سرخ خیمه

وز صبح ز لکر از بدو شم راله زیر — تا دل ز زنگ بزر آینه سیما بینند

نم دو هر کند آینه بین آینه — زینت بینند

لشکر نم گرم دمی سرد صفا — بینند

این قصیده غرا را جواب الحجاز خواند در کعبه بنیاد و در بالین حضرت رسالت پناه ختم کرده

شب روان چون رخ صبح آینه سیما بینند — کعبه را چهره وران آینه پیدا بینند

گرچه زان آینه خاتون عرب رنگ زند — در پس آینه رومی زن رعنا بینند

اختران عود شب آیند به آتش فکنند — خوش بسوزند و صباخوش دم ازینجا بینند

صبح دندان چه سطر افکند از سوخته عود — عودی خشک زدند آتش مطرا بینند

صبح را در روی ساده احرام کشند — تا فلک را سبب کعبه مهیا بینند

محرمان چونکه ردا صبح دراز ند بکتف — کعبه را سبز لباس فلک اسا بینند

آه صبح زبان راه صبوحی بینند

وید ار زنار زدن روح مسیحا زا

نکنند ان مدح که بس کردن زنار بینند

که بدست همه تسبیح ثریا بینند

اختران از پی تسبیح بنصیحه زبرا بینند

کاتش دل ها قبه زده بالا بینند

نخش دهان آنکه بردار رو شب بنشیند — تسبیح بینند

کمان روز اجابت احرام کمک

شب ستاره اسنه ار تسبیح بینند

اختر ای صبح امتحان

علم خاص خلیفه زده و لشکر حاج
ماه نو از ابر بینند
چتر شاهست که در ماه
و شب تار چو آن
بار زر زن که به ره بر بت و هند ابینند
آفتابی به شب از رایت او بینند
زمی از رحمة الله که فرش فلکه زرد
خرج ابینند
به سر فلکی گنبد خط
ابلکا رسته به بادیه بیابان بینند
لیکن از بدرای یاران ... است
به شبهای عجم آن جا زر رود ...
به سقف زمی زرین سیاه ... بینند
خوشی عاصیت از بلخی و ارده ابینند
باش معنی و ظلمت بینند
به سنبله ز رشک اینک ... ابینند
بس لعجز ای فلک جای تماشا بینند
بکمند زنده از سعد که هر ... خانه ببینند
پس سرا ماند حنت نازه ابینند

نه نشستگان از صبح ز شام آزرده
صبح در شام آید کلف نه در شب و غالیه فام
صبح صادق پس کاذب چکند بر تن بره
ز آبنوس شب روز آمد بر رقعه دهر
لعب هر است چو تضعیف بیوت شطرنج
که کند خاک دراین کاسه مینای فلک
غلط خاک چه جست که چه بر در عنبر زد
خاک خواران ز فلک خوارتر از جو خاک بیند
بکند ریم از فلک و هر دو در کعبه زنیم
باد خاک پی وادی سپران گر ندوانیم
بار دا قصه آن قصه آن رد شنویم
بادیه بحر و بدان بحر بیاران چو حباب
از خفاجه بسر راه معونت بینند
گرم گاهی که ز دوزخ و بد آن باد سموم
قرصه شمس شود قرصه ریزند بلطف
چرخ بازیچه صفت شیشه کافور شود

که زان زهر که در دور زکینت شکین ابینند
رو که مردان نه بدین رنگ زنان دا ابینند
چادر سبز در دنیا زن ارسوا ببینند
دو سپه کمالت شطرنجی سوزد ا ببینند
گرچه پایان طلبندش نه همانا ببینند
که از دو آتش و زهر آب خورد ما ببینند
همه خاکست که در کاشه مینا ببینند
خاک بر سر همه را هیچ مکن تا ببینند
کاین دو در اهم بدر کعبه ... ببینند
آدم شان شعله دارد ... ببینند
که زبر کره اش به که بر که ستین ببینند
قبه سیم زره حلقه دا ... ببینند
در غریبه بسر چاه مسوا ... ببینند
تف باد چو راچون نکهت ... ببینند
بهر تفته جگران کاف گذر ... ببینند
که ز انفاس مریدان دم ... ببینند

حفة الجنة همره بهشت آمد خار
پس خارستان گلزار تمنا بینند

حفة النار همه راه سقر گلزار است
باز خارستان سرتاسر صحرا بینند

شوره بینند به پس پس چشمه زر بینند
غور باینده بر آن پس پی جمرا بینند

آب ابر است که در شوره فرات انگیزند
تاب مهر است که در غنچه زر شفقا بینند

ز کعبست که در راه دل و باغ آید
شوره و غنچه ها چشمه و صنعها بینند

تخم ز اینجا فکنی کشت تو زانجا دروند
جوی کاهر و زکنی آب تو فردا بینند

بد و نیکی در ره نمکی چکنی کاهن بستانند
تخم را هم نظر نمک مکافا بینند

تشنه کامی که زجان سیر شند ز آن اعشق
دل دریا کش سیراب چه دریا بینند

دیو گر داد دی محرم شنود ناله کوس
چون جریر جلبش لرزه لذا بینند

گوسفند فلک و گاو زمین را همه
حاضر از بند و قربان مهنا بینند

بی غلط کرده فرق گوش همه شیر ملان
ره به تنها شده تا کعبه بتنها بینند

آسمان در حرم کعبه کبوتر دار است
که همانش به بر کعبه مسیحا بینند

آسمان کو ز کبودی بکبوتر ماند
بر در کعبه معلق زن و دربردا بینند

این کبوتر که نیارد زد کعبه پرید
طیرانش نه ببالا که به پهنا بینند

شقه اکنون بر کعبه فلکش تنجی زانند
سایه جامه کعبه است که بر ما لا بینند

روز روشن شب را که با صبح آغوش و ندیم
پیش فاتون عرب جهره لالا بینند

حبشی زلف بتان چون شده آیین جان
کس چو خویش لباس تنش زر بی خفرا بینند

کعبه را بسته ز حلقه در حلقه زلف
عاشقان کاشح ز شب یلدا بینند

مشتری جاش از آن زلف و زرخ و جمال
که به گرد و ش سر از سیه در سودا بینند

سفتی آن حلقه زلف از حسد
که ز خالش سهی عنبر سارا بینند

کعبه در زینه فرو سیب غبغب که از آید
زلف پیرایه و خال و رخ و در زیبا بینند

حلقه زلف گیسوی سر نگارینا بینند
خال را رنگ همان غالیه گیرا بینند

آن بدان حلقه زلف
عشق را زان که ... جعد چلیپا بینند

دست و سینه سمبه زنند
خاک بانشان که اگر ... سنگ بزنند
نور در چهره اشک معتبر ببینند

محمد عربی
مصطفی صاحبقران جهان
منش سیمرغ حرمش بطحی کن تا ببینند
کرده جان مجمره جا جای و ببینند
جاه او آن که گرد عرش ... زبیب
کرده در لفظ سه حرف تعالی الله ببینند
آن نمودی که در انجم جان فلک ببینند
لاف از آن روح توان زد که یکی ... ببینند
نه از آن روح که از نکهت و نعمات ببینند
باد شبرنگ که شبرنگ زره ... ببینند
نکهتی کآن رشته و نبات بنگاه ببینند
عیسی ... ز لب آتش ... ببینند
بنگه دید ... خدا ببینند
مروس از نسب عبال الف ...
سبی از نسب صفدر ... ببینند
دران شب بنگرش هم از نسب صفدر زرد ببینند
بنو فلک از زده در خون ببینند
تا فلک را چو دلش زنگ ... ببینند

از پی بوسه زدن سنگ سیه وقت وداع
ز انکه فلک و نور محمد دیدند
خاکیان جگر آتش زده از باد سموم
مصطفی پیش جلالی فکند خوان کرم
عیسی از چرخ فرود آید و ادریس ز خلد
خاصگان سر خوان کرمش دیدند
زعفران رنگ نماید سر کیوان و زلیخا
عقل واله شده از فر محمد ببینند
عقل و جان چون پی سین برد زبان حقیقت
او گرفته ز سخن روزه و از عید سخن
شیر مردان بحرمش سگ کهف همه
سرمه دیده ز خاک در احمد سازند
حضرت دولت جهانی که ثنا از جهان
دادخواهان که زپیه از فلک ثنا شند
بنده خاقانی و در درگاه رسول الله
خاک مشکین در درگاه رسول الله ... ببینند

چشمه خضر ز ظلمات صفا ببینند
در مدینه ملکی عرش متعالی ببینند
آب خضر خاک در حضرت اعلا ببینند
که عکس از آن روی از شهپر عنقا ببینند
کس دو راز که زخوان با یه طاها ببینند
زان ابابا که بر آن خوان که دنیا ببینند
کوه سنگ نکس است انکه ز سنگ با ببینند
طور پاره شده از نور تجلی ببینند
تن چو نون قلمش و در کمی تا ببینند
صبح خواهان ز کوه آدم و حوا ببینند
ابنیه شیران که هم ... تا ببینند
تا لقای ملک العرش تعالی ببینند
ساج و سمت کران روز ... ببینند
داد از حضرت دین داور دارا ببینند
بندگان حرمت از این درگه والا ببینند
حرز بازوش صد الکهف چه طاها ببینند

کی توان برد بجز با زدل کس غصه — کاین چنین غصه شده در دل ما تا ببینند
سخنش معجز و هر آمده از بهر سخن — بخدا گر بشنوند اهل عجم تا ببینند
چون تمسکت بحبل الله از او [illegible] — حسبنا الله کفی آخر آن تا ببینند

الصافی فی شکوا الاقران

مثنوی خمسه [illegible] که اهل سخن ببینند — با من قران کنند و قرینان من ببینند
چون ماه [illegible] بخشند [illegible] چون — انجم فروز کنند هر انجمن ببینند
از هول صور قدرت من در قیامت اند — گر صد چو اهل صور مکنند کفن ببینند
پروردگان مائده خاطر منند — گر خود بجمله خضر [illegible] ذوالمنن ببینند
یک تا بیان [illegible] ولایت اند — زیرا که شه طغان جهان سخن ببینند
لولوی کنند چون صدف [illegible] — از طبع گوهر آور در عدن فکن ببینند
چون طلعت [illegible] — لا آشنا عقیق [illegible] ببینند
گاه فریب [illegible] — وز زهر غضنفر [illegible] شکن ببینند
چون از قلم [illegible] — جز لعل رنگ [illegible] سخن ببینند
او باش [illegible] طبعت اند — کالاید [illegible] حسد [illegible] ببینند
اندر [illegible] آتش اسیر [illegible] — زان جز شکسته [illegible] ببینند
کر نیند و [illegible] — مشتی خلاف آنکه جز [illegible] ببینند

[illegible] [illegible] ببینند
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ببینند
سال الفراق [illegible] اند
[illegible] [illegible] ببینند
ارباب [illegible]
چون شمع صبحگاهی [illegible] ببینند
الا [illegible] گردن [illegible]
[illegible] ضعیف
جمعند [illegible] ببینند
مردان [illegible]
[illegible] نطفه
[illegible] ببینند
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] ببینند
اما سفید [illegible]
خود عذر [illegible] اند
زان طالبان [illegible] سخن ببینند

فرعونیان پی فرد عون بند لاجرم / اصحاب بینش ید بیضای من نبینند

آری چو آب تیره خو کرده‌اند از آنک / مستسقیان لجهٔ بحر عدن نبینند

پس تا مرض گشتند ز خونهای روزگار / کارزانیان لذت سلوی من نبینند

بنیادلان ز گفتهٔ من در تب نشستند / کوری اگر دو دیده که جز گور کن نبینند

جابیت ضمیران ضمیر مرا چو چمن / کارواح قدس جز طرف انجمن نبینند

نساج نسبتم که صناعان فکر من / الا ز ما ... دیبه جز دخامه من نبینند

بگذار کو هرم که بنجیبان طبع من / جز زیب ... بدر حوش من نبینند

زین جاهلان تمع کار نیند و ستحل / زآن کار دانشیان نگار چمن نبینند

از آنک خامه قیر دلشان کشم سیه / کایشان ز نخ زنند همه خامه زن نبینند

انجا که من شعاع کشیم بدست فضل / الا ز دود دل چو چرخ افسرده تن نبینند

معصوم کی شوند ز طوفان فضل من / کز نوح عصمت الا فرزند زن نبینند

در کون هم طویلهٔ فاقانیند لیک / از نقش فطرت اند ز نفس و فطن نبینند

حقا بجان شاه که هم شاه داد گشت / کایشان سرای حضرت شاه زمن نبینند

بدایع سلاطین که صاحب دیوان بمدایح ایشان موسوم است

بینش که صبح بر در دشت اختر پرای / خیز تکبر برق می برقع صبح بر کرای

بینش که غمزه زن شد چتر ستاره سنج / بر صدف فلک رسان خنده جام گو

بنی

سر صبح برتر نشسته

بنشست صبح خیمه زد از شستن صبح خیز بیا

این خوش ... صبح ... بنده و سلطان

ساخت ... گنبد ... زده ... زری

صبح قبا زره زد ... تیغ ... خوش

... صبح ... بدری

صبح ... شکند ... صبح ... بدری

ماه ... صبح ... گنبد ... زری

که چو صبح ... تیغ ... گنبد ... خنده ... بی

چون بصبح ... خنده ... فطری

خنده ... قهقهه صبح ... بند

روز ... فلک ... صبح ... اوری

صبح ... جام صبوح ... زری

نوبت صبح ... بر ... بی

وارثی ... صبح ... بند

فرض صبح ... صبوح ... زری

صدره ... صبح

نیست زبان بده خبر و ز دم رفته حاصلی
حاصل وقت را مگر یاد دم رفته بنگری

عمر به نیت رخ بسر جاده به سیل بی پل گذشت
گر نرسیده سیل ازین پل در جهنه بگذری

آنکه غم جهان خورد کی برهد ز حادثات
پس بغم جهان مخور تا ز حیات برخوری

آهی کماسک نوام بر جه و کرکس شد
خواب پلنگ نیز ز سر کرده پلنگ کمتری

برک می صبوح کن سر که فرو حزن که چه
گرچه ز خواب خسته خوش ز سر گران تری

خواب تو می نشاندم بر سر آتش هنوز
کان همه سنگ نیست پس همه عنبر آذری

شو بگلاب اشک من خواب جهان عبهرت
تا به دو لاله در کشی جام گلاب عبهری

هم بگلاب لعل تو درد سرم که از فلک
با همه درد دل مرا درد سرست بس سری

برق تو نیست من سوخته تمام کن
سوخته سپند خود اگر راه تو جهد بر بری

رقص کنان بغمزه لعل تو چه بدی تو
طوق کشان بسرو دیگر چون خط از عنبری

رغبت دهم خمره خسرو کباب باده ده
چون دهش از بسطلی چون عقیق احمری

منظری که از فلک چه انچه زر بر آیدت
خوانچه کن و جامه کش چو انچه زر که زرگری

چون جگری نخورده از خر چو انچه فلک
عمر تو می خورد تو هم از بن خوانچه زر بری

گرد فلک چو دیده و آنرا بود ده
گرد فلک چو چو ... هم نوال و دری

درده لرزان چکیده خون نایه تن زرد
کامه ز فلک بر ... خاوری

ای ... ز اختران کامد بر ... شب
رفت سیاهی از فلک تا نه سپه لشکری

نیست به آب آتش... آن حضرت ... آب زرد ... بختری
بر در جان خط ... جام ... از ... رخم
شیشه ... زنگیه ... بر ...
خرج گرد جامه ... عیسی عشره
تا نشد ز چرخه ... جامه ... شعبده
آن بی دو جامه ... سحر ... بری
کرده سیم ده ... چرخه ... انگشتری
در کف ساقی از قدح حقه لعل ... عنبری
در طلب قدح ... شعبده
ساقی ... چون ... شیشه ...
از ... جام ...
در کف آسمان ... چون ... ساری
آتش ... ازل ... باد ... بادی
از قطرات ... لاله ... زرد ... بحر
تا فته خون ... زنگ ... رنگ ...
دختر آفتاب ده ... سپهر کون
کشته زهره ... فلک ... خنجری

در همه تن سنگ کعبه از ... شنید حاجیان
همه بدسته گه کنم از سر زلف سفری
سوی بنغان و بادبیز ... سنگ کعبه
در دل سیاه کرده ... خاکستری
در دل تکرده ... با هم از خرد
طاعت ما که ... سیاه شکار ری
روی سپید جامه ... زاغ سیاه
کعبه بر آمد ... رسید بر ... بیعتی
بخشش وصل ... همه جلگه دادور
زهد ... ما همه حکم داوری
وا دور زمان صدای ... ما در همه ...
حج و عمره کرده اند از در کعبه ... خاکستری
ما حج و عمره ... کنیم از در ... سری
خاطر حاضری از آن کعبه ... شکسته ...
در حرم خدا ... کرده ... سی ... دری
ما بماه شکسته شاه ... جلگه ... بری
حاکم فاتحه برده ... تو ... شده ... بری
گوید ... به اصفهان ... در بزرگ
در شیراز

کرده کله گردش باد سپیح سر بسی
کرده منقش لبستنش تا زخمیش لوری

مطرب سحر پیشه چون در صور زهر آتش
آتش ناراتش باده دکش برده بهم بر جوی

بربط اعجمی صفت هشت زبانش در دهان
از سر زخمه ترجمان کرده بتازی دری

چنگ برهنه فرق ها بپای پلاس پوش
خشک رگی کشیده خون ناله کنان زکافری

دست رباب و سرش کی لسته بهر رسن گلو
زیر فرو نه شکم کاسه سر ز بغض تری

نای عروسی از حبش داده خنیش بعش
تاج نهاده بر سرش از پی فتنه عسکری

چنبر دف شکار که زاهو دگور روبه
لیک بهیچ وقت لا زده هیچ شکار لشکری

روز سپید در محرمان عید گشته در شب سیه
روز چو محرمان زنند لاف سپید چادری

در عرفات نخجیان باده کرده پی سپر
ما و تو بسیم هم باده قلندری

در عرفات عاشقان نخچی سنجر تو
کانچه بار گشت نز بی کز همه سنجر بری

دی بنماز دیگری بر تقف اگرام شد
چون تو صبوح کرده مرد بنماز دیگری

در شوی پاشعر حرام ابلهد محرمان
محرم می شدیم ما بسکده کرده شاعری

در منی خرده بهر خون حلال جانوران
ما نحر ریم خون رز تا نحر ریم بجانوری

هر که کبوتری کشد هم تاب و رسد
خیز که خبر کشی کنون کند کبوتری

سنگ فشان کنند خلق از پی دیو نخجیر در
ما همه جان فشان کنیم از پی خم جوهری

در طواف کعبه اند از سر پای ... زنان
ما و تو در طواف دیر از سر دل به ... سری

تا به سازد از بره بر صفت زرگران
بزرگری کند بگاه ز قبل کدیوری

موسی و سامری شود گاو و بره به زرگری
آب خضر برآورد آینهٔ سکندری

بلکه ترازو شود روضه صفت سازیی
هر که ماه از او شود ضد وش از نکو بری

چون به دهان شیر در خشم پلنگی آورد
روی زمین شود ز تف تیغ پلنگ بربری

تیزتر از کبوتری برج به برج می‌پرد
بیضهٔ زر همی نهد در بر زاغ سکسری

هر سر برج نو بچهٔ نو بر آورد
یک سر برج او شود قصر دوازده دری

از همه اگر فلک دانه خوشه خورند بس
چون سوی برج خوشه شد آزر برج آذری

از سر خوشه تا کهش دامن شکر در کشد
گرد رگ گلوش را بر سر داس نشتری

گوئی از آن رگ گلو ریخته اند در زمان
آن همه خون که ستند آتشی و جعفری

باز چو زر خالصش سخت ترازوی فلک
تا چلی خزان کند صنعت باد آذری

کز پی صنع زرگری کوره گرم بر بود
کوره سرد شد فلک زین همه صنع زرگری

گرچه همه ترازوی زر خلاص در خورد
خود بتر از ترازوی فلک است بهر زر خوری

ورنه ترازوی فلک زر کر قلب کار شد
نقد عراق چون کند زر خلاص جعفری

عید رسید و مهرگان باده جنیبه باز ش
هر دو جنیبه یک عنان در کر دگار داوری

شاه طغان ز چرخ پیر باده و غلام در رزد
کین قزه سنقری کند داغ کند آقسنقری

شاه چو مریم دخت عیسی ششش همه به پیر
کرده بیان مریمش نفخهٔ روح گوهری

صبحی چو درآگنده بر سر ماه دو آن ترکی
بر سر جعد رها کند بستر خز معجری

سبزه چو پای نوخطان در پس حجله‌های پری
زاغ چو خادم حبش پیش در انه آن سکندری

تا که نسیج را ز زر از شکل خرام داد و تب
در یرقان شد ز بی رایحه نسیج از آن صفری

نحل نخست تا که آمده پیرهن و شده چو زر
بازه زرد کنیف و دوخت بدان ستبر شهری

سیب چو مجمری ز زر خورده عود و در میان
گو ز برای مجمرش نافه زکفیده جگری

به چو پشت ملکان زده بر رخ سیب خد لها بنیز معظری
سیب از شبه یافت نافه دو دم ز ... شب بر

خال ز غالیه نهد هر کس که روی سیب را
خال ز خون نهاد و تا که شب شتقی

تا همه دل دهی ولی همه خون عاشقی
سیب همه ... ذقن زنخ همه خال دلبری

عدل تو بنا می‌کند گنبد نیلی سپهر — در چار جان
تا آتش و آب و باد بهم باشد و کل و بل ساز و در بی
خنج بند و راز اشرف مشرق — ... از ربع ... از عهد
لطف و ... گنبد ازین پس و ... در بی
قدرت زلف و رخ کند ازین سنبل و یاسمن
شانه و ... ربعی ... به در بند و در بی
گشتن جاسد ... و در چند ... نیس بود
گر بخلاف حشمت دارد ... سید سعید و در بی
روی بهی ... بود ... و خبر از ... که خود
وقت سقوط ... تن ناصر ... نیست ... زی
در همه ... فلک ... سلیم زمانه ...
نیست ... خصم ... روی ... زد
خنجر کند ... هم ... تیغ زد
سید ... نیز ... زر ... بار ... خلقت ملک شد
تیغ تو صیقل ... بکن ملک ... نزی
دست تو چون ... و صبح ... و ...

خم چو پری گرفته یافته صحرا و کرده کف — خط معزبان شود برگ از مرعفری
ساز بشاخ ... زنگی چار پاره زن — خنده زنان چو ... ابر ز روی زری
در بر ... نکرده لشکر مور صف زده — گرد لوای ... موجب جام لشکری
گرچه درخت ... زر در چه ... افتاده‌اند — هم ... تو ... شان با کف ... بر ابری
خسرو ذوالجلالتین از ملکی و سلطنت — مستحق الخلافتین از ... و ...
شاه معظم ... آنکه رضا ... داد — نحس ... زحل شود سعد ... مشتری
فات صاحب ... افسری شده — برده ... و ... همه صاحب افسری
ای بجام ... یافته ملک ... — برده ... مصر قاهره ... قاهری
هشت بهشت ... نه فلک ... لذت — دولت ... اعظم ... بنده
از ... نقره ... فلک ... — از ... کرم تو ... سعد ...
هر ستاره ... مهر فلک ... — ... ملک ... خنجری
نوح ... صالح خضر کلیم ... — احمد ... عیسی روح ...
خسرو سام ... سپهر ... — رستم ... زال ... دادگری
ربع ... از زمین — ... خط استوی ... حکمت داوری
عالم تو ... رای تو ... — کشور ... فر تو از ... فری
امر تو نطفه افکند ... تا کند — هفت محیط ... چار بسیط مادری

این مهر

این سفر ظفر خاطب اعجمی زبان
زاعجمیان عجب بود خاطبی و مغربی

قایم پنجم آسمان منتقم ششم زمین
اختر دفع عقربی آتش و لون عنبری

پایه تخت زیبدت بر سر تاج آسمان
گر سر تاج مملکت تاج ملوک کشوری

تخت حساب شد عدد کرده ز خاک تاج سر
چهره چو تخت خسروان دیده چو تخت جوهری

تا جوران ملک را فخر بگوهرست و زر
تو سر گوهری تو را مفخر تاج و گوهری

تا که عدو ز دولتت یافت عدوستی ز فلک
بهر شمار لشکرت کند ابلق گیتی اشتری

نعل سمند تو شود حلقه فرخ اختری
تا به سر ملک شهی باره و سکندری

چون ز گهر سخن رود در شرف و جلال تو
چون رسد و اثر خور ناری و نوری [illegible]

گر گذری کند عدو در طرف ممالکت
زحمت او چه کم کند ملک تو را [illegible]

گر صنمی ز بتکده بر در کعبه بگذرد
کعبه بلوث کعبه او کی کند از مطهری

تا سخن او بیابیی باز دهی که در ظفر
ناصر رایت حقی ناسخ آیت [illegible]

ای حرم تو از کرم بیت حرام خسروان
چون سخن من از نکت سحر حلال [illegible]

زان کرمت سر گران جانی سنگین
زین سخنت دل سبک عنصر طبع عنصری

تا نعفت بود فلک حضرت تو [illegible] عیسوی
محور خط استوی شکل صلیب قیصری

باد خطاب جیسوی با سک و کهنت خلیفتی
کافر دریا عظمی فخر صلیب اکبری

در مدح ملک الملوک مغرب سیف الدین والی دربند

وله

آتش صبح [illegible]
چون [illegible] عاشقان شد صبح [illegible]
سیماب [illegible] بارنده [illegible]
زان جامه [illegible]
سیماب شد [illegible] سیماب [illegible]
[illegible] صبح [illegible]
گر [illegible] سیماب [illegible]
گر [illegible]
کز نو ز صبح [illegible] گنج [illegible]
این گنج [illegible]
وان [illegible]
[illegible]
خیاط [illegible] سحر [illegible]
یا رب [illegible]
[illegible] گشته [illegible]
جم [illegible] خزان [illegible]
[illegible]

جیب [illegible] شکسته آمده [illegible] انگه اتو غنچه
[illegible] بنفشه [illegible] گنبد
ز باد نو بهاری [illegible] شمع
قوس قزح بر آمد چون [illegible] بنفشه
ز صنعت صبا شد [illegible]
[illegible] پاره‌های [illegible] شد
آن غنچه‌های [illegible] نغمه
[illegible] در روی [illegible] سرگیل
غنچه که بود [illegible]
شکفت [illegible] جان [illegible]
تا که باد [illegible] طبیبی [illegible]
[illegible] جان [illegible]
[illegible] چون [illegible]
[illegible] چون [illegible] صفدر
[illegible] پیشانی [illegible]
[illegible]
[illegible] بخشم
همچون [illegible]
[illegible] بخشم [illegible] کعبه

چون سختیان زرین اندر تنور مشرق
گرسنه شکم تهی را بود آرزوی آن نان
ما ماکه هست کردن دروازه بان [illegible]
در کاه سفره‌ی زرین را نقد است [illegible] ضیفان
در [illegible] قفس [illegible] طاووس آسمان [illegible]
نیرنگ زد زمین را شهد فلک بجلوه
عکسی [illegible] پای [illegible] زد بر زمین گردون
از [illegible] صد [illegible] گون
یعنی که قرص خورشید از حوت در حمل شد
یک چند چون سلیمان ماهی [illegible]
عریان ز حوض ماهی سوی بره روان شد
[illegible] هر شب [illegible] گرم [illegible]
گویی [illegible] از [illegible] دیده
تا دست قرصه خور را [illegible] فلک [illegible]
ما ماکه اندرین سه عید است آسمان را
شاخ از جواهر [illegible] آیین عید بسته

افتاد نان سیمین اندر دهان خاور
یا قوم اطعموا [illegible] آمد [illegible]
اجرت آن [illegible] الانعام شاه کشور
[illegible] ریزه خوارش [illegible]
[illegible] آفاق [illegible] زیور
[illegible] قوس قزح [illegible] سپهر
[illegible] شد بهار [illegible] اخضر
آمد [illegible] شد [illegible]
[illegible] بیت الشرف [illegible]
چون [illegible] بره [illegible]
چون سبزه بر آمد پوشید صوف اصفر
[illegible] پوشید [illegible] جعفر
[illegible] ماهی [illegible] دیگر
[illegible] آمد [illegible] لاغر
[illegible] آمد [illegible] خور
چون کام روزه داران [illegible] صبا معطر

بی ز

ای نور زای چشم ندیدی که چند دیده‌ام
در چه سایه دار روان سایه‌ام بعینه
من نخلم و تو مریم من عازرم تو عیسی
سرگشته گرد چرخم چون چرخ باد [illegible]
آن بسته دیده‌ام تا شاهی همچون [illegible]
گر چون کشف گشته‌ام سر در استخوان تن
ای دایگان عالم دیدی که از اهل شروان
هم دیده‌ای که از جان در کاه [illegible]
ای آب خضر و آتش موسی و باد عیسی
هم بمکه دیدی آسوده دل چو کعبه
شعرم [illegible] شنیده آنجا خواهی کعبه
امسال بین که رفتم زی کعبه مکارم
شهری که شیب بالا دریا و کوه دارد
بالله که خاک در بند آنکه بکعبه ماند
بحر ار نه غوطه خوردی در بحر کف خسرو
تا تاج دار گشتم از دوستی دو کعبه

در چاه شر شروان ظلمات ظلم دیدم
زین رسن فرو کن در چه مرا بر آور
نحل از [illegible] تا زه جان [illegible]
فریاد زین فسونگر زان خصم سبز جادو
آن استخوان [illegible] بیرون [illegible] اندر زبان [illegible]
سایه نیفکند از بر چشم هیچ جانور
از کوزه یتیمان هستم شکسته
چون کمان غریبان حلقه بگوش اندر
وار [illegible] خاک در بند [illegible]
لبیک الله [illegible] چند ترسم بر کعبه آفرین کن
بهتر نظیری [illegible] گردند حاج محضر
دیدم حریم حرمت کعبه [illegible] مجاور
کوه [illegible] نعت [illegible] گوهر
ابو قبیس بالا زیر [illegible] دامن اندر
کی عذب و صاف بودی چون [illegible] زمزم مطهر
چرخ [illegible] دشمن نعیم کند [illegible]

[illegible] نقش روز [illegible]
[illegible] کعبه [illegible]
تا بر [illegible] کعبه [illegible]
ای [illegible] با آسمان دور
دار [illegible] سماوی
[illegible] جل [illegible]
خیز از [illegible] بهار [illegible]
[illegible] جهان [illegible]
[illegible] سعد [illegible]
[illegible] آسمان [illegible]
[illegible] الله دارد کمال [illegible]
[illegible] آرم
[illegible]
[illegible]
[illegible] ضعفا [illegible]
[illegible] صف [illegible]
دراجه چهار بنات البروج اعظم
دیباچه [illegible] سعد السعود [illegible]

انصاف ده که در هند دیمان رزبین را — سقف سرای ایمان دیوار دین کافر

از کشتگان زنده زانسو هزار مشهد — در ساکنان زاهد وزین سو هزار معشر

آن قبهٔ مکارم وان قبلهٔ معالی — آن فرقهٔ معلا وآن روضهٔ منور

در قبهٔ مهد مهدی با قبهٔ عهد عیسی — در فرقه روض جنت در روضه حوض کوثر

ذات العماد خرم خیر البلاد عالم — بیت الحرام ثانی دار السلام اصغر

وز خشتش خراج قیصران خیبر عراق ایران — جمعش سواد اعظم رسمش جهاد اکبر

گر نهد بر عقرب تاج زرش حاشا — گزدم نشان فلک را عقرب کند مسخر

عاقبت گور از خداوند جوی عقرب — گز قدرتش سما را برقع ز زرش معجر

عقرب بنام او دارد شال در قم — از رنگ خشت پخته در رنگ خام مرمر

شهری به شکل ارقم با صد هزار مهره — در دیده چون نگارستان تریاک روح پرور

تا نام آن زمین شد هم نیز آب حیوان — القاب سیف الدین شاهم خسرو وهم اسکندر

صحن ارم نمودی در باغ شاه بنگر — صحن حرم نهادی در قصر شاه بگذر

هر چمن باغ پروین گل پرست نظاره — بر پیش قضای گردون دیوار خط محور

کانجا برده کوثر در حوض های ماهی — پیوند کرده طوبی با شاخهای عرعر

شاخ خوش جلالی نعمت برآورده طوبی — طوطی نقش طوطیه کز زین صفت دهد بر

هم آشیان نخشد در دامن ریاحین — هم خوابگاه خورشید از سایهٔ صنوبر

عیسی جلال گسترده ز جا بر یکی بسیمین
رو رسیده گسترده ز نخجیر بالای بنفشه
همچون ز رخ وفاق روز طیبه رنگ با زر
بر فتح شاه جامه الحمد لله سلطان
قصر شرح فلک زبان در راه مدح
گردون ور او بر گیتی داد مقصود
جفت مقرنس او چون جنت خضر ابر
طاق مقرنس او چون چرخ طوق تزیین
آن جفت را گر زو شد فردوس فسحت مستطیر
وین طاق را گر زو شد صحن فلک مستطیر
رو رسیده جمله مسند سر سیاوخش
روح الفلک مزرق ...
انجم نگار سقفش روی ... نگاری ز ابر
همچون خلیل ... آزری بگزیده ز ابر
خانه رو ... زر و لاجورد گردون
نوشته نام سلطان بالای جفت معمر

پیش سریر سلطان استاده تاجداران
آن پادشه که آسمان از چرخ تیغ بندش
قربان وه سلاطین سلطان محمد احمد
ای قند لب جانها طاووس سینه زیور
ای غنچه دهانت از چشم سوزنت کم
ای سوخته رخ تو در گریه زار از تنگ
از شین مفرح آن لب چون سنگ خال مشکین
تو می خوری بمجلس بر خاک جرعه ریزی
بینت چو جرعه بوسم خاک و چو جرعه بنشینم
گر باده می بگیرم در بزم جانا
زان لب شکر آسا زانسان همی برآرم
تا قنقی آمد از جان چون حلقه بر در تو
تو شاه نیکوانی تاج تو زلف مشکین
است اعشی عرب را از من سر سخن خجلت
از چار رود هفت گیتی گردون خلاصه آمد
افسر خدای خسرو کشورگشای رستم

چون ناشگفته لاله افکنده سر برآرم
شعرم بمدح سلطان برداشته بزم بر
جبریل جان محمد عیسی خصال حیدر
بگشای غنچه لب را ای غنچه ازار
سوزن شکاف غمزت سوزن نمای عیسی
پیمانه و لب تو در زهرخنده شکر
مشکین چو تو دیدم جو جو شدم برابر
بر خاک پاک باشم گر جرعه باده [illegible]
بر چینمش بدیده سازم بر سنگ اخگر
زان خون خورم که ساغر ز چشم گشته تا به
گر آب سنگ گرید بر سینه زند در
بی پا و سر چو حلقه حلقه بگوش چون در
تا سایه چتر سلطان سایت فکنده بر سر
چون سیف [illegible] از سیف دین بلندت
گشت از چهار ملک سر و از هفت کشور
ملکت طراز عادل ملت فروز داور

[illegible] ز بیت پنجم
[illegible] بنشسته [illegible]
خانا بخش جود [illegible]
سلطان جهان [illegible]
شاه ملک صبیب [illegible]
بهرام که ز زهره [illegible] حسین [illegible]
ابر از خجسته [illegible] سنگ [illegible]
قطب سماک تیره بدر ستاره
[illegible] سپهر [illegible]
جمشید بارگاه صفدر [illegible] داور
دارای زال [illegible]
[illegible] جعفر
سردار اخضر [illegible]
بنشسته روح [illegible] فرشته
دارای تاج [illegible]
[illegible] غنچه [illegible] سنبل [illegible]
[illegible] گنبدش [illegible]
کی سنجدش [illegible] سنجد [illegible] عالم
[illegible] عرش کبریا [illegible]
چون [illegible] سپهر جای [illegible] اعلا [illegible]
تیرش [illegible] خیاط جسم دشمن
تیغش [illegible] جان قیصر

... خرد ... بند

سخن چون بعدل ... سخن ...

تا بدت دست جانش ...

آتش ستم ... روی ...

... خاک ...

... ملک

... بشند

مهر ... ندا ... خون ...

... سنگ ...

... سخن ...

چون ... عالم

... سخن ...

کی یار ... سخن ...

... ضرب ...

... سپید ...

آنکس که طعمه ...

... شود

... عدل ...

... خطی چون ...

سی سال ... حق ... روز ...

فر تیغ کفرسوزش کز رگ دید آتش

بر پرچم علامت بر تارک غلامان

هر سه زنگ شبه سه چرخ خط طوق دارش

ای خاک درگهت را آب حیات تشنه

تیغ تو صیقل دین لا ابن خطیب دولت

از قلّه مهمات فایض اقلیم های قبضه

ایران ترک رسمی انجاز ... روی

مجذوم چون ترنج است ... سیب ...

الحق ترنج و سیبی بی چاشنی ...

کی طرفه گر شد و شد مجذوم طرفه تر آن

رفعی خورنده مجذوم ... شهر ...

زیر سه حرف جاهش گنجینه ...

یک رو شد از سه حرفش ... اصل و فرع

شاها طبیب عدلی بیمار ظلم کیستی

خود عهد خسروا از اجر عدل حاصل

از عدل دیده خواهی هم راستی هم خم

جز تیره دیده ها دورش ... در زیر کم ...

از ... اسرار ...

سگ طوق ساز دارد دم در جهد ...

در آب همت تو هم بحر غرقه ...

در طیلسان وزیری ... الملک ...

اقلیمهای گیتی حکم تو ...

ذی ... بقعه ...

کش جوهر حسامت معلول گزیده جوهر

چون سیب ... یا چون ترنج ...

کافی شدست رحمت ز رفعتش ...

مجذوم خوار و رفعی چون ترنج خویش ...

صفرت در سان هفت آسمان ...

شش روز هفت اختر ...

... فلکش ... عدل در خور

زین چینه ... زین مرغ سرایی ...

در ساق عرش ... پول ...

شاها عرب نژادی هستی بحق خلیفت
مهمان عزیز دار ز اهل عرب نسبت
ردی فرستی اطلس معربی و حق عمامه
اطلس برنگ آتش اصل عمامه ارغوانی
احتیاج ز خلعت تو از آن بیش که هست تحفه‌ام
بود از نعیم دنیا قانعی شعار حزم
شاها بدولت تو صافیست خاطر من
دانم که سایهٔ حق داند که می ندارد
خاقانیم نه والله خاقان نظم و نثرم
زین نکته‌های نغز که از بستان حسرت
زین جامه بود شاخی اندر شکسته نال
در غیبت من آید پیدا حسود مار ای
خان سخنوران را مسند نشین مربع
پیش مقام محمود یعنی بساط عالی
ای در زمین بخت معمار کشور دین
عشری ز مال خدمت خمسین الف حاصل

شاه بشر چو احمد شیر عرب چو حیدر
دانم عزیز کردی دادی کمال داور
خیلی براق ابرش ترکی و ساق احور
ابرش چو باد نیسان شد بی‌سان خنده
دریا و در آتش وی هستند ازمان عنبر
است این خروس خاطر باقی طراز معجز
چون خاطر ارسکو در خدمت شکسته
در آفتاب گردش گیتی چه من سخنور
کو بندگان عالم چشم شبال و مفطر
مشتی عقیم خاطر چون فی سقیم ابتر
من فارد جهانم وایشان زیاد منکر
چون زادن مخنث در مردان پیمبر
بهر چنین شهیدی بنشد نشسته بهتر
کو هر فروش من به محمود و محمدت خبر
باری چو بیت معمور اندر فلک معمر
ستین دقیقه جاهت بر فلک مقدر

ایضا
فی مدایح الغرا

ف زده اند
صبح خیزان کاسمان سبب سلیمان زف زده اند
صبح جز آن گلستان بر جهان زده اند
پای کوبان دف زده اند چمن بر جهان
خیل ترکان بر نگار انداز ف زده اند
آب می بر آتش و دل از جهان نفس
مشک ریزان گرد بر ف بندان صبح آمد زده اند
بر سماع بلبلان عشق جان ف زده اند
رشک مطرب رعده ارزان زده اند
زین نگار بهای نگار بیان شفق
تا نه از جانب صبح ف زده اند
زیبای شاخساران گنج روان
گرده اند از می فضای بحر در هم معلوم رف زده اند
بر سر هر خاک دو شاخ سعان
بس که از جا سکان باشک سیم زف زده اند
بر صد سر شان

تا زبن شد جامه را بر سینه شبگیریان
تا زبن بیش کهبان را ... افکنده اند

آنکه زرین زیره بیش کهبان را ...
زرد سنگ قلعه یاهو آسمان ... افکنده اند

روح‌شان بین ... بستان را ... افکنده اند
زیره بالا از بدن خون ... القصه

نقش جان همچنان کرده ... اند
شیخ زاهد ... از آن شنیده ... جان را

کرده زنار زرد ... شیخ یعقوب ...
با زرتشت ... خرد در بیابان را

حیدر زرین چون ... افکنده اند
عکس شمشیر شه ... بنیان را

تا کمرهای ... در سرای ...
منش شیران ... افکنده اند

کشتی ... زرینک شهر جان را
زرد و سرو ... جان

با نسیم ... جان
هم کلاه ... زرد بیدار ... زر را

سبحه داران از پی سبوح گویان صبوح
خورده یک دریای بصره تا خط بغداد و جام

حرف می را اگر ... کشتی دیگ ... شهباز
کیسه‌های زر ... کند تا سر بسته اند

تا بهای اهل می در کعبه عقل اند
خورده اند از می ... جند و اسباب صلاح

چون در این بستان ... گل خشتان
زهره ... شان کیش ... افکنده اند

جرعه ... جام ... گفتی اخضران
خواجه کرده چون ... مرغان جوز ...

بربط آستین تن و نالان دل و مرغان
چنگ همچون جره باز ... افکنده اند

پس در آن مجمر که در ... کرده اند
زخم سرها را قفس کرده ... پس

مجلس ... اهل ... نصحف
چون شعر در ... بر ... سبز

برسر زنار ساغر طیلسان افکنده اند
بس بهای دجله بر جرعه روان را

برسر شمشیر جعفر ... افکنده اند
برسپهر کنده‌های دست ... زان را

بس بلا لاقه جان ... سلیمان را
برسر این ... مطلق ... عثمان را

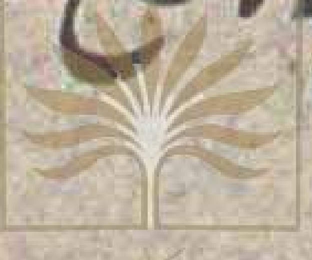
بر رکاب باده ... افکنده اند
ای لب جبل که در چشم کمان را

لال همه ... جان شان را
زهره ... گران را

جان بر آن آتش ... خوان را
دل بر آن ... افکنده اند

ازین ... وعود دوران را
بچه ... علوی ... بستان را

در تنوره ... جان جان را
تخم گل ... افکنده اند

آسمان پل بر دل آن خاکیان خواهد شکست
کم زنیم نامه آذر نبشت تر دیده لالان
سوزن عیسی بسانش رشته مریم تنش
عشقبازان بر رخش خال خدایی جان افشانده اند
تا غبار راه خیز شاه اختران ا
شسته نور از نعل نقره خنگ سانش آب
رسته چون یوسف ز چاه و دلو پیش ایزد مسیح
در رکابش هفت گیسو دارد دستش ردیف
بیست و یک کشور که از سقلاب دارد دل خیش
تا که شد تو تند سلطان فلک بر آسمان
از برای آنکه پای پی تنگ بنده همزه
گر بیوی سه بر جهان مرده از بهر چشم
در خراج گوهر انداز تماشا باز دا
خورده خواهد شاه و ز افلاک محور دارد
تا جهان باقیست از سر تا قدم دریای
باز ننمود در چمنهای عروسان چمن

کاروان اندر ره آن گلستان افشانده اند
تا بسیج رکاب فخر از کرکمان افشانده اند
دوستان زین رشک زنار از میان افشانده اند
پیش تخت ابو المظفر جنبان افشانده اند
در سلطنت نشین و در بر ریکان افشانده اند
اهر ری اکسیر سایان خزان افشانده اند
گوهر الماس رشک ... افشانده اند
بر سر هفت و شش ... جهان افشانده اند
گرد راه خیل او تا ... ان افشانده اند
عاقلان طبع جان بر ... ان افشانده اند
ابر و باد آنکه ... خوان افشانده اند
توده کافور و مشک زعفران افشانده اند
طبع کافوری که وقت مهرگان افشانده اند
آن همه کافور کز هندوستان افشانده اند
چاره بادبر سرش تاب و توان افشانده اند
نطفه ... جهان افشانده اند

شعر ... ز آسمان افشانده اند
کاسه‌ها ش از شعر شاخ جهان افشانده اند
چشم در روی تو ... بستان افشانده اند
شیر با اطراف چشم بستان افشانده اند
شاخ طفلی بود ... بالغ شد ... افشانده اند
گرد ... جهان افشانده اند
آسمان ... صف ... افشانده اند
صف صف از ... روان ... کاروان
باد ... سیب ... افشانده اند
گاه ... اصفهان افشانده اند
... مهره ... افشانده اند
بر شه یوسف ... افشانده اند
مهر ... افشانده اند
بر سر ... افشانده اند
... افشانده اند
... سامان افشانده اند

تاج بر سر شب زنعل اسب آن تاج کیان [illegible] زده اند
گر [illegible] دولتش [illegible] باد [illegible] زده اند
از صهیل اسب [illegible] زده اند
بس [illegible] که [illegible] ایشان [illegible]
دست [illegible] مخالف [illegible] زده اند
[illegible] پیکان شررها قصر ایشان [illegible]
گر [illegible] فتحها [illegible] زده اند
[illegible]
[illegible] شاه [illegible] زده اند
[illegible] زده اند
[illegible]
[illegible]
[illegible] زده اند
[illegible] زده اند

خسرو غازی جلال الدین خلیفهٔ ذوالجلال
[illegible] فراخ [illegible] آورده اند
آستان بوستان [illegible] نهند
تا زبان [illegible] شمشیر [illegible] شیران [illegible]
[illegible] بستان [illegible]
[illegible] زنخدان [illegible]
[illegible]
سنگ [illegible]
غالبی [illegible] بهار [illegible]
[illegible] خوبان [illegible]
[illegible] دولت او بوده بس
[illegible] جلالش [illegible] بس
انجمن [illegible] چنین [illegible]
[illegible] شیران کرده اند
[illegible] سپید
ابرها [illegible] باران کرده اند

کاغذ [illegible] فرقش فرقدان افشانده اند
[illegible] حمایل [illegible] افشانده اند
آستین [illegible] افشانده اند
بس که [illegible] زسیم آن بنان افشانده اند
خون [illegible] چون [illegible] افشانده اند
دشمنان [illegible] افشانده اند
کاتبان [illegible] بادبان افشانده اند
[illegible] کمان افشانده اند
جامه [illegible] زعفران [illegible] افشانده اند
خرده [illegible] استخوان افشانده اند
در [illegible] بوستان افشانده اند
[illegible] شمع [illegible] دخان افشانده اند
[illegible] کهکشان افشانده اند
در [illegible] جهان افشانده اند
[illegible] شبستان افشانده اند
[illegible] گستران افشانده اند

قدرت قمی

منکه غیر از تو ندیدم ز کسی یاری دگر
از چه هر لحظه نهی بر دل من باری دگر

ده که از فیض نگاهت بخشی اعجاز [illegible]
نیست در [illegible] چو چشم تو بیمار دگر

نیست [illegible] تو را در دل [illegible] بخشش دارم
جان [illegible] دارم و دارم [illegible] بیمار دگر

[illegible] از وصل تو [illegible]
هر [illegible] تو [illegible] کار دگر

[illegible] دل از [illegible]
[illegible] که [illegible] دارد [illegible]

[illegible] جهان [illegible] و داری از [illegible]
[illegible] که [illegible] دگر

[illegible] قدرت [illegible]
[illegible] خاک [illegible] دگر

قدرت قمی

[illegible] بیرون [illegible]
[illegible] غم [illegible]

[illegible] غم دل
[illegible] غصه [illegible] قصه [illegible]

[illegible]
[illegible]

پرتو اصفهانی

[illegible] دلدارم [illegible] گرفتم
[illegible] ادا [illegible] گرفتم

[illegible] سلطان [illegible]
[illegible] جان [illegible]

[illegible] جان بنهد
[illegible] از [illegible]

[illegible] بنهد
[illegible]

حاجی میرزا آقا [illegible]

[illegible] دل [illegible] که [illegible] ار دو دامن [illegible]
[illegible] دل [illegible]

ساغر اصفهانی

[illegible]
[illegible] عشق [illegible]

[illegible] دل [illegible]
[illegible]

[illegible]

دهقان سامانی

ای دل آشفته چو زلفش شده کارت [illegible] نمی‌ارزد
[illegible] جبر دو عالم [illegible] نمی‌ارزد

گر به [illegible] از شعله [illegible]
[illegible] به عالم [illegible] نمی‌ارزد

[illegible] از لعل [illegible]
[illegible] نمی‌ارزد

ای [illegible]
[illegible] نمی‌ارزد

ای [illegible]
[illegible] نمی‌ارزد

تا که در [illegible]
[illegible] نمی‌ارزد

اخگر طوسی

ای که [illegible] عصمت [illegible] باش
خواهی ار با حق [illegible] باش

گر نخواهی [illegible] دل [illegible]
تا توانی مرهم [illegible] دل درویش باش

از دو [illegible]
[illegible] باش

[illegible]
[illegible] باش

[illegible]
[illegible] باش

[illegible]
[illegible] باش

[illegible]
[illegible] باش

سال و ماه و روز و شب چون اخگر طوسی ز مهر
در خیال راحت یاران و رنج خویش باش

حاج میرزا مهدی دولت‌آبادی

[illegible] من
[illegible] من
[illegible] من

حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی
[illegible]

صد هزار [illegible] عشق [illegible]
[illegible]

ادهم

[illegible] عجبی
[illegible] عجبی

شباب اصفهانی

[illegible] عجبی
[illegible] عجبی

ملا محمد حسین رفیق اصفهانی

[illegible]

مسکین اصفهانی

رفته بر عرش برین صوفی [illegible]
کرده راه عجب طی [illegible] عجبی

شبابات لشتری

الحق ای آنکه چو خال از لب جانان منی
از چه همچون جان نه اندر لب جانان منی

بری ابر جعبت دهن از طلب خط
وز ره دل و [illegible] خضر بیابان منی

[illegible] زبان [illegible]
[illegible] عطش [illegible] منی

[illegible] از دست [illegible]
[illegible] دلبریان منی

از ره کعبه وصل رخ جانان [illegible]
[illegible] مغیلان منی

چون تیر [illegible] مژگان [illegible]
[illegible] دیوان منی

آقا محمد علی

[illegible]

غارت

[illegible]

[illegible]

[illegible]

شیخ محمد جعفر کرمانی در مدح [illegible] آقا حسین خوانساری ساخته

[illegible]

یا لاحظ للقصام النثال نال ...... فخر اصناف الوری آقا حسین ذو النقی ...... ذو العلی شمس الضحی بدر الدجی نجم الهدی

مهجتی من حب [illegible] الکسال [illegible] ...... الذی من کفه بحر [illegible] الاجاد جاد ...... کم فتی من نوره عن حندس الالحاد حاد

این غزل از اخگر خراسانی است
که گفته بود خودش در مجموعه رحیم عفت بن [illegible] شیرازی [illegible]

ای جسم و جان ما همه [illegible] است — چون دل [illegible] از [illegible]
من [illegible] — [illegible] است [illegible]

دیار [illegible] — [illegible] ما [illegible]
[illegible] — [illegible]

ای [illegible] — [illegible] بس [illegible]
[illegible] — [illegible]

چون [illegible] — [illegible]
ای دل [illegible] — [illegible]

از [illegible] همه دل — [illegible] همه دل
[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

صحبت [illegible] — [illegible]
[illegible] — چون [illegible]

[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]
چون [illegible] — [illegible]

رفت

[illegible] — [illegible]
[illegible] رفت — شنیده [illegible]
[illegible] — [illegible]

توضیحاً غزل «اخگر خراسانی» بوزن «مستفعلن فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن» [illegible]
مرحوم صفای اصفهانی است که [illegible]
[illegible] و اخگر اقتفا به «صفا» کرده است [illegible]

آقا حسین خوانساری

تا دست بهمت رسانی نزنی — بر منّت خلق پشت پائی نزنی
چون حلقه مباش در جهان چشم تهی — تا هر ساعت در سرائی نزنی

آقا حسین خوانساری در مقطع مثنوی نگارخانهٔ چین از منظومه‌های ابوطالب فندرسکی
که از شاگردان آقا حسین خوانساری بوده حسب الاستدعا فرموده است. (نقل از کتاب بدایع الاطلاب فندرسکی)

خیر باد صبر و طاقت خیر باد — عکس ساقی باز در ساغر فتاد
ساقی آمد باز با صد آب و تاب — گرم و خندانه از عهد شباب

حکیم ـ میرزا رضای عکاسباشی ـ پدرش حاج اسمعیل بیگ که از اجلهٔ شیراز بوده و لبیب [illegible] و دلبضاعت داشته است ـ حکیم در طهران پرورش یافته و این غزل را در سنهٔ ۱۲۹۱ ساخته است

تا دیده از چهرهٔ گلگون تو خط لاجورد / اشک من گه دیده سرخ و رنگ من گه دیده زرد

سخت هجران تو آتش در دل ما افکند / وین عجب‌تر کز درون آتش آید آه سرد

من نخواهم گرد غم بر خاطرت با آنکه تو / خاک راهم کردی و بر خاطرت ننشست گرد

در لب دریای عشق خویش اندر دو غم / ای علاج غم بیا وین دفتر غم در نورد

چشم رنگ‌آمیز من بی‌الم دید از تو آنچه دید / چشم بخت عشق الله که با من آنچه کرد

هر شبی بر من ز هجرت چون شب یلدا گذشت / آشکارا روز وصلم تا که [illegible]

خط سلطان شاه مسعود جوان در اصفهان / این غزل را حکیم از شیخ سعدی طرح کرد

تا که آیا رایت قدرت بر محراب آنکه گفت / طرفه [illegible] یاران صبر [illegible] مردانه [illegible]

[illegible] قزوینی است ـ حقیقتاً بی‌نظیر بود [illegible] نمی‌توانم [illegible] تصنیفها [illegible]

[illegible] در سال [illegible] وفات یافت [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] از اشعار [illegible] بهار [illegible] سعدی

طفل سمنبش نژاد بی بدو تا به به — طفل سمنبش بود بدان پر از آب به

بچه کنگو نش مانده آبه آبدار

طارم پیچان تاک سپهر آئین بود — ز شاخ نیلوفری دسته نسرین بود

خوشه انگور او سهیل و پروین بود — یا کف شیخ شهر سبحه سیمین بود

تا بگلوی مجوز عقد ورش هزار

بر زبر شاخ بین سیب سیمین ذقن — نیمرخ سرخ و دوست نیم رخ زرد من

عاشق و معشوق کی بود بیک پیرهن — نی غلطم عاشق کشته خونین کفن

بجرم دلدادگی زدند اورا بدار

رنگ دلارای به از چه سبب زار شد — چهره مصفای او از چه پر از گرد شد

نیمه حریف همنشین غصه‌ور شد — چنین بود هر کسی (اگر او) ز لبش فرد شد

چنانکه من گشته‌ام زهجر زار و نگار

میرزا نعیم اصفهانی – اهل قریه (سده) اصفهان بوده و سده عبارت است از سه ده که مخلوط بیکدیگر است و در حقیقت فعلاً حکم شهرکی از یک قصبه را دارد (فروشان – خوزان – بن اصفهان) و بن اصفهان را در دفاتر قدیمی (ورنوسفادران) نوشته اند، میرزا نعیم را گویند (بهائی) بوده و در زمان مظفرالدین شاه و محمد علی میرزای قاجار میزیسته است – طبع خوبی داشته و مسمط بهاریه و خزانیه او معروف است – چند لخت از مسمط او در خاطر داشتم بدون مراعات ترتیب در این گنجینه نگاشتم،

فصل آذاری گذشت باد بهاری وزید — شکوفه از رنگ رنگ ز هر شجر شد پدید
بنفش و زرد و کبود سیاه و سرخ و سپید — ز حسرت بی بری خاک بر بخت بید
زدانی و بست تهی نار بکرد ز دو چنار

درخت امرود بین حکمتی انگیخته — صراحی ساخته شکر در او ریخته
شنگ و گل و زعفران بهم درآمیخته — برابر آفتاب لب خنده آویخته
کز پی شیشش نه بود دوای بیمار زار

مهندس طبع ساخت ز هسته دانه کره — علوم جغرافی جمع در او یکسره
جزیره و بر و بحر چشمه و کوه و دره — هم خط نصف النهار بدور او دایره
بزن خط استوا در خط نصف النهار

طبیعت لعل ساز لعل تراشیده باز — لعل تراشیده را پهلوی هم چیده باز
پهلوی هم چیده را بنقره پیچیده باز — بنقره پیچیده را بحقه پوشیده باز
حقه پوشیده را نام نهاده انار

درخت نارنج بین دخترکی کاکله — ز تیغ باد بهار ببانش شده حاله

[illegible]

نگاشته شد فی لیلة پنجشنبه ۱۶ شهر ربیع المولود

سنه ۱۳۴۱ هجری قمری والعبد

جلال الممالک متخلص ایرج .

شباب تستری صاحب کتاب تذکرة الشعرا که از شعرای زمان ناصرالدین شاه قاجار بوده و درک زمان مظفرالدین شاه را هم کرده و از منشیان میرزا علی اصغر خان اتابک اعظم ایران بوده است در قتل ناصرالدین شاه ۱۳۱۳ هجری قمری و مدح اتابک اعظم و جلوس مظفرالدین شاه گوید

شبی بماهی و تحصیل شک و شعله آه | ز ماهیان و ز این در عزای ظل اله
در این مصیبت عظمی ندانم از چه نشد | وجود چرخ تبه روزگار سیاه
گسست رشته هستی چو زان وجود شریف | گسسته چون نشد از هم طناب این خرگاه
ز جسم عالم اگر یکسره برفت جان | بدن لبی به از این کاید این خبر ناگاه
ز برگ ناوک نمرود فعله غلطید | بخون چنانکه شهنشاه مکه و سرا ته
ز دود الحذاق و شعله آتش شرار افکند | تنب نجر سلاطین بدون جرم و گناه
شهید تربت مسموم ناگوار اجل | خدیو خطه اسلام ناصرالدین شاه
فغان ز جور سپهر تیره گون گیتی | که فرق نور ز ظلمت نکرد و راه از چاه
هر آن خطای عظیم ارتکاب کرد و نداشت | حریم حرمت آن بهای کشته نه گناه
ز شست چرخ لشکریان شد ستاره خدنگ | چه شد که یافت بچرخ این خدنگ ارشید راه
قبول سجده لشکریان از آن نکرد ابلیس | که به تقبلش از این ننگ داشت آگاه
زمانه رسم به از خودکشی نداشت ولیک | نه پیل را بنشه نه شیر شرزه را روباه
در این قضیه جهان را ز غم شکسته کمر | در این بلیه فلک را ز سر فتاده کلاه
وجود عالم خاکی ندانم از چه نشد | ز گرد باد حوادث در این قضیه تباه
ز تنگ وحشت و ... لت بیک زبان برخاست | ز بس ز سینه نالان خروش واغوثاه
روان پیر و جوان را ز هست رفته شکیب | جهان و خلق جهان تیره از فراق و تباه

[illegible]

كَذَبَ ابنُ فاعِلَةٍ يقولُ بجَهلِه   ماتَ الكرامُ وأنتَ حيٌّ تُرزَقُ

در نفثة المصدور زیدری ص ۳۲ چاپ طهران این بیت تمثل جسته . واین بیت از متنبی است از قصیده ای که در مدح ابی المنتصر شجاع بن محمد بن اوس بن معن بن الرضی الازدی ساخته و مطلع قصیده این است «ارقٌ علی ارقٍ ومثلی یأرَقُ وجوًی یزید وعبرةٌ تترقرقُ» (الارق السهر وهو مبتدأ محذوف الخبر ای لی ارق . والجوی الحرقة من حزن او عشق . والعبرة الدمعة وتترقرق تسیل) . کنّی بابن فاعلة عن الزانیة ویرزق یروی بلفظ الغیبة والخطاب وبصیغة المعلوم والمجهول ای وانت حیّ مرزوق او حیّ یرزق الناس . مقصود از «ابن فاعلة» ولد الزانیة است و فعل را کنایه از زنا و کار قبیح آورده اند واین ترکیب بهمین معنی زیاد وارد است . و قائل این بیت را متنبی نشنام [illegible] «ذهب الکرام فلا کریم یرتجی منه النوال ولا ملیح یعشق» در صورتیکه گوینده این بیت بر متنبی مقدم باشد ممکن است اشاره بدو کرده باشد والله اعلم . وفات متنبی ۳۵۴ . بیت «ذهب الکرام» الخ از ابن بود مرتع ۱۶۸ [illegible]

غراب البین است که وقت مهاجرت کار د

در کتاب نفثة المصدور زیدری در وصف قلم عبارت فوق را میزاید و قبل از آن این است که «در حیله [illegible] که حدیث فرا وا برد» و در جمله فوق در صورتیکه نسخه صحیح باشد مجمع برای «کارد» [illegible] جز آنکه «از نوگار» اسم صوت کلاغ باشد و مقصود این است که مانند غراب البین در وقت مهاجرت حدی [illegible] میکند . و معلوم است که صدای کلاغ در موقع مهاجرت و مسافرت شوم است و بدان تطیر میزنند و در عرب مخصوصاً وقتی که غراب صدا میکرده از حرکت بازمی ایستاده اند . و ممکن است صحیح «کار آرد» باشد د [illegible]

عند الشدائد تُعرف الاخوان

مصراع قبل این است «و دعوی الاخاء علی الرخاء کثیرةٌ» و خواجه طوسی در باب «صداقت» کتاب اخلاق ناصری این بیت را ایراد فرموده . و له بیت دیگر نیز در همان باب آورده بیت بهمین وزن وقافیه «و واعزة قد کنت من حبّهم [illegible] لکنّهم کجنی واذا کنت المفدّی بنفسهم وکرامهم بحیوة راسی کانت الاثمان فمتی الاعادی [illegible] حتی [illegible] وبالوا ها»

خلت الدیار فلا کریم یرتجی
منه النوال ولا ملیح یعشق

[illegible]

علامه [illegible]

خاقانی

زاصدقای 2

اینک بد و پره و رها، شباد اصدقای صفاهان — جرم زشت کرد پس عتاب بر استاد

بیت فوق جزو قصیده معروف خاقانی است که برای اعتذار ساخته و نزد جمال الدین عبدالرزاق اصفهانی فرستاده است. و مخصوصاً کلمه «پشاوه» که «پرستاده» و «ورستاده» و غیره هم ضبط کرده‌اند اختلافاتی را موجب شده است که بدل من چنانچه در برخی «پشاوه» یعنی بد آموزنده و بعض «بد اشاده» یعنی زشت واقع شده احتمال داده‌اند و شبی در خدمت جناب آقای ملک الشعراء بهار در طهران صحبت خاقانی به میان آمد و در اطراف بیت مذکور مذاکره بود و ایشان احتمال داده‌اند که شاید صحیح «ورستاده» باشد و چون مطلب برهان قاطع رجوع کردم معنی خیلی مناسب دیدم «ورستاد» بفتح اول و ثانی و سکون ثالث یعنی وظیفه‌ای است که آموزگار برای شاگرد معین میکند و باصطلاح معلمین مدارس امروزی «تکلیف» گویند و لفظ «ورستاده» نیز بهمان معنی است و علیهذا معنی مصراع دوم بیت فوق چنین میشود که ای وای است وظیفه آموزنده و آموزگاری اصدقای صفاهان ها و مناسبت این معنی با مصراع اول خیلی واضح است. و بواسطه قرب مخرج حرف واو با باء و همچنین بالعکس تبدیل میشود مانند: خواب، بزرگ و بس که خواو و وزرگ و وس میشود و همچنین نوشته و نبشته. و ممکن است «ورستاده» هم صحیح باشد و الله العالم.

... آقای ... بعد از ... کلمه «ورستاده» را ... در ... معنی وظیفه ...

نفثة المصدور ... ماذا یغشک عن منزل فادرج بک ناب

این عبارت عربی را در رقعی ... آورده است که ... از ... است. بعد از تأمل بسیار چنین بنظرم که صحیح این عبارت یک بیت شعر: ماذا یُغشِّکَ فادرُج عن منزلٍ بکَ نابٍ و در عبارت تقدیم و تأخیر شده که معنی شعر را گم کرده است. و لغت «التغشک» ... و ... بیت فوق متضمن شش حروف عربیات «للبس یغشک فادرجی» و مرادی که گفته میشود که ... بحرکت از جای ... یا مردی که کاری ... نباشد — یا منزل مناسب شان ... نباشد. یا آنکه ... و ... — و ... بر رفع ... فوق ... الا ... — لفظه ناب ... از ... الارض ...

(اسطر و صفحه ای که در شماره ها معین شده مطابق دیوان اوست که در ۱۳۰۷ شمسی در طهران با حواشی و تصحیحات چاپ شده است)

تصحیح بعضی اشعار (ناصر خسرو)

تن خانهٔ این گوهر والای شریف است — تو ما در این خانه و این گوهر والا — ص ۲ س ۷

مرحوم ادیب پیشاوری رحمة الله علیه بیت فوق را اینطور تصحیح کرده است «تو ما و در این خانه نه این گوهر والا» چه اگر فلک را مادر هر ابدانیم با بیت قبل (فرزند تو این تیره تن خامش خاک است پاکیزه خود نیست نه این جوهر گویا) تهافت پیدا میکند چه مراد از جوهر گویا و گوهر والا نفس ناطقه انسانی است و غرض ناصر این است که فلک مادر تن خاکی است و نفس ناطقه فرزند عالم روحانی است نه فرزند پیکر آسمانی . و بعقیده نگارنده این سطور محتمل است که کلمهٔ گوهر را بکسر راء بخوانیم و مقصود این میشود که جسم محل و خانهٔ گوهر والای ملکوتی است و تو (یعنی گنبد گردنده) مادر این خانه هستی و این گوهر از تو و فرزند تو (؟) والاتر است

در خاک چه زر ماند و چه سنگ و تر اگور — چه زیر گل تیره و چه در خانهٔ خضرا — ص ۳ س ۲

معنی برای نهادن چه سنگ و چه زر — و برای گور تو چه زیر بیغوله و چاه و چه در خانهٔ خرم یکسانست

نخوت بسخن باید زیرا که بدو گرد — محد اینکه بگردار لب او ناقه عضبا — ص ۳ س ۸

در بعضی نسخ بجای (بگرد) (بماند) ضبط کرده اند ولی ماندن ناقهٔ عضبا از لب کسی چیز مهمی نیست که موجب کمال و بزرگواری قرار دهند . عضباء در لغت ناقهٔ گوش بریده و لقب ناقهٔ پیغمبر ما محمد مصطفی بوده است . اگر بنا باشد ماندن ناقهٔ عضبا را موجب پیغمبر و ضمناً سبب مباهات وی قرار دهند با این مباهات برای اشخاصی که پس از مرگ وی کلمهٔ ای بسب و اشتر ما قیاسی است بمراتب بیشتر خواهد بود چرا بقول خود پیغمبر «انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی» ما قرآن و عترت را

[illegible] قرآن و عترت [illegible] [illegible]

صفحات متعلقه به شعر ناصر خسرو [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

رحمة الله علیه در خصوص این بیت فرموده‌اند که مطابق روایت اهل سنت و شاید ارباب تشیع نیز گویند
ناقهٔ عضباء که از پیغمبر سخن آمد «انا ناقة الله» گفت و مقصود ناصر این است که اولاً پیغمبر سخن
افصح از کسی که اینکه گفت «انا افصح العرب بید انی من قریش» و ثانیاً ناقهٔ وی چون بر ناقه؟ فخر کند به آنکه
سخن گفت «انا ناقة الله» انتهی — نگارنده گوید این معنی هم محتاج تکلف و تقدیر است چه باید اینطور تقدیر گرفت
که فخر تر باید سخن باشد زیرا که سخن فخر کرد آنکسی که از لب او ناقهٔ عضباء برسید این فخر که مقصود
از بکر در این است که فخر بکرد و لفظ فخر از ثانیه مطابق حذف شده است

ص ۵ س ۸ «ازیرا حکیم است و صنیع است و حکمت ... تو اینکه سخن جز مر اهل بیان را»
در حاشیه دیوان لفظ «اصنع» را در اینجا یعنی «اصانع» و مصدر را یعنی اسم فاعل گرفته است
و اصح بدون واو عاطفه است «ازیرا حکیم است و صنیع است حکمت». یعنی این اشیاء
باقیه و متناهی پذیرنده نیستند و شرکنا را دلیل در آن برای این مطلب قرار میدهد یعنی اینها
و کلیات عناصر ابدی البقا و ثابت الوجودند زیرا که خداوند حکیم است و حکمت از
صفات کمالیه اوست و خدا متصف بصفات کمالیه ازلاً و ابداً هست و صفات حق
تغییر و تبدل پذیرنده نیست و صنع و ابداع هم حکمت است پس خدا همیشه بصفت صنع موصوف
خواهد بود و صانع هم که بی مصنوع صانع نیست پس این مصنوعات همیشه باقی و نافرسوده
خواهند بود زیرا که وجود معلول متعلق بوجود علت است و علت چون فرسودنی نیست
معلول نیز فرسودنی نخواهد بود و در این هر دو شعر «ازیرا» کاف تعلیل نخواهد بود که بگوید ازیرا که
حکیم است یعنی قدم حکمت و قدم صنع مانع از فرسوده شدن این مصنوعات است و
همچنین «ازیرا سزا نیست» باید که «ازیرا که سزا» گفت زیرا که علت بمصراع اخیر شعر
سابق است یعنی (کر اینسخن جز مر اهل بیان را). نقل از رساله خطی تحریرات مرحوم
سید احمد ادیب پیشاوری در تصحیح دیوان ناصر خسرو

ص ۵ س ۱۰

چگونه بود مستعین مستعان گر نباشد چنین مستعین مستعان را

مستعین یاری خواهنده و پایمرد و دستگیر جوینده و مستعان آنکه از وی یاری خواهند و مراد شاعر در اینجا از مستعین مصنوع و مخلوق است و از مستعان صانع و خالق چون این را دانستیم بدانید که مقصود شاعر تأکید معنی شعر اول است یعنی بر صانع اطلاق صانع نمیشود مگر آنکه مصنوع داشته باشد پس لازم صانع و سبب صحت اطلاق صانعیت بر صانع آن گاهی است که دارای مصنوع باشد پس از ازل صانع قدیم از مصنوع قدیم ناگزیر است اگرچه آن مصنوع محدث بحدوث ذاتی باشد حالا بر شما واضح شد که این شعر (چگونه بود مستعین الخ) بواسطه عدم التفات نساخ و لفظا غلط نوشته شده است باید بخوانید (چگونه بود مستعان مستعان گر نباشد چنین مستعین مستعان را) یعنی آیا جایز است بر صانع را صانع بخوانند اگر مصنوعی نداشته باشد بطور استفهام انکاری یعنی جایز نیست چونکه جایز نیست پس آنان و عناصر که مصنوع اند همیشه باید باشند تا صانعیت حق همیشه ثابت باشد اگرچه مسئله برعکس است زیرا که قدم صانع اقتضای قدم مصنوع را میکند اما چون عدم انفکاک و تلازم از طرفین است قدم مصنوع را دلیل بر قدم صانع قرار داد حاصل آنکه بی وجود مصنوع صانع را صانع نتوان گفت یا نه. پس در شعر بعد رد میکند این سؤال را و میگوید که اگر اشتر و اسب و استر نباشد کجا قهرمان بود قهرمان را یعنی چنانکه قهرمان بی اشتر و اشتر قهرمان نیست صانع با وجود مصنوع صانع نیست پس صانع ابدی لازم دارد مصنوع ابدی را پس ثابت ...

که قبلا نوشته ام نسخه است فلک را ... از اتفاقات عجیبه اینکه بعد از تحریر این اوراق بعد از تفتیش نسخه خطی از یکی از دوستان بدست افتاد و این بیت در آنجا بدین ترتیب
که تصحیح شده نوشته بود (نقل از رساله مرحوم ادیب پیشاوری در تصحیح و شرح بعضی اشعار ناصرخسرو که بخط آقای شیخ عبدالرشید دام ظله العالی و فاضل طب در عهده است اثر مرحوم جناب آقای ... است)

ص ۸ س ۴ وانده رضای خویش تو یارب به دو جهان
از خاندان حق تو بکن زاستر مرا

بهتر و الیق «از خاندان حق بکن زاستر مرا» انتهی. الحق تعریفها بیست چه لفظ «تو» در مصراع دوم حشو قبیح و مستدرک است مخصوصاً با وجود «تو» در مصراع اول. زاستر یعنی زائدتر و اتلاف تر و جدا.

ص ۸ س ۱۸ آل فریغون سلاطین گرزگانانند نه خوارزم (که بخطا نوشته است) و خوارزم بسیار مسافت دور است ولی با غزنه و شمال ایشان واقع است.

ص ۱۴ س ۸ صنعت جنبه گوها زشت و دلاله ای لث و دلاله صحیح تر است.

ص ۱۴ س ۱ ببطلم اندر آری دروغ و طمع را دروغ است سرمایه مر کافران را
غلط فاحش نوشته شده است باید این قسم خواند «ببطلم اندر آری دروغی طمع را» یعنی دروغی را بمحض طمع ببطلم درمیآوری.

ص ۱۴ س ۱۹ بوزی ادامی که خط بیداری است شعوبیه خیر است رخیری را

عین عبارت مرحوم ادیب پیشاوری درباره این شعر خطاب به شیخ عبدالرشید آقای شفیع میرلینه منی این شعر جنیت ظاهر این شعر ترکیبش سست بلکه غلط است این دو رابطه پا در هوا از اسلوب کلام خارج است میفرمایید نخست بدل بجای خیر است (بهر است) فرض کردیم بجای خیر است بهر است باشد چه تفاوت کرد و معنی محصل چه شد انچه بنظر میرسد گویا رابطه اول که خط بیداری است از تصرف نساخ افزوده شده و کلمه خیر است هم (جبر است) بوده است و جبر عالم بنی اسرائیل اگر بیند واو در حقیقت حاشیتین موسی است و قائم مقام او و نخستین جبر که جانشین و وصی موسی شرده میشود حضرت هارون است برادر او (رب اجعل لی وزیرا من اهلی هرون اخی) پس معنی این شعر این میشود که کتاب لبن آدمی که خطا بیداد برای مسلم که هم علیه السلام باشد بجای تعویذ هرون نیز خط هرون است مر بنی اسرائیل را و تعبیر از بنی اسرائیل بخیبری بسبب رعایت قافیه شده و چون خط بیداد از برای مسلم مبارک است خط

هرون است از برای یهود ، پدرش نیز از برای مسلم منزلت هرون است از برای بنی اسرائیل پس حاصل معنی این شد که

کتاب لوحی الهی که پدر او در دست محمد مانند هرون است در دست موسی این است توجیه این شعر با سلیقه

های ناشیخیم چه اقتضا کند ؟ انتهی کلام رفیع شاه . بالاخره معلوم نشد که صحیح چیست ؟ و هر چند تصریح شده

که تو گویی بنا بر این عقیده باید این طور صحیح باشد لوح زری الهی که خط پدرش را داری و لفظ پدرش را باید

تشدید میم عمر در این بیت خلاف قاعده عقیده صاحب المعجم

سنگین و با تشدید را . مثل ادهم عشق بده و گفت که ای عمر عثمان ۸ عمر خیامی هم عمر خطاب را خوانده .

و باز هم معلوم نشد که (تشعویذ) را باید بسکون ذال معجمه یا بکسره اضافه خواند ؟ لفظ (پای) در جای تعویذ

هرون منتهی است که حرف باء را بمعنی مقابله و عوض گرفته اند [illegible] مثل ترکیب عربی !!

و از روی معنی چنین فهمیده میشود که (تشعویذ) را اضافه به (حجر) کرده اند . بر او بگیرند با این فرض

جمله وافی بمقصود نمی شود و آن معنی را از این جمله بتکلف و تعسف باید بیرون آورد . و شاید علت اینکه

بالاتر نوشته اند (؟ تا سلیقه ... چه اقتضا کند ؟ قانع نبودن بمعنی است و تصریح که اظهار خوشی کرده اند و این جمله

اشاره ای بتردید است . محتمل است که صحیح این طور باشد (لوح زری الهی که خط پدرش داری)

یعنی کتاب لوحی الهی که خط پدری برای تو (پدرش برترا) — در تعویذ یعنی حرز و نگاهبان

مانند حجر است برای بنی اسرائیل . یعنی همانطوری که حجر و الهام الهی اسرائیلی برای آن امت تعویذ

و نگاهبان است ، خط پدر این امام هم برای تو تعویذ است و نگاهبان از شر دیوان و اقوال اغوال .

و بنا بر این باید کلمه تعویذ را بسکون ذال خواند نه بکسره اضافه . و تا احضیر دیو پشت از اسلوب

کلام فصیح قدما خاصه شعر ناصرخسرو مستبعد نیست . هذا ما عندی والله هو العالم بحقائق الامور

ص ۱۶ س ۲۲ بنده مراد دل نبود مردی

مردی مگوی مرد صبا یارا

پرسیده بود معنی این شعر چیست آقای من لفظ (صبا یارا) را نه السلم میزباید در ملحقات

نوشته اند (بسیار) از این هم چیزی نفهمیدم لیکن چیزی که معلوم میشود این است که

در مصراع اول میزباید که گفته اسیر آرزوی دل است و مطیع فرمان قوه ... اینکه

[illegible]

11 [illegible]

[illegible]

روزی در طهران (اردیبهشت ماه سنه ۱۳۱۱ هجری شمسی مطابق ذی الحجه سال ۱۳۵۰ قمری هجری) ما
در منزل دوست فاضلم جناب آقای میرزا احمد خان بهمنیار کرمانی (دهقان) با حضور
جناب مستطاب آقای شیخ عبدالرسول رساله «نقد حاضر در تصحیح دیوان ناصر» را میخواندیم
و بگفتگو رسیدیم. اگرچه تصرف و تغییر مرحوم [illegible] قدس سره را محققانه دیده بودیم
و درستی را چندان نپسندیدیم و قطعاً باین تصرف و تغییر قانع نشدیم. بغتةً بذهنم
خطور کرد که اگر «صباها» باشد چطور است؟ و در این فکر بودم که یکمرتبه آقای بهمنیار اظهار
کرد که آقایان (صباها) چطور است؟ و من گفتم در همین اندیشه بودم. خوب است
ببینیم آقای دهخدا در ملاحظات خودشان چیزی در این باب نوشته اند یا نه؟ جناب آقای
عبدالرسول فرمودند غیر از نسخه بدل (الصبا) چیزی نیست. با وجود اینکه سبق ذهن
و حضور ایشان در این باب مسلم شده میشد (چه اصل این رساله را مرحوم ادیب پیشاوری
بالتماس و درخواست ایشان نوشته است و نسخه محضر [illegible] نزد [illegible] الیه و خط او است
و ایشان نام رساله را «نقد حاضر در تصحیح دیوان ناصر» گذاشته اند) × [illegible] با من خود کتاب
ملاحظات دهخدا در آخر کتاب رجوع کردم نوشته بود لاحظ: مردان بگیری مرد
صباها را». مانند شخص حریصی که گمشده ای گرانبها را پیدا کرده باشد با دلی [illegible] زاید الوصف
این مژده را بصد جان اعلام کردم که آقایان حقیقت را پیدا کردم و الحق از حدس صائب محشی
خوشنودیها و شگفتیها کردم و با ملاحظه صحت این تصحیح و تقریب این حدس شوق سینه ام [illegible]
من گفتم درست بی ترجیح [illegible] حقیقةً روح ناصر از این حدس صائب کمی
راضی و شادمان است. و در صورتیکه شاعر اعلا نگفته باشد جا دارد که این تصرف را
از من [illegible] قبول کند و از صمیم جان و سپاسگزار باشد.

× [illegible] صفحه ۲۵۷ سطر ۲۳ [illegible]

از مایه جسم و از یکی صانع

ص ۱۸ س ۲۳   با قوت حرارت این و آن پیدا   مرحوم ادیب پیشاوری در جواب این شعر گوید :

آماده کنی است دگر اندر جسم   با ژرفی و با درازی و پهنا   برگشت بر ستاره های او دوار   هر نقش که هست عینی و زیبا

با قوت اوست این شده پا برجا   وز تربیت اوست این شده پیدا   در ممکنات مختلف آمد   آثار حکیم صانع یکتا

ص ۲۱ س ۱   درین صندوق ساعت عمرها این دهر بی رحمت   چرا هارند بر اشتر بدین گردنده پیکانها

این شعر عقده ایست سخت بر کیسه تهی اگر صندوق ساعت عبارت ازین کره عالم باشد بتمامه یا عبارت از فلک الافلاک یا اندازه یا انضمام کرات فلکیه دیگر که در جوف او بینده و گردنده پیکانها لابد و ناگزیر عبارت از افلاک است بحسب ظاهر پس معنی شعر وقتی که مراد از صندوق ساعت عالم باشد این خواهد بود که اندرین عالم عمرهای برای این افلاک مانند مهارهای اشتراند یعنی چنانکه مهارها اشتران را میکشند عمرها این گردنده افلاک را میکشند اگرچه عمرها مقداری از زمان حرکت این افلاکند لیکن اگر شاعر مسامحة و تشبیهاً این عمرها را زمام و مهار قرار داده و بجنبه کانه و گویا عمرها میکشند این افلاک را بینه اند لیکن (این دهر بی رحمت) دراین میانه چه کاره است و چه محلی از اعراب دارد زیرا که (عمرها) حکم مبتدا دارد و (بدین گردنده پیکانها) هم متعلق بمبتدا است و (چرا هارند بر اشتر) حکم خبر دارد از برای مبتدا و (درین صندوق) حکم ظرف مکانی از برای جمله و حال (این دهر بی رحمت) معلوم نیست که دراین میانه چه حکم دارد و چه کاره است و مرتبط بچه چیز است مگر اینکه (این دهر بی رحمت) را (ازین دهر بی رحمت) بخوانیم یعنی این قسم بگوئیم دراین صندوق ساعت عمرهائی که حاصل و پیدا ازین دهر بی رحمت شده اند باین معنی که دهر چون مقام ثبات و قرار اشیاست نه بر سبیل کمیت و چندینی و هستی آزاد از گذرندگی است و پاینده گی ساده از برگشتن حالی بحالی است و زمان مقام تفصیل این اشیاء ثابته است پس میزاید که اعمار که ظهورات ممکنات این دهر بی رحمند چون مهارند بر اشتر برای گردنده پیکانها - بنا بر نسخه بدل (دهی بر) بچپاییده این گردنده پیکانها را معنی اینطور است که درین صندوق ساعت عمرها را این گردنده پیکانها می پیاییده و براین روایت (عمرها) ترکیب مفعول پیدا خواهد شد انتهی کلام السید رحمه الله فی الرسالة المذکوره و بقیه من

در اینجا بعد کوچکی روی داده است چه نسخه بدل (همی بر ما بپاید) بصیغه افراد است و فاعل آن علی الظاهر
(این دهر بار رحمت) است و (بدین گردنده یکتاها) متعلق بفعل (بپاید) است در معنی آلت یعنی
آلت بپودن دهر یکتاهای گردنده افلاک است. و ایشان بصیغه جمع نوشته اند و فاعل را گردنده
یکتاها گرفته اند و بنابراین باز (این دهر بار رحمت) محلی از اعراب نخواهد داشت مگر اینکه تصرف
سابق در آن لغو نیز (این دهر بار رحمت) نخوانیم و بنابراین تصرف زاید میشود که مطابق اصل
نسخه بدل نیست و حال آنکه اگر نسخه بدل را بدون تصرف، خط قرار دهیم یعنی «درین صندوق
ساعت عمر» این دهر بار رحمت همی بر ما بپاید بدین گردنده یکتاها » مقصود واضح
و روشن است و عقده ای برگیسه تهی نخواهد بود هذا عندی والله اعلم.

ص ۵ س ۱۲ مکان و زمان هر دو از بهر صنع است از این نیست حدی زمین و زمان را

مقصود شاعر این است که مکان و زمان چون هر دو صنع حقند و صنع حق لایتناهی است
زیرا که حق لایتناهی است مدةً و عدةً و شدةً پس مصنوعش هم که زمین و زمان است لایتناهی
باید باشد اما اشکال در اینجاست که زمان را اگرچه میتوان غیر محدود فرض کرد زمین را
غیر محدود میتوان فرض کرد مگر شعر را چنین «از این نیست حدی مکان و زمان را» بخوانیم
و مکان را جز بعد منطقی فرض کنیم که مذهب افلاطون است چه اگر مکان را بمعنی سطح بگیریم
باز هم محدود خواهد بود مگر آنکه مکان را حمل بر شکمکش بی القاعده بکنیم که سعه شان منقطع نیست

ص ۶ س ۱۲ لی ان که چرخ و دهر نمانند قد نفصل ...

این کلمه را یعنی (لی ان) را (نه نه) بخوانید زیرا در لی لی و نه نه فرق است بجهت
آنکه لی لی بکسر لون و یاء مجهول مخفف نیست است و آنکه بفتح لون و یا از ده
ادا میکنند ابتدا عصر ظاهرا منعطا است و لیکن استعمالات اشعار ... است انتهی
و آنکه لی بکسر لون و یاء مجهول است شکی نیست چه در آنکه باید اینجا بخوانیم (انه ...
چهار تردید است لا انه زمان و ... رو ... ون ...

[illegible]

س ۲ ص ۲۶ جان و خرد از مرد جدا شد و نهانند ؟ نقل کلام مرحوم ادیب پیشاور

معنی این شعر چیست (خطاب با آقا شیخ عبدالرسول) شیخ رئیس و المدائنی مقصودش از جان چیست
اگر مرادش از جان جان گویا است که در تازی از او تعبیر بنفس ناطقه میکنند پس خرد که از او تعبیر
بعقل میکنند با جان گویا جدائی ندارد بلکه مرتبهٔ کمال اوست چه در مرتبهٔ عقل بالملکه باشد یا عقل
بالفعل یا عقل مستفاد و در هر مرتبه از این سه مرتبه هویت علیحده ندارد بلکه در هر مرتبه عین آن مرتبه است
پس یک چیز را دو چیز و جفت هم نتوان گفت تا بگوید لا پیدا اشترا کرد و در این جفت نهان را
دیگر اینکه جان و خرد از مرد جدا شد یعنی چه اگر اطلاق مرد بر این هیکل بدون الصاق و اقتران
این هیکل با جان صحیح است یعنی اطلاق کلمه مرد بر این شخص وقتی میشود که او زنده باشد و زندگانی
هم با جان است پس جان از مرد جدا نیست و شاید که شاعر جسم گفته باشد از اینها گذشتیم
اینکه در شعر بعد میگوید تن جفت نهان است یعنی چه جان و خرد را از نهان گرفتی و تن را
هم جفت نهان پس تن هم باید از نهانی باشد و حال اینکه خودش اقرار کرده که جدائی
جان و خرد از این هم گذشتیم میفرماید بزرگی روانست اینکه بزبان جان گویا پیرود
در این سخن نیست زیرا که هر جنبش جانوران حیوانی بدون اراده نهان نیست زیرا که
هر که بدید حیوان با اراده تا خود است و اگر بگوید تابع خواهش است این محال است اگر
چنین بودی جمیع مردم خردمند و رستگار بودندی و حال اینکه این شاعر مینالد
از اینکه مردم تابع دیو شدند و اهرمن وار دیو و اهرمن هم بیرون نیست بلکه خود نفس اماره
مقصود به دیو است و اهرمن و اگر مقصودش از خرد عقل عملی است آن هم قوتی است از قوای
نفس ناطقه و هویت جداگانه ندارد این است آنکه بعقل ناقص حقیر رسید اقوال شیخنا
بعقل ناقص شاعر چه رسید انتهی کلام رفیق شفیق آنکه بعقل ناقص این حقیر قاصر رسید
این است که ادیب فاضل مرحوم معنی و مفهوم این شعر نکته را خطا پیموده و بیراه صواب
رفتار نموده است به اولاً

ص ۲۶ س ۱۲

بیان قول ارسطو است که مَنْ فَقَدَ حِسّاً فَقَدَ فَقَدَ عِلْماً . این کلام از حد خراسانی و ارشر

ناصر لنقص است چه اگر شاخص هنر و عیب غایت کسی که پنج حس ظاهری باشد اغلب

حیوانات هم دارای این پنج حس هستند . پس چرا این حیوانات شناسنده هنر و عیب جهان نیستند ؟

س ۱۳

شاید تدویر زمین صحیح باشد و اما (تداویر زمان) زمان من حیث هو زمان دور و چرخ

ندارد و چه چندان فلک مرجب و چه چندان زمان نیست و اختلاف فصول هم با اعتبار

جنبشهاست نسبت بکواکب و لذا در شرحه میگوید «ارکان موالید به وجهش دارند»

واینها هم اگر ارکان و موالید عطف کرده‌اند عیبی ندارد و اینکه میفرماید (تا شیر لبن شمر

در روی حدثان را ها شاید مقصودش این باشد که در این سنت مستمره الهی تبدیل و انقلاب

نیست و حادثه‌ای بدان راه نمی‌یابد و در سطر ۱۷ (وان هست و محن طالع)

باید لفظی معجمه باشد نه لفظی مهمله انتهی کلامه نقلاً بالمعنی ولی معلوم نیست چطور

شراول (اجسام زاجرام) الخ با شرحه (ارکان و موالید) الخ ملازمت دارد

و بیان ملازمه چیست ؟ - و (ارکان و موالید) محشی در اول کتاب نوشته است

که ظاهر عطف است دیگر وجهی نداشت که اینها بنویسید با وجود اینکه مجرای ۷ تقریباً در لسم النظام نمود نوشته اند .

و چه داعی که (اعرض) باید (اغرض) لفظی معجمه خوانده معلوم نیست و بیان نکرده که غرض چیست ؟

ص ۲۷ س ۱۸

کلمه ناممکن عجیب است قطعاً شاعر چنین نگفته و اگر بالفرض چنین گفته شده

وجوب بالغیر است الزم چه واجب بالغیر شناخته با امکان ندارد اما متقدمان

گفت که نه الجمله از عرصه امکانیت خارج شده است . اما سزای تا نی

(همه هر یک بجز و بید ابد شد سعید و م و ناپدید ا) قطعاً این شعر بوده (همه هر یک بجز و سعید ابد و سعید ام و ناپدید ا)

زیرا که هر ممکنی که معدوم است بعدم ذاتی و موجود است بعلت و این است معنی وجوب بالغیر .
باز از شما بپرسم اینکه میگوید « همه یک که ممکن به و موجود و نا ممکن » این کلمه (به و) اشاره بکمیت اگر
راجع بحث کرده است پس این شعر را وقتی قیاس کنی با آن شعر سابق که میگوید (ملکی هرگز به و نفع جهالت
کم خود داری) بسیار قبیح خواهد بود واگر خود اولین است که در شعر سابق را بیان گفته این قضیه هم صحیح نیست
زیرا که سبعه عقول و عناصر همه به و موجود نیستند   انتهی کلامه   و فیه تأمل واضح

ص ۲۷ س ۲۰

این شعر مشتمل است بر دو سؤال ، نخستین اینکه جنبه تا فلک بسبب اقتضاء ذات خودش است یعنی
بمقتضای طبع حرکت میکند یا کسی دیگر می جنباندش و دیگر در مصراع دوم (دو با بد چه گرد آن) . و سؤال
اول از علت فاعلیه است و سؤال دوم از علت غائیه

ص ۲۸ س ۱

تکه به بهتر از تکه به نسخه بدل است ~~یکی~~ صواب تکه بید است و تکیه بید غلط است و مراد از تکه به مطلق است و خصوصاً متکلمین و بعض فلاسفه است که بعضی
حرکت را بخروج الشیء من القوه الی الفعل کرده اند ولفظ فعل بدان ماخوذ است و برخی (الحرکه) چیزی در
مکان که آن چیز در آن سابق در آن مکان نبوده است یا در آن بعد هم در آن مکان نباشد) و لفظ مکان
در آن ماخوذ است . تا کلیه که آن ماخوذ در تکه به حرکت آن سیال که در نام زمان است نیست باعتبار سیلان غیر منقطع و مقصود
آن فرضی است چه آن من حیث هو آن وجود خارجی ندارد . و مصراع ثانی را باید اینطور خواند
(و با گردیدن از حالی بحالی) - و نسخه (گرداندن) تعریف تحریک است نه حرکت . و تکه به حرکت
مطلق تغیر از حالی بحالی و تبدل از حالی بحالی شامل اقسام حرکت در کم و کیف و این و وضع میشود . نتیجه بیش شد

ص ۲۸ س ۱۰

بهتر بلکه اصح (اچه شان) بجای (اچه سان) . و در اینجا مراجعه لطیفه ای است چه تفاوت در صور منظومه
و صور خارجیه اگر چه در بسیاری نیست هست اما اختلاف اسماء چندان دلالت بر اختلاف ذوات ندارد زیرا که
در لغت عرب اضداد اسماء مشترکه داریم

ص ۲۸ س ۱۱

اصح (عنان بر تافت زین گردون وزین بازیچه غبرا) و مقصود این است که اول امر و مشیت خود را
ثابت دار از معرفت خویش بپرداز پس عطف عنان به التفات آن وزین کن

ص ۲۹ س ۳

مقصود شاعر این است که روزی بر روز دیگر بسبب ذات فضیلت ندارد و اجزاء زمان چنانکه فلاسفه گویند تمام باهم
از حیث جزویت و برگزیدگی بر یکدیگر تفضیل و ترجیح ندارند . ولی معلوم باید که بعضی از قسمتهای [illegible] عرضیه بیش از
شرافت جوهری است (انا انزلناه فی لیلة مبارکة) و مبارک بودن خارج از حقیقت زمانیه آن شب است .
و ان حقیقه قائم فی المستقر که ناصر به و یعلمه اگر فضیلتی داشت عرضی بود و گرنه از حیث ذات ها را
دیگر فرقی نیست . و اگر اعیاد و ایام متبرکه اسلام و غیر آن هم شرف عرضی دارند . قال ابو الطیب
هو الجَدّ حتی تَفضُلَ العینُ اختَها وحتی یکونَ الیومُ للیومِ سیّداً

ص ۲۹ س ۴ و ۵

اگر قدمها و پاهای مردمی بیش از قدم و پاهای پیغمبر بود لازم نیست که اعراض و وفا رسول را هم کمتر از او باشد
و اینکه میگوید لا الی فضل فاضلون نزا باعراض است سر این است که تشکیک در ذاتیات را جایز
نمیشمارد ! حق این است که فضیلت مردمی بر دیگران نه بسبب حقیقت انسانی بل بواسطه اعراض و وفا بود

س ۷ و ابیضاض الشعر خیر من ابیضاض الشباب

س ۱۸ و ۱۹ گوید جای معنیها صورتها گفته است و در اشعار سابق هم بصورت اشاره میکند
چنانکه میگوید لا زیرا که خاک تیره نبود در این الخ و در چهره های خوب الخ مراد معنیها باز
معنی شده . ... صور استعاره کرده باشد یا اینکه صور (یا گفتیم) در عالم تجرد و عالم مفارق از ماده با وجود عقلانی
موجودند نه بطور وجود صوری که در این عالم ظهور میکنند

س ۲۰ لفظ دور دور از ذوق سلیم است زیرا مراد این است که منیفات از مشتیفات
بیعت فی مکان دارند . همین اندازه لبس است که زنده کی زنده خواهد بود

س ۲۱ اول حرف این است که زنده ها بسبب جای نمیتوانند اگر زندگی
روحانی در نظر گیریم و این هنوز ثابت نشده است همیشه راز اشعار به معلوم نیست که
زنده کی زنده است و هر زنده مسلوب المکان است این ثابت نشده است زیرا نخواهد شد

این عالم همه زنده‌اند و صاحب‌جان (عیناً نقل شد)

س ۲۲ و ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ همه را لازم است وان این است که بعقیده اسمعیلیه باطنیه این عالم جسمانی که باطن او عالم روحانی است مصحف یعنی قرآن تکوینی است و قرآن تدوینی که بر پیغمبر نازل شده است جمیع آیاتش منطبق بر این عالم است و این عالم گواه آن قرآن است و هم قرآن از جزئی هم از آیات شواهد و بینات او در این عالم است و هم تطبیق آیات قرآن مخصوص بامام است ولی دیگری که این حرکات را بامام تواند تطبیق کند امام وقت است و بالعلاوه در بیت ۲۴ (یای انیت) باید (هست) خوانده شود و لفظ (انا) در شعر ۲۲ شاید (انها) باشد و کلمه آنها استعمالش جایز است (تا با و تو اقدام از پا و لبه آنها) یا آیا بهم است مختلف آیات.

ص ۳۰ س ۲

مقصود این است که جواب سؤالات ۴ که در تطبیق عالم با آیات قرآنی هست از حجت امام وقت صاحب چون و چرا یافته شود و برای این تطبیق بعد از امام محتاج است بحجت او

س ۶ نسخه بدل خربطه - و خربطه بمعنی جوال گل و ... است در این گریه چه بطی ناگاه از خرخانه سر برون آورد چون طقانه . و اگر بربط هم باشد صحیح است یعنی شکل بربط هرچه از قرب بر میآید از دست ما نه از ...

س ۹

یعنی هر چیز مبتنی بر قواعد و بناها است چنانکه هم بر مبنی منتظم و مبتنی بر قواعد منضبطه لغت است یعنی لغت تا لغتیه شکل تبدیل لغت و نکر لغت و خلاف لغت پس قواعد منظم این ۲م منظم را باید داشت

ص ۳۱ س ۲

از پیری عروه جوانی زیرا در یک تاریخ سبب تعدد تاریخ فرض کرده است ؟ ! حکم این دو تا یا است چه در مکان واحد دو جسم در آن واحد نگنجند و یا در زمان واحد اند اعنی تفاوت بیم ... در یک آن نگنجند

ص ۳۱ س ۵

شاید مقصودش در زیر این ظرف دریا باشد

۴۲

برعکس بهتر است چه کار بهتر از گفتار است و معروف و در جای دیگر گوید و قول را نیست ثمر تا با وی عمل نیست در او   ایزد از هر عمل کند پاداش خطاب

ص ۳۲ س ۲

مرد چون قدر برسد کمال رسیدی جاهلان دشمن تر خواهند شد   أری المتشاعرین غروا بذمی ومن ذا یحمد الداء العضالا

ص ۳۲ س ۶

در زمان سابق رسم چنین است که وقتی یوزها را بکار میبردند صندوقی سر نابسته که بر چهار طرف زیر تنش چهار چرخی مانند چرخهای کلان و خردتر از چرخهای کالسکه‌های این زمان تعبیه آماده میکردند و یوزها را بر آن سوار میکردند تا وقتی که آهوها در صحرا پدید می آمد رهایش میکردند از شکاری بعد از این شد عینه ان معنی تحصیل ملکه تحصیل ام مطلوب است (نقل ملخصاً از ...)

س ۱۲

کمانها صحیح است اما در مرهمش رفض لطافت ندارند و همچنین شعر بعدش ناصحیح است .

س ۱۵

از مستدرجات است چه اگر مقصود معرفت به کنه است محال است و اگر توجه تام است برای اطاعت و عبادت

س ۱۶

اینجا منع کرده از جستن و اول طعنه زد بر مدعیان شناختن و در زیر این مسئله مذهب اسمعیلیه پس خرابیده بر نهادنست و از اینکه اینکه حق بر مذهب این قوم

از معانی است که لابد در صورتی از صور جسمانیه ظاهر شود سکینه و چون همه صفات حق که عبارت از علم و قدرت
و حیوة و اراده و کلام و سمع و بصر است در یکی از مظاهر جلوه کند حق همان است و مبنی بر این اصل بود که غلاة
ائمه را خدا دانسته اند و این نور را در هر عهدی و زمانی در برخی از ارواح ظهور سکینه و مذهب بر همین اساس بر بنیان است
و کیسانیه که شعبه ای این مذهب بود پایه ی عقیده ی خود را بر گفته شده ی [illegible] براین عقیده با شعار
حضرت عبد المطلب جد نبی و عباس عم نبی استدلال میکنند.

ص ۳۳ س ۱۶

اصوب رود رباب با اضافه است وانکه شعار رباب تصحیح کرده اند لازم نیست چه رود اشکالی بس
نارساست (گران خود در بعد و ترش ترجمه رود)

ص ۳۶ س ۱۶

مصراع اول دلالت دارد بر اینکه پیه و چربیهائی ظاهر شوره است زیرا که بیگانه اگر چه سنگین پیه بیمار از
هم شوره پیه چون اینکه بگیرد تا خوش شود اگر چه یک سبو آب بخورد باز هم تشنه است پس آب که مانع
تشنگی است در مزاج او رافع تشنگی نیست و بنابراین مصراع دوم با اول ربطی ندارد — و اگر مقصود
این است که بخیلان با پیه زیاد و شوره پیه چه و دنیا و تعصب با پیه اندک [illegible] لیکن شور را ابتلاء
نگفت بخیلان را گر تو بکن با وجی شوره ده زانکه چربی پیه ایوب علت و تعصب
باز هم مصراع اول خام است زیرا که بخیلان من حیث الاطلاق وجود در خارج ندارد و بر حسب اختلاف
مشاورش شاید پیه هر مختلف شود و اگر یک گر شما بکن پیه شوره ده و دیگر با دون پیه شوره
خواهد داد. رو بهم رفته این شعر معنای صحیحی ندارد

ص ۳۷ س ۳

در اینجا از برای ایام حرمت قائل شد و از عقیده تشبه برگشت و فضل عوض را معتقد شد و اعتباری داد
س ۴ تا مدار و مشغول شد بعد یکسان لیکن اینجا از برای مکان شرافت عوض قائل شد و اعتبار
اعتباری داد

ص ۳۸ س ۷

از مطلع قصیده تا اینجا بر خطاب شاه و شب بود و این شعر ام کتب سیاق با به خطاب شب
باشد و در قصیده ی شباب مطلق زمان است نه شب مخصوص و خطاب بکمال با روز باید
اشاب الصغیر و افنی الکبیر کر الغداة و مر العشی اذا لیلة اهرمت یومها اتی بعد ذلک یوم فتی

نه آبست از بهار گردون تهی   نه پر ز آب زرگین چمان آبهی
چو از آب سرای وی کرمیش نیست   بکم شست زغ چونکه ترمیش نیست

س ۹

ظاهراً این شعر با نسخه بدلها هیچکدام صحیح نیست و باید اینطور خوانده شود   آب نه و چونکه کشتی همی
بینی آب ندارد بهیچ طریق حیثیتها و این پرسش از روی استعجاب است یعنی چون آب ندارد بچه قسم
روییست از شرم و حیا منظور اینست که باید (ز شرم کن از روی شد شرم و آب)   احیاناً تقی شده)
های و هندا شعر را اینطور اصلاح کرده است : شتاب تنی چون که کشتی (یعنی کشتی ها را) همی شرم
کن از روی شد شرم آب

ستم هی / نا هم رود و خانه / نیلی است در آن / لکشتی آن / سرو است / پر آبش / با پاره ها / در ... است

س ۱۱

ظاهراً کرسنه متعلق به تاب است و شاعر برای اقامه وزن اینطور گفته است و شاید در اصل این قسم
بوده (کرسنه از کمة بیشان ز تاب)

ص ۴۰ س ۱۸

نباید در مصراع اول (کره و کوزان) خوانده و یا در مصراع دوم (باز)

ص ۴۲ س ۸

قافیه (عجب) بکسر جیم و یا بجهول ها : نشیب و نهیب همه پارسی گویان برای مراعات قافیه است
و ... از کتاب ، در شعر دوم بهیچ گونه نتوان تصحیح کرد .

س ۱۲

طلب را به (شغب) تصحیح کرده‌اند و لزومی ندارد چه طلب در مصراع اول بمعنی مطلوب است
و در مصراع ثانی از است از طلبیدن – و با تصحیح شغب معنی صحیح ندارد

ص ۴۳ س ۲

انشا تو انتهای شب مناسب است و با روز مناسبت ندارد – واو عاطفه در جمله خوبی و ناشکری
هم با لطف است

س ۹

غلطهای ایرادات شعر را درچند شعر سابق از پدر و مادر و خواهش و دیه و سیب بر
وکاو و خر و اسب همه اینها را همی بکشند و همه بینه که محقوق خدا اند اما غلط همان ...

س ۱۱
در شعر دوم صفحه شب از انفاس الهی بود که حق کجا خویش بدان انفاس میداشت حالا همین شب که از انفاس الهی بود چشم گرد و جلال شد

س ۲۰ ظاهر (دست زدن) و سیه سلب کنایه از بنی عباس است

س ۲۲
تعب فروش معنی روشنی ندارد و معلوم است که کنایه از بنی عباس است و بهتر (شغب فروش) است
و در مصراع دوم (از زخمه) بجای (رحم) انسب است یعنی این شهک در بیکار و سپیش و سماع را نه از زخمه تار و نه از طرب یار خواهد داد

ص ۴۳ س ۹
در بهای شعرا هر کس داوری بهشت رسید برده است یعنی تو هم شعر را بمرتبه عالیه برسان مرتبه بمرتبه
شش انگه ندب بعد از پرکردانیدن داور؟ بهشت برسد و این معنی باصطلاح صحیح است اما باصطلاح
عرب ندب روز تیر اندازی است که چیزی گرو در میان بنهند - میفرماید تو هم بروز تیر
اندازی بقوت خویش در آن عمل که گرو آن روز نصیب تست شعر را بمرتبه عالیه برسان ([illegible]) ؟

س ۱۸
یعنی نیست بلکه اشیاء و غیر اشیاء را نگار است مشهور این است که نگار بمعنی او اشیاء را مانند

ص ۴۵ س ۱۲
استعاره مرمی از برای چرخ گردان استعاره خوب است

ص ۴۷ س ۹
اصوب در این دست نادان چه بر است

ص ۴۸ س ۱۰ زیر دست ستمگری داوری ثنا سی اگر مضاف است بشین و بدون یا باید نوشت

ص ۴۹ س ۱۲
با همه تشنه به کام منی و لیکن بر تشنه‌ام اگر نیفتاده این است (آنجا بکمال امید است) یعنی اگر
در بهشت هم احتیاج و نیازمند باشیم که چیزی بخواهیم باز آنجا هم بکمال امید خواهم بود

راجع ببعضی کلمات است که مطالب شگفت‌آگین و مشتهر، چنین است شعر (در بهشت از خانهٔ زرین لوا)

یا (اگر بهشتش تشنه باشد روز حشر) شرح راجع برؤیا و عالم خیال متصل و خیال منفصل و گفته‌هاست

روحانی و خیالی با یک قصیده از خود نوشته است

ص ۵۰ س ۱۲

یعنی اشعارهای مردم او بارند و آثار گنجشک و مرغی او بارند چندان ضرر نمیرندارد

ص ۵۱ س ۳

اقرب (دگرچه)

ص ۵۲ س ۴

اقرب (حکمت حجت بگزرد و دو شمار است) . — س ۱۸ (سر از شاخ بر زده) اهتر

ص ۵۳ س ۵ ز ایزد عطاست عشق بوی ما و هرکسی با علم و حکمت از قبل این عطا شده است

این شعر بلا اشکال نیست ظاهر این شعر دلالت میکند که علم و حکمت سابق است بر عطیهٔ

حق بسبق زمانی یعنی هرکس بواسطهٔ علم و حکمت درخور و سزاوار این عطا شده است و این

امری است محال که اول شخص عالم و حکیم بشود و بعد از آن عطای عشق برا و از حق بشود

بلکه معنی این شعر را بدین قسم باید کرد ز ایزد عطاست عشق بوی ما یعنی از ایزد استعداد عشق

با عطا شده است که تا بیت آن بواسطهٔ علم و حکمت است پس این استعداد بواسطهٔ علم و حکمت

برتبهٔ فعلیت میآید و وجود خارجی پیدا میکند یعنی از جانب حق بر نفس انسان

استعداد حکیم شدن فائض شده است و تا کسی این استعداد را برتبهٔ تامی و کمال فعلیت

نرساند در حقیقت سزاوار این عطا نبوده است یعنی شکر این عطیه را بجای نیاورده و از

قبیل صم بکم لا یعقلون خواهد بود .

س ۷ محال است که کس بعشق نظم جوید و شعر شاعر

[illegible] آن است که استعداد اولی که قابل مرتبهٔ حکمت است اگر بجور و حجاب بگردید [illegible]

و قوه را در غیر مصرف خود صرف کرده است .

س ۱۵ ایشان دوانده جان و تن و دین بری حکیم

اگر دوانده چرا سه شود و اگر متن غلط و صحیح (تن دین) باضافه باشد باید معلوم کرد که کدامین جان دین و کدامین تن دین است پس لابد برسانی دور بیش محمد جان دین است و حیدر که عصای اوست تن عصا برا . در بیت ۱۶ میگوید (دین را تن است ظاهر و تاویل روح اوست) و از اینجا برمیآید که علی ظاهر و جسم است و محمد باطن و روح و مقام ظاهر مقام تنزیل است و مقام باطن مقام تاویل و حال آنکه عقیده این طایفه برخلاف است پس علی مقام تاویل را شکالا میگیرید؟ اگر گفته شود در تفسیر قرآن به زنادقه و ملاحده عربت تفسیرات در نهفته اخبار تنزیل را معنی و تاویل حیدر ز پور است و از اینجا معلوم میشود که محمد تن است و این را و هم روح این است . از این نوع کلمات متشتت در کتب اینقوم بسیار است (انتهی سخن)

س ۱۸

این نوع اشعار محض تراوش ذهن و از اوهام سست رحمن است و نه اثری هست دلیل بر هنر اثبات هست واقعی نمیشود - و آنچه (این را ابتدا بزرگ کرده باشد شده است) صحیح نیست چه در هر بیت مرسل بیهوده است (انتهی سخن)

س ۱۹

این مطلب بهتان صرف است چه در دین هندو مطلق گوشت خوردن و خون حیوانات رنگین حرام است چه جای اینکه (مرده بهند برهمنا نواله است) - به یک طایفه بنام (چوارا) در هند پشیمان هستند که ایشان را استهزاءً و بر سبیل ذم کافر بزرگ نهادن (حلال خوار) میگویند و از هیچ قسم مرداری اجتناب نمیکنند

س ۲۰

انیطار اصح است (کو از زمین دین بهرا برهوا شده است) یعنی کسیکه مشکین دستو بر زمین دین نیست کالته بر هوای هوای نفس راه میرود مشکلات دینیه را از او مخواه انتهی کلام صاحب نهایه بنظر حقیر اگر انیطار کرانم (بهوی برهوا شده است) اصح و النسب است - جز این شعر مالان تعرف تن فیه (اهوا) در این قصیده نیست و بر فرض (اهبا) تکرار قافیه شده است

ص ۵۴ س ۲۰ (شاخ شجر) بدون واو بهتر است.

س ۲۳ (اندر خورت چونکه نگوییت چه بار است). نسخه بدل (اندر خور تو چونکه نگویی که چه بار است) باید مصراع ثانی را (اندر خور) با واو نوشت و لفظ (اندر خور) و (اندر خوری) هر دو صحیح است مراد ما نیز باید چنان بپرسیدم چه باز ازین پس باید را گشتم و اندر خوری سیز باید چنان بار اندر خور تو بشود و افکندیش پس چونکه نگویی اندر خور تو چه بار است (انتهی بلفظه)

ص ۵۶ س ۱۳

درم دیه مدار گویا درهمی است در زمان قدیم که سکه آن این کلمه بود (درهم مدار). مترجم شاعر این نکته زبان را نفهمیده و دشنام متعدد میکند و دشنامی که بدیهی تحمل است که بر پیشانی درد و بمنزله درم (دیرمدار) زود مصرف است

ص ۵۶ س ۱۷

ظاهراً (خار مغیلان) باضافه یا (ریگ و مغیلان) بعطف. از عشقیه بالمدینه است که خانه امام زمان خود را حرم کعبه و قبله نماز میدانند. و عجب حضرت صادق شخص غالی را که بکلاف خانه او نماز گذاشت لعن کرد و طرد فرمود!

ص ۶۳ س ۱۶ پرداد آتشش را جز مکر و جز شر نیست شاهی است کش مراورا نه غش و نه عشر نیست.

مصراع اول را ظاهراً اینطور تصرف کرده اند (جز مکر و شر و شر نیست) و از مصراع ثانی بجای حرف لفظ کرده اند و هیچ جای تعجب نیست که با اینهمه دقت مصراع اول را که ممکن بود با این تصرف هم معنی صحیح داشته باشد اصلاح کرده اند و در مصراع دوم که از حیث ترکیب ظاهری مشتمل بر دو غلط واضح است چیزی نگفته اند. اولاً اگر معنی کش اینطور بشود (شاهی است که اورا مراورا) و یک رابطه زیادی است و ثانیاً باید بگوید (نه غش و عشر هست) بطور نفی نفی که موجب اثبات شود. پس مصراع دوم را باید اینطور بخوانیم: (شاهی است که مراورا غش نه و عشر نیست) و دقیق تر (غش نی و عشر نیست)، خانهم

ص ۶۵ س ۵ (ای سلسبیل و عشرا برین است) انسب (ای سلسبیل

ص ۶۶ س ۳

غلط : از ناخوش چیز بهر و چو طاعون است

ص ۶۸ س ۲۰

سؤال عجیبی است . البته حاصل بسیاری از تکرار واحد است پس چرا یکی نه بسیار است یعنی چه ؟ یک بهمان معنی که است نه شده بسیار است

ص ۷۱ س ۶

مقصود از خط زمانه است و چون زمانه عبارت از چند بی پیوسته جنبش نخستین است که همه جنبشها مستهلک در آن جنبش هستند پس هشت نقطه که عبارت از سبعه سیاره با ثابت بر آن خط زمانها استوار شد

س ۱۳ و س ۱۴

عالم زمانی یعنی عالم جسمانی منحصر است به عالم کون و فساد و در زیر زمان که مقدار جنبش اجرام آسمانی است و هستی او در مرتبه وجود بعد از عالم ثبات است چطور میشود که زمانه معدن و کان او باشد و حاصل آنکه زمان و آنچه متعلق به وی است از عالم عنصری در تحت عالم ثبات است و معدود از ابقا پس زمانه را منشا و اصل و معدن از برای او قرار داد و نکته این است راه به آن است که نفس انسانی بواسطه ترتیب با آداب عقلیه و نقلیه و مجوز کردن او از متعلقات نفس اماره و رساندن او به مرتبه عشق با نفس و عقل مستفاد که بالحقیقه از موجودات عالم دهر و ثبات و قرار هستند میشود که موجودی از موجودات دهر تبدیل شد ولی زمانه حکم معدنیت انیق را نخواهد داشت یعنی میتوانیم بگوییم که زمان برای شخص انسانی معدن بهشت است بایستی که در اینجا دو تو نیست زمانه مثل اینکه سرمایه از بهشتی بودنش تحصیل کند نه اینکه زمانه معدن بهشت است و بهشت در زمانه حاصل شده است .

س ۱۶ ان کاین سوی او با ما و خوار است الخ یعنی آن شخص که این دنیا در نظرش با قیمت و بی بها است فردا پیش حق با قیمت و گرانبها است

ص ۷۲ س ۱

این شعر کلمه دیگر میخواهد تا معنی آن تمام شود و آن کلمه را باید در نظر داشت و تکمیل این است که زیرا که شاعر چون تو زوجه نهاز و بیش از آنکه این رشته است با ابلیس شبان این رشته را ببرد .

ص ۷۲ س ۲۰ رخنه لبی خلق و کس ننماید بازای عجب این برچسان است

نظیر این شعر ابوالعلاء است : ما جاءنی احد یخبر انه فی جنة مذ مات او فی نار

ص ۷۳ س ۲۳

(دگرهر) به وزن باهنر است — و در سطر **۱۵** به وزن نه گشته است روان خاک

شد بدرجا (به وزن نه گشته است آن مرده خاک) بهتر است

ص ۷۵ س ۲۵

اصوب (ابخ عذر پدش گفته است وزشت) زیرا تن مقدم بر اخلاق است و اخلاق

پس از شهوات تن انگیخته شده است پس در مصراع اول (بیخ) و در ثانی (شاخ) الیق است.

ص ۷۶ س ۲۱

بطوریکه در متن نوشته شده است بطلعت بس سیه بس مرد دانا بد رشید است بس ناهی است که

مستفید که رشید است بواسطه استفاده و استفاضه از کمالات و خورشید بواسطه گرم ذاتی مستفیض کرده است

و اما انسان نادان سعدی بد کرداری و لئامت است هر چند مستفیض پیش آنان لئیم راه

ندارد — ممکن است هرچند اگر باشد بانیطور (مرد دانا نیک اس و چرخ نادان بدکیش) یا

آنکه (مرد دانا بدروشید و چرخ نادان تیره کیش) یا اصلاً انیطور بهتر است (مرد دانا

بدروشید دین و نادان تیره کیش) و لفظ کیش بمعنی مذهب و در و به اعتقاد باطنیه

و تبعه فرض کنید

س ۲۲

مصراع اول قصیده الیت اوشا و مصراع ثانی برهان آن است . میگوید نیک شمرال بد است

همیشه و بد شمرال نیک دائم بعلت آنکه بر سعد و نحس فلک مدار وسیری که مانع گردش باشد

نیست . ولی این برهان درست نیست چه گردش سعد و نحس یعنی زهره و مشتری و بهرام و

کیوان فلک علت این قضیه ادعائیه نشد . بعلاوه مسلم است که چنین سعد و نحسی

در عنصر است نیک را بعنی بیشی آید بواسطه طراوش تن با سعادت هیئتی آید بواسطه

سعادت سعد و همچنین بد را گاهی بد بیشی آید و گاهی نیکی — ممکن است بلفظ (مصراع) چیز دیگر است

ص ۷۷ س ۱

گویا سستی و کندی را از جمله اخلاق رذیله و هواری را از جمله اخلاق جمیله فرض کرده است و نگوید که
چون مرکب از خوی و خصال است پس هر مرکب اعتدال و توسط را بایستی و از سستی و کندی که مقام افراط
و تفریط است تجنب و دوری بورزد. — و اگر این ترجمه را که هموار برابر مطلق چالاک و سبک
دوی ... ولی در کلام ... تشبیه زیرا که در رذائل اخلاق و ... چالاکی که بلکه
محتمل است (اشتر تند و تیز پا)

ص ۷۹ س ۷ بی ثبات بسیار مهمله صحیح است

ص ۸۲ س ۱۷

تحقیق نگارنده و به انتها حیطه است انحصار گوهرها در عدد چهار است ؟ ۱ — برخی فلاسفه یونان
... و بنا بر انحصار عناصر در چهار نهاده و شارح اشارات فرماید ان ذوات الحرکة المستقیمة
اما خفیفة و اما ثقیلة وکل واحد منهما اما مطلق و اما لیس بمطلق فلذلک التربیع واجب.
شاید در اصل (حیطه بوده است) (چهار است گوهر فزونی نی چرا نگارانده‌ران بید و منتهی است)
یعنی با وجود انحصار گوهرها در چهار این تشویش غیر تنهای از بابت حیطه چهار گوهر پدید شده نگارانده
به انتها شده‌اند. — و کلمه (نگارانده‌رون) غلط و (نگارانده‌ران) یا (نگارانده‌راد) صحیح است.

ص ۸۴ س ۷

نسخه بدل (مدارا بود بهتر بی جانور) غلط محض است و مقصود شاعر این است که در شرح سابق
گفت دهان باز کرده است بر ما اجل (که گویا یک گرسنه اژدهاست) این مدارای دیرد
گرسنگی این اژدهای گرسنه این است که از جان ما سیر شد پس جانور خواری و دوای این اژدهاست
این گرسنه گرگ با ترحم خود سیر نمی‌شود زیرا ...

س ۱۱ اصوب (او پارسا است)

س ۲۳ بستنه‌ی یا بستنه‌یا هیچکدام را معنی و لیله پر بست
و شاید این کلمه را اصلاً باید جدا نوشته باشند به صورت (بستنی ... شاطر) یعنی زیر
بست بر قوای ... (بنشست ای) یعنی نگاشت بگفتار تراوی ... فردوس زمانه
بساط است ... را چون بهشت بگذر شبه بر جا و بیابان بهشت

ص ۸۵ س ۱۱

خوب رفتن ترا و گفتن را (رفتن) گوید یعنی بر عکس د مصرع بیست که ترا و گفتن را و حرکت با دو پاشان

میجهند . ش و خطاب ترا سکینه و سگو به حرف بنه ایزدی است بر پاست الا پا چهار چهار میدهد (۱)

لفظ لنگ چنانکه مناسب نیست - با مانند مثل صحیح است زیرا کسیکه پای او را ماده تنگ

بسته باشند گام از گام نمی تواند بر دارد و لابد است که بجهد اما لنگ چنین شخص را نمی گویند (اتش النعل تنزیه)

ص ۸۶ س ۲ ناصر در اینجا طفره عظیمی زده است

ص ۸۷ س ۹

مطلب مصراع اول صحیح است و مصراع دوم غلط زیرا در اول زیر و زبری را برای چرخ نفی میکند

و در مصراع دوم اثبات میکند و ما با فرق اجتماعی بین الیه نسبت شود زیر است از برای دیگری زبر است

و بالعکس . و اما مطلب این طور نیست که او گفت چه نسبت در حد ذات خود فوقانی است و تحتانی

و نسبت بزمین الیه برست رأس اهل زمین است جهة فوق است و در سمت القدم جهة تحت

در او از سمت الرأس و سمت القدم بر حسب طبیعت است و اما اگر شخص را منکس فرض کنیم سمت القدم

جهة فوق نشود زیرا سمت القدم طبیعی نیست بلکه از هر جهت فلک فوق است پس سطح محدب

محدد الجهات وجهة زیر مرکز زمین است (اتش النعل تنزیه)

هر شخص و نسبت فلک خود فوق است

ص ۸۷ س ۱۰ در چنین است چگونی که جدا از بر ما ست بسخت سوی خرد مند محال و هدر است

کلمه (جدا) ظاهراً غلط و صحیح (خدا) است بدلیل شعر بعد - ش و از مطلب او انتقال

بمطلب دیگر پیدا کرده است زیرا قبلاً در زیر و زبری فلک سخن رانده و بعد در زیر و زبری خدا سخن

گوید - گوئی سائل پرسیده که خدا از ما است یا زبر ؟ جواب گوید خدا از این اوصاف

منزه و مبرا است برای زیرا که زیر و بالا پیش و پس وصف تن است بر جهان از ان

جان روشن است . در کلمه (زبر) لفظ (زبر) بذال معجمه بهتر است - و در سطر

همین صفحه (سروده شوا چرخ براد) بهتر (چرخ بدد) است .

ص ۸۸ س ۱۴

اسنب انگیخت ... زبان فارسی ... و جاهل بوده و این صاحب جهانگیر

و ز به ... بر ... و ... نقله ... ولکه بیدلام ... در آن

هر چیزی را گویند از حبوب و نقود و درآمد کرایهٔ مکان یعنی خانه و کاروانسرای و تیم و تیمچه و بدین
جهت است که دکاکین و کاروانسرا و رباطات حاصل خیز را (مستغلات) گویند . اشتغل المستغلات
اخذ غلتها . و نیز بمعنی غمگین است وقتی که ... تاراج شود توشه‌دان و فروشنده مشتری ندارد و به اجاره از کیسه
بی چیز است تنگدستی گیری و او غمگین و اندوهناک می‌شود . پس غله همان لفظ عربی است که ترکیب
شده با (دان) فارسی می‌شود مثل قلمدان و شمعدان و امّا در زبان فارسی غُله بضم غین بمعنی زر و سیم و
نقد و وجه باج و ساو و وجه کرایهٔ خانه و غیره است و چون غله‌دان عربیت پیدا کرده از برای جایی که
در او چیز گرد می‌کنند مثل لغات بلوری از ... و شدت این لفظ را استعمال کرده است انتهی کلام رفیع مقام
دلاوری بحاشیهٔ کتاب است که از فرهنگ جهانگیری نیز این لغت باشد نقل می (خانهٔ غله
پرداز شان در غله‌دان عدم انداز شان) نقل شده است . در ملاحظات دهخدا هم تعیا
شده است که در اینجا همان غله عربی است اگرچه همان معنی را داشته باشد فراخ و تمام

س ۱۹
مقصود تشبیه از خارج معلوم است و با ادای الفاظ چیزی درست در نمی‌آید . و تشبیه (بخم) یعنی آب یعنی تشنه لبک
کشیده است . و (اوقات تشنه) سست است و مقصود شاعر (اوقات تشنگی) است و تشنه یعنی تشنگی
و گرسنه یعنی گرسنگی در چند جای این شاهنامه استعمال کرده است . ممکن است جمله (نه خم) نه را نافیه
و خم آب بخوانیم یعنی آنکه دارای ده جوی آب است در باغ یا ... و در وقت تشنگی بهره‌ای
کی آورد سفالین است نه مقدار یک خم . شاعر اصلاً در نظر نداشته که محتاج باین تشبیه (بخم)
باشد . ترکیب نحوی این بیت بدین قرار است که مصرع اول تمامه مبتدا است و خبر مبتدا
مصرع ثانی است یعنی آنکسیکه ده جوی در باغ دارد در وقت تشنگی بازتر یا است یعنی بقدر یک
کاسه می‌شود نه باندازهٔ خم

ص ۹۱ س ۷
هست باشد یکسال است و بود است زمان ماضی و باید بمعنی مضارع باشد و بجای آنها باید
(آید) بخوانیم که بمعنی مضارع و آینده است . آقای دهخدا به (باشد) تصحیح کرده است .

ص ۹۵ س ۲ (چنان بود تا در پلید نباید پسر زو جز پلید)

آقای ... این مصراع در کمال زشتی است و غرض ادا نشده واقع شده است حرف نفی از

از زیادتی یک دال بپرهیزید و هنگام روایت شعر (یعنی) بدون دال بخوانید و اگر لابد در بند اشتباهات وزنید اینطور بخوانید (چون بود او در چلیپا این پیر زوار چلیپا) تا هر دو مصراع با هم تعادل کامل پیدا کنند. انتهی کلام السید رحمه الله حرفاً بحرف — ما در اینجا (این چلیپا) بطور استفهام انکاری تصحیح کرده است.

ص ۸
ظاهراً این شعر با بیت دیگر این شاعر که میگوید «راز یزدانی برون زین چادر است» تناقض پیدا میکند ولی در معنی تناقض ندارد زیرا که در راز یزدانی اولی مقصود پیدایی و وجود نا صوری و جسمانی نیست بلکه مقصود ظهور و بطون است و اینجا باید بدان قیاس کرد یعنی راز و سر الهی در زیر پرده این عالم است

س ۲۳ میمون حلق اند و براست حلق اند شاید (میمون نقیب) صحیح باشد بتأویل فلان میمون النقیبة ای مبارک النفس

ص ۹۶ س ۶
در مصراع اول تقدم رتبی برای ممدوحین ثابت میکند و آنها را بمنزله محراب از مسجد قرار میدهد در حالیکه تقابل برای غیر ممدوحین باید اوصاف مشابهه شرافت و تقدم را ثابت کند و پس از اثبات ممدوح باید مصراع دوم را اینطور اصلاح کرد (دیگر حکما چو خشت دیوار اند) و را این عیب دیگر است و در بیت اول بجای (سعید) لفظ (بعید) گفته باشد و بغلط سعید نوشته باشد

ص ۹۷ س ۱ ورانم که را باید از دوزخت الیس — اصح (از دوزخ الیس) بدون تاء ضمیر

س ۱۹
بس بشنیده ام اینکه تو عصای اهل عشقند بس ارباب عقل عصای ترا نیز نهند (نقش منفعل)

ص ۹۸ س ۱۲
لفظ البته در اینجا با شک نیست است هم نشد بیست که گوید (اگر تو خود نگشتی گرد این در)

ص ۹۹ س ۲۲ گرچه شان کار همه شخصی ازیکه گر است همگان کینه درو خاشه بر بکید کرده
از فرهنگ جهانگیری در حاشیه نقل کرده اند (خاشه سه لغت است مصحح الحاق دیوان ناصر) که خاشه بمعنی کینه است و سابقاً گفته شد که این فرهنگها اعتبار ندارد — در اینجا همان (خاشه بر) صحیح است و خاشه بمعنی خاشاک است و خاشاک و خاشه بمعنی ... خاشه کش مردم تمام ... گوینده

که در قرآن از او تعبیر به ... شده است و او را هیزم‌کش هم گویند و بهمین جهت زن ابولهب
خواهر ابوسفیان را خداوند حمالة الحطب خوانده است. سعدی علیه الرحمه گوید: میان دو تن جنگ
چون آتش است   سخن‌چین بدبخت هیزم‌کش است. — معنی شعر این است که اگرچه کار همه
از یکدیگر بواسطه سخن‌چینی ساخته است با اینهمه کینه و دورویی اشتعال عداوت با یکدیگر دارند آری
میان گرگان و سگان از هر جهت اختلاف است و در همان چیزی که اشتراک دارند یعنی حب دنیا و شهوات نفسانیه
بر سر همان هم اختلاف و کشمکش دارند

ص ۱۰۱ س ۱۳

یعنی جسم تو فرزند طبع گردون است زیرا که فراهم آمدن اجسام و صور ترکیبیه آنها از جنبش گردون
که موجب جنبش زمانه است تولید شده و حرکت دوری مقتضای طبع گردون است پس جسم تو فرزند
طبع گردون است زیرا گرداب زیر گردون شده و تخصیص خاک شاید از برای غلبه عنصر خاک است
شیخ ابو علی ابن سینا هم میفرماید: واذا تعقبت جمیع الاجسام التی عندنا وجدتها متشبثة بحسب الغلبة
الی واحد من هذه التی عددناها — شاید بهره بهره را اثر است طبیعی از این سبب فرزند آن خوانده
باشد معنی این کلمه را ... — ولکن نشاید لفظ طبع در شعر (طبع گردون است) از کمال
استعداد ... است والا روح انسانی فرزند طبع آسمانی نیست بلکه فرزند ... گردون است

ص ۱۰۲ س ۸

مجنون از جنون الکذب یعنی دروغ و باطل گفتن گرفته شده است و در علم عروض یکی از زحافات است
(در اینجا بر حسب ادیب پیشاوری میفرماید و نزد من کتاب عروض نیست که تعیین کنم که آیا ... فاعلن را
در مجنون فعلن کردن باشد) — در هر صورت مجنون چیزی ساقط را گویند یعنی شعر درست شنید
که بعد از آن شده باز بکر ... ساقط شده یعنی در حکم ساقط و شاید مراد
(دارو) بجای مجنون گفته باشد انتهی — محشی (...) مجنون را نام حکیمی از طایفه یهود
نوشته است و این حکیم در ... در طب کامل و بی‌نظیر بوده است.

ص ۱۰۳ س ۱۴   ازین حرم عیش و طرب گشت پیدا   حسین و حسن سین و شین طرب
پرسیده‌ای ... سینه و شین یعنی چه   یادم نیاید ... در اول ... بعدا

مرحوم محمود خان ملک الشعرا اینکلمه را از بنده در مجلسی پرسیده‌اند و همین شعر ناصر را یادم نیست که بخواند
رحمة الله علیه. اتفاقاً بنده این کلمه را در یک کتابی دیده بودم فاضل معروف آخوند ملا سعدالدین
تفتازانی کتابی دارد موسوم بشرح عقاید نسفیه و نسف شهری است از بلاد ماوراء النهر و بر آن
کتاب نیز شیخ فاضل حاشیه‌ای است مسمی بحاشیه خیالی در دیباچهٔ آن کتاب حاشیه اینکلمه
بر شکوفه ذکر شده بود و نه یک نسخه و دو نسخه و در حاشیه این حاشیه که تصنیف مولوی عبد
الحکیم لاهوری است تفسیر این کلمه را بدقیقه و حیله کرده بودند با شرح آغوشان درک کنید
انتهی کلام السید بعباراته رحمة الله علیه.

ص ۱۰۶ س ۱
صحیح (سوی گوهرها که اندر خاک و که پنهان کنند) و که بضم کاف تازی مخفف کوه است و آنچه
در متن نوشته شده غلط فاحش است.

س ۵
در شرح این دو چیز ذکر کرده یکی نبات و دیگر ستور - و در این بیت اگر نسبت رکوع البته داده است
نیز باید (بنگر این را در رکوع) بخوانیم. و نسبت سجود بنبات بی الف هم صحیح نیست و شاید
اصلاً و یعلّه بهه است (بنگر آنرا در قیام و بنگر این را در رکوع) - و نیز شرح این را این قسم بایستی
خواند (هر چه کونی کان کنند آن از بن دندان کنند)

ص ۱۰۷ س ۵
نسخه بدل (بیز بر پشت) - همانکه در متن است صحیح است و مقصود شاعر این است که از برای زاد راه خود
تو همین را که در کف گرفته‌ای نیز در تصرف در آورده‌ای (چیزی که شخص کسب نماید میگویند در کف او است
نیز در تصرف او است) باید از خود دور بیفکنی و زیر پا بسپری یعنی قطع تعلقات از دنیا کنی
و شعار بعد از انکار بدین معنی دارد

س ۱۸
(دیگر بشکنند) بهتر است یعنی بر خویشتن جهان اونی را که از اهل بیت رسول است
تمام نیز بزرگ و میر و پادشاه باید کرد

ص ۱۱۱ س ۳

اصح (اگر بودی سر لبری من بدل ریا نیست) یعنی عبارت آخر چنانکه گفته شد و در وزن شعر با این ترتیب دقت باید کرد

ص ۱۱۲ س ۱ و ۲ و ۳ مصراع اول و ثالث مرتبط است اما مصراع ثانی ظاهرا الارتباط نیست

ص ۱۱۴ س ۲ نشانی باند چواز پاربد – نماند بزرگ بهتر است

ص ۱۲۳ س ۱۲

بهتر این است (گفت نباید خویشتن را آن پسند) – خویشتن را بین از برای خویش یعنی چیزی که برای خود نمی‌پسندی برای دیگری مپسند

ص ۱۲۴ س ۱۲

در صورتیکه بجای (پاشید) لفظ (پاشید) بخوانیم معنی محصل این بیت معلوم نشید. مگویید بر گنار حکمت میری و بروی از چه خواهید یافت چون منهمک در این کار رذل و گرفتار این عمل پست شده‌اید.

س ۱۸

(درحت ز چه معنی) بهتر و انسب است

ص ۱۲۷ س ۱۲

نسخه بدل یا تصحیح (برفزودی) درست نیست و همان متن صحیح است و لفظ (برفرودی) یعنی بلندی و پستی است مرکب از کلمه (بر) و (فرودی) مثل (سوز و سازیان) که مخفف سود و زیان است

ص ۱۲۹ س ۵

بهتر (بد و در وزن یکی حصار است آن)

ص ۱۳۷ س ۷

بهتر بجای صواب (بپیر بارد) بجای براو بارد

ص ۱۳۸ س ۲ بیندیش و میگسار ای پیر جز خیره و بیهده ایرا. میگسار با یاء تحتانیه نشانده در این محل غلط است – صحیح (ابگسار) بعد از میم منفیه معنی نهی با دو نقطه تحتانیه از ماده (گساردن) باید خواند و بعضه صحیحه فارسیه در اینجا لفظ را بفتحه نباید اداکرد بلکه انگاردن که بمعنی کنایه است اینجا باید بفتحه خوانده شود و با اینجا لفظ را انگاشت،

س ۸ و س ۹ بهنف الفاظی تبدیل و تصحیف یافته و معنی مشوه و حاصل نیست (دیوار چلا مرتفع الابلیس)

ص ۱۳۸ س ۱۴

شاید بجای کلمهٔ (شاید) لفظ (سایه) بوده صحیح باشد یعنی جز خدای مجد بجای زمانه که همیشه در جنبش است و استقراری ندارد و فروخستگی از این حرکت بیکرانه ندارد هر که هست بیهوده میبود. با اینهمه این شعر از خللهای معنوی خالی نیست

ص ۱۳۹ س ۳

کلمهٔ (بمجایه) چه معنی دارد شاید (بشناید) باشد و اگرچه قافیه تکرار میشود ولی تکرار با معنی بهتر تا مکرر بی معنی است. و شاید بمجایه بجای (بمیانه) نوشته شده و (میانه) از قافیه‌ها مشتق است. آن هم تکرار قافیه دارد. شاید اصلاً این طور بوده است (حجب و بنا زجا نکش مرز ابد) و لفظ (زجاش) به (رخانش) مصحف شده است.

ص ۱۴۳ س ۲۳

سعد و نحس این اشکه محصور کن عمر خود را بطاعت و علم در تهذیب صرف مکن. و الآثار ان عبارت از چند دور شمسی است که منطبقند بر زمان آغاز تولد انسان تا دم مرگ او و برنم و نمیتوان از دوران را که حقیقت آن بحق الحق و الغرائب نیست چطور شید مشید کرد. — اما ورشه دوم این شعر «بر سر دیای زمانه الخ» اگر مرد حکیم منادی باشد حرف ندای محذوف مصراع ثانی با اول مربوط خواهد بود والا مصراع ثانی را باید این طور بخوانیم که بهتر از علم و ز طاعت نکند (ما تهند) تبه و کمند؟

ص ۱۴۹ س ۲ (سپه کرده عفریت بر زهره گردون) الخ

این شعر را وقتی میتوان معنی کرد که یعنی آنرا پیدا شود گردون از عفریت سپه نشده یعنی از ظلمت شب بر زهره سپه کرده. و اگر در مصراع اول (وز انجم) را بجای عاطفه بخوانیم بهتر است.

ص ۱۴۹ س ۲۲ هزار و لبیاب صبح فجسته فرو شسته زنگار ز اطراف خاور

ظاهر این شعر حسب ترکیب کمی مضطرب است زیرا که اگر ضمیر مستتر در کلمهٔ (فرو شسته) راجع به هزار باشد کلمهٔ (زر) مفعول واقع خواهد شد یعنی هزار وی خود را بلبیاب صبح شسته پس در این هنگام این شعر (زنگار ز اطراف خاور) حشو خواهد ماند و اگر مفعول (فرو شسته) را

(زنگار) قرار دهید کلمه (رو) بی ربط خواهد بود . ما نسخه بدل (هوازد) این هم چندان زیبا نیست
مگر اینکه این قسم ترکیب کنیم که ضمیر (فروشسته) را راجع بصبح بکنیم و شعر را این قسم بخوانید (هوا را ز سیماب
صبح خجسته فروشسته زنگار ز اطراف خاور) پس مفعول (فروشسته) زنگار میشود و فاعل آن (صبح).
پس معنی این خواهد شد که از هوا زنگار گونی که در اطراف شرق واقع است صبح یعنی سپیده دم
آن زنگار را از روی هوا شسته است و سیماب را هم مضاف بصبح مگر اینکه کلمه بر سیماب وقف کنید .

ص ۱۵۰ س ۲

قطع نظر از اصول هیوی ظاهرا این شعر اشارت است بآیه مبارکه «وجعلنا نومکم سباتاً وجعلنا اللیل
لباساً وجعلنا النهار معاشاً» ـ و شب سبب آرام است و روز برای سعی و طلب معاش بواسطه
جنبش است . پس مقصود شاعر این میشود که آرام یعنی شب و جنبش یعنی روز بواسطه آفتاب است
و شعر بعد از این که میفرماید (اندک و کم و زاد و بیش آرام و جنبش) دلیل بر همین معنی است . واضح است
که بواسطه سیر آفتاب یعنی بروج جنوبیه شب که سبب آرام است بیش میباید و روز که سبب
حرکت حیوانات برای طلب روزی است نقصان می پذیرد و بر عکس هنگام سیرش در بروج شمالیه

ص ۱۵۱ س ۲

نسخه بدل (ناور) بمعنی ممکن مقابل واجب نوشته اند . اگر باور کنیم که (ناور) بمعنی ممکن است
و با دلیل بپذیریم باز هم معنی محصلی یافت نمیشود ـ امکان از امور ذاتیه ممکنات است قابل مجعولیت
و کردگار نیست . بعقیده بنده کلمه باید شعر را اینطور بخوانیم : از این ژرف دهر و نگاری دوران
غرض چیست کان را توان کرد باور

ص ۱۵۲ س ۷

عین عبارت مرحوم ادیب در باب معنی این شعر را میفرمایند معنی این شعر چیست در شعر مقدم
برای شعر گفت یک گوهر تر است که نام او دریا است ولی گوهر خشک است که نام
او بر تو بیابان گشت و در شعر ... میفرماید که این گوهر خشک یعنی ابر که از آن گوهر تر
نیز تر میشود . حالا باید از این شعر ما معنی را استنباط کنیم پس ممکن است که لفظ

لفظ (جهد) را در شعر ثانی بضم جیم که بمعنی مشقت و سختی در معیشت است گرفته‌اند و این بر جهد بمعنی
این بر سبیل تجنیس را ابر که ری آب بر میدارد از آن جوهر تر که دریا باشد و سیراب میکند و این
بر بجهد و عشق را که را زان جوهر تر تراهمی کند پس فاعل میکند (که ر) میشود یا اصل
این قسم براه این بر تخت [illegible] و کرشه که رتر میکند. مقصود از این است که معنی بیهوده است
الفاظ را از طرز تبدیل و تغییر توانید بدیهیه که انیعنی از آن حاصل شود" انتهی کلام رفیع مقدم
ضبط عبارت مضطرب است و در بعض احتمالات قواعد عروض از وزن میشود. و همه را غلط تصحیح
کرده است (ظ: و این شر ...... جوهر بر)

ص ۱۵۳ س ۹

(این جانور) بمنزلهٔ مبتدا و (روان گرفته بیچاره نبات را) مجموعاً در حکم خبر است. و مسخّر
بصیغهٔ اسم مفعول بفتح خاء خوانده میشود یعنی نبات در تسخیر حیوانات و علوفهٔ آنهاست.
مرحوم ادیب ترکیبی که ذکر کرده (این جانور مبتدا و جمله روان گرفته بیچاره نبات را خبر) غلط
قرار داده است برای اینکه باید مسخّر را بفتح خاء خواند چه میفرماید لا یپرسید مسخّر را بکسر خاء یا فتح خاء
باید خواند میدانید (این جانور) حکم مبتدا دارد و (روان گرفته بیچاره نبات را) مجموعاً مانند
خبر است پس مسخّر را بفتح خاء بصیغهٔ اسم مفعول بخوانید یعنی نبات در تسخیر حیوانات و علوفهٔ آنهاست" انتهی
معلوم است که حرکت و توجیه در قوافی این قصیده فتحه است و رعایت آن البته لازم است پس
سؤال از اینکه مسخّر را بفتح یا بکسر خاء باید خواند مورد ندارد چه فتح مسلّم و کسر غلط واضح است
بلی ممکن است مقصود این باشد که همه الفاظ را باید مسخّر بکسر گفته باشد و با فتح گفته است و حتی
در صدد اصلاح و توجیه وجه برآید و هیهات عبارت وافی بمقصود نیست. بعلاوه این که ترکیب
کمتر درست قرار دادن معلوم نیست بچه تفاوت یا دلیل علیل بلا برهان غلط شمرده گرفته
میشود ... و بعلاوه قضیه (یعنی نبات در تسخیر حیوانات و علوفهٔ آنهاست) از کجای ترکیب
برآمد ... و چنانکه پیداست شباهت بکلام طلاب نیست که (ضرب یعنی زد زید معناه [illegible]) [illegible]

گذشته از اینها اگر جمله خبر به عطفا (نبات را) تمام شده، لفظ مستی اگر جداره و چه محلی از اعراب دارد ؟
به ممکن است بگوئیم (مستی) قید و بمنزله حال است برای نبات و «حال» مفعل (گرفته) است یعنی این جانور
~~بیچ~~ نبات بیچاره را مستی گرفته است و بنابراین تمام جمله «گرفته بیچاره نبات را مستی» بمنزله جزء مبتدا
خواهد شد. — و ممکن است بر عکس معنی کنیم یعنی بگوئیم جانور مستی نبات است چرا چون «آن نور
نیز و آتش غذا جان حیوان‌ها مستی بر گیا» — آری گروه حیوانات مستی آب و علف هستند و اگر چه غذا
نبات بیچاره و مستی ممنوع است ولی حیوان مستی همین بیچاره علف است و بنابراین رتبه (نبات را) بعد از
(مستی) میشود یعنی مستی است نبات را. فافهم. مقصود من شرح و تفسیر بیت بطور یقین نبود بلکه
منظورم فتح باب احتمال بود و اینکه آنچه در تفسیر و ترکیب گفته‌اند گذشته است یا از تدلیل و اصطلاح بیت
والله العالم بحقائق الامور

ص ۱۵۸ س ۲۵ (بس صورت جانست در انجم مُحرّر) بس بجای مؤکده غلط بس بجای
پارسی صحیح است

ص ۱۵۹ س ۱۹
بنابر مذهب اسمعیلیه بر این است که هر کس که تواند کتاب تدوینی را منطبق بر کتاب تکوینی کند
امام و صاحب عصر است. مقصود از خط الهی کتاب تدوینی است که او را امام تطبیق بر مجموع این
عالم میکند. انتهی. والظاهر مقصود از خط الهی کتاب تکوینی است نه تدوینی و کتاب تدوینی
(مسطور بر این جواهر بجمع دیگر) مناسب نیست (؟)

ص ۱۶۰ س ۲۳ (هر کس که سخن گفته همه فخر بدو کرد) (هر کس که سخن گفت) بهتر است

ص ۱۶۳ س ۲۴
ترکیب و نکته حضر خالی از سعی است و در آن تصرف باید کرد اصلش به ضرورت (که حبذا همواره
ادیوان مراورا چه خواهد که آرد بجا ص زاهد را)

ص ۱۶۹ س ۱ گر از نور ظلمت نیاید چرا پس تو پیدائی و گرد آمار تو مضمر
حکما در کتبه نور گفته‌اند که (الظاهر بذاته والمظهر لغیره) یعنی در حد ذات خود ظاهر و آشکار است
و پدیدار کننده اشیاء دیگر. اما معنی ناصر که اگر از نور ظلمت نیاید) صحیح است زیرا که

زیرا که در علت و معلول سنخیت و تجانس شرط لازم است (از لب شکر چرا باید شکر آب)

یا مصراع دوم با اول مرتبط نیست و این‌طور باید بگوید که چرا کردگار تو پیدا است و تو مظهر

چه در نور است و روشنی کردگار شبهه‌ای نیست پس تو هم باید به اندازهٔ ظرف خودت

دارای نورپاشی پس چرا مظلم و پنهانی . و قطعاً مصراع اول چنین بوده است (از ظلمت

اگر نور ناید چرا پس) و این شعر را بر سبیل طعن بر مخالفان مذهب باطنیه گفته است

و باطنیه را عقیده این است که اوصاف حق یعنی خالقیت و رازقیت و غیرها را تا درج

و مظاهر اشخاص نایاب [illegible] موجود می‌دانند و همیشه برای این معانی مظاهر قائلند چنانکه

بعضی ارباب این عقیدت چه الحمیله چه بیش از اینها در حق امیرالمؤمنین علیه السلام می‌گویند

اَنَا خالقُ الخلائقِ [illegible] زُعزِعَ ارکانَ حِصنِ خَیبرَ جذباً فرضینا به اماماً و مولیً

و سجدنا له اماماً و ربّاً و ناظر بطور طعن می‌گوید اگر این قضیه مسلّم است که از ظلمت نور

نمی‌زاید پس چرا تو آشکاری و پیدا و هویدائی که به منزلت نوری و چرا خدای تو مضمر و

پنهان است که نعوذ بالله به منزلت ظلمت است و این طعن بطور الزام است برحسب قواعد

جدلیه - و علی‌هذا شعر ثالث بعد از این شعر را هم بطرز باید گفت و خواند (اگر از راست

کژی نباید که آید چرا آید از نامصوّر مصوّر) و نامصوّر را به منزله راست باید

گرفت یعنی اگر از راست کژی نمی‌زاید پس از خدائی که نامصوّر است و منقوش

نقش و رسوم رسامی نیست چرا مصوّر آمد که به منزله کژ است . اما جواب ناظر این است که

خداوند مضمر و پنهان نیست بلکه پنهانیش به منزلت پنهانی خورشید است از دیده

خفافیش و اگر نور او منبسط نمی‌شد هر آینه نورش محدود می‌بود و محدودیت منافی

ذات عظیم الشأن حق است بلکه این پیدائی که بالنسبت به ماهی همه پیدائی اوست

و این ظهورات را که با این و آن نسبت می‌دهی همه ظهورات اوست جل شأنه انتهی کلامه

تا و سبنداد در حدوث [illegible] ظه : اگر نور ناید نه ظلمت چرا پس

س ۲ وگر نیست مر قدرتش را نهایت چرا پس که هست آفریده مقدّر

مراد شاعر از مقدّر در اینجا متناهی است. میگوید اگر قدرت حق غیر متناهی است پس چرا مقدور او مقدّر و مخلوق و آفریده اش محدود و متناهی است. جواب این اشکال این است که مصنوع حق دو گونه است یکی عالم امر که نیازمند بماده و مدّت نیست یعنی در وجود محتاج بماده و زمانه نیست و محض امکان ذاتی آن در قبول فیض هستی از واجب الوجود کافی است و دیگر عالم خلق و تکوین که علل امکان استعدادی آن ماده است. و حق در ماده قوه لایتناهی بر ودیعت نهاده است که بواسطه جنبش سرمدی از ماده ظهور و بروز صور کائنات میشود و آن حرکت سرمدی را آغاز و انجامی نیست و همچنین ظهور صور را بدایت و نهایتی نی. و چون بار تسلسل نه بروز اشیاء یکباره و یکجا محال است و قدرت حق تعلق بمحال نمیگیرد نه از باب عجز قدرت بل از جهت ممتنعات و دوری آنها از قبول فیض هستی بدون ماده و مدت هیولی مقدورات متناهی و عند الذات للاشیاء کون و فساد ظهور میکنند. و مخصوصاً آفرینش عالم ماده را متناهی نیست اما بر سبیل التزام و تجدد نه بطور دفعی و آنی. پس حوادث زمانیه را بدایت و نهایتی نیست و جنبش فلکی سبب حصول استعدادات مختلفه است در مواد و هر سابقی علت معده و آماده کننده از برای لاحق است الی غیر النهایه و اینکه ناصر گفت چرا پس که هست آفریده مقدّر راست نیست و آفرینش متعدد و محدود نیست فقط

ص ۱۷ س ۳

صواب (اگر قدرت عرض زمانه بشر) و اگر بخوانیم (قدر تو عرضه کرد دهر بشر) هم معنی میدهد؟ ولی رکیک است.

س ۶ تیره ماهی از آن و باکشته پر

صواب (طیره ماهی) - و طیره بمعنی خفت و سبکی عقل است و بمعنی خجلت زده و شرمنده نیز آمده است و اینجا بمعنی منفعل و شرمنده مقصود است خاقانی گوید:

آمد آن پیک نامه آور دوست صبحگاهی کز ایشان برخاست

دیده کز جای بر نشاندمش طیره بنشست و سرگران برخاست

ص ۱۷۲ س ۲۵ و ص ۱۷۳ س ۱

گویا مقصود شاعر این است که آن عزم که ابراهیم در حق پسر خود کرد که سرش را ببرد و گفت یا بُنَیَّ اِنّی اَری اَنّی اَذبَحُک و اسمعیل تمکین کرد و گفت یا اَبَتِ افعَل ما تُؤمَر سَتَجِدُنی اِن شاء الله صابراً و لا اَعصی لَکَ اَمراً اگر چنین عزمی در حق کسی دیگر کرده بودی لعنت بر آزر بتگر کردندی که چونین پسری از صلب او بوجود آمد

ص ۱۷۴ س ۴

اصوب (ما دست که گیریم و کجا بیعت یزدان) یا (ما دست که گیریم با بیعت یزدان)

س ۱۱

لطف رلف و لثر غیر مرتب یعنی چون لبی از شکّر و ز راز کمان از این لبی برخیزم .

ص ۲۵ روزی برسیدم بدر شندیکان را الخ

این اوصاف را که در این اشعار ذکر میکند بهتر این بود که بعد از حل اشکالات و مسائلی که پیش ازین ذکر کرده است از صاحب این بارگاه ذکر میکرد تا استحقاق این اوصاف در حق وی صادق میآمد مرتّباً (نقل منبط)

ص ۱۷۵ س ۱۴ از جنبش بپرسیدم و از صنعت صورت

(از جنبش) شاید بهتر باشد

ص ۱۷۶ س ۱۹ (خواهم که زمن بنده مطواع) الخ لفظ (مُتَمَرَّت) گویا مجعول باشد زیرا متمّر استعمال نشده است

ص ۱۷۷ س ۹ (شش سال ببودم بر مشغول مبارک) لفظ مشغول غیر مستعمل است بلغت میگویند شَغَلَ شُغلاً و شَغلاً خدمت الیشان مانند خدام و چاکران . و قصدش از کلمه مشغول شاید مخدوم و آن کس باشد که در خدمت او قیام نماید

س ۱۴ مرا که آب دل آکنده بود و سر ز غبار این تقسیم بسبب شوق بر مطالب بی‌سبب مصنوعیه است و الفاظ هم در شعر را این تقسیم نقشی است (نقل منبط)

ص ۱۷۸ س ۲۴ (مقدر است نه چنانکه قدرتش دور است) قدرتش دور است یعنی چه؟

مقصودش این است که قدرتش صفتی است که زائد بر ذات او نیست بلکه عین ذات اوست.

س ۲۵

لفظ (او) مقدر است یعنی همه منبسط بر او کمیة است و او از او بیزار یعنی آن ذات قدیم مبری از این الفاظ عادیه است یعنی حق حقیقت مجهول الکنه است و این الفاظ که ما صفات مینامیم هم مخترعات ماست و این مسئله در شرح رساله العلم محقق طوسی مفصلاً بیان شده است (نقل بمضمون آن مع)

ص ۱۷۹ س ۱

یعنی یگانگی و وحدت او وحدانیت حقه حقیقیه است نه وحدت عددیه که ثانی داشته باشد و از مراتب اعداد حاصل آید

س ۲

آنچه را انکار و منع کرد اضطراراً همانرا ثابت کرد و لفظ خدای و صفت عزت و جلالت را بروی حمل کرد و ثابت نمود

ص ۱۸۰ س ۲

ش خطاب بحق کرده میگوید ذات تو محمول نیست چنانکه اعراض محمول میشوند بر موضوعات و موضوع نیز نیست چنانکه جواهر موضوع میشوند برای محمولات یعنی ذات تو نه جوهر است و نه عرض و این مسئله در حد خود مسلم است زیراکه جوهر و عرض از اقسام ممکنند و حق واجب است نه ممکن اما در شعر شاعر بحث است و آن این است که نه محمولات منحصر در اعراضند و نه موضوعات منحصر در جواهر بلکه اعراض نیز در علوم موضوعات مسائل واقع میشوند چنانکه حکما میگویند الحرکة اما سریعة او بطیئة والحرکة تتشخص بالمسافة والزمان بلکه علم هندسه که موضوعش جسم تعلیمی است و جسم تعلیمی عرض است پس همه مسائل هندسیه موضوعاتش از اعراض خواهد بود و مصراع ثانی این شعر هم مثل مصراع اول نادرست است زیراکه جواهر در بسیاری از مسائل محمولات واقع میشوند آنجا که میگویند الحیوان جسم والانسان حیوان ناطق اغلب اشعار این قصیده از معنا صحیحه خالیست گویا اینگونه قصاید الحاق است بنام سنائی وانگهی چند روز بعد فرمودید (این تا شیشم) این قصیده را بتمامها در دیوان حکیم سنائی دیده اید هرچند دلیل قطعی بر بودن قصیده از سنائی نیست لیکن این تتبع شاهدی بر الحاقیه میکند

انتهی کلامه عزّاً برف ... و در این تحقیق و تتبع جهد بلیغ کرده است

ص ۱۸۲ س ۱۲

اصرب بکه ضراب (افعال شش)

س ۲۳

گویا (شناسی) بمعنای صحیح باشد نه (شناسی) بمعنای نهی یعنی آن ذاتی که خالق جوهر و عرض است و ممکن را
به وجود آورده که بعضی از آن قائم بالذاته و موجود بوجود استقلالی و بعضی از آن اعراض که محتاجند
در هستی خود بموضوعی بیرون از جوهر ذات او

ص ۱۸۳ س ۵

شاید (هر کس) بجای (اهر کس) بهتر باشد. میگوید شک چون سبب خواهد بود کسی را که وهم آن
کس محیط است براو مانند خیمه. و این چند شعر را از برای مطلبی درست بیان میکنند اما مقالات زیاد
در این کلمات هست

ص ۱۸۵ س ۷ که دانه از شاطیش که تاجیست ساطع و فرقدان و قطب و محور

تصحیح به (ارثماطیقی) کرده اند و با وجود این (اطبش) بجای (دوم) هیئت مگر در علم ارثماطیقی الکنه کواکب
و اسامی کواکب را بیان میکنند شاید در شعر لفظ (انماطیق) بوده و تحریف شده است زیرا که دوایر
افلاک مثل دایره استوا و منطقة البروج و جوزهر و مایل قمر و غیره منطق افلاکند و الا سماک
و فرقدان و قطب و محور ارتباطی بارثماطیقی ندارد یا شاید انیش بوده است (که دانه از ثماطیقی و یا هیئت)

س ۱۱ همان اشکال اقلیدسی که بنهاد سطرطالیس استاد سکندر

فقط ذکر اقلیدس بعوض ارسطاطالیس بینی چه! مثل آنست که روزی کسی بگوید من خمسه نظامی امیر خسرو دهلوی دارم. بعلاوه ارسطاطالیس
بینی چه! شاید (ارسطاطالیس استاد سکندر) بوده است و ارسطو و ارسطاطالیس هر دو جایز است
کما تقول فی ارسطالیس و ثقلت فی نظم المصطفی. بهر حال این شعر را میشود تصحیح
کرد اما چون آن لزومی ندارد و تغییر فاحش دادن

س ۲۲

از این شعر مفهوم میشود که چرخ و هفت اختر آفریده از این چهار گهر شده اند. شاید اصل شعر اینطور بوده است
(که آفریده بترتیب چرخ و هفت اختر بها و عالم ترکیب از این چهار گهر)

ص ۱۸۷ س ۳

مصراع ثانی کیت ظاهر معنی ندارد باید درست کرد و هر گاه بذهن خواننده است و کسیکه بخواهد

(در این تعلیقات ...)

که خواهد تصحیح کند شش انگیه (لبد نقاب فکندی بر آن رخ چو قمر) معنی این است به هر قسم که میخواهیم ادا کنیم

ص ۱۹۳ س ۱۳ (نادانسته و خوار باید از غریب است)

(غریب) بتاء خطاب صحیح است و (غریب است) غلط - و بجای (نادانسته) لفظ (بد دانسته) بهتر است

ص ۱۹۴ س ۲ در بابل اندر بودی هنر و فضل و خطر کوه شغنان ملکی بودی بیدار و بصیر

لفظ شغنان را به (شهلان) تصحیح و نسخه بدل کرده اند - شهلان مثال از برای بزرگی و عظمت بدان وجه می آورده

نه از برای کثرت مال و اصح (شغنان) بغین معجمه و گر نه همان (چغان) کوه بدخشان باشد که بمناسبت کان

لعل او را صاحب مال شمرده است

س ۲۲

بجای (نهی) لفظ (دهر) نسخه بدل آورده اند - هر دو غلط و صحیح (نهی) با اشتقاق و قافیه بمعنی بهره و حصه است

ص ۱۹۶ س ۳

اصح روز صفین و بخندق لبوی قوم جهیر عاصی و طاغی را تیغ علی بود مبیر - مُبیر بمعنی هلاک کننده

یقال اباره الله ای اهلکه و فی القرآن کنتم قوماً بوراً ای هالکین .

س ۱۶

صحیح (نپاید) بباء موحده تحتانیه

ص ۱۹۸ س ۱

ظاهراً کیخسروشی و نیز ناجور

س ۵

نسخه بدل (دیگر وجور) - و گر نه همان (لور) صحیح است بمعنی جائی از رودخانه که سیل برده باشد

س ۱۵

گمان میکنم این مصراع چنین بوده (تا پوستین تو رست یکی بادو نا سمور)

ص ۱۹۹ س ۸

صحیح چو بروی سیه ابر گریست زار

س ۱۲ بیارایدش رخ لشکری عذار اصوب (بیارایدش رخ لشکین عذار)

ص ۲۰۰ س ۴ چو تازه شد و عارض گلنار گمان میکنم شاعر (جلنار) گفته است زیرا که قید لام محرم

خوب است مقدار به یل کاف پارسی بجیم (دقیق منظر)

ص ۲۰۰ س ۵   نگه کن بلاله و بابرو ببین   جدا نار از دود و از دود نار

حق در مصراع ثانی این بود که بگوید جدا نار از دود و از نار دود   ولی در شعر بواسطهٔ رعایت وزن و قافیه چنین گفته است

ص ۲۰۳ س ۱   چونکه سوی حصار خرسندی   نستانی ز شاه آز جواز

شاه آز همینه از چطور بسوی حصار خرسندی جواز بدهد با آنکه تعلق نستانی جزو دیگر باشد و معنی این قسمت چنین خوانده شود سوی حصار خرسندی نستانی از بیا بگاه حق از دست ظلم شاه آز جواز (انتهی الفاظ طابق النعل بالنعل)

ص ۲۰۵ س ۱۱

جوان بضم جیم یعنی چوخشت و معصره روغن گرفتن است و البته وقتی که از حول و حوش آن معصره بگذرد و از آن دانه های روغنین بیرون بوی میشود

س ۱۵   در اصول دین چو عاقل را نظر باشد دلیل   ز انبیا در دین نخسبان بو ملامت چیست پس

در مصراع اول این شعر بعقیدهٔ خود در میکند بر متکلمین که میگویند والنظر الصحیح یفید العلم ولا حاجة الی المعلم

آقای [illegible] شیخی این قصیده (چیست پس) لفظاً و معناً نامربوط است و قطع نیستم که گفته خود ناصر باشد یا از طبع یکی از پیروان و متعلمین مذهب او و متعرض بدین بیت گردیدنش نیستم (انتهی لفظاً حرفاً بحرف)

ص ۲۰۷ س ۱۲

اصل شرعرب   هو یضرب اخماسا لاسداس   کنایه از ترتیب کسی است که کسی را بر کاری بحیلت

خمس و سدس بمعنی اول از تشنگیهای شترند و شترا از روزی آب دهند و سه روز دیگر آب ندهند که

مجموع چهار روز میشود و در روز پنجم آب دهند و آنرا خمس گویند و اگر چهار روز آب ندهند و در روز پنجم

آب دهند سدس گویند که از روز آب دادن اول روز ششم میشود .

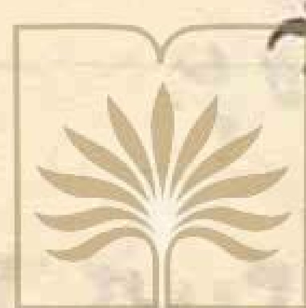
ص ۲۱۰ س ۵

نوشته اند (قرطه) معرب (کرته) بمعنی پیراهن است . این درست نیست چه معرب (کرته) قُرطُق است

نه (قرطه) پس باید بجای (کرته) بکاف عجمی باید نوشت و خوانده با (قُرطُق) انتهی کلام

و معرطق نعتات سوکلاً   اعنی کل معتم و طبیب   اخلاقه بطعن فیه وصونه

یخشه عن متخط و رهیب

ص ۲۱۱ س ۷ زانکه دارد نه بدل دهن من از آن ترسم که مبادا اید زود دلت بر نگارش

گمان میرود که اصل (زنگ دارد نه بدل دهن) بوده است و (زانکه) خوانده اند و لفظ (زنگ) با (زنگار) آخر بیت مناسبتر است. اگرچه بصورت فعلی هم معنی میتوان کرد انتهی کلامه و نیز بر حاشیه این مصرع میگویند این نکته آلوده شدن مستلزم چیزی بودن است وگرنه از عدم صرف آلایش نخ ندارد از پیرایش محض است . اما درینجا بنظر میرسد :

زنگ دارد چه بدل لب و دهن زان ترسم) و تصرف مرحوم ادیب کم مؤثر تر است فافهم و تأمل

ص ۲۱۳ س ۱۲ پیغامبر تراست ز طاعت بر آمنش

بر (ز طاعت) تصحیح کرده اند ظاهراً همین صحیح است

ص ۲۱۶ س ۹ هر خلق را پوست کند علم و حکمتش

معنی (پوست) را درینجا بپرسید اول این شعر عنصری را بخوانید که میگوید : هنر سرشته کند با گهر بوشنه کند مجسمه‌ای که کند مدح شاه را تحسین بعد از آن ملاحظه کنید که این شعر را اگر این قسم بخوانیم بهتر خواهد بود هر خلق را بوشنه کند علم و حکمتش و مناسبتش با مصراع اول وانکه رضای او گرو بگیرد بشعر زهد چسبنده تر است و لفظ (بوشنه) تصحیف شده به (پوست) شده است (انتهی حرف)

س ۲۱

اصوب فرسوده با پوسوده بباء فارسی است که تبدیل فا است و با او حله و با غلط است (نقل)

ص ۲۲۰ س ۲۲

(جوانیت و گرانیت) بواو عطف صحیح بنظر می‌آید .

ص ۲۲۱ س ۹ عرش این عرش کسی بود که در حرب رسول چو محمد عاجز گشتند بدو داد لوائش

و در سطر پنجم این صفحه میگوید (عرش او بود محمد که شنود ندا از او) و مقصود شاعر ازین نکته عرش خداست که خدا از آن عرش با خلق سخن میگوید دل و زبان محمد است (ص) . باز عرش زبان و دل محمد تیغ و شمشیر اوست لیکن استوا و استیلاء و سخن محمد بر ذو الفقار است بود زیرا که روا کلام خدا که از لب محمد (ص) صادر شد بواسطه تیغ حیدر کرار است پس ذو الفقار بمنزلت عرش قرآن است .

ص ۲۲۳ س ۱۷

در بعضی نسخ قدیمه (دهر زناکار) دیده‌ام گویا این اصح باشد بمناسبت او شوهر کله ها مادر زانی است .

ص ۲۲۴ س ۳   آن نیست خردمند که جز در طلب فضل   ضایع نشود یک نفس از عمر زمانیش

این ترکیب که بمراعات قافیه است و فاعل (نشود) لفظ (یک نفس) و (از عمر زمانی) بیان اوست و (زمانی) صفت (عمر) است

س ۴
معنی میرود که بجای (او) لفظ (وی) بهتر است و عطف است بر بیت سابق بتقدیم و تاخیر در الفاظ بیت ثانی یعنی آن است خردمند که تواضع نکند به گهری را از جمله این خلق و لفظ (عمر) را در بیت اول بطور اضافه باید خواند و اگر قطع اضافه بکنیم یاء (زمانیش) مجهول خواهد ماند و قافیه شعر یاء معلوم است

س ۵
ظاهراً (دست بود سخت)

س ۱۰
ظاهراً (فرو افکنده با تش اغلال زمانیش) و لفظ زمانی جمع زمانیه و این شرف بلفظ (با تش) یعنی لوی آتش الف است.

س ۱۷
(و بنا رفت نیش) بهتر است زیرا فرض میکنیم قول جهانگیری را با آنکه معتمد علیه نیست حق باشد این لغت معنی سره و ناسره چه تجنیس دارد که در مثال هم متفاوت است علم و هنرش را با آن اش به کند علاوه بر این در اداء هم لطفاً قرینی ندارد

ص ۲۲۵ س ۹
اصح (بپوشند) زیرا که اگر (بنشاند) میگفت هر آینه در مصراع اول از کف گفتن به جز گفت

س ۲۲
صحیح (زدوده گشت زبان الکنانش)

ص ۲۲۶ س ۷
کلمه (بر) متعلق است به (بگذشت) و حل این ترکیب بدین نگونه است: گذشتن این چرخ بر بخت دلیل است ای همه تشنه ترا بر فنای او

س ۹ زاغ و بلا چنه رسید از نهانش   ظاهراً از جنانش

س ۱۳ (عاصی کی بود خدا از آنک) - (از آنچ) اصوب از (از آنک) زیرا که (از آنچ) در حالات و کیفیات استعمال شود و (از آنک) در اعیان و اشخاص

س ۱۴
معنی مصراع اول مکشوف نیست در باب ارتباطش با مصراع ثانی اندک تغییری باید داد (اثش بیغط)

ص ۲۲۷ س ۸ و س ۹
کلمهٔ (این) اگر متعلق به (از کینه) باشد کلمه (زین دهر) معلوم نیست بکه متعلق است زیرا که مصراع اول ناقص و مثل خبر با مبتداء اخراه بود مگر اینکه شعر قبل این شعر این قسم که باشد (این دهر با وفا) بدون زاء معجمه و بهتر این شعر را بمنزلت مبتداء فرض کنیم و شعر ثانی را بمنزلت خبر

س ۲۴
باید (بگردن باشد این از دشمنش) با (بگردن باید امنی از دشمنش) خواند

ص ۲۲۸ س ۶-۷
این دو شعر را اگر نقل نداشته باشید تا تأمل در معنی و تفسیر آن چیزی نگویید (عین عبارت)

ص ۲۲۹ س ۸
هنگامی که کسی که در زبان مردم سود خود ببیند و طبیعت بی لگام او در ظلم و ستم بمنزلتی رسیده باشد که راحت خود در اضطراب مردم و نفع خود در ضرر مردم ببیند در قوت عاقل نیست که او را از این رویه ناستوده و گراز ایش مگر همین باز بتواند داشت وش دهش شو یازدهم است و شعر یازدهم را باید بدینقسم خواند: بده پند و فرمش شد چند روزی بله کن بدین کرّه و بهر تازش. با آنکه لفظ (خاموش) را بصیغه امر باید گرفت از مصدر مجعول که (خاموشیدن) باشد و بمعنی (خاموش شد) دارش (خاموشی) لیک شعر را همان طور که در اصل نسخه است باید خواند (عین عبارت حذو النعل)

ص ۲۳۱ س ۸ اصوب (از شغلش) هر چند مکرر است

س ۱۱
حق این شعر بدینگونه است اثرا بنی بزم طی ال م خداوند انرا از خاک و سنگ در کیها ولیه گذاشته که عبارت از فلزات و جواهر کانی باشد

ص ۲۳۲ س ۷
صحیح (دو تا نهد داغی بر طالع فالش)

ص ۲۳۳ س ۱ این خانه النبیح از این معدن گوهرش برگیر ها زاد و مرد ... پرورش
(این خانه) غلط است و صحیح (زین خانه النبیح وزین معدن).

ص ۲۳۳ س ۱۳ بنفشان همی قرطهٔ سبز پوشد — درختی که ابان برون کرد ازارش

(همی کرته) اصح است زیرا (قرطه) چنانکه پیش از این گفته‌ام آویزهٔ گوش است

و معرّب کرته که بمعنی پیراهن است قرطق است نه قرطه انتهی بالفاظه و لم یذکر

ان القرطه بمعنی الشجة الاولی ثم چیزی منه ان معرب (کرته) القرطق لا القرطه

ص ۲۳۴

نسخه بدل (پرلور) را کافور نوشته‌اند و کافور غلط است زیرا که شاعر توصیف ابر بهاری را میکند

نه ابر بهمن و آذار زیرا و شعر ۱۴ این صفحه را بدین قسم گزارند کهی در بارد کهی عذر

خواهد ازان ابر به نخوی کافور بارش یعنی ابر بهاری که در بار است عذر میخواهد ازان ابر بهمن

که کافور باری کرده است پس این شعر را بدین قسم گزارند نگه کن بدین کاروان هوا که پرلور

و پر است بیرویه بارش و اگر این قسم گزارند و شاعر هم که شعر گفته است اما لعب بعبث شعر نموده گویا

که پرلور است یکباره بارش و بعض نیز شعر ثانی ص ۲۳۴ را عنوان قرار داده که کلمهٔ کافور

صحیح نیست که دیده است هرگز چنین کاروان که چو قطره باران بدارد قطارش (دانش [illegible])

ص ۲۳۴ س ۳

کلمه (که) بیان کلمه (آهوان) است که در مصراع اول است یعنی از بس سال نوبهار و آن سالخورده

چنان شد که هر یکی طبطبا رو خرامان او شد

ص ۲۳۶ س ۱۳ چون سنگ بگیر دامن عشق — مقصود سختی و محکمی است یعنی دامن عشق را

سخت و محکم بگیر

ص ۲۳۷ س ۱۰

ظاهراً این شعر اشعار بهتر است چون گرفتی فراز و پست و نشیب برکش اکنون زراب

رفتن لنگ یعنی پس از این آرام گیر و بجای خود بنشین و مطالعه کتاب هم همچنین نیست

یعنی آماده رفتن و ارتحال با سایر دیگر باش

ص ۲۳۸ س ۱۰ کلمهٔ لنگالنگ که با (دنگادنگ) اشبه است

ص ۲۳۹ س ۱۲ لغت (کوتوال) اصلاً فارسی نیست

بلکه هندی است و مرکب است از دو کلمه (کوت) بتاء غلیظ نه تخفیف یعنی قلعه

و لفظ (وال) بمعنی صاحب لیکن کوتوال مرکب بمعنی صاحب قلعه است و در عهد غزنویان داخل فارسی شده است ولفظ وال را شعرای آن زمان

بمعنی والا و صاحب استقلال گرفته‌اند فرخی گوید نخجیر والان این ملک را شاکر و با شد فزونی ز بهرام .

ص ۲۴۲ س ۲۲

صواب (آکشیب بهیل) بی واو عاطفه

ص ۲۴۳ س ۱۶

ظاهراً (صانع مصنوع را) بی واو عاطفه

ص ۲۴۴ س ۱۴

اصلش (لذاته است)

س ۱۶ بیچ نبینند کهن نبینید یک روز ظالم در روز کار خویش و نه عاقل

ظاهراً (ظالم در روز کار خویش و نه عادل) اگر با واو عطف بخوانند کلمهٔ نفی را معدول نیز ظالم

نا عادل باید گرفت و اگر بدون واو عطف بخوانند کلمه (نه) را لبس سلب باید بخوانند انتهی کلام الناظم

مقصودش از (سلب) در اینجا (سالبه محصله) است مقابل معدوله فافهم

ص ۲۴۸ س ۱۶

اصوب (بروز حشر بری گردی تو بدین سه عمل)

ص ۲۴۹ س ۱

لفظ (اچیل) یا هندی است که در عهد غزنویه داخل فارسی شده است یا مشترک است شعرا میگویند

(بازارش اچیله) و همچنین چپاندن و در هندی مصدرش چلنا است و اوستادش چل و جمعش

چلو

س ۱۶ نگو که اسنر جاهل نکو بدث لبسمل میفرمایند لفظ بدل (لبسبل) است

همان قسم که در اصل نوشته شده لبسل صحیح است سالنا و سنبالنا بمعنی آماده کردن و مهیا

کردن است اصل لغت هندی است و در فارسی گاهی عوام میگویند سنبل کن بنابر این نکو

که اسنر جاهل نکو بدث سنبل یعنی مهیا شد یا لبسمل زیرا که گفتم سالنا در لغت

هندی بمعنی آماده کردن و لبسل امر است از آن و آنکه میگویند در شعر چهارم قصیده که مهم از این قصیده است

این لفظ مستعمل است اشتباه است و غلط از (اسپل) بباء فارسی است و مقصود از آن سپل امر است

و دخل باینجا ندارد انتهی کلام زمخشری بالفاظه و عباراته عینا . مقصودش قصیدهٔ بعض مجیش بصوامع

دیوان ناصر خسرو است که میفرماید و سپل لغت هندی است بمعنی سیم از آهن

بزرگ که بدان هم زمین و دیوار را کنند و در شعر چهارم قصیده نیز این لفظ آمده با

های رهنما در ملاحظات و حواشی دیوان این شعر را چنین تصحیح کرده اند «نگر که اشتر جاهل نگه بدست
بسپل (ها: بسدل)». و از بران نقل کرده اند که سپل بفتح اول و ثانی سم شتر و گسسته
و سول بفتح اول و ثانی پای شتر باشد و نیز از سراج اللغه نقل کرده اند که فرهنگ سپل شتر
دیگر سفته است. و شرح تعلیقه به ص ۲۵۰ س ۶ را (مرا پیت بلبیر و زیر سپیل) تصحیح
کرده و معنی سپل را اعاله [illegible] در تعلیقه قبل نوشته اند .. و نیز تصریح کرده اند که کلمه شمل
و شرحی که در حاشیه داده اند اینجا معنی ندارد ؟ .
مخفی نماند که عبارات منقوله از محشیان و مصححان خالی از اضطراب و تشویش نیست و اینجانب
در حواشی ادیب پیشاوری از نسخه مصححه های شیخ عبدالرشید نقل کرده ایم. و در آنجا (نگه بدست سنبل)
نوشته شده است و خط را خواسته اند (نگه بدست) را تصحیح به (نگه دست) کرده* و در اینصورت معنی
لطیف بی تصنع از بیت مستفاد می شود و گفتن سنبل از اشتر جاهل یعنی چه ؟ خلاصه
عبارت آنان هم در اصلاح و معنی بیت مضطرب است و بر رویهم رفته معنی لطیفی از شعر بدست نمی آید .
اما تصحیح های رهنما الحق خیلی خوب و مناسب است جز اینکه اعتراض بر (شمل) مورد ندارد
چه های تشدید در حاشیه سبل را معنی کرده اند نه شمل را، پس اشتباه یا دلیل اعتراض است یا در
چاپ غلط روی داده است. و حاشیه های تشدید هم بکلی خالی از مناسبت است و ممکن است
برای نسخ قدیمه با پاره ای را با یک نقطه نوشته باشند و محشی با [illegible] پنداشته باشد. بهرحال
تصحیح رهنما از همه بهتر است یعنی (نگر که اشتر جاهل نگه بدست بسپل) والله العالم.

* [illegible] نسخه اصل [illegible]

ص ۲۵۰ س ۱۳ چو ورزه با بگار بیرون شد
صحیح (چو با ورزه او بگار بیرون شد) ـ آبکار و آبیار و اوکار و اوبار به
زارعین اطلاق کنند
ص ۲۵۲ س ۱۷ پیروزه رنگ دایره آسیا شال . صحیح پیروزه رنگ
ص ۲۵۴ س ۳ مشغول کردش با زمن آفات و اهتمال . اشتغال بهتر
از اهتمال است

ص ۲۵۴ س ۶ — از گشت روزگار و جفای ستارگان — گشتند چون ستاره مرا خوش چون شمال

مصراع ثانی بحسب ظاهر معنی درستی ندارد و شاید در اصل این قسم بوده است — گشتند چون ستاره مرا روی در وبال — زیرا که ستارگان را باعتبار انظار با یکدیگر از قبیل تسدیس و تربیع و مقابله و غیره گاهی نحوست و وبال است و گاهی سعادت و همچنین بحسب سیر در بروج

ص ۲۵۵ س ۶ — ایمان همی بگو به — متصل باید نوشت (نه منفصل)

ص ۲۵۷ س ۳/۴ — بطوری که در این کتاب نوشته شده است بر حسب ظاهر غلط می‌نماید چون بطوری که نوشته است — ترا جهل نالست و مارا است عشق — چو ما بار مانی توی گشت نال — این صورت مکتوب این کتاب است ولیکن اگر تأمل کنید این غلط است زیرا که شاعر میگوید ترا جهل نالست یعنی جهل تو مثل نال یعنی مثل نی است که از نفس تو رسته است و مارا بمنزلهٔ نی آتش این نی یعنی سوزندهٔ این نی عشق است و چون تو با ما هم از این جهت نال و نی تو یعنی جهل تو تری گشته است و بالیده شده است پس این شعر باید باین قسم که ترا جهل نالست و نار است عشق — چو با نار مانی توی گشت نال — باید نوشت و علاوه — ادیب ثانی — از این رشته نال ارغنال روا است — نوشته‌اند شعر باید این قسم باشد که — از این رشته نال ارغنال روا است — یعنی از این نال رشته که عبارت از جهل تست اگر بنالی رواست ولیکن بهتر این است که محض ناله و گریه نباشد که اثر ندارد بلکه بآن نار که عشق تست بنال یعنی بنال عشق نال جهل را بسوزان (انتهی ملخصاً)

س ۲۴ — لشکر پیری بشکنه قافلهٔ دل — تا که برساندین و گردن من غل

لشگر پیری در این شعر حکم مبتدا دارد (بشکنه) فعل است که ضمیر مستتر در او راجع به لشگر پیری است و مفعولش قافلهٔ دل است که بمنزلت خبر است پس ارتباط مصراع ثانی با اول چه خواهد بود پس اصح تصحیح این شعر بدین‌سان میشود که این مصراع را باین قسم بخوانیم — لشگر پیری بشکند و قافلهٔ دل — و قافلهٔ دل را عطف بر لشگر پیری کنیم و مصراع ثانی را منفصل از اجزای کلمه بشکنه (نه متصل ایضاً)

ص ۲۶۲ س ۲۳ — عودکش شده‌اند رسنان علم — میگوئید چه معنی دارد — عنوان سخن نوی کلمه سوم منیشد شاید شبستان غم بود — انتهی کلام زنج مقامه

تصحیحات مرحوم ادیب پیشاوری در کلمهٔ اشبستان غم ؟ خاتمه یافت ۰ حرره الاقل علی عبدالرسولی

نسخه را بپایان آورده و در خاتمه نوشته است «هزاران افسوس که چون این املاء ها باینجا رسید و بکلبه
شبستان غم نقش شد محفل انس ما که از وجود خداوند ادب حضرت ادیب تکمیل ارم بود
شبستان غم و سرای ماتم گردید و آن روح بلند آشیان عرش آرمان که نود سال در قفس تن محبوس
و شکسته بود باهتزاز آمده و شاخ رعنای پرواز کرد و در آن آرامجای ابدی ماوی گزید و
این تصحیح که شمول ششصد و شصت بیت از گفتار اوست ناتمام ماند مگر بیاری تفضل شیخ
تدبیر شده و مطالعه بانها تمام گردد» . بیت ذیل را خود آقای عبدالرسولی از روی نسخه
کهنه تصحیح کرده اند و عین عبارت ایشان است که :

ص ۲۸۷ س ۲۱ بل یکی چادر شر لبست که تا بافتمش نه همی رستنش نه زخمش نه عدوم
نسخه بدل (اشر است) بجای (اشر لبست) نوشته اند و در صفحه ۶۰۷ کتاب در تصحیحات
حدس (بل یکی پاره پشیز است که تا یافتمش) مرقوم داشته و توجیهاتی کرده اند نسخه بسیار صحیح
نیست که قبلاً تصحیح کرده ام صحیح و درست تر است

بل یکی چادر شرم است که تا بافتمش نه همی دوخت بدو سوزن نه بشکافتش نه عدوم

انتهی کلامه

محقق نامی این بنده (جلال همائی) رساله ای در شرح مشکلات اشعار ناصرخسرو نوشته ام و چنین
خواستم رساله جامع اطراف باشد اقوال دیگران را هم نقل کردن خواستم . و لعجله هرچه
تمامتر در دست نگهبانی رساله (لغة حاضر در تصحیح دیوان ناصر) املای مرحوم ادیب را
با حذف اشعاری که الحاقی و نامناسب گفته بود استنساخ کردم و احیاناً اگر غلطی در
کتابت روی داده است معذورم . اگر مجال وسیعی بدست افتد بعض اشعار از مرحوم را
که در جواب یا استقبال اشعار ناصرخسرو است نقل خواهم کرد انشاء الله .

[illegible]

جُحی بتقدیم الجیم علی الحاء علی وزن هُدی

جُحی بتقدیم جیم نقطه دار مضموم بر حاء بی نقطه و در آخر الف مقصوره نام شخصی است که در حماقت بدو مثل زنند و گاه از او کارهای مضحک سرزده است و در بذله گوئی نیز شهرت دارد.

در فارسی تقدیم‌ها الف را بیاء اماله کنند و جُحی گویند.

در صحاح اللغه جوهری مینویسد «جُحی اسم رجل قال الاخفش لاینصرف لانه مثل عُمَر».

انوری گوید: از حسد فتح تو خصم تو چنان که اسب / همچو جحی کز خدوک چرخه مادر شکست

گویند جحی در مجلسی بذله گفت و اهل مجلس بلطف سخن او از سینه شگفتی ننمودند. جحی آزرده و از آن مجلس بیرون رفت و بخانه شد و چرخه مادر را بخشم شکست. خدوک یعنی غصه و خشم است.

در مجمع الامثال میدانی مینویسد از امثال است: **احمق من جُحی**: هو رجل من فزارة وکان یکنی ابا الغصن فمن حمقه ان عیسی بن موسی الهاشمی مرّ به وهو یحفر بظهر الکوفة موضعاً فقال له ما لک یا ابا الغصن قال انی دفنت فی هذه الصحراء دراهم ولست اهتدی الی مکانها فقال عیسی کان ینبغی ان تجعل علیها علامة قال قد فعلت قال ماذا قال سحابة فی السماء کانت تظلها ولست اری العلامة ... ومن حمقه انه خرج من منزله یوماً بغلس فعثر فی دهلیز منزله بقتیل فضجر به وجره الی بئر منزله فالقاه فیها فنذر به ابوه فاخرجه وغیبه وخنق کبشاً حتی قتله والقاه فی البئر ثم ان اهل القتیل طافوا فی سکک الکوفة یبحثون عنه فتلقاهم جحی فقال فی دارنا رجل مقتول فانظروا اهو صاحبکم فعدلوا الی منزله وانزلوه فی البئر فلما رأی الکبش ناداهم وقال یا هؤلاء هل کان لصاحبکم قرن فضحکوا ومروا. ومن حمقه ان ابا مسلم صاحب الدولة لما ورد الکوفة قال لمن حوله ایکم یعرف جحی فیدعوه الی فقال یقطین انا ودعاه فلما دخل لم یکن فی المجلس غیر ابی مسلم ویقطین فقال یا یقطین ایکما ابو مسلم

[illegible]

(۹) برای دفع سل و دق و اسهال : طباشیر گل مختوم گل سرخ تخم خرفه

تخم خرفه	گل سرخ	گل مختوم	طباشیر
۲ م	۲ م	۲ م	۲ م

کافور	رب السوس	کهربا	مغز تخم کدو	مغز خیار بالنگ
دانگم	۴ م	۱ م	۱ م	۱ م

بلعاب بذرقطونا قرص نمایند و متعارف قرص یک مثقالی است .

(۱۰) معجون فرانیا برای صرع و ام الصبیان اطفال .

بادرنجبویه	اسطوخودوس	عود قماری	حب بلسان	عود بلسان	گاوزبان
۲ م	۲ م	۲ م	۲ م	۲ م	۱ م
گل سرخ	مصطکی	انیسون	فرانیا	پوست هلیله کابلی	آمله مقشر
۲ م	۱ م	۱ م	۲ م	۱ م	۲ م

مویز منقی مغز فندق .ـ اجزا را کوفته و بیخته با قند سفید مساوی ادویه و عسل سه برابر ترکیب سازند به بزرگان یک مثقال و خردان را نیم مثقال . و اگر بعد از خوردن معجون اثری باقی باشد ببویند زائل میگردد . و این معجون بشخص فالج پس از تنقیه داده شده است و موثر افتاده .

(۱) برای ستردن نقش سبزی که بسوزن براندام زده باشند : عقربی زنده نرم کنند و در روغن چراغ بجوشانند و براندام دو سه نوبت پی درپی بمالند نقش آن برود . و اگر آب گشنیز در چشم کنند هیچ ابلای از جسم بیرون نیاید .

(۸) در جنگی بخط یکی از اطباء معروف نسخهٔ شربتی و معجونی دیدم که تفصیل دربارهٔ آنها نوشته بود . من هم با حذف زوائد در اینجا نقل کردم والله العالم بحقایق الامور و هو الشافی و هو الکافی .

علاء الدین منزوی از فضلاء کاشغر روایت میکند که هندیها را معجونی است که از الاجاوید نزدیک ٪ بیامیند و کسانی که آنرا بدقت ساخته بکار ببرند عمرشان بسیصد و چهارصد سال بلکه بیشتر برسد . و من دو سال بواجبی خدمت ایشان کردم تا آموختم :

شاهدانه را روزی که ماه در منزل (شوله) باشد بکارند و چون برسد روزی که ماه در منزل (عوا) باشد بدروند . و در سایه خشک کنند و آنگاه که ماه در منزل (نثره) باشد با ادویهٔ ذیل بکوبند و باندازهٔ فندق گلوله ها سازند و هر روز یکی ناشتا بخورند و چون یکسال مداومت کنند همه علتها زائل شود و موی سفید نگردد و ذهن و حافظه نقصان نگیرد و قوای بدن هیچکدام عیبی پیدا نکند و چنانکه گفتم عمر طولانی شود .

کذا

دارفلفل	فلفل	ساذج	دارچینی	هیل	بسباسه	جوزبوا	قرنفل
۲۴	۲۰ م	۱۰ م	۱۰ م	۱۰ م	۱۰ م	۱۰ م	۱۰ م

شونیز	زیره	نانخواه	آمله	بلیله	هلیله	زنجبیل
۵۱۲	۲۵۶	۱۲۸	۹ عدد	۳۲ م	۱۶ م	۸ م

شاهدانه و برگ آن برابر همه ادویه - و شکر برابر مجموع . شکر را قوام کنند و ادویه را بآن بیامیزند و باندازه بندقه کنند و بخورند انتهی کلامه عجبا ! اگر این حکیم که دو سال خدمت کرد تا این معجون را بیاموزد خود بکار برده بود تا کنون زنده بود . چه عمر هفتصد ساله هم نوشته است . شاید او هم مانند من بود که میگوید

من از این هستی ده روزه تنگ آمده ام — وای بر خضر که در قید حیات ابد است

بهر حال ساختن این معجون بسیار آسان است ، کسانی که طمع عمر سیصد سال و چهار صد سال دارند بسم الله !!

چند صفحه از این سفینه را اختصاص میدهم بنسخهٔ بعض معالجات سودمند که بتجربه خویش فهمیده یا از روی مجامع فنّی فراهم ساخته‌ام. امید است که خوانندگان را سودی دهد و نویسنده را بدعای خیر یاد فرمایند. اقل الخلیقه: جامع ما فی هذه المجموعه

(جلال - همائی)

(۱) چون مُقل ازرق را بدم اره گذاشته چوب را تخته و پنجره و در نمایند از آفت موریانه محفوظ باشد.

(۲) برای سودا. گوگرد زرد را با مقداری آهک آب ندیده با کرهٔ بی‌نمک مخلوط کرده بمالند بسیار نافع است.

(۳) خاکشیر یخ مال با کمی شیرینی برای پیچش شکم و قُواق و اسهال بسیار سودمند است (خاکشیر را پاک کنند و یخ بر آن بمالند تا آب شود و با کمی شکر مخلوط نمایند)

(۴) دفع پیچش شکم: گشنیز خشک برشته ۳ مثقالی، تخم خشخاش برشته ۳ مثقال، تخم خرفه ۵ مث، کرویا برشته ۳ مث، آمله مقشر ۲ مث، مصطکی نیم مثقالی، کوفته و بیخته در شربت صندل برشته هر روز نیم مثقال بخورند.

(۵) علاج درد دندان: زاج سفید را در آتش کنند کفی از آن بیرون می‌آید اندکی از آن کف در سوراخ کرم خوردهٔ دندان نهند.

(۶) برای رویانیدن لثه و محکم نمودن دندان که سست شده باشد: فوفل و پوست بادام از هر کدام تخمیناً یک مثقال باید سوخت و بقدر نیم مثقال نمک هندی سوخته داخل آنها باید کرد پس صلایه کنند و در پای دندانها نهند و بقدر نیم ساعت و لااقل ربع ساعت دست نگاه دارند و سپس مسواک کنند. و چند مرتبه اگر این دوا را بمالند دندانها را پاکیزه نموده محکم خواهد شد و لثه را میرویاند. والله الشافی.

(۷) اگر هزارپا در گوش رفته باشد: معالجات بسیار دارد. از جمله تدابیر سودمند آنست که کاسه را سوراخ کنند و مقداری القوزه (انگزه) روی آتش دود نمایند و کاسه را سرازیر بالای آتش بگیرند و گوشی که هزارپا در آن رفته است بر سوراخ کاسه گذارند تا دود در گوش رود. هزارپا مرده یا نیمه‌جان بیرون خواهد افتاد.

یک روز کسالتمندی وگفت درخاطر و فهم تو

چند بین و او که با دگری نیست وراین تأمل کن ۴ لا ابراروی

سر عشق و صدق تو می بینم که در موضوع مرثی عقیده اید که حاضر بودن آن دیدیم

در قسمت ظواهر جو بید ... جنب و دیگری را ابدا داشته

شد کاشان وقتی که کوکب ایستاده بودند و برق بینی از جای برگرفته اند انده

ستعه چه که بمی را سوخته مرده و برانه و روزی که ... بود و بسوده

از بهر آنکه اثری اندک کرده بود مانند داغی که بر نهند از آنجا بپای غولیش برفت

و مرده را و بیم برده و زنده را بهم بیآورده و تحقیق تاریخ برخواندنیست اما در سبع و سبعین

واربعمائه سنه هجری بوده است والله اعلم ۲.

آقا حسین خوانساری در دیباچه رساله اسطرلاب مینویسد:

حمدی فزون از میزان عقول و حواس وسپاسی برون از مقیاس اندازه و قیاس سزاوار فائض الانواری است که رصد بندان عقل وخیال از مبدأ خط استوای خلقت تا عرض تسعین که منتهای اقلیم شعور است بدستیاری اسطرلاب کروی افلاک وسدسی جهات وربعی عناصر وصفایح اصغار کواکب سررشته معرفت دقیقه ای از دقایق آفتاب دانش بدست نیاورده اند. و مجسطی گشایان دانش و کمال از هنگام مجاورت ساحل دریای مغرب عدم که جزائر ارحام است تا زمان مهاجرت مملکت شرقی صبح شیب که آخر طول معموره اعمار است بپا بمردی پرگار نظر و اشکال هندسی خیال و دوائر وسیع فکرت ذره ای شناخت سمت کعبه ... نبرده اند

نقش از کتاب بدیع ... که ارشاد گردان آقا حسین بهبهانست. در صنعت ...

قسمتی از عبارت این است « واندر مقاله پانزدهم از کتاب روضة المنجم که بن شهام واز تصنیف ابو الحسین صوفی اختیار کرده یاد از همه جایگاه و عظم و طول و عرض و اندازه بیاید و طبع و مزاج همچنین و سرشتن یک یک و نهاد و جایگاه از آن پدید آید ».

ونیز در نزهت نامه علائی راجع بایوان مدائن

« دیگر ایوان مدائن بکسری ارتفاع صد و اند گز برآید و طول صد ارش و پنجاه ارش پهنا وازین بیش باید و کمتر نیست اکنون استادی درین طاق زده است که چگونه بهم آورد و آن استاد که این عمارت همی کرد چون دیوارها تمام برآورد و بجای خم رسید اندازه ارتفاع آن با ابریشمی بگرفت و در حقه نهاد و بمهر کرد و بخزانه دار شاه سپرد و روی درکشید و پنهان شد و چندانکه او را طلبیدند بازنیافتند تا از بعد دو سال باز آمد و پیش شاه رفت و گفت بفرمای تا حقه که بمهر من بخزینه دار سپرده ام بیارد که آن اندازه و قامت دیوارهاست چون بیاوردند بپیمودند چندانش از اندازه کمتر بود دیوارها از آنچه دیوارها را نشیب است فرونشسته بود گفت اکنون ازین عیبها ایمن شدم و پایها قرار گرفت یکی بیست و او را بدان پسندیده داشتند و تمام کرد و از جمله عجایب آنکه گویند بوقت ولادت پیغمبر صلی الله علیه و سلم لختی از شرف آن ایوان بی سببی و علتی ظاهر که دانستند بیفتاد و السلام »

در مقاله دهم گوید :

درمه اشت کس مشغوف بودمی دی بر خداوندان علوم ریاضیات و کتاب اقلیدس و حل اعمال زیج و فصول فرغانی و هیئت افلاک بر استاد محقق علی نسوی

از جه

آنچه مجازی او زنحو ستم و اگرد ود

تا فلا بیت آن متداول و شنید بنا نقش بپارسی گردانیده

وبیان خواص و علاجهای عام ها باشد کتابی چنانکه بابت و ترتیب ... در دوازده مقاله

ودی وبر آن زیادت نقصان کرده ام چنانکه از هر یک طرفی در آورده ام و از سباع و وحوش و بهائم و

وری و بر آن زیادت نیست و آنچه از هر یک حیوانات ... و رسل و طیر

وازچند تاریخ دیگر که در آن کتاب تحقیق در خواص و منافع ...... منالات ... این کتاب برآمد وازیاده

نهاده ام اندر دو قسم والله الموفق قسم ... و حب و تشش ... تالیف این کتاب ... در مجلس

لطیف و جواهر و حشرات و اشجار و نبات و ... روزگار به پرداختن ... تا بدان نقش نوشتن ...

در این کتاب عجیب ... لا چون مدتی ... و نصرتی همی ... آنرا بخدمت ... عضدالدین علاءالدوله و جلال الملة

ونقصان کردن فارغ شده بودم ... منصور ملک عادل ... حسام امیرالمؤمنین

عالی خداوندی امیر اجل موید مظفر ... کرد ... ملک العادل

وفخر الامه شمس الملوک سید الامراء ... شمس الملوک ... ابن ملک ... تقصیر و تاخیر

اعز الله نصره ابن ملک تا زنده باد امیر ... عرضه کنم ... و قدس ارواحهم

علاءالدوله محمد بن دشمنزیار رضی الله عنهم

قطعه

تا بر تو شد نزد و بالغ

از بهر تو ز بزرگان را شناختی

این کتاب را نزهت نامه علائی

نام نهادم ...... وافی

تا بیابی ... الحان

... لطالب ... لم

... لایق ... محنی

... خواهم ...

وغرض ومراد خویش از آنجا حاصل گردانیدن و بیشترین سببی اندر جمع این کتاب
آن بود که بیشتر تصنیفها که همی بینم آنست که هنوز از تکثیر فزون ترست.

«وبعبارة أن آلة البصر ليست في الظاهر بل هو المنشئ» انه ليس هو البصير بلا احتياج الى الآلة اى آلة الابصار
كالمجرى وكذا معنى السميع فيه تتم فانه يسمع بلا اذن آلية فافهم (وقال [illegible] «الاذن آلة خلقت للسمع»).

نقل از کتاب «نزهت نامهٔ علائی» تألیف همان شهمردان رازی که در مباحث مختلفه
حکمت و نجوم از قبیل علم معادن و حیوان و نبات و آثار جو و افلاک تألیف کرده است.
تاریخ تألیف این کتاب بعد از «روضة المنجمین» است چه تاریخ تألیف روضة المنجمین را در مقدمه که مؤلف اوج
شمس را میآورد و ذکر میکند که سنه ۴۶۶ هجری قمری است و در کتاب نزهت نامه در موضع برق
قصه‌ای نقل میکند که در کاشان بسال ۴۷۷ اتفاق افتاده است و بر سبیل حکایت گذشته قصه را نقل
میکند به این عبارت «و تحقیق تاریخ بر خاطر نیست الا در سبع و سبعین واربعمائة سنه هجرت بوده است».
نسخه‌ای از این کتاب در کتابخانه مجلس شورای ملی ایران موجود است و عبارات ذیل از آن کتاب در ماه [illegible]
۱۳۱۱ شمسی هجری نقل شده است و ما عینا از آن اقتباس کردیم:

مرتّب و جمع کنندهٔ این کتاب شهمردان بن ابی الخیر گوید چون مدتی در گرگان و استراباد بر
عطلت بماندم از صناعت خویش و از تصرف و بهره استقامت روزگار ناهموار و نامرافق
پیش آمد اگرچه اولیاء الدولة اعزّالله نصرهم از درگاه عالی ادام الله عزّه اویدها فرو کردند و شفقتها
نمودند و پیش خدمت خواندند از آنکه اسباب موانع مستولی بود توفیق سعادت ننمود از بهر
آسایش و شرح [illegible] الایام چند کتاب ساخته‌ام از آنجمله یکی کتاب النوابع است در خواص
و منافع (؟) طبایع و چند علم دیگر که از کتب بسیار برگزیده بودم و جمع کرده [illegible]

نقل از کتاب «روضة المنجمین» تألیف «شهمردان رازی» از علما و حکمای قرن پنجم هجری که گذشته از مقام علمی و براعت در علم احکام و نجوم شغل دبیری هم داشته است و تحصیلات ریاضی او نزد علی بن احمد نسوی (م در ۴۶۶) بوده است.

این کتاب را در ۱۵ مقاله بنام روضة المنجمین برای علی بن ابراهیم کرمانی تألیف کرده است و روز تألیفش روز ۲۷ رجب سنه ۴۶۶ هجری بوده است. عبارت این کتاب فارسی روان و فصیح است.
در اول کتاب گوید:

سپاس و ستایش خدای را که آفریننده جهانست و روزی دهنده جانورانست خدای بی همتا و انباز است دور از آزار و از نیازست هرچه خواهد تواند و بودنی و نابودنی داند او بچیزی و نه چیزی باو ماند کارها بر بهی و راستی راند قادریست که عجزش نیست دانائی که آموزگارش نیست بینائی که آلتش نیست پاکیزه و پاک از همه عیبها از هرچه گوینده و کننده اندر صفت وی اگر در طاعت و بندگی استطاعت کرده ایم

گفتار اندر سبب جمع کردن این کتاب

واجبست بر خردمندان کی در قدرتهای ایزدی نگاه کنند و آفریدهای که ناگون بچشم خود ببینند و بدانند کی نهاد جهان و گردش آسمان و احوال کی از تأثیرات ستارگان پیدا می آید چگونه است کی از دانستن او بمقصود توان رسیدن و چون مدتی مرا پیش آمد از عطلت و بر بیهوده عمر گذاشتن وجهی دیگر ندانستم جز این کتاب را آغاز کردن اندر علم نجوم هر چند کی نه صناعت منست تا مبتدی را فایده تمام بود و پایه پایه بر نشستن همی رود کی چون باخر کتاب رسد تمام منجمی بود واقف و از بعد این هر کتاب کی خواهد بیرون هیئت و مجسطی بدان آگاه رسید

دو وزیران او بر زبان خاصه او و خادم او ابوالحسن فایق الخاصه سوی این جماعت مردمان و این علما تا ایشان از میان خویش هرکدام داناتر اختیار کردند تا این کتاب را ترجمه کردند و از جمله این مصنف اسنادهای دراز بیفکندند و اقتصار کردند بر متون اخبار الخ .....

نقل از کتاب الابنیه عن حقایق الادویه در معرفت طب تألیف ابومنصور موفق بن علی الهروی که در عهد منصور بن نوح سامانی بین سنوات ۳۵۰ - ۳۶۶ تألیف شده است و از این کتاب فقط یک نسخه بخط علی بن احمد الطوسی اسدی شاعر معروف صاحب گرشاسب نامه و فرهنگ اسدی است که در [illegible] سال ۴۴۷ استنساخ شده است و در کتابخانه وینه موجود است و خط آن کهنه‌ترین خط فارسی است [illegible] و عکس صفحه اول کتاب در ص ۱۵ بیست مقاله قزوینی است - و چند سطر اول کتاب این است

بنام ایزد بخشاینده بخشایشگر سپاس باد یزدان دانا و توانا را که آفریدگار جهانست و دانندهٔ آشکار و نهانست و رانندهٔ چرخ و زمانست و دارندهٔ جانورانست و آورندهٔ بهار و خزانست و درود بر محمد مصطفی که خاتم پیغمبرانست

نقل از ترجمهٔ تفسیر طبری که توسط ابو علی محمد بن محمد بن عبد الله البلعمی (متوفی ۳۸۶) وزیر منصور بن نوح بن نصر سامانی (مدت سلطنت ۳۵۰ - ۳۶۶) صورت گرفته و تاریخ این ترجمه معلوم نیست ولی در عهد سلطنت امیر ابو صالح منصور بین سنوات ۳۵۰ - ۳۶۶ بوده است — و از این کتاب نفیس گویا دو سه نسخه بیشتر در دنیا موجود نیست یکی در کتابخانهٔ [illegible] که قبل از سنه ۶۲۴ استنساخ شده است از سوره الفاتحه تا سوره النساء و دیگر نسخه در کتابخانه موزه بریتانیا در لندن مشتمل بر سوره فاتحه تا سوره المائده و این نسخه مورخ است بسنه ۸۹۳ ق — و دو سه سال قبل نسخه از این ترجمه در کتابخانه شیخ صفی اردبیل توسط سید عبد الرحیم خلخالی پیدا شده و [illegible] است [illegible]

نسخه که در کتابخانه [illegible] ترجمه است [illegible] اکنون [illegible] خلخالی بطبع [illegible] تا سوره [illegible] و تمام از روی نسخ [illegible] ذکر شده [illegible] — در دیباچه ترجمه ورق اول مسطور است

و این کتاب تفسیر بزرگ است از روایت محمد بن جریر الطبری رحمة الله علیه ترجمه کرده بزبان پارسی و دری راه راست و این کتاب را بیاوردند از بغداد چهل مصحف بود این کتاب نبشته بزبان تازی و باسنادهای دراز بود و بیاوردند سوی امیر سید مظفر ابو صالح منصور بن نوح بن نصر بن احمد بن اسمعیل رحمة الله علیهم اجمعین پس دشخوار آمد بروی خواندن این کتاب و عبارت کردن آن بزبان تازی و چنان خواست کی مرین را ترجمه کنند بزبان پارسی پس علماء ماوراء النهر را گرد کرد و این از ایشان فتوی کرد کی روا باشد کما این کتاب را بزبان پارسی گردانیم گفتند روا باشد خواندن و نبشتن تفسیر قران بپارسی مر آن کس را کاو تازی نداند از قول خدای عز و جل که گفت و ما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه گفت من هیچ پیغامبری را نفرستادم مگر بزبان قوم او و آن زبانی کایشان دانستند و دیگر آن بود کاین زبان پارسی از قدیم باز دانستند از روزگار آدم تا روزگار اسمعیل همه پیغامبران و ملوکان زمین بپارسی سخن گفتندی و اول کس که سخن گفت بزبان تازی اسمعیل پیغامبر بود و پیغامبر ما صلی الله علیه از عرب بیرون آمد و این قران بزبان عرب برو فرستادند و اینجا بدین ناحیت زبان پارسی است و ملوکان این جانب ملوک عجم اند پس بفرمود ملک مظفر ابو صالح تا علمای ماوراء النهر را گرد کردند و از

[illegible] ... الهند ... ابو الحسن ... از ... ماوراء النهر ... و از فرغانه ... و ... از این

[illegible]

باصطلاح صوفیان صف نعال گویند (پایانه و درگاه)

از صحن و صفهٔ مهمانسرای فردوس بران حسد افزود خوانی که گوش شنونده کان مثل آن نشنیده بود
و چشم بیننده کان نظیر آن ندیده بنهادند و از اهل دیوان طایفهٔ گماشتگان ملک و دولت از بهر حفظ
نظام خلق زیر خوان نشستند تا جزای عمل هر یک باندازهٔ رسم و عهد و شرع میدادند و بر قانون عرف
با هر یک خلعتها انگیزانند خسرو در صدر مسند شاهی نشست و مثال داد تا منادی بکنند که ای
حاضران حضرت جمله دیدهٔ بصیرت بگشایید و هر یک از اهل خوان و حاضران دیوان در مرتبهٔ
قدر و دولت خویش بنگرید و درجهٔ ادنی به بینید و نظر بر اعلی منهید تا هر که دیگری را دون مرتبهٔ
خویش بیند برای وارد فوق سندی ناید و شکر ایزدی بر مقام خویش بگزارد تا جمله خلایق از صدرنشینان
محفل تا پایان پای ماچان همه در حال یکدیگر نگاه کردند و هم بچشم اعتبار علو درجهٔ خویش و نزول
منزلت دیگران مطالعه کردند تا بآخرین صف که موضع اهل طلاقات بود از آن طوایف نیز هر که
در معرض عقاب و بجد و خدایی بود در آن کس نگاه کرد که سزاوار زجر و تعزیر آمده داد و در حال آن
کس که مثله و امثال آن نکال و عقوبت گرفته بود و انتب چنین عقوبتی گرفتار شده حال کف
میدیدند عوذاً بالله که ایشان را صلب میکردند و گردن میزدند و انواع سیاستها بر ایشان میراندند
قسمت بداه عقوبه و عقابه قسمین داد بلا و نوالهٔ و بیلا و این عادت از آن عهد
ملوک پارس را معهود شده است و این قاعده مستمر مانده این فسانه از بهر آن گفتم تا در همه حال
از آن رتبت که داری سپاس خداوند بجای آری و از منعم و منتقم بدانچه بخشی راضی باشی و حق نعمت را
راعی [illegible] والسلام — آزادچهر گفت انت لکل قوم هاد و لکل داء دواء [illegible] و تحقیق عی آن افقه ی
با تاریک و آهسته ی با فوائد همراه فرمودی و کوزی از سرغزارت دانش و لطف رشحی بود و زبدهٔ
جوامع کلمات با فصاحت و عهدهٔ قوائد خود و خصلت فرمان پذیرم و شکر دارم و اومیدم که محل قابل اثر
آید و قبول مشتبق تمنی شود و وصال مقصد بحصول مقصد هم عنان گردد [illegible] دور رأی بر آن قرار گرفت

نقل از روضة العقول محمد بن غازی ملطیوی - باب ملک نیک بخت با زنش یونا

داستان فیلسوف با مشتری

یونا گفت شنودم که فیلسوفی بود بدآن تقلّ مأخوذ و با صعاق املاق گرفتار، دست یأس رقم اخفاق بر ناصیه مراد او کشیده و پای مسکنت او در دامن خیبت مانده قوت او از عدم قوت ساقط شده و از شکنجه سغب مرارت از اتش ظاهر گشته روزی زنش او را گفت ای مرد ایزد تعالی رزق مردم در اطراف وسعی نهاده است من سعی بکنم و من تمام رأی الاحکام من نان بپزم تو بر شارع اعظم بنشینی و بفروش تا باشد که بواسطه آن ما را قوت مهیا شود فیلسوف در آن حکم با وی موافق شد زن نان و ترازو بدو داد و او را ببازار فرستاد مرد در بازار بنشست مشتری چون بیامدی او را گفتی که نان چگونه میفروشی او نان بیک پله ترازوی و سنگ بدیگر و گفتی چنین میفروشم مشتری تبسم کردی و رفتی چون شام شد هیچ نفروخته بود زن گفت چرا نفروختی گفت نخریدند زن گفت هیچ مشتری نیامد گفت آمد و از کیفیت پرسید چون جواب چنین دادم برفت زن گفت ایشان از کمیت پرسیده بودند گفت جواب از انکه تو آن را که پرسند.

نقل از مرزبان نامه سعدالدین وراوینی - باب نهم در عقاب و آزادچهره و ایرا

حکایت در شرح آئین خسروان پارس

ایرا گفت شنیده ام که صاحب اقبالی بود از خسروان پارس که خصایص عدل و احسان بر فرودین و عقل او برای واضح بود پادشاهی پیش بین و نکو آیین و نیک اندیش و داد گستر و دانش پرور یک روز بفرمود تا جشنی ساختند و اصناف خلق را از اوساط و اطراف مملکت شهری و لشکری و خواص و عوام عالم و جاهل هر کرد و غافل صالح و طالح دور و نزدیک جمله را در صحرائی بیک مجمع جمع آوردند و هر یک را بمقامی معلوم و ترتیبی مقدّر کردند و همه را با اختلاف الطبقات صف در صف بنشاندند و هرچه مشتهای طبع و منتهای آرزو بود از الوان ابا[1] ها پخته و چندان اطعمه خوش مذاق و اشربه خوشگوار ترتیب و ترکیب کردند و در فواکه لطیف و اوانی نظیف پیش آوردند که اکواب و اباریق شراب نابه خلعه را از ان رنگ آمیز چندان بساط بر بساط و سماط بر سماط بگستردند که زلالی[2] منوش و غزبانی جمهوش را

روضة العقول — نسخه‌ای از این کتاب [illegible] روضة العقول

و هم گرد آورده شده ۱۵ بیت و نیز نسخه‌ای در کتابخانهٔ [illegible] بعد از [illegible] روضة العقول

در کتابخانهٔ لندن [illegible] ست و ده بیت سال ترتیب [illegible] مرزبان‌نامه [illegible] از اصل زبان طبری

[illegible] — و ده بیت [illegible] سعدالدین الوراوینی (۱) مرزبان‌نامه [illegible] خواجه [illegible]

و این سعدالدین از [illegible] مرزبان‌نامه [illegible] ۶۰۷-۶۲۲

[illegible] بیت چون [illegible] روضة العقول [illegible] اتابک ازبک بن محمد بن ایلدگز [illegible]

[illegible] — خواجه ربیب‌الدین [illegible] وزرای [illegible]

ربیب‌الدین هرون بن علی بن ظفر دندان وزیر [illegible]

[illegible] سلطنت [illegible] بیت [illegible] خواجه ربیب‌الدین از [illegible] سعدالدین

[illegible] سلطان جلال‌الدین منکبرنی [illegible] — خلاصه [illegible] اصلاح مرزبان‌نامه [illegible]

در سنهٔ ۶۲۲ [illegible] اتابک ازبک بن محمد بن ایلدگز [illegible]

[illegible] بیت [illegible] در سلطنت اتابک [illegible] به تصحیح [illegible] آقا میرزا محمد قزوینی

الوراوینی [illegible] ۶۲۲ [illegible] ۱۳۲۷ هـ ۱۹۰۹ م

سنه ۶۰۷ — ۶۲۲ [illegible] در لیدن [illegible]

و چون اینها [illegible]

[illegible] مرزبان بن رستم بن شروین [illegible] از ملوک طبرستان [illegible] بزبان طبری [illegible]

[illegible] ابن بهرام [illegible] مرزبان نامه [illegible]

بهر حال آنچه بتحقیق قرین [illegible] است [illegible] که این کتاب تألیف مرزبان [illegible] و کیکاوس بن قباد برادر انوشیروان عادل [illegible] در قرن چهارم [illegible]

[illegible] اسپهبد مرزبان بن شروین [illegible] از ملوک طبرستان [illegible]

معاصر سلطان محمود غزنوی بود (۳۶۹ — ۴۰۳) [illegible]

[illegible] در اواخر قرن ششم و اوایل قرن هفتم [illegible]

[illegible] ترجمه مرزبان نامه را از زبان طبری قدیم بزبان فارسی معمول عصر در آورده [illegible]

ابتداء در سنه ۵۹۸ [illegible] سلطنت [illegible]

روضة العقول

[illegible] محمد بن غازی ملطیوی از اهل ملطیه (۱) [illegible]

[illegible] رکن الدین سلیمانشاه [illegible]

سلیمان بن قتلمش بن سلجوق [illegible] ۵۸۸ — ۶۰۰ سلطنت

مسعود بن قلج ارسلان بن [illegible]

(۱) ملطیه بفتح میم و لام و سکون طاء مهمله و تخفیف یاء [illegible]

نقل از مرزبان نامه

مرزبان نامه کتابی است مشتمل بر حکایات و تمثیلات و افسانه‌ها [illegible] حکمت [illegible] از زبان [illegible] و دیو و آدمی [illegible] اصل این کتاب [illegible] بزبان طبری قدیم [illegible] مرزبان بن رستم بن شروین [illegible] در [illegible] و اول [illegible] سعدالدین وراوینی [illegible] ۴۷۵ [illegible] در قابوس نامه [illegible] عنصر المعالی کیکاوس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر [illegible] مادرم دختر ملک زاده مرزبان بن رستم بن شروین بود که مصنف مرزبان نامه است [illegible] و جدهٔ [illegible] ملک گیلان [illegible] مرزبان بن رستم بن شروین [illegible] ۱۳۰ [illegible] در فصل حکایات [illegible] مرزبان نامه [illegible]

[illegible]

پنجم حجّت اگر آسیا سنگی از آهن بسازی و او را بر خویشتن بگردانی آن جزوها که اندر میانه بود گردش وی خوشتر بود از گردش جزو کرانه پس هرگاه که کرانه جزوی بر دو میانه کم از جزوی شده باشد و این واجب کند جزو شکسته شود و ایشان گویند که چون آسیا بگردد هم جزوها یک از دیگر جدا شوند بلکه گویی بجنبد و بی آگهی بایستد و از ایشان محال این سخن ظاهر است و از بهر بطلان جزو گردان و اینها حجتهای دیگر بسیار است ولیکن این کفایت است

النقل از حکمت علائی — نشانهای طبیعی بر نیستی خلا

نشانهای نیستی خلا بسیار است یکی ایشان آب اندر آب دزد چون بر گرفته بود بسبب آنکه آب نتواند جدا شدن از کوزه و جای خالی ماندن که سطحهای جسمها از یکدیگر جدا نشوند الا بتکلف و همچنین آب کشی که چون یکبار آب از وی فرود آید بیش نایستد که اگر یک سو فرو برید و دیگر سو فرو نبرید آب خلا افتد پس بضرورت آن کناره آب که همی ریزد آن کناره را بکشد که گسستگی نتواند افتادن الا که جزوی که اندر میان آید و کشیده چون آن پوست را اندرون خالی کند زیرا که هرگاه که بر آسیا بکشیدن و هوا از پوست نتواند جدا ایستادن الا که چیزی اندر میان آید پس پوست را با خویشتن کشد و قدحی بر کردن بزرگ نهند با نام چنانکه چیزی اندر میان نتواند شدن پس قدح گوشت را بر گیرد و حجامان حجامت کنند همچنین سال اهم بران بنا کنند که معلوم است.

[illegible]

دلبروی بگذرد و برزمین

افتد الی که حد سایه بود چون

اف ب یک جزء ظل بوسر ان خط است

یا هم الی بعد که اول بود باز بکشید اگر هم الی باشد حاصل

است دوش خ واده و این محال است و اگر بکشید با جزئی چنبه

بنبینیم که اگر جزئی چنبه هرگاه که اف ب جزئی چنبه گردش ان خط بران جایگاه زمین

[illegible]

[illegible]

بپرسیم کنیم

۲ بیرون از ماینع محسوس بعینه

و بجنبش و از آن چنانکه شیئی و ربیع و

گردون و درازی است پیمانه زر بود و اندر سیم و اندر چوب

و اندر کل زمین چون مردمی است به دو اندر یکی به بود پس

ازین قبل است به حد کردن مردمی راوه هم بردی نام اند این مع الا به ماده و معنی و هم

چیز از ماده است تا آنکه و اما سخت و مساح به چیز که سو الا اند ماده توان او را حد کردن به ماده و است و

و هم گرفتن به ماده است و با چیزی بود که هستی ایشان اندر ماده است لیکن حد کردن و توهم کردن ایشان با ماده

دیگر گرفتن شیر توهم پس ازین علم که حال چیزها دانند که ایشان بی نیاز شده اند از ماده به ماده و وقت

و بی حال خویش بود چنانکه هر که به ماده است بیمه داد چون عقل و حق چنانکه

بیمه که ازیشان چیزی بود که هر که ازیشان به ماده و حرکت ولیکن ازین طبع ایشان واجب بنود چون

که چیزها بود که ایشان را از آن شد و تیه یابد به ماده و حرکت است و آنکه حال چیزها دانند که

علتی که ایشان را نه اندر هستی و صنعت بود آن علم علم برین است که خاص بعضی بود چنانکه

ایشان پس اندر هستی چاره نه بود و نه اندر ماده است و لیکن ایشان را نیاز خاص

اچنانکه ایند

از جنس آن حاصل

کرده اند علم الفلاسفه دانند

ان علم علم ریاضی است و علوم علم طبیعی است

و اندرین کتاب سخن ما و آنچه هست نام این ترکیب

علم نواسیر

الضا

از حکمت علائی فی شیخ الرئیس

پیدا کردن نام این مذهب دوم

[illegible]

۱) اندر مرداد که پنجشنبه که ۵ دست جزو ۱۹ اند ناسخی واز ترکیب

جزءهای ما را
آگاهی ها درباره جهان را صورت
خویش پایه و بنیاد بخش آن جهان بود و چنانکه
بنای خویش بر آن کرده اند و این علم را نظری خوانند و دیگر علمی
از این دو علم نظری گروهی بود اما علم عملی که یکی علم تدبیر علوم مردم گروه آن
انبازی که در آن بر پایه و بنیاد است بر نظام بود و این دو گونه است یکی علم خلقیات شرایع و دوم چگونگی
سیاسات و نخستین اصل است و دوم شرح و خلیفه و اما علم دیگر علم تدبیر خانه است و آن انبازی که در خانه افتادن
و شهرها و پیرو و فرزندان را و خداوند و رهی را بر نظام بود و سوم علم حکومت است که مردم نفس خویش حکمت با بهره کرده بود یکی یونان
حال و مردم با همگی خویش پایه انبازی و انبازی با علم فی الحال بود و با هم بهم تا به او علم علم عملی هم کرده بود
یکی علم تدبیر خانه سوم علم تدبیر خود اما علم نظری هم کرده است یکی را علم برین خوانند
و علم میانگین و علم زیرین خوانند و یکی را علم میانگی و علم فرهنگ و ریاضت خوانند
و علم تعلیمی خوانند و یکی را علم طبیعی و علم زیرین خوانند و سه دیگر این علمها از جمله آنکه جزء از آن
طبیعت سیاست
آن است که آنها را
ایشان را بایه هستی
پیوسته به آن
جنبش و پایه آن دو گردش
گردن
گاه از جنبش بود و هم ایشان را هستی و وجود
هستی ایشان هر چند که چه از ایشان بود
ایشان را جایی از خود
ایشان خود و از هیولی
جدا کردن

ندانند که کدام بوده به حقیقت و بعلم رستگاری و بدان
بدانسته که کدام بوده و کدام بوده به یقین بوده و چه سخنی چندگونه بوده
حقیقت بوده و کدام بوده که غلط بوده و علمهای دیگر علم سود و زیان اندر وی و سبب حقیقت
بوده و کدام بوده که غلط بوده و علمهای دیگر سنجیدن است و هر دانستنی که به ترازو سنجیده نیست یقین نیست
منطق علم ترازو است و علمهای دیگر علم سود و زیان است و رستگاری
مردم به پاکی جان است و پاکی جان به پیراستن است و این علمهای پیشینگان را خاصیت آنست که اندر آموزنده
از آلایش طبیعت و راه جستن هر دو به دانش است منطق و این علمهای پیشینگان را بباید و فایده آن اندر آید و
و دانش که سنجیده به ترازو نیست یقین نیست پس بچاره نیست از آموختن علم منطق بغرض وی
پس باید که خواننده
این کتاب را دل تنگ نشود
وی را بدل کار افتد که فایده سخنها بشنیدن چیزهای که زود فایده را ننماید .

الیضاً از حکمت علائی قسمت دوم در الهیات در مقدمات علم الهی

آغاز علم برین نخستین فصل اندر چند بهری علمهای حکمت هر علمی را چیزی است
که اندران علم از حال وی آگاهی جویند و چیزها دو گونه است یکی آنکه هستی وی
بفعل ماست و یکی آن است که هستی وی نه بفعل ماست مثال نخستین کردارهای ما
و مثال دوم زمین و آسمان و حیوان و نبات پس علمهای حکمت دو گونه بوند
و دیگر آن بود که از حال هستی
و کار ما آن چه بهره بود ما را بود
تا کار این جهان و آن جهان ما بنظام بود
تا ما را هم بباید کردن
و این را فایده وی آنست که
و این را علم عملی خوانند و دوم آنکه از حال کنش ما الهی

ترجمه یعنی مساوی این کلمه در دانشنامه حکیم استعمال شده است بهمین معنی

بکجا دانسته شد او را نه بابیم از جهت اندیشه و نه [illegible] دانستم که [illegible]

و اگر بیابد و بیابد [illegible] دل خود را دانستم چه چند [illegible] از بیم [illegible] ایران

بطلب خود [illegible] که اندیشه [illegible] روشن است [illegible] پرداختیم [illegible]

چیزی که برابر باشد [illegible] که از آفتاب [illegible] که از آن [illegible] ازو جدا که [illegible]

برابر بود [illegible] سخت [illegible] چنانچه [illegible] و چیزی [illegible]

و اما چنانچه صاحب [illegible] دانسته بماند [illegible] پیش از [illegible]

بعضی چنانچه [illegible] اندیشه [illegible] اگر [illegible] معنی [illegible]

و هرچه [illegible] تصدیق [illegible] این اندر باب [illegible] دانسته [illegible]

تا نادانسته را [illegible] اندیشه [illegible] دانسته [illegible]

و کسی [illegible] آنکه [illegible] دانسته [illegible] عالم [illegible] است

و بعضی گویند [illegible] اگر [illegible] دانسته [illegible]

و مثال این اندر باب [illegible] و تصدیق [illegible] است و هرچه [illegible]

و کسی [illegible] عالم [illegible]

[illegible]

علم هیئت و نهاد عالم
و حال صورت جنبش آسمانها و ستارگان
چنانکه باز نموده آید که چون است حقیقت
آن را دانستن و چهارم علم موسیقی و باز نمودن سبب سازواری و چنان اتفاق افتاد و در
آوازها و نهاد لحنها و پنجم علم آنچه بیرون از طبیعت است آغاز از علم برین کرده شود و بیشتر بعضی
چون پرداخته شده آید از علم منطق حجت کرده آید پس آنجا جای چاره نبود از جهت بعضی از علمهای زیرین
زیرا که نموده آید بخلاف آنکه رسم است و عادت آن است پس این خادم هرچند خویشتن را پایگاه این علم ندیدم
خواه که کرده آید پس این خادم هرچه که خویشتن را بجای این علم نیافتم در جملگی ولایت توفیق یار آورم و توکل
گمان بردم که چون بطاعت و فرمان و لیکن خویشتن مشغول شدم.

پیدا نمودن غرض در علم منطق و فایده اندروی

دانستن دو گونه است یکی اندر رسیدن که به تازی آنرا تصور خوانند چنانکه اگر کسی گوید مردم یا پری
و دیگر گرویدن که آنرا تصدیق خوانند چنانکه بگروی که پری هست و دوم گرویدن
با دانسته و هرچه بدین مانند و هرچه بدین ماند او را بتازی تصدیق خوانند

[illegible]

عبارت (این تاریخ بزرگ جمع کرده امام ابوجعفر محمد بن جریر الطبری است و در خراسان ابو صالح منصور بن نوح [illegible]
اول کتاب نقل از ترجمه طبری دستور خویش را ابو علی بن محمد بن محمد البلعمی را که این را پارسی کرداند تا [illegible]
تاریخ تألیف این ترجمه ۳۵۲ هـ مشهور به بلعمی است و در [illegible]

وضع خراج در عهد قباد و نوشروان

پیش از قباد خراج نبود ده یک و پنج یک و شش یک می‌ستدند بنسبت زمین آبادان و خراب و دوری و نزدیکی بآب. قباد فرمود تا همه ممالک مساحت کردند تا خراج نهند و خمس و عشر بر اندازند. چون مساحت بنیاد کردند قباد بیمار شد. نوشروان را وصیت کرد که مساحت تمام کن و خراج برنه و مردم را از زحمت ده یک خلاص ده. قباد در آن مرض بنماند و این را سببی بود و محمد جریر ذکر کرده است. روزی قباد برنشسته بود و در عقب صید همی راند. بر سر کوهی رسید در زیر آن دیهی دید. چشم او بر باغ انگوری افتاد. زنی در آن باغ نان می‌پخت و طفلی کوچک [illegible] پیش او ایستاده. آن کودک از درختی خوشه انگور باز کرد و خواست که بخورد. آن زن بیامد و خوشه از او بستد و بر درخت بست. قباد را از فعل آن زن عجب آمد. اسب از سر کوه فرود آمد و زن را گفت: باغ از آن کیست؟ گفت: از آن من. گفت: این کودک از آن کیست؟ گفت: از آن من. گفت: چرا آن خوشه از او بستدی و او را نیازردی و این قدر بر [illegible] خود از آن نداشتی؟ گفت: ما را بر مال خود دست نیست که در اینجا نصف پادشاه است تا مرد دیوان بیاید و وزن بکند و نصیب ملک برندارد ما دست بر این نیارستیم نهادن. گفت: چنین تو مسکین نه. هر کسی گفت: همه کس. قباد را دل بر رعیت بسوخت. چون بازگشت موبد موبدان بیامد با او این حال بگفت و گفت: من این خواهم که مردم دست بمال خود دراز توانند کردن و درخت نشانند و عمارت کنند و دست کوته [illegible] بردن این را اندیشه باید کردن که هر سال چیزی بدهند و باقی آن ترا مباح باشد تا هر چه خواهند کنند. موبد وزیر را گفت که این را اندیشه است که زمینها مساحت کنند و درختان بارور بشمارند و بر هر جریب زمین درمی بنهند زیاده و کم چندانکه خواهند. قباد گفت: [illegible] و به رفت ساحتی را گرد آورد تا همه ملک مساحت کنند و در آخر عمر او بر مساحت تمام نکرده چون

[illegible]

الدقیقه شخصی

ارشد گردان افضل الدین کاشی گفته ای [illegible]

[illegible] که او را کمال الدین [illegible] حاصل کرده [illegible] استفادات [illegible]

[illegible] ریاضی [illegible] شغول شد [illegible]

[illegible] شخصی که [illegible] اوضاع [illegible]

[illegible] سخن [illegible] اشتغال [illegible]

[illegible] عرض [illegible] شخص [illegible]

[illegible] الا الذین [illegible]

[illegible] در حضرت [illegible]

[illegible] تحصیل [illegible] وجود [illegible]

[illegible]

نقل از بهارستان جامی که آنرا در سنهٔ ۹۰۸ تألیف کرده است :

حکایت ــ شبی در مسجد جامع مصر آتش افتاد و بدبخت مسلمانان را توهم آن شد که آنرا نصرانیان کرده اند بمکافات آن آتش در خانهای ایشان انداختند سلطان مصر جماعتی را که آتش در خانهای ایشان انداخته بودند بگرفت و در یکجا جمع کرد بفرمود تا بعدد ایشان رقعها نوشتند در بعضی کشتن و در بعضی دست بریدن و در بعضی تازیانه زدن و آن رقعها را برافشاندند بر هر کس رقعه که افتاد بمضمون آن معامله کردند یک رقعه بر کسی افتاد که مضمون آن کشتن بود گفت من از کشتن باکی ندارم اما مادری دارم و جز من کسی ندارد در پهلوی وی دیگری بود که در رقعه وی تازیانه زدن بود وی رقعه خود را بآنکس داد و رقعه وی را گرفت و گفت من مادر ندارم این را بجای وی بکشتند و آنرا بجای او تازیانه زدند : مثنوی

بهیچ وزر جوانمردی توان کرد   خوش آنکس که جوانمردی بجان کرد
بجان چون احتیاج یار شناخت   حیات خود فدای جان او ساخت

نقل از رساله سیر و سلوک خواجه نصیر طوسی

چون بحکم تقدیر و اتفاق ولادت و تربیت بنده کمترین در میان کسانی بود که ظاهر شریعت را معتقد و متعصب بودند و اقربا و عشیرات را جز اشتغال بعلوم ظاهر حرفتی و صنعتی نبود با وجود که در حد تمیز احساس کرده باتباع اصول و فروع مذهب آن جماعت نشو و نما یافته بودم نمیدانست که بیرون از این شیوه مذهبی و طریقی تواند بود اما پدر بنده که مردی جهان دیده و سخن اصناف مردم شنیده و تربیت از خال خود که از جمله شاگردان و مستفیدان داعی الدعاة تاج الدین شهرستانه بود و تلقیه آن قواعد کمتر مبالغه نمودی بنده کمترین را بتحصیل فنون علم و استماع سخن ارباب مذاهب و مقالات ترغیب کردی

نقل از کتاب اسرار الحکم حاج ملاهادی سبزواری حکیم بادع که

در زمان ناصرالدین شاه قاجار تالیف کرده است و تخلص سبزواری در شعر

اسرار می باشد (اسرار چو از جهان بدر شد از فوت بوش ندا برآمد تاریخ وفاتش این است

کو کسی که نمرد و زنده تر شد) . فصل در بیان اشرفیت شهوات بعضی بر بعضی

[illegible]

نقل از کتاب زاد المسافرین حکیم ناصر خسرو علوی.

در بیان اینکه لذات فانی مر نفس را بمنزلت رمز و مثل است؛

و فایده نفس از عمر جز لذت چیزی نیست و چون حال این است گوییم که لذت حسی نفس را بمنزلت برگ و شاخ است از لذت نفس باقی و رسیدن نفس مردم بدین لذات فرودین مر او را چون نوید است از آفریدگار خویش سوی آن لذات باقی برین و این از آن مثل چاشنی و نمودار است همچنانکه برگ هر نباتی با آنکه پدید آمدن خویش بر مثال پدید نمودار است از بار خویش نبینی که برگ هر نباتی مانند بار خویش است بصورت نه بطعم و رنگ و بوی پس گوییم که بار نبات از برگ بمنزلت تأویل است از تنزیل و گوییم که بذر کرده ببیند چون برگ کشت را ببیند از برگ او بر تخم و بار او دلیل گیرد و همچنین باغبان هشیار چون همی بیند که برگ زردآلو بر مثال بار خویش گرد است همچنانکه و برگ درخت بادام بصورت بادام است چون برگ درخت انگور رسته باشد بنگرد از صورت او بصورت بار او دلیل گیرد و معنی تأویل چیزی نیست مگر باز بردن هر چیز را بدانکه اول او آن بوده است و هر چیز پدید آینده را بازگشت بدان چیز باشد کز او پدید آمده است بر مثال درخت که پدید آید و آنگاه از او بار همان آید که تخمش با آغاز بوده است و چون مردم که بر مثال درخت است که بار او عقل است با آنچه با آغاز از او عقل پدید آید بر این حال دلیل است بر آنکه علت این بودش با آغاز عقل بوده است چنانکه درخت بادام با آغاز بادام بوده است و این اعتبار است که آفرینش بر درستی آن گواه است و اعتبار آفرینش بر عاقل واجب است چنانکه خدای تعالی همی فرماید فاعتبروا یا اولی الابصار و چون این بنا و گواهی عالم که باقی‌تر گواه و راستگوتر نزدیک اوست درست است گوییم که لذات حسی از لذات عقلی بمنزلت برگ سیب است از سیب که مانندگی میان ایشان جز بشکل نیست که دیدنی است. انتهی کلامه اعلی الله مقامه ۱

نقل از کتاب نزهة القلوب حمدالله مستوفی –

در ذکر قوای انسانی که حق تعالی انها را در وجود آدمی جهة قوام بدن
افریده و در هر یک منافعی نهاد که سبب صدور افعالی که از آن قوا مشروحست باشند
و نسبت اعمال روح و آن قوی در وجود آدمی در حالت بیداری بشهری کرده اند که بازارهاش
آراسته بود و راههاش گشاده و پیشهوران بکار خود مشغول و مردمان متمکن باشند و شهر را رونق
و زینتی هر چه تمامتر بود و در حالت خفتن جهة سکون حرکت قوی مانند آنکه درهای بازارها و دکانها
بسته باشد مردم از کار باز مانده باشند و شهر آرمیده چنانکه گفته اند شعر نه آواز مرغی نه
آوای دد   زمانه زبان بسته از نیک و بد   در حالت حیوة اعضا و جوارح وجود آدمی را
چون خانه معمور شمرده اند و این قوی را چون نقوش و تصاویر دلفریب بالوان مختلفه در آن
نگاشته و روح چون چراغ در او که جمیع خانه منور دارد چندانکه چراغ روشن باشد آن نقوش
و صور الوان مرئی باشند و از آن نظاره اشتغال بود یعنی در وجود بپرتو روح
از قوت عقل و فهم و علم و امثال آن اختراعات نماید بکمال رسد و اگر چراغ تیره گردد یعنی
بسبب مرض ازین قوی از کار باز ماند و نقصی در اشتغال گرفتن نقوش و تصاویر الوان حاصل
شود و اگر چراغ فرو نشیند یعنی سکتة کند هر چند اوضاع خانه تمام برقرار بود اما نقوش

[illegible]

سنگین دلا کوه که این خبر سنگین شنید و سر نهاد — سرد مهرا روز که این نفس جانسوز

بر در سینه و فرو نه ایستاد — سحاب را این غم اگر بجای آب خون ببارد بجای

خود است — دریا را این ماتم اگر کف بر سر آرد روا است — آفتاب را مهر چون دیده

خواند که بعد از او برفروخت — شفق را شفق نشاید گفت که دلش اندوخت

جهان تا نه چنین خون لبی بریخت — شعبده را بناید بازی انگیخت

کدامین سرو را داد او بلندی — که بازش خم نداد از دردمندی

از آن سرو امیدگه این کاخ والا خیز — که تا جا گرم کردی گویدت خیز

از ارکان توسن سپهر رخ داری مجوی که ناپایدار است — از عین ترتیب مهر کیمیا

بر بدوز که چو زائی کم عیار است — گره تنها فلک دامن را الیض بر رفق آرام را هم

نکرده است — توسن به لگام چرخ دامن صاحب سعادت عادت جدا از سر بیرون

نبرده است — گردون دون پرور هیچ گیرنده را بی گیری نگذاشته — جهان

جهان هیچ شمع را شمع نگذشته است

دل بر جهان منه که جهان پایدار نیست — تکیه عده زهر چه نهی برقرار نیست

ور گویدت جهان که بعهدت وفا کنم — مشنو حدیث او که به قول استوار نیست

نا معتبر کسی است همه این که آدمی — کو را برگ هیچکس اعتبار نیست

ایدریغ یک روزگار چون همه سر انداختی وای روزگار بی کار باز چون

جعبه بپرداختی : اذا قدمت خاتمة الرزایا — فقد خرجت

تمت بالکل باد : انتهی الله ... کتبه فی ۲۸ صفر المظفر ۱۳۲۸

هجری قمری

نقل از رساله نفثة المصدور خواجه نورالدین محمد زیدری خراسانی منشی سلطان جلال الدین خوارزمشاهی در سنه ۶۳۲ هجری قمری — در شرح احوال خود و فتنه تاتار و قتل سلطان جلال الدین نوشته است.

آفتاب دولت [illegible] را روشن کرد [illegible] طلوع و زوال بود [illegible] زانچه

که چون [illegible] شد آسمان [illegible] پس [illegible] زان [illegible] بود [illegible]

پس به نوبت نحوست [illegible] کردانید پس [illegible] گشت [illegible] شگفته بود

که [illegible] فتنه زمین [illegible] بخت [illegible] بخت [illegible] جمع [illegible] از

شیر [illegible] سلطنت بود [illegible] اسلام [illegible] پس به [illegible] دیده

پس [illegible] نصحت [illegible] زنده [illegible] تعنت [illegible]

پس به [illegible] مسیح [illegible] چون [illegible] چه [illegible] اسلام [illegible] بود

چنین [illegible] مصیبت [illegible] حال [illegible] و دل

سلطنت [illegible] نفثة المصدور [illegible] شرح حال [illegible] زان

غریب [illegible] زبان کند [illegible] گذشت [illegible] است

که [illegible] مصیبت [illegible] حسرت [illegible] زمین [illegible] الی اندوه زدگان

[illegible] دل [illegible] مصیبت [illegible] صدق [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] نفثه در لغت بمعنی دمیدن [illegible] نفثة المصدور [illegible] صاحب [illegible] نفثة المصدور [illegible] و حکایت حال [illegible] نفثة المصدور گوید.

نقل از زین الاخبار تألیف ابوسعید عبدالحی بن ضحاک بن محمود گردیزی در حدود ۴۴۳ هجری

عبدالله بن طاهر

و چون مأمون خبر مرگ طلحه بشنید خراسان مر عبدالله بن طاهر را داد و عبدالله بن طاهر مر
علی بن طاهر را بخلیفتی خویش بخراسان فرستاد و عبدالله بدینور بود و لشکرها همی فرستاد بحرب
بابک خرمدین و خوارج تاختن کردند بدیهی اندر نشابور و مردم بسیار بکشتند و چون
این خبر بمأمون رسید عبدالله بن طاهر را فرمود که به نشابور رود و آن حال تدارک کند و مر
این حشم را بدل عبدالله بدینور فرستاد و عبدالله اندر رجب سنه خمس و عشرین اندر نشابور
آمد و خراسان اندر فتنه خوارج بود و عبدالله مر عزیز بن نوح را بر شهرهای خویش بزستای
با ده هزار کس تا خراسان از خوارج پاک کرد و بسیاری از ایشان بکشت و محمد بن حمید
الطاهری خلیفه عبدالله بود به نشابور و بسیار ستمها کرد و از راه شارع بعضی بگرفت و اندر سرای
خویش آورد و چون عبدالله به نشابور آمد بپرسید احمد حاجب که معدل بود بگفت که وی
از طریق شارع اندر سرای خویش آورده است عبدالله طاهر او را معزول کرد و آن بنده دیوار
از راه مسلمانان برگرفت و مأمون بروزگار او فرمان یافت و معتصم بخلافت بنشست

[illegible]

برجوب وجود انیصورت حکم برعکس باشد و بهر وجود است قصد عشق و فتور درک _
ترانه بود و علاج خوف مرگ _ چون مرگ از میان اسباب خوف بعموم و ابتلا
اختصاص دارد در خصوص او داد سخن دادن و عقده این خوف را از رشته
جانها گشادن مناسب است _ علاج خوف مرگ اولا باید دانست که
مرگ فنا بودات انسانیت چه نفس ناطقه از صنایع ملکوت و پرتو انوار
جبروت است و فنا را بدان ساحت بقا راه نیست و ابطال قطعی نیست در جوار شرف و قرب او را
بجز بودات او تعلق ندارد هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق ثبت است
بر جریده عالم دوام ما و این قاعده در حکمت برا این مقدمه شده و
مبرهن گشته و آنچه درین مجال مناسب شرح آن نماید آنکه اگر انسان
فرض کند که عضوی از اعضای او مثل اصبعی منعدم شود و ذات او نیست
در هیچ نقصان نپذیرد و همچنین باشد عضوی دیگر و هم چنان تا آنوقت
که تمام اعضا را نابود کند و بعد از آن هیچ در ذات خودرا
محفوظ یابد چون این مقدمه ممهد شد تنزه نباشد و که خوف مرگ

نقل از اخلاق جلالی تألیف ملا جلال الدین دوانی که در
زمان سلطان حسن بیک تألیف شده است و نام اصلی این کتاب
لوامع الاشراق فی مکارم الاخلاق میباشد .

در علاج خوف — اما علاج خوف و آن عبارت است از هیبتی نفسانی
که نزد توقع مکروهی که نسبت بوقوع آن قادر نباشد حادث شود و توقع به نسبت با زمان
مستقبل تواند بود و آن امر ضروری باشد یا ممکن و ممکن را سبب یا فعل شخص باشد
یا جز فعل او و خوف از هیچکدام از این اقسام مقتضای عقل نیست زیرا
که عاقل بهیچوجه خوف بخود راه ندهد — اما اگر آن امر ضروری باشد چون معلوم است
که دفع آن از حیطه قدرت بشری خارج است پس در خوف از آن جز استعمال
بلا و استعجال غم فایده نباشد و در اثنای آن از تدبیر مصالح دینی و دنیوی
باز ماند و این خصلت او را بشقاوت دارین رساند و اگر آن ممکن باشد و سبب
آن فعل شخص نباشد چون در ذات خود ممکن الوجود والعدم است پس جزم بر
وقوع کردن و منتظر آن شدن منافی رای صواب باشد بلکه امر را بر طبیعت امکان
باید گذاشت و این قسم با آنکه در استعمال غم شرکت با قسم اول دارد تخصیصی
دارد که چون تحقق الوقوع نیست بمعنی خوف اولی باشد و اگر سبب آن فعل شخص باشد
باید که از ارتکاب اجتناب کند و اقدام بر فعلی که مرتکب آن بر خدمت قریب
تواند بود ننماید چه ارتکاب قبایح با علم بحسن مقتضای عقل نیست چه هر که داند
که طمع قبیح که مستلزم فضیحت است ممکن است و هرچه ممکن است توقع وقوعش بعید
نیست هرگز اقدام بر آن ننماید پس سبب خوف در صورت اولی حکم بر امکن است

اگر طالب آنی که بذروه افضال و قبه اقبال رسی سخن ناصحان شفیق و برادران رفیق و محبان شفیق در گوش گیر و مواعظ این ضعیف که ترا در حجر تربیت و کنف تمشیت پرورده و در نقاب عصمت و پرده عفت از ارتکاب اجرام واقتحام آثام مصون و محروس داشته بجان و دل بنیوش

سخن روشنان نیک اندیش / ببندد ره دولت بد رو کیش

واین مواعظ که دیده را نور و دل را سرور می بخشد در این صحیفه بعقیم شکسته بهره برشته ای سلسله کن ای . نقل از مجله ارمغان شماره ۲-۳ سال ۷ ص ۱۲۵

الفت نوری اصفهانی

هر عضو ما که دل بلبیم [illegible] دیوانه ایم
الفت به هر [illegible] در جهان یگانه ایم
دیگر ازان [illegible] زخویش بیگانه ایم
چون دردان [illegible] افسانه ایم
تا گشته ایم [illegible]
سرخ ازان [illegible] در ملک بی نشانه ایم

ما هم [illegible] شده ایم [illegible] چون
دل [illegible] عشق [illegible] در جهان [illegible] ایم

این جمله [illegible] از خط خود الفت نوری
که در [illegible] نوشته است
در سال ۱۳۸۹ [illegible]
جهت [illegible]

قسمتی از مکتوب خواجه رشید الدین

فرزند دلبند پسر شهاب الدین ابقاه الله تعالی معلوم کند که چنین اشعار افتاد که آن عزیز ارباب فضل و بلاغت و اهل ذکا و فصاحت را از خدمت خود دور و از حضرت خود مهجور کرده است و جماعتی که بخباثت و طغیان و حماقت و عدوان معروفند بر حواشی دولت برفعت منزلت تعزیز داده و بوسیله قبول تو ایشان را فضول در دماغ تمکن گشته و کلمه اشارت ان الانسان لیطغی ان رآه استغنی از جاده عبودیت عدول کرده اند و حسن خصال او را تبع فعال سبهال ساخته و اختر و بخت او را از اوج اقبال بحضیض ادبار آورده و از کثرت جهالت و تبسط و جسارت که دارند با مردم طریقه حیلت و جدال و خدیعت و نکال سلوک میدارند و میترسم که لئیمان صحبت ایشان و وخامت قربت ایشان از ملک و ملت و دین و دولت برآیی و عقد سعادت را که بلآلی اشفاق و جواهر و ذواق انتظام داده ام بمسلسلت [illegible] بی نظام گردانند و منالی که در آن مملکت بعون حق جهین و عرق جبین حاصل کرده ام اگر دست یابند بر هنر اوباش [illegible] که چون کلاب سلوقی اند به تبذیر و اسراف [illegible] تلف و اتلاف اندازی و یک درم از آن مال خطیر بمسکین و فقیر ندهی بل همه را صرف متلذذات نفس لئیم و مشتهیات طبع مذموم خود کنی و خویشتن را از درجه رفیع انسانی بمرتبه وضیع حیوانی رسانی و از حضیض پستی همت و دنائت نهمت در ~~مسقط~~ سلک جهول و سمط ارذال منخرط شوی که

دلی با [illegible] الله [illegible]
بر [illegible] بلکه [illegible] قریش [illegible]
فقیر [illegible]
عشق [illegible] کند [illegible]
[illegible] از [illegible] عزت [illegible]
که آن مملکت [illegible] کند بنظام
کسی که [illegible] ایت کند
[illegible] دل [illegible] بت کند

۴۰ [illegible]

انچه بود و دیگر [illegible] جز

عبادت سبب [illegible] نفس و گرداند [illegible]

نشناختن خود ازانکه ادراک [illegible] ازانکه [illegible]

بعلم حق است ازانکه [illegible] منطق و عقل [illegible] ازانکه [illegible]

منطق چون [illegible] حرکت کند چون [illegible]

و خدای [illegible] حرکت [illegible] کند [illegible]

پس [illegible] شد که نفس [illegible]

[illegible] ۱۱ مرداد ۱۳۰۸ [illegible] در اصفهان [illegible]

کیوان درشتی

[illegible]

کیوان [illegible]

[illegible]

ازانکه [illegible]

ازانکه [illegible]

ازانکه [illegible]

باطل و بیکار باشند از دانش و از نفس در دانستن چیزی هیچ چیز باطل و بیکار نیست و اگر
در دانستن چیزی که خواهد دانست همه اجزاء نفس او انبار بود پس خالی نباشد یا هر جزو
از اجزاء نفس دانا شود یا دانا نشود دیگر که همه با هم جمع شوند اگر دانست که هر جزو از نفس
همی داند چیز را واجب کرده که نفس یک چیز را بسیار داند و این باطل است و اگر چنان انگاشته
اجزاء نفس بهم جمع شده دریابند هم خالی نبود که جزوی از نفس که نشست بچیزی رسید بداند
چیز را یا نداند اگر زانکه بداند آن جزو پس دیگر اجزایش باطل اند و اگر آن جزو نداند پس جزو
دیگر هم نداند و همچنین جمله اجزاء دیگر از نفس همین حکم دارند پس نفس چیز را نداند
و این باطل است و اگر گوید که نفس با جمله اجزا چیز را بداند چنانکه همه اجزاء خویش چیز را
بیک دم دریافته اند گوییم ازین گفتن واجب بود که چون چیزی را ببود که از او بجثه
کهتر بود بهیچ علم نفس نرسد و نداند از آنکه از او فزون آید بجثه و اگر چیزی را ببود
که از او مهتر بود هیچ این چیز را نداند از آنکه چیز از نفس فزون آید و نه چنین است
دانستن نفس هر کم و بیش که نفس که و مه را یکسان داند پس نفس جسمی نبود چون
نه آیین اجسام دارد — و دیگر راه بر آنکه نفس را جسم گفته و گفت که هر
جسم یا حرکت کند مستقیم یا حرکت مستدیر و اگر نفس جسم بود پس خالی نبود از آنکه حرکت
است

[illegible]

خود را دانست و دیگر چیزی علی با تصص رسیده و این سخن مخصص تر از این گفته شد و از این پس

و نیز [illegible] نفس [illegible] سبب [illegible] ذات [illegible] و علت

پس [illegible] نفس [illegible] چیزی [illegible] منفصل [illegible] حکمت [illegible] گشته

او را [illegible] نفس [illegible] اگر [illegible] چیزی [illegible] بود

[illegible] گفته [illegible] نفس [illegible] چیزی [illegible] نفس [illegible] چیزی [illegible]

[illegible] نفس [illegible] چیزی [illegible] نفس [illegible] نفس [illegible] و پس

خود را [illegible] ثابت [illegible] نفس [illegible] چیزی [illegible]

دارد و [illegible] گفته [illegible] نفس [illegible] از نفس [illegible]

چیزی [illegible] آن چیزی [illegible] نفس [illegible] و افعال خاصه و علامه او و

[illegible] انکه [illegible] گفته [illegible] نفس [illegible]

[illegible] بعضی گفته اند [illegible] نفس [illegible]

[illegible] بعضی گفته اند که نفس [illegible] و این گروه که عرض

[illegible] نفس [illegible] بعضی گفته [illegible] و [illegible]

[illegible] نفس [illegible] وجه [illegible] گفته [illegible]

[illegible] نفس [illegible] خواهد [illegible]

[illegible] از [illegible] در [illegible]

[illegible] از [illegible] و [illegible]

مراد [illegible]
[illegible]
جلال

نقل از ترجمه کتاب النفس ارسطاطالیس از شیخ ابونصر فارابی

در مقاله اولی — چنین گوید دانای یونان که دانش از چیزهای خوب و گرامی است
و بعضی دانشها شریفتر و گرامیتر است از بعضی چون دانستن صناعات طب که برتر و گرامیتر است
از دانش دیگر صناعات از آنکه موضوع آن تن مردم است و تن مردم گرامیتر است از موضوع دیگر
دانشها پس اگر در این سخن طعن کند طعن کننده و گوید دانستن بدی خوب و گرامی نیست گوئیم
هر دانش اگر دانستن نیکی بود و اگر دانستن بدی آن دانش خوب است و گرامی از آنکه به دانستن بدی آدمی
به نیکی نزدیک توان شد و از بدی پرهیز توان گرفت — و اما دلیل بر فضل علم آنکه همه مردم مشتاق
و حریص بود بر آنکه نباید او عالم است از آنکه دانا نیست بشرف و فضیلت علم و اما دلیل بر عزیزی
و گرامی دانش آنکه دانش درست است و تمام کننده که هر او است و دلیل بر آنکه دانش درست است
دوست داشتن کودکان حکایات و خرافات را و نیز دلیل است بر آنکه علم عزیزترین است حواس ما از آنکه
هر حسی دوست دارد بحس خود دریافتن و مشتاق بدانستن و اما علم نفس خوبتر و گرامیتر از جمله علوم است
راه خوبیش مردم را بسوی قرار و آرام دهد و نیز خوبیش از آنکه با قصی خود برسد و در قبل و درستی
و اما گرامیتر از آنکه مرد را بدانش خود برساند و چون خود را دانست پس هرچه زبر او است و هرچه
فرود او است بداند و علم نفس برتر از همه علمهای خوب است و از او به پایه علم برتوان رسید و دلیل
بر آنکه هر که ذات خود را دانست همه چیزهای دیگر را دانست از آنکه چیزها خالی نه اند از آنکه آگهی از آن
یا در تحت حس افتد یا در تحت رای ستوده یا در تحت اندیشه یا در تحت عقل و این همه قوتهای
نفس اند و هر که نفس را دانست قوتهای او را دانست و هر که قوتهای خود را دانست هرچه در تحت
قوتهای او افتد داند پس هر که خود را شناخت همه چیزها را شناخت از این روی که ... گفت

بیرون آن باید که بداند [illegible]
[illegible] باید [illegible] حکمت [illegible]
آنگاه در دل و در سماع [illegible] خانه [illegible] پیدا [illegible]
که ترقی کردن [illegible] اول [illegible] و از آن گروه [illegible] آن [illegible]
کرد و دریاها را [illegible] پیش [illegible] این گروه [illegible] اول آتش [illegible] پیدا [illegible] از زمین [illegible]
[illegible] گروه [illegible] پیدا [illegible] آن [illegible]
که [illegible] و دارد که [illegible] پیدا [illegible] زمین [illegible]
از [illegible] نسبت آن گروه [illegible] و زمین [illegible] فصل [illegible] این [illegible]
و [illegible] آن و آنرا [illegible] آنگاه [illegible] این [illegible]
و آن آفتاب [illegible] باران [illegible]
و زمین [illegible] و کوهها و دریاها [illegible]
[illegible]

نقل از رساله امام فخر الدین رازی محمد بن عمر بن الحسین فی معرفة الله تعالی

در حکمت تکلیف

بدانکه روح آدمی را بدین عالم فرستادند تا ازین عالم زاد معرفت حق و محبت حق و طاعت حق بردارد پس از برای مصالح و مهمات روح این نوع حس و این خیال و وهم و شهوت و غضب را با او همراه کردند لیکن حس و خیال نصیب خود درین عالم نقد می یابند و عقل نصیب خود بعد الموت یابد پس لذت حس نقد است و لذت عقل نسیه و روی از نقد بگردانیدن و بنسیه راضی شدن سخت دشوار است از این است که بیشتر خلق بلذات حسی مشغول شده اند و از سعادت نسیه اعراض کرده پس صاحب شریعت انواع تکالیف بر خلق لازم کرد تا اگر خواهد و اگر نه بدان عبادت پی ظاهر تن در زیر تازیانه شریعت الهی مرتاض میگردد و عقل از زحمت حس و خیال یک لحظه خالی ماند بعالم غیب باز گردد و از آن سعادت نصیبه بردارد و شرفش متزاید گردد و روی از عالم غرور بعالم بقا آرد که انی وجهت وجهی للذی فطر السموات والارض حنیفا و ما انا من المشرکین پس بدانکه عبادات ظاهر صورت است و معرفت باطن است و مغز با پوست روی ضایع گردد و پوست بی مغز را خود هیچ قدر و قیمت نبود پس بدانکه اگر صد هزار سال خدا را بر انگشت افروخته طاعت داری و دل از آن طاعت بدیده حسابی بنگری آن طاعت عین معصیت بود و اگر گوئی من بدل در طاعت میباشم مراقب ظاهر چه حاجت است این سخن هم باطل است زیرا که قوتهای جسمانی راهزنان این راه اند نباید که غلطی درآید و ترا از مقصود دور کند پس تا حیات جسمانی باقی است در بند تکلیف ظاهر میباش که واعبد ربک حتی یاتیک الیقین و از حیثیت اخلاص غافل مباش که طاعت بی اخلاص چون قالب بی جان

شرح رباعی مولوی سامی از جامی علیه الرحمه

دی بر سر گور زله غارت کردم　　مر پاکان را جنب زیارت کردم

شکرانه روزه که خوردم رمضان　　در عید نماز بی طهارت کردم

[illegible]

شمشیر بسر داماد و جانشین پیغمبر روزگار پیش پیروانرا آگاهی داد که بیاید روزگاری
که چنین و چنین و چنین بشود. اکنون چنان شد که آن روزگار. سخن آن بزرگوار
امروز بکار آمده، مه ستاره چارتاشان را ترنگیان تبنده است و اختر ترانه سنجان
دانا هیچ نهادان روشن. بسا کسی که در این بسر گشن انزا خوشی است که هم زن است
و هم رود زن. هر چند از این هنگام شب و روز دانش آرایان تیره و تار است و
زندگانی سخن سنجان ناخوشگوار. نوید می‌باید بود که خدا آنکه مهر گیتی فروز را دلپشت
آیینه زنگی شب رومی نماید زنگ از آئینه تیره اختران بیزداید و کار پیش آید
بهین فرزندا چون کم بری بسیار برخوردار بادی.

تحریر شد نیمه جمعه ۵ صفر المظفر ۱۳۴۸ جلال [illegible]

چارتا یعنی چهارتار که از آلات موسیقی است ترنگ یعنی آوازه باشد

[illegible] ۱۲۹۳ [illegible] متخلص صهبا [illegible] غزل [illegible] است

این غزل را در [illegible]

قرار از دلم [illegible] / که [illegible] بین
ز [illegible] / [illegible] بین
هم از [illegible] / با [illegible] بین
هم [illegible] / [illegible] بین
[illegible] / [illegible] بین
نگاه [illegible] / [illegible] بین
بجز [illegible] / [illegible] بین
[illegible] / منزل [illegible] منزل [illegible] بین
[illegible] صهبا [illegible] بین
هم [illegible] / [illegible] بین

[illegible]

اندرزنامه آخوند امینا محمد ایزدی که با الفاظ فارسی بی تازی در نصیحت فرزند انشاء نموده است -

دانش آموز فرزندا خرداندوز دلبندا دریافت بلندا ارجمندا این روز که نزد هوش این پاشکسته لنگر گیتی نشین شد که در این نزدیکی در سپاهان که روی زمین را رشک بهشتین آسمان است بهین خردپرور خوان ری بهمن دانشور کاش نامه پاره کاغذی بپارسی بی تازی آراسته فرستاده که سپیدیش ترک شکوفه از بهارستان خوان رشکفته ادبست و سیاهیش چون بنفشه مرغزار دامن گرا لونه از گلهای کنار جویبار دجوست این کمر بسته گلکده رخانه هیچ بنیاد رنج را برگ رسان این آرزو دست بهم داده که از زبان تازی پارسی سخنی چند اندرز مانند بنده گرامی فرزند نبایسد که اورا یادگاری و ترا آموزگاری باشد .

چنانچه و چراغ هر شب از هراس روز باز پسین نگه پاس درسپاس زنده جاوید بندگی و پرستش داوری زنده باید داشت و همه روزه همه روزه ستایش بندگی و پرستش پرداری پروردگار بجا باید آورد و با همه بر خورداری تخم نیکی در کشتزار گیتی باید کاشت و در هر کار سرا بر بر بایستی داشت و در کیش خود از کیشان کم نبُد در پژوهش که هر خویش که کیشی باید بُرد و جویای کنش باید بود گفته پیغمبر است که کنش از کنشهای رنج بنده بهتر از کار ده گروه است و هر گروه را بهر ض مردم دیگری را پاره تازی و پارسی گفته اند در روز پاداشت پوزش ناسپاس دادار و ناشناسی کردگار نپذیرند چون این شالیکی بر پیشنهاد دید فرشته نوشته گل هراویسه را بهر این گل سرشته اند ولی در نبشته خداداده که نیست مرد را اگر انگیزه کوشش نیفه باشند با نیروی پرستش پنهانی و کوشش کمند نیرومند بر بام این کاخ بلند برتر آن آید و آشنای روشن نامگی ستارگان درخشنده نشان نند در سرگذشت بزرگان باستان

در هر زمانی

و هر قرآن چنانکه صد اب

اینه را انه لابت ذوق و فهم هم شنیده اند

تن عده ... خشه و نیز بیت الفاظ چنده کرد لابد

وقت بوده است و بسیع سنیهان آن زمانه نیز شنیده اند بشنیده

از آنجا که شیوع هم است و بسیع هر طایفه آن زمان بودن که مزاج است و حالا نیز دیدید

زمانه را وقتی از آن بهجت الفاظ مضمونات شیوایی خوشبخت اند و وصل هیچ و مطلب هیچ کس را

و نوعی اشخاص از آن مضمونات راه خوش آن فهم لیعه است تا غیر و این مراتب شکل بوده که طبیب

هر شخص را که هر یک از تبعه مطلب را بر هیچ اوامر و هر یک رشتی بوده بخلاف آنکه هیچ را

یک معانی کنند چنانکه اراده آن و اعتقاد دولت تصرف کنند و هر یک را دارد و آنچه که قدر مزاج او است هم به

هم پیش شده و نوعی کلی و مطلب از آن زمان و داری که صحبت است حاصل باید بیش و اجب

که هر شخص را به قدر مزاج او و مراعات سن او و مشکل بداد آن فرماید که بخلاف آن دیدید

و اگر هم

در آوردن واعداد

او دیده تصرف کرده باشد و نوعی

او طلب صحبت باید بر لاوع الکرده عده

در مضمونات شیوع را سیمیات نوشتن باید و معنای

باید هم زبان دارد و نیز چنانکه تغییر از ... نه هم تغییر آن بدن

از عادت ده است ادعیه بوده نقل آن از عام ارواح به آن از عام کردن از

مراتب در هر زمان و هر هر این الفاظ چنانکه مضمونات دیگر

بار اینکه تغییر فرض است را به تغییر داده و نوعی بیان آن به

اینجا به تعلق نه الفاظ و آنکه تغییر کرده و نوعی کل از آن حاصل آمده

که تغییر بر اخلاق و مزاج صادق از آن اعلام

الفاظ و مضمونات ایشان بر خلاف الفاظ و تغییر

بعد از آن است بود زبان ندارد

نقل از رساله حکمة الموت شیخ الرئیس ابو علی سینا رحمه الله که بخواهش یکی از اصدقای خویش در احوال موت و ما بعد الموت نوشته است

الحمد لله رب العالمین والصلوة علی محمد وآله اجمعین الطیبین الطاهرین اما بعد بباید دانست که اول چیزیکه بر بندگان واجب است شناختن خداست که واحد حق و قدیم مطلق اوست و واجب الوجود بحقیقت اورا گویند و ترتیب ایمان آوردن بانبیا و باور داشتن ایشان را وآنچه در شرایع بیان کرده اند وخصوصًا تصدیق کردن سید المرسلین ورسول رب العالمین محمد مصطفی علیه السلام در آنچه گفت وبیان کرد وخلق را آگاهی داد از خداشناختن واحوال قیامت واحوال ما بعد الموت وغیر آن از بیان اسرار الهی که آن سر اعظم است چنانکه مصطفی علیه السلام گفت ان من العلم کهیئة المکنون لا یعلمه الا العلماء بالله فاذا نطقوا به لم ینکره الا اهل الغرة و جای دیگر فرموده افشاء سر الربوبیة کفر و جای دیگر گفت الاسرار صونوها عن الاغیار اما ای برادران حقیقت بباید که چون این اسرار بیان کرده شد از من نصیحت بشنوید هرجا که در اسرار شرع قاعده ببینید یا از مصنوعات کتب الهی لفظی یابید که آن لفظ را حکما استعمال کرده اند در آن الفاظ شرعی مردم معنی دیگر فهم کنند از بهر آنکه پیغمبران بی تمیز بی معرفت بیان لفظها نه بوجه خویش کرده اند و همچنین اگر در اصطلاح حکما لفظ دیگر یابید مردم از آن معنی دیگر فهم کنند و چون هر که لفظ را با هر که معنی کنند در شک و حیرت افتند چنانکه لفظ ملک شنوند در مصنوعات شریعت آورده اند و در اصطلاح حکما این ملائکه را صور مجرده وروحانیات نام کرده اند اما مردم را معلوم باید کرد دانستن که در معنی هر که لفظ یکی اند اگر چه در لفظ مختلف میشوند و مثال این تمهید آسمانها را در عبارت ترک گوک خوانند و در عبارت اهل ری مانده و در عبارت عرب جز اینها تسمیات مختلف افتاده است و در معنی یکی باشد دیگر انبیا و حکما طبیبان جانها باشند وایشان را طبیب روحانی باشد از آن جهت هر نبی و هر حکیمی

« مسأله مهمّه ریاضیّه »

سؤال :

چهار وزنه میخواهیم که مجموع انها چهل من باشد و بتوانیم از یک من تا چهل من با انها وزن کنیم
وبعبارة اخری چهار عدد پیدا کنید که مجموع انها چهل تا باشد واز یک تا چهل بتوان شمرد .

جواب :

چهار وزنه عبارت است از یک من سه من نه من بیست وهفت من

پس : یک من معلوم است - دو من ۱-۳ وسه من معلوم است چهار من ۳+۱ وپنج من ۱+۳-۹
وشش من ۳-۹ وهفت من ۱+۹-۲۷ وهشت من ۱-۹ ونه من
معلوم است و ده من ۹+۱ و یازده من ۱-۳+۹ ودوازده من ۳+۹
وسیزده من ۱+۳+۹ وچهارده من ۱+۳+۹-۲۷ وپانزده من ۳+۹-۲۷
وشانزده من وهفده من الخ معلوم است .

واین نتیجه از خواص مثلثات عددی است . واین مسأله از مهمات است فافهم واغتنم

فائده - در عجائب المخلوقات قزوینی در ضمن بیان تواریخ شهور عرب و فارس و روم قاعده ذیل را برای تعیین روز اول هر ماه بیان کرده و جدولی هم رسم نموده است.

قاعده این است که هر سالی را که مراد معرفت اوائل ماههای آن است باید هشت هشت طرح کرد الخ باقی مانده از اول باید شمرد روز اول هر ماه مطابق جدول ذیل معلوم میشود

محرم	صفر	ربیع الاول	ربیع الآخر	ج۱	ج۲	رجب	شعبان	رمضان	شوال	ذی القعده	ذی الحجه
۲شنبه	چهارشنبه	پنجشنبه	شنبه	یکشنبه	۳شنبه	۴شنبه	جمعه	شنبه	۲شنبه	۳شنبه	پنجشنبه
جمعه	یکشنبه	۲شنبه	چهارشنبه	پنجشنبه	شنبه	یکشنبه	۳شنبه	چهارشنبه	جمعه	شنبه	۲شنبه
۳شنبه	پنجشنبه	جمعه	یکشنبه	۲شنبه	چهارشنبه	پنجشنبه	شنبه	یکشنبه	۳شنبه	چهارشنبه	جمعه
یکشنبه	۳شنبه	۴شنبه	جمعه	شنبه	۲شنبه	۳شنبه	۵شنبه	جمعه	یکشنبه	۲شنبه	چهارشنبه
پنجشنبه	شنبه	یکشنبه	۳شنبه	۴شنبه	جمعه	شنبه	۲شنبه	۳شنبه	۵شنبه	جمعه	یکشنبه
۲شنبه	۴شنبه	۵شنبه	شنبه	یکشنبه	۳شنبه	چهارشنبه	جمعه	شنبه	۲شنبه	۳شنبه	پنجشنبه
شنبه	یکشنبه	۳شنبه	پنجشنبه	جمعه	یکشنبه	۲شنبه	۴شنبه	۵شنبه	شنبه	یکشنبه	۳شنبه
چهارشنبه	جمعه	شنبه	۲شنبه	۳شنبه	۵شنبه	جمعه	یکشنبه	۲شنبه	یکشنبه	پنجشنبه	شنبه

محض امتحان چند فقره حساب کردم درست درآمد - ولی چنین نیست در اوائل ماهها بلکه ۲۹ روز یا ۳۰ روز اختلاف پیدا میشود البته با رصد باید تطبیق کرد اینها را والله اعلم

بسمه تعالى شأنه

من الاسرار الشهودية والمنامية لنفسي

لا ابوح بها ولكن اكتبها تذكرة لنفسي

١- رأيت السيد السند العلامة المجتهد الاستاذ السيد محمد باقر قدس

الدرجهي اعلى الله مقامه فلا بل ايام بعد وفاته وكنت اذ ذاك من الطلاب

المشتغلين بمدرسته بجاورد وهو كان يعلمني شطراً من القرآن الكريم ويرشدني برفق وشفقة

فاراني صحيفة كالمسجرات التجويدية الملحقة بالمصاحف المنطبعة في بلادنا ملحقة فيها عدة (١٥) لعبارة

«قال ابو حيان ووصى ولده من بدن به نجا» والسلام «اذا دخل شوال في مرداد ..... » والسلام

٢- ورأيته ايضا بعد مضى سنين كثيرة من وفاته فاخبرني « في ست وستين ...... » والسلام

٣- ورأيت احد الثقات بعد وفاته فاخبرني لا ابوح به ابداً كان قائما على باب الكعبة وكنت انا اريد ان ادخلها

وتحته (؟) واقعة سر عظيم صلى الله عليه وسلم فاخذ السيد بيدي وادخلني في جوف الكعبة ....ج

٤- رأيت سيدنا احمد من الصبيان ... في الجو ورأيت عجائب لا اقوه بذكرها

وكان يمشي من الرجال جماعة كالطائر الذي يطير قال لي انا من اشراف السادات من ظانته

٥- رأيت لنفسي مرارا كالطائر الذي (؟) رحمه الله فقرأ الي بيتا احفظ

٥- رأيت جدي لامهاتي شيرازي (؟) البشاوري في المنام بعد وفاته ثم رجعت الى الدواوين

٦- رأيت زماني السيد احمد البشاوري ...... (محمود الشهابي) سالف عن

لنفسي به «لساداتنا الشهيد حبا انا عليهم موقق» (؟) المدعوة به محمود المؤمن حجة

٧- رأيت الاديب «تذكرت» من هذا البيت (؟) المعاصرين جعل الله في فم عبده المؤمن وكيف النسخ

سعدانا مقة «تذكرت» حجة (؟) والله يدري الكلام ..... ونسبته صدره فاحفظ (١)

فما رأيت اثراً من هذا البيت احد الفضلاء المعاصرين

٨- رأيت احد الفضلاء المعاصرين ... جعل الله في فم عبده المؤمن حجة

معنى هذا الحديث فقال ... الحديث عن ... العبد الفقير

فقلت يعني الثاني والله يدري الكلام (٧)

الكلام ... عبد الله (؟)

فهرست مندرجات این مجموعه

اشعار متفرقه از اساتید - منتخبات عبد الواسع جبلی و جمال الدین عبد الرزاق اصفهانی
وحکیم سوزنی

رساله در فن بدیع — رسائل عربیه — ترجمه بعض قصائد معلقات سبع
تألیف و ترجمه حقیر — از حقیر (جلال همائی)

تحفة العراقین خاقانی — ترجمه لغات مشکله تاریخ بیهقی از حقیر — تاریخ مختصری از ادبیات فارسی از حقیر (جلال)

آثار نظم و نثر بعض قدما و متأخرین

بسم الله الرحمن الرحیم

این نسخه نفیسه مجموعه ایست محتوی بعض مطالب متفرقه از قبیل
شرح بعض اشعار ادبی و پاره از احادیث شریفه و ادعیه
متبرکه و قصائد و غزلیات و اشعار بعض اساتید که قسمتی
از آنها را مرحوم پدرم (میرزا ابوالقاسم متخلص بطرب) بر سبیل
تفنن نوشته بود و بنده نیز گاهی برای تذکر بعض اشعار
منتخبه متقدمین را نوشته بودم و خصوصاً از اشعار عبد الواسع جبلی
و جمال الدین عبد الرزاق اصفهانی و حکیم سوزنی که تقریباً
پس از مطالعه تمام کتب آنها منتخبات دواوین
آنها را در این مجموعه نوشته ام و نیز کتاب در فن بدیع
ترجمه و تالیف کرده ام که در این مجموعه بیادگار
نهاده ام و پاره از متفرقات ادبیه دیگر نیز نوشته ام
که برای اهلش بسیار مفید است و این اوراق
متفرقه را جزو این نسخه در این یک جلد
قرار دادم فی ۴ محرم الحرام ۱۳۴۱
[illegible] سنه ۱۳۰۷

و انا العبد جلال الدین
المدعو به (همائی)

[illegible]

زنبور عسل یا نحل را بفارسی چه گویند ؟

[illegible] کلمه را آن [illegible] است :

کبت بروزن سقط

منج بروزن رنج

پنج ؟

لاادری قائله

چه از این خوبان گندم گون نصیبت شد

ما همه یک جا نه مگر اولاد آدم نیستیم

دو بیت ذیل را از ادیب طوسی در هجو افسر رئیس انجمن ادبا طهران

در طهران شنیدم و گوینده‌اش را نمیدانم :

ز افسر دم مزن کافسر لقب را فر نمیداند

غلط گفتم که فر سیداند و افسر نمیداند

شنیده بچه بازی شیوهٔ شعر است لیکن او

ز فن شاعری جز این فن دیگر نمیداند

[illegible]

[illegible] صبا [illegible] ال عباس

[illegible] وقت [illegible] نشسته [illegible] آل عباس [illegible]

[illegible] و [illegible] آل عباس

مرحوم [illegible] قصیده‌ای در هجو مرحوم ادیب نیشابوری نوشته و یک بیت از آن را در خاطر داشت

مالی و هجوک یا عویر وانما   یهجو الغضنفر دق من یکون جریا

مرحوم ادیب نیشابوری از دو چشم تقریباً ثمن بینائی داشت رحمة الله علیه

زنبور عسل یا نحل را بفارسی سره چه گویند؟

پاسخ: نام آن بزبان پارسی سره ... است:

کبت بروزن سبط - منج بروزن رنج

منج بروزن رنج

لولی ترکیبی

ما صبایم ... آل عباس

چه نیکو سروده ... [illegible]

... [illegible] ... آل عباس

لا ادری قائله

بی از این خوبان گفته اگر نصیب ما شد

ما سیه بختان مگر اولاد آدم نیستیم

دو بیت ذیل را از ادیب طوسی در هجو افسر رئیس انجمن ادبا در تهران

در طهران شنیدم و گوینده آنها را نمیدانم:

ز افسر دم مزن کافسر لقب از خر نمیداند

غلط گفتم که خر میداند و افسر نمیداند

شنیده بچه بازی شیوه شاعر بوا

ز فن شاعری جز این فن اندر نمیداند

مرحوم ... قصیده های در هجو مرحوم ادیب نیشابوری گفته و یک بیت از آن در خاطرم است

مالی و هجوک یا حویر وانما	یهجو الفرزدق من یکون جریرا

مرحوم ادیب نیشابوری از دو چشم تقریباً نابینا داشت رحمه الله علیه

